
BEZDĚZ

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK
ČESKOLIPSKA

10/2001

Vydal Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa,
Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa 2001

ISBN 80 - 86319 - 03 - 2

ISSN 1211-9172

LAUDATIO BEZDĚZU K DOVRŠENÍ PRVNÍ DESÍTKY

Jiří Šouša

Grafická podoba královského hradu Bezděz zdobí již více než jedno decennium obálku stejnojmenného vlastivědného sborníku. Identický název neslo periodikum, k jehož tradicím se současný Bezděz hlásí – jeho vydávání přerušila okupace českého pohraničí a válka, zaniklo v přelomovém roce 1948. Na rozdíl od skupinky „nadšených hraničářů“ první Československé republiky, jejichž úsilí podpořilo několik pražských koryfeů z oblasti historie, jazykovědy a historie literární, to byli v závěru osmdesátých let a v převratném období 1989/1990 profesionální archiváři a regionální dějepisci, kteří ideově prosadili a za podpory přírodovědců poté organizačně vybudovali „nový Bezděz“, a sice jako vlastivědný sborník Českolipska, jenž má však širší záběr a ani zdaleka není pouhou okresní ročenkou či rozsáhlejší zprávou o činnosti místních kulturních institucí. Jeho vznik rovněž ukázal, nakolik pozitivní bylo institucionální ukotvení archivní a muzejní sítě na regionální úrovni a její zaštitění státem. Česká Lípa zde měla zvlášť štěstí na zakladatelskou generaci archivářů a muzejníků v osobnostech manželů Marie a Břetislava Vojtíškových, kteří se postarali o solidní bázi, na níž mohli navázat jejich pokračovatelé. Přes různé peripetie i kvalitu některých „vrchností“ dosazených jedinců je dnes zcela nepochybné, že v okresním archivu, muzeu i dalších institucích Českolipska působí badatelé, kteří dokáží poznatky z pramenů i empirických výzkumů s invencí představit veřejnosti a kteří již dávno náleží mezi čelné historiky a přírodovědce v oblasti regionálních studií s výrazným přesahem do vědeckých problémů celostátního významu.

Listuje-li čtenář v deseti číslech Bezdězu, jak vycházela v mezidobí 1990–2001, dostane se mu mnohého poučení. Tematicky je koncepce sborníku vcelku jasná. Stati z oblasti historie a přírodovědy tvoří dva vyvážené celky. U historické regionalistiky lze chronologicky začít upozorněním na články z prehistorie, konkrétně paleo-

litu a mezolitu na Českolipsku a dále na pojednání o archeologických nálezech v okolí města Doks. Středověké studie reprezentují dvě hodnotné práce o Ronovcích a Žitavě ve 13. století. Jedním z výrazných témat, jímž se autoři zabývají, je logicky hrad Lipá a město Česká Lípa, ať již jde o rozsáhleji založený geotechnický a stavební průzkum lokality hradu, vznik a počátky České Lípy, sakrální objekty ve městě (konkrétně kostely sv. Petra a Pavla, sv. Maří Magdalény, Panny Marie a sv. Mikuláše, jakož i sv. Kříže na českolipském předměstí), dějiny zdejšího špitálu a hrnčířství až po historii Společenstva řezníků a uzenářů v České Lípě. Z dalších lokalit regionu se pozornosti dostalo počátkům města Kravaře, osudům domu čp. 152 v Alšově ulici v Novém Boru a dominikánskému klášteři v Jablonném v Podještědí v letech 1945–1950.

Výraznější místo má ve sborníku muzeologie. Dozvídáme se o podílu spolku Excursions-Club na místním vlastivědném bádání a na muzejní sbírkotvorné činnosti, o Českém muzejním spolku v České Lípě a jeho sbírkách, o jeho lužickém a legionářském oddělení i o síni umění českého muzea a o hledání orientace českolipského muzea v období 1945–1951. K uvedené problematice lze přiřadit také rozbor geneze obsahového vývoje a personálního, autorského a materiálního zajištění periodika Bezděz v letech 1930–1938, resp. 1947/1948.

Obdobným profilovým tématem jsou dějiny sklářství, reprezentované zejména obsáhlou výzkumnou zprávou o sklářských hutích na Českolipsku a Děčínsku ve středověku, studii o severočeských rafinériích a obchodnicích se sklem v korespondenci harrachovské sklárny Nový svět v první polovině 19. století, doplněné články o sklářských hutích v Lužických horách a jejich podhůří, zaniklých sklárnách v bývalém vojenském prostoru Ralsko, řezači skla Františkovi de Paula Zach (1829–1881) a o přínosu Friedricha Egermanna (1777–1864) k technologii výroby skla.

Castelologii obohacují stati o hradu Milštejnu, o bývalé tvrzi v Tlustecké (Nový Tolzbach) a o tvrzi a zámku v Kuřívodech u Mimoně. Vojenský prostor Ralsko se stal tématem pro zpracování pramenů k historii jeho středověkého osídlení a studie ke vzniku zdejšího újezdu jako specifické institucionální jednotky.

Z dalších článků uveďme pojednání o povaze sociálních rozdílů na Cvikovsku a přístupů k jejich řešení do roku 1920, stať zahraničního badatele o pobytu českého historika a odbojáře Jaroslava Papouška v Rusku, práce o eventuálním působení saského stavitele

pozdní gotiky Konrada Pflügera v České Lípě, genealogii rytířského rodu Blektů z Útěchovic, výrobě automobilů značky Gatter v Zákupech, působení německých leteckých jednotek na letišti v Hradčanech v závěru II. světové války a stať o internačním a sběrném středisku v České Lípě po roce 1945. Z pomezí literární historie byla ve sborníku otištěna pověst z Lužických hor „Staré mlýny“. Oddíl Materiály přináší informace o XXII. strážním praporu (včetně výňatků z válečných deníků jeho jednotek), o kronice českolipského měšťana Hanse Kriescheho, přehled vývoje výchovného a sociálního zařízení Slunečný dvůr v Jestřebí v letech 1912–1959, referát o obecních kronikách na okrese Česká Lípa do roku 1945 aj. Publikovaný komplet historické vlastivědy doplňují drobné články o různých zajímavostech, jako např. o svatbě Františka Ferdinanda d' Este v Zákupech, o předpokládaném portrétu J.V. Stalina vytesaném do skály v údolí Peklo u České Lípy, o mentalitě renesančního kavalíra a podnikatele Aleše Berky z Dubé a Lipé či o vystěhovalectví z Českolipska do zahraničí v období 1969–1991. Závěr tvoří zprávy o činnosti okresních kulturních institucí, o nově přejetých významnějších archivních fondech apod., a Kronika, v níž zaujmou medailónky českolipských badatelů – archeologa Františka Gabriela (Památkový ústav Ústí nad Labem, detašované pracoviště Česká Lípa), Jaroslava Panáčka (povoláním konstruktéra u firmy Narex Česká Lípa), muzejního historika Ladislava Smejkal a archiváře Miloslava Sovadiny. Připomenout je třeba i redakční úvodníky s osobními a institucionálními biografiemi Marie a Břetislava Vojtíškových a muzea v České Lípě.

Mezi nejplodnějšími autory historické části vlastivědného sborníku se setkáváme zejména s výše uvedenými jmény, které doplňují ještě Jana Blažková (Státní okresní archiv), Jarmila Brožová (dříve UMPRUM Praha), Olga Sykáčková (Okresní vlastivědné muzeum), Michal Gelnar (Česká sklářská společnost Nový Bor) a Jiří Úlovec (Archivní správa ministerstva vnitra Praha). Vesměs jde o pracovníky českolipských kulturních institucí, kteří zároveň tvoří páteř redakční rady, k nimž se přičleňují někteří pražští i další regionální badatelé.

Druhou část vlastivědného sborníku Bezděz představují práce z oblasti přírodních věd. Širší záběr v tomto směru mají např. stati o přírodních poměrech bývalého VVP Ralsko a přilehlých území, dále o přírodě Kravařska, o vzniku Chráněné krajinné oblasti Lužické hory a zajímavé a přes rozsáhlou tabulkovou část i čtivé pojednání

o radioaktivním znečištění údolí řeky Ploučnice. Užší vymezení a soupisový charakter mají inventarizační průzkumy lokalit Klíč, Kytlice a „Louky u Brodských“ v Dolní Chříbské.

Poměrně hojně je zastoupena zoologie. Savci ve statích o zvířeně a jejich chráněných druzích v Lužických horách, o fauně Kokořinska a Holanských rybníků, o zoologickém průzkumu bývalého VVP Ralsko a NPP Peklo, o výskytu vydry říční, sledování netopýrů a vrápenců na Českolipsku a v poměrně zajímavém článku o etoekologických a sociobiologických vztazích v populaci sysla obecného na lokalitě Mimoň-hřebčín v průběhu dvou let (1996 a 1997). Problematikou avifauny se zabývají práce o ptácích ve VVP Ralsko, upozornění na zvlášť chráněné ptačí druhy v oblasti Lužických hor a výskyt chaluhy velké a strnada černohlavého v českolipském regionu. Dále se autoři věnují plazům a obojživelníkům okresu Česká Lípa a výzkumu těchto tříd obratlovců v bývalém vojenském prostoru Ralsko. V uvedené oblasti byl uskutečněn rovněž publikovaný průzkum vodních obratlovců, kruhoustých a ryb, jakož i perlooček coby vodních bezobratlých živočichů. Studium této fauny pokračuje i ve dvou drobnějších článcích o vodních měkkýších Ploučnice a Svitavky.

Rozsáhlejší komplet statí se zabývá entomologií, ať již obecnějším průzkumem určitých lokalit (např. Luže a Lužických hor, kopce Tlustec v Ralské pahorkatině), tak i speciálně některými rody a druhy této fauny (motýli, pavouci, rovnokřídli, vážky, střevlíci aj.) v bývalém VVP Ralsko či brouky čeledi Latridiidae v Lužických horách a na Českolipsku vůbec..

V rámci zkoumání rostlinných společenstev mají širší záběr a nepochybně i význam statí s přehledem vegetace VVP Ralsko, články o vývoji lesních ekosystémů a poznání květeny Lužických hor a okolí i o ohrožených rostlinách Kravařska v závěru druhého tisíciletí. K botanice náleží i další příspěvky, např. o chráněných rostlinách, botanickém průzkumu NPR Jezevčí vrch, o orchidejových loukách v Lužických horách a zejména rozsáhlá práce o vstavačovitých.

Geologie je zastoupena statěmi o průzkumech Lužických hor, o přírodní památce Bílé kameny, o západní části VVP Ralsko i konkrétně o čedičové zdi Janských kamenů u Krompachu, skalních hříbech ve Vranovských skalách atd. Speleologii představuje článek o jeskyni na Milštejně. Relativně značný soubor tvoří studie o těžbě a zpracování rud v Lužických horách, o povaze železných rud na Českolipsku, jejich dobývání v okolí obce Mařenice, o hnědouhelných dolech u Dolního Podluží aj.

V oddílu Materiály se lze setkat s botanickým zkoumáním mokřadu nad Hraničním rybníkem, s výzkumy Míšeňské doliny a se statěmi o tavení skla dřevem v regionu a o ověření fonolitu na vrchu Ralsko metodou radiestezie.

Obdobně jako u historie i rozsáhlejší práce z oboru přírodních věd provázejí drobné články s upozorněním na určité jednotliviny, z nichž uvedme informaci o praloukách a nálezích teplomilné flóry na Českolipsku a pojednání o záhadách Vlhoště a jeskyně Okno v Lužických horách. Patří mezi ně i zprávy s přehledy pozorovaných ptáků v bývalém VVP Ralsko, výskytu netopýrů na zimovištích v oblasti Lužických hor, avifauny v navrhované národní přírodní rezervaci Dokské písčince a mokřady atp.

K nejpilnějším přispěvatelům z přírodních věd náleželi členové redakční rady Miroslav Honců, Petr Kühn a Zdeněk Vitáček (všichni z Okresního vlastivědného muzea), Marta Plánská (Správa CHKO Lužické hory), Jiří Vondráček (Agentura ochrany přírody v Ústí nad Labem) a rovněž Petr Havránek (z Okresního úřadu v České Lípě).

Po kvantitativní stránce bylo ve sborníku Bezděz v letech 1990–2001 publikováno téměř 170 pojednání, přičemž příspěvky z přírodních věd převažují o cca 10%. Celkově jde tedy o úctyhodné množství, jež nepochybně přispělo k lepšímu poznání dějin a přírody Českolipska i jeho okolí. Není sice dost dobře možné zhodnotit jejich přínos pěstovaným oborům, i tak je však zřejmé, že bylo vykonáno mnoho užitečné a poctivé práce. Pouze u přírodovědných statí by do budoucna bylo žádoucí otiskovat více analýz a méně „inventárních soupisů“.

Sborník vlastivědných studií, materiálů, drobnějších článků, zpráv i biografických ohlednutí dovršil první desítku čísel a je téměř symbolické, že se tak děje na samém počátku třetího tisíciletí letopočtu. Ve své podstatě je ročenka Bezděz vizitkou českolipské historické a přírodovědné regionalistiky. Vizitkou, jež je však zároveň značkou kvality, objevených pojednání, zajímavých upozornění i kultivované polemiky s mírou vkusu.

Ve srovnání s lety 1930–1938 (1947/1948) je patrné, že v redakční práci převládá plně profesionální přístup, kdy jediným kritériem je objektivní posouzení hodnoty příspěvku. Představitelé sborníku již nejsou „strážci české věci na severu Čech“, entusiasmus pro věc samu však nebylo, stejně jako nebylo trpělivých až mravenčích redakčních aktivit. Stále náročnější je získávání finančních prostředků, zvláště za situace, kdy státní orgány na vědě a kultuře šetří a patrio-

tismus místních podnikatelů, který by se projevil sponzorskými dary, je více než omezený. „Nový Bezděz“ však přes všechny nesnáze dále vychází, získal si mezi českými a moravskými regionálními periodiky své místo a našel si cestu k čtenářům. Reference o něm lze najít i na stránkách orgánu historické vlastivědy na celostátní úrovni, kde došlo dokonce k „přetlačování“ mezi zájemci o jeho anotování.

Vydání desátého čísla je však nejen důvodem k oslavám, ale i k zamyšlení – jak postupovat dál, jakou koncepci zvolit, jak by měla redakční rada oslovit zájemce i potenciální spolupracovníky v úvodníku jedenáctého čísla. Jedním z upozornění může být i náhled, že zavedený sborník by měl být jen částečně (přes obtíže s tím spojené) sestavován nahodile podle nabídky autorů. U většiny čísel se již očekává určité ústřední téma, jež by bylo svorníkem prací sestavených podle rozličných aspektů i zkoumání z různých rovin přístupu. Ostatně čísla „Lužické hory – příroda a dějiny“ a „Bývalý vojenský výcvikový prostor Ralsko“ jsou v tomto směru příslibem.

Celkově je však třeba iniciátorům i organizátorům sborníku Bezděz především poděkovat a vyslovit přání, aby na prahu druhého decennia třetího tisíciletí bylo možné ohlédnout se za jeho druhou desítkou a šíře se zamyslet nad místem a úlohou kvalitního periodika ve vlastivědném bádání nejen severních Čech, ale českých zemí vůbec. Domnívat se, že regionální vlastivěda je pouhým doplňkem celozemského či celostátního bádání, je totiž mylné a zcela pochybné. Obecněji pojaté práce jistě rozhojňuje a obohacuje, ale v mnohém i koriguje. Bez vlastivědy by historické i přírodovědné poznání bylo povrchní a zploštělé. Je proto nezbytné, aby se dále kvalifikovaně a dynamicky rozvíjela, k čemuž slouží právě taková kvalitní regionální periodika, jako je Bezděz.

ČLÁNKY A STUDIE

PALEOLIT ČESKOLIPSKA A PŘILEHLÝCH ÚZEMÍ SEVERNÍCH ČECH

Jiří Svoboda

V jednom z předchozích čísel Bezdězu (8/1999) byla vyzvednuta role Českolipska a sousedního Děčínska pro období mezolitu i kválita lokalit pod pískovcovými převisy pro komplexní archeologický i přírodovědný výzkum. Mezolit tohoto území je tématem chystané monografie.

Nežli k tomuto tématu přistoupíme, bylo by účelné shrnout přehlednou formou i předchozí lovecké osídlení v paleolitu. Tedy v časovém intervalu, který byl sice mnohonásobně delší, ale archeologickými nálezy je pokryt poněkud nerovnoměrně. Aniž bychom mohli do budoucna vyloučit překvapení, zdá se, že nedostatek lokalit pro některé významné fáze paleolitu není způsoben jen neúplností archeologického výzkumu. Zřejmě odráží určitou historickou skutečnost, že totiž konkrétní krajinné typy byly ve střední Evropě preferovány odlišnými loveckými kulturami, a to s ohledem na měnící se klimatické podmínky, dostupnost zdrojů, na různé formy lidské adaptace a specializace lovu.

To se týká i osídlení Českolipska, k němuž pro účely tohoto článku připojujeme přilehlé části okresů Mělník, Litoměřice, Děčín, Semily a Mladá Boleslav. Sledujeme tedy jakýsi trojúhelník, který je zařiznutý ze severu do území Čech a jehož boky vymezují Labe a Jizera.

Geografický rámeček území

Předmětem tohoto článku je členité a geograficky pestré území, které na severu ohraničují masivy Lužických hor a Ještědského hřbetu (s nejjihnějším rozšířením zalednění středního pleistocénu a příslušných glaciálních sedimentů; Králík 1989 s lit.). Značnou část prostoru zaujímá pískovcová plošina, místy přecházející ve stupňovinu strukturních plošin a místy proražená izolovanými vulkanity (např. Adamovič – Coubal 1994). Jižní část trojúhelníku

inklinuje geograficky i kulturně k paleolitu Mělnické kotliny, odkud sem také přesahuje spraš a další deluvio-eolické sedimenty (obr. 1).

Kvádrové pískovce se sítí kaňonů, skalními převisy a dalšími pseudokrasovými jevy potenciálně vytvářejí dobré podmínky pro lovecké osídlení v kterémkoli období (Polomené hory, údolí Pekla, Labské pískovce), dosavadní archeologické výzkumy pod převisy však zachytily pouze mezolit na bazi výplní a následné pravěké, středověké a novověké vrstvy v nadloží. Jedinou výjimkou v celém českém pískovcovém pseudokrasu je Jislova jeskyně v Českém ráji, mimo sledovaný region na jizerském levobřeží, odkud F. Prošek získal artefakty klasifikované jako střední paleolit (Filip 1947, Prošek – Ložek 1954). Ve všech ostatních případech se zdá, že výplně dochované v pískovcových skalních útvech nepřekračují svým stářím rámec holocénu, resp. pozdního glaciálu, takže o paleolitu zatím žádné údaje neposkytly.

Vzhledem k omezenému výskytu spraši a místy i k jejich malé mocnosti chybí rovněž stratifikované lokality sprašové. Výjimku představuje Pojizeří, například bývalá cihelna u Horek n. J. Artefakty starého a středního paleolitu tam vystupovaly ve dvou interglaciálních půdních komplexech středního pleistocénu (PK IV a PK V), vyvinutých na spraši (Prošek – Ložek 1954, Fridrich 1982). Další lokality v Polabí a Pooohří jsou v současné době zkoumány J. Fridrichem a I. Sýkorovou.

Na vlastním Českolipsku a v přilehlých územích tedy pracujeme převážně s povrchovými sběry, kde chybí stratigrafické údaje a další informace přírodovědného charakteru. Klasifikace artefaktů se opírá převážně o typologické a technologické znaky, o použité kamenné suroviny a případně i o stav jejich povrchu (obrus, patinace).

Historie výzkumu

Historie paleolitického výzkumu se v našem regionu odvíjela v několika na sobě nezávislých, německých a českých proudech. Předválečná německá literatura registrovala nejprve více či méně náhodné nálezy pleistocenní fauny (zejména mamuta a nosorožce) v okolí Úštěku, Konojed, Liberce, Děčína, Mimoně a Žitavy (Franz 1934, 1935a, 70; 1935b, 25), ve Ždírci, Zakšíně, Bukovci u Zakšína, zřejmě i v Dražejově a Tupadlech („obří zuby“) a při Strážném vrchu u Pertoltic pod Ralskem (Peša 1999). Tyto nálezy pokračují dále do Pojizeří, např. Bakov nad Jizerou a Branžež (Filip 1947). Některé z těchto osteologických nálezů lze revidovat v současných muzej-

ních sbírkách, avšak bez kontextuálních údajů o jejich původním geologickém uložení. Jejich hustota v převážně písčité oblasti, která je spíše jen lokálně překryta spraší, je jistě překvapující.

Dále to byly nálezy ojedinělých, bíle patinovaných pazourkových artefaktů z povrchových sběrů K. Stellwaga, J. Laufky, F. Schuberta, J. Gebauera a J. Kerna, u nichž se předpokládalo paleolitické, resp. „aurignacké“ stáří: Stvolínky – válečný pomník, „Lerchenhübel“, Nowakovo pole, dále Litice, Lhota u Dubé (Franz 1934, 1935a, 71) a Dobranov – Schubertovo pole (Franz 1935b). Ve stávajících sbírkách Okresního vlastivědného muzea v České Lípě a Severočeského muzea v Liberci (obr. 10 – dole) lze ověřit nálezy ze Stvolínek („Sand II“, „Haida“), Stranného („Kreuzstein“ – nepatinovaná čepel s otupeným bokem, spíše postpaleolitická), ze Lhoty u Dubé (nepatinované čepelové škrabadlo, sice s připravenou úderovou plochou avšak rovněž spíše postpaleolitické) a z Varnsdorfu – cihelny (Waldhauser 1971). Ovšem už tehdejší literatura si byla vědoma nespolehlivosti bělavé patinace (pokud tu skutečně byla) pro jednoznačné datování do paleolitu (Franz 1935b, 26).

Prvním údajným dokladem mladého paleolitu se staly nálezy dvou čepelí, tentokrát dokonce ve spraši a v kontextu pleistocenní fauny, v Nové Vsi u Bakova nad Jizerou (Štorch 1914, 1915). Takový typ mladopaleolitického naleziště bohužel zůstává v našem regionu jen ojedinělý. Naproti tomu jednoznačný a ve své době unikátní křemencový pěstní klín z Křešic, jímž poté J. Kern (1932) poprvé doložil staro- či středopaleolitické osídlení těžce oblasti, byl záhy následován celou sérií analogických lokalit.

Protože poválečný výzkum byl veden z Prahy jako hlavního badatelského centra, ocitla se severočeská oblast do určité míry na periferii. Výzkum starého a středního paleolitu, prováděný K. Žeberou a F. Proškem v Polabí a v Pojizeří, do severních Čech částečně zasáhl a přinesl nové lokality v Mlázicích (Žebera 1952, 1969), v Horkách nad Jizerou a v Jislově jeskyni u Turnova (Prošek – Ložek 1954). Do celkového obrazu českého starého a středního paleolitu zařadil tyto nálezy J. Fridrich (1982, 1997). Také výzkum mladého paleolitu Čech se naší oblasti dotkl a na mapě se tak objevily nové lokality Hradsko na Kokořinsku (Vencl 1977) či Stadice u Ústí n. L. (Vencl 1989).

V 70. a částečně i v 80. letech probíhal v centrálních částech regionu povrchový průzkum, a to systematicky v rámci stvolínsko-holanského areálu (obr. 2) a okrajově v povodí Ploučnice a Labe (Svoboda

1980, 1983). V současnosti se však povrchový typ průzkumu zřejmě uzavírá v důsledku soustavného zatravňování (a místy i zalesňování) zemědělsky obdělávané půdy. To se týká nejen stvolínsko-holandského areálu, který byl prozkoumán relativně podrobně, ale i dalších úseků okresu Česká Lípa, místy dosud povrchově nezkoumaných. Z téhož důvodu dnes nelze ani ověřit některá naleziště uváděná v předválečné literatuře (např. Dobranov).

Kamenné suroviny

Kamenné suroviny pro výrobu paleolitických industrií reprezentují v centrálních částech tohoto území křemence, místy tvořící celé bloky („sluňáky“ K. Žebery) a na některých lokalitách i čedič. Fluviální sedimenty Labe, Jizery, Ploučnice a dalších toků nadto přinášejí pestrý výběr valounů, a to především křemenných. Tyto suroviny tvoří základnu industrií starého a středního paleolitu, pokud se nacházejí v místech jejich výskytu. Počínaje mladým paleolitem se však omezují na roli doplňujících surovin.

Severní část území, pokud tam zasáhla zalednění středního pleistocénu, poskytuje pazourek, a to ve formě spíše menších valounů. Již německá geologická literatura (K. Zimmermann a B. Müller) poukázala na to, že byly poté Panenským potokem rozplaveny po celém středním a dolním toku Ploučnice. Nápadná kumulace takového valounového materiálu ze Žizníkova u České Lípy byla svého času dokonce považována za paleolitickou industrii. Od počátku mladého paleolitu (Hradsko) pozorujeme záměrný import pazourku k jihu, takže tato kvalitní surovina převládla v celém regionu.

Ostatní suroviny, které se v paleolitu vyskytly spíše ojediněle, představuje např. porcelanit (Hradsko), jaspis (Hradsko, Dolánky) či křemenc typů Bečov (Stvolínky II).

Starý a střední paleolit

Období starého a středního paleolitu (asi 1 000 000 až 40 000 let, srv. Fridrich 1982, 1997) reprezentují na našem území industrie, které na základě technologicko-typologických kritérií přisuzujeme „valounovým industriím“ (v Mlazicích s drobnotvarou složkou, obr. 3), acheuléenu (Křešice, Stvolínky, Srní u Č. Lípy, obr. 4-7), případně moustérienu v širším slova smyslu.

Mimo region pokračuje staro- a středopaleolitické osídlení zejména na jihu do dolního Pojizeří (Horky n. J., Fridrich 1982), na Podřipsko a do širšího prostoru Polabí, a to menšími povrchovými

vými lokalitami K. Žebery (Svoboda 1983) i novými, již komplexně zkoumanými lokalitami (současné výzkumy J. Fridricha a I. Sýkorové). Na západě navazují významné staro- a středopaleolitické lokality severozápadních Čech (Bečov aj., Fridrich 1982, 1997). Na východě, na katastru Bělé u Turnova, jizerském levobřeží, leží jednak již zmíněná Jislova jeskyně (Filip 1947, Prošek – Ložek 1954, 47), jednak povrchové nálezy křemencových a čedičových artefaktů z Chlomecka (Černohouz 1953, Valoch 1975, Svoboda 1980).

Mlazice, okr. Mělník

Rozsáhlé sídliště se rozkládá na opukové plošině v prostoru Mlazic a Vehlovic, v n.v. 225–240 m, asi 3 km od současného toku Labe a v převýšení asi 90 m (lokalizace viz Žebera 1952, mapy na obr. 3–5).

Lokalitu objevili v roce 1948 K. Žebera a R. Hylský a klasifikovali ji nejprve jako clactonien a poté jako bohémien (Žebera 1952, 1969). Postupně se touto významnou lokalitou zabývala řada dalších badatelů, jejichž výsledky jsou publikovány jen částečně a celkový obraz se tak stírá (Svoboda 1980, Fridrich 1982, Sýkorová – Štaud 2000). K. Žebera a Sýkorová – Štaud uvádějí asi 1000 ks industrie, z nichž bylo svého času ve sbírkách Moravského zemského muzea a Národního muzea analyzováno 566 ks (Svoboda 1980). Artefakty, štipané převážně z valounů křemene (86%) a křemence (13%) byly převážně sbírány na povrchu, pouze některé byly překryty eolickými písky, což ovšem ke stratigrafii naleziště podstatněji nepřispívá. Zřejmě se jedná o dlouhodobě či opakovaně osidlované sídliště. Vedle archaických artefaktů s vysokým stupněm eolického obrusu hran a patinace lomových ploch se objevují i artefakty se svěžím povrchem, ojedinelé artefakty z pazourku (moustěrské drasadlo, listovitý hrot, Fridrich – Sklenář 1967) a další náznaky mladšího osídlení lokality (Fridrich 1982, 84).

Při analýze souborů jsem industrii z Mlazic členil na složku hrubotvarou (valounové sekáče, resp. choppers, asi 25%) a drobotvarou (ústěpy, často retušované, asi 75% souboru). Protože však některé sekáče mohou v podstatě představovat valounová jádra, třeba druhotně použitá jako nástroje (obr. 3:12), nejsou tyto kategorie funkčně odděleny. Spíše se zdá, že soubor odpovídá plynulému technologickému procesu vycházejícímu z valounu, jehož objem je postupně (a bez povrchových příprav) vyčerpáván až po stádium charakteristického rezidua se zbytkem valounové kůry na hrbetě

(„mlazická technologie“). Výsledně úštěpy, často s korovou úderovou plochou či korovým bokem, byly retušemi upravovány na drasadla (asi 50%), vruby a zoubkované nástroje (asi 40%), škrabadla, ojedinělá rydla a další nástroje (10%).

Celkově jde o technologii velmi jednoduchou, adaptovanou na možnosti výchozí valounové suroviny, jejíž bližší datování v rámci starého a středního paleolitu je bez stratigrafických údajů velmi obtížné. Chronologicky může odpovídat oběma industriím doloženým např. v profilu v Horkách n. J., vývoj osídlení však zřejmě pokračuje i dále, snad až na počátek mladého paleolitu (listovitý hrot). Nápadná je poměrně početná drobotvará složka industrie (zejména v souboru uloženém v Moravském zemském muzeu, obr. 3:1–9), která připomíná tzv. drobotvaré industrie, známé ve střední Evropě z teplých interglaciálních období. V nejbližším okolí byly srovnatelné artefakty nalezeny např. ve starším horizontu v Horkách (PK V).

Záboří, kly, okr. Mělník

Lokalita leží na vyvýšenině dominující labskému údolí nad obcí Záboří. V roce 1974 jsem zde našel jádro z valounu křemene, s původním korovým povrchem na úderové ploše i na hřbetě, těžené z 2–3 podstav a eolicky obroušené (obr. 3:11, srv. Svoboda 1980). Souvisí zřejmě s bohatým staro- až středopaleolitickým osídlením Mělnické kotliny a tamními valounovými industriemi.

Křešice, okr. Litoměřice

V červnu 1930 našel farář G. Klepsch na zahradě křešické fary pěstní klín mandlovitého tvaru z jemnozrnného červenohnědého křemence. Unikátní nález získal J. Kern (1932), s jehož sbírkou se posléze dostal do muzea v Litoměřicích (Mazálek 1954). Z geomorfologického hlediska leží křešická fara na povrchu nejmladší terasy posledního glaciálu (IVb), v n.v. jen 152,5 m, asi 5,5 m nad současnou hladinou Labe, takže poloha klínu je evidentně sekundární (Fridrich 1982, 77). Přes nejasnosti kolem provenience jde o prvý, morfologicky zcela průkazný doklad severočeského acheulénu, na který posléze navázaly další nálezy.

Stvolínky I, okr. Č. Líba

Lokalita leží na mírném, od Z k V protáhlém pískovcovém návrší (kolem 280 m n.m.), severně od Bobřího potoka a Dolanského rybníka (obr. 2 – nahoře; lokalizace: 02-42-12, Z 440, J 25).

Jako pravěká a mezolitická lokalita byla objevena již K. Stellwagem koncem 20. let a L. Franz ji v literatuře uvádí jako „Silexhügel“. První paleolitický artefakt (připravené jádro z křemence) byl objeven v roce 1972 a v průběhu 70. let byl postupně shromážděn soubor 270 artefaktů. V souvislosti s místními surovinovými zdroji se oproti Mlázicím zásadně mění poměr křemence (90%) a křemene (10%, Svoboda 1979, 1980). V rámci dominující křemencové industrie je nejvýraznějším artefaktem pěstní klín trojúhelníkovitého tvaru, s částí kůry při bazi (obr. 4:1); kulturně je srovnatelný s nálezem z Křešic. Mezi dalšími nástroji (obr. 4:4–5) kvantitativně převládají různé zoubkované nástroje a vruby (66%), drasadla (31%) a spíše atypická škrabadla (obr. 5:2). Technologicky je významný výskyt připravených jader a jader plochého tvaru (připomínajících levalloisovou techniku, obr. 5:3). To se odráží i mezi úštěpy, kde zhruba 10% vykazuje připravenou úderovou plochu (pro srovnání v Mlázicích se příprava úderové plochy prakticky nevyskytla) a kde tři hrotité úštěpy morfologicky připomínají levalloiské hroty (obr. 4:2–3). Zvláštním jevem (rovněž známým v acheuléenu) je úštěp typu Kombewa (jde o „úštěp z úštěpu“, tedy se dvěma bulby, obr. 7 dole) – tehdy jsme ovšem ještě neměli charakteristické úštěpové sekáče (*cleaver, hacherau*), při jejichž výrobě takový úštěp obvykle vzniká.

Pokud jde o křemennou industrii, která zpracovává místní valouny do tvaru jednoduchých sekáčů a úštěpů, ta má spíše doplňující charakter.

Nejen typický pěstní klín, ale i prvky levalloiské techniky a techniky Kombewa přiřazují tento soubor acheuléenu, s nejbližšími analogiemi v severozápadních Čechách (Bečov, okr. Most, a to zejména lok. IV, Fridrich 1982).

Stvolínky II, okr. Č. Lípa

Lokalita leží na úzkém pískovcovém hřbetě, který v současnosti odděluje Dolanský a Hrázský rybník, v n.m. kolem 270 m (obr. 2 – dole; lokalizace: 02-42-18, Z 35, J 350). Několik charakteristických úštěpů z křemence a křemene, se zaoblenými hranami, bylo nalezeno v průběhu 70. let. Jsou to dva křemenné úštěpy s korovým bokem, křemencový typický levalloiský úštěp a další úštěp typu Kombewa (obr. 4 – dole, Svoboda 1980, obr. 8: 13–16) a připravené jádro ze silně patinovaného pazourku (obr. 5:1).

Holany, okr. Č. Lípa

Prvé nálezy možných křemenných a křemencových artefaktů byly učiněny na povrchu fluviální terasy, v n. v. 265 m, severně od obce (lokalizace: 02-42-18, Z 320, J 353). Charakteristický byl tehdy pouze jediný jádrovité artefakt z křemence (Svoboda 1980, obr. 8:12). Další průzkum této lokality ve spolupráci s P. Břicháčkem doplnil čtyři charakteristické úštěpy z křemence a křemene (obr. 5:4–5).

V 80. letech byla na katastru obce objevena další, podstatně slibnější lokalita v poloze „Vejrovka“, v n. v. 270 m (lokalizace: 02-42-13, Z 20, J 42). Nejvýraznějším nálezem je objemné jádro z místního křemence (obr. 6), provázené šesti úštěpy z křemence a křemene (obr. 5:6-8). Úštěpy jsou na obou holanských lokalitách převážně preparační (rohové a j.), na Vejrovce nadto dokládají levalloidní charakter výroby.

Srní, okr. Česká Lípa

Na úpatí Kraví hory našli V. Peša, M. Spáčil a M. Rezler v roce 2000 první charakteristický sekáč na úštěpu (*cleaver, hacherau sur éclat*, obr. 7 nahoře). Nadmořská výška lokality je 280 m, lokalizace: 02-42-14, Z 340, J 99.

Výrobní technika je pro tento typ artefaktu typická: Původní, velký a široký úštěp byl odštípnut z bloku křemence, ovšem jeho dorsální strana je dnes tak eolizovaná, že negativy následných bočních retuší jsou jen málo zřetelné. Stupeň eolizace ventrální strany je nižší. Zřetelně rozeznáváme její zvlnění a negativy plochých úštěpů, jejichž cílem je odstranit původní úderovou plochu i bulbus a tím vtisknout artefaktu jeho charakteristický tvar. Jestliže jsme na lokalitách Stvořinky I a II zdůrazňovali výskyt úštěpů z úštěpu (typ Kombewa, obr. 7 dole), pak šťastný nález z Kraví hory doložil samotný sekáč, z jehož výroby takové úštěpy vznikají. Tuto techniku popsal poprvé W. Owen v Keni, je rozšířena zejména v acheuléenu severní Afriky a dotud proniká rovněž do jihozápadní Evropy.

Heřmaničky, obec Č. Lípa

Lokalita leží na vých. svahu Mlýnského vršku, v pokryvu fluviálních sedimentů Ploučnice v n.v. 270 m (původně publikováno jako Brenná; Svoboda 1980; lokalizace: 02-42-15, Z 285, J 300). V roce 1976 zde byl nalezen křemenný předmět morfologicky připomínající chopper, silně eolicky obroušený (obr. 3:10). Složitá problematika obdobných předmětů, determinace jejich stáří a intencionálního vzniku je podrobně diskutována v jiných publikacích.

Mladý paleolit

Mladý paleolit se ve střední Evropě vyvíjí v období mezi 40 000–11 000 lety, a to od původních tranzitních kultur (bohuni-cien, szeletien) přes aurignacien, gravettien a epigravettien až po magdalénien. Tento členitý vývoj se naplno odehrává zejména ve středním Podunají (Morava, Dolní Rakousko, Karpatská kotlina), v Čechách je zastoupen méně (zejména magdalénien) a v severních Čechách se odráží jen fragmentárně: kromě významné lokality Hradsko na Kokořínsku (obr. 8, Vencl 1977) lze uvést pouze starší sporné nálezy (obr. 10: dolní řada).

Tento hiát se nepřeklene, ani pokud přihlédneme ke dvěma významným mladopaleolitickým lokalitám mimo sledovaný region, na labském levobřeží: Stadice, okr. Ústí n. L., náležející zřejmě gravettienu či epigravettienu (Vencl 1989) či Keblice, okr. Litoměřice, spadající do okruhu magdalénien (Vencl 1995 s lit.).

Lokalita Stadice je radiometricky datována:

GrN 15862: 14 280 ± 120 B.P.

Hradsko, okr. Mělník

Tato známá archeologická lokalita leží v n.v. přes 330 m na temeni ostrožny tvořené členitým pískovcovým blokem, asi ve stometrovém převýšení nad Kokořínským dolem (lokalizace: Vencl 1977, mapy na obr. 1-2). Během dlouhodobého výzkumu raně středověkého hradště se průběžně objevovaly i bíle patinované pazourkové artefakty, což v letech 1971-1973 přivedlo S. Vencla (1977) k provedení specializovaného výzkumu zaměřeného na paleolit.

Zbytky kulturních vrstev ležely v téměř čistých, jemnozrných, ale různě zbarvených píscích, které podle S. Vencla vznikaly větráním obnažených pískovcových skal a následnou soliflukcí. Kumulace artefaktů (provázených uhlíky jehličnanů a vzácněji i úlomky barviva) se vyskytovaly ve výplních nepravidelně probíhajících erozních rýh. Původní povrch temene, v současné době zarovnaný zemědělským obděláváním, tedy v pleistocénu mohl být více členitý a skalnatý, mladopaleolitické osídlení tu probíhalo opakovaně a koncentrovalo se v samostatných skupinách. V každém případě dnes paleolitické artefakty neleží ve své původní poloze (Vencl 1977, 4, 12).

Pokud budeme získaný soubor artefaktů popisovat spolu s S. Vencllem sumárně, tvoří jej 1888 ks, z toho 62% pazourek, 28% tefritický čedič, 6% křemenec a poté specifické české křemence, porcelanit a 10 ks červenohnědého silicitu, pravděpodobně jaspisu. Mezi retušo-

vanými nástroji (obr. 8 – nahoře) převládají škrabadla, velmi často vysoká a tedy charakteristická pro aurignacien, dále archaická drasadla, menší a spíše nevýrazná rydla a další typy (dlátka a odstěpovače, retušované čepele, vrtáčky, vruby). Technologická charakteristika souboru je jistě znesnadněna tím, že většina jader pochází z čediče (který byl následně méně intenzivně využit) a nezdají se být tvarově dost vyhraněna. Zato mezi ústěpy a čepelemi (obr. 8 – dole) je nápadný vysoký podíl připravovaných úderových ploch, výskyt levalloiských ústěpů a dokonce i typických levalloiských hrotů či alespoň jejich fragmentů.

Na základě typologického rozboru přiřadil S. Vencl tento soubor aurignacien, v němž registroval silnou levalloiskou komponentu, a proto jej přirovnal k povrchovým moravským souborům Stránská skála a Podstránská v Brně. Systematické výzkumy na Stránské skále však mezitím ukazují, že takové soubory vznikají kontaminací dvou následných mladopaleolitických kultur: bohunicienu a aurignacien.

Později se ke svéráznému souboru z Hradska vrací K. Valoch (1996, 113-114), který jeho částečně levalloidní charakter akcentuje, avšak možnost kontaminace dvou vrstev v tomto případě vylučuje. Spíše se domnívá, že některé aurignacké soubory (mj. i Barca na Slovensku) mohou tímto způsobem odrážet určitý vliv levalloiských (bohunických) tradic. Nejnověji tento materiál analyzovali Z. a P. Nerudovi.

Budiž mi dovoleno vyjádřit se k této otázce z hlediska výzkumů, které jsem vedl na temeni Stránské skály v letech 1982–1999 (předběžně např. Svoboda 1991 s lit.). Bohunická a aurignacká industrie se zde vyskytují ve dvou (ale někdy i v téže) půdách, odpovídajících poměrně rychle následujícím interpleniglaciálním oteplením. Série radiokarbonových dat pro jednotlivé výseky lokality (40 tis. – 35 tis. let pro bohunicien, 33 tis. – 31 tis. pro aurignacien) ukazují, že obě technologicky odlišné kultury odlišuje časový hiát pouze jednotlivých tisíciletí (a v širším dolnorakousko-moravském prostoru se částečně chronologicky překrývají). Také na Stránské skále je zejména spodní, bohunická poloha postižena soliflukcí. Kdyby tam nedocházelo k průběžné, i když omezené, sedimentaci spraše (která byla poté postižena pedogenezí), nebylo by ani na Stránské skále možné tyto dvě kultury odlišit. V prostředí přemístěných písčitých zvětralin, tvořících pokryv Hradska, je jistě možnost odlišení technologicky různých, ale těsně následných kultur minimální.

Další výzkum by tedy neměl alternativu dvou kulturních komponent na této lokalitě vylučovat.

Nová Ves u Bakova nad Jizerou (okr. Mladá Boleslav)

Od roku 1908 sledoval E. Štorch (1914, 1915) spolu s učitelem K. Sellnerem Pánkovu cihelnu u Nové Vsi, odkud byly již z předchozí doby známy nálezy pleistocenní fauny, například lebka lva. Pod ornici zjistili mocnou polohu spraše, z níž získali malakofaunu. V hloubce 2,20 m pod povrchem uvádí E. Štorch slabě vyvinutou, 5–10 cm mocnou kulturní vrstvu „s uhlíky, popelem a kůstkami“ a s dvěma většími pískovcovými kameny. Není však jasná souvislost této vrstvy s nálezy pazourkových čepelí z let 1908 a 1910. Prvá je hrotitého tvaru, nepatinovaná, s přirostlým cicvarem a pochází údajně ze spraše (Štorch 1914, obr. 8), u druhé se přesná poloha neuvádí. Charakter prvé čepel ve sbírkách NM Praha je však spíše postpaleolitický.

Varnsdorf, okr. Děčín

V roce 1928 ohlásil ing. Kessel v cihelně JZ od města nálezy pazourkových předmětů v profilové stěně o rozměrech 25 × 10 m, v hloubce 410 cm a ve 280 cm mocné černé vrstvě s uhlíky a popelem (Waldhauser 1971, 38).

Soubor uložený v M Liberec zahrnuje vedle dvou postpaleolitických pazourkových artefaktů a evidentních pseudoartefaktů se zaoblenými hranami rovněž dva ostrohranné, bíle patinované úlomky (v jednom případě se strmou retuší). Pro klasifikaci do mladého paleolitu ovšem ani ony nejsou dostatečně průkazné (obr. 10 – dole).

Pozdní paleolit

Pozdní paleolit představuje přechodnou epizodu na sklonku posledního glaciálu, mezi 11 000–10 000 lety, která v podstatě předznamenává nástup mezolitu. Severní Čechy jsou v této době vystaveny především vlivům ze severu, a to z Německa a z Polska. Zasahuje sem v prvé řadě aziloidní kultura obloukovitých nožíků (Federmessergruppe), což zatím dokládají nálezy ze Stvolínek II a Dolánek (obr. 9–10).

Naproti tomu zásah industrií s řapem (šwiderien, ahrensburgien), jak je v nejbližším severním sousedství reprezentuje např. saská povrchová lokalita Malitschkendorf (Geupel 1985), dolnoslezský Lubiatów (Burdukiewicz 1975, mapa 2) či východočeské Voletiny

(Venci 1978), zatím v našem regionu prokazatelný není. Pouze v převisu Máselník I u Dřevčic, v plášti násypového valu (vrstva 5b, kulturně nehomogenní) byla při výzkumu v roce 1994 nalezena bazální část artefaktu s ventroterminálně retušovaným řapem z křemence typu Tušimice. Morfologicky sice odpovídá šwiderským hrotům (typ LC, resp. LD), jde však pouze o fragment a navíc nikoli z intaktní stratigrafické polohy.

Nejstarší radiokarbonové datum pro celé naše území bylo získáno výzkumem v roce 1998 z uhlíkaté čočky na bázi profilu v převisu Nízká Lešnice u Pavlíček:

GrN 24210: 10 160 ± 190 B.P.

Toto datum však leží na samé hranici pleistocénu/holocénu a současně paleolitu/mezolit. Průvodní kamenná industrie není dosud zpracována, ale typologicky není výrazná. Složení mikrofauny a fauny (srnec, bobr, zajíc, liška, aj. – předběžné sdělení I. Horáčka) nasvědčuje již holocénním podmínkám, a to zvláště ve svrchní části profilu.

Jak již bylo uvedeno, poskytl náš region také četné povrchové soubory mezolit. V podmínkách sběru není vždy možné rozlišit mezolit od pozdního paleolitu. To se týká nejen klasického stvolínsko-holanského areálu, ale zřejmě také nových sběrů určených S. Venclem z pole u Panského u Brtníků (okr. Děčín).

Stvolínky II, okr. Č. Lípa

Tato lokalita leží rámcově v téže poloze jako industrie středního paleolitu (obr. 2 – dole), ovšem s širším rozptylem, zasahujícím dále k západu. Během 70. let odtud byla soustředěna kolekce 426 analyzovaných artefaktů (a následné, nezapočítané sběry) a klasifikována celkově, v rámci širšího osídlení stvolínsko-holanského mikroregionu, jako mezolit (Svoboda 1977). Surovinově výrazně převládají silicity z glaciálních sedimentů (77%), doplňované křemenci importovanými (5%) i místními (18%). Mezi importovanými křemenci nápadně převládá typ Bečov.

Retušované artefakty tvoří asi 8% souboru (obr. 9). Z typologického hlediska jsou významné tři hroty s obloukovitým (resp. zalomeným) otupeným bokem (typ Federmesser). V Okresním vlastivědném muzeu Česká Lípa je deponován další hrot tohoto typu ze sbírky K. Stellwaga, označený jako „Sand II“ (obr. 10 – dole).

Ve zbývající složce industrie jsou (vedle převažujících krátkých škrabadel) nápadné hroty se střídavě retušovanou bází, rydla, vrtáčky a bočně i terminálně retušované čepele, které rovněž indi-

kují spíše pozdní paleolit. Přihlédneme-li zpětně k sídelní struktuře tohoto mikroregionu, je jistě nepravděpodobné, že by se dominantní mezolit lokalitě II vyhnul, nicméně pozdně-paleolitické prvky jsou tu evidentní. Proto považujeme Stvolínky II za lokalitu kultury Federmesser, pravděpodobně s kontinuálním osídlením do následujícího mezolitu.

Ze sbírek Okresního vlastivědného muzea Česká Lípa uvádíme ještě další předmět paleolitického rázu, a to bíle patinované rydlo označené jako „Haida“ (vzhledem ke kontextu spíše Malý Bor než Nový Bor, obr. 10 – dole).

Dolánky u Turnova, okr. Semily

Ostrožnu u Dolánek uvádí J. Filip (1947, 206) jako raně středověké hradiště, které mimo to poskytlo doklady osídlení v eneolitu a tři kamenné artefakty („nožíky“, „hrot“). V 80. letech, během archeologického výzkumu ostrožny (Klápště 1989), soustředil P. Břicháček kolekci 92 kamenných artefaktů, a to ze sond, z výplní mladších archeologických objektů a z povrchového sběru v okolí. Protože lokalita a její komplexní zhodnocení zřejmě vyžaduje další pozornost, lze tuto publikaci považovat pouze za předběžné sdělení.

Mezi surovinami zjistil v roce 1988 A. Přichystal převahu silicitů z glacienních sedimentů, většinou pokrytých bělavou až namodralou patinou (60%), dále křemen (8%) a blíže neurčené rohovce (2%). Jednotlivými kusy je zastoupen zelený jaspis, jaspachát (sensu Slavík 1942 – s drobnými achátovými dutinkami v zelené jaspisové hmotě), křemičitá hmota z vulkanitu (s dutinami po klencích karbonátu) a rohovec odpovídající typu Krumlovský les II (tedy s tmavým val. povrchem); neurčeno pro patinaci, přepálení, atd. zůstává 26% surovin. Nápadným jevem je absence křemenců.

Typologicky (obr. 10 – nahoře) jsou nejvýraznější dva azilské hroty s obloukovitě otupeným bokem, které morfologicky odpovídají spíše větším segmentům než nožům typu Federmesser. Prvý pochází ze sběrů na vrcholu ostrožny, druhý ze sekundární polohy v sondě 2/86. Dále se objevila 2 rydla (1 z nich obloukovitě kanelované), čepele s bočním vrubem, čepele, mikročepele a úštěpy. Jádra jsou (ve srovnání se Stvolínkami) až nápadně drobnotvará. Jako celek soubor nepochybně spadá do okruhu evropských azilských industrií (kam řadíme i kulturu Federmesser) a v rámci českých zemí je srovnatelný rovněž s moravským tišnovienem. Díky své poloze může snad industrie z Dolánek vrhnout nové světlo na některé

starší nálezy kamenných artefaktů, které uvádí J. Filip (1947) ze skalních převisů v masivu nedaleké Drábovny.

Závěr

Nevelká výšeč českého území, sledovaná v tomto příspěvku, sehrála významnou roli v historii paleolitického výzkumu. Navzdory dobovým koncepcím, popírajícím některá vývojová období v Čechách i na Moravě, byl již v roce 1930 křešickým nálezem prokázán acheuléen a v roce 1948 v Mlázovicích potvrzeno širší osídlení starého a středního paleolitu. Podobný význam měly severočeské nálezy také pro výzkum mezolitu, neboť již ve 20. a 30. letech byly správně zařazeny právě artefakty z Českolipska.

Dynamika osídlení rámcově odpovídá nálezové situaci v Čechách obecně, tedy poměrně hustému osídlení středního paleolitu, nepravděelně doloženému osídlení klasických mladopaleolitických kultur, a znovu dobře reprezentovanému pozdnímu paleolitu, který již předznamenává následný mezolit.

Industrie starého a středního paleolitu se přizpůsobují na místě dostupným kamenným surovinám, tak jak je nabízejí bloky křemence v centrální části regionu a valouny křemene v říčních sedimentech na okrajích. Nástup mladého paleolitu se ohlašuje (podobně jako v jiných oblastech Českých zemí) přílivem severského pazourku. Tato tendence přetrvává i v paleolitu pozdním a v mezolitu, ovšem za vzrůstajícího podílu různých typů křemenců, a to místních i importovaných.

Z širšího úhlu pohledu lze říci, že valounové industrie v jižním cípu sledovaného trojúhelníka přímo zapadají do staro- až středopaleolitického osídlení Polabí, zatímco náš acheuléen koresponduje s osídlením severozápadních Čech. Zajímavý je výskyt techniky Kombewa, charakteristické zvláště pro africký acheuléen. V rámci mladého paleolitu vystupuje coby výjimečná lokalita Hradsko, kterou se zde pokoušíme srovnat se Stránskou skálou u Brna (bohuničien – aurignaciien). Konečně pozdněpaleolitický horizont osídlení do určité míry odráží vývojové procesy v severní části střední Evropy.

Poděkování

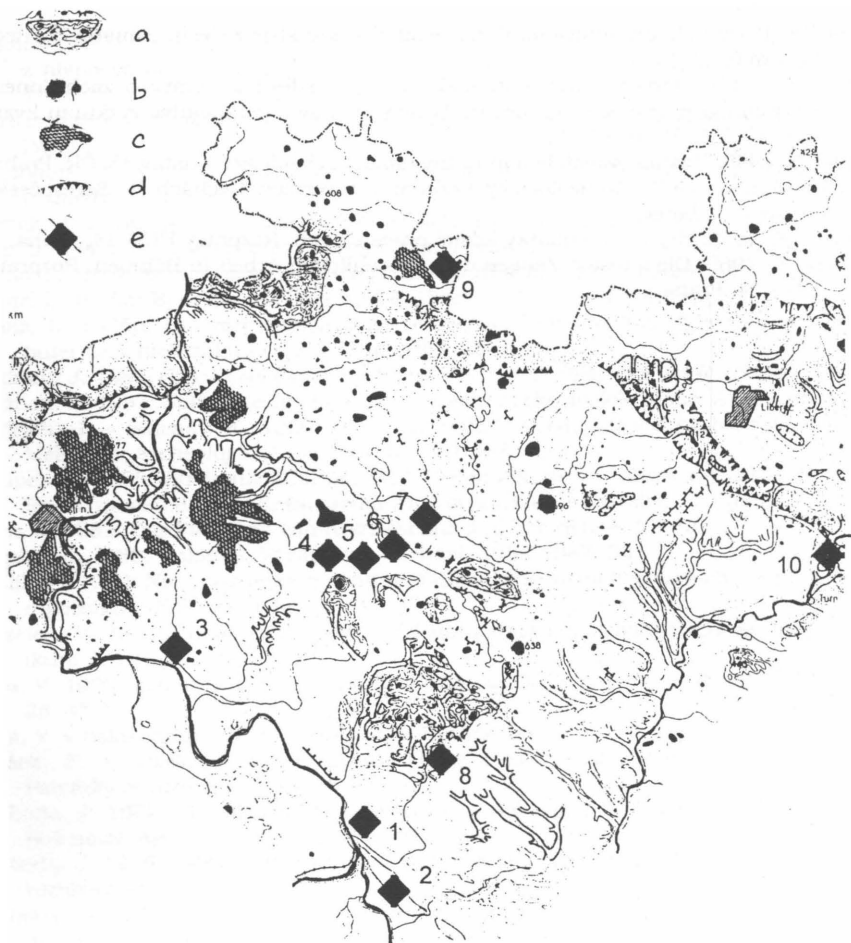
Článek vznikl v rámci širšího projektu National Geographic Society, 6330-98, „The Last Foragers of Northern Bohemia“. Řadě kolegů a přátel jsem zavázán za spolupráci při shromažďování

materiálu i přípravě textu, jmenovitě zejména PhDr. P. Břicháčkovi, Západočeské muzeum Plzeň, PhDr. M. Ličkovi, Národní muzeum Praha, mgr. V. Pešovi, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa, a PhDr. M. Staré, Severočeské muzeum Liberec.

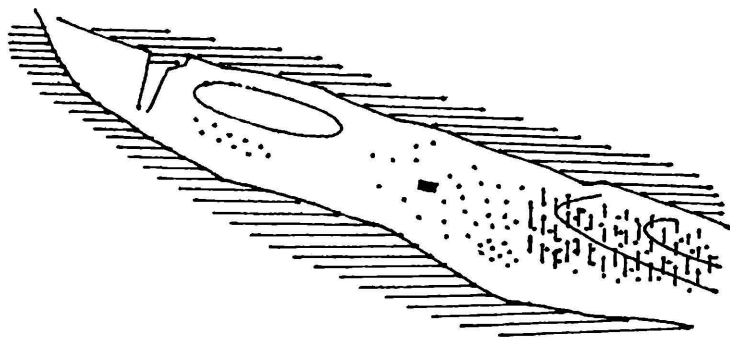
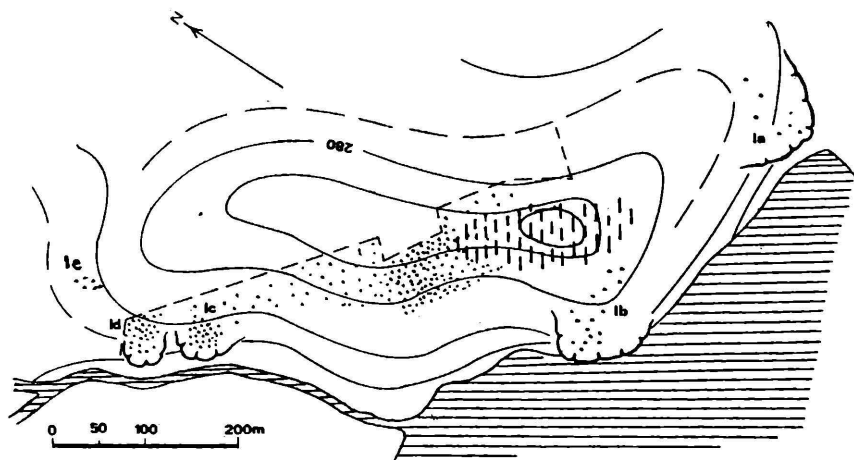
LITERATURA

- Adamovič, J. – Coubal, M. 1994: Nové poznatky o litologii a tektonice svrchní křídly z plynovodního výkopu na Českolipsku. Zprávy o geol. výzkumech v r. 1993, 7-9.
- Burdukiewicz, J.M. 1975: Paleolit schyłkowy na Dolnym Śląsku. Warszawa-Wrocław, PAN.
- Černohouz, J. 1953: Nové doklady o předvěkém osídlení Českého ráje. Archeologické rozhledy 5, 11-17.
- Demek, J. a kol. 1965: Geomorfologie českých zemí. Praha, Academia.
- Filip, J. 1947: Dějinné počátky Českého ráje. Praha.
- Franz, L. 1934: Nordböhmisches Steinzeitfunde. Altschlesien 5, 19-28.
- Franz, L. 1935a: Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte Böhmens. Prag.
- Franz, L. 1935b: Die vorgeschichtliche Besiedlung um das Lausitzer Gebirge. Zittauer Geschichtsblätter 12/7, Juli 1935, 25-30.
- Fridrich, J. 1982: Středopaleolitické osídlení Čech. Archeologický ústav ČSAV, Praha.
- Fridrich, J. 1997: Staropaleolitické osídlení Čech. Archeologický ústav AV ČR, Praha.
- Fridrich, J. – Sklenář, K. 1966: Ojediné nálezy středopaleolitických nástrojů na Mělnicku. Archeologické rozhledy 18, 581-584.
- Geupel, V. 1985: Spätpaläolithikum und Mesolithikum im Süden der DDR. Veröffentlichungen des Landesmuseum für Vorgeschichte Dresden 17. Berlin.
- Kern, J. 1932: Der Faustkeil von Krscheschitz a. E., Sudeta 8, 75-80.
- Klápště, J. 1989: Dolánky, Výzkumy v Čechách 1986-1987, 33.
- Králík, F. 1989: Nové poznatky o kontinentálních zaledněních severních Čech. Anthropozoikum N.S. 19, 9-74.
- Mazálek, M. 1954: Příspěvek k historii výzkumu starého paleolitu Čech. Anthropozoikum 3, 191-202.
- Peša, V. 1999: Zapomenutá místa na Českolipsku, Děčínsku a jinde (2. část). Speleo 28, 45-49.
- Peša, V. v tisku: Archeologie v okolí Doks. Bezděz.
- Prošek, F. – Ložek, V. 1954: Stratigrafické otázky československého paleolitu. Památky archeologické 45, 35-74.
- Svoboda, J. 1977: The Mesolithic settlement in the region of Polomené Mts. (North Bohemia). Anthropologie 15, 129-142.
- Svoboda, J. 1979: Paleolitická industrie ze Stvolínek, okr. Česká Lípa. Archeologické rozhledy 31, 75-82.
- Svoboda, J. 1980: Quelques industries du paléolithique inférieur en Bohême du Nord. Approche analytique. Anthropologie 18, 269-286.
- Svoboda, J. 1983: Zum Altpaläolithikum im Mělník-Becken. Ethnographisch – archäologische Zeitschrift 24, 532-542.
- Svoboda, J. 1991: Stránská skála. Výsledky výzkumu v letech 1985-1987. Památky archeologické 82, 5-47.
- Sýkorová, I. – Štaud, K. 2000: Mlazice, okr. Mělník – zhodnocení valounové industrie středopaleolitického stáří. Archeologické rozhledy 52, 209-233.
- Štorch, E. 1914: Paleolitická stanice v Nové Vsi u Bakova. Obzor prehistorický 5, 23.
- Štorch, E. 1915: Neue paläolithische Funde aus Böhmen. Wiener prähistorische Zeitschrift 2, 124-127.
- Valoch, K. 1975: Nejstarší osídlení Českého ráje. Moravské muzeum, Brno.
- Valoch, K. 1996: Le paléolithique en Tchéquie et en Slovaquie. J. Millon, Grenoble.

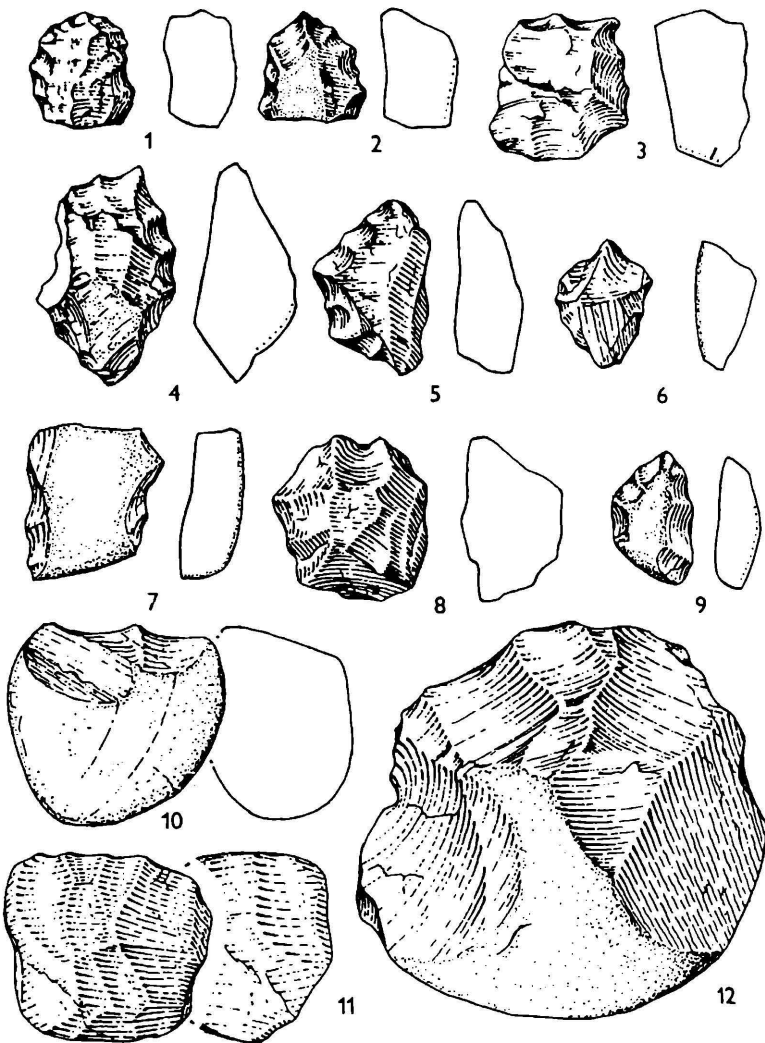
- Vencl, S. 1977: Aurignacké osídlení v Hradsku, okr. Mělník. Archeologické rozhledy 29, 3-44.
- Vencl, S. 1978: Voletiny – nová pozdněpaleolitická industrie z Čech. Památky archeologické 69, 1-44.
- Vencl, S. 1989: Stadice, okres Ústí nad Labem. Předběžná zpráva o záchranném výzkumu gravettienské stanice. In: Současný stav a perspektivy výzkumu kvartéru v ČSSR, Brno, 76-88.
- Vencl, S. 1995: Hostim. Magdalenian in Bohemia. Archeologický ústav AV ČR, Praha.
- Waldhauser, J. 1971: Archeologický výzkum v severních Čechách II. Severočeské museum, Liberec.
- Žebera, K. 1952: Nejstarší památky lidské práce z Čech. Rozpravy ÚÚG 14, Praha.
- Žebera, K. 1969: Die ältesten Zeugen der menschlichen Arbeit in Böhmen. Rozpravy ÚÚG 34, Praha.

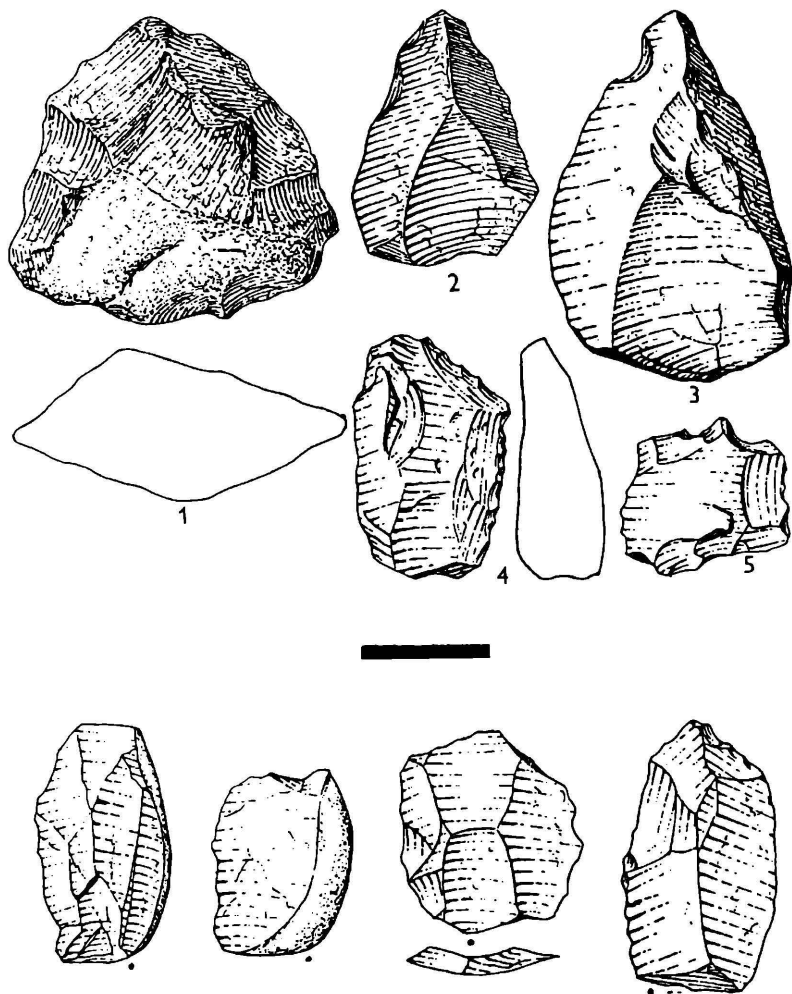
Obr. 1. Přehledná mapa regionu (podkladová geomorfologická mapa podle Demka a kol. 1965). a: pískovcová skalní města, b: vulkanické suky a kužely, c: lávové proudy, příkrovy, d: výrazné zlomové svahy, e: paleolitické lokality uvedené v textu. 1: Mlázice, 2: Kly-Záboří, 3: Křešice, 4: Stvořilky I-II, 5: Holany, 6: Srní, 7: Heřmaničky, 8: Hradsko, 9: Varnsdorf, 10: Dolánky u Turnova.

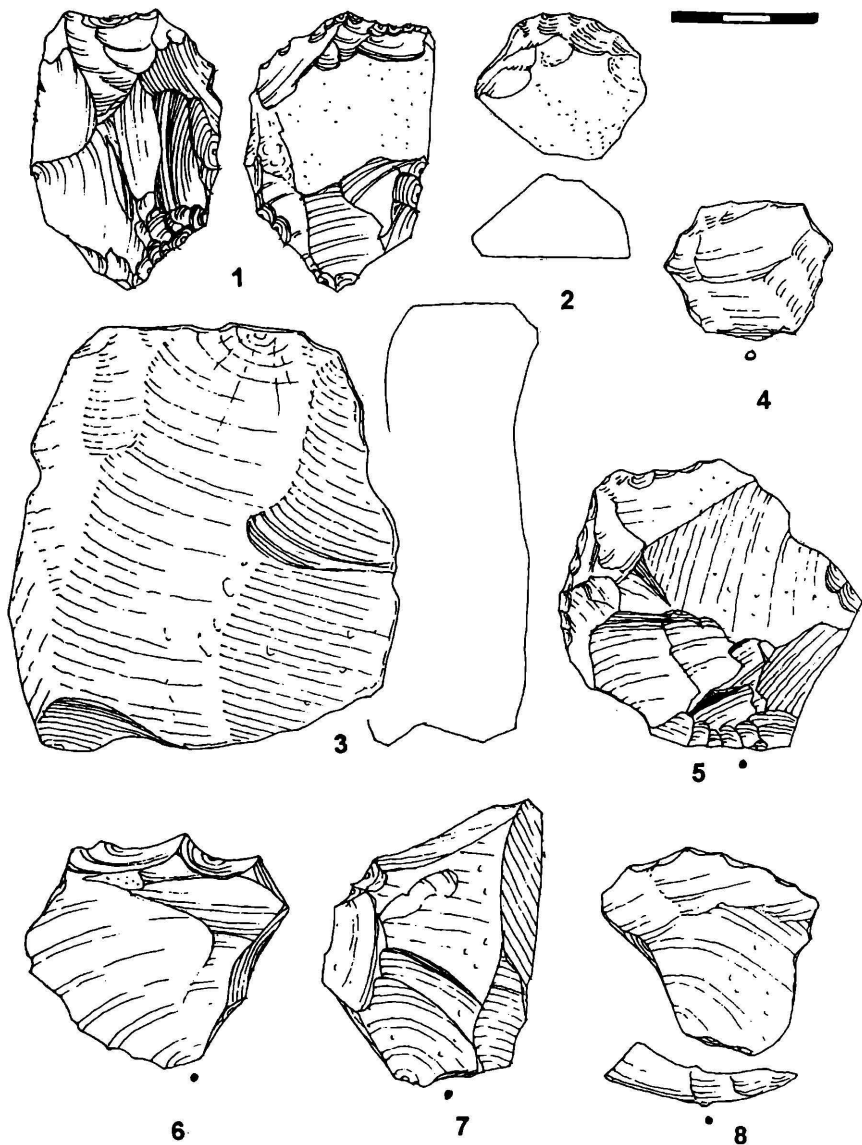
Obr. 2. Stvolínky I (nahore) a Stvolínky II (dole), přehledné mapky osídlení. Starý a střední paleolit (svislé přerušované šrafy); pozdní paleolit a mezolit (body); laténský objekt (černý obdélník).

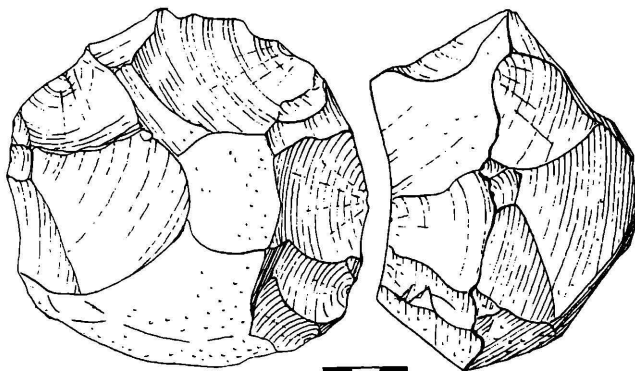
Obr. 3. Valounové industrie. Mlazice, okr. Mělník (1-9, 12); Heřmaničky, obec Č. Lípa (10); Kly-Záboří, okr. Mělník (11). Uložení: MZM Brno. Měřítka = 3 cm.

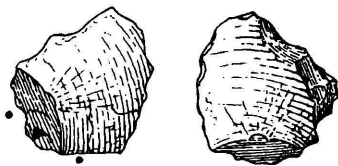
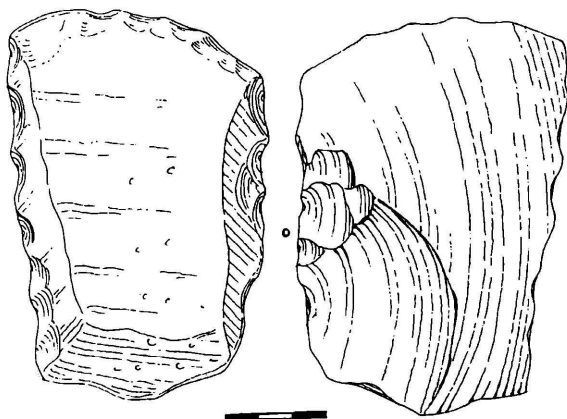
Obr. 4. Acheuléen, průzkum 70. léta. Stvolinky I, okr. Č. Líba (1-5); Stvolinky II (spodní řada). Uložení: MZM Brno, M Česká Líba. Měřitko = 3 cm.

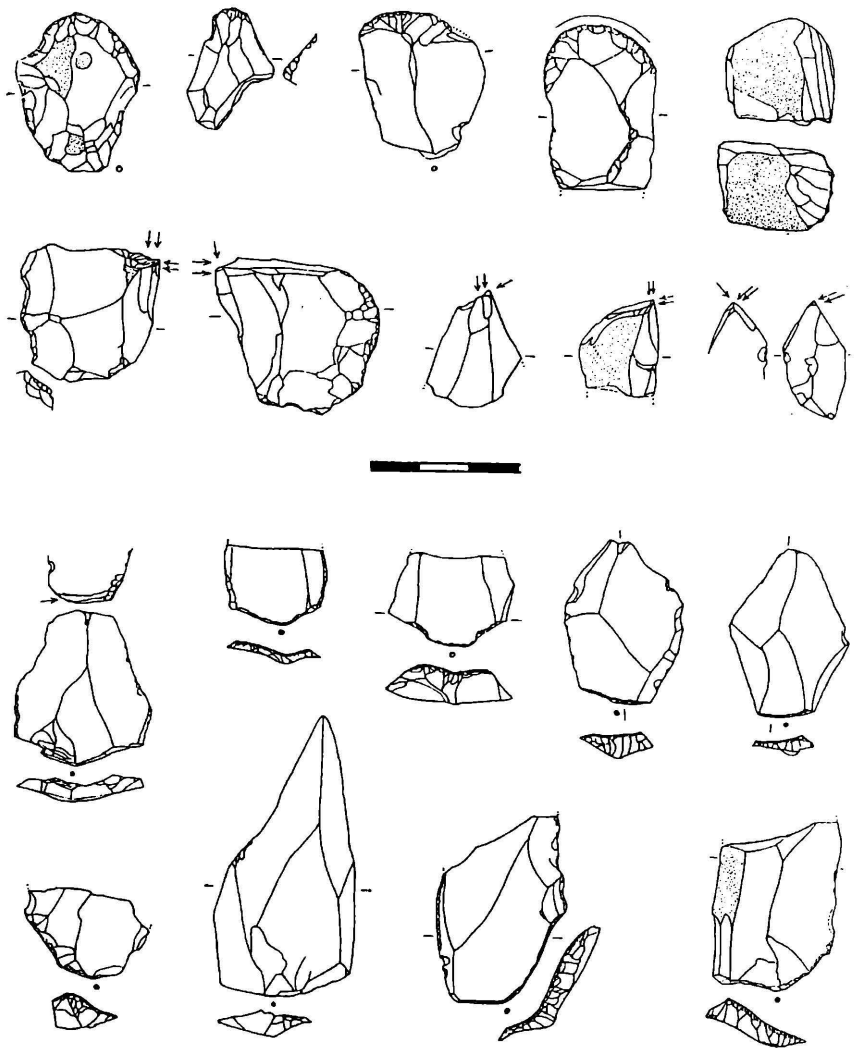
Obr. 5. Střední paleolit, průzkum 80. léta. Stvolínky I, okr. Č. Lipa (2-3), Stvolínky II (1), Holany – terasa, okr. Č. Lipa (4-5), Holany – Vejrovka (6-8). Uložení: AÚ Brno. Měřítka = 3 cm.

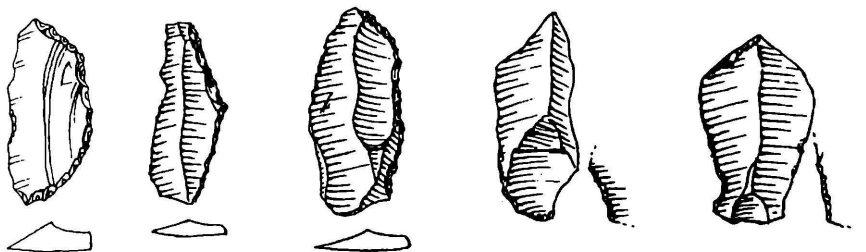
Obr. 6. Střední paleolit. Holany, okr. Č. Lípa (Vejrovka), křemencové jádro. Uložení: AÚ Brno. Měřitko = 3 cm.

Obr. 7. Acheuléen. Srní, okr. Č. Lípa (Kraví hora), křemencový sekáč (cleaver - hacherau sur éclat) s negativy ústěpů typu Kombewa (nahore). - Stvolínky I, okr. Č. Lípa, ústěp s oboustranným bulbem (typ Kombewa). Plný bod: bulbus, prázdný bod: odstraněný bulbus. Uložení: M Česká Lípa. Měřitko = 3 cm.

Obr. 8. Počátek mladého paleolitu (aurignacien - bohunicien). Hradsko, okr. Mělník. Uložení: AÚ Praha. Měřitko = 3 cm. Podle S. Vencla.

1

2

3

4

5

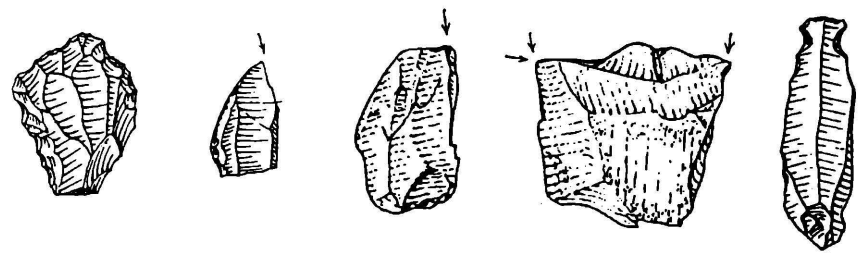
6

7

8

9

10

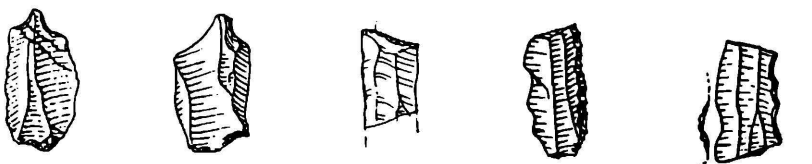
11

12

13

14

15

16

17

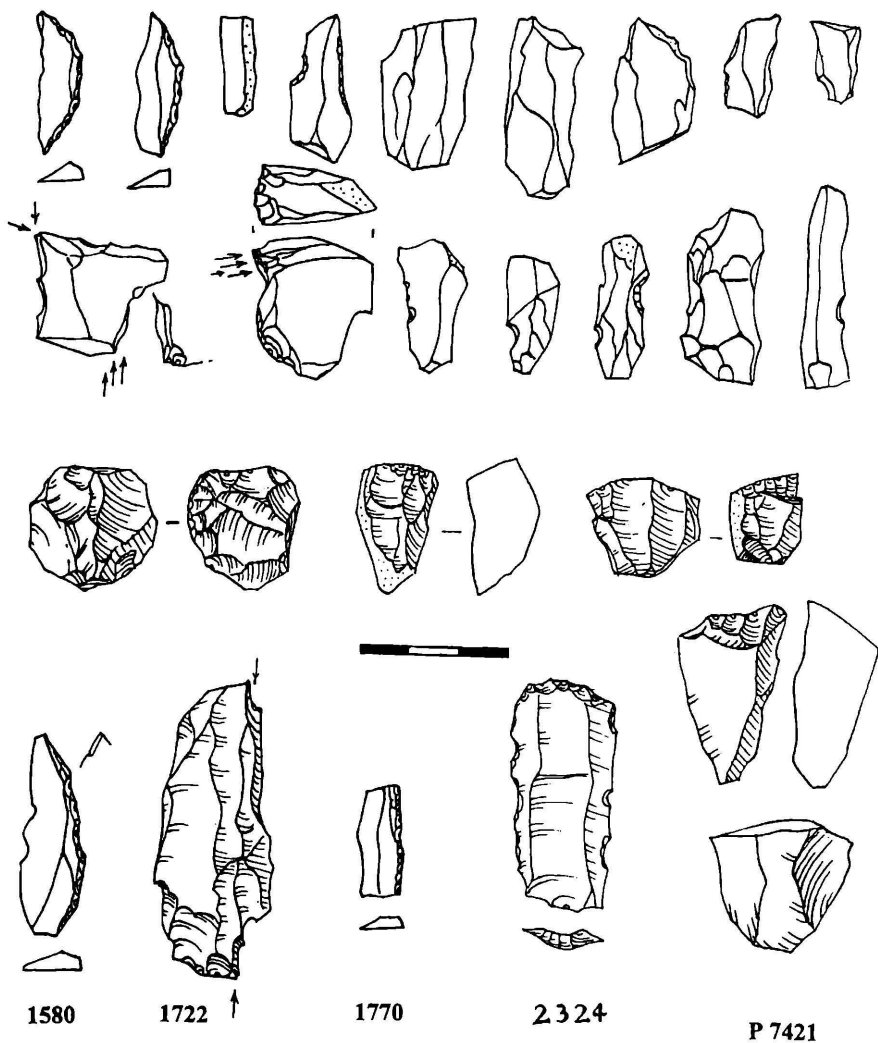
18

19

20

Obr. 9. Pozdní paleolit (skupina Federmesser). Stvolínky II, okr. Č. Lípa.
 Uložení: M Česká Lípa, AÚ Brno. Měřitko = 3 cm.

Obr. 10. Pozdní paleolit. Dolánky, okr. Semily. Uložení: AÚ Brno. Měřitko = 3 cm.

Starší nálezy (spodní řada). Stvolínky, „Sand II“, okr. Č. Lípá. Uložení: M Česká Lípá, i.č. 1580; „Haida“, i.č. 1722; Stranné, „Kreuzstein“, okr. Č. Lípá. Uložení: M Česká Lípá, i.č. 1770, Lhota u Dubé, okr. Č. Lípá. Uložení: M. Česká Lípá, i.č. 2324 (459). Varnsdorf, okr. Děčín. Uložení: M Liberec, bez i.č., i.č. P 7421. Měřitko = 3 cm.

RESUMÉ

Das Paläolithikum in der Region um Česká Lípa und den benachbarten Gebieten Nordböhmens

Jiří Svoboda

Der in unserem Beitrag behandelte, relativ kleine Ausschnitt des böhmischen Gebietes spielte eine wichtige Rolle in der Geschichte der paläolithischen Forschung. Trotz zeitbedingter Konzeptionen, die einige Entwicklungsphasen in Böhmen und Mähren in Frage stellen, wurde bereits im Jahre 1930 durch den Fund in Křešice das Acheuléen und im Jahre 1948 in Mlázice eine ausgedehntere Besiedlung im alten und mittleren Paläolithikum nachgewiesen. Ähnliche Bedeutung hatten nordböhmisches Funde auch für die Erforschung des Mesolithikums, denn schon in den 20-er und 30-er Jahren wurden Artefakte aus der Region um Česká Lípa richtig zugeordnet.

Die Dynamik der Besiedlung entspricht im Großen und Ganzen der allgemeinen Fundsituation in Böhmen, d.h. der verhältnismäßig dichten Besiedlung im mittleren Paläolithikum (Mlázice, Kly-Záboří, Křešice, Stvolínky I-II, Holany, Heřmaničky?), der nur vereinzelt belegten Besiedlung der klassischen jungpaläolithischen Kulturen (Hradsko, Varnsdorf?) und dem wieder gut vertretenen späten Paläolithikum (Stvolínky II, Dolánky u Turnova), das schon auf das folgende Mesolithikum hindeutet (vgl. Bezděz 8/1999).

Die Steinwerkzeuge des alten und mittleren Paläolithikums wurden den örtlich zugänglichen Rohstoffen angepasst, wie sie die Quarzitblöcke im zentralen Teil der Region und das Quarzgeröll in Flußsedimenten in den Randgebieten darstellten. Der Beginn des jungen Paläolithikums zeichnet sich (ähnlich wie in anderen Gebieten der Böhmisches Länder) durch das Vorhandensein des nordischen Feuersteins ab. Diese Tendenz dauert auch im späten Paläolithikum und im Mesolithikum an, allerdings bei gleichzeitig wachsendem Anteil verschiedener, lokaler sowie importierter Quarzittypen.

Aus einem breiteren Blickwinkel betrachtet gehören die Geröllwerkzeuge im südlichen Zipfel des untersuchten Dreiecks (z.B. Mlázice) direkt in die alt- und mittelpaläolithische Besiedlung der Elberegion, während unser Acheuléen (z.B. Stvolínky) mit der Besiedlung in Nordwestböhmen korrespondiert. Im Rahmen des Jungpaläolithikums tritt die außergewöhnliche Lokalität Hradsko hervor, die ich hier mit dem Stránská-Felsen bei Brünn zu vergleichen versuche (Bohunicien-Aurignacien). Schließlich widerspiegelt der altpaläolithische Horizont der Besiedlung (Stvolínky II - Dolánky) in gewissem Maße Entwicklungsprozesse im nördlichen Teil Mitteleuropas.

ARCHEOLOGIE OKOLÍ DOKS

Vladimír Peša

Od prvního soupisu archeologických nálezů na severu Čech uplynulo již více než sto let (Hantschel 1897) a od té doby lokalit pozvolna přibývalo. Narůstající zájem amatérských sběratelů třicátých let přerušila druhá světová válka a především výměna příhraničního obyvatelstva, a tak místo souborného zpracování mnoho tehdy známých lokalit upadlo v zapomnění. Zatímco středověkým lokalitám je v posledních desetiletích věnována dlouhodobá pozornost (např. Panáček – Gabriel 1983; Gabriel 1985, 1997; Panáček 1985; Gabriel – Panáček 1991–1994, 1998), pozůstatky pravěké minulosti zůstaly po druhé světové válce nepovšimnuty a Českolipsko tak zůstávalo až do poloviny devadesátých let prakticky bílým místem na archeologických mapách. Množství lokalit a nálezů je přitom natolik početné (a ověřování nálezových okolností časově náročné), že svým rozsahem zatím neumožňuje souborné publikování. V tomto příspěvku shromažďuji údaje k lokalitám v okolí Doks^{1/} (obr. 1–3), odkud zároveň pocházejí i nejnovější pravěké nálezy z výzkumné sezóny roku 2000 a mohou tak symbolicky vyjadřovat obnovenou kontinuitu zájmu o nejstarší minulost kraje. Do soupisu jsou zařazeny také starší středověké nebo novověké lokality, v současné regionální literatuře dosud necitované (především nálezy mincí), dále nepublikované předměty archeologické sbírky Okresního vlastivědného muzea (OVM) v České Lípě, nejnovější objevy autora a jeho spolupracovníků z let 1999–2000 a pro úplnost již zveřejněné výzkumy Františka Gabriela.

1. Sběratelé a archeologové

Nejstarší známý archeologický náález z pole u Bezdězu, a to dokonce s popisem náleзовé situace, pocházel již z roku 1836 a naznačuje zajímavou lokalitu, kterou se dosud nepodařilo objevit. Se jmény Bezděz a Houska se setkáváme také na Schmittově Archeologické mapě Království českého z r. 1856, ale tehdejší nálezy byly rozptýleny a poztrá-

ceny ještě dříve, než bylo možné jejich odborné zhodnocení. Samotný kopec Bezděz tehdy býval považován za keltskou i slovanskou obětní a pohřební horu a známý romantický sběratel-archeolog Václav Krolmus na něm hledal obětní oltář Černoboha (Sklenář 1992). A tak prvními odborně popsanými nálezy z Dokeska zůstávají mince zachycené na konci 19. století v různých soukromých sbírkách a dnes rovněž dávno nezvěstné: dvě zlaté keltské mince z Doks, poklad brakteátů z Oken a jeden brakteát od Bezdězu. Zdá se, že Franz Hantschel v době sestavování svého přehledu (1897) o těchto nálezech neměl informace, neboť z tohoto regionu uvádí pouze paleontologické nálezy u Ždírcu. O dějiny tehdejších Sudet se znovu začal zajímat teprve na počátku třicátých let profesor pražské Německé univerzity Leonhard Franz a sepsal několik stručných přehledů lokalit (Franz 1935, 1935a, 1936), které bohužel u řady zajímavých nálezů zůstaly jedinými informacemi o jejich existenci – na Dokesku je takovým příkladem bronzový srp ze Žďáru. Zásluhou L. Franze byla v soukromé sbírce českolipského stavitele Simona objevena pravěká nádoba, nalezená ve Starých Splavech. Ve třicátých letech se stále častěji setkáváme se jménem Edmunda Friedricha z Mimoně, který byl správcem zdejšího muzea a patřil k nejaktivnějším předválečným sběratelům prehistorických nálezů na Českolipsku. Pravděpodobně jeho zásluhou dnes víme o nálezech z polí bezdězského sedláka Leinera. Jistý zájem o regionální pravěké památky naznačovala skromná sbírka vlastivědného muzea v Doksech, která však byla na konci druhé světové války k velké škodě zřejmě zcela zničena.

Po válce došlo jen k ojedinělým nálezům kamenné industrie a jsou převážně spojeny s přírodovědným průzkumem rašelinišť a slatinišť (Dohnal 1961). Tyto objevy podnítily v sedmdesátých letech archeologa Jiřího Svobodu v souvislosti se studiem mezolitického osídlení severní části Polomených hor k terénní prospekci také v okolí Doks a jejím výsledkem byly nové lokality objevené mezi Doksy a Okny (Svoboda 1977). Sedmdesátá a osmdesátá léta jsou však především ve znamení středověké archeologie, Františkem Gabrielem jsou zkoumána zdejší opevněná sídla a také terénní průzkumy přinesly další středověké nálezy. Zatím poslední, a pro pravěké dějiny regionu zcela zásadní, etapa výzkumů proběhla v červenci r. 2000 v rámci projektu nejstaršího osídlení severu Čech ^{14/} (Jiří Svoboda, Vladimír Peša, Václav Čílek a kolektiv, rozbor pravěké keramiky Petr Jenč). Ve 4 nejvýznamnějších prozkoumaných převisech v Kumerském pohoří mezi Doksy a Hradčany a na úpatí Malého Bezdězu jsme objevili přítom-

nost pravěkých obyvatel hned v několika obdobích a tím poprvé bezpečně doložili osídlení tohoto regionu v mladším neolitu, eneolitu, mladší době bronzové a starší době železné, tak jak již mnohdy naznačovaly ojedinělé starší nálezy.

2. Katalog lokalit a nálezů

Vzhledem ke značné torzovitosti údajů o předválečných nálezích je tato skupina uváděna samostatně, protože na rozdíl od pozdějšího období zpravidla chybí přesnější lokalizace, která by umožnila jejich propojení s místy a nálezy objevenými v současnosti či budoucnosti. Zároveň se tím nabízí srovnání intenzity zájmu o archeologické památky před a po druhé světové válce.

BEZDĚŽ

Před 1945

Neolit (- eneolit ?). V r. 1933 našel bezděžský hospodář Josef Leiner na svém poli ²/ dvě kamenné sekery (Steinbeile) a odevzdal je amatérskému sběrateli Edmundu Friedrichovi v Mimoni. Blíže údaje o podobě či velikosti nálezů nejsou k dispozici a pokud se s mimoňskou sbírkou dostaly do českolipského muzea, mohou být zařazeny mezi desítkami nelokalizovaných předmětů. L. Franz bez bližšího upřesnění zmiňuje z Bezdězu neolitickou plochou sekeru (Flachaxt). Nic víc o ní není známo a nelze zcela vyloučit ani její ztotožnění s některou výše uvedenou sekerou Friedrichovy sbírky. Je rovněž možné, že se Franzův údaj týká nálezů zapsaného 6. 12. 1906 do přírůstkové knihy Severočeského Exkursions-Klubu (Abt. I, Nr. 57), k němuž je uvedeno: „stará sekera (Beil) nalezená při orbě, daroval Josef Fechtner, lesník, Bezděz“. Tato zmínka však jednoznačně neuvádí, že nález pochází z polí právě u Bezdězu. Další sekeru, v pořadí tedy přinejmenším již čtvrtou, našel správce bezděžské školy V. Kynčl a předal ji 16. 11. 1934 do Českého muzea v Č. Lípě (prehistorie, př. č. 3). Jednalo se o „kamennou sekeru s otvorem“ o rozměrech „11 / 5 cm / 2 1/2 cm“; ve fondu staré sbírky OVM ČL není identifikována. Lit.: b. a. 1943; Friedrich 1935; Franz 1936, 13; Katalog EXK; Katalog ČM.

Další nález objevil J. Leiner na (témže?) poli na jaře 1935. Podle popisu se jednalo o fragment zmotěrky z hrubozrnného kvarcitu (délka 22 cm, šířka 12 cm, výška 4 cm). Ani osud tohoto nálezů dnes neznáme. Lit.: Friedrich 1935, 1935a.

Mladší / pozdní doba bronzová. Správce bezděžské školy V. Kynčl našel na blíže neupřesněném místě dva bronzové náramky, které

v listopadu 1934 předal Českému muzeu v Č. Lípě. R. 1938 byly předměty převezeny do Muzea v Bělé pod Bezdězem, kde po válce již zůstaly a jsou vystaveny v regionální expozici. Tordovaný kruh^{3/} o maximálním průměru 71 – 75 mm je vytočen z tyčinky o síle 4 mm, tordováním rozšířeně na 5 mm. Zakončení tyčinky je rovné, s otupenou hranou. Náramek nenese známky poškození a váží 37 g (obr. 4:1). Spirálovitý náramek o průměru drátu 3 mm a celkovém průměru 55 – 60 mm je stočen do trojitě spirály o výšce 39 mm. Na obou koncích je zakončen otupeným hrotem. Drát prostřední spirály na vnější straně zdobí svislé rýhování, oddělené v odstupech 40 a 28 mm poličky o šířce 5 mm s výzdobou větvičkovým ornamentem. Zda se v odstupu dalších 40 mm nacházelo čtvrté poličko, nelze pro zkorodovaný úsek povrchu bezpečně rozhodnout. Obě krajní spirály mají rýhovanou pouze vnitřní hranu, přivrácenou k vnitřní spirále. Náramek je slabě zdeformován a váží 42 g (obr. 4:2). V přírůstkové knize Českého muzea (prehistorie, př. č. 4 – 6) je spolu s náramky zapsána i bronzová spona, hladká, se 2 oušky na rubu, průměr 4,5 cm, o které dnes není nic známo. Přes mnoho nejasných okolností kolem nálezů se nelze ubránit domněnce, zda se nejednalo o jeden nálezový celek (depot)^{4/}. Lit.: Katalog ČM; Kinský 1934; Filip 1947, 68; Šolle 1949 (chybná datace); Jenč – Peša 2000, 35.

Doba stěhování národů. Patrně na Velkém Bezdězu byla nejpozději do třicátých let nalezena zlatá mince (solidus) z doby byzantského císaře Zenona (475 – 491). Na přední straně mince byla busta císaře a nápis D(ominus) n(oster) Zeno perp(etuus) Aug(ustus), na zadní straně nápis Victoria Augg (Augustorum) a stojící císař, držící kříž. Bližší informace o nálezu ověřoval před r. 1938 prof. L. Franz, získané údaje však bohužel nerozvádí. Minci vlastnil pravděpodobně ještě v r. 1938 klenotník Götze z Mimoně, další údaje chybí. Lit.: Franz 1935a, 30 (totéž 1936a, Friedrich 1935b), 1938; Nohejlová-Prátová I/745; Waldhauser – Košnar 1997, 112-113 (s obr.).

Středověk ?. Z pole J. Leinera (jiného, než kde hospodář našel kamenné nástroje^{5/}) pocházela silně zkorodovaná železná šipka „tvaru rákosového listu“ o délce 7 cm. O jejím osudu není nic známo. Lit.: Friedrich 1935.

Středověk. Jeden brakteát ze 2. poloviny 13. stol. (obr. 6:8), nalezený prý pod Bezdězem, býval ve sbírce M. Lüssnera (+ 1891) a v r. 1895 F. R. Chaura. Lit.: Fiala 1895, 432, č. 2296; Nohejlová-Prátová II/1779.

Nad obecním rybníčkem byly někdy kolem r. 1935 či dříve nalezeny střepy z „velkých, silnostěnných“ nádob, zdobených horizontálními paralelními rýhami a patrně i radélkem. Byly šedého výpalu, s křemičitým ostrivem a některé nesly stopy po vytáčení na hrncířském kruhu. Lit.: Friedrich 1935.

Při kopání na zahradě školy našel řídicí učitel Nerger v metrové hloubce „v popelovité zemi“ střepy nádob bez bližšího určení, stalo se tak zřejmě okolo roku 1920. Lit.: Zimmermann 1921.

Neznámý počet pražských grošů z doby Jana Lucemburského (1310-1346) pochází z blíže neupřesněných nálezů (či nálezů?) v okolí Bezdězu. Mince měly 3 cm v průměru, na aversu nápis „Johannes Primus“ a opis „Dei gratia rex Boemie“, na reversu text „Cro... Pragensis“. Jedna z nich bývala uložena v muzeu v Dubé. Lit.: Hame 1924 (podle něho Zuman 1930-31); Nohejlová-Prátová II/2005.

Jiný mincovní poklad našel na některém ze svých polí roku 1932 hospodář Josef Leiner. Nádoba obsahovala větší počet stříbrných grošů z doby Karla IV., o jejichž dalším osudu nic nevíme. Na aversu byl vyobrazen český lev, na reversu svatováclavská koruna a opis „Carolus primus“. Lit.: Friedrich 1935c.

Předválečná sbírka Exkursions-Klubu obsahovala železné předměty, u nichž chybí přesnější lokalizace v rámci bezdězského katastru a které dnes ve fondu staré sbírky českolipského muzea nelze identifikovat (pokud ovšem zůstaly zachovány). V r. 1891 jsou mezi „pravěkými a historickými“ předměty této sbírky jmenovány nůžky na knot (kratiknot), nádoba pod pochodně (Fackelhobel), louskáček a hrot šipky, v r. 1901 přibyla ostruha (daroval ji Ch. Fechtner). Hrot šipky, nalezené „u Bezdězu“, získalo v r. 1906 od českolipského obchodníka s peřím Heinricha Weide také Městské muzeum v České Lípě^{6/}, spravující dřívější sbírky Exkursions-Klubu. Ani tento nález dnes nelze evidovat. Lit.: Schwarz 1891, 176; týž 1902, 84; Katalog MM I/28.

Od domu Václava Leibnera čp. 16 pocházel nález podkovy a hrotu šipu, které v r. 1906 H. Weide daroval do sbírek Exkursions-Klubu; předměty nelze identifikovat. Lit.: Schwarz 1907, 63.

Hrad Bezděz. Do Českého muzea v České Lípě daroval v listopadu 1934 správce bezdězské školy V. Kynčl podkovu, ostruhu a ozdobné kování z truhlice, vše z hradu. Hlouběji do 19. století sahá nález malého talíře (průměr kolem 11 cm) s glazurou barvy slonové kosti. Okraj byl opatřen nápisem „Weiberlist die beste ist.“

1573" (ženská lest, nejlepší lest) a dno s malým otvorem (asi 5 mm v průměru) doplňovala malba dvou dřev, připomínajících zápalky. Přesnější lokalizace nálezu v areálu hradu chybí. Uložení těchto starých nálezů není známo. Lit.: Katalog ČM; Hahnel 1892 (podle něho Zuman 1931-32).

Podle E. Friedricha patřil Bezděz k nejbohatším nalezištím středověkých železných předmětů podobně jako blízké Ralsko, ale většina militárií skončila v rukou různých sběratelů v okolí Bezdězu. Nejčastěji byly nalézány hroty šípů ke kuším, a to jak na hradě, tak i v jeho okolí. Z početných nálezů ostruh jednu vlastnilo také muzeum v Mimoni, našli ji dva mimošští školáci na západní straně kopce. Silně zkorodovaný předmět „s nápadně malým ozubeným kolečkem“ prý mohl pocházet snad ze 17. století. Lit.: Friedrich 1936, 1935d.

V létě 1910 byla vyčištěna kolem 7 m hluboká hradní cisterna, ale žádné pozoruhodnější nálezy údajně nebyly zjištěny. V říjnu téhož roku došlo během oprav hradní kaple k odkrytí hrobky mni- chů, v níž se nacházelo 16 koster a 1 lebka spolu se zbytky šatů a bot, křížky a dalšími přívěsky. Ostatky byly po opravě hrobky 29. 6. 1911 znovu uloženy na své místo. Lit.: Hantschel 1911 a 1911a.

O nálezu z hradu jde snad i v případě několika železných předmětů, které jsou uloženy v Muzeu v Bělé pod Bezdězem. Ostruha s inv. č. 266 (obr. 5:1) má raménka ve tvaru rozevřeného U o délce 103 mm a max. šířce na jejich konci 94 mm, kde jsou opatřena obdélným otvorem o rozměrech 11 × 3 mm pro připojení řemínku. S vidlicí a ozubeným kolečkem dosahuje ostruha celkové délky 140 mm, váha je 66 g. Do bělského muzea ji v r. 1908 darovala Společnost přátel starožitností v Praze. Druhá ostruha s inv. č. 25 (obr. 5:2) je fragmentární, jedno z ramének je nalomeno, druhé v polovině odlomeno. Je kratšího tvaru než předchozí, délka rozevření ramen je ca. 90 mm, šířku nelze zjistit. Na konci mírně prohnuté raménko je opatřeno dvěma kruhovými otvory o průměru 2–3 mm. Delší vidlici (43 mm) ukončuje silně zkorodované kolečko, váha dochovaného torza činí 56 g. Ostruhu nalezenou „na Bezdězi“ získalo muzeum v r. 1929. Třetím nálezem je třmen s inv. č. 24 (obr. 5:3) hruškového tvaru s max. šířkou 114 mm, celkovou výškou 134 mm a váhou 154 g. Plech o max. šířkách 17 a ca. 36 mm (síla 3–4 mm) je na bocích vyztužen trojím prožlabením a v horní polovině oblouku, okolo otvoru pro uvázání řemínku, je zdoben rytou páskou ve tvaru Z s vnitřním příčným šrafováním. Třmen nalezený „na Bezdězi“ zís-

kalo muzeum v r. 1907. „Na Bezdězi“ byl nalezen i hrot šípu s inv. č. 336 a předán do muzea v r. 1960. Nález t. č. není možné identifikovat, pravděpodobně je vystaven spolu s ostatními hroty šípů v expozici bělského muzea.

Malý Bezděz. Nejstarším známým nálezem je železný hrot šípu s tulejkou (dochovaná délka 68 mm, obr. 5:4), který našel na severní straně vrchu v r. 1935 Josef Lusiger z Bezdězu (OVM ČL – inv. č. A31772, př. č. 16/85).

Datování neznámé. Na poli na východní straně obce byla již r. 1836 objevena jáma vyložená čedičovými kameny, v níž se našla „rozlámaná velká nádoba, obsahující mastný popel, a střep z lesklé tuhové hlíny, hrubé struktury a síly až 25 mm“. Střepy sebral místní farář, jeden z nich měl v r. 1839 K. Brantl v Doksech. Nic bližšího o nálezech není známo. Lit.: Sklenář 1992, č. 11/1.

Po 1945

Mezolit. V březnu^{7/} a červenci 2000 proběhl archeologický výzkum (V. Peša, J. Svoboda a kol.) převisu Západní vyhlídka na úpatí Malého Bezdězu. Z mezolitické kulturní vrstvy pochází zajímavá kolekce štípané industrie, zlomené kostěné šidlo a provrtaný jelení zub. Význam lokality spočívá také v bohatém osteologickém materiálu a zřetelné odlišitelnosti poloh mezolitu od mladšího neolitického osídlení. Lit.: Svoboda – Peša – Jenč 2001.

Mladý neolit – kultura s vypíchanou keramikou. Z převisu Západní vyhlídka jsme získali menší soubor zlomků nádob kultury s vypíchanou keramikou, a to jejího mladého stupně (StK IV). Zda do tohoto období patří také kostěný hrot, ukáže až celkové zpracování výsledků výzkumu. Lit.: Jenč – Peša 2000, 8, 35, Svoboda – Peša – Jenč 2001.

V polovině 90. let našel Jan Rendek z Prahy na Malém Bezdězu při prohlídce pozůstatků hradu kopytovitý klín, který je t. č. zpracováván v Národním muzeu v Praze (M. Slabina). Zda nález souvisí s používáním blízkého převisu, nebo zda se jedná o hromový kámen, umístěný ve středověkém opevnění na jeho ochranu, zůstává otázkou.

Mladší doba bronzová. Dva zlomky keramiky, náležející nejspíše lužické kultuře, našli v prosinci 1999 Aleš Janda a Vladimír Peša při povrchovém průzkumu pískovcového převisu Koupaliště na severovýchodním úpatí Velkého Bezdězu. Převis severovýchodní orientace je kolem 18 m dlouhý, do 2 m vysoký, v jižní části 2 m a v severní 1 m hluboký a leží v nadm. v. 370 m. Malý soubor

zlomků keramiky lužické kultury pochází také z převisu Západní vyhlídka, který byl zkoumán v březnu a červenci 2000. Podle předběžných pozorování je lužická kulturní vrstva silně poškozena pozdější středověkou výrobní činností. Lit.: Peša 2000; Jenč – Peša 2000, 35.

Raný středověk ? – středověk. Na poli jihozápadně od bývalé Nové Hospody při hranici okresů Česká Lípa a Mladá Boleslav našel v březnu 2000 Aleš Janda v prostoru zhruba 5 × 5 m kumulaci zlomků hrubé středověké keramiky s příměsí slidy; s výjimkou dna a omlétoho okraje patrně jednoduché profilace se jedná o atypické fragmenty. Do souboru je přimíchán zlomek novověké zakuřované keramiky a malý kus pazourku (křesadlo či pseudoartefakt). Nálezy jsou uloženy v OVM pod př. č. 33/00, inv. č. A13149-13151.

Středověk. Na konci r. 1999 objevil Aleš Janda středověké nálezy pod 3 převisy na úpatích Malého a Velkého Bezdězu. Pískovcové převisy nazvané Západní vyhlídka a Jihozápadní vyhlídka poskytly početný soubor povrchových nálezů keramiky s velkým podílem zásobních tvarů a často s připečenými zbytky organických materiálů (zčásti dehet), které prozrazují výrobní činnost v okolí nebo pravděpodobněji přímo pod převisem. Značnou část souboru představuje technická keramika, několik okrajových zlomků standardní hrnčiny (okraj uvnitř zduřelý, okružní) se hlásí do 2. poloviny 13. století, příp. do počátku 14. století, a ojediněle je snad zastoupeno i období mladší, včetně novověku. Pod převisem Západní vyhlídka proběhl v červenci 2000 plošný odkryv, který odhalil složitější nálezovou situaci s několika objekty, čekajícími teprve na své funkční vyhodnocení. Jako celek představují pozůstatky dehtařského pracoviště, které se uvedeným datováním přibližně kryje s výstavbou královského hradu a jeho sídelního zázemí. Tři středověké zlomky pocházejí rovněž z převisu Koupaliště na úpatí Velkého Bezdězu. Lit.: Peša 2000.

Na mytíně pod zmíněným převisem Západní vyhlídka, ve vzdálenosti asi 100 m, našel Václav Sojka v červenci 2000 kumulaci středověké keramiky podobného charakteru, jakou poskytl převis s dehtařským pracovištěm. Místem nálezů je malý pahorek s vystupujícím pískovcovým podložím, resp. jeho západní svah, jižně od mokřiny s periodickým potůčkem. Zatím nezpracované nálezy jsou uloženy v OVM Česká Lípa.

V květnu 2000 (10. a 16.–17. 5.) jsem provedl záchranný výzkum na zahradě domu rodiny Jandových čp. 21 v severozápadní části

obce, podnětem byla výstavba bazénu v těsném západním sousedství domu. Zjišťovací sonda č. 1 o rozměrech 70 × 200 cm odhalila hlinité až hlinito-jílovité sedimenty promíšené velkým množstvím převážně drobnějších znělcových kamenů a značným počtem vrcholně středověké keramiky. V jílovém dnu sondy v hloubce 50 cm se objevila část mísovitě prohlubně, obsahující největší koncentraci keramiky a několik železných předmětů. Po odstranění nadložních vrstev v celé ploše bylo zřejmé, že na objekt navazuje plocha 80 × 140 cm z nasucho položených plochých znělcových kamenů a s pískovcovým kvádríkem v nároží, která směrem k severu pokračovala propáleným jílovým podložím s hrudky mazanice, keramikou a železnými předměty (např. fragment ostruhy). Ve vzdálenosti 5 m její sledování končilo stěnou stavební jámy, kde byly dobře čitelné krusty dočervena vypálené mazanice, obsahující ojedinělé zlomky středověké keramiky a přetažené novověké sklo. Výzkumem zachycená intaktní situace (bude publikována podrobněji na jiném místě) nabízí další bod k dosud stále torzovitým představám o podobě bezděžské sídelní aglomerace ve středověku. Na téže zahradě, v její jihovýchodní části, v prostoru mezi domem a garáží našel již dříve Aleš Janda podkovu. Všechny nálezy jsou uloženy v OVM Česká Lípa.

Hrad Bezděz začal budovat od 60. let 13. století Přemysl Otakar II., stavbu dokončil jeho nástupce Václav II. (lit. k dějinám hradu: Gabriel – Panáček 2000, 13, 32). Archeologický výzkum prováděl v l. 1982-86 František Gabriel, nálezy jsou uloženy v AO KM Teplice, inv. č. B 79983 – 80573, 107028 – 107470. V r. 1990 našel Petr Jenč při povrchovém sběru na obou hradních nádvořích a dalších místech hradu keramické zlomky od 13. století až po pozdní novověk, 33 hřebíků a 4 další železné fragmenty. Část předmětů předali brigádníci, kteří odstraňovali porost na bastionu pod purkrabským palácem. Nálezy jsou uloženy v Městském muzeu v Mnichově Hradišti (inv. č. 5044-5046, př. č. 7-9/92). Při úpravách byl při jedné z kapliček hradní cesty nalezen poškozený pražský groš, který je t.č. uložen u správce hradu Jana Juričky. Lit.: Gabriel 1985a; týž 1986; Jenč 1993, Gabriel – Panáček 2000 (s lit. a prameny).

Malý Bezděz – opevnění. Vrcholové opevnění připomínají autoři již od počátku 19. stol., podobně jako valy v sedle mezi oběma Bezdězy, připisované třicetileté válce. Soubor zlomků keramiky a kachlů^{10/} z vrcholu kopce, získaný v l. 1961, 1963, 1978 a 1980, datuje autor výzkumů František Gabriel do doby od přelomu 14. a 15. století do poloviny 15. století, kdy se také rámcově předpokládá existence

tohoto opevnění. Malá část souboru však náleží také staršímu období (před 1319). Keramické zlomky z přelomu 14. a 15. století získal r. 1987 povrchovým sběrem Z. Fišera (uloženo v ARÚ Praha). Lit.: Brantl 1831, 4, 87, 90; Fähnrich 1848, 25-26, 36; Bernau b.d., s. 7; Budinský 1986, 93; Fišera 1989; Gabriel 1985, 310; Gabriel – Panáček 1998, 90-91 a 2000 (s lit.).

DOKSY

Před 1945

V archivu Archeologického ústavu se dochovala zpráva o předválečné sbírce zdejšího Vlastivědného muzea, založeného v roce 1936. Tato sbírka v r. 1944 obsahovala 1 přeslen z mladší doby kamenné, 1 neolitický střep, 2 kamenné sekery (Steinbeile, 1 ze Žďáru ?), 1 bronzový srp (ze Žďáru), 1 železný hrot kopí (údajně snad germánský?), několik raně středověkých (?) střepů nádob, 1 nedatovanou lebku s dolní čelistí a zvířecí kosti. Poválečné osudy této sbírky nejsou známy a bohužel u větší části nálezů neznáme ani jejich původ. Lit.: Giesecke 1952.

Latén. Sbírká Maxe Donebauera (+ 1888) obsahovala dvě zlaté mince – osminky statéru typu Athene Alkis, které měly být neznámo kdy nalezeny v Doksech na bližší neupřesněném místě. Mince, datované do období LT C-D1, popisuje Eduard Fiala následovně: první mince – Avers: na hladké ploše kůň zleva, nad hřívou 2, pod krkem a mezi předními i zadními nohama po jedné žebrované čáře, Revers: na hladké vyklenuté ploše přilba?; velikost mince 8 mm, váha 0,95 g. Druhá mince – Avers: jako předcházející, na každé straně krku a mezi předními i zadními nohama koně velký bod, Revers: na vně vypouklé ploše jemné paprskovité čáry; velikost mince 7 1/2 mm, váha 0,88 g. Lit.: Fiala 1889, s. 6, č. 13-14; Nohejlová-Prátová I/13; Waldhauser 1996, 85.

Středověk. Při odklizení sutin po požáru města v r. 1842 byly na staveništi nové školy (čp. 194) nalezeny různé stříbrné mince. Mělo se jednat o brakteáty z prostoru domu Isidora Kampe, dále o mince duté ražby s hrubým reliéfem a mince s opisem OTADKARUS REX (kde D bylo stranově převráceno)¹¹/. Mince se nejspíš rozptýlily mezi tehdejší nálezce, některé si na památku odvezl i autor zprávy A. Fähnrich, jedna mince byla ještě r. 1895 v soukromé sbírce F. Friedensburga v Berlíně. Poklad středních českých a slezských (Jindřich I.) brakteátů (obr. 6:1-4) byl uložen ve 2. polovině 13. století. Lit.: Fähnrich 1848, 52; Bernau 1888, 297 (zkráceně); Fiala

1895, 199-200; Nohejlová-Prátová II/1789.

Středověk – novověk ?. Na Šibeničním vršku v sousedství rybníka Čepel na jihovýchodním okraji města bývalo popraviště. Při stavbě železnice v r. 1867 zde byly při zahlubování traťového tělesa přímo na úpatí Šibeničního pahorku nalezeny „různé věci jako ostruhy, mince a kosti“, další lidské kosti a opracované kamenné kvádry se našly v témže roce při stavbě provizorního strážního domku na bývalém popravním pahorku. O osudu předmětů není nic známo. Lit.: Pettera 1885; Bernau 1888, 298; Panáček Jos. 1970, 22-24 (2. vyd.: 24-28).

Po 1945

Mezolit. Lokalitu pravděpodobně mezolitického stáří objevil Jiří Svoboda na poli mezi silnicí do Obory (jižně od původního železničního přejezdu) a Poselským rybníkem a povrchovým sběrem zde v období 1974 – 1976 získal 8 kusů štípané industrie. Jedná se o úštěpy z pazourku a v jednom případě z křemence, jeden z nich pochází z úderové plochy jádra, jiný se dostal do kontaktu s ohněm. Nálezy jsou uloženy v OVM ČL, inv. č. A2315-2321 (př. č. 32/84). Lit.: Svoboda 1977, 126 a 1977a.

Eneolit, doba halštatská. Ve výzkumné sezóně 2000 byl prokán také převis „U obory“ v nárožní skalce jižního svahu Uhelné rokle (zhruba 250 m západně od převisů Uhelná rokle I – III na k. ú. Ralsko-Hradčany). Kromě několika desítek zatím nezpracovaných zlomků pravěké keramiky (včetně horizontu řivnáčské kultury a kultury kulovitých amfor středního eneolitu) se při skalní stěně našly tři větší fragmenty hrubě tvarované nádoby s plastickou páskou, náležející vrcholné až pozdní době halštatské. Několik pravěkých a novověkých zlomků doložila drobná sonda Václava Cílka také v převisu „U pramene“, který se nachází v poloviční vzdálenosti mezi oborou a převisy Uhelná rokle I – III, v boční roklí vybíhající jižně z Uhelné rokle. Lit.: Jenč – Peša 2000, 38, Svoboda – Peša – Jenč 2001.

Středověk. Na dně vypuštěného Máchova jezera našel v listopadu 2000 detektorář J. B. neupřesněný počet pražských grošů. Lit.: TV Nova 26.11.2000 – Televizní noviny.

Středověk – novověk. Myší zámek leží na jednom ze dvou větších ostrůvků uprostřed dnešního Máchova jezera. Několik zlomků kachle a středověké i novověké keramiky ze sběru Františka Gabriela v r. 1977 je uloženo v AO KM Teplice, inv. č. B 46415 – 46421.

V l. 1825-28 na terase na vrcholu skaliska stával dřevěný letohrádek, zničený bouří. Lit.: Brantl 1831, 122; Panáček 1985; Budinský 1986; Sedlák 1987 (s pozn. J. Panáčka).

Novověk – *Kluček*. Na poloostrově Kluček se mezi trojicí vrchů nachází větší osamocený blok silicifikovaného pískovce, který v sobě ukrývá nevelkou nízkou jeskyni (délka 5 m, výška do 1,5 m). V geologické sondě u vnější stěny našel r. 1995 Václav Čílek v hloubce 50 cm novověké střepy, dnes nezachované. Samotný pískovcový blok je pozůstatkem odtěžené skalky a s dobýváním kvalitního, nepříliš prokřemenělého, pískovce souvisí jak malé okolní lomy, tak pravděpodobně i příkop lemovaný balvany. Lit.: Daněček 1995; Čílek 1995.

Na nejzápadnější z trojice vrcholů poloostrova klade starší literatura existenci opevněného sídla a tuto zprávu přejímá řada novějších publikací. Dodnes jsou zde vytesány dvě paralelní prohlubně, protínající vrcholek kolmo na jeho delší osu. Samotné „příkopy“ nemají v této podobě příliš fortifikační opodstatnění a rovněž absence jakýchkoliv archeologických nálezů existenci středověkého opevnění zpochybňuje. Spíše se nabízí souvislost těchto terénních relikтів se starou těžbou železitých jílovců či prokřemenělého pískovce; stopy těžby nacházíme prakticky po celém Klučku. Na počátku 19. století se připomínají rovněž vinné sklepy. Lit.: Brantl 1831, 119; Bernau 1888, 274, 294, 303; Sedlák 1987 (s pozn. J. Panáčka, 65), Gabriel – Panáček 2000, 161.

Králov stolec (306 m). Již Karel Brantl zmiňuje pověst o císaři Karlu IV., který sem zavítal při toulkách bezdězskými lesy, odpočínul si a prý i poobědval. Lokalizace Králova stolce podle map není jednoznačná. Předválečné mapy přisuzují tento název osamělé skalce (kóta 276 m) s kapličkou vpravo při silnici z Doks do Břehyně (velmi názorně u J. Quaisera, též E. Friedrich), zatímco v současnosti je – nesprávně – spojován s východněji ležícím skalním sukem (kóta 306 m) na okraji tzv. Králova kamene^{12/}. Na jižní straně tohoto suku leží zčásti zřícený převis, upravený na trampský kemp. Proto zde autor v r. 1998 podnikl malou zjišťovací sondáž, která však nezastihla ani archeologické nálezy, ani sedimenty, které by předcházely trampskému osídlení. Lit.: Brantl 1831, 75; Quaiser 1928; Friedrich 1935c; Hantschel 1913.

HOUSKA

Před 1945

Na Schmittově Archeologické mapě království českého je Houska uvedena jako místo s „pohanským pohřebištěm“. Další informace chybí. Lit.: Hantschel 1897, 22 (totéž Sklenář 1992, 67, č. 187).

Středověk – novověk. Nedaleko hradu měl být v lese nalezen při dobývání pářezů železný předmět, označený jako lodní kotva (Schiffs-anker). Nález byl již v době zveřejnění zprávy nezvěstný. Lit.: Parsche 1896.

Po 1945

Středověk – hrad Houska. V přední části hradu provedl v r. 1990 Tomáš Durdík archeologický výzkum, který přinesl informace o starší etapě hradu i o okolnostech jeho založení hlouběji ve 13. století (zachyceny stopy po vyždáření stanoviště a vrstvy z doby stavby hradu). Výsledky zatím nebyly podrobněji publikovány, nálezy jsou uloženy v OVM ČL (př. č. 101/94, inv. č. 11666-11866) a v ARÚ AV ČR Praha. Lit.: Durdík 1995; Líbal – Macek – Novosadová 1989 a Gabriel – Panáček 2000 (historie a stavební vývoj).

HRADČANY (jižní část bývalého katastru)

Před 1945

Středověk – novověk. Na severovýchodním svahu vrchu Pec (451m) v Kumerském pohoří našel v r. 1931 revírník Josef Kolomazník z hájovny *Kummertor* při kultivaci lesa u křižovatky lesních cest železný lovecký nůž (obr. 9:3). Silně zkorodovaná jednobřitá zbraň měla následující rozměry: délka 58 cm, délka rukojeti se dvěma otvory 7 či 10,5 cm, největší šířka čepele 3 či 3,5 cm^{13/} a tloušťka 0,7 cm. Zbraň ležela kolem 1 m hluboko a nedoprovázely ji žádné další nálezy ani zbarvení půdy. Nález získalo mimoňské muzeum, jehož sbírky byly v r. 1950 začleněny do sbírek českolipského okresního muzea, zde se však dnes předmět nenachází. Lit.: Suske 1943.

Po 1945

Eneolit, sklonek doby bronzové, doba halštatská. Pod jedním z převisů v severním svahu Uhelné rokly (lokality č. II) v Kumerském pohoří jsme zachytili archeologickou sondáží již v r. 1999 kulturní vrstvu s 12 keramickými zlomky, které náleží vesměs lužické kultuře mladší doby bronzové (nálezy jsou uloženy v OVM ČL, inv.

č. A13073, př. č. 150/99). Následný výzkum v červenci 2000 doložil pod převisy „Uhelná rokle II a III“ také výraznější osídlení v eneolitu (s největší pravděpodobností kultura řivnáčská) s fragmenty keramiky a štípanou industrií, a dále v době halštatské. Jeden zlomek náleží kultuře slezské nebo billendorfské (tj. pozdní době bronzové nebo halštatu). Nálezy zatím čekají na celkové zpracování. Lit.: Jenč – Peša 2000, 11, 13 a 38; Peša – Svoboda – Jarošová 2000, Svoboda – Peša – Jenč 2001.

Středověk a novověk. Z převisu Uhelná rokle II jsme získali také menší soubor vrcholně středověké keramiky (14. – 15. století) a keramiky z novověku, příp. pozdního středověku (2. pol. 15. – 18./19. století). Novověké období zanechalo pod převisy I a II nezvykle mocné kulturní souvrství, které by spolu s toponymem Kohlgrund / Uhelná rokle mohlo nasvědčovat přítomnosti uhlířů, kteří v této oblasti působili ještě na počátku 20. století (Quaiser 1928, 20).

Novověk (– středověk). Dne 20. 9. 2000 proběhl povrchový průzkum (V. Peša, M. Rezler, P. Bajak) v místě předpokládaného nálezu předválečné lovecké zbraně (viz výše) pomocí detektorů kovů, který však nepřinesl žádná zjištění zpřesňující lokalizaci nálezu či náleзовé okolnosti. Prostor severně od Dělové cesty i pás mladé smrčiny jižně od ní byl zcela negativní, několik nálezů se objevilo pouze v řídkém bukovém lese na plošině a počínajícím svahu Pece jižně od smrčiny s mělkým úvozem zaniklé komunikace¹⁴/. Na plošině jsme zjistili podkovu středověkého až raně novověkého stáří, nezdobený knoflík z kabátu (na rubu se symboly I a L, podle určení Petra Bajaka z ruské letní uniformy vzor 79) a hák s očkem, výše ve svahu se nacházelo několik drobných předmětů souvisejících pravděpodobně s lesními pracemi (oko z řetězu, kruh z řetězu ?, skoby aj. neurčitelné předměty) a z trouchnivého pařezu pochází visací zámek průmyslové výroby a novodobý skládací kapesní nůž. Nejvýše ve svahu (ca. 370 m n. m.) ležela mezi kořeny statného buku polovina masivní železné palice, zlomené v otvoru pro topůrko (váha před konzervací 1,84 kg), a dva metry opodál malý klínek. Nálezy se nacházely zpravidla v blízkosti povrchu, pouze podkova ležela 20 cm hluboko. Uloženy jsou v OVM Česká Lípa, inv. č. A14178-14183.

KORCE (část katastru)

Před 1945

Novověk. Poklad mincí nalezl v únoru 1915 při lámání kamene dělník Josef Dimmer na svahu Ostrého vrchu. Nálezce odevzdal

19 stříbrných a 8 zlatých mincí, které byly předány do císařského mincovního kabinetu ve Vídni. Poklad ukrytý po r. 1636 obsahoval následující mince (podle v. Loehra): dukát Max II. 1575 (Košice), tolar Rudolf II. 1583 (Kremnice), tolar Ferdinand II. 1621 (Klagenfurt), tolar Braunschweig-Wolfenbüttel Friedrich Ulrich 1636 (Goslar-Zellerfeld), tolar Sasko kurf. August 1575 (Drážďany), tolarý Sasko kurf. Joh. Georg I. 1617 a 1623 (Drážďany), dále 6 ražeb Filipa II - křížové tolarý Brabant 1567 a 1568 (Antverpy, Maastricht) a daalder 1586 (Antverpy), daalder Flandry 1557 (Brügge), Geldern 1557 a poloviční 1563 (Nimwegen), 3 ražby Alberta a Isabely – Brabant 1616, 1618 a Flandry 1619 Patagon (Antverpy), dále zlatý gulden Geldern 1608, Ryksdaalder Geldern 1609, holandský zlatý gulden, zlaté guldeny Západního Fríska 1589, 1603 a 1604, Ryksdaalder Utrecht 1586 a 1599, tolar Lübeck 1568 a 2 zlaté turecké mince. Lit.: v. Loehr 1915; Karafiat 1916; Nohejlová-Prátová III/3371.

OBORA

Po 1945

Mezolit. Při průzkumu rašelinišť Poslova (Poselského, Oborského) rybníka v l. 1957-58 byly na západním břehu jižní části rybníka, na závěji vátého písku přímo v obci, objeveny blíže neupřesněné artefakty, určené archeologem Františkem Proškem jako mezolitické, jejichž uložení není známo. Lit.: Dohnal 1961, 261.

OKNA

Před 1945

Starší doba bronzová. V Národním muzeu v Praze jsou uloženy dvě velké bronzové dýky s uvedením lokality „Okny na Boleslavsku /Woken/“, které byly původně součástí sbírky archeologa Karla Buchtely a ještě dříve sbírky E. Mikše (+ 1900?). Ze zápisu v Přírůstkové knize Národního muzea rovněž vyplývá, že měly být obě dýky nalezeny společně. Lokalitu zmiňují v r. 1928 A. Stocký a J. Schráníl a nejnověji autoři Divac – Sedláček (1999). Stocký uvádí na tabulce V. z obce „Vokny“ překvapivě fotografie tří dýk^{14a}/. Co se stalo s touto třetí, ze všech největší dýkou, zůstává nezodpovězeno. Ve sbírce Národního muzea se nenachází a pravděpodobně ani nenacházela, jak vyplývá i z výše zmíněného zápisu v Přírůstkové knize. Pod inv. č. 25898 je uložena velká bronzová čepel trojúhelníkového tvaru s dovnitř prohnutými břity a zaobleným hrotem, dosahující délky

délky 288 mm a síly 2,5 mm (obr. 7:3). Oblouk týlu o šířce 98 mm je lemován 12 otvory o průměru 3 mm. Podél břitů jsou vedeny souběžné dvojice zhruba 3 mm širokých žlábků, které vymezují plochou střední část s rytou výzdobou v podobě dvou do sebe zasunutých krokvic, složených ze čtveřice paralelních rýh. Vnější krokvice začíná u druhých týlních otvorů a na obou stranách kopíruje vnitřní žlábků, vnitřní krokvice je umístěna mírně asymetricky (začíná u třetího a čtvrtého otvoru) a je 89 mm vysoká. Proti týlnímu oblouku je uzavřena 6 plošně šrafovanými trojúhelníky, z nichž prostřední dvojice je jen velmi slabě zřetelná. Úprava i výzdoba povrchu je na obou stranách předmětu totožná. Ostří obou břitů nese stopy mírného poškození, u hrotu je ostří po kontaktu s jiným materiálem (úderem?) vykrojeno hlubokým vrubem a uražen je i roh týlové části v místě krajního otvoru. Druhá dýka složená ze zdobené čepele a rukojeti (inv. č. 25897) je v současnosti bohužel nezvěstná (obr. 7:2). Trojúhelníkovou čepel zdobí rytá výzdoba v podobě rozevirající se krokvice (obdobu vnitřní krokvice předcházející dýky), jejíž týlní stranu doplňovaly tři (?) šrafované trojúhelníčky na liště. Na čepel je nasazena nezdobená rukojeť s 5 zaoblenými nýty. Celková délka dýky je 290 mm, největší šířka 68 mm a šířka nýtů rukojeti dosahuje 30 mm. Podobu třetí dýky dobře dokumentuje publikovaná fotografie (obr. 7:1). Na rozdíl od ostatních dýk měla zdobenu rukojeť, a to 6 dvojicemi horizontálních rýh a níže ve svislé řadě 4 nýty. Nezdobená čepel byla k rukojeti připevněna dalšími 7 zaoblenými nýty. V horní polovině je střední část čepele v pravidelném odstupu od hran zesílena a směrem k zaoblenému hrotu vyběhá silnější lištou. Zešikmené ostří je od plochy čepele odděleno hranou. Celková délka zbraně dosahovala 313 mm. Lit.: Stocký 1928, 12, Tab. V:8-10; Schráníl 1928, 109, 110; Divac – Sedláček 1999, 62-63 a 68.

Středověk. Podle E. Fialy bylo „roku 1887. uhozeno při orání u řečené vesnice na nález brakteátů nejširšího střížku (42 mm), který však brzy rozkramařen až na nepatrné zbytky, jichž dostalo se urozenému pánu Arnoštu hraběti z Waldštýna“. Zachráněná část pokladu mincí z 1. poloviny 13. století obsahovala 2 typy brakteátů (obr. 6:5-7). Lit.: Fiala 1895, 202; Nohejlová-Prátová II/1756.

Poznámka: Omylem do Oken v Podbezdězí lokalizoval starý nález raně středověké podkovovité spony Rudolf Turek. V inventární knize Národního muzea je zápis „Okna u Litoměřic“, jak uvádí ve svém podrobném zhodnocení nálezu rovněž Lubomír Košnar. Lit.: Turek 1958; Košnar 1970.

V soupisu Nálezy mincí... je uváděn poklad mincí z doby císaře Josefa II. s lokalizací „Okna, okr. Doksy“. Ve skutečnosti se však rovněž jedná o stejnojmennou obec Okna u Litoměřic, jak dokládá německý tvar Wocken (na rozdíl od Woken pro Okna u Doks) i vztah obce k jezuitským majetkům podle zprávy anonymního pisatele. Lit.: b. a. 1925; Nohejlová-Prátová III/3888.

Po 1945

Mezolit. Na návrší nad jižním okrajem rybníka Pateřinka, na závěji sprašového písku, byly při přírodovědném průzkumu rašeliníš v l. 1957-58 objeveny blíže neupřesněné mezolitické artefakty. Jde pravděpodobně o tutéž lokalitu (poloha Belveder), kde získali povrchové nálezy archeologové Jiří Svoboda a Pavel Břicháček v r. 1985. Podle Jiřího Svobody^{15/} soubor obsahuje 1 mikročepel, 1 odlomenou hlavici drobného škrabadla, 1 zlomek jádra a 5 ústěpů. Nálezy budou předány do OVM ČL. Lit.: Dohnal 1961, 262.

Novověk. Poklad mincí – krejcarů – našli manželé Brigulovi v r. 1988 při stavbě rodinného domu čp. 93 (parcela 12/3)^{16/}. V místě dnešního jižního nároží se dříve nalézal sklep vyzděný z pískovcových štuk, poklad měl být nalezen v prostoru nad klenbou, tedy patrně v klenebním zásypu, pod vrstvou drnů. Přestože většina mincí a zlomky nádoby nesou výrazné stopy ohně, nalezcí si nepamatují na žádné pozůstatky požáru. Podle mapy stabilního katastru z r. 1843 a ani podle pozdějších katastrálních map z l. 1874 a 1934^{17/} nebyla parcela zastavěna a sloužila jako sad. Poklad se skládá z 37 mincí a dalších 4 mincí spečených k sobě a byl uložen v hrnci o průměru 19/20 cm, z něhož se podařilo slepit pouze několik fragmentů (obr. 8 a 9:1-2). Obsahuje 1 jednokrejcar 1762 Marie Terezie, 1 půlkrejcar 1781 Josefa II., ohněm silně poškozenou stříbrnou minci – pravděpodobně křížový ½ či ¼ tolar Josefa II., 18 jednokrejcarů 1800, 5 tříkrejcarů 1800, 2 jednokrejcarů 1812, 1 čtvrtkrejcar 1816, 1 půlkrejcar 1816, 6 jednokrejcarů 1816 a další mince Františka I. (II.). Přetavením předmětů (mincí?) mohly vzniknout i tři měděné slitky o hmotnosti 14, 46 a 95 g, k nimž patří i kus tenkého měděného plechu (ca. 8 × 6 cm, 29 g) s dalším přitaveným slitkem. Velkým žárem prošel také hrnec, jehož vnitřní natavená poleva místy oprýskala a ztratila původní hnědou barvu. V horní části vnitřku nádoby jsou do polevy přiškvařeny třísky a drobné úlomky dřeva, jejichž interpretace je bez přesné znalosti nálezového místa problematická. Soubor doplňuje železný zámeček (obr. 9:2), jehož vztah

k nálezu již nelze blíže určit. Nález je uložen v OVM ČL pod př. č. 2574/88, inv. č. A14010-14013. Lit.: Pátková – Peša v tisku.

SKALKA U DOKS

Před 1945?

Eneolit. Z neznámé polohy a za neznámých okolností byl získán v úplnosti dochovaný kamenný nůž, vybroušený patrně z krystalické břidlice^{18/} (obr. 10:2). Je 181 mm dlouhý, 42 mm široký, délka ostří dosahuje 145 mm a maximální síla nože 16 mm, váží 171 g. Krátká rukojeť je od čepele na hřbetu i na ostří nože oddělena mělkými obloukovitými výřezy s drobnými žlábkami na hraně, které dokládají připevnění k rukojeti z jiného, nejspíše organického materiálu. Nůž je značně opotřebován, špička je zcela ubroušena a stopy přibrušování jsou zřetelné po celé délce ostří. Nález byl lokalizován na území Skalky při inventarizaci staré sbírky OVM Česká Lípa (inv. č. A1776, př. č. 56/84) Fr. Gabrielem v r. 1984 podle údajů přírůstkové knihy, tento údaj se zatím nepodařilo nalézt a potvrdit. Lit.: Gabriel b. d., 24.

Po 1945

Eneolit. V r. 1964 byl při úpravě zahrady pana Šubra u čp. 11 nalezen kamenný sekeromlat (obr. 10:1), podle zápisu v přírůstkové knize OVM pravděpodobně v druhotném uložení; do muzea ho předal Vít Weber. Sekeromlat váží 663 g, je 123 mm dlouhý, 60 mm široký a 49 mm vysoký, otvor o průměru 23 a 29 mm byl vrtán z obou stran. Nástroj je vybroušen z křemičité břidlice^{16/}, břitová část je na bázi zčásti odštipnuta – podle ostrých lomů a chybějící patinace se tak stalo v nedávné době. Nesouměrná týlní část nese pracovní stopy, dokládající používání nástroje jako mlatu. Při užším časovém zařazení uvažujeme spíše o starším nebo středním eneolitu. Sekeromlat je uložen v OVM ČL pod inv. č. A1777, př. č. 3/64 (obr.). Lit.: Deník zisků (3/64).

STARÉ SPLAVY (k. ú. Doksy)

Před 1945

Pravěk (nejspíše starší doba bronzová nebo eneolit). Při stavbě jedné z vil na skalnatém návrší Lázeňského vrchu nad jihozápadním břehem Máchova jezera v r. 1927 objevil stavitel ing. Ferdinand Simon zajímavý nález. Ve skalní puklině 20 m nad hladinou Máchova jezera (podle L. Franze) našel větší hrncovitou nádobu

s hrubě drsnějším vnějším povrchem a vyhlazeným podhrdlím, kterou nedoprovázely žádné jiné nálezy. Nádobu byla 28,5 cm vysoká a okraj přerušovalo pět „dvojlaločnatých“ výstupků (obr. 11). Nález se stal součástí stavitelovy soukromé sbírky a chybí o něm další informace. Je zachycen pouze na fotografii, která neumožňuje bezpečně stanovit stáří nálezů. Původní Franzovo datování do podmokelské skupiny je značně problematické. V Preidelově soupisu ze 40. let je nález zařazen do kultury únětické a k tomuto datování se přibližuje i současné posouzení - podle Petra Jenče (a Jakuba Maršálka) v úvahu přichází širší časový úsek od eneolitu po dobu bronzovou (event. po billendorfskou kulturu?), ale právě starší doba bronzová se zdá být velmi reálná Lit.: Franz 1933, 75; Franz 1935, 74, Taf. XXXIII:48; Preidel (IX); Jenč – Peša 2000, 2, 35.

Pátrání po osudech tohoto zajímavého nálezů přineslo některá nová zjištění. V r. 1927 stavěl ing. F. Simon hned 3 domy, a to dnešní čp. 115, 119 a 120¹⁹/. První dva domy stojí v Lázeňské ulici poslední v řadě před minigolfovým hřištěm, čp. 120 je na rohu Lázeňské a ul. krále Václava II. – jde tedy o dvě polohy, vzdálené od sebe zhruba 400 m, z nichž dvojice domů leží 20 m nad jezerem a čp. 120 16 m (obr. 12). Rodina ing. Simona bydlela v 1. polovině 30. let v Ronovské 846 v České Lípě a pravděpodobně právě zde nádobu zdokumentoval profesor Franz. Na pozdější předválečné adrese, v Ronovské 1586, jsou členové rodiny Simonových hlášeni naposledy v květnu 1945²⁰/. Podle nejnovější informace bývalého ředitele českolipského muzea Břetislava Vojtíška ze září 2000 vlastnil tuto nádobu ještě v padesátých letech pan Rösler v Častolovicích, další osudy zatím neznáme. Existuje-li, je velká naděje na zpřesnění datace tohoto pozoruhodného nálezů. Další pátrání však bohužel znemožnila novelizace zákona o ochraně osobních údajů z července 2000. Lit.: Složka 115, 119, 120; Archiv města Česká Lípa: čp. 846, čp. 1586.

Novověk. V Doksech zmiňuje Antonín Fährnich sklárskou huť, která byla v jeho době již zaniklá. Lit.: Fährnich 1848, 56.

V okolí Dvojdolí existovala osada uhlířů zv. Rusdorf nebo též Russthal, o níž se nedochovaly žádné písemné zmínky. Ještě v 19. století zde byly patrné základové zdi, stopy sklepů a velká milířště. Lit.: Bernau 1888, 319; Panáček 1985, 290-291 (s lit.).

Po 1945

Raný středověk? Břetislav Vojtíšek uvádí bez bližších informací ze Starých Splavů raně středověkou keramiku. O těchto nálezech chybí další zprávy, není však vyloučeno, že šlo o dnes nedochované nálezy, evidované v Deníku zisků OVM pod př. č. 91/70, které B. Vojtíšek našel v „okolí Starých Splavů“ v r. 1970. Lit.: Vojtíšek 1983, 140; Deník zisků (91/70).

Středověk?, Pravěk?? Zhruba počátkem 50. let se při kopání jam pro sázení stromků na jedné z chatařských zahrad při hlavní silnici ze Starých Splavů do Jestřebí podařilo odhalit archeologické nálezy, které měly být v 90. letech předány do OVM, ale t. č. nejsou dostupné. Podle informací nálezce Miroslava Plekance z Varnsdorfu (jaro 2000) šlo o slídnaté zlomky keramiky černého povrchu a uhliky roztroušené v jílu. Lit.: Plekanec 2001.

Středověk – hrad na Korvalinkovém vršku (290 m). Protáhlý písčivcový pahorek leží uprostřed bývalých močálů při železniční trati do České Lípy a dodnes je na něm zřetelný šijový příkop vytesaný do skály a kapsy po zapuštěných trámových konstrukcích. Archeologickými nálezy (AO KM Teplice, i. č. 80902-80976) je hrad datován od 2. poloviny 13. století nejpozději do 1. třetiny 14. století. Není vyloučeno, že tato bezejmenná lokalita představuje nejstarší hrad Jestřebí, doložený pro toto období písemnými prameny, ale nikoliv odpovídajícími nálezy v areálu dnešního jestřebského hradu. Lit.: Gabriel–Panáček 1985, 1991–1994 a 2000.

Novověk ? – Šroubený (375 m). Na vrcholu tohoto výrazného kopce nad Máchovým jezerem jsou ve starší literatuře uváděny terénní útvary spojované s opevněným sídlem. Dnešní podoba terénu na přístupové šíji i vrcholová plošina upomínají na barokní opevnění s hrotitými bastiony, jejichž přítomnost může Šroubený začleňovat do systému okolních novověkých fortifikací (Dlouhý vrch, Šance u Hradčan a Kanónová cesta). Archeologické nálezy odtud chybí. Lit.: Brantl 1831, 32; Fähnrich 1848, 54, Gabriel–Panáček 2000, 161.

STRÁŽOV

Po 1945

Středověk – novověk. Na místě pozdější obce se k r. 1727 připomíná sklárna, která byla s menšími přestávkami v provozu až do úplného vyčerpání topného materiálu v r. 1812. Obec zanikla v padesátých letech po přičlenění k vojenskému prostoru Ralsko, a zůstalo po ní pouze několik sklepů tesaných do pískovcových ska-

lek se všudypřítomnou novověkou keramikou. V OVM ČL je uložen soubor zlomků keramiky, který našel na blíže neznámém místě Strážova R. Žák na počátku 60. let (inv. č. A 31765-31771, př. č. 13/85). Dva stěnové zlomky jsou středověké, ostatní pocházejí ze staršího novověku. Lit.: Brantl 1831, 34-35; Bernau 1888, 289; Tille 1927, Gabriel 1997, 55; Gelnar 1997.

Pozdní středověk – raný novověk. Nad okrajem bývalé obce, na východním úpatí Dubového vrchu (321 m) se v osamělé skále bezprostředně pod vrcholem (295 m) nachází malá, nízká, výklenková jeskyně o rozměrech zhruba 2 × 2 m (obr. 13). Zadní stěna nese stopy přitesání a uprostřed výklenku je do skalního dna vytesána 50 cm hluboká prohlubeň oválného půdorysu, kterou se výška prostoru zvětšila na 150 cm. Z výklenku je pěkný výhled k jihu a prohlubeň mohla sloužit i jako sedátko na pozorovatelně; ze skály je rozhled i k severu a východu. Sedimenty zcela chybí podobně jako na vrcholu skály, který vytváří plošinu o průměru kolem 4 m. Vrchol je na okrajích pokryt pseudoškrapy, uprostřed je skála uhlazená a ztmavlá – pravděpodobně od ohně. Ve svahu pod výklenkem našel Petr Randus z Nového Boru keramické zlomky nádob (podle nálezce středověkých), které jsou t. č. neznámé. Dva stěnové zlomky hrubší tenkostěnné hrnciny s převážně nedochovanou vnitřní hnědavou polevou jsem ve svahu pod skálou našel při dokumentaci lokality v květnu 1998, jsou uloženy v OVM ČL (př. č. 50/98, inv. č. A4036). Lit.: -pt- 1998; Peša 2000b.

ŽDÁR

Před 1945

Ve čtyřicátých letech zde měl soukromou sbírku místní hospodář Maurer, který ji přislíbil dokeskému muzeu. O sbírce není nic známo, nevíme ani, zda skutečně došlo k jejímu předání. Lit.: b.a.1944?, Giesecke 1952.

Neolit – eneolit. Mladší doba bronzová – halštatská. Z neznámých míst v obci nebo jejím okolí zmiňuje L. Franz bez bližšího zhodnocení nález fragmentu vrtané sekery (Lochaxt) a bronzového srpů, jejichž podoba zůstala neznámá. Oba nálezy bývaly uloženy v dokeském muzeu a po válce o nich stopy mizí. Lit.: Franz 1935a, 26.

Po 1945

Mladší/ pozdní doba bronzová. Pod převisem s trampským názvem „Gomorka“ (310 m) našel 16. 2. 2000 Aleš Janda z Bezdězu

na povrchu větší stěnový fragment nádoby, náležející pravděpodobně lužické kultuře. Převís byl 13. 10. 1996 upraven na trampský kemp, při jeho zřizování i následném provozu došlo k porušování sedimentů (zarovnění terénu kolem ohniště, jáma na sypání popela). Nález je uložen v OVM ČL pod př. č. 34/00, inv. č. A-13152. Lit.: Peša 2000a; Jenč – Peša 2000, 39.

Ojedinelý zlomek keramiky lužické kultury našel Aleš Janda v květnu 2000 také pod převisem na Jelením vrchu asi 700 m jihovýchodně od předešlé lokality, který je rovněž upraven k trampskému obývání. Stěnový fragment světle hnědé až béžové barvy je vně vyhlazen, vnitřní povrch není dochován; je uložen v OVM ČL pod inv. č. A14008 př. č. 162/00. Lit.: Jenč – Peša 2000, 39.

Novověk. Z geologické sondy Radka Mikuláše (8. 8. 1998) pod převisem v jižní stěně osamělého skalního útvaru při železniční trati, nazvaného podle blízké horolezecké skály Starosvětská věž (ca. 296 m), pochází menší soubor novověké keramiky pravděpodobně z 19. století, z něhož se podařilo slepit fragment malého hrnku s uchem (okraje 9 cm) a tmavě hnědou olovnatou polevou (obr. 9:4). V sondě se v hloubce 40 cm objevilo skalní dno (případně větší zřícený balvan), skalní řízení je patrné i na vzhledu převisu. Nálezy jsou uloženy v OVM ČL pod př. č. 112/99 (inv. č. A13042-13043) ^{23/}.

ŽDÍREC

Před 1945

Paleontologie. Při klučení lesa byl u Panenského kamene severozápadně od obce nalezen fragment zubu pleistocénního nosorožce. V r. 1897 nález získal dubský učitel F. Stöbrich, dnes o něm chybí informace. Lit.: Hantschel 1897, 244.

Středověk. Ve Ždíreckém Dolu stávala středověká ves Nechutnov, připomínaná v l. 1414 a 1437. Friedrich Bernau odtud zmiňuje základové zdi, železné předměty (bez bližšího určení) a v okolních lesích stopy polí. Do Ždíreckého Dolu je kladena i jiná zaniklá středověká osada zvaná Malý Ždírec. Lit.: Bernau 1888. 239; Panáček 1985.

3. Přehled pravěkého osídlení

Sledované území představuje pestrou krajinnou mozaiku, jejíž příznivá nadmořská výška s průměrem okolo 300 m nabízela vhodné podmínky pro pravěké přistěhovalce. Přirozenou osu ve směru severozápad – jihovýchod tvoří Jestřebská kotlina s rašelišti a slatiništi,

kteře byly v průběhu středověku a novověku postupně proměňovány na rybníky. Podle výsledků přírodovědných výzkumů a pylových analýz zde podobný ráz krajiny s občasnými otevřenými vodními plochami a světlými borovými lesy existoval již od počátku holocénu, teprve s nástupem atlantiku (od ca. 6500 př. Kr.) se objevuje hustší smíšený les (Jankovská 1992). Přírozenou hranici s Pojizeřím dále na jihovýchod představuje rozvodí mezi Jizerou a Ploučnicí, geomorfologicky označované jako Bezdězská vrchovina, která je charakteristická převážně bezvodými písčitými bory s množstvím pískovcových skalních útvarů a výraznými neovulkanickými vrchy, jimž dominuje zdaleka viditelná dvojitá silueta Velkého a Malého Bezdězu (604 a 578 m). Jihovýchodně od Bezdězu nastupuje opět úrodná Bělská tabule, sklánějící se k řece Jizeře. Tento přírozený průchozí koridor, spojující úrodné Pojizeří s povodím Ploučnice, uzavírá na jihozápadě členitý, nepřehledný reliéf Polomených hor (tzv. Kokořínsko) a na severovýchodě pás Hradčanské pahorkatiny, pro niž se v geologické i archeologické literatuře posledních let stále častěji používá historický název Kumerské pohoří (Adamovič 1997; Cílek 1996, 21-22), a která odděluje Dokesko od Mimoňska ^{24/}.

Nejstarší přítomnost člověka dokládají archeologické nálezy v období mezolitu a jejich výskyt rovněž v sousedních oblastech Dubska a Českolipska i dále k severu naznačuje opakované sídlení posledních lovců a sběračů v širším regionu. Podle nekalibrovaných radiokarbonových dat z převisů v okolí Dřevčic u Dubé a z ústí kaňonu Peklo se tak dělo v průběhu celého mezolitu: např. 10160±190 BP (Nízká Lešnice), 8560±70 BP (Máslník I, vrstva 6), 7950±80 BP (Černá Louže) nebo 8110±50 BP (Pod zubem), BP = před současností (např. Svoboda – Cílek – Jarošová 1999). Na vlastním Dokesku je vedle malých souborů štípané industrie z povrchových stanovišť v povodí Okenského potoka mezi Doksy a Okny (obr. 14) zatím nejvýznamnější lokalitou převis Západní vyhlídka na úpatí Malého Bezdězu, který byl částečně prozkoumán v červenci 2000 a poskytl vedle štípané industrie také kostěné artefakty a bohatý osteologický materiál.

Z nastupujícího nejstaršího zemědělského osídlení krajiny v období neolitu jsou zatím archeologické prameny skoupé, ale přece jen naznačují, že krajina tehdejšími lidem nebyla neznámá. Je-li dokladem osídlení nelokalizovaný zlomek nádoby kultury s lineární keramikou z bývalého dokeského muzea, lze stěží rozhodnout, ale již z následujícího období kultury s keramikou vypíchanou

mladšího neolitu (ca. 5000–4300 př. Kr.) známe díky novým výzkumům nálezy pod již zmíněným převisem Západní vyhlídka. Koncentrace kamenných broušených nástrojů kolem Bezdězu může souviset například právě s neolitickým osídlením.

Také eneolitické osídlení bezpečně prokázaly teprve výzkumy v r. 2000, a to překvapivě v poměrně nehostinné skalnaté krajině Kumerského pohoří pod převisy Uhelné rokle (UH II a III na k. ú. Ralsko-Hradčany a převis U obory na k. ú. Doksy). V rámci tohoto období se podařilo rozpoznat sídlištní nálezy z horizontu kultury řivnáčské a kulovitých amfor, náležející do mladší fáze středního eneolitu (ca. 3200/3100–2800 př. Kr.). V této souvislosti nabývají na významu také dva ojedinělé nálezy kamenných broušených nástrojů ze Skalky u Doks (sekeromlat a nůž), které mohou naznačovat další eneolitické osídlení. Pozoruhodným nálezem je nůž (obr. 10:2) vybroušený patrně z krystalické břidlice, který patří k nejlépe zachovaným předmětům svého druhu u nás a svým stářím s největší pravděpodobností odpovídá právě časovému horizontu řivnáčské kultury (Moucha 1967).

Nejspíše do období eneolitu či nastupující doby bronzové patří ojedinělý nález pravěké nádoby hrncovitého tvaru, která byla r. 1927 objevena ve skalní rozsedlině nad Máchovým jezerem ve Starých Splavech (obr. 11 a 12). Vzhledem k nejasným okolnostem nálezu je obtížné vysvětlit neobvyklou nálezovou situaci. Osamocené nádoby se ve středoevropském prostředí občas ve skalních dutinách nalézají, přitom zpravidla chybí jakýkoliv obsah či jeho zbytky, které by ulpěly na nerovných stěnách nádob. Protože nádoba měla svoji hodnotu a v případě nouze byly i keramické hrnce opravovány (po takové opravě se na střepe zachová malý otvor, jímž byl provlečen spojovací materiál), spíše zde mohla být uložena záměrně. Pak by se jednalo o obětinu, kterou si pravěcí lidé chtěli získat přízeň místních božstev, a k tomu mohlo být skalnaté návrší nad močály zvláště vhodným místem (Kulthöhlen 1996, 77-82; Leja 1990; Simon – Hauswald 1995, 88-89; Peša 1999; Jenč – Peša 2000, 10).

Ojedinělý nález ze starší doby bronzové představuje malý depot 3 bronzových dýk (obr. 7) z mladší fáze únětické kultury (ca. 1900–1600 př. Kr.), který pochází z Oken v Podbezdězí. Dvě z masivních dýk mají své obdoby v hromadném nálezu těchto zbraní na Kozích hřbetech u Prahy (Divac – Sedláček 1999).

Zatím nepočtené nálezy keramiky lužické kultury se hlásí do sklonku doby bronzové (zhruba okolo 1000 př. Kr.) a známe je

pouze z převisů – v okolí Bezdězu ze Západní vyhlídky a Koupaliště, ve žďárském polesí z Gomorky a Jeleních vrchů, a z Uhelné rokle v Kumerském pohoří. Z téhož období pocházejí nálezy dvou bronzových náramků (obr. 4) a snad i 1 nedochované spony, nalezené v r. 1934 kdesi v okolí Bezdězu, které svým složením připomínají soudobé depoty bronzů. Nejbližší analogii spirálovitého náramku obsahuje depot z Kosmonos, vzdálených od Bezdězu zhruba 17 km (Kytlicová 1978, 523, obr. 160:13). O lokalitě Žďár s nálezem bronzového srpů není bohužel nic bližšího známo.

Následující dobu halštatskou (konkrétně vrcholný až pozdní halštát: ca. 700/600–380 př. Kr.) zastupují zatím jen nejnovější nálezy zlomků nádob pod skalními převisy v Uhelné roklí. Také z doby laténské, a to z etapy LT C-D1 (3/2. století – 1. polovina 1. století př. Kr.), známe pouze ojedinělý starý nález dvou zlatých keltských mincí typu Athene Alkis z Doks. Samotné toponymum Doksy bývá vykládáno jako předslovanské (venetské ?), „daksa“ znamenalo mokřinu nebo vodní plochu (Lutterer – Šrámek 1997).

Nálezem problematické výpovědní hodnoty je naproti tomu zlatá mince byzantského císaře Zenona (475–491), chronologicky náležející do doby stěhování národů, která se našla za první republiky na Bezdězu. Podobné ojedinělé nálezy antických mincí bývají spojovány s kupeckými stezkami, ale dobu, kdy došlo ke ztrátě mince, lze jen stěží odhadnout. Již Tacitus r. 98 n. l. uvádí, že germánští sousedé přijímají peníze staré a už dlouho známé – tedy peníze, které na území pod římskou správou již dávno přestaly platit. Cenné kovové předměty mohly plnit nejrůznější funkce od platidla či památky na kontakt s cizími návštěvníky nebo návštěvu vzdálených zemí až po osobní talismany, a jejich životnost proto byla prakticky neomezená, jak dokládají i některé poklady mincí z této doby (Hlinka – Radoměrský 1996, 39). V případě bezdězského nálezu tedy nelze vyloučit ani jeho podstatně pozdější uložení, než ukazuje rozpětí ražby mince, a to až o několik stovek let. Situaci navíc komplikuje okolnost, že neznáme bližší vztah nalezené mince k hradu Bezdězu a je proto možné, že se – podobně jako na nedalekém Děvíně (Müller 1886) – našla přímo v hradním areálu. Potom by ovšem mohla souviset také s provozem hradu, kde si ji lze dobře představit jako součást sbírky kuriozit. Na druhé straně není možné vyloučit ani variantu, že nápadná dominanta bezdězských vrchů splňovala představy o posvátném uctívání hor, kopců či skal, známém prakticky od všech nativních národů a že právě tato mince mohla být za podobným úče-

lem uložena jako obětina. Takový názor se koneckonců – byť v nekritické podobě – objevil už u nejstarší generace archeologů-romantiků poloviny 19. století (Sklenář 1992).

Přesvědčivá archeologická svědectví chybí i pro raný středověk snad pouze s výjimkou pozdně hradištního období, kam mohou náležet některé starší i mladší nálezy – např. v Bezdězu nad rybníčkem a na poli u Nové Hospody, anebo z okolí Starých Splavů. Vzhledem k tomu, že nálezy jsou buď ztracené, anebo málo početné (Nová Hospoda), nelze vyloučit jejich souvislost s technickou keramikou počátku vrcholného středověku. Příkladem takového archaicky vyhlížejícího souboru, datovaného doprovodnou keramikou 2. poloviny 13. století (případně ještě počátku 14. století) je dehtařské pracoviště pod převísem Západní vyhlídka na úpatí Malého Bezdězu, částečně prozkoumané v r. 2000 ²⁵/. Vzhledem k rozsáhlé stavební činnosti ve 2. polovině 13. století, spojené s budováním bezdězské sídelní aglomerace i s lokací města Doksy, mohl být počet podobných výrobních a zpracovatelských lokalit v okolí značný.

Poděkování

Mgr. Břetislav Vojtišek, Mgr. Ladislav Smejkal a kolegové Petr Jenč a PhDr. Jiří Svoboda, DrSc. přispěli cennými informacemi, Ing. Blanka Kreibichová obětavě vyhledávala předměty ve sbírkách Národního muzea a paní Karásková ve sbírce muzea v Bělé pod Bezdězem, paní Duchanová z MěÚ Doksy zpřístupnila dokumenty v archivu stavebního odboru, Ing. Aleš Janda z Bezdězu hlásil nové objevy. Jmenovaným i všem ostatním, kteří jakkoliv přispěli ke vzniku příspěvku – a tím i k poznání regionu – tímto co nejsrdečněji děkuji.

POZNÁMKY

- 1/ Popsané území zahrnuje jihovýchodní část okresu Česká Lípa s obcemi Bezděz (Schloß Bösig), Bořejov (Boržim), Břehyně (Heidemühl), Doksy (Hirschberg), Houska (Hauska), Kruh (Kroh), Luka (Luken), Obora (Wobern), Okna (Woken), Skalka (Kalken), Staré Splavy (Thammühl), Tachov (Tacha), Tubož (Dubus), Týn (Thein), Vojetín (Vojetin), Zbiny (Binai), Žďár (Ždiar), Žďírec (Siertsch) a části katastrů Hradčany (Kummer), Strážov (Straßdorf), Blatce (Blatzen) a Korce (Kortschen).
- 1a/ Grantový projekt J. Svobody od National Geographic Society.
- 2/ Oproti rozvětvenému rodu Leimerů je v hospodářských záznamech jmenován pouze jediný Josef Leiner v čp. 66, rolník, nar. 1908, něm. národnosti (OkA Č. Lípa – Bezděz: karton 1). Je pravděpodobně, že od této Leinera pochází i článek o Nové Hospodě (Leiner 1931) a naznačuje tak jeho hlubší vztah k historii. Srovnáním parcelních čísel, náležejících k čp. 66, v pozemkové knize (Bezděz: knihovni vložka 65, Katastrální úřad Česká Lípa) a na mapách stabilního katastru lze vytipovat 5 poloh, z nichž mohou nálezy pocházet. Prvé čtyři se nacházejí jižně od obce a západně od silnice z obce k nádraží: 1/ parc. 926 a 927 – dnes neobdělávaná plocha na ostrožně u skalního okna na jižním okraji obce; 2/ parc. 875 a 878 – neobdělávaná louka a pastvina na SV úbočí Horky (na sousedním poli sběr s negativním výsledkem); 3/ parc. 860 – pole asi 0,5 km jižněji (zatím bez nálezů), 4/ parc. 831 – les mezi železniční tratí a loukou se záhumenky západně od silnice na Březovice (na soukromých poličkách severněji od lesa nebyly sběry úspěšné). Poloha 5/ (parc. 310, 313-318 a 321) se nachází SV od obce v blízkosti převisu Koupaliště s archeologickými nálezy, dnes je zde louka.
- 3/ Na předmětu staré inv. č. 253, odpovídá současnému inv. č. 220 v přírůstkové knize, kde však není uvedena lokalizace. Spirálový náramek má původní inv. č. 246, v knize je opět bez lokalizování uveden pod inv. č. 227 (zápisy tužkou). Přírůstková kniha byla založena v r. 1959, o její předchůdkyni není dnes nic známo.
- 4/ Proti tomu mohou, ale nemusí, svědčit různá data předání nálezů: prvního náramku spolu s kamennou sekerou 16. 11. a spony s druhým náramkem, ale i s dalšími historickými nálezy z hradu Bezděz dne 20. 11. 1934.
- 5/ Viz pozn. 2.
- 6/ Nálezy z Bezdězu v Městském vlastivědném muzeu registruje v r. 1933 Průvodce sbírkami, ale předměty nejmenuje (Bondy 1933, 85).
- 7/ Za účasti studentů Střední odborné školy v České Lípě a jejich profesora ing. V. Janouška, za což jim patří srdečný dík.
- 10/ Nálezy uloženy v OVM ČL, inv. č. A668-678, př. č. 7/63 a v AO KM Teplice, i. č. B 29962-30104, 46974-47035.
- 11/ „...fand man bei dieser Arbeit allerlei silberne Münzen; besond. wichtig waren die Bracteate unter dem Schutthausen des Hrn Isidor Kampe, die der numismatischen Vorzeit gehören, wie das Hohlgepräuge von roher Stempelskulptur verrathet. Die jüngsten führen die Randschrift, OTADKARUS REX – wobei das Kehr D ein C vorstellt – die ein Alter von 600 J. verbürgt.“ (Fährnich 1848, 52 Anm.).
- 12/ Např. turistické mapy České středohoří 1:100 000 (1985) nebo Máchův kraj 1:50 000 (1993).
- 13/ Rozměry se v textu a na obrázku nálezové zprávy různí.

- 14/ Vzhledem k nepřehlednému a zavádějícímu katastrálnímu členění bývalého vojenského výcvikového prostoru Ralsko uvádím katastrální situaci z první poloviny 20. století, podle níž lokalita leží na hranici k. ú. Hradčany (z větší části) a Doksy. Na současných mapách ZM 10 je celá lokalita na k. ú. Doksy a obec Hradčany nemá žádné vlastní katastrální území.
- 14a/ Počet 3 dyk uvádí i karta ve staré kartotéce Archivu náleзовých zpráv v ARÚ Praha.
- 15/ E-mail Jiřího Svobody ze 6. 3. 2000.
- 16/ Za informace o okolnostech nálezů, poskytnutých dne 8. 10. 1998, manželům Brigulovým srdečně děkuji.
- 17/ Archiválie z Archivu starých map Zeměměřičského úřadu v Praze.
- 18/ Posudek horniny obou nástrojů ze Skalky provedl RNDr. Petr Kühn.
- 19/ Složka čp. 119 v archivu stavebního odboru při Městském úřadu v Doksech obsahuje dopis ing. Ferdinanda Simona ze dne 25. října 1927 na hlavičkovém papíře, adresovaný Městskému úřadu v Doksech: „Laut den Beschlüssen der Stadtvertretungssitzung vom 17. Feber und 5. April 1927 wurde mir der Abverkauf der Baustellen Parz.K.Z. 996/57, 996/58 und der Baustelle Nr. 10 vom Block II bewilligt. Auf Grund der Bewilligungen vom 3. September l.J. errichtete ich auf diesen 3 Baustellen Neubauten. Die Neubauten auf diesen Baustellen K.Z. 996/57, 996/58 sind bereits soweit fortgeschritten, daß ich noch im Laufe dieses Monates den Dachstuhl aufsetze. Auf der Baustelle 10, Block II habe ich zuerst wegen der Wasserversorgung für den Bau den Brunnen hergestellt und bin ich deshalb mit dem Mauern erst im Erdgeschoß. Ich werde jedoch auch Anfang November auf diesen Bau den Dachstuhl aufstellen. ... Nachstehend gebe ich meine Bauherren bekannt: Auf Parz. 996/58 bauen die Eheleute Anton und Antonie Peter. Auf Parz. K.Z. 996/57: Frau E. Möse. Baustelle 10, Block II soll direkt auf den Namen meiner Frau Erna Simon eingetragen werden, die auch als Gesuchstellerin bereits direkt aufgetreten ist.“ Paní Simonová však vlastníkem dlouho nebyla a již 7. června 1929 byl dům podle kupní smlouvy prodán městem Doksy nové majitelce Julii Diehlové (složka čp. 120). Tím pravděpodobně Simonové mizí ze Starých Splavů.
- 20/ Ing. Ferdinand Simon se narodil 9. 1. 1892 v Ruprechticích u Liberce a spolu s manželkou Ermou, roz. Junkerovou (nar. 1898 v Brocně u Dubé) se hlásili k německé národnosti. Stavební firma ing. Simona se v České Lípě objevuje od počátku 20. let, kde do r. 1925 sídlila v Mariánské 204. V r. 1928 Simon vystavěl pro svoji rodinu domek v Ronovské 846, ale již v r. 1935 se stěhují do novostavby v Ronovské 1586, kde jsou vedeni až do r. 1945. Simon odchází v r. 1941 na povolávací rozkaz do Střehly a údaje o ostatních členech rodiny mizí s výjimkou nejstarší dcery Ruthildy (nar. 1923), která je naposledy hlášena k 22. 5. 1945 jako studentka české národnosti (Archiv Městského úřadu v České Lípě: čp. 204, 846 a 1586, OkA Česká Lípa – fond Město Česká Lípa: karton 876, 908 a 1071). Podle laskavé informace paní Homolkové sen. obývali Simonův dům čp. 1586 do léta 1946 Rusové, od té doby patří rodině Homolkových. Na zahradě byla nalezena zakopaná bedna s německou municí, ale po pravěké nádobě nezůstaly žádné stopy.
- 23/ Údaje o akci převzaty z nálezové zprávy RNDr. R. Mikuláše, uložena v archeologickém archivu OVM ČL.
- 24/ Geomorfologické členění podle J. Demek (ed.) 1987: Hory a nížiny. Zeměpisný lexikon ČSR. Praha.
- 25/ Za konzultace děkuji kolegovi Mgr. Karlu Nováčkovi ze Západočeského muzea v Plzni.

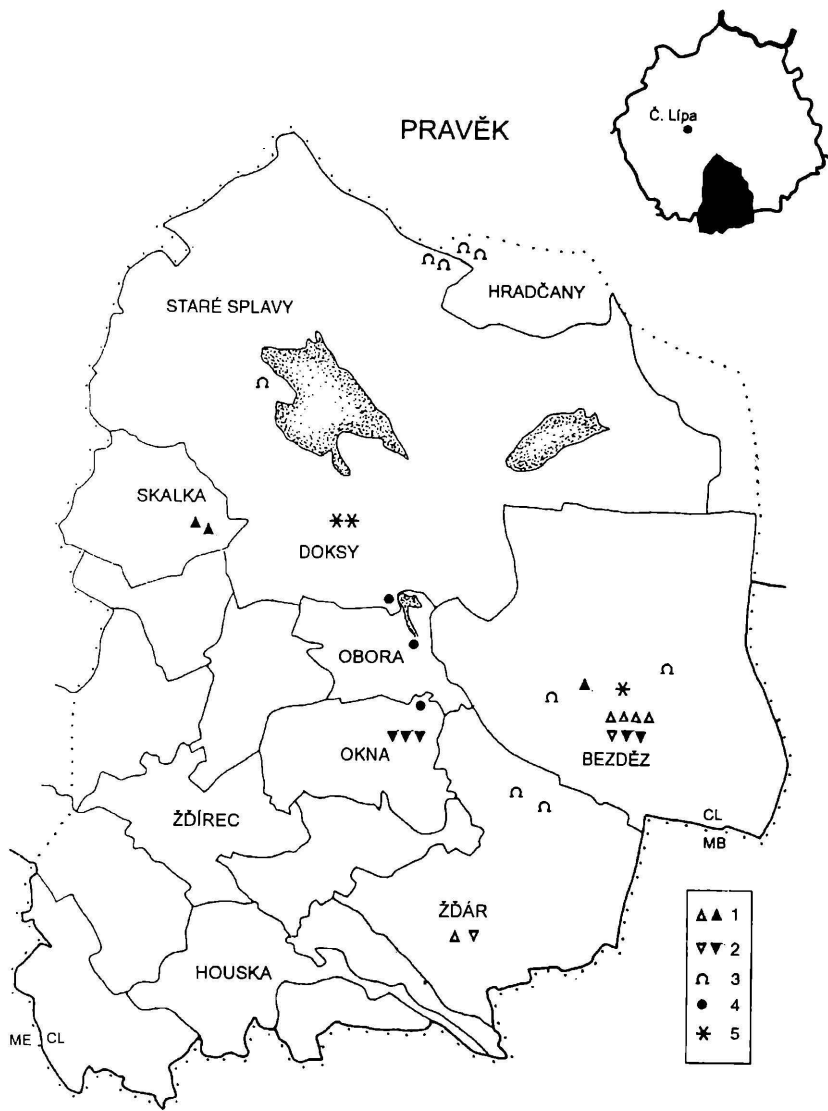
LITERATURA

- Adamovič, J. 1997: Vývoj poznání geologické stavby západní části VVP Ralsko. Bez-
děž 5, 85-146.
- AO KM Teplice: Archeologické oddělení Krajského muzea v Teplicích, pobočka Bílina.
ARÚ: Archeologický ústav AV ČR Praha.
- b. a. 1925: Nachtrag zum Lokalen – Wocken. *Leitmeritzer Zeitung* 55, Nr. 75 (18. 9.), s. 7.
- b. a. (Suske, K. ?) 1943: Bezděz. Nálezová zpráva 2161/52 v ARÚ Praha.
- b. a. 1944?: Soukromé sbírky (Korespondence Amt für Vorgeschichte) sv. 2, *Archiv
náleзовých zpráv ARÚ Praha*, č.j. 2830/74.
- Bernau, F., b.d.: Die Burg Bösig in Böhmen. Arnultovice u N. Boru (Haida-Arnsdorf).
Bernau, F. 1888: Der politische Bezirk Dauba. Dubá.
- Bondy, K. 1933: Kurzer Führer durch die Sammlungen des „Heimatismuseum“ in
B. Leipa. *MNEC* 56, 83-91.
- Brantl, C. 1831: Die Ruine des Berges Bösig. Praha.
- Budinský, P. 1986: Výzkumy a přírůstky archeologického odboru Krajského muzea
v Teplicích v letech 1972 – 1981. *Archeologický výzkum v severních Čechách* 13.
- Cílek, V. 1995: Jeskyně na Klůčku: případ se komplikuje. *Speleo* 20, 57-58. ČSS
Praha.
- Cílek, V. 1996: Jeskyně Psi kostel v pohorí Kummer. *Speleo* 23, 17-24. ČSS Praha.
- Daněček, V. (nespr. cit. Mikulášek) 1995: Jeskyně Na Klůčku u Máchova jezera. *Spe-
leo* 19, 29-31. ČSS Praha.
- J. Demek (ed.) 1987: Hory a nížiny. *Zeměpisný lexikon ČSR*. Praha.
- Deník zisků: Deník zisků Okresního vlastivědného muzea v Č. Lípě (od 1. 1. 1948
– 31. 12. 1979). OVM Česká Lípa.
- Divac, G. – Sedláček, Z. 1999: Hromadný nález starobronzových dýk z Prahy
6 – Suchdola /Hortfund der altbronzezeitlichen Dolche von Praha 6 – Suchdol/.
FAP – Supplementum 1, Národní muzeum Praha.
- Dohnal, Z. 1961: Rašeliniště a slatiniště Polomených hor. *Anthropozoikum* 9 (1959),
241-269.
- Durdík, T. 1995: Houska, okr. Česká Lípa. Výzkumy v Čechách 1990 – 1992. ARÚ
Praha.
- Fähnrich, A. 1848: Die Burgruine Bezděz oder Bösig im bunzlauer Kreise. Jičín.
- Fiala, E. 1889: Beschreibung den Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des
Max Donebauer. Praha.
- Fiala, E. 1895: České denáry. Praha.
- Filip, J. 1947: Dějinné počátky Českého ráje. Praha.
- Fišera, Z. 1989: Bezděz. Výzkumy v Čechách 1986-87. ARÚ Praha.
- Franz, L. 1933: Germanische Funde in Nordböhmen. *Sudeta* 9, 73-78.
- Franz, L. 1935: Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte Böhmens. Praha.
- Franz, L. 1935a: Die vorgeschichtliche Besiedlung um das Lausitzer Gebirge. *Zit-
tauer Geschichtsblätter* 12, 25-30. Zittau.
- Franz, L. 1936: Neues zur vorgeschichtlichen Besiedlung um das Lausitzer Gebirge.
Zittauer Geschichtsblätter 13, 13-15. Zittau.
- Franz, L. 1936a: Die vorgeschichtliche Besiedlung um das Lausitzer Gebirge. Mün-
zensammler 9, 19-20. Jablonec n/N.
- Franz, L. 1938: Münzen aus spätgermanischer Zeit in Böhmen. *Deutsche Münzblät-
ter* (Mitteilungsblatt der Deutschen Numismatischen Gesellschaft) 58, Nr. 425,
65-67. Berlin – Frankfurt a. M..

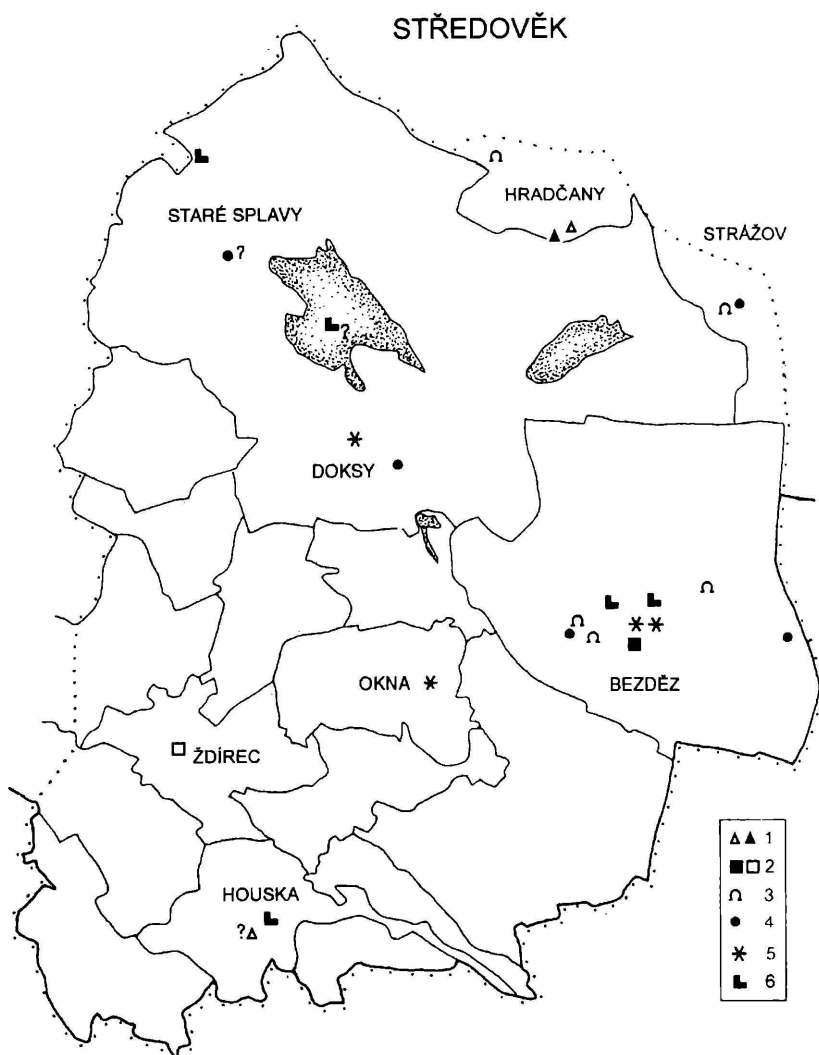
- Friedrich, E. 1935: Aus der Heimat: Altertumsfunde in Bösig, Hühnerwasser und Plauschnitz. Deutsch Gabler Zeitung 10, Nr. 20 (18. 5.) 1935, s. 7.
- Friedrich, E. 1935a: Aus der Heimat. Interessante Spende an das Nemeser Stadtmuseum. Deutsch Gabler Zeitung, 10, Nr.25 (22.6.), s. 6.
- Friedrich, E. 1935b: Aus der Heimat. Bestimmung der bei Plauschnitz gefundenen Goldmünzen. Deutsch Gabler Zeitung, 10, Nr. 39 (28.9.), s. 5.
- Friedrich, E. 1935c: Aus der Heimat. Der Königstuhl bei Heidemühl. Deutsch Gabler Zeitung, 10, Nr. 44 (1.11.), s. 5.
- Friedrich, E. 1935d: Aus der Heimat. Pfeilspitzen und Ballästerkugeln. Deutsch Gabler Zeitung, 10, Nr. 46 (16.11.), s. 6.
- Friedrich, E. 1936: Aus der Heimat. Der Reitersporn in der Fundchronik der Gegend von Nemes. Deutsch Gabler Zeitung, 11, Nr. 19. (9. 5.), s. 6.
- Gabriel, F. b. d. (1984?): Archeologická sbírka Okresního muzea v České Lípě. (Muzeum Č. Líp)
- Gabriel, F. 1985: Opevněná panská sídla na Českolipsku před rokem 1319. Z minulosti Děčína a Českolipska 4, 301-332.
- Gabriel, F. 1985a: Bezděz. Výzkumy v Čechách 1982-83. ARÚ Praha.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1997: Prameny k dějinám středověkého osídlení vojenského prostoru „Ralsko“. Bezděz 5, 47-72.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1985: Hrad na Konvalinkovém vršku. Ročenka Klubu Augusta Sedláčka, 30-35. Plzeň.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1991-94: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství. Castellologica bohemia 2: 24-48, 3: 7-46 a 4: 27-62.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1998: Severočeské hrady na kupách. Castellologica bohemia 6, 69-106.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2000: Hrady okresu Česká Lípa. Argo, Praha.
- Gelnar, M. 1997: Zaniklé sklárny ve vojenském prostoru Ralsko. Bezděz 5, 73-84.
- Giesecke, R. 1952: Doksy (Aktenermerk). Nálezová zpráva č. j. 2168/52 v ARÚ Praha.
- Hahnel, F. M. 1892: Correspondenzen: Habstein. MNEC 15, 295.
- Hame, J. G. 1924: Münzenfunde bei Schloß Bösig. Mitteilungen des Nordböhmisches Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege 47, s. 64.
- Hantschel, F. 1897: Prähistorische Fundchronik. MNEC 20, 1-43, 218-264, 351-373.
- Hantschel, F. (Dr. F. H.) 1911: Auskunft der Schriftleitung. MNEC 34, 144.
- Hantschel, F. (Dr. F. H.) 1911a: Verschiedenes: Vom Bösig. MNEC 34, 302.
- Hantschel, F. 1913: Verschiedenes: Königstuhl und Mäuseschloß. MNEC 36, 85-86.
- Hlinka, B. - Radoměřský, P. 1996: Penize, poklady, padělky. Academia Praha.
- Jankovská, V. 1992: Vegetationsverhältnisse und Naturumwelt des Beckens Jestřebí-ská kotlina am Ende des Spätglazials und im Holozän (Doksy-Gebiet). Folia geobotanica et phytotaxonomica 27, 137-148. Praha.
- Jenč, P. 1993: Bezděz. Nálezová zpráva č. j. 581/93 v ARÚ Praha a v OVM Česká Lípa.
- Jenč, P. – Peša, V. 2000: Nejstarší osídlení severních Čech. Česká Lípa.
- Karafiat, K. 1916: Münzenfund im Daubaer Bezirk. Mitteilungen des Nordböhmisches Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege 39, 63-64.
- Katalog ČM: Katalog sbírek Českého muzea v České Lípě (1934 – 1938). OVM Česká Lípa
- Katalog EXK: Katalog sbírek Exkursionsklubu v České Lípě (Nordböhmisches Exkursions-Klub, 1878 - 1909). OVM Česká Lípa.

- Katalog MM: Katalog sbírek německého Městského muzea v České Lípě (1900–1909). OVM Česká Lípa.
- Kinský, B. 1934: České museum v České Lípě. *Bezděz* 5, 187-188.
- Košnar, L. 1970: K původu podkovovité spony z Oken. *Sborník Národního muzea – řada A*, 24, 81-97.
- Kulthöhlen 1996: Kulthöhlen. Funde, Deutungen, Fakten. *Naturhistorische Gesellschaft Nürnberg*.
- Kylicicová, O. 1978: Hromadné nálezy bronzů z oblastí lužických popelnicových poli v Čechách. In: Pleiner, R. (ed.), *Pravěké dějiny Čech*, 522-526. Praha.
- Leiner, J. 1931: Aus der Geschichte von Neuschenke. *MNVHW*, 54, 92–94.
- Leja, F. 1990: Zwei vorgeschichtliche Gefäßdeponierungen aus der Saugartenhöhle, Lkr. Amberg-Sulzbach/Opf. (Frankenalb). *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 55, 273-286. München.
- Libal, D. – Macek, P. – Novosadová, O. 1989: Stavebně historický průzkum hradu Houska. *Castellologica bohemica* 1, 141-158.
- v. Loehr, A. O. 1915: Münzfund von Siertsch (Pol. Bez. Dauba). *Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien* 10, s. 59. Wien.
- Lutterer, I. – Šrámek, R. 1997: Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Tobiáš, Havlíčkův Brod.
- MNEC: Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs, od 1915 *Mitteilungen des Nordböh. Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege (MNVHW)*, Česká Lípa.
- Moucha, V. 1967: Příspěvek k poznání eneolitických pracovních nástrojů. *Archeologické rozhledy* 19, 724-733.
- Müller, R. 1886: Ein Fund und eine Mahnung. *MNEC* 9, 19-21.
- Nohejlová-Prátová, E. 1955, 1956, 1957: *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I – III*. Praha.
- OVM: Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě.
- Panaček, J. 1985: Zaniklé středověké osady na českolipském okrese. *Z minulosti Děčína a Českolipska* 4, 279-300.
- Panaček, J. – Gabriel, F. 1983: Přehled pramenů k dějinám vesnického osídlení okresu Česká Lípa. *Historická geografie* 21, 133-175.
- Panaček, Jos. 1970: Karel Hynek Mácha v kraji svého Máje. Liberec.
- Panaček, Jos. – Wagner, J. 1990: Karel Hynek Mácha v kraji svého Máje. 2. rev. vydání. Liberec
- Parsche, J. 1896: Correspondenzen: Draschen. *MNEC* 19, 286-287.
- Pátková, H. – Peša, V. in tisku: Poklad krejcarů z Oken v Podbezdězí. *Porta Bohemica* 1.
- Peša, V. 1999: Pravěké rituály v Polomených horách. *Archeologické výzkumy v okolí Dubé na Českolipsku. Kuděj – časopis pro kulturní dějiny* 1, č. 2, 3-9. Praha.
- Peša, V. 2000: *Bezděz, okr. Česká Lípa. Nálezové zprávy č. j. 518/00 a 3598/00 v ARÚ Praha.*
- Peša, V. 2000a: *Žďár v Podbezdězí, okr. Česká Lípa. Nálezová zpráva č. j. 3599/00 v ARÚ Praha.*
- Peša, V. 2000b: *Strážov, okr. Česká Lípa. Výzkumy v Čechách 1998. ARÚ Praha.*
- Peša, V. – Svoboda, J. – Jarošová, L. 2000: *Ralsko-Hradčany. Nálezová zpráva č. j. 527/00 v ARÚ Praha.*
- Pettera 1885: Correspondenzen: Hirschberg. *MNEC* 8, 61-62.
- Plekanec, M. 2001: *Staré Splavy – nálezová zpráva v archeologickém archivu OVM Česká Lípa.*

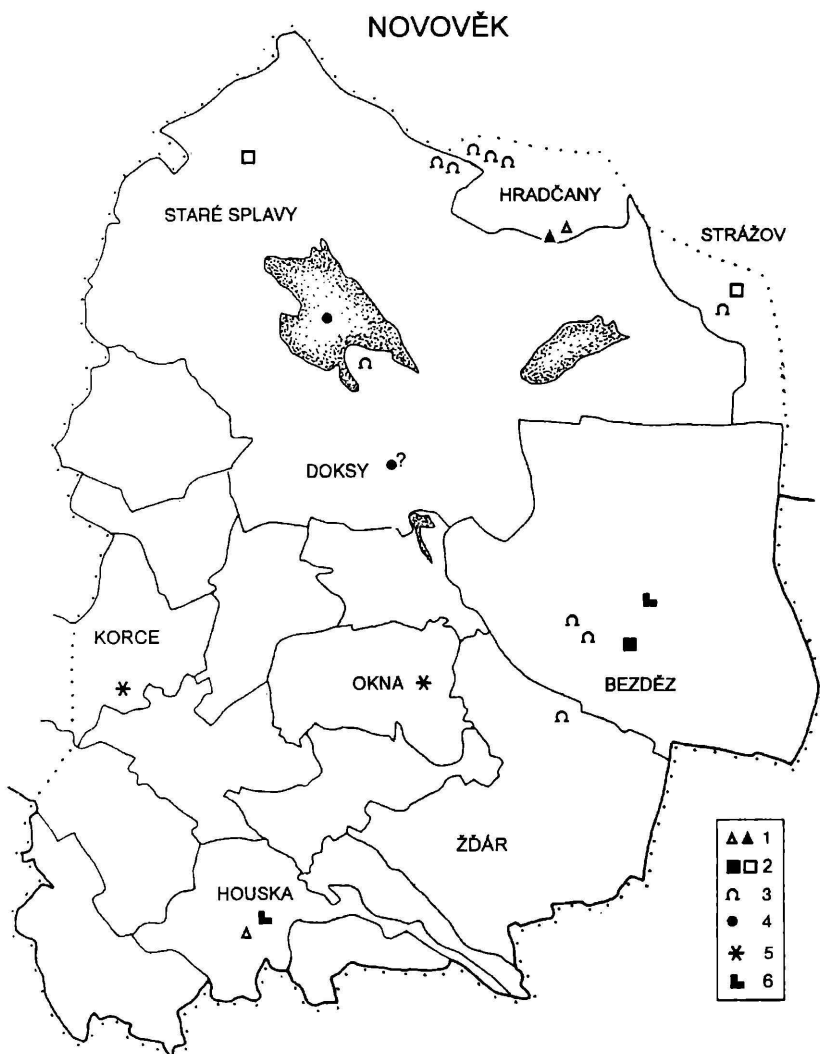
- Preidel, H. b.d. – Soupis nálezů, IX: únětická kultura. Rkp. v archivu ARÚ Praha.
- pt- (Randus, P.) 1998: Encyklopedie okresu č. 23 a 59. Českolipský deník. Česká Lípa.
- Quaiser, J. 1928: Die Binnenseebäder Hirschberg – Thammühl und Umgebung. Künstlers Reiseführer Nr. 5. Česká Lípa.
- Schränil, J. 1928: Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens. Berlin – Leipzig.
- Schwarz, H. 1891: Bericht.... in Nachrichten über den Nordböhmisches Excursions-Club. MNEC 14, 176.
- Schwarz, H. 1902: Bericht.... in Vom Nordböhmisches Excursions-Club. MNEC 25, 84.
- Sedlák, V. J. 1987: Tajemství Myšího zámku. Českolipsko literární 7, 57-68.
- Simon, K. - Hauswald, K. 1995: Der Kulmer Steig vor dem Mittelalter. Zu den ältesten sächsisch-böhmischen Verkehrswegen über das Osterzgebirge. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 37, 9-98. Stuttgart.
- Sklenář, K. 1992: Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Praha.
- Složka 115, 119, 120: desky k čp. 115, 119 a 120 v archivu stavebního odboru, Městský úřad Doksy.
- Stocký, A. 1928: Čechy v době bronzové. Praha.
- Suske, K. 1943: Hradčany. Nálezová zpráva č. j. 1764/76 v ARÚ Praha.
- Svoboda, J. 1977: The Mesolithic settlement in the region of Polomené Mts. (North Bohemia). Anthropologie 15, 123-136. Brno.
- Svoboda, J. 1977a: Doksy, okr. Česká Lípa. Nálezová zpráva v OVM Česká Lípa a v ARÚ Praha.
- Svoboda, J. – Čilek, V. – Jarošová, L. 1999: Mezolit na Českolipsku. Poznámky k současnému stavu výzkumu. Bezděz 8, 11-34.
- Svoboda, J. – Peša, V. – Jenč, P. 2001: Pravěké nálezy v okolí České Lípy (paleolit), Bezdězu (mezolit), Doks a Ralska-Hradčan (neolit – halštát). Zprávy České archeologické společnosti (v tisku).
- Šolle, M. 1949: Bezděz, okr. Česká Lípa. Nálezové zprávy č. j. 1037/49 a 1041/49 v ARÚ Praha.
- Tille, J. 1927: Aus der Umgebung von Niemes. MNVHW, 50, 27-28.
- Turek, R. 1958: Slovanský pravěk Libereckého kraje. Sborník Severočeského muzea – Historia 1, 124-145. Liberec.
- Vojtíšek, B. 1983: Hrnčířství v České Lípě. Archaeologia historica 8, 139-144. Brno.
- Waldhauser, J. 1996: Keltové na Jizeře a v Českém ráji. Praha – Mladá Boleslav.
- Waldhauser, J. – Košnar, L. 1997: Archeologie Germánů v Pojizeří a v Českém ráji. Praha – Mladá Boleslav.
- Zimmermann, K. 1921: Auskunft der Schriftleitung. MNVHW, 44, s. 68.
- Zuman, F. 1930-31: Nález mincí u Bezděze. Od Ještěda k Troskám 9, s. 48.
- Zuman, F. 1931-32: Nález bezdězský. Od Ještěda k Troskám 10, s. 224.

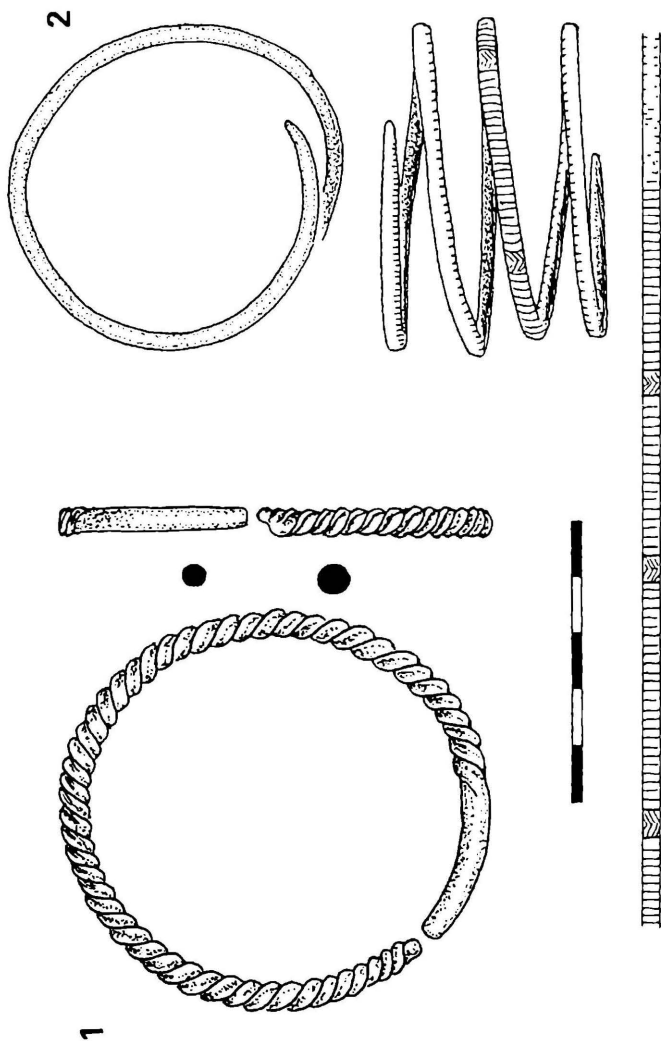
Obr. 1: Pravěké lokality a nálezy: 1 – ojedinělé nálezy kamenných nástrojů (plně: zachované, prázdné: nezvěstné; platí i pro následující), 2 – bronzové předměty, 3 – nálezy ve skalních dutinách, 4 – sídlištní lokality, 5 – nálezy mincí.

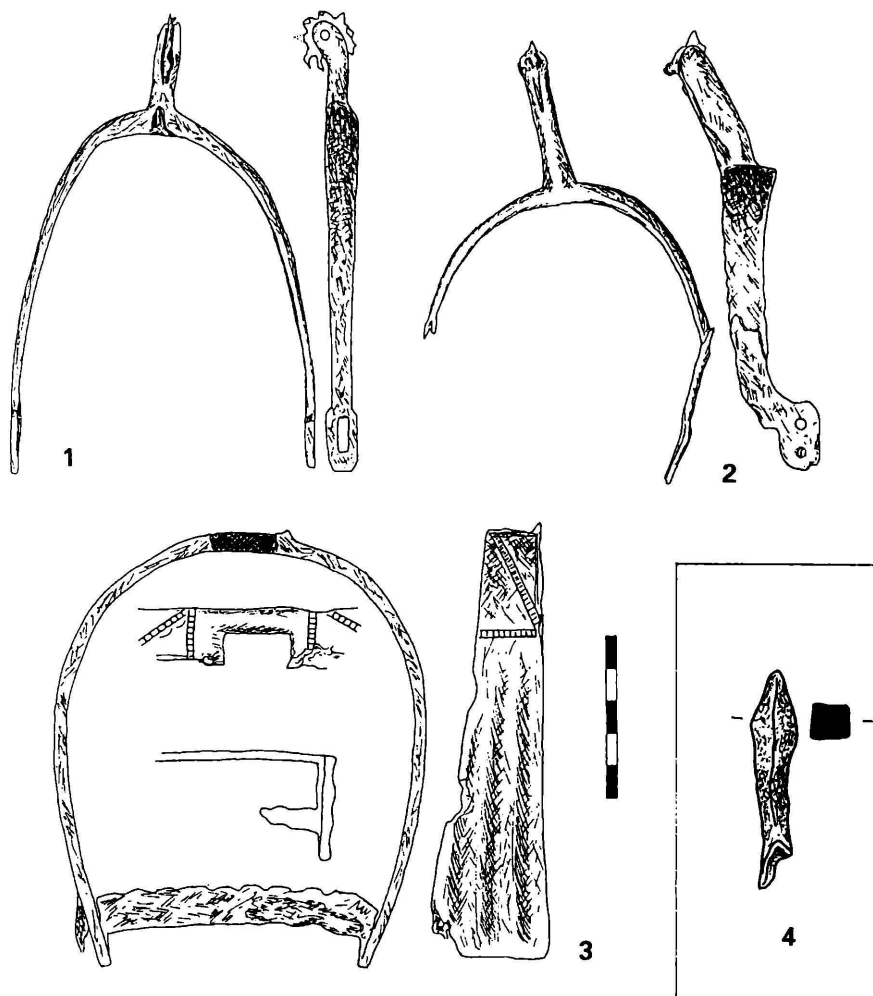
Obr. 2: Středověké lokality a nálezy: 1 – ojedinělé nálezy kovových předmětů, 2 – nálezy z obcí (plné) a ze zaniklých osad (prázdné), 3 – nálezy ze skalních dutin, 4 – mimosídlištní nálezy, 5 – mince / poklady mincí, 6 – nálezy z hradů.

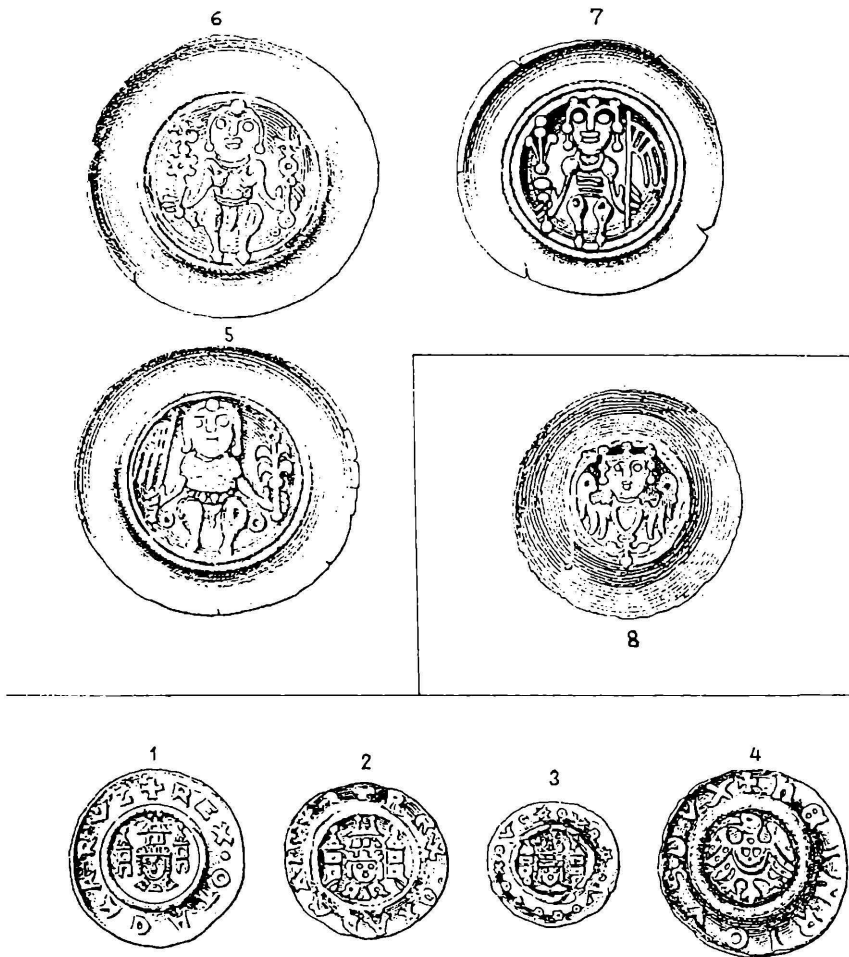
Obr. 3: Novověké lokality a nálezy: legenda viz obr. 2.

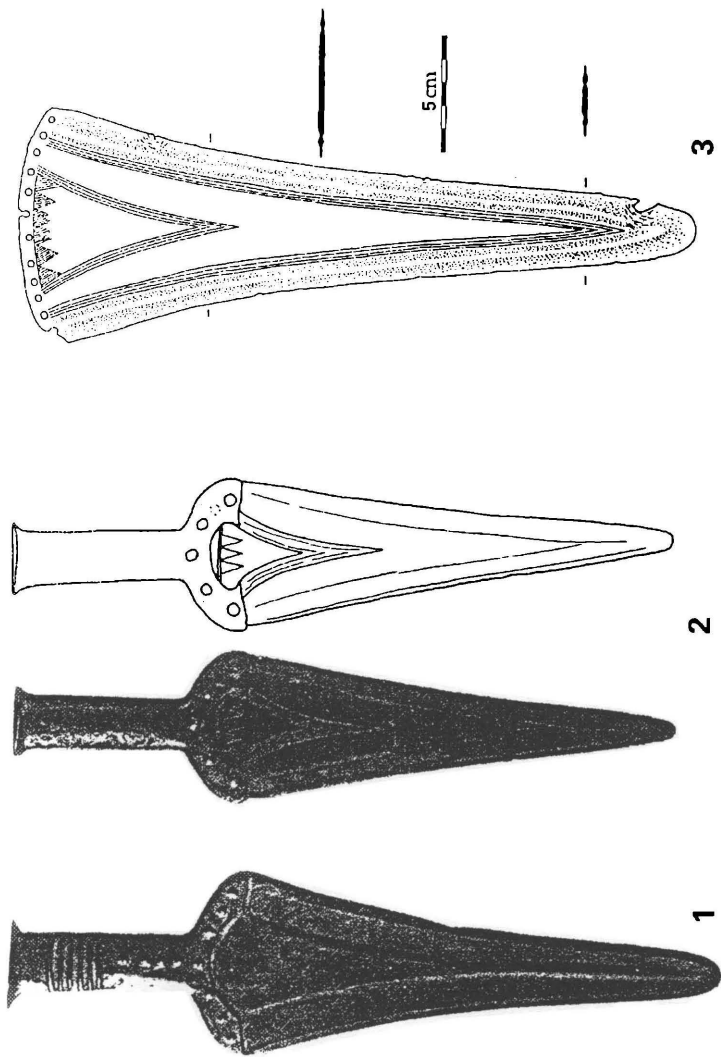
Obr. 4: Bezděz: bronzové náramky z okolí obce, sklonek doby bronzové. Vystaveny v expozici muzea v Bělé pod Bezdězem. Všechny kresby autor.

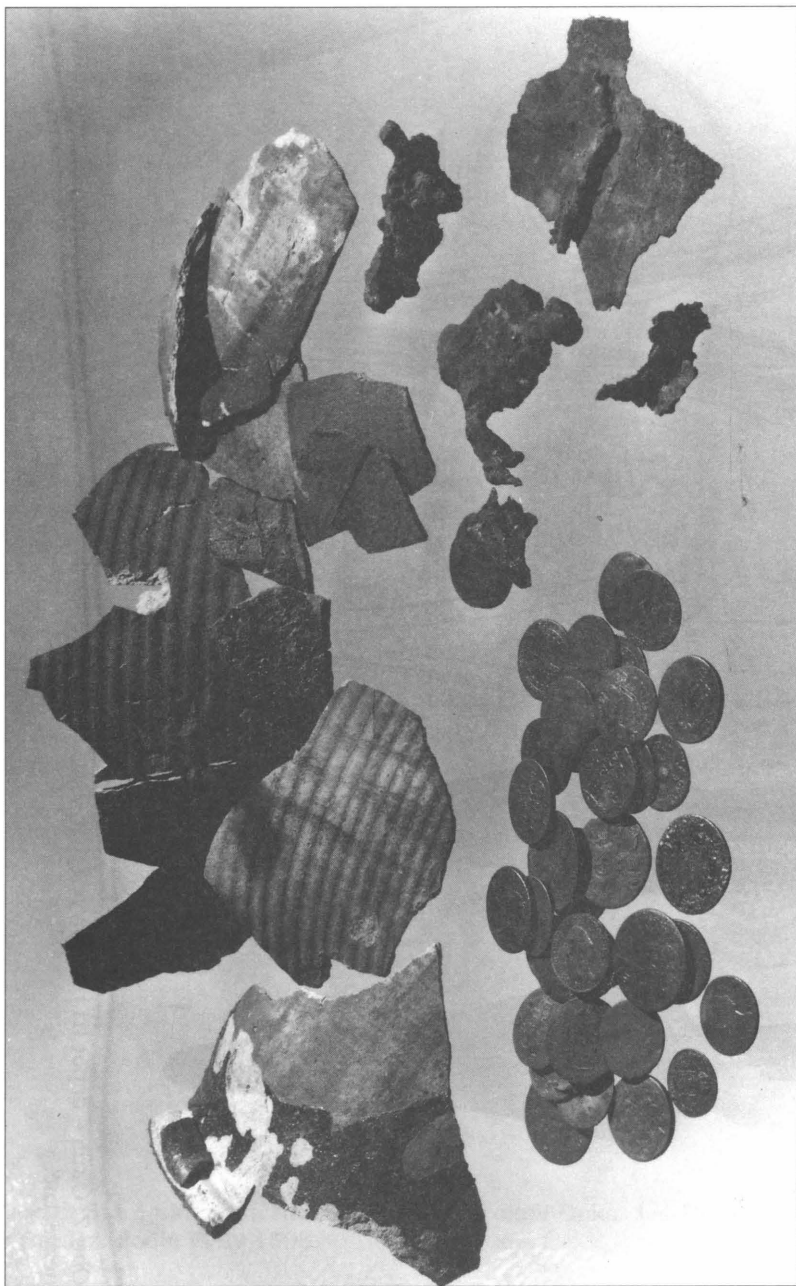
Obr. 5: Bezděz. 1-3: železné ostruhy a tímen z hradu Bezděz (uloženy v muzeu v Bělé pod Bezdězem, inv. č. 24, 25, 266), 4 – hrot z úpatí Malého Bezdězu (uloženo v OVM Č. Lípa, inv. č. A31772).

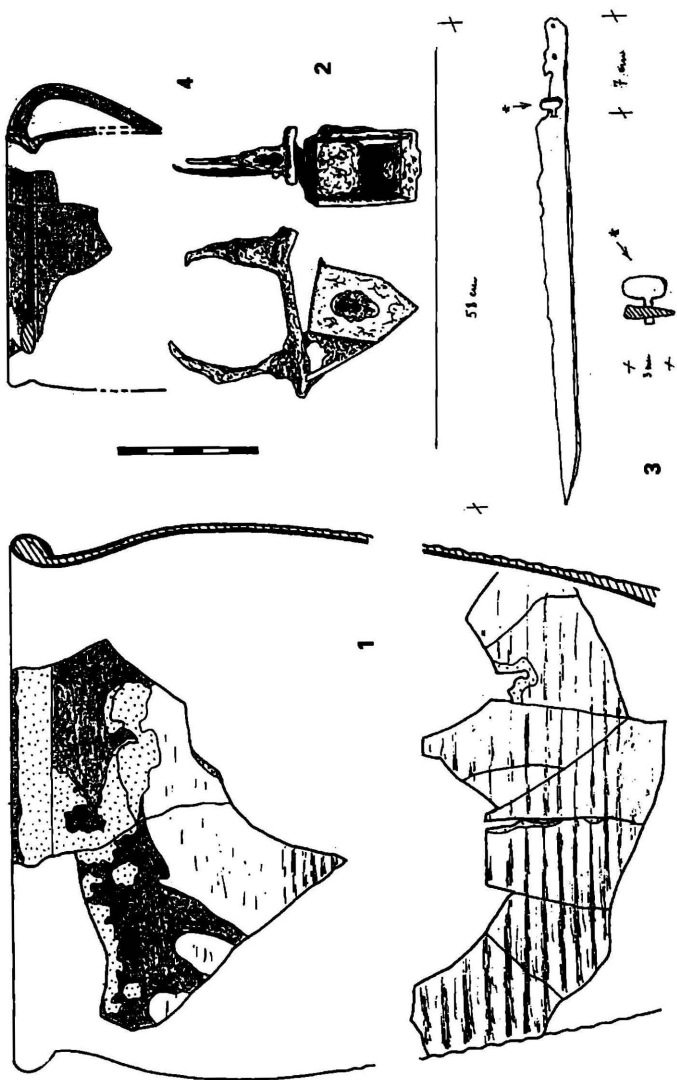
Obr. 6: Staré nálezy středověkých mincí z okolí Doks. 1-4 Doksy, 5-7 Okna, 8 Bezděz. Podle Fialy 1895.

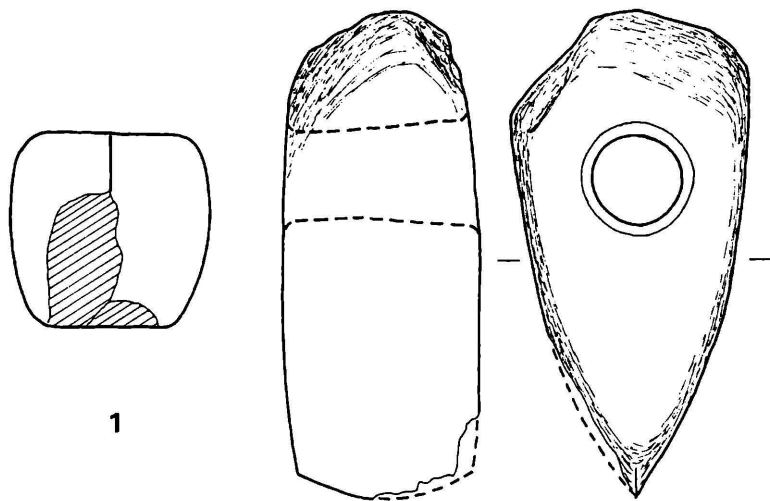
Obr. 7: Okna – depot tří bronzových dýk, starší doba bronzová. Dýka č. 3 uložena v Národním muzeu, ostatní nezvěstné.

Obr. 8: Okna – poklad krejcarů z počátku 19. století (tuložen v OVM Česká Lípa, př. č. 2574/88). Foto: Vladimír Stěpánský.

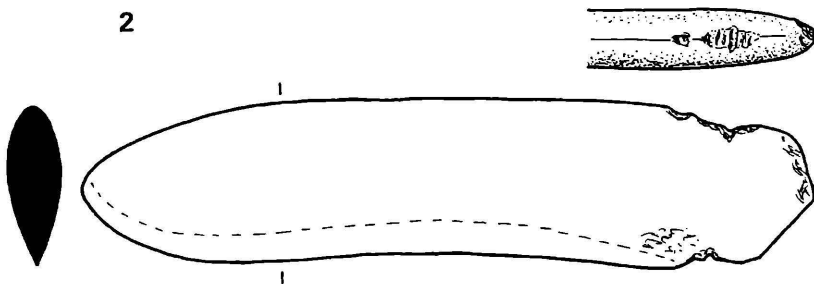

Obr. 9: 1 - Okna: nádoba obsahující poklad krejcarů, 2 - železný zámek nalezený spolu s pokladem mincí (kreslil autor); 3 - Hradčany v Ralsku: nezachovaná lovecká zbraň (podle nálezné zprávy č. j. 1764/76 v archivu ARÚ Praha); 4 - Žďár: převís Starosvětská věž, novověký hrnek ze sondáže v r. 1998 (uložen v OVM Česká Lípa, př. 112/99).

1

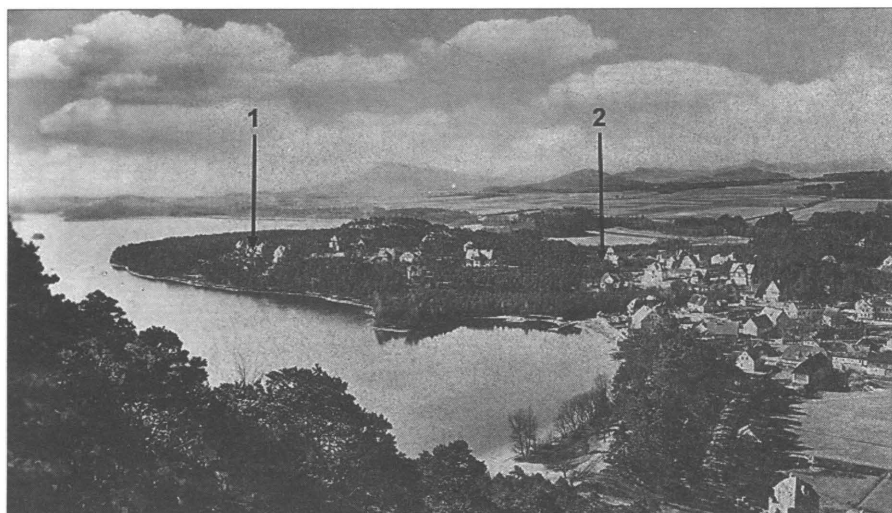
2

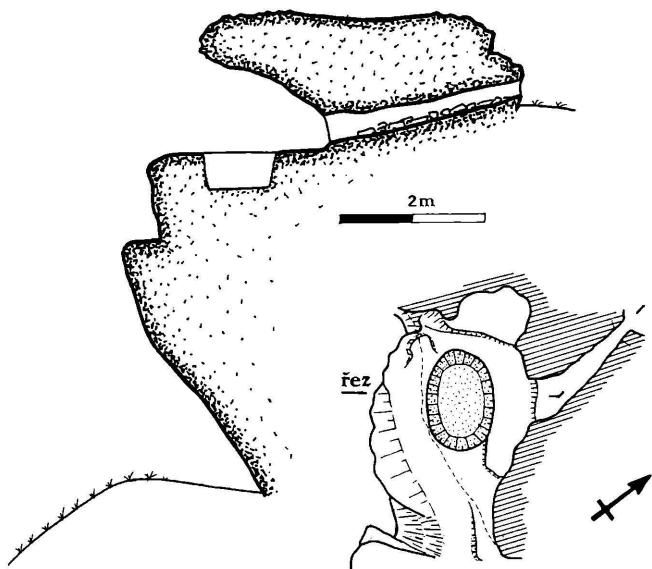
Obr. 10: Skalka u Doks – eneolitické kamenné broušené nástroje (uloženy v OVM Česká Lípa, inv. č. A1776 a A1777).

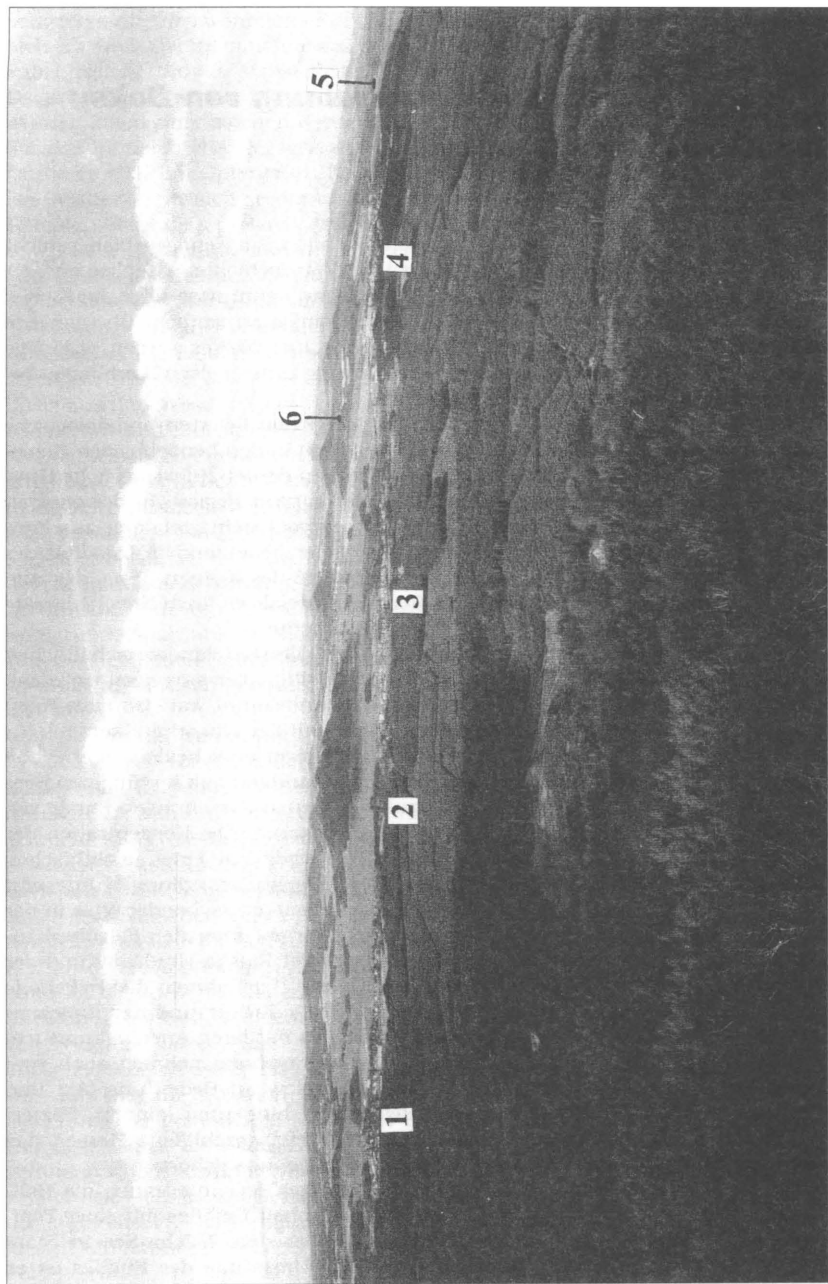
Obr. 11: Staré Splavy – pravěká nádoba (výška 28,5 cm) nalezená ve skalní rozsedlině nad Máchovým jezerem v r. 1927. Podle Franze 1935, upraveno.

Obr. 12: Staré Splavy na pohlednici z 30. let: vyznačeny jsou dvě možné polohy nálezů pravěké nádoby (archiv autora).

Obr. 13: Strážov – řez a půdorys jeskyně na úpatí Dubového vrchu. Měřil a kreslil autor.

Obr. 14: Povodí Okenského potoka z vrcholu Malého Bezdězu. Lokality: 1 – Okna, 2 – Okna – rybník Pateřínka (Belveder), 3 – Obora, 4 – Doksy, 5 – Staré Splavy, 6 – Skalka. Foto: Vladimír Štěpánský.

RESUMÉ

Die Archäologie in der Umgebung von Doksy

Vladimír Peša

Der Beitrag fasst unter Verwendung von Fachliteratur, einiger bisher nicht veröffentlichter Fundberichte (z.B. aus dem Amt für Vorgeschichte in Teplice aus der Vorkriegszeit) und Museumsammlungen archäologische Kenntnisse über das Gebiet um Doksy zusammen und möchte somit auch auf einige zu unrecht übergangene Funde von überregionaler Bedeutung aufmerksam machen. Weiter werden vorläufige Ergebnisse einer im Jahre 2000 geförderten Forschung unter Felsenüberhängen bei Bezděz (Bösig) und im Kummergebirge vorgestellt.

Die älteste Belege für die Anwesenheit des Menschen lieferten archäologische Funde aus dem Mesolithikum und ihr Vorkommen auch in den benachbarten Gebieten um Doksy und Česká Lípa sowie weiter nach Norden deutet auf wiederholte Besiedlung durch die letzten Jäger und Sammler in der ganzen Region. In der engeren Umgebung von Doksy ist neben kleinen Sammlungen von Steinartefakten aus Freilandfundstellen bei Doksy, Obora und Okna die bisher bedeutendste Lokalität der Felsüberhang „Západní vyhlídka“ (Westaussicht) am Fuß des Kleinen Bösig, der zum Teil im Juli 2000 durchsucht wurde und außer Steinartefakten auch Knochengерäte und ein reiches osteologisches Material an den Tag brachte.

Archäologische Quellen aus der nachfolgenden ältesten landwirtschaftlichen Besiedlung der Gegend im Neolithikum sind bisher dürftig, aber sie zeigen trotzdem, dass die Landschaft den damaligen Menschen nicht unbekannt war. Ob man einen nicht lokalisierten Bruchteil eines Gefäßes der Kultur mit der Linearbandkeramik für einen Beweis der Besiedlung halten kann, läßt sich schwer entscheiden, aber schon aus der folgenden Zeitperiode der Kultur mit der Stichbandkeramik im jüngeren Neolithikum (ca. 5000 – 4300 v.Chr.) sind uns dank den neuen Forschungen Funde von dem oben erwähnten Felsüberhang „Westaussicht“ bekannt. Die Konzentration der Schlißsteingeräte um den Bösig herum kann z.B. gerade mit einer neolithischen Besiedlung zusammenhängen. Ebenfalls die äneolithische Besiedlung wurde erst durch die Forschungen im Jahre 2000 belegt, und zwar überraschenderweise in der ziemlich unfreundlichen Felsengegend des Kummergebirges unter den Felsüberhängen im Kohlgrund (UH II und III auf dem Katastralgebiet Ralsko-Hradčany und der Felsüberhang „U obory“ auf dem Katastralgebiet Doksy). Im Rahmen dieser Periode gelang es, Siedlungsfunde aus dem Horizont der Řivnác-Kultur und der Kugelamphorenkultur zu erkennen, die in die jüngere Phase des mittleren Äneolithikums (ca. 3200/3100 – 2800 v.Chr.) gehören. In diesem Zusammenhang nehmen auch zwei Einzelfunde von Schlißsteingeräten aus Skalka bei Doksy an Bedeutung (Axt und Messer), die auf eine weitere äneolithische Besiedlung hindeuten können. Bemerkenswert ist das wahrscheinlich aus kristallinem Schiefer geschliffene Messer, das zu den am besten erhaltenen Gegenständen seiner Art bei uns gehört.

In das Äneolithikum oder die beginnende Bronzezeit (eventuell auch die Hallstattzeit) gehört der einzigartige Fund eines prähistorischen Gefäßes mit einer Topfform, das im Jahre 1927 in einer Sandsteinkluft über dem Mácha-See in Staré Splavy entdeckt wurde. Im Hinblick auf die dunklen Umstände des Fundes ist es

schwierig, die ungewöhnliche Fundsituation zu erklären. Vereinzelt Gefäße befinden sich ab und zu im mitteleuropäischen Raum in Felsenhöhlen, in der Regel fehlt dabei jeglicher Inhalt, selbst Reste, die an den unebenen Wänden verblieben wären. Da jedes Gefäß seinen Wert hatte und auch keramische Töpfe bei Bedarf repariert wurden (nach einer solchen Reparatur bleibt auf der Scherbe ein kleines Loch, durch das das Bindematerial gezogen wurde), wurde es hier eher absichtlich gelagert. Dann würde es sich um Opfergaben handeln, womit die Urmenschen die Gnade der lokalen Gottheiten für sich gewinnen wollten, und dazu kann die felsige Anhöhe über den Sümpfen besonders geeignet gewesen sein.

Einen Einzelfund aus der älteren Bronzezeit stellt der kleine Depotfund von zwei Bronzedolchen aus der jüngeren Phase der Aunjetitzer Kultur (ca. 1900 – 1600 v.Chr.) dar, der aus Okna unter dem Bösig stammt. Beide massiven Dolche haben ihre Analogie in einem Sammelfund dieser Waffen in Kozi hr̃bety bei Prag. Die bisher vereinzelt gefundenen Funde der Keramik der Lausitzer Kultur gehen auf das Ende der Bronzezeit zurück und sind uns nur aus den Felsüberhängen – in der Umgebung von Bösig aus der „Westaussicht“ und aus dem „Koupalištĕ“, aus dem Forst bei Žďár aus „Gomorka“ und „Jeleni vrchy“ und aus dem Kohlgrund im Kummergebirge bekannt. Aus derselben Zeit stammen Funde von zwei Bronzearmbändern und unvollständig erhaltene, 1934 in der Nähe von Bösig gefundene Fibeln, die mit ihrer Zusammensetzung zeitgenössischen Bronzedepots ähneln. Die nächste Analogie des spiralförmigen Armbandes ist Teil des Depotfunds aus Kosmonosy, das von dem Bösig etwa 17 km entfernt ist. Über die Lokalität Žďár mit dem Fund einer Bronzesichel ist leider nichts Näheres bekannt. Die folgende Hallstattzeit (8.-5. Jh.v.Chr.) vertreten bisher nur die neuesten Funde von Scherben der Gefäße unter den Felsüberhängen im Kohlgrund. Auch aus der Latĕnzeit (LT C-D1) kennen wir nur den alten Einzelfund von zwei goldenen keltischen Münzen aus Doksy. Das Toponym Doksy selbst wird als vorlawisch gedeutet („daksa“ bezeichnete ein Sumpfsgebiet oder eine Wasserfläche).

Einen Fund von problematischer Aussagekraft stellt dagegen eine chronologisch in die Zeit der Völkerwanderung gehörende Goldmünze des byzantinischen Kaisers Zenon (475-491) dar, die während der ersten Republik in Bezdĕz gefunden wurde. Ähnliche Einzelfunde von antiken Münzen werden mit Handelswegen in Verbindung gebracht, aber die Zeit, zu der die Münze verloren wurde, kann man nur schwer schätzen. Schon Tacitus schreibt im Jahre 98 n.Chr., dass die germanischen Nachbarn altes und lang bekanntes Geld annehmen – also Geld, das auf dem Gebiet unter der römischen Verwaltung lange nicht mehr galt. Wertvolle Metallgegenstände können unterschiedliche Funktionen erfüllt haben: vom Zahlungsmittel oder Andenken an einen Kontakt mit fremden Besuchern bzw. an einen Besuch in entfernten Ländern bis zu persönlichen Talismanen, und ihre Lebensdauer war deshalb praktisch unbeschränkt, wie einige Münzschatze dieser Zeit belegen. Im Falle des Fundes von Bezdĕz kann man also nicht seine wesentlich spätere Aufbewahrung ausschließen, als es die Prägung der Münze zeigt, und zwar bis um einige Hunderte von Jahren. Die Situation kompliziert noch der Umstand, dass man die nähere Beziehung der gefundenen Münze zu der Burg Bezdĕz nicht kennt, und deshalb ist es möglich, dass sie – ähnlich wie in dem nahen Dĕvĭn – direkt auf dem Burggelände gefunden wurde. Dann könnte sie allerdings mit dem Burgbetrieb zusammenhängen, wo man sie sich gut als Bestandteil einer Kuriositätensammlung vorstellen kann. Auf der anderen Seite kann man auch die Variante nicht ausschließen, dass die auffallende Dominante der Bösigen die Vorstellungen über die Anbetung von Bergen oder Felsen erfüllte, die praktisch von allen nativen Völkern bekannt ist, und dass gerade

diese Münze für einen ähnlichen Zweck als Opfergabe diente. Diese Meinung – wenn auch in einer unkritischen Form – erschien schließlich schon bei der ältesten Generation der Archäologen-Romantiker in der Mitte des 19. Jahrhunderts.

Überzeugende archäologische Zeugnisse fehlen auch aus dem frühen Mittelalter, vielleicht nur mit Ausnahme der späteren Burgwallzeit, wohin einige ältere sowie jüngere Funde – z.B. in Bezděz über dem Teich und auf dem Feld bei Nová Hospoda, oder in der Umgebung von Staré Splavy – gehören können. Im Hinblick darauf, dass einige Funde entweder verlorengingen, oder wenig zahlreich (Nová Hospoda) sind, kann ihr Zusammenhang mit der technischen Keramik vom Beginn des Hochmittelalters ausgeschlossen werden. Ein Beispiel für eine solche archaisch aussehende Sammlung, die durch die Keramik in die 2.Hälfte des 13. Jh. (eventuell noch an den Anfang des 14. Jh.) datiert wurde, gibt der Pechofenplatz unter dem Felsüberhang „Západní vyhlídka“ (Westaussicht) am Fuß des Kleinen Bösig, der zum Teil im Jahre 2000 durchsucht wurde. In Anbetracht der starken Bautätigkeit in der 2.Hälfte des 13.Jh., die mit dem Aufbau der Siedlungsagglomeration in Bezděz und mit der Gründung der Stadt Doksy zusammenhing, kann die Anzahl ähnlicher Produktions- und Bearbeitungsstätten beträchtlich gewesen sein.

KONRÁD PFLÜGER V ČESKÉ LÍPĚ?

Věnováno doc. ing. arch. Miladě Radové - Štikové CSc. k jejímu životnímu jubileu.

Jaroslav Panáček – Michal Panáček

Nezasvěcenému patrně jméno Konráda Pflügera neřekne zhola nic. V dějinách saské pozdní gotiky mu však náleží významné místo jako nástupci Arnolda Vestfálského († 1481) ve funkci wettinského stavitele v Míšni a předchůdci neméně proslulého Wendela Roskopfa (cca 1480 – † 1549) jako městského stavitele ve službách zhořelecké městské rady. K osobě a dílu Arnolda Vestfálského existuje rozsáhlá literatura (reprezentativní výběr – viz Radovi 1998, 46–47, 249) a Wendel Roskopf byl zhodnocen zejména E. Wernickem (1897) a v novější době z hlediska jeho působení v Čechách V. Kotrbou (1968). Nemálo informací je známo i o Konrádu Pflügerovi, bohužel však roztroušených v převážně německy psané literatuře o pozdně gotické architektuře Saska a jejich stavitelích.

Konrád Pflüger a saský slohový okruh

Počátky fenoménu saského stavitelství poslední třetiny 15. a první čtvrtiny 16. století jsou spojeny se jménem stavitele Arnolda Vestfálského, tvůrce nového klenebního druhu – sklípkové klenby (Radovi 1960, 439). Od počátku 70. let 15. století byl pověřen funkcí vrchního dvorního a zemského stavitele kurfiřtského dvora Wettinů s hlavním úkolem stavby nového rodového sídla v Míšni, později nazvaného Albrechtsburg (Rauda 1928).

Pravděpodobně v létě roku 1477 se poprvé na stavbě Albrechtsburgu setkáváme s Konrádem Pflügerem, tehdy ještě kameníkem pod jménem „der Sbobe“ (= Schwabe; Radovi 1998, 47, pozn. 8). Nadaný žák a poté spolupracovník Arnoldův zaujal patrně brzy přední místo na stavbě a tak po smrti Arnolda Vestfálského († 1481) byl jmenován vedoucím stavby a hlavním wettinským stavitelem (1481 jako Conrad Schwabe; D. Menclová 1972, 446 uvádí mylné datum převzetí vedení Arnoldovy hutě 1489). V této funkci působil až do svého odchodu do Zhořelce v roce 1490.

Kromě vedení stavby hlavní míšeňské rezidence byl vrchní wettinský stavitel pověřován i jinými úkoly (Thieme – Becker XXVI, 534). Tak v letech 1482–1485 stavěl pro vévodu Albrechta jihozápadní křídlo hradu Hartenfelsu u Torgau, započaté již Arnoldem Vestfálským. V samotném městě Torgau je pravděpodobně jeho dílem také kaple sv. Kříže a Boží hrob, podle architektonických detailů a klenby chóru snad i klášterní kostel (Radovi 1998, 34).

Právě v těch letech se poprvé těsné styky Saska a Lužice s Čechami projeví i v oblasti architektury. Téma z Koldic, stoupenec Albrechta Saského a v té době držitel hornické Krupky, se patrně zasloužil o povolání stavitele z Míšně, v jejímž okolí vlastnil jeho rod rozsáhlé majetky. Rada města Krupky uzavřela v roce 1484 smlouvu se stavitelem, označeným zde jako „Meister Kunz Steinmetz“ (Hallwich 1868, 51), na stavbu městského farního kostela P. Marie. O určení identity mistra Kunze se dlouho nikdo nepokusil. Ještě D. Menclová (1972, 446), a stejně tak i její četní epigoni (např. Anděl. a kol. 1984, 446), považovali mistra Kunze a Konráda Pflügera za dvě různé osoby. Vzhledem k tomu, že Kunz (Kunc) je již od středověku v německém jazykovém prostředí doložen jako familiérní varianta jména Konrád (Svoboda 1964, 180, 277; Kopečný 1974, 87), vzhledem k architektonické příbuznosti a rodovým vazbám Těmy z Koldic, je však více než pravděpodobné, že oním mistrem Kunzem je právě Konrád Pflüger (Radovi 1998, 66, 166). Snad působil pro Těmu z Koldic i na bílinském hradě a není vyloučena ani jeho účast na ilburské Doubravské Hoře u Teplíc (Radovi 1998, 172), kde se vyskytují sklípkové klenby z oné doby, první na našem území.

Roku 1486 se Konrád Pflüger uvádí jako mistr na stavbě kostela sv. Kříže v Drážďanech. Po nástupu vlády saského kurfiřta Fridricha Moudrého z ernestinské linie Wettinů téhož roku se stal jejich rezidenčním městem Wittenberg. Kurfiřt pověřil Pflügera stavbou své rezidence (Harksen 1967, 341–365) a ten po zpracování návrhu přistoupil v roce 1488 k její výstavbě na místě starého hradu Askaniů. Současně však vstoupil též v jednání s městskou radou ve Zhořelci (Wernicke 1897, 254), kde je již roku 1490 uveden jako vedoucí stavby kaple sv. Kříže (Lemper 1967, 144), která tvoří hlavní část areálu Božího hrobu na severozápadní straně města. Jeho dílem je patrně klenba spodní kaple s typickými obloučkovitě podsekávanými žebry ve výběžích.

Zhořelecká městská rada zároveň vydala v roce 1490 listinu, která potvrzuje, že Konráda Pflügera ustanovila městským stavitelem.

lem, jenž má podle jejich pokynů provádět ve městě všechny stavby, za což mu náleží čtvrtletní odměna 2 kopy grošů a mimo to po celý rok každý týden půl kopy z hlavní stavby, kterou je kostel sv. Petra a Pavla. Za práci na dalších kostelech obdrží týdně dalších 12 grošů a bude mít k dispozici tři kameníky a tři zedníky (Wernicke 1897, 255). Na druhou stranu si však vymínila, že Pflüger nesmí bez vědomí a dovolení městské rady vést žádnou stavbu mimo město s výjimkou stavby „zu der Eiche“ (Jacob 1972, 176, obr. 56). Tím je patrně myšlena stavba kostela v Českém Dubu, kterou podle znění smlouvy vedl již dříve. S Pflügerovou účastí na výstavbě farního kostela sv. Ducha v Českém Dubu, kterou potvrzuje i bohatě kamenicky pojednaný portál tzv. baldachýnového typu s několikanásobnými přetínajícími se pruty vedoucí z presbytáře do sakristie, je v dnešní době spojováno i působení mistra šablonové malby, který pro kostel vyzdobil dodnes dochovanou pozdně gotickou skříň, snad i strop a lavice (Edel 1997, 36).

V rámci svého významného postavení vymohl si v roce 1493 dalšího vylepšení smlouvy s městskou radou (Jacob 1972, 97–98, pozn. 184). Výjimka, týkající se stavby v Českém Dubu, patrně nebyla jediná, neboť v roce 1492 dostal od městské rady svolení k dočasnému zaměstnání v Löwenbergu na posouzení a navržení úprav městské fortifikace (Wernicke 1897, 256). Na hlavním městském kostele sv. Petra a Pavla ve Zhořelci se však stále pracovalo. Byly dokončeny vnější zdi a klenební pilíře podle projektu nové pětilodní halové stavby. V roce 1495 uzavřela městská rada s Konrádem Pflügerem novou smlouvu, týkající se zaklenutí kostela (Lemper 1999, 14). Velkoryse a odvážně pojednaná síťová klenba dokládá Pflügerovo mistrovství v této oblasti. Do roku 1497 dovedl Pflüger spolu s parléři Urbanem Laubanischem a Blasiem Börerem (Sommerfeld 1904) přestavbu kostela sv. Petra a Pavla ve Zhořelci k závěru, ale současně zde špělo ke konci i jeho působení. Pod nedobrym vlivem svého zetě Georga Girniga se zapletl do hospodské potyčky, která málem skončila smrtí jednoho ze zúčastněných. Nepomohla ani přímluva jeho protektora, míšeňského biskupa, a Pflüger ztratil své postavení a oprávnění k pobytu ve Zhořelci (Wernicke 1897, 254–255).

Patrně ještě za svého působení ve Zhořelci se v roce 1496 podílel na stavbě kostela Tří králů (Dreikönigskirche) v Drážďanech, kde pak v letech 1497–1499 vedl obnovu vyhořelého kostela sv. Kříže (Löffler 1956, 19, 393; Thieme – Becker XXVI, 534). Po přesídlení ze Zhořelce zpět do Mísně, kde se později, v roce 1504, stal dokonce

purkmistrem (Wernicke 1897, 255), pracoval opět na stavbách kurfírta Fridricha Moudrého. Okolo roku 1500 opět na stavbě hradu Hartenfelsu v Torgau, v roce 1501 a pak opakovaně v letech 1503–1506 na zámecké kapli ve Wittenbergu, roku 1503 také jako dílovedoucí na stavbě zámku ve Výmaru. Posledním jeho známým dílem byla v letech 1502–1507 stavba věže kostela sv. Anny v Annabergu na saské straně Krušných hor. Pflüger byl patrně již u založení celého kostela v roce 1499 a připravil plán celé stavby (Radovi 1998, 217), která pak byla dokončena až v 1. polovině 20. let 16. století podle návrhu Jakuba Heilmanna, autora projektu mosteckého kostela (Mannlová-Raková 1989, 14). Naposledy se objevuje jméno Konráda Pflügera v roce 1507, kdy byl ve vedení stavby kostela v Annabergu vystřídán Peterem Ulrichem z Heilbronn, který sem přišel ze svého posledního působiště v Pirně (Fehr 1961, 62). Datum smrti Konráda Pflügera neznáme. S největší pravděpodobností však již nežil nebo nebyl profesně činný v roce 1518. Tehdy se totiž sešel pod vedením Benedikta Rejta v Annabergu sněm kameníků a stavitelů z Čech, Saska a Lužice, mezi jehož účastníky ale není Pflüger uveden (Fehr 1961, 75). Je nepochybné, že pokud by v této době ještě působil, patřil by mezi přední z nich a jednání se zúčastnil.

Je zcela nepopíratelné, že Konrád Pflüger byl při šíření míšeňského pozdně gotického slohu, zejména v oblasti kleneb, „mistrem velkorýsých koncepcí, které propracovával se zaujetím pro architektonický tvar a detail s touž důsledností jako jeho učitel Arnold Vestfálský“ (Radovi 1998, 34). Bohužel o konci jeho života jsme informováni zcela nedostatečně a neznáme, na rozdíl od jeho učitelů a nástupců (Arnold Vestfálský, Wendel Roskopf aj.), ani jeho kamenickou či mistrovskou značku (Wernicke 1897, 255). K rozpoznání jeho podílu na stavebních podnicích slouží tak pouze charakteristické architektonické detaily, zejména součásti klenebního systému (výběhy kleneb, konzoly aj.).

Konrád Pflüger a Česká Lípa

Žádná starší literatura neuvádí, pokud víme, jakýkoliv náznak o profesním spojení Konráda Pflügera s Českou Lípou. Teprve v roce 1970 ve svém pokusu o zařazení mosteckého kostela do dějin českosaské pozdní gotiky uvedla H. Mannlová (1970, 28), že Konrád Pflüger ze Zhořelce pracoval v České Lípě. O dva roky později v prvním vydání Českých hradů již porovnávala D. Menclová (1972, 446) profilaci okenních ostění pozdně gotické přestavby hradu Střekova

s hlavním portálem kostela v Krupce a s „novým kostelem v České Lípě“, jehož autorem prý byl právě Konrád Pflüger. Co miní oním „novým kostelem“ autorka neuvedla a stejně jako H. Mannlová ani zdroj své informace. Náhlý výskyt tohoto údaje pouhé dva roky po sobě je jistě pozoruhodný, ač obě autorky dělil od sebe téměř dvougenerační rozdíl. H. Mannlová své tvrzení zopakovala po téměř dvaceti letech znovu v rozšířeném a doplněném vydání své knihy o mosteckém kostele (Mannlová-Raková 1989, 32).

Později se spojení Pflügera s Českou Lípou objevilo, zjevně převzato z díla D. Menclové, v obrazové publikaci o severozápadních Čechách (Jůzová – Ságl 1984, 43), zde navíc s chybou ve jméně, a na počátku 90. let v knize o historii města Českého Dubu (Anděl – Technik 1991, 142). Jako přímá citace textu D. Menclové je tato informace uvedena i v elaborátu stavebně historického průzkumu hradu Střekov (Muk 1988). Úplné nepochopení problému projeвили autoři dodatků k encyklopedii o uměleckých památkách Čech (Poche a kol. 1982, 463), když údajnou pozdně gotickou novostavbu kostela sv. Petra a Pavla v České Lípě po roce 1460 připisovali právě K. Pflügerovi (!). O čtrnáct let později jejich tvrzení zopakoval Karel Kuča (1996, 512) pod heslem Česká Lípa v prvním díle encyklopedie měst a městeček v Čechách.. Odmyslíme-li fakt, že prameny žádnou výstavbu nového kostela sv. Petra a Pavla v uvedené době nedokládají (Panáček – Gabriel 1994, 12), je její spojení s K. Pflügerem, který je poprvé doložen v roce 1477 (viz výše), a to ještě jako kameník, kuriózní. Uvedení autoři si patrně neuvědomili, že jestliže D. Menclová porovnává profilaci portálu kostela v České Lípě, nemůže se v žádném případě jednat o kostel sv. Petra a Pavla, neboť ten zanikl definitivně po požáru v roce 1820, kdy jeho zdivo bylo rozebráno na stavbu měšťanských domů (Panáček – Gabriel 1994, 14). Nejen, že nemáme k dispozici žádné architektonické detaily stavby, ale ani bohužel nevíme, jaká byla její podoba před zánikem.

Původ spojení Konráda Pflügera s Českou Lípou je nutno patrně hledat u H. Mannlové a D. Menclové, které uvedenou informaci publikovaly jako první. Podrobný průzkum dostupné literatury nepřinesl žádná pozitivní zjištění. Zbývají tedy v podstatě dvě možnosti. Buď k tomuto spojení dospěla některá z autorek (či obě) vlastním studiem (srovnáním nám neznámých písemných pramenů či architektonických detailů) nebo došlo k omylu. Při čtení smlouvy Konráda Pflügera se zhořeleckou městskou radou z roku 1490 (Wernicke 1897, 255) mohlo dojít k záměně Českého Dubu za Českou Lípou

(Böhmisch Eicha - Böhmisch Leipa). Obě lokality se jménem Konráda Pflügera jsou také zmíněny jednou větou v práci J. Neuwirtha o německém umění v Sudetech (1926, 74–75): „Den Kirchenbau in Böhm. Aicha leitete der Stadtbaumeister Konrad Pfluger von Görlitz, dessen Rat 1520 seinen Bau- und Zimmermeister Jost Müller nach Böhm. Leipa sandte“ (Stavbu kostela v Českém Dubu vedl městský stavitel Konrad Pfluger ze Zhořelce, jehož rada v roce 1520 vyslala svého stavitele a tesaře Josta Müllera do České Lípy). Je více než pravděpodobné, že D. Menclová práci J. Neuwirtha znala a kumulací jmen Konráda Pflügera a obou lokalit mohlo snadno dojít k záměně.

Se kterým z českolipských kostelů D. Menclová účast Konráda Pflügera spojovala? Odpověď na tuto otázku je vcelku snadná. Vzhledem k tomu, že při svých úvahách vycházela z porovnání profilace portálů, je jasné, že musí jít o kostel dnes existující, neboť žádná ikonografická dokumentace by jí podobné srovnání neumožnila. Z pěti středověkých kostelů v České Lípě existují dnes pouze dva, protože kostely sv. Petra a Pavla a sv. Mikuláše zanikly po městském požáru v roce 1820 a kostel Panny Marie byl nahrazen v roce 1710 barokní novostavbou. Kostel sv. Kříže přes svoji mockerovskou přestavbu náleží svými architektonickými detaily do slohového okruhu parléřovské gotiky (Panáček – Gabriel 1997, 26–27) a zbývá tak kostel jediný. Kostel sv. Maří Magdaleny na jižním předměstí České Lípy.

Konrád Pflüger a kostel sv. Maří Magdaleny

V nedávné době bylo rozborem pramenů ukázáno (Panáček – Gabriel 1995), že nelze doložit existenci kostela sv. Maří Magdaleny před rokem 1460, ač jsou jeho počátky kladeny starší i zcela novodobou vlastivědnou literaturou do doby o dvě století starší. Navzdory tomu se tyto zcela nepodložené názory objevují stále. Stejně nedoložena zůstává účast stavitele Benedikta Rejta (Paudler 1894, 104), která, ač nepostrádá v otázce časového určení přestavby reálný základ, je po slohovém umělecko-architektonickém rozboru stavby zcela vyloučena. Jak naznačují některé nepravdivé detaily v půdoryse kostela, nebyl jeho stavební vývoj patrně jednoduchý a těžko můžeme všechny stavební zásahy bez hloubkového stavebně historického průzkumu dnes rozlišit. Přesto většina jeho architektonických detailů a slohových znaků nachází svůj časový průnik v době okolo roku 1500, tedy v období pozdní gotiky, kdy pravděpodobně došlo k jeho zásadní přestavbě. To bylo konstatováno i při nedávném hodnocení stavební podoby kostela (Panáček – Gabriel 1995, 29–32), ač patrně ne

s dostatečným důrazem, neboť závěry tohoto hodnocení nebyly vždy správně pochopeny (Kracíková – Smetana 2000, 48–50).

Možná existence kostela v době předhusitské úzce souvisí s otázkou lokalizace špitálu mnichovohradištských cisterciáků (Panáček 1999, 38–39). Pokud skutečně špitál ležel v sousedství kostela sv. Maří Magdaleny, který sloužil jako špitální kaple, dostáváme odpověď na otázku, proč se kostel neobjevuje v konfirmačních nebo erekčních knihách pražského arcibiskupství: žádný plebán sem nebyl konfirmován a nedošlo ani k žádnému nadání kostela, protože neměl řádného plebána. Filiace kláštera Hradiště z mateřských Plas by také vysvětlovala, proč se zde náhle v roce 1489 nebo 1492 (Scheinpflug 1876, 98) právě plasští řeholníci objevují a zakládají proboštství. Podle dobového svědectví byl kostel již okolo roku 1460 obnoven Jindřichem Berkou (Panáček - Gabriel 1995, 25, 34, pozn. 2) a tak po zřízení proboštství usiloval plaský opat znovu o jeho důkladnou rekonstrukci. Se žádostí o podporu se obrátil i na Svatého otce a tak papež Alexander VI. podle listiny z 28. 3. 1500 udělil stodenní odpustky každému, kdo přispěje na obnovu a údržbu kostela (Willomitzer 1919, 3). Výzva se patrně neminula účinkem, jak svědčí i zápisy o darech v misálu, zakoupeném rovněž v této době (Paudler 1878, 4–5). Jak uvádí J. N. Willomitzer (1919, 3), došlo k přestavbě kostela v roce 1514 za plaského opata Johanna V. (zde mylně uveden Johann VI.). Tuto informaci získal z opisů listin, uložených v knoflíku kostelní věže a nalezených zde při opravě v roce 1843. Věrohodnost uvedeného data dokládají nepřímě plastiky erbů v podobě kolčích štítů, kryjící tři klenební konzoly a vrcholový svorník klenby presbytáře. Další tři jsou též umístěny na římsě nad jižním portálem. Kromě erbu plaského kláštera s kosmým šachovaným břevnem podloženým šikmo berlou (Pokorný 1995, 107, 111) jsou zde pravděpodobně erby majitelů města a panství. Vedle zkřížených ostrví Berků z Dubé je to polcený štít, který, ač neznáme jeho barevnost, může náležet jedině Vartenberkům. Ti se stali majiteli první čtvrtiny města teprve těsně před 11. srpnem 1509 (čtvrť Křížová) a čtvrť u Dlouhé brány, ke které patřilo i stejnojmenné předměstí u kostela sv. Maří Magdaleny, koupil Zikmund z Vartenberka mezi 20. červencem 1511 a 21. říjnem 1512 (Hieke 1888, 81). Teprve po této době by bylo logické očekávat umístění vartenberského erbu v kostele jako spolumajitelů města a nepochybně i donátorů kostela. Nevysvětlen zůstává pouze fakt, proč se polcený štít Vartenberků vyskytuje uvnitř kostela třikrát (dvakrát na klenebních konzolách a jednou na strop-

ním svorníku), zatímco berkovský erb je zde pouze jeden. Snad by se tato skutečnost dala vysvětlit neobyčejnou nadační aktivitou Vartenberků.

Pozdně gotická přestavba v roce 1514 kostel podstatně změnila osazením nových kamenických detailů: klenebních žeber, konzol, okenních kružeb a portálů včetně hlavního jižního s obíhající podokenní římsou. Nedávno provedený rozbor stavby (Panáček – Gabriel 1995) zkoumal tyto prvky jednotlivě, takže učiněné závěry nakonec vyzněly nejednoznačně.

Projekt od počátku musel počítat s již daným celkovým rozvržením stavby na obdélnou loď poněkud nepravidelného půdorysu, na níž od východu přisedal o něco užší polygonálně uzavřený presbytář. Vsazením nových prvků se autor pokusil vytvořit „jinou“ stavbu jak v interiéru, tak i v exteriéru.

Presbytář sklenul poměrně hustou síťovou klenbou s osovým přetínáním žeber. Vzhledem k rozponu klenby a velikosti objektu působí žebra klenby i kolčí štíty na konzolách velmi hmotně. Přesto dokonale výtvarně i kamenicky zvládnuté přetínání a ukončení žeber a podoba jedno i oboustranně kolčích štítů se srdčítým vybráním ve spodní části je typická pro dobu po roce 1500. Stejný dojem zanechávají i dělicí pruty a kružby okenních ostění. Okenní kružby mají svou obdobu v oknech kaple sv. Anny kostela cisterciáček v Sezemicích, které D. Libal (1994, 103–104) klade na rozdíl od V. Mencla (1960, 224) do konce gotiky, někdy v raném 16. století, kdy byl závěr kaple zevně upraven. Do mladší etapy užívání tohoto typu byly naše kružby ostatně zařazeny i při nedávném hodnocení (Panáček – Gabriel 1995, 30). Profilace hlavního jižního bohatě členěného portálu s přetínávacími lomenými pruty na torďovaných sloupcích je patrně onen prvek „nového kostela v České Lípě“, který D. Menclová (1972, 446) srovnává s hlavním portálem kostela Nanebevzetí Panny Marie v Krupce a s profilací oken pozdně gotického paláce na Střekově (obr. 1). Nevíme, v čem shledávala D. Menclová příbuznost profilace uvedených tří detailů; faktem zůstává pouze jejich současné datování na přelom 15. a 16. století. Společné je také užití radiálně dělené šambrány oken v České Lípě a portálu v Krupce a pravouhle zalamované podokenní římsy nad portály obou kostelů, které je však pro období pozdní gotiky, a zejména v Sasku, naprosto běžné. U nás nejbliže je nalezneme například na kostele v Benešově nad Ploučnicí ze stejné doby a na kostele sv. Kříže v České Lípě, kde však jde patrně o Mockerovu úpravu z konce 19. století (Panáček – Gabriel 1997, 24).

Zajímavým, dodnes neregistrovaným, kamenickým prvkem exteriéru kostela jsou zdobně pojednaná nároží říms, a to jak podokenní, tak korunní. Hrany římsy se na nároží zalamují a vytvářejí v pohledu z obou stran třícípou hvězdu s jedním ramenem postaveným svísele dolů. Prostor mezi horními rameny je pyramidálně prohlouben a tvoří tak útvar ne nepodobný kápím sklípkových kleneb (obr. 2). Projevuje se zde obecná záliba pozdní – a zvláště saské – gotiky v geometrických pronicích ploch a hran a zájem o jejich optické působení. Datování přestavby kostela sv. Maří Magdaleny do prvních dvou desetiletí 16. století potvrzuje analogie ze zbytků paulánského kláštera Kugelweitu v jižních Čechách, kde se podobný římsový útvar objevuje na ruině kostela sv. Ondřeje z doby kolem roku 1510 (Radová-Štiková 2000). Mimochodem, v Kugelweitu jsou rovněž registrovány zbytky sklípkových kleneb (Radovi 1998, 188). Podobný detail, avšak bez pyramidálního prohloubení, nalezneme také na římsách kazatelny svatoštěpánského dómu ve Vídni, kterou vytvořil v roce 1515 mistr Anton Pilgram (Ullmann 1987, 113, obr. 134), a kazatelny kostela Panny Marie Na náměti v Kutné Hoře z let 1513–1532 (Matějková 1965, 113, obr. 69), kterou V. Kotrba (1968) připsal jako tovaryšskou práci Wendelu Roskopfovi. Shodně provedené detaily s pyramidálním prohloubením zdobí nároží exteriérové i interiérové římsy kostela sv. Mikuláše v Lounech (průzkum autorů). Na stavbě tohoto pozdně gotického kostela z let 1517–1538 podle projektu Benedikta Rejta a jeho žáků se podíleli rovněž kameníci saského slohového okruhu.

Výše popsané kamenické prvky zdobily patrně původně všechna nároží říms našeho kostela, ale vlivem eroze a nešetrných oprav jeho exteriéru je dnes nalézáme pouze někde, nejvýrazněji na korunní římsě obíhající polygon presbytáře, kde jsou dokonce na obou páskách profilu římsy nad sebou. Průzkumem staveb okruhu Arnolda Vestfálského a Konráda Pflügera bylo zjištěno, že překvapující shodu s tímto prvkem našeho kostela vykazují detaily říms pozdně gotického sanktuária v severní zdi presbytáře míšeňského dómu. Tato bohatě zdobená kamenická práce je kladena do stejné doby, jako navazující sakristie, tedy do roku 1504 (Magirius 1999, 24). Při úvahách o autorství se na základě blízkosti forem proplétajících se fiál a suchých větví se sklípkovým pohledem srovnává sanktuárium s baldachýny sedátkových portálů sousedního proboštství na jižní straně míšeňského hradního pahorku (Radovi 1998, 37). Vedoucím stavby proboštství od roku 1497 byl pravděpodobně mistr Kilián, připomínaný již roku 1481 jako parléř Konráda Pflügera na stavbě Alb-

rechtsburgu a v roce 1489 jako mistr na stavbě dómské kapituly (Radovi 1998, 37, 252). V roce 1490 byli spolu s tesařem Nikelem Hirschem, oba jako „knížecí pracovníci“, pozváni do Zhořelce, aby posoudili závady na stavbě kostela sv. Petra a Pavla (chybně k roku 1497 Thieme – Becker XX, 305). Na možnosti autorství sanktuária nic nemění fakt, že se jedná o poslední zmínku o mistru Kiliánovi.

Podobné detaily, jako na římsách, však obsahuje ve velmi drobném provedení i portál do sakristie na nárožích sedlového tvaru v nadpraží. Tento portál také, na rozdíl od nedávného vyobrazení (Panáček – Gabriel 1995, 47), nemá shodně pojednané soklíky svislých prutů. Levý je skutečně torčovaný, zatímco pravý je zdoben diamantováním, což je rovněž jedním z typických projevů saské pozdní gotiky. Rozdílné pojednání soklíků nás nemusí překvapovat, analogie nalezneme například na některých pozdně gotických portálech měšťanských domů ve Zhořelci.

Kromě výše uvedených slohových znaků by mohly pro určení datace stavby sloužit i kamenické značky. Bohužel jsou některé architektonické prvky kostela pokryty silnou vrstvou přemaleb a jiné zase nesou stopy razantního čištění. Víme tak pouze o dvou značkách, které již před 40 lety zaregistrovala M. Radová-Štiková (2000). Obě jsou umístěny na zadní straně oltářní menzy. Jedna z nich je prostý latinský kříž, takže není vyloučeno, že o kamenickou značku ani nejde. Druhá má složitější schéma tvořené dolů obráceným křížem s horním vodorovným ramenem vlevo a šikmo položeným břevnem zleva doprava, které svislý prvek kříže dělí asi v polovině jeho výšky (obr. 3). Velmi podobná značka, pouze bez přesahu horního vodorovného břevna přes křížení s břevnem šikmým, se vyskytuje na pilířích kostela sv. Petra a Pavla ve Zhořelci (vlastní výzkum) a je rovněž známa z budovy vratislavské radnice z počátku 16. století (Zlat 1959, 74, č. 36), přesně identickou značku se však v dostupných souborech zatím nalézt nepodařilo. Problémem je rovněž umístění značek. Oltářní menza je jednoduchým kamenickým produktem, který nenese žádné slohové znaky. Nelze proto značky na menze jednoznačně připsat pozdně gotické přestavbě kostela.

Podle našeho výzkumu všechny použité architektonické a kamenické prvky nepochybně vycházejí z komplexně promyšleného celkového projektu obnovy, vtiskujícího stavbě nový ráz pozdní gotiky saského slohového okruhu. Autor projektu byl v tomto umění nepochybně velmi dobře vyškolen, takže i na drobné stavbě předměst-

ského kostela dokázal bravurně skloubit širokou paletu umělecko-architektonických a kamenických prvků v celek, převyšující svou úrovní ostatní srovnatelnou stavební produkci té doby. Původní výraz celé stavby z počátku 16. století je však dnes narušen dvěma zásadními změnami exteriéru, ke kterým došlo v 19. století. Podle průzkumu a porovnání starých vyobrazení nahradilo dnešní valbové ukončení střechy s největší pravděpodobností původní zděný západní štít, o nějž se tak mohl opřít krov sedlové střechy lodě, postrádající v podélném směru jiné vyztužení. V dnešním krovu, později doplněném dvěma ležatými stolicemi bez rozpěry, jsou prvky původní konstrukce dodnes dobře patrné. Do dnešní stupňovité podoby byly též po roce 1850 upraveny opěráky, původně zakončené konkávně prohnutou stříškou, typickou pro období pozdní gotiky.

Nakonec nezbyvá, než se vyjádřit k možné účasti Konráda Pflügera na přestavbě kostela sv. Maří Magdaleny, ačkoliv jsme již ukázali, že jeho spojení s Českou Lípou v umělecko-historické literatuře je patrně omylem. Jestliže bychom o něm vůbec uvažovali, bylo by to v kontextu se Zhořelcem, kde byl K. Pflüger městským stavitelem v letech 1490–1497. Kontakty České Lípy se Zhořelcem, jakož i patrně s dalšími městy v Horní Lužici, počaly již nejpozději ve 3. čtvrtině 14. století. Doklad styků obou měst nalézáme poprvé v roce 1382 (Panáček 2000, 41, č. 54), zintenzivnily pak zejména v letech 1410–1420, kdy byl Hynek Berka Hlaváč, majitel Lipého, hornolužickým fojtem (Panáček 2000, 99, č. 202) a v době husitských válek. Pokračovaly pak i nadále až do 16. století, jak dosvědčují četné zhořelecké zápisy (Seeliger 1909; Jecht 1909). Jejich dokladem je i skutečnost, že po požáru České Lípy v roce 1515 si městská rada pozvala roku 1520 zhořeleckého stavitele a tesaře Josta Möllera k opravě věže kostela sv. Petra a Pavla (Knothe 1892). Pokud však skutečně k přestavbě kostela sv. Maří Magdaleny došlo roku 1514, těžko ji spojovat s Konrádem Pflügerem, neboť poslední zprávu o něm máme z roku 1507 (Thieme – Becker XXVI, 534). Není však vyloučena jeho účast, nebo alespoň účast některého z jeho žáků či spolupracovníků, na návrhu, který mohl být zpracován dlouho před rokem 1514. Přestože stavbu patrně navrhl mistr ze saského, a jak jsme ukázali snad přímo z míšeňského, slohového okruhu, neobsahují architektonické detaily stavby prvky a způsoby, které jsou charakteristické pro Pflügerovy stavby v Sasku a Lužici, například na kostele sv. Petra a Pavla ve Zhořelci (Radová-Štiková

2000), a které by mu bylo možno jednoznačně připsat. Účast Konráda Pflügera na přestavbě kostela sv. Maří Magdaleny nelze proto žádným způsobem prokázat.

Závěr

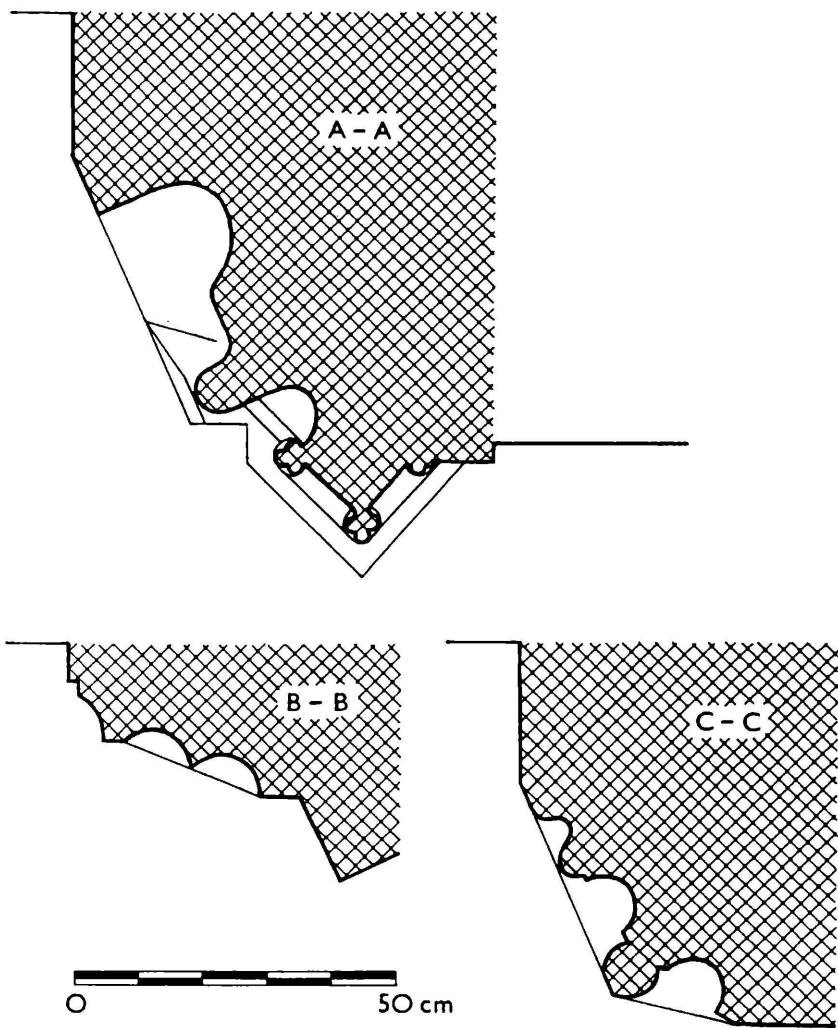
U naprosté většiny významných sakrálních či profánních staveb v České Lípě neznáme osobu jejího autora či stavitele. Platí to jak pro období středověku, tak i další věky až do 19. století. Nedoložená poznámka V. Mencla (Homolka – Krása – Mencl – Pešina – Petráň 1985, 76) o opakovaně marné snaze „lipské rady“ získat v roce 1489 do svých služeb mistra Erhardta Bauera z Eichstättu, působícího v té době v Chebu, se s největší pravděpodobností týká Lipska (Leipzig, SRN) a nikoliv (České) Lípy. Výjimkou je pouze výše zmíněná účast zhořeleckého Josta Möllera při opravě věže kostela sv. Petra a Pavla v roce 1520 a pravděpodobné autorství vlašského stavitele Josefa Abbondia (Zuman 1933, 41) v případě baziliky Všech svatých, vystavěné u augustiniánského kláštera v letech 1700–1707. O Abbondiově účasti bychom mohli uvažovat i u kostela Panny Marie, který se stavěl v letech 1706–1710 (Willomitzer 1880, 39–40) a stylově s bazilikou nepochybně souvisí. Stavitel Abbondio je také ještě v roce 1711 označen jako „baumistr z České Lípy“ (Zuman 1933, 41).

Bylo by jistě lákavé mít v České Lípě dílo předního stavitele sasko-míšeňského slohového okruhu a nejvýznamnějšího pokračovatele v díle Arnolda Vestfálského. Naše výzkumy však naznačily, že spojení Konráda Pflügera s Českou Lípou je pravděpodobně omylem, který zakořenil v novější literatuře a čas od času se znovu objevuje, nekriticky převzat dalšími autory. Ačkoliv řada detailů v architektuře kostela sv. Maří Magdaleny ukazuje na stavitele saského slohového okruhu, nelze autorství Konráda Pflügera dokázat.

PRAMENY A LITERATURA

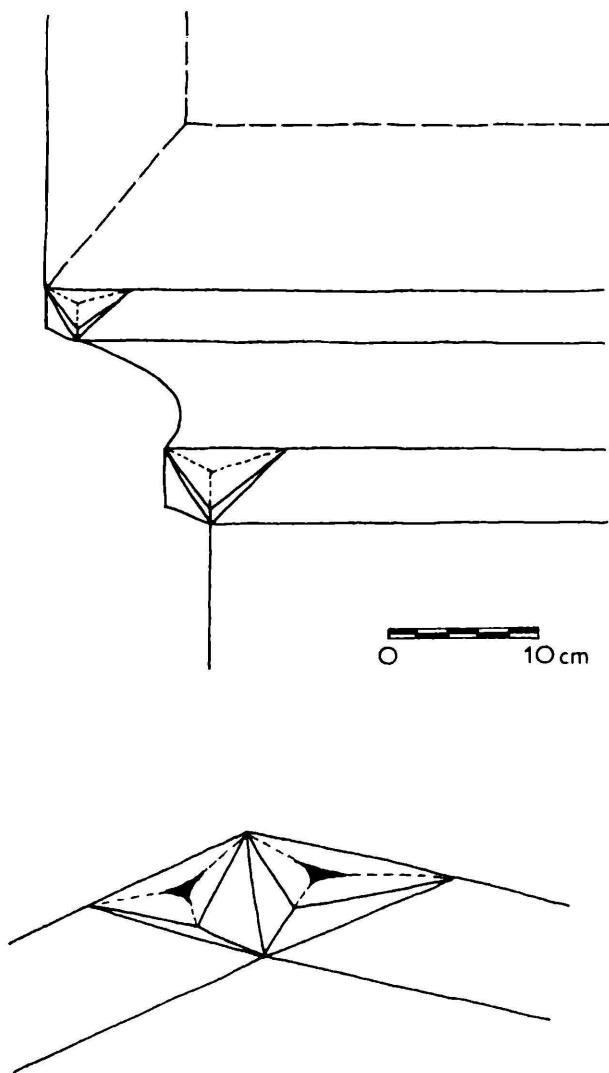
- Anděl, R. a kol. 1984: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy, Praha.
- Anděl, R. – Technik, S. 1991: Český Dub, Ústí nad Labem.
- Edel, T. 1997: Pozdně gotická šablonová malba ve střední Evropě. In: Příběh gotické šablony, Český Dub.
- Fehr, G. 1961: Benedikt Ried. Ein deutscher Baumeister zwischen Gotik und Renaissance in Böhmen, München.
- Hallwich, H. 1868: Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen, Praha.
- Harksen, S. 1967: Schloss und Schlosskirche zu Wittenberg. In: 450 Jahre Reformation, Berlin.
- Hieke, W. 1888: Die Berka von Duba und ihre Besitzungen in Böhmen, MVGDDB 26, 75 - 107, 381 - 395.
- Homolka, J. – Krása, J. – Mencl, V. – Pešina, J. – Petráň, J. 1985: Pozdně gotické umění v Čechách (1471 - 1526), Praha.
- Jacob, F.-D. 1972: Die Görlitzer bürgerliche Hausanlage der Spätgotik und Frührenaissance. Schriftenreihe des Ratsarchivs der Stadt Görlitz 6, Görlitz.
- Jecht, R. 1909: Görlitzer Acheldemach aus den Jahren 1498 - 1513, NLM 85, 108 - 216.
- Jůzová, E. – Ságl, J. 1984: Severozápadní Čechy, Praha.
- Knothe, H. 1892: Jost Möller in Leipa, MNEC 15, 202 - 203.
- Kopečný, F. 1974: Průvodce našimi jmény, Praha.
- Kotrba, V. 1968: Wendel Roskopf „Mistr ve Zhořelci a ve Slezsku“ v Čechách, Umění 16, 109 - 126.
- Kracíková, L. – Smetana, J. 2000: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa, Vlastivědná knihovnička SPS, sv. 9, Praha.
- Kuča, K. 1996: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I., Praha.
- Lemper, E.-H. 1967: Die Kapelle Zum Heiligen Kreuz beim Heiligen Grab in Görlitz. In: Kunst des Mittelalters in Sachsen, Festschrift W. Schubert, Weimar.
- Lemper, E.-H. 1999: Görlitz. St. Peter und Paul, 4. vyd., Regensburg.
- Libal, D. 1994: Sezemice - Architektura. In: Rád cisterciáků v českých zemích ve středověku, Sborník vydaný k 850. výročí založení kláštera v Plasech, Praha.
- Magirius, H. 1999: Dom zu Meissen, 5. vyd., Regensburg.
- Mannlová, H. 1970: Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mostě v dějinách českosaské pozdní gotiky, Most.
- Mannlová-Raková, H. 1989: Kulturní památka Most, Děkanský kostel Nanebevzetí P. Marie v Mostě a jeho stavitelé, Praha.
- Matějková, E. 1965: Kutná Hora, Praha.
- Mencl, V. 1960: Vývoj okna v architektuře českého středověku, Zprávy památkové péče 20, 181 - 232.
- Menclová, D. 1972: České hrady 2, Praha.
- MNEC: Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs.
- Muk, J. 1988: Střekov, SHP, strojopis SÚRPMO Praha - nepublikováno.
- MVGDB: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen.
- Neuwirth, J. 1926: Geschichte der deutschen Kunst und des deutschen Kunstgewerbes in den Sudetenländern bis zum Ausgang des 19. Jahrhunderts, Augsburg.
- NLM: Neues Lausitzisches Magazin.
- Panáček, J. 1999: K dějinám špitálu v České Lípě, Bezděz 8, 35 - 50.

- Panáček, J. 2000: Regesta Lippensia. Anotovaná edice pramenů k dějinám České Lípy do roku 1437, Česká Lípa.
- Panáček, J. – Gabriel, F. 1994: K otázce kostela sv. Petra a Pavla v České Lípě, *Bezděz* 2, 9 - 32.
- Panáček, J. – Gabriel, F. 1995: Kostel sv. Máří Magdaleny v České Lípě, *Bezděz* 3, 25-47.
- Panáček, J. – Gabriel, F. 1997: Kostel sv. Kříže na českolipském předměstí, *Bezděz* 6, 19 - 40.
- Paudler, A. 1878: Studien zur nordböhmisches Specialgeschichte, Program des K. K. Ober-Gymnasiums zu B. Leipa am Schlusse des Schuljahres 1878, 1 - 32.
- Paudler, A. 1894: Ein deutsches Buch aus Böhmen I, Česká Lípa.
- Poche, E. a kol. 1982: Umělecké památky Čech 4, Praha.
- Pokorný, P. R. 1995: Vývoj znaku plaského klášteřa. In: 850 let plaského klášteřa (1145–1995), Sborník příspěvků semináře „Vývoj a význam plaského klášteřa pro české dějiny“, Mariánská Týnice.
- Radová-Štiková, M. 2000: Vyjádření doc. ing. arch. Milady Radové-Štikové k možné účasti K. Pflügera na přestavbě kostela sv. Maří Magdaleny (dopisy z 1. 5. 2000 a 25. 8. 2000 prvnímú z autorů studie – nepublikováno).
- Radovi, M. a O. 1960: Sklípková klenba a prostor, *Umění* 8, 437 - 465.
- Radovi, M. a O. 1998: Kniha o sklípkových klenbách, Praha.
- Rauda, F. 1928: Arnold von Westfalen. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Meißen, roč. XI, seš. 1, 1 - 67.
- Seeliger, E. A. 1909: Görlitzer Bekenntnisbuch aus den Jahren 1466 - 1489, *NLM* 85, 27 - 107.
- Scheinpflug, B. 1876: Materialien zu einer Geschichte von Plaß und seiner Umgebung, *MVGDB* 14, 94 - 125.
- Sommerfeld, E. v. 1904: Der Umbau der St. Peterskirche in Görlitz im 15. Jahrhundert, *NLM* 80, 49 - 70.
- Svoboda, J. 1964: Staročeská osobní jména a naše příjmení, Praha.
- Thieme, U. – Becker, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker* XX, XXVI, Leipzig, od roku 1907.
- Ullmann, E. 1987: Svět gotické katedrály, Praha.
- Wernicke, E. 1897: Wendel Roskopf, Meister zu Görlitz und in Schlesien, *NLM* 73, 242 - 289.
- Willomitzer, J. N. 1880: Die Lieb-Frauen-Kirche in Böhm. Leipa, Česká Lípa.
- Willomitzer, J. N. 1919: Die Sankt Magdalenen-Kirche in Leipa, *MNEC* 42, 2 - 9.
- Zlat, M. 1959: Znaki kamieniarskie jako źródło w świetle badan wrocławskiego ratusza, *Roczniki Sztuki Śląskiej* I, Wrocław, 69 - 81.
- Zuman, F. 1933: Stavby Albrechta z Valdštejna na Bezdězi a v okolí, *Bezděz* IV, 37-42.

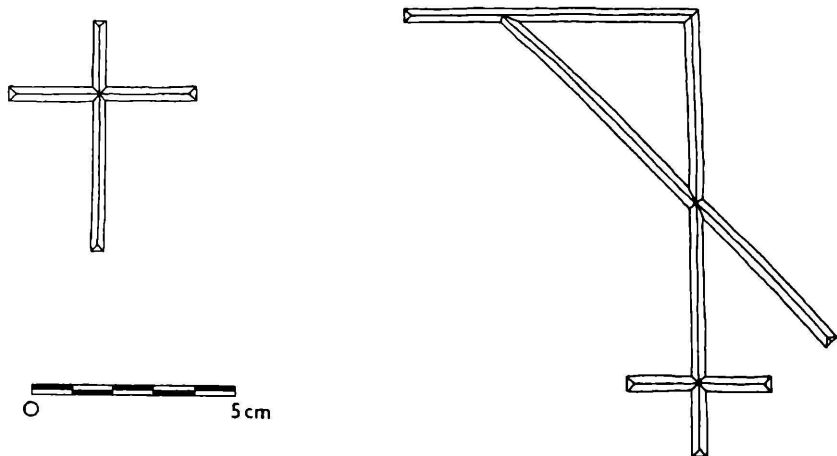
Obr. 1 Srovnání profilace hlavního portálu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Krupce (A-A), ostění okna pozdně gotického paláce na Střekově (B-B) a jižního portálu kostela sv. Maří Magdaleny v České Lípě (C-C).

Kresba J. Panáčková.

Obr. 2 Detail zdobně pojednaného nároží korunní římsy kostela sv. Maří Magdaleny v České Lípě. Podokenní římsa, jejíž odchylný tvar v horní části je vyznačen silnou přerušovanou čarou, nese zdobný detail pouze na spodní pásce profilu.

Kresba J. Panáčková.

Obr. 3 Kamenické značky na zadní straně oltářní menzy kostela sv. Maří Magdaleny v České Lípě.

Kresba J. Panáčková.

RESUMÉ

Konrad Pflüger in Česká Lípa?

Jaroslav Panáček – Michal Panáček

Einen der Höhepunkte der mitteleuropäischen spätgotischen Architektur stellen die Bauten des sächsischen Stilkreises dar. Eine privilegierte Stellung unter seinen Autoren hatte der wettinsche Hofbauer Arnold von Westfalen, der Schöpfer einer neuen Gewölbeart – des Zellengewölbes.

Sein hervorragendster Schüler und Nachfolger in der Funktion des Hofbaumeisters der sächsischen Kurfürsten war Konrad Pflüger. Nach seiner Wirkung am Bau der Albrechtsburg in Meißen und anderen Bauten des Hofkreises ging er im Jahre 1490 nach Görlitz, wo er als Stadtbaumeister tätig war. Zu seinen wichtigsten Werken zählen hier das Gewölbe der fünfschiffigen gotischen Hallenkirche St. Peter und Paul und der Bau der unteren Kapelle zum Hl. Kreuz im Areal des Hl. Grabes. Nachdem er im Jahre 1497 Görlitz verlassen hatte, wirkte er wieder als wettinischer Baumeister an den Bauten in Torgau, Wittenberg und Weimar. Zuletzt erscheint er im Jahre 1507 als Baumeister der Annenkirche in Annaberg. Sein Sterbedatum ist unbekannt.

In der neueren Literatur (Mannlová 1970, 28; Menclová 1972, 446) wurde die Behauptung aufgeführt, dass Konrad Pflüger die Kirche in Česká Lípa baute. Weitere Literatur übernahm diese Angabe und bezog sie sogar falsch auf die heute nicht mehr existierende St. Peter und Paulskirche (Kuča 1996, 512). Es scheint, dass es zu der Verknüpfung Konrad Pflügers mit Česká Lípa (Böhmisch Leipa) durch die Verwechslung mit Český Dub (Böhmisch Eicha) kam, wo Konrad Pflüger ebenfalls kurz im Jahre 1490 am Bau der Kirche zum Heiligen Geist wirkte. Die einzige Kirche in Česká Lípa, an der sich Konrad Pflüger beteiligen konnte, wäre die Magdalenenkirche.

Die Quellen zur Geschichte der Magdalenenkirche gehen bis auf das Jahr 1460 zurück (Panáček – Gabriel 1995). Laut der Nachricht aus dem Turmknopf (Willomitzer 1919, 3) wurde die Kirche im Jahre 1514 im spätgotischen Stil erneuert. Die gründliche Rekonstruktion führte zu einer stilistischen Vereinheitlichung der Kirche durch die Verwendung von neuen architektonischen Elementen: das Gewölbe im Presbyterium, äußere sowie innere Portale, das Fenstermaßwerk und zwei Fenstergesimse (Kapp- und Hauptgesims). Alle Elemente tragen Zeichen des sächsischen Stilkreises vom Anfang des 16. Jahrhunderts.

Die Kontakte von Česká Lípa mit den Lausitzer Städten und besonders mit Görlitz bestanden schon seit der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Im Jahre 1520 ist die Mitwirkung des Görlitzer Zimmer- und Baumeisters Jost Möller bei der Sanierung des Turmes der St. Peter- und Paulskirche in Česká Lípa belegt (Knothe 1892). Weder die architektonischen Details noch die Steinmetzzeichen, die in der Magdalenenkirche gefunden wurden, können uns jedoch nicht eine Antwort auf die Frage nach der Beteiligung Konrad Pflügers an ihrem spätgotischen Umbau geben.

HNĚDOUHELNÉ DOLY U DOLNÍHO PODLUŽÍ

Miroslav Veselý

Existenci hnědouhelných dolů mezi obcemi Studánka a Dolní Podluží jsme se už jednou zabývali.^{1/} Zatím nejobsáhlejší údaje máme ke starému dolu „Zur alten Hoffnung“ Salomonovy „Rumburské kamenouhelné těžební společnosti“. Za zmínku stojí i další dva doly z této oblasti – důl „Anna“ a důl „Anton a Johann“ (označovaný někdy také jako „Johann Anton“) u Dolního Podluží.

Předmětem těžební činnosti se zde staly třetihorní, málo mocné slojky převážně lignitického uhlí, uložené mezi vrstvami arkózových pískovců a čedičových tufů, jež kladou paleontologové většinou do období středního a svrchního oligocénu.^{2/} To odpovídá stáří 34 až 26 milionů let.^{3/} Uhlí mělo hnědou barvu a bylo stejného druhu a kvality, jako uhlí těžené u Varnsdorfu. Jednalo se o břidličnaté uhlí (tzv. Schieferkohle), za jehož jediné místo výskytu v Čechách je uváděno právě Dolní Podluží a Varnsdorf. Obecně bylo charakterizováno jako husté, zpravidla černohnědě až černě zbarvené uhlí, s matným až lesklým nerovným lomem, které lze podle odlučných ploch snadno rozpojovat do tenkých částečně zploštělých lesklých částí jako břidlice. Občas obsahuje tenké větvičky a stlačené listy.^{4/}

Těžební pokusy od Dolního Podluží zcela zapadají do obrazu tehdejší ekonomické situace v zemi – od roku 1840 do roku 1851 se zvýšila cena měkkého palivového dřeva v Čechách téměř o dvě třetiny, v letech 1848 až 1851 pak vzrostla jeho cena o 35 %.^{5/} Přitom na Varnsdorfsku přetrvával nedostatek dřeva po desetiletí.^{6/} Po dočasné hospodářské stagnaci v letech 1848 až 1850, způsobené revolučními událostmi, došlo začátkem 50. let k prudkému oživení kutací a těžební činnosti, která se nevyhnula ani izolovaným bezvýznamným uhelným pánvičkám. V roce 1851 byla spotřeba všeho užitého paliva kryta dřevem pouze ze 2,5 %.^{7/} Podle výhřevnosti nahradil 1 vídeňský cent (56 kg) uhlí 0,8 až 1,1 sáhu měkkého dřeva.^{8/}

V případě dolů „Anna“ a „Anton a Johann“ se jednalo o typické malodoly, které byly charakteristické tím, že pracovaly v malé

hloubce, doprava rubaniny probíhala jen ručním způsobem (horizontální doprava kolečky, kárami, necičkami a hunty, vertikální doprava vrátky s okovy a vědry), důl zaměstnával jen několik málo pracovníků, zpravidla z okruhu příbuzných těžaře, a to často jen sezónně v závislosti na termínech provádění zemědělských prací. Produktivita práce byla celkově nízká – max. 1500 metrických centů na 1 dělníka a rok, trhem dolu bylo jeho blízké okolí a k vyčerpání ložiska došlo díky jeho malé vydatnosti v průběhu zhruba 4 až 5 let. Řada takových dolů přetrvala do začátku 60. let i v severočeské hnědouhelné pánvi, např. u Mostu a Dělouše, jiné existovaly ještě kolem roku 1900. Jejich jedinou výhodou byly nižší náklady na mzdy a na administrativu a dozor, díky čemuž mohly konkurovat po určitou dobu i velkodolům.^{9/} Z dosud získaných poznatků u malodolů na děčínském Chlumu, v Malé Veleni, ve Starém Šachově, Valkeřicích, Merbolticích, v Dolní Polici, v Dolním Podluží a ve Světlinách a Varnsdorfu vyplývá, že doly pracovaly většinou metodou „těžby do pole“. To znamenalo, že při naražení uhelné sloje byla sloj sledována a zároveň těžena slednou chodbou, případně překopy. To sice vedlo k okamžitému zisku po nakutání sloje, avšak v průběhu těžby se vlivem prodlužování transportních cest těžba zpomalovala a prodražovala. Na příkladu bezejmenných štol u Malé Veleně je ale patrné, že s ohledem na rozsah sloje (zde šířka max. 1,5 metru a délka řádově v desítkách metrů), nešlo mnohdy opačný způsob, tj. metodu „těžení z pole“ – ani použít.

Z archivních dokladů se dovídáme, že 20. srpna 1850 nahlásil Eduard Hampel, truhlářský mistr z Krásné Lipy, na c. a k. Horní komisariát v Teplicích nález uhelné sloje v Dolním Podluží u Varnsdorfu v okresním hejtmanství Rumburk a požádal o potvrzení své žádosti o propůjčku dolové míry. Ohláška byla přijata pod číslem podacím 1319.

5. září 1850 ohlásil E. Hampel hornímu komisariátu k téže žádosti, že má na pozemku Antona Starkeho z Dolního Podluží zcela odkrytou hnědouhelnou sloj, a proto prosí o její úřední ohledání a propůjčku dolových měr. Na okraji úřední listiny je připojen nepřilíh jasný náčrtek šachty a dolového pole, které snad leželo nedaleko blíže neurčeného domu a probíhalo od středu šachty na západ do vzdálenosti 32 vídeňských sáhů a na východ do vzdálenosti 456 sáhů. Náčrtek tedy zahrnoval jak dolové míry Hamplovy, tak dolové pole sousedního dolu „Anton a Johann“, jenže v jiném seskupení, než uvádí pozdější ohledací protokol.

6. září 1850 E. Hampel znovu požádal horní komisariát o úřední ohledání a propůjčku dolových měr k č. podacímu 1319. Výnosem č. j. 1564 ze dne 6. září 1850 nařídil uvedený báňský úřad na 16. září prohlídku, respektive úřední ohledání místa nálezu. Z protokolu sepsaného účastníky řízení tohoto dne vyplývá, že nálezná šachta, která na uhelnou sloj narazila, se nalézala na louce Antona Starkeho z Dolního Podluží č.118, a to 12 sáhů (asi 22,8 metru) od mezníku mezi touto loukou a polem Lorenze Ulbrichta z Dolního Podluží č. 121 ve směru 60 stupňů (tj. zhruba na severovýchod) a 20 sáhů 5 stop (39,5 metru) ve směru 120 stupňů (na východovýchodojih) od druhého mezníku téhož pozemku. Šachta zastihla v hloubce 6 sáhů (asi 11,4 metru) uhelnou sloj mocnosti 1 a čtvrt stopy (asi 39 cm). Slój obsahující kvalitní uhlí, měla zvlněný průběh a zplošťovala se pod úhlem 10 stupňů k jihu. Zdánlivě se táhla ve směru 105 stupňů, tj. na VVJ. Z šachty byly raženy ve směru 60, 150, 240 a 330 stupňů (směr SV, JV, JZ a SZ) 4 chodby, které odkrývaly uhlí částečně jak ve svém stropě, tak v počvě (podlaze) štol. Chodba jdoucí JZ směrem měla šířku 1 sáh a 3 stopy (tj. 2,85 metru) a byla při úředním řízení přesně zaměřena, neboť E. Hampel, aby ušetřil na poplatcích za úřední výkon, na místě prohlásil, že žádost o úřední ohledání místa nálezu podal zároveň jako žádost o propůjčku dolových měr. První dolová míra byla orientována tak, aby od středu šachty delší stranou probíhala 192 sáhy ve směru 4, 5 nebo 6 hóra (60 až 90 stupňů, tj. na SV až V) a zbylý úsek do předepsané délky 224 sáhů opačným směrem. Naproti tomu svou šířkou měla být orientována tak, aby půl sáhu od středu šachty probíhala ve směru 10, 11 nebo 12 hóra (JV až J) a 55 a půl sáhu v opačném směru. Z takového položení dolové míry vyplynulo, že zmíněná klesající chodba vyúsťovala mimo dolovou míru. Druhá dolová míra měla svou delší severní stranou přiléhat k delší jižní straně první dolové míry tak, aby od nálezného místa probíhala 15 sáhů (asi 29,5 metru) ve směru 16, 17 či 18 hóra (na JZ až Z). Byla tedy oproti první míře o 17 sáhů (asi 32,2 metru) posunuta směrem na východ. Na tomto položení dolových měr trval Eduard Hampel jen za předpokladu, že nedošlo při vyměřování k mýlce a čelba (předek) výše uvedené chodby nebude kolidovat s položením dolové míry, o jejíž propůjčení žádali dne 8. září 1850 pod číslem podacím 1577 Antonín Richter a Johann E. Klaus. Protože oba zmínění proti uvedenému položení měr nic nenamítali, bylo E. Hamplovi dolové pole horním inspektorem Johannem Limbergem propůjčeno. Obě dolové míry obdržely ochranný název „Anna“. Dle báňských zvy-

klostí byly míry zcela jistě od sebe ještě odlišeny čísly. Každá z nich podle patentu z 21. července 1819 zaujímala plochu 12.544 čtverečních sáhů, tj. asi 4,51 hektaru.

Dne 16. září informoval báňský úředník Fritschel Eduarda Hampla, že záloha nákladů na úřední ohledání místa nálezů, stanovená na 18 zlatých konvenční mince, byla splatná do 15. září a pro její nezaplacení byly podle dekretu č. 19447 ze dne 19. února 1848 dolové míry z horních knih opět vymazány. 19. září byl pod č. podacím 1709 přijat Horním komisariátem v Teplicích další dopis Eduarda Hampla ze dne 16. září 1850. V něm se dotýčný obrátil na báňský úřad s novou žádostí o úřední ohledání šachty a o propůjčku dolových měr v Dolním Podluží. Ke své žádosti přiložil vzorek uhlí, odebraný z šikmé již dříve úředně ohledané šachty s tím, že jej už viděl horní komisař. Hned následující den předložil E. Hampel hornímu komisariátu znovu svou žádost s tím, že na základě svého kutacího povolení č. 775 z roku 1850 narazil na kamenné uhlí na pozemku Antona Starkeho z Dolního Podluží a prosí o potvrzení své žádosti o propůjčku. Podle všeho první úřední ohledání bylo uznáno za platné a nebylo na základě nové Hamplovy žádosti už opakováno.

Dne 18. února 1851 oznámil jáchymovský c. a k. horní hejtman, že vyhotovení propůjčovacíh listin na dolové míry u Dolního Podluží bylo 3. února zaknihováno a certifikační propůjčovací listiny byly zaslány Bernímu úřadu v Mostě za účelem vyměření příslušných poplatků Eduardu Hamplovi. 27. dubna 1851 píše rada Horního hejtmantství v Jáchymově na Horní komisariát Teplice, že Horním senátem v Mostě byly dolové míry na hnědé uhlí „Anna“ a „Anton a Johann“ u Dolního Podluží řádně zaknihovány, byly za ně vyměřeny dolové poplatky a zapůjčená potvrzení o propůjčce dolových měr byla vrácena do Jáchymova. Se zřetelem na výnosy č. 199 ze dne 7. února a č. 293 ze dne 18. února pak byla potvrzení doručena jmenovaným jako nositelům dolové propůjčky.

29. května 1851 horní hejtmantství konstatovalo, že doručilo Eduardu Hamplovi listinu k propůjčovacímu aktu, týkajícího se dvou dolových měr existujícího dolu „Anna“ u Dolního Podluží. E. Hamplovi pak oznámilo, že 3. února do horních knih zanesené 2 dolové míry hnědouhelného dolu „Svatá Anna“ u Dolního Podluží podléhají počátkem 3. čtvrtletí minulého roku báňskému poplatku ve výši 2 zlatých konvenční mince za každou dolovou míru. Propůjčovací listina byla E. Hamplovi zpětně prodloužena a Bernímu úřadu v Mostě byl horním hejtmantstvím doručen poplatkový výměr. O tom byl

E. Hampel vyrozuměn s tím, že během 14 dnů musí splatit propůjčovací taxu ve výši 3 zlatých a 12 krejcarů.

A osud druhého dolu? V 9 hodin dopoledne dne 8. září 1850 předložili Anton Richter a Johann E. Klaus z Dolního Podluží žádost o propůjčku jedné dolové míry na hnědé uhlí a o úřední ohledání přípustnosti propůjčky v Dolním Podluží. V ní uvedli, že na základě kutacího povolení č. 1466 z roku 1850 obnažili na pozemku Johanna Ernsta z Dolního Podluží č. 117 prostřednictvím šachty hnědouhelnou sloj, což také dokládají přiloženým vzorkem uhlí. Uvedli dále, že se tu nenachází žádný sousední těžař, což – jak již víme – nebyla zcela pravda. Na jejím základě pak nařídil Horní komisariát v Teplicích svým výnosem č. 1577 ze dne 8. září 1850 na 16. září inspekci, respektive úřední ohledání nálezného místa. To proběhlo ve skutečnosti až 17. září, kdy ohledací komise na místě konstatovala, že nálezná šachta opravdu leží na poli Johanna Ernsta z Dolního Podluží č. 117, a to 7 sáhů a 4 stopy (16,4 metru) ve směru 5 stupňů (severní směr) od mezníku mezi tímto polem a polem Antona Starkeho z Dolního Podluží č. 118 a 7 sáhů a 3 stopy (16,1 metru) ve směru 130 stupňů (tj. na JV) od druhého mezníku osazeného mezi těmito pozemky. V 6. sáhu hloubky, tj. v hloubce více jak 9,5 metru, byla odkryta nepravidelně uložená sloj tloušťky 3 až 5 palců (asi 8 až 13 cm), podle které přitékalo značné množství vody. Oba žadatelé o propůjčku měli tu představu, že jejich dolové pole bude přiléhat svou delší východní stranou ke kratší západní straně Hamplova dolového pole, které bylo úředně ohledáno již předchozí den. Přitom mělo být situováno ve směru 10, 11 či 12 hůra. Nakonec byla dolová míra orientována přímo jižním směrem (12 hůra), a to 1 sáh (1,8965 metru) od středu nálezné šachty. Protože k úřednímu ohledání pozvaný Eduard Hampel k tomuto položení dolového pole neměl žádné připomínky, byl protokol všemi účastníky dne 17. září uzavřen, přečten a podepsán.

13. února 1851 se Horní hejtmanství v Jáchymově znovu zabývalo záležitostmi dolu „Anton a Johann“ A. Richtera a J. Klause. Dne 28. února 1851 oznámil úředník horního komisariátu Schanenstein oběma baňským podnikatelům, že na základě nařízení Horního hejtmanství v Jáchymově ze dne 13. září 1850, byl propůjčovací akt dolu „Anton a Johann“ zanesen do horních knih. Povinnost placení poplatků za propůjčku dolové míry začíná 2. čtvrtletím, přičemž poplatek vyměřený Berním úřadem v Mostě je nutné zaslat na Horní komisariát v Teplicích do 14 dnů.

25. září 1851 bylo Eduardu Hamplovi a A. Richterovi a J. Klausovi se zřetelem na nařízení č. 573 z 28. února a č. 761 z 29. května téhož roku oznámeno, že zaslané propůjčovací listiny na dvě hnědouhelné dolové míry „Anna“ a 1 míru „Anton a Johann“ u Dolního Podluží, které spolu sousedí, byly zaknihovány do horních knih.^{10/}

Tím zprávou o dolech „Anna“ a „Anton a Johann“ více méně končí. Oba doly jsou ještě uvedeny v soupisu dolů za rok 1852 a 1853.^{11/} Jeden z dolnopodlužských dolů je uveden navíc roku 1862 na geologické mapě, není zde však označen jako hnědouhelný, ale jako důl na těžbu antracitu.^{12/} Tato poslední informace snad vychází z událostí, které jsou popsány níže.

28. října 1862 byl předložen na Městský úřad v Krásné Lípě pod číslem podacím 2013 – XII dopis „Výboru pro vyhledávání uhelných ložisek“ (Comité für Aufsuchung von Kohlenlagern) ze 27. října. V něm se uvádí, že provizorní komise pro hledání uhlí ve zdejších kraji se zabývala geologickým posudkem, který si vyžádala od profesora Geinitze z Drážďan. Na jeho základě svolal výbor na 1. listopad do sálu hostince Franze Wiessnera v Krásné Lípě na třetí hodinu odpoledne v pořadí již druhé hlavní shromáždění svých členů, při kterém měli být přítomni seznámeni s výsledky tohoto průzkumu. Zároveň jim měla být předložena k rozhodnutí a schválení důležitá otázka, zda s ohledem na kutací povolení, které jim bylo uděleno pro katastrální území Dolního Podluží, uvedou znovu do provozu místní uhelný důl. Úřadu starosty byla nakonec vznesena prosba, aby ke konané události vyvěsil veřejné oznámení. Na předchozí schůzi společnosti, která se konala v neděli 9. března 1862 v hostinci F. Wiessnera, se totiž nedostavil předpokládaný počet členů, a tak nemohly být prodiskutovány a usnesením schváleny připravené naléhavé záležitosti. Tohoto setkání se podle presenční listiny zúčastnili třicet tři rumburští občané. Z městské části, zvané dříve Neusorge, se zúčastnili zubní doktor Anton Kumpf, Moritz Adam, starosta Adalbert Eisert a okresní přednosta Jennel. Nezáčastnilo se 17 členů z Rumburku a 1 člen z osady Nová Starost. Jiný nedatovaný soupis pak uvádí 54 rumburských členů výboru, z toho tři nové členy náhradou za ty, kteří z výboru opět vystoupili. Celkem šlo tedy o 58 zúčastněných osob. Jestli byl důl však skutečně znovu otevřen, je již dnes těžko zjištělné. Podle programového prohlášení výboru, sepsaného dne 10. března 1862 Carlem Grohmannem z Krásného Buku, bylo založení výboru motivováno přetrvávajícími obtížemi mnoha tisíc obyvatel severních Čech se zajišťováním práce

a obživy. Nezaměstnanost je často nutila odcházet i s členy své rodiny ze severních Čech za obživou. O šťastném rozvoji nebo úpadku průmyslové budoucnosti krajiny mělo rozhodnout to, zda bude v okolí objevena sloj kamenného nebo hnědého uhlí. Tím by obyvatelům, žijícím zde v počtu více než 20 tisíc na čtvereční míli území, svítila šťastná naděje, že s finančními prostředky vynaloženými průmyslníky zdejšího kraje se dosáhne pokroku a zvýšení konkurence, což povede k všeobecným výhodám a zároveň i potlačení a odstranění nouze dělnictva. Tento velmi žádoucí cíl potřeboval – vzhledem k nedávnému celkovému obchodnímu poklesu – pro oživení domácího průmyslu jediné – uhlí získané v blízkém okolí společným kutacím pokusem. Za tím účelem si dovoluují zdvořile poprosit veřejnost, příslušníky měšťanstva a průmyslníky z okolí, aby přistoupili na účast v nově zakládané uhelné společnosti. Velkorysý plán přitom počítal s účastí více než 300 členů, kteří měli složit členský podíl 10 zlatých rakouské měny, dále bylo počítáno s dobrovolnými příspěvky, které měly být zapsány do podílové listiny. V případě, že by dosáhl počet členů 100 osob, měla být do Krásné Lipy ihned svolána členská schůze, na které měla členská základna zvolit své řídicí orgány, prokonzultovat a definitivně sepsat stanovy společnosti a prodiskutovat další potřebné záležitosti. Důl měli řídit spolehliví horníci prozkoušení baňským úřadem, kteří také měli převzít za důl zodpovědnost. Nejvhodnější místo zřízení dolu bylo stanoveno předem vypracovaným geologickým posudkem od uznávaného odborníka profesora Geinitze. Závěrečná poznámka připomíná, že v okolní krajině jistě leží velmi dobré kvalitní uhlí, neboť až do roku 1853 existující důl v Dolním Podluží dobýval na sloji mocné 3/4 až 1,5 lokte (asi 57 až 117 cm) smolné černé uhlí (Pechkohle), které pro nedostatek odborných znalostí nebylo dotěženo a důl byl opuštěn.^{13/} Toto uhlí je popisováno obecně jako poměrně pevné uhlí hnědé barvy, rozpadající se do čtyř- až šestibokých hranolů s plochami širokými čtvrt až jeden a půl palce (asi 6 až 33 mm) a délky 1 stopy (31,5 cm). Mělo obdobné vlastnosti jako obyčejné uhlí. Stejně bylo nalezeno u saské Mišně v blízkosti čedičových hornin.^{14/}

Na existenci kutacích či dolovacích aktivit v Dolním Podluží ještě v roce 1864 poukazuje dopis truhlářského mistra Franze Klause, který byl doručen na Horní hejtmanství v Chomutově dne 22. dubna 1866. V něm dotyčný prosil o informaci, zda v Dolním Podluží ještě existuje nějaké těžářstvo. V roce 1864 existovala totiž v Dolním Pod-

luží těžební společnost, kterou tvořili Julius Kreibich, jeho syn Sieber Kreibich, Karl Römisch, Eduard Liebisch, Franz Marschner, Karl Grohmann, Anton Wichner, Anton Richter, J. E. Klaus (to je patrně nám již známý Johann E. Klaus) a Franz Liebisch. Pro těžárstvo provedl Klaus několik truhlářských prací, za což mu byli stále ještě dlužni 447 zlatých a 41 krejcarů. Protože už nešlo dále oddalovat zaplacení dodaného zboží, neboť by to mohlo vést k jeho úpadku, musel z uvedeného důvodu znát jméno společnosti, která důl provozuje nebo naposledy provozovala, jméno provozního ředitele této společnosti a členů představenstva. F. Klaus věřil, že horní hejtmanství jeho žádosti ochotně vyhoví. K dopisu přiložil kolek v hodnotě 1 zlatý za pořízení opisu požadovaných údajů. Ještě téhož dne informovalo horní hejtmanství svým dopisem č. j. 2256 o celé záležitosti Horní komisariát v Teplicích a nařídilo mu zaslat F. Klausovi soupis všech ředitelů dolů a kutacích společností v Dolním Podluží. Svým dopisem č. j. 664 ze dne 26. dubna 1866 Horní komisariát v Teplicích odpověděl, že bývalý hnědouhelný důl „Anton a Johann“ v Dolním Podluží, patřící stejným dílem Antonu Richterovi a Johannu Klausovi, byl po 10 let opuštěn, až byl roku 1862 z horních knih vymazán. O kutiště v Dolním Podluží žádal také rumburský továrník Anton Lumpe a Johann Dollhosetz z Vídně, ale jejich kutiště byla vymazána opět v roce 1864. V témže roce měl ještě zaplacený poplatky za 2 výhradní kutiště ve stejném údolí Theodor Dollhosetz, ta však byla již rovněž opuštěna. Mimo to byl v Dolním Podluží ještě jeden důl, který však již nebyl v provozu.^{15/} (Jednalo se patrně o důl „Anna“).

Se jménem jednoho z výše uvedených těžařů, s Karlem Römischem z Krásné Lípy, se setkáváme již dříve. Ten na základě své žádosti ze dne 30. května 1853 obdržel ještě téhož dne od Horního komisariátu v Teplicích kutací povolení č. 2263, vztahující se na území mezi Krásnou Lipou a Křečany v obvodu rumburského okresního hejtmanství. Kutací pokus měl být realizován na pozemku č. k. 393 Johanna Köglera (obec není uvedena). Povolení bylo vydáno na hledání všech vyhrazených nerostů, zejména hnědého uhlí do 30. července 1853, to je na dobu 11 týdnů.

Kutěř byl povinen se prokázat svým kutacím povolením představiteli správního území, na něž báňský úřad povolení vystavil a dále se jím měl prokázat vlastníku dotčeného pozemku. S tím se měl přátelsky domluvit, případně soudním odhadem řešit náhradu škod, vzniklých důlní činností, jež se měl snažit co nejvíce omezit. Kutací práce měl realizovat v přiměřené vzdálenosti od silnic

a budov, aby předešel jejich ohrožení. Z potvrzení kutacího povolení radním Josefem Mayem ze dne 11. července vyplývá, že kutné dílo se patrně nacházelo na katastrálním území města Krásná Lípa.^{16/}

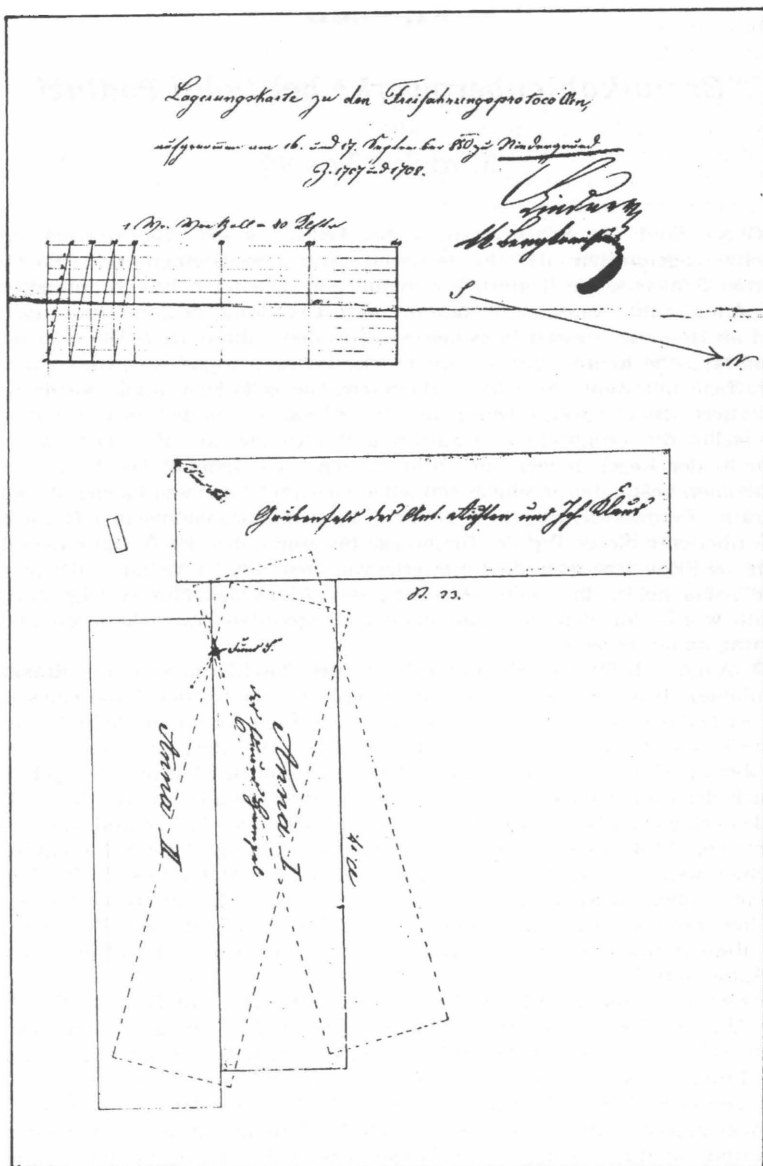
Početné ploché kusy úlomkovitého hnědého uhlí byly také nacházeny v náplavách půdy pod měšťanskou školou v Dolním Podluží při stavebních pracech na regulaci Podlužského potoka. To dokládá existenci další uhelné vrstvy na úpatí návrší, zvedajícího se ke Kostelnímu lesu^{17/} směrem ke Světlinám. Rok vyzdívání říčního koryta se zjistit nepodařilo. Stavební plány uložené v hasičském muzeu, které je instalováno v dolnopodlužské základní škole, byly nadřízeným orgánem v Praze schváleny v roce 1894. Pro nedostatek finančních prostředků však byly stavební práce realizovány až o několik let později.^{18/}

Otázkou zůstává, kde vlastně oba výše zmíněné doly ležely. Žádný z dobových dokladů neuvádí parcelní čísla těžbou dotčených pozemků a nenalezneme ani hornické místopisné názvy v pozemkových knihách. Z porovnání soupisů pozemků Antona Starkeho a Johanna Ernsta s katastrální mapou z roku 1843 vyplývá, že jedinými poli, která spolu sousedila, byl Ernstův pozemek č. k. 1187 a Starkeho poličko č. k. 1198 (případně pole č. k. 1191/4 a č. k. 1207/1). Obě místa se nacházela na tzv. „Varnsdorfské straně“ (Varnsdorfer Seite) – první asi 300 metrů na západ od silnice Varnsdorf-Dolní Podluží, druhé asi o 0,5 km více na SZ. Naproti tomu nálezná šachta A. Richtera a J. E. Klause byla vyhloubena patrně na louce č. k. 1191/2 nebo 1191/4 v blízkosti Ulbrichtova pole č. k. 1193, to je asi 30 až 50 metrů na JV od druhé dvojice polí. Tím se tato druhá varianta stává pro situování nálezné šachty pravděpodobnější než prvá. Obě šachty se nacházely v nadmořské výšce okolo 390 metrů.^{19/}

Ve zmíněném svahu nad silnicí bylo v roce 1917 v prostoru bývalé dolové míry „Anton a Johann“ v nadmořské výšce asi 405 metrů umístěno ještě kutiště č. XII báňského podnikatele ing. Hermanna Edwina Richtera z Vídně. Nacházelo se ve východním rohu parcely č. k. 1163/1 (dříve pole, dnes remíz) asi 500 metrů na SZ od varnsdorfské silnice a 400 metrů jižně od šachty A. Richtera a J. Klause. Leželo jen asi 70 metrů na západ od nálezné šachty E. Hampela. V místě se dnes nachází pozůstatek šachty v podobě kruhové terénní deprese o průměru 3,5 metru a hloubce 0,55 metru. Po jejím obvodu je zřejmý odval hlušiny o průměru 8 metrů s haldičkou délky 6,5 metru a výškou 0,6 metru. To už je však jiná historie.^{20/}

POZNÁMKY

- 1/ Veselý, M. 2000: Důl „Anton Segen Gottes“ ve Světlinách u Dolního Podluží. Bezděz, 9, 2000, str. 137 - 159.
- 2/ Reinisch, R. 1920: Erläuterungen zur Geologischen Karte von Sachsen. Seiffhensdorf- Rumburg, II. Aufl. Leipzig, 52 s. Přednáška prof. Zlatko Kvačka z Přírodovědné fakulty UK, přednesená dne 9. února 1999 na vernisáži výstavy „Nové nálezy zkamenělin Severočeské hnědouhelné pánve a Českého středohoří“ v Teplickém muzeu.
- 3/ Shrubený, O. a kol. 1994: Terciér Českého masivu. Tabulka ČGÚ Praha.
- 4/ Zincken, C.F. 1867: Die Physiographie der Braunkohle, I. Theil. Carl Rümpler, Hannover 1867, s. 114 - 194.
- 5/ Kárníková, L. 1960: Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích do roku 1880. Nakladatelství ČSAV Praha, 385 s.
- 6/ SOA Litoměřice – pobočka Děčín, VS Rumburk, k. 406. Rubriken Buch uiber den gewerkschaftlichen Steinkohlen Bergbau bey Lichtenheyn, nestránkováno.
- 7/ Viz pozn. č. 5
- 8/ Kárníková, L. 1958: Úloha uhlí v průmyslovém rozvoji Čech do poloviny 19. století. Rozpravy ČSAV č. 68, sešit 12. Praha, 78 stran.
- 9/ Matějček, J. 1974: K problematice uhelných malodolů v českých zemích v 19. století. Rozpravy NTM v Praze č. 64. Studie z dějin hornictví č. 5, str. 155 - 169.
- 10/ SOA Litoměřice – pobočka Most, fond Horní komisariát Teplice, k. 7.
- 11/ Kraus, J.B. 1852: Handbuch für Landeskultur und Bergwesen im Kaiserthume Österreich für das Jahr 1853. Ferdinand Ullrich, Wien, s. 87.
Kraus, J.B. 1853: Handbuch für das Berg-, Münz- und Forstwesen im Kaiserthume Österreich für 1854. Sallmayer & Comp. Wien, s. 95.
- 12/ SOA Litoměřice – pobočka Děčín, sbírka map a plánů, inv. č. 230 – mapa A. L. Hickmanna – Industrial Atlas des Königreichs Böhmen, Blatt I, Prag 1962.
- 13/ SOkA Děčín, nezmanipulovaný fond, sl. Hnědé uhlí u Dolního Podluží.
- 14/ Zinken, C. F.: Die Physiographie der Braunkohle, str. 192.
- 15/ SOA Litoměřice – pobočka Most, RBÚ Teplice, k. 47 – Odškodnění.
- 16/ Viz pozn. č. 13
- 17/ Fritsche, J. 1935: Das Böhmisches Niederland, 4. Heft., Rumburg, Warnsdorf, 117 s.
- 18/ Pisemné sdělení O. Lišky z Dolního Podluží ze dne 8. srpna 2000.
- 19/ SOA Litoměřice – pobočka Děčín, OS Varnsdorf, poz. knihy č. 61 a 68.
- 20/ SOkA Děčín, fond OÚ Varnsdorf, k. 3, inv. č. 23 5 25 (MA).

Situace položení dolových měr „Anna“ a „Anton a Johann“ s náleznými šachtami v Dolním Podluží z roku 1850.

RESUMÉ

Braunkohlenbergwerke bei Dolní Podluží

Miroslav Veselý

Zum Gegenstand der Schurfversuche bei Dolní Podluží /Niedergrund/ wurden schwache Lagerstätten der in tertiären Arkosesandsteinen und Basalttuffen gelagerten Schieferkohle (Lignit). Vorübergehend arbeiteten hier Braunkohlenbergwerke „Anna“ und „Anton und Johann“. Ihre Gründung bedingte der andauernde Mangel an Holz und dessen Preissteigerung in den Jahren 1848-1851. Es handelte sich um typische Kleinbergwerke, für welche kennzeichnend war, dass sie in einer kleinen Tiefe mit wenig Arbeitern arbeiteten. Die geförderte Kohle wurde manuell transportiert, die Bergwerke waren nur in der Saison im Betrieb und das Absatzgebiet stellte die unmittelbare Umgebung des Bergwerkes dar. Die Lagerstätten wurden in der Regel in vier oder fünf Jahren ausgeschöpft. Die Vorteile solcher Unternehmen bestanden in einem schnellen Gewinn und einem kleinen Aufwand an Bürokratie, Bergwerkleitung und Löhnen. In dem nordböhmischem Braunkohlenbecken überlebte dieser Typ der Bergwerke bis zum Jahre 1900. Dank dem kleinen Umfang der Flöze arbeiteten die Bergwerke vor allem mit der Methode „des Abbaus in Feldern“, das heißt, dass beim Anschlag des Flözes das Flöz verfolgt und gleich abgebaut wurde. Mit den sich allmählich verlängernden Transportwegen wurde die Förderung immer teurer.

Am 20. August 1850 meldete Eduard Hampel, Tischlermeister aus Krásná Lipa /Schönlinde/, beim Oberkommissariat in Teplice /Teplitz/ den Fund eines Kohlenflözes bei Dolní Podluží. Am 5. September beantragte er die amtliche Prüfung der Fundstelle und die Verpachtung des Förderfeldes. Das Bergamt verordnete am 16. September die Untersuchung der Fundstelle. Aus dem Beschauprotokoll geht hervor, dass sich der Fundschacht auf der Wiese von Anton Starke aus der Nr. 118 in der Nähe des Feldes von Lorenz Ulbrich aus Dolní Podluží Nr. 121 befand. Hier wurde in der Tiefe von 11,4 m ein 39 cm mächtiges Flöz qualitativ guter Kohle entdeckt. Es hatte einen wellenförmigen Verlauf und verflachte bei 10 Grad in südlicher Richtung. Aus dem Schacht wurden vier das Flöz verfolgende Gänge in südwestlicher, nordwestlicher, nordöstlicher und südöstlicher Richtung vorgetrieben. Der erste davon führte abwärts und war 285 cm breit. Die Fördermaße wurden mit dem Schutznamen „Anna“ versehen.

Ein Flöz wurde ebenfalls auf dem Feld von Johann Ernst aus Dolní Podluží Nr. 117 in der Nähe des Feldes von Anton Starke entdeckt. Das unregelmäßige Flöz wurde mit dem Schacht in der Tiefe von 9,5 m erreicht und hatte die Mächtigkeit von 9 bis 13 cm. Entlang des Flözes strömte eine beträchtliche Menge Wasser. Der am 8. September 1850 von Johann E. Klaus und Anton Richter gemeldete Fund wurde am 17. September amtlich geprüft. Das verpachtete Fördermaß mit der Schutzbezeichnung „Anton und Johann“ war mit seiner längeren Seite direkt zum Süden orientiert und mit seiner östlichen Seite schmiegte es sich an die westliche, kürzere Seite des Fördermaßes „Anna“ an. Beide Bergwerke sind in den Verzeichnissen der Bergwerke für das Jahr 1852 und 1853 angeführt, eins davon wird noch in der geologischen Karte aus dem Jahre 1862 erwähnt.

Am 9. März und 1. November 1862 fanden in Krásná Lipa /Schönlinde/ Versammlungen der Mitglieder des „Comité für Aufsuchung von Kohlenlagern“ statt. Der Verein mit 54 Mitgliedern aus Rumburg wurde zum Zweck der „Aufsuchung der Kohle“ gegründet, um die Arbeitslosigkeit in der Gegend zu senken und die lokale Industrie zu fördern. Einer der Mitglieder hatte Erfahrungen mit dem Kohlenbergbau in Krásná Lipa aus dem Jahre 1853. Die Schurfpläne des Ausschusses stützten sich auf die geologische Begutachtung von Prof. Geinitz aus Dresden und an die Information, dass sich in Dolní Podluží ein verlassenes Bergwerk mit einem nicht vollständig abgebauten, 57 bis 117 cm mächtigen Flöz pechschwarzer Kohle von hoher Qualität befindet. Am 22. April 1866 wendete sich der Tischlermeister Franz Klaus, dem die Berggewerkschaft aus Dolní Podluží seit dem Jahre 1864 insgesamt 447 Gulden und 41 Kreuzer für gelieferte Tischlerprodukte schuldig war, hilfesuchend an die Oberhauptmannschaft in Chomutov /Komotau/. Aus der Antwort des Oberkommissariats in Teplice vom 26. April 1866 ergibt sich, dass das Bergwerk „Anton und Johann“ bereits zehn Jahre verlassen war, bevor es im Jahre 1862 in den Bergbüchern gelöscht wurde. Um das Schurffeld bewarben sich noch der Fabrikant Anton Lumpe aus Rumburg und Johann Dollhosetz aus Wien, deren Schurffelder in den Bergbüchern im Jahre 1862 getilgt wurden. Andere zwei Schurffelder von Theodor Dollhosetz waren ebenfalls schon verlassen. Bruchstücke von Kohle wurden des öfteren während der Bauarbeiten an der Regulation des Niedergrundbachs unter der Bürgerschule in Dolní Podluží gefunden. Der Ort mit den beiden Bergwerken befand sich etwa 800 m westlich von der Straße Varnsdorf-Dolní Podluží /Varnsdorf – Niedergrund/ an der sog. Varnsdorfer Seite. Hinsichtlich der Tatsache, dass die vom Bergbau betroffenen Grundstücke nicht bekannt und die Angaben in den Grundbüchern unvollständig sind, kann man den Ort nicht näher bestimmen. Auf dem nahen Grundstück Nr. 1163/5 wurde am östlichen Rand der Remise ein Rest eines Schurfschachts gefunden, der im Jahre 1917 Ing. Edwin Richter aus Wien gehörte.

NOVÉ POZNATKY O DOBÝVÁNÍ A ZPRACOVÁNÍ ŽELEZNÝCH RUD V LUŽICKÝCH HORÁCH

Miroslav Plekanec – Petr Havránek – Jan Štika

Historickou těžbou železných rud na Českolipsku se zabývalo nemnoho geologů. Proto je vhodné si v úvodní části našeho příspěvku v krátkosti tuto badatelskou činnost připomenout. V první polovině tohoto století to byl zejména B. Müller. Po roce 1945 se na dlouhou dobu na tuto zajímavou kapitolu regionálních dějin zapomělo. Evidence důlních lokalit, obsažená v Registru poddolovaných území, dlouhá léta vycházela z údajů B. Müllera a starších. Teprve v osmdesátých letech vzbudily nápadně staré důlní lokality Českolipska zájem místních geologů P. Khüna a P. Havránka, zaměstnanců tehdejšího Československého uranového průmyslu. Později se připojují další badatelé – R. Mikuláš, M. Veselý a M. Plekanec. Jejich zájem se nesoustřeďuje jen na známá místa u Hamru na Jezeře, Doks, nebo u Horního Sedla, ale postupně se jim daří nacházet i staré těžební lokality neuváděné ani v literatuře, ani v pramenech. Tak byly popsány dobývky v okolí Mařenic, Lemberku, Velkého Valtinova a Kunratic, v bývalém vojenském výcvikovém prostoru Ralsko, v okolí Nové Hutě, Tolštejnu a jinde.

Úsilí jiného regionálního badatele, tentokrát v oboru zaniklých skláren, M. Gelnara, přineslo podobné výsledky v Lužických horách a mnohdy se ukázala zajímavá shoda v lokalizaci starých skláren a dobývek na železné rudy. Nabízí se otázka vzájemné souvislosti obou činností, a to nejen v prostoru, ale i v čase. Ani při množství objevených skláren nelze prozatím přesně určit místo zdroje hlavní sklářské suroviny nebo původ jílu na pánve. Pocházel tento jíl z rozložených znělců nebo z bazických vulkanitů, na které bývá často vázáno zrudnění Fe? Staré sklárny, stará těžba a zpracování železa mají mnoho společného a vzájemná spolupráce zájemců o tyto historické technické činnosti – industriální archeologii, přináší zajímavé výsledky. Stranou nezůstává ani poznání historie rudního hornictví jiretinského revíru, kde letité úsilí rodiny Fleknů, kolek-

tivu P. Brzáka a dalších nadšenců přineslo konkrétní výsledky jako zpřístupnění štoly sv. Jana Evangelisty i otevření hornického muzea v Jiřetíně a zřízení hornické naučné stezky. V roce 2000 vrcholí i zpracování ložiskové mapy listu Dolní Podluží odborníky Českého geologického ústavu i geologický průzkum studentů – diplomantů University Karlovy v prostoru Míšeňské a Milířské doliny.

Po objevení metalurgických objektů v Míšeňské dolině v roce 1999 bylo úsilí externích spolupracovníků Hornického muzea v Jiřetíně zaměřeno na zjištění zdroje surovin pro tyto pece. Byly dokumentovány nové těžební lokality na Jedlovském hřbetu, které mohly uvedeným pecím sloužit jako zdroje suroviny, i další lokality u Svoru, u Cvikova, Naděje a Trávníku, kde byly objeveny další pece, pro které není zatím příhodnější určení, než že se jedná o metalurgická zařízení na zpracování železných rud (obr.1). V té souvislosti byl v měřítku 1:10000 zakreslen i průběh Staré lipské cesty mezi Cvikovem až ke státní hranici. Podrobně byla zpracována lokalita Lesní vrch u Naděje. Nově byly registrovány menší dobovyky na Krompachu, Horní a Dolní Světlé a u Jonsdorfu.

1. Konopný koláč

Směrem na jih od Míšeňské doliny, v prostoru hranic tří panství na Staré pražské cestě vyčnívá z táhlého návrší znělcový vrch, kóta 676 m. Na mapě z roku 1900 je označován jako Hanfkuchen, což v překladu znamená Konopný koláč. Rozpukané vrcholové skalisko dříve připomínalo lidem konopný koláč, kterým se krmil dobytek a jenž vznikl jako produkt při lisování konopných semen.^{1/} V turistické mapě je uváděn jako Konopáč. Po obvodě jeho úbočí je rozloženo několik kutacích prací. Na jižním svahu se nalézá jeden z bunkrů ŘOP vz. 37 čs. obranné linie a od něj ve vzdálenosti 15 m je trychtýř zasypané šachty (A), oválného průměru 6 × 3 m a hloubky 1,3 m. Její obval je široký 12 m, sypaný dolů ze svahu do délky 17 m. Od ní po vrstevnici na východní straně svahu ve vzdálenosti 25 m je další zasypaná šachta (B), o rozměrech 5 × 7 m a hloubky 1,2 m. Ta je ale mělčí a má ploché dno. Její obval má rozměry 12 × 14 m. V obvalech byly nalezeny drobné úlomky silně proželeznělého vulkanitu. O něco níže a ve vzdálenosti 20 m od šachtice, je menší obdélníková šachtice, o rozměrech 1,3 × 2 m a hloubky 1,2 m. Halda 4 × 5 m je rovněž sypána po svahu dolů. Vedle ní je další, také obdélníkového profilu a stejných rozměrů. Nad nimi je do svahu zaražen zářez, 6 × 6 m, s malými haldami po stranách. Před ním je mísovitá prohlubeň, nejspíše další zasypané šachty o průměru 5 m.

Menší odkopy s haldičkami jsou rozmístěny šachovnicovitě na severním a severovýchodním svahu, jakož i nad ním. Jsou od sebe vzdáleny 6 m a jsou menší. Jde zřejmě jen o ověřovací sondy. Na svahu pod šachtou B jsou rozházeny silně prozeleznělé pískovcové balvany a na okraji cesty jsou stejné kameny naskládány na hromadě. Jámy na svahu Konopáče byly donedávna vztahovány k pozůstatkům vojenské činnosti v souvislosti s budováním bunkrů v době ohrožení I. čs. republiky. Avšak geologická situace, výskyt železných rud a návaznost na další jámy táhnoucí se odtud severoseverovýchodním směrem po hřebenu, jakož i zmínka na mapě lesů tolštejnského panství pocházející z roku 1571 od zeměměřiče Jiřího Oedera ml., nasvědčují tomu, že již v době mapování, ne-li dříve, zde probíhala povrchová těžba rud.^{2/} Právě v těchto místech je vyznačena jakási „Die teuffelsgrub bei der dreyherrn Dahnn“. V překlade – Čertova jáma u Třípanské jedle. Třípanská jedle byla předchůdkyní barokního Třípanského sloupu, který stál na místě, kde se stýkala tři panství. Sloup byl odlomen z podstavce koncem roku 1999 a začátkem roku 2000 ukraden.

2. Hřeben Jeleního kamene

Směrem na východ od Konopáče k Jelenímu kameni (kóta 665 m) se táhne hřeben silně prozeleznělých pískovců, tvořících jak suť, tak i jednotlivé menší skalky s mnoha rozvětřalými balvany nakupenými na sobě. Zde se nachází dvě menší lokality kutacích prací. První leží 200 m od Konopáče na severozápadním úbočí hřebenu. Je to zasutý mělký zářez (C) délky 10 m ve tvaru písmene V, široký 1,3 m. Jde o starou kutací rýhu do svahu, situovanou od SV k JV. Vedle ní jsou dvě větší šachtice s obvaly, vyhloubené těsně nad sebou do svahu. výškový rozdíl mezi nimi je 2 m. Jáma (A) je průměru 3,5 × 4 m, hloubky 1,30 m, s obvalem šire 5 m, délky 4 m, který je sypán po svahu. Jáma (B) leží pod obvalem horní jámy a má průměr 3,5 m. Hluboká je 1 m, její obval je široký 6 m. Obě jsou silně zarostlé trávou a vzrostlými stromy.

Druhá lokalita na severní straně tohoto hřebenu, je od výše popísované vzdálena cca 100 m. Zářez do severoseverozápadního svahu, který připomíná zasypanou štolu (D), je šířky 4 m, délky 8 m. V čelbě zářezu je misovité zahloubení o průměru 3,5 m. Jde o zasypanou šachtu, jejíž velký obval sypaný zčásti po obvodě jámy, má průměr 6 m a táhne se po obou stranách zářezu dolů. Halda před zářezem široká 6 m a roztáhlá dolů asi 10 m po svahu, svědčí

zářezem široká 6 m a roztáhlá dolů asi 10 m po svahu, svědčí o větší hloubce šachty. Nad šachtou je pískovcová skála kvádrového tvaru o průměru asi 10 m, vysoká 2 m, s plochým vrcholem a s vertikální prozeleznělou deskou o mocnosti 15-20 cm. Na severozápadním a severním svahu v oplocené lesní školce jsou další menší jámy a odkopy. Na nedalekém skalisku na severním úbočí je vysekán kříž o výšce 10 cm.

3. Pod Pětikostelním kamenem

V lese nad Stožeckým sedlem směrem k Pětikostelnímu kamenu poblíž turistické stezky leží na bývalé hranici panství a dnešní hranici okresů větší povrchová dobývka na Fe rudy (obr.2). Je vzdálena 200 m od státní silnice č. 9 Rumburk - Nový Bor (obr.1). Na staré rakouské mapě z roku 1900 je toto místo označováno jako lesní oddělení No. 36, Fünfkirchenstein.^{3/} Jednotlivé šachtice uspořádané ve směru SSV - JJZ, což je pro dobývku Fe typické, jsou zaráženy v pískovcích březenského souvrství svrchní křídý. Menší kutací práce lze nalézt ještě východně od lokality ve svahu a postupně i dále na východním úbočí Pěnkavčího vrchu. Jsou to četné odkopy, rýhy a mělké zarážky do úbočí až na skalnaté podloží. Šachtice jsou na plánci označeny písmeny (A až CH). Mělká jáma (A) má průměr 7 × 5 m, a je hluboká jen 1,5 m. Jihovýchodním směrem ve vzdálenosti 6 m na ni navazuje menší jáma (B), která má průměr 3 m a hloubku 1,2 m. Jámy (A) a (C) jsou od sebe vzdáleny 25 m. Největší a nejhlubší jsou (C) a (F). Průměr jejich trychtýře je 7,5 × 5 m, hloubka 3 m. Jejich středy jsou od sebe vzdáleny 9,5 až 10 m a s menší jámou (G) jsou raženy spolu v ose směrem na SSV. Jáma (C) navazuje jjv. směrem na dvě menší jámy (D) a (E), o průměru 3 až 3,5 m, vzdálené mezi sebou 5 m. Jihovýchodním směrem a ve vzdálenosti 20 m od jámy (F) jsou vyhloubeny rovněž v ose malé a podle menších obvalů jen průzkumné jámy (H) a (CH). Obval jámy (A) je široký 15 × 5 m a vysoký 0,75 m. Jáma (B) má jen malý obval 6 m, výšky 0,5 m. Větší obvaly jsou u jámy (C) a (F) a to 6 × 10 m, s výškou 2 m. V materiálu obvalů převažuje prozeleznělý pískovec, méně je vulkanitu.

Na lokalitě nebylo nalezeno žádné nářadí, kromě jednoho velkého klasického čtyřhranného hřebu s kulatou hlavou, ulomené skoby, šroubů do dřeva se čtyřhrannou hlavou, rozlomené objímky, úlomku klínu, ploché kulaté podložky, úlomku plechu, rozlomené jakési rukojeti, dvou kusů ozdobného kování, jedné podkůvky

kých plochých hřebů s plochou půlkulatou hlavou podobných kolejnicovým hřebům. Nalézaly se na různých místech kolem jam a v obvlech. Od novějších důlních kolejnicových hřebů, které jsou kratší i mnohem užší a jejichž hlava je na jedné straně delší a více zkosená do špičky, jsou odlišné. Byly uloženy v hloubkách pod vrstvou 20 cm humusu, v silně upěchovaném (ušlapaném) hlinito - písčitém a jílovitém podloží a některé byly obaleny až 2 cm silnou korozní krustou. Někde ležely vedle sebe tři, nebo čtyři kusy a několik jich bylo krustami „srostlých“ k sobě. Po jejich odstranění je uvnitř velmi dobře zachovalé jádro z kvalitního zvonivého železa. Některé hřeby jsou v polovině ohnuté. Mohly být používány k upevnění výdřevy, fošen na bocích šachet, zejména v jejich horních částech, kde jsou hlinitopísčité sypké horniny. Šachty mohly být v podzemí propojeny chodbicemi a dále rozfárány, tak, jak bylo zjištěno u mnoha povrchových dobývek v jiných těžebních revírech ČR, např. v Jeseníkách – Suché Rudné, Vysoké apod.

Na okrajích těžních jam a v některých obvlech jsou zarostlé objemné zetlelé pařezy stromů, což pro datování dobývek není nijak významné. Kutací práce nemusí pocházet z konce 19. století, ani z první poloviny 20. století, kdy se v okolí Jiřetína prováděly pokusy o obnovu těžby rud vzácných kovů a také uhlí, ale mohou být mnohem starší. Nasvědčuje tomu nejen stupeň koroze železných nálezů, ale i skutečnost, že většina předmětů, kromě několika, byla uložena ve velké hloubce pod povrchem a pod původní ušlapanou vrstvou písku a hlíny v pracovních plochách kolem šachtic i v hlušině obvalů odpadních hald. Tato skutečnost potvrzuje, že se jedná o předměty náležející do doby, kdy se na lokalitě těžilo.

Z provedeného průzkumu vyplývá, že obvaly i jámy zůstaly v původním stavu, i když byly zčásti již zasypany. Časem se zasypaný propadal a jejich trychtýř prohluboval, jámy byly lesními dělníky postupně zaplňovány větvemi a kmeny stromů. Jako k mnoha jiným menším těžebním lokalitám, ani k této se nedochovaly žádné dostupné historické prameny. Datování by přinesl teprve nález okrajových zlomků užitkové keramiky, což se nám zatím nepodařilo. Směrem na jihozápad od jámy (A) se táhne jen málo znatelná a nehluboká rýha ve tvaru písmene V, svažující se lesem dolů a rozšiřující se do zaniklého úvozu původně širokého 2 až 2,5 m. Po 100 m končí na hlavní cestě. V úvozu byly v hloubce 20 až 25 cm nalezeny úlomky ok řetězů obalovaných rovněž silnou krustou. Protože tato rýha táhnoucí se od jámy (A) v opačném směru nikde

tože tato rýha táhnoucí se od jámy (A) v opačném směru nikde nenavazuje na další cestu, je pravděpodobné, že by se mohlo jednat o původní úvozovou cestu používanou dočasně v době těžby ke svážení vytěžených rud k dalšímu zpracování. V rýze pod 20 cm vrstvou humusu v uježděném písčitohlinitém podloží byl nalezen silně zkorodovaný nástroj, škrabka na kůru používaná při opracovávání kmenů.

4. U Patzeltova pramene

Tato svojí délkou téměř 200 m nejrozsáhlejší lokalita se nachází na z. svahu Pěnkavčího vrchu, kóta 792 m. Její mohutné haldy již z dálky upoutávají pozornost (obr. 3). Stručná zmínka o ní již byla v souvislosti s objevením zaniklé sklářské hutě.^{4/} Podrobnějším průzkumem bylo zjištěno, že zde byly, podobně jako v předchozích lokalitách, těženy rozvlečené a rozvětralé vulkanity, které jsou zdrojem železné rudy. Lokalita se nachází pod znělcovým lomem Klapperschöber, ale v sutí byly nalezeny i bazické vulkanity (G, H). Největší dobývky jsou na pískovcové hraně svahu (F), připomínající spíše mělké lomy. Jejich haldy dosahují šířky od 7 do 30 m a výška na svahu činí až 5 m. Částečně tyto haldy pocházejí z mladší těžby kvádrů, které byly zpracovávány kameníky přímo na lokalitě. Drobné i větší úlomky již opracovaných kvádrů spolu s pískovcovou drtí překryly starší sklářskou huť, jejíž pozůstatky byly nalezeny v červnu roku 1999. Povrchové sběry úlomků sídlištní užitkové keramiky a jejich datování předběžně řadí sklářskou huť do poloviny 15. století.

Rýha délky více jak 20 m se táhne z horní plošiny přes hranu svahu po spádnici (A). Dvě, podle haldy hlubší šachtice (B), a řada odkopů s průzkumnými sondami (C) i jámy (E) ve svahu pod cestou nasvědčují intenzivnímu účelovému průzkumu. Toto nevelké ložisko mělo zřejmě jen místní význam a mohlo mít souvislost i se sklářskou hutí. Skláři potřebovali železo na výrobu vlastních specifických nástrojů a také na výrobu seker ke zpracování velkého množství dřeva na vytápění pecí, kterých každá huť měla několik. Velké dobývky ve svahu pod cestou (J), kde se vyskytuje bílý křemenný písek s oblázky, mohly nejspíše sloužit jako zdroj suroviny pro tuto sklárnu. Konkrétní datování těžební lokality a časovou souvislost se zaniklou sklárnou za daných okolností bude možné objasnit až na základě výsledků archeologického výzkumu.

5. Trojhran a Šperlichův kámen

Trojhran je skála silně prokřemenělého pískovce vysoká asi 3 m s plochým vrcholem, na němž jsou skalní mísy. Měří po obvodě asi 15 m a stojí přímo na státní hranici se SRN (kóta 673 m). Na tomto historickém hraničním kameni se nacházejí letopočty 1679, 1709 a další. Na starých mapách je značen jako Dreyecker. Na mapě lesů Tolštejnského panství od J. Oedera ml. z roku 1571 je uváděn jako Reinstein zwischen den Sittischen, Reichstädter und C. v. Schleinitzen – mezník mezi Žitavským, Zákupským a K. (Kryštofem) ze Šlejnic. Dělí i současné hranice okresů Děčín a Česká Lípa.

Další skála, Sperlichstein, je někdy označována jako Vrabčí kámen, je to však spíše Šperlichův kámen, podle příjmení dříve v okolí běžného. Jedná se též o suk prokřemenělého pískovce,^{5/} v jehož okolí a pak i na jihozápad podél hřbetu až k lomům na Granátovém Šeburu a Pětikostelním kameni, se táhnou menší i větší jámy a odkopy.

Z dosavadních zjištění v souhrnu vyplývá, že vytěžená ruda z okolí Stožce na panství Šlejniců mohla být dopravována ke zpracování v metalurgických pecích do blízké Míšeňské doliny, kde již dva objekty tohoto druhu byly lokalizovány,^{6/} další pece by se mohly nacházet pod lokalitou Gotsgruben někde na březích potoků, kde byla na několika místech nalezena hutní struska již v r. 1989 Michalem Gelnarem. Objekty se však nepodařilo dosud lokalizovat pro značně nepřístupný, bažinatý a křovinami zarostlý terén. Na základě výsledků průzkumů z nálezů, ale také z absence dalších hutnických objektů v okolí Jiřetína, se ukazuje, že právě v Míšeňské dolině a v její bezprostřední blízkosti mohly být v prozatím přesně neurčeném období soustředěny určité výrobní a zpracovatelské aktivity, a to až do vytěžení potřebných zdrojů surovin pro tyto činnosti. Objevené těžební lokality na železné rudy v okolí Stožce, navazují na řadu dalších obdobných dobývek, táhnoucích se po vulkanické linii od Malého Buku (kóta 712 m), Velkého Buku (kóta 735 m) a Hraničního rybníka.^{7/} Nejbližší z nich by mohly souviset s místní historickou těžební a hutnickou aktivitou v Míšeňské dolině. Následující popisované nálezové situace se již týkají lokalit nacházejících se na bývalém panství Zákupy.

6. Bouřný

Původní název Friedrichsberg – Bedřichův vrch, kóta 702 m. Jeho severní, severovýchodní a východní svahy jsou posety řadami kutacích sond. Na severním úbočí Bouřného je jedna z lokalit uváděná

na mapách z počátku 20. století jako Wolfsgrube – Vlčí jáma. Průzkumné práce se táhnou jak ssv. směrem až na jižní úpatí Kopřivníku (kóta 748 m) a po obou stranách cesty nazývané Gartenweg, tak i jihovýchodním směrem kolem cesty Bierweg a bunkrů ŘOP – vz.37 po úbočí Bouřného. Z druhé strany pak nad Pstruhovým rybníčkem a v lesním oddělení Bettelmadelsloch.

7. Kobyla a Černá stráň

Kutací práce pokračují od Bouřného směrem ke Kaufmannovu buku po vrchu označovaném jako Kobyla. Na starých mapách je nazýván Hřebec (Hengstberg), kóta 626,8 m. Na jejím úpatí, na křižovatce lesních cest naproti Kaufmannovu buku, je malý pískovcový lom a dále po hřbetu a jihovýchodním úbočí až k hradu Milštejnu jsou rozmístěny další desítky mělkých jam. Jihozápadním směrem od Kobyly pak pokračují po svahu Černé stráně, v liniích jak šachovnicovitě po vrstevnicích, tak i po spádnicích až k Rousínovskému potoku. Na Černé stráni se projevují mnohem čtenějšími, většími relikty i zajímavým hlubším propadem šachty uprostřed lesní cesty. V roce 1993 byl propad hluboký více jak 3 m a bylo ještě vidět i přímé pokračování cesty za jámou. Trychtýř byl postupně lesními dělníky zavážen. V současné době je již zcela zasypán, ale zavážka se na okrajích dále propadá, proto se mu používaná lesní cesta vyhýbá. Jáma má obdélníkový profil 6 × 4 m. Obval je široký až 7 m. Do svahu na úpatí Černé stráně, u potoka směrem na ssv. je otevřený zářez široký 10 m, dlouhý 14 m a hluboký 4 m. V zářezu byly zjištěny železité zeminy a kusy znělce. Nad zářezem jsou vyhloubeny desítky menších i větších šachtic a odkopů sledujících tektonickou linii, morfologicky patrnou jako pískovcový hřbet. Celé údolí je překryto mnoha haldami a odkopy připomínajícími sejpy. Kutací práce pak pokračují po svahu dolů podél potoka, který pramení v údolí Černé stráně a táhnou dále k Pařezu a k velké dobývce pod Čerstvým pramenem, na východ pak až k Vinnému sklepu.

Ve svahových sutích vrchu Kobyla (ale i okolo jiných znělcových vrcholů) je místy velké množství menších podélných jam, jejich zařazení není jednoduché, v mnoha případech jde o mohutné vývraty. U několika jam je však nesporné, že to jsou šachtice, ty leží však ještě v pískovcích. Menší jámy, zvláště jejich seskupení ve hliníto-kamenitých sutích, by mohly sledovat čedičové výchozy. Na Černé stráni se nachází i velký pískovcový lom i tzv. Bedřichovský „viklan“.^{8/}

8. Pod Čerstvým pramenem

V lokalitě Beim Heidel ve vzdálenosti 50 m na východ od místa, kde se slévají potoky, pramenící na úbočí Pařezu, kóta 533 m, a které zde protínají lesní komunikaci do Rousínova, leží poměrně velká dobývka (obr. 4). Její tvar je typický pro železnorudné dobývky, vyřizuje přitom fonolitovou žílu. Dobývku tvoří dvě ploché jámy. První (A), je oválného tvaru délky 40 m a její vnitřní průměr je 25 × 9 m, hloubka 4 m. Uvnitř jsou tři menší zasypané šachtice. Obval je rozměru 15 × 40 m. Druhá jáma (B) leží v ose severovýchodním směrem o 16 m dále. Je hluboká 3 m a její vnitřní průměr je 10 m. Obval má rozměry 15 × 12 m. V obvalech kolem dobývek byl nalezen jeden malý klín, dále jen hřebce, oka řetězů, úlomky klínů. Mezi oběma jámami procházela již dávno zaniklá cesta, v níž byla nalezena jedna koňská podkova, mosazné kování z koňského postroje, hřeb, klín a úlomek klínu. Klasické hornické nářadí zde nebylo žádné (obr. 5). Na vrcholu Pařezu, jakož i u potoků tekoucích z jeho úbočí, jsou menší i větší odkopy, haldy a jámy, od průzkumných prací či rýzovacích pokusů. Na jihovýchodním svahu je zaniklý pískovcový lom s velkými haldami.

9. Zámecký vrch

Ve vzdálenosti 400 m j. od výše popisované lokality leží nevysoký Zámecký vrch, kóta 450 m, na předválečných mapách označovaný jako Schlosshübel. Na turistické mapě Lužických hor z r. 1997 ve čtverci B 2 je tento vrch již nazýván Rousínovským hrádkem a je označen symbolem hradu – zříceniny. V turisticko-vlastivědném textu na rubu mapy se praví, že jsou zde příkopy, valy a jámy po neznámém hrádku, který zřejmě sloužil k ochraně kupecké cesty.^{9/} Jedná se o oválný vulkanický zalesněný pahorek s příkrými svahy, nevelkého průměru cca 60 × 25 m, který převyšuje okolní terén asi o 15 m. Na jeho vrcholu se nacházejí dvě šachtice vyhloubené v čedičové hornině ve směru SV - JZ ve vzdálenosti 5 m od sebe. Mají průměr 1,5 a 2 m. Jedna ze šachtic na vrcholu v době dokumentace v srpnu roku 1994 byla hluboká skoro 2 m a částečně zasypaná. V roce 1999 bylo zjištěno, že zde někdo velmi pracně kopal a polovinu obvodu zásypané šachtice vyzmáhal do hloubky 3 m až na její dno. Na dně je do boku menší rozrážka. Druhá polovina zásypané šachtice vybraný prostor zase postupně zasypala. Vrchol této lokality je rozkopán a povrchová vrstva jehličí a humusu je odklizená téměř až na skálu. Zemina je sypána ze svahu po obvodě vrcholu.

Ve starší regionální vlastivědné literatuře se o tomto vršku uvádí jen několik následujících údajů: O tom, že na něm kdysi stávalo nějaké stavení, svědčil fakt, že v roce 1776 tam byl při stavbě čihadla objeven sklep, kde se nacházel na několik kusů rozpadlý sud a zrezivělý jílec kordu nevalné řemeslné úrovně. Patrné byly i základy obytné budovy a jakýsi příkopovitý útvar okolo pahorku.^{10/} Jelikož sklep měl obsahovat velký poklad, pokoušelo se roku 1794 o jeho vyzvednutí pět obyvatel z blízkého Rousínova, ale marně. Podle jiného názoru měli mít kdysi na tomto místě milštejnští své letní sídlo, nebo zde bývalo jakési opevněné středověké strážní stanoviště a v případě nebezpečí stráž troubením varovala obyvatele hradu.^{11/} Výšina je skutečně obtáčena po úbočí od severovýchodu až na jih jakýmsi valem se zasypaným příkopem, dávajícím tím výšinně ráz opevnění (obr. 6). Prozatím se zde povrchovými sběry nepodařilo nalézt keramiku, ani žádné kovové předměty. Všeobecně bylo při lokalizaci tohoto vrchu uváděno, že leží v tzv. Starém lese, ve II. revíru Cvikovských panských lesů.

Když v r. 1849 vydal Anton Raim, lékař ze Cvikova, svoji monografii o hradu Milštejně, uvedl v ní, že tento vršek je zarostlý vysokým lesem a nic již nesvědčí o tom, že by byl kdysi obýván.^{12/} Na vršku měly být údajně před lety nějakým badatelem nalezeny zlomky renesančních kachlů.^{13/} Podle prospekce a povrchových sběrů v okolí v létě 1996 se zdá, že na popisovaném vršku mohla stát jakási jednoduchá fortifikace k ochraně v blízkosti se nacházejícího sídliště řemeslníků (horníků?), anebo kolem procházející staré cesty – na dohled je důležitá křižovatka starých cest. Mezi nálezy je ulomená špička hornického špičáku a větší množství zlomků užitkové keramiky vrcholného středověku nalezených v místech ostrohu křížení lesních cest.^{14/}

10. Kohoutí potok

Nedaleko od místa, kde Kohoutí potok podchází lesní asfaltovanou silnicí k Milštejnu, je výše proti proudu potok přehrazen hrází (obr.6). Hráz je 55 m dlouhá, 4 m široká a 4 m vysoká. Po hrázi, dnes již přerušené, původně vedla stará cesta, byl zde nalezen hřeb a půlka středověké jezdecké koňské podkovy, kterou je možno zařadit do 15. století. Nad tímto přehrazeným údolím ve vzdálenosti 150 m na severozápad, je na přítoku bezejmenného potoka další uměle sypaná hráz. Je vysoká 2,5 m, dlouhá 20 m, široká 6 m a je rovněž přerušená. Proti toku Kohoutího potoka směrem nahoru na

obou jeho březích jsou menší i větší umělé zářezy s haldami, pravděpodobně po rýžování. Přehrazením vodních toků zde v minulosti vznikly dva rybníky, jejichž využití při zpracování vytěžených surovin je možné. U cesty vedoucí k severu se nalézá i známý brusný kámen. Je to pískovcový balvan o rozměrech 3,5 × 3,3 m, vysoký 1 m, který má na sobě velký počet zářezů na broušení nástrojů.

11. Pec u Milštejna

Ve vzdálenosti asi 400 m od hradu Milštejna jiz. směrem se nachází těsně u lesní cesty relikt objektu, který byl dlouho řazen mezi železnorudné dobovky. Teprve v létě r. 1999 po identifikaci pecí v Míšeňské dolině je pravděpodobné, že jde rovněž o hutnický objekt. Lokalita leží u kóty 525,6 m na severozápadním protáhlém úbočí Trávnického vrchu. Plánek objektu a jeho boční řez vidíme na obr. 7. Předpokládaný tvar této pece v řezu je na obr. 8.^{15/} Podle reliktu se nejspíše jedná o nadzemní šachtovitou redukční pec, která je částečně zasazena do přírodního svahu a je kotlovitého tvaru. Jáma má rozměry 10 × 7 m, a její hloubka od horního okraje svahu je 7 m. Obval obepínající pec má průměr 20 m. Před vlastním prostorem nístěje (B) se nachází oválná mírně zahlobbená vanovitá předpecní jáma (A) o průměru 6 × 4 m, která byla od pecního prostoru oddělena příčnou zdí (C). V ní by se měl nacházet větrný tunel s výpustí strusky a prováděl se tudy odpich. Přepálené znělcové kameny, tvořící základy stěn pece, jsou pod drny trávy ještě patrné v původním usazení. Jsou i v obvalu po jejím obvodě. Kameny z destrukce klenby šachty (D) jsou napadány částečně do středu jámy nístěje a částečně tvoří obval. Přepálená červená jílovitá hlína s pískem se nachází jak v obvalu, tak i ve středu nístěje. Na povrchu bylo nalezeno i několik kusů natavených znělců s náteky železné strusky, která jinak chybí. Na okraji obvalu v hloubce 15 cm byla nalezena podkova a na okraji předpecí plochý klín (obr. 9). Naproti peci je pracovní plošina 20 × 30 m, končící prudkým srázem do hloubky 15 m na skalním výchozu znělce. Podle datování podkovy nalezené v obvalu pece mohl by se tento metalurgický objekt a výrobní činnost v něm provozovaná předběžně zařadit nejspíše do doby kolonizace zdejších pohraničních hvozdů ve 13. a 14. století.^{16/}

12. Dobývky v okolí Milštejna

Několik pinek sleduje složitou vulkanickotektonickou strukturu od Milštejna směrem k severovýchodu podél jednotlivých menších

skalních útvarů (Bornhübel). Množství mělkých odkopů se pak odklání více na sever po úbočí Suchého vrchu. Prokřemenění a proželednění pískovců je zde ještě silnější než na Milštejně samém, většinou jde ale o kameny v sutí. Také strukturu směru SZ - V sledují pinky jednak přímo u Milštejna, dále v lesním oddělení Welslöchern na SZ, méně pak na JV v oddělení Hakenberg. Tam je několik míst silně prokřemeněno a na jedné takové skalce je vyvinuta velká skalní mísa, časté je též masivní proželednění. Rovněž v odděleních Beim Schulzimmer a Dachslöchern^{17/} na severním úbočí Trávnického vrchu jsou menší jámy, z nichž alespoň některé mohly sloužit těžbě železných rud.

13. Dobývky na Lesním vrchu

Na jihozápadním úbočí Lesního vrchu (kóta 445 m) se kutací práce táhnou paralelně ve dvou liniích po žile rozvětralého vulkanitu směrem SSV - JJZ (obr.10). První linie šachtic končí až dole u cesty směřující do Naděje. Jedná se o čtyři jámy (A až D). Na jjz. straně je největší a nejnižší položená jáma (A). Je oválného tvaru o rozměrech 12 × 5 m, její hloubka je 1,5 m a je zaplněna letitou skládkou odpadků. Obval je průměru 25 m. Jáma (B) má rozměry 3 × 4 m, hluboká je 1 m a má obval široký 5 m. Jáma (C) je oválného tvaru 7 × 5 m, hloubky 80 cm. Jáma (D), kterou první linie končí, je průměru 3 m, hloubky 0,5 m a obval má široký 5 m. Protože jihovýchodní strana dobývky po celé délce cca 80 m stoupá do svahu s úhlem 35 stupňů, je vytěžená hlušina sypána dolů po severozápadním a jihojihovýchodním svahu. Druhá linie šachtic je jihojihovýchodně od linie první ve vzdálenosti 18 m. Spodní jáma (E) je průměru 5 m, hloubky 0,5 m a má kruhový obval průměru 10 m. Těsně navazuje na jámu (F) rozměrů 3,5 × 3 m a spolu tvoří samostatnou dobývku. Od ní dále do svahu ve vzdálenosti 8 m je další dobývka délky 30 m. Skládá se ze třech šachtic (G až CH), které jsou tvarově i rozměrově téměř shodné s jámami (B až D) první linie. První jáma (G) je průměru 5 m, na ni po 3 m navazuje další (H), která je oválného tvaru 10 × 5 m. Po 3 m je další jáma (CH) o průměru 3 m. Tak jako u spodní linie je hlušina sypána dolů po svahu. Ve vzdálenosti 60 m od jámy (CH) je v ose linie osamocená jáma (I), průměru 3 × 3,5 m, obval zde není patrný. Ve vzdálenosti 3 m od ní je pískovcová hrana svahu. Od jámy (I) ve vzdálenosti 43 m je další osamocená jáma (J) průměru 6 m, s obvalem o průměru 10 m. Je odkloněna od směrů obou linií o 25 stupňů k západu. Jihozápadní

hřbet Lesního vrchu pokračuje morfologicky významnou skálou s několika menšími okny, ze které lze přehlédnout úsek Lipské cesty mezi Milštejnem a Lesním vrchem. Na samém vrcholu je několik menších lomů, jeden z nich dobře vypovídá o technologii výroby pískovcových stavebních kvádrů, tzv. štuků.

Z druhé strany Lesního vrchu je na jeho prudkém severozápadním svahu nad Hamerským potokem naproti koupališti další zářez dobývky (K) sledující stejnou vulkanickou žílu. Je dlouhý 6 m a široký 4 m. Další jáma (L) vybočuje z osy vulkanitu již dole u potoka. Je to jáma o průměru 6 m, dnes již téměř zasypaná. Její trychtýř, přestože je zaplněn bahnem z Hamerského potoka, větvemi a kmeny stromů, je ještě znatelný. Vulkanit se zde projevuje i morfologicky, především zpevněním pískovcového koridoru, na skalce je patrna kontaktní plocha, která přímo v potoce pak tvoří tenkou prokřeměnělou desku vzdouvající vodu. Asi o 50 m výše proti toku jsou další, již menší pinky, sledující paralelní tektonickou strukturu. Podíváme-li se na celkovou situaci rozmístění povrchových dobývek na Lesním vrchu, zakreslených na situační mapě na obr. 11, zjistíme, že všechny zachovávají obvyklý směr, t.j. SSV – JJZ.

14. Pec pod Lesním vrchem

Pod Lesním vrchem, u brodu na Hamerském potoce, byly v srpnu roku 2000 objeveny pozůstatky po hutnění železných rud dobývaných na Lesním vrchu a v okolí (obr. 12). V potoce byla nalezena na několika místech železná struska, vyplavená z břehů přívaly vody (5). Do současné doby se dochovala pouze halda hutní nístějové strusky (1), mající rozměry cca 20 × 10 m, a v ní se nachází celkem pět druhů strusek. První je lehká, sklovitá, méně i více pórovitá, černé barvy a na povrchu lesklá. Druhá je stejná, ale místy je pokrytá slabým zrcadlově stříbřitým povlakem. Třetí má charakteristické náběhové duhové barvy. Některé úlomky těchto tří druhů strusek mají tvarovaný, zakulacený okraj a vždy jednu stranu hladkou patrně od dna nístěje pece, nebo nějaké formy. Čtvrtá je na povrchu rezavá, je oproti ostatním těžší a má ferromagnetické vlastnosti, obsahuje mnohem více vytaveného železa. Pátý druh strusky je sklovitého charakteru nazelenalé barvy, podobný nístějovému sklu. V haldě strusky je zarostlý mohutný pařez značného stáří o průměru 1 m (2). Pokud jde o vlastní relikt pece, ten se dosud nepodařilo lokalizovat. Nejspíše se pec nacházela na místě mírně zvýšených pahrbků strusky, tvořících nepravidelný podkovovitý

tvár. Mezi pahrbky je podélná prohlubeň délky 5 m, šíře 1,2 m, zaplněná humusem a spadáným listím s jehličím.

Na jižní straně pece se táhne směrem na východ až k břehu potoka násep dlouhý cca 50 m, vysoký 0,5 m a široký 3 m. Do náspu (4) byla před lety vyžděna žumpa latríny patřící k nedalekému koupališti n. p. Bonex. Na okrajích plošiny, kterou Hamerský potok obtéká, je zachováno značení (3) katastrální hranice Mařenice a Naděje. Jinak tato hranice prochází tokem, proto lze předpokládat, že v tomto místě byl tok přeložen. Stará cesta prochází těsně kolem předpokládaného místa pece a dále pokračuje do obou směrů hlubokými úvozy. V cestě v hloubce 15 cm, byl nalezen kus struskovitého a pórovitého vytaveného železa (8). V potoce se našla část zlomené oje s kováním (9) a železná objímka (10). Dále bylo nalezeno v potoce odtud až do Hamru množství sklářské strusky a úlomky pánví. Na západním svahu pod cestou je v pískovcích zasucená jeskyně, možná sklep (6).

Na haldě strusky u Lipské cesty, byl asi v 19. století postaven železný křížek na pískovcovém podstavci, obojí průmyslově zpracované, s nápisem „Unerforschlich sind die Ratschlüsse Gottes und ewigweise seine Fügungen.“

15. Pec u Cvikova

Tento objekt objevený na jaře roku 2000 je obdobou výše popisované pece u Milštejna. Rovněž vypadá na první pohled jako těžební dobývka. Pec je částečně vestavěna do přírodního severozápadního svahu kóta 395 m (obr. 13). Má vnitřní průměr 12 × 8 m. Hluboká je 5 m a nemá předpecí. Pokud je měla, mohlo být časem rozvlečeno provozem po lesní cestě, která vede těsně podél pece. Průměr obvalu činí až 27 m. Také zde se v obvalu nacházejí ploché znělcové kameny a pískovce do červena zbarvené ohněm. Těsně kolem pece souběžně s cestou protéká potok, který po hrázi překračuje stará cesta. Násep hráze je široký až 6 m, podobný násep je i u pece pod Lesním vrchem. Opodál jsou hluboké, dnes již zasuté a zarostlé úvozy této cesty, směřující ke Cvikovu. Cesta je lemována mezníky, které jsou v těchto místech označeny čísly 218, 219 a 220. Jeden z nich je zasazen v korytě potoka přímo před pecí.

16. Dobývky u Světlé pod Luží

Menší, většinou nesouvislé, povrchové dobývky se nacházejí u Dolní a Horní Světlé. Většina leží na katastru obce Krompach,

který se zde tak těsně přimyká k chalupám v Dolní Světlé, že zdejší dobývky jsou z praktických důvodů popisovány pod jejím jménem. Nejvýznamnější jsou pinky sledující pokračování vulkanicko-tektonické struktury Lesního vrchu, která pokračuje přes Hamerský potok okolo tzv. Bonexu do Světlé. Zde je možné ji sledovat za posledními mařenicými domy a po překročení Svitávky i na krompašské Malé straně. Pískovcový hřbet na úpatí Plešivce je zde oboustranně pokryt mělkými pinkami, které ojediněle pokračují na jeho severozápadní úbočí k státní hranici.

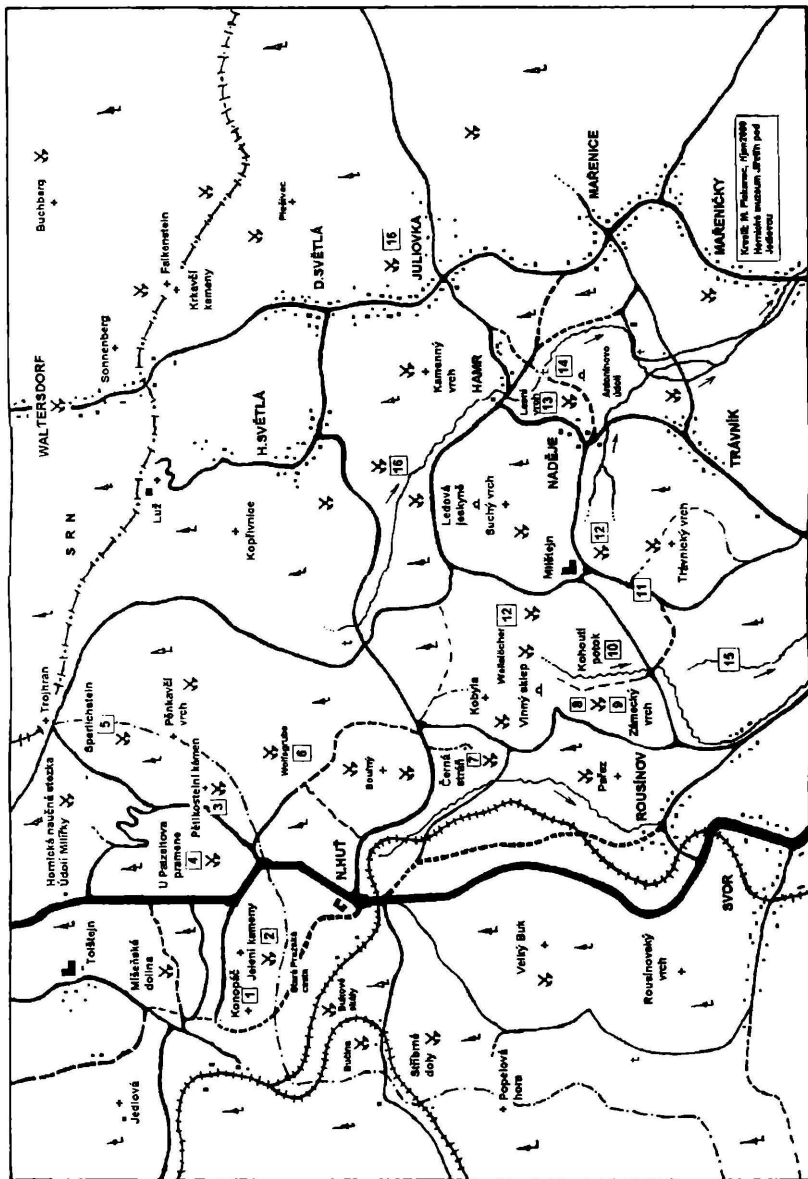
Závěr

Jak je patrné, těžba železných rud v pískovcích – správněji na vulkanických žilách tyto pískovce protínajících, byla v určitém období v Lužických horách a jejich podhůří zcela běžnou záležitostí. Škoda, že nelze přesněji ono období určit. S velkou opatrností lze však usuzovat na dobu kolonizace až konec středověku. Zajímavostí je sepětí aktivit sklářských a těžebních. Překvapením je však skutečnost, že prakticky všechny popisované metalurgické objekty leží na starých obchodních cestách do Žitavy, a to některé doslova.

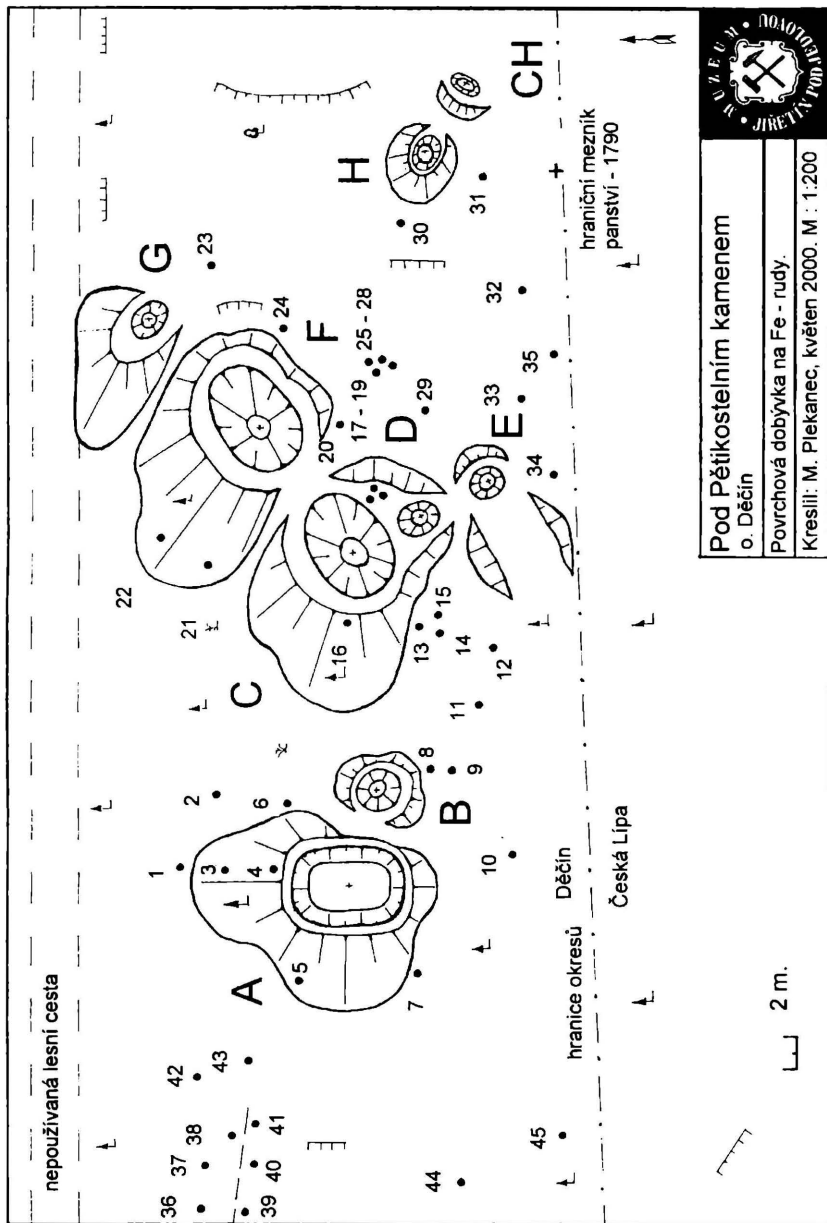
Hutnické objekty v Lužických horách se neudržely v provozu déle, než byly v okolí vytěženy suroviny. Teprve v místech u vydatnějších zdrojů surovin, kde byl předpoklad stálé výroby železa, byly stavěny pece velké, zděné a u nichž zřizovány i větší hutnické dílny jako např. Hamr u Naděje a další. Relikty pecí u Milštejna i pece u Cvikova jsou zajímavé mohutností a neobvyklostí svých rozměrů. Objekty železářských pecí v jiných oblastech ČR, na kterých již proběhl výzkum a jsou popsány, jsou nepoměrně menší. Objevy dalších železnorudných dobývek a metalurgických objektů na této straně Lužických hor jsou mimořádně důležité pro směr dalšího bádání v terénu a zejména pro historii hutnické železářské výroby v regionu. Jejich archeologický výzkum by mohl určit dobu jejich provozu a současně tím i datovat ostatní povrchové těžební lokality, ze kterých byly tyto pece zásobovány potřebnou surovinou.

POZNÁMKY

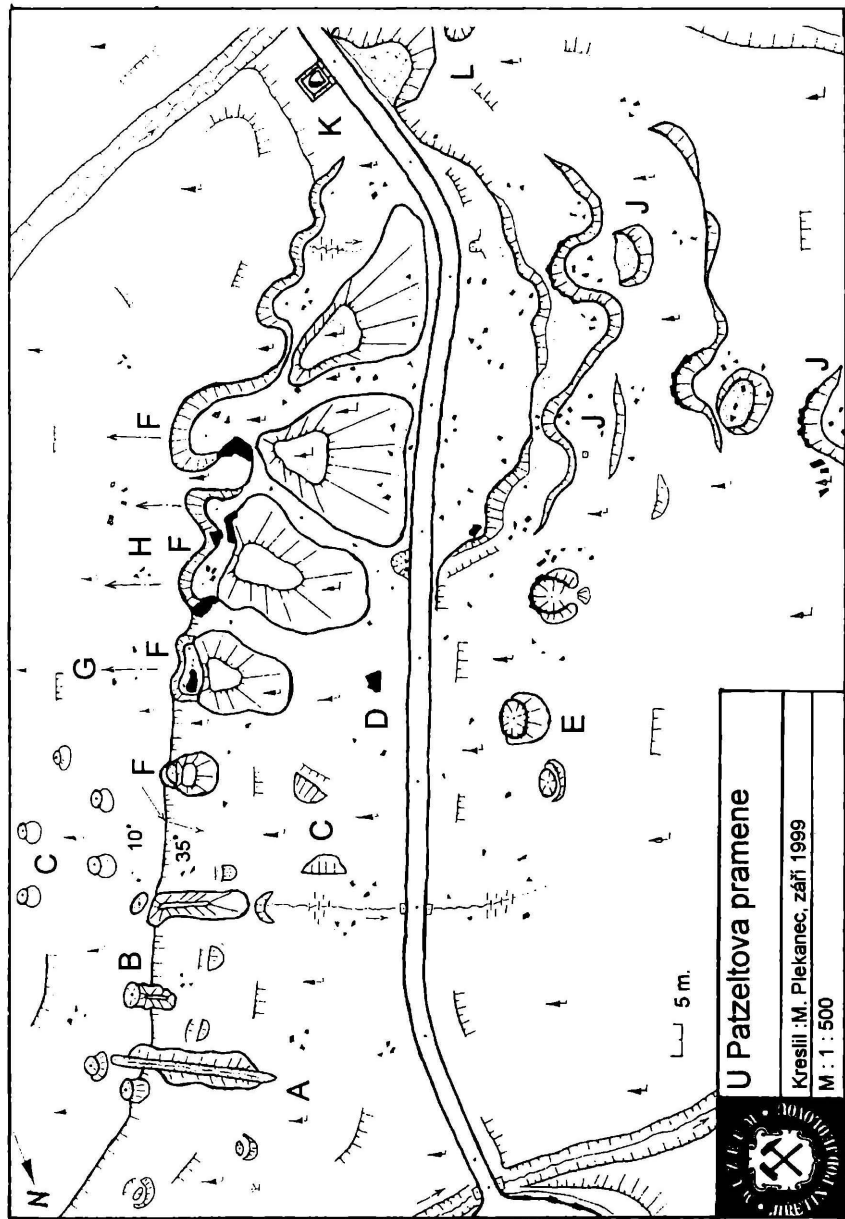
- 1/ Stein, K.: Několik oroným z Lužických hor. Z minulosti Děčína a Českolipska IV, 1985.
- 2/ SOA Litoměřice, pobočka Děčín: Soubor historických map. Mapa lesů tolstejnského panství od Georga Oedera ml. z r. 1571.
- 3/ Wirtschaftskarte Rumburk - Niedergrund. Hochwald im 100 Jahr: Umtriebe. 1:7200. Nach dem Befunde mit Beginn des Jahres 1900.
- 4/ Gelnar, M. - Plekanec, M. - Štika, J.: Kde ležely Gläsendorfy? Bezděz, 9, 2000, s. 119 - 135.
- 5/ Havránek, P.: Geologie Lužických hor. Bezděz, 4, 1996, s. 97 - 114.
- 6/ Plekanec, M.: Míšeňská dolina. Bezděz, 9, 2000, s. 417 - 435.
- 7/ Veselý, M. - Plekanec, M.: Bučina u Hraničního rybníka - stará hornická lokalita. Děčínské Vlastivědné zprávy, 8, 1998, č. 3., s. 23 - 34; Veselý, M.: Bukové skály u Jedlově. Jizerské a Lužické hory, 1999, č. 1, s. 7.
- 8/ Fabiánek, O.: Bedřichovský viklan. Bezděz, 6, 1997, s. 143 - 144. Poznámka: Tento „potencionální“ viklan je od 21. října 2000 viklanem skutečným.
- 9/ Turistická mapa č. 14, Lužické hory 1:50000. Vydal Klub Českých turistů. 2. vydání 1997.
- 10/ Stein, K.: Vlastní výpisy a poznámky ze starší, většinou německé regionální literatury.
- 11/ Moschkau, A.: Die von dem Oberlausitzer Sechsstädten eroberten und zerstörten Raubburgen der Lausitz, Schlesiens und Böhmen. Zittau 1873, str.111. Český překlad Jan Štika, Praha 1989.
- 12/ Raim, A.: Das zerstörte Friedersdorf. Die Burgruine Mühlstein und ihre nächste Umgebung. Jindřichův Hradec 1849.
- 13/ Sdělení Michala Gelnara. Zlomky těchto renesančních kachlů by se měly nacházet v OVM v České Lípě.
- 14/ Terénní prospekce v okolí Schlosshüblu s PhDr. Fr. Gabrielem, M. Gelnarem a M. Plekancem v říjnu 1996.
- 15/ Pleiner, R.: Základy slovanského železářského hutnictví v Českých zemích. Praha 1958. (Nákres klasické redukční šachtové železářské pece překreslen a upraven dle náleзовých okolností pece u Milštejna).
- 16/ Kudrnáč, J.: ústní sdělení - podkova předběžně datována do 13.-14. století.
- 17/ Názvy lesních oddělení převzaty z materiálů K. Steina, 1982.

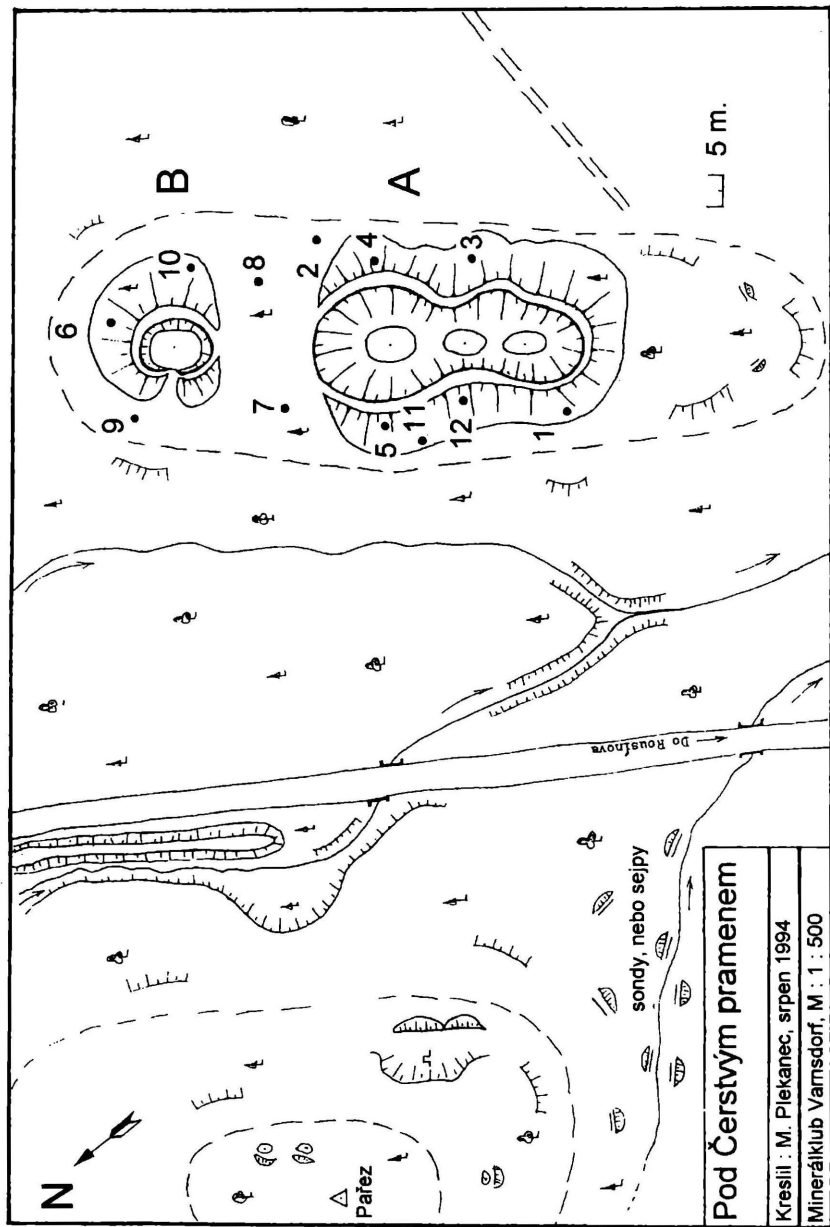
Obr. 1 Celková mapa popisovaných lokalit.

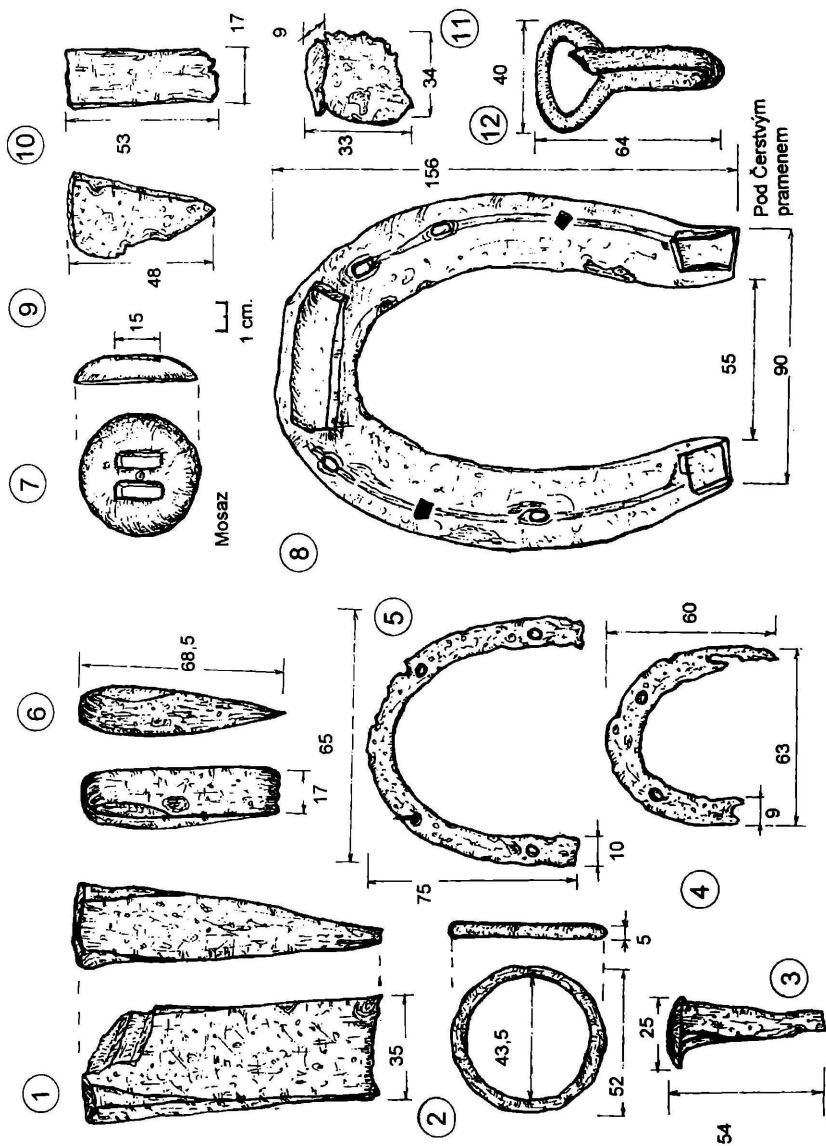
Obr. 2 Plánek lokality pod Pětikostelním kamenem.

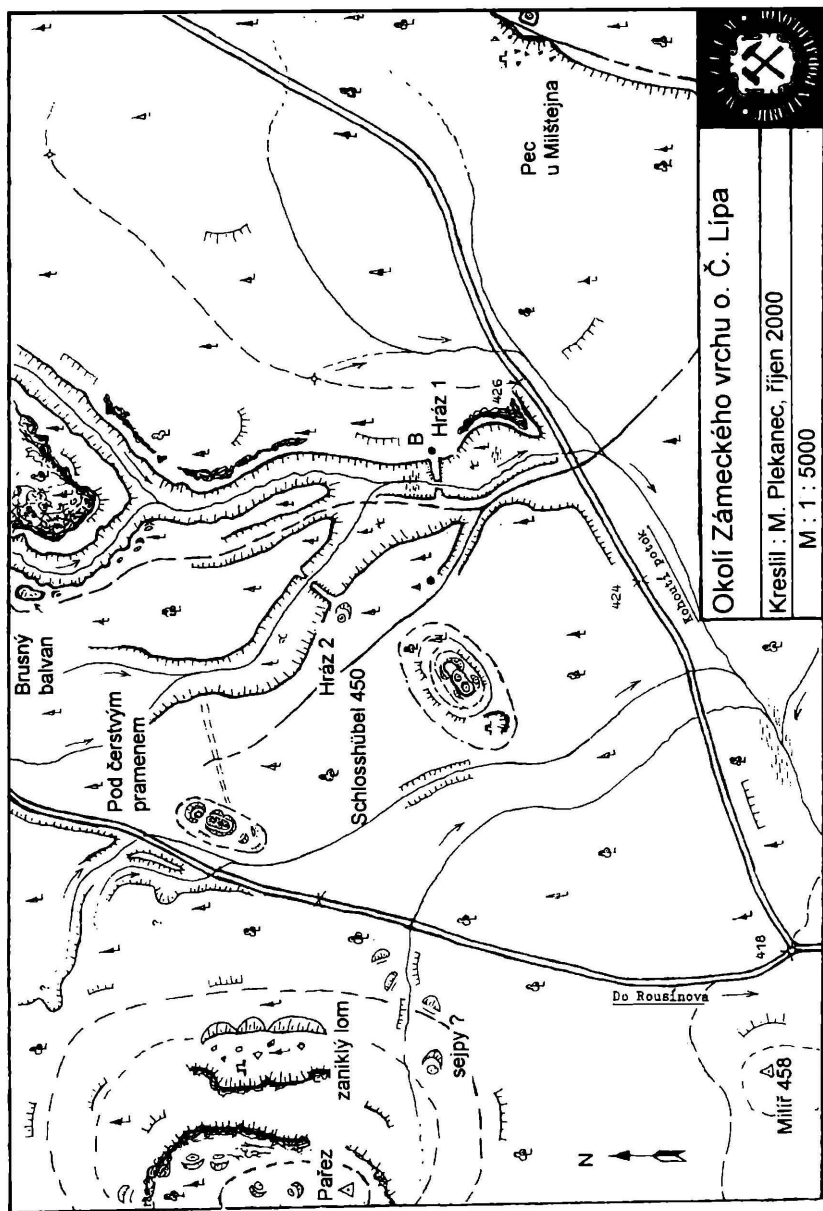
Obr. 3 Plánek lokality U Patzeltova pramene

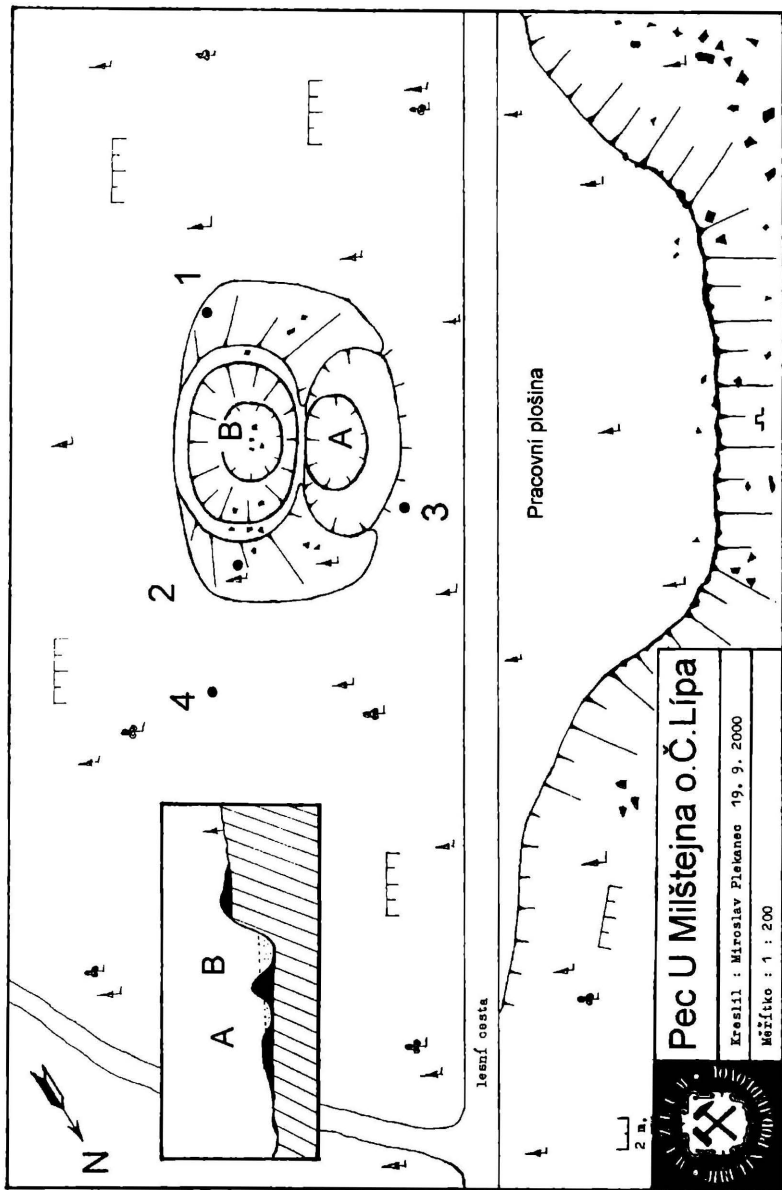
Obr. 4 Plánek lokality Pod Čerstvým pramenem.

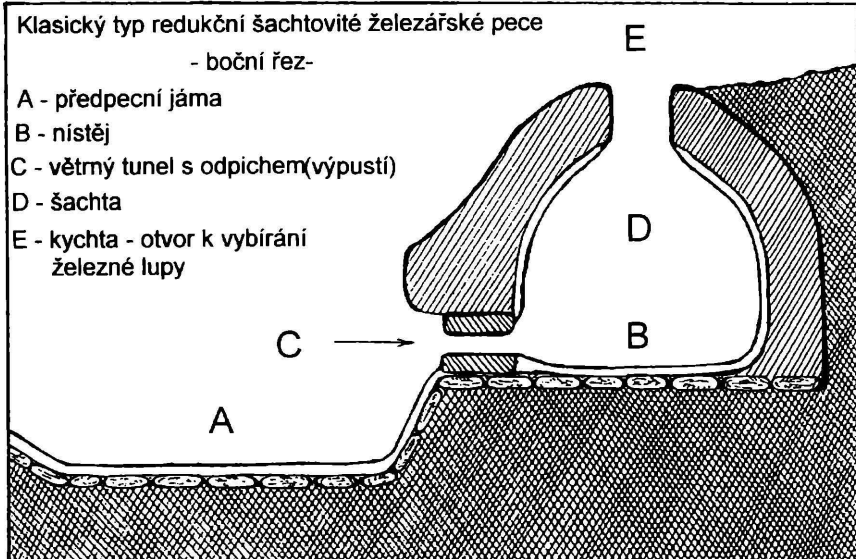
Obr. 5 Kresby nálezů z lokality Pod Čerstvým pramenem.

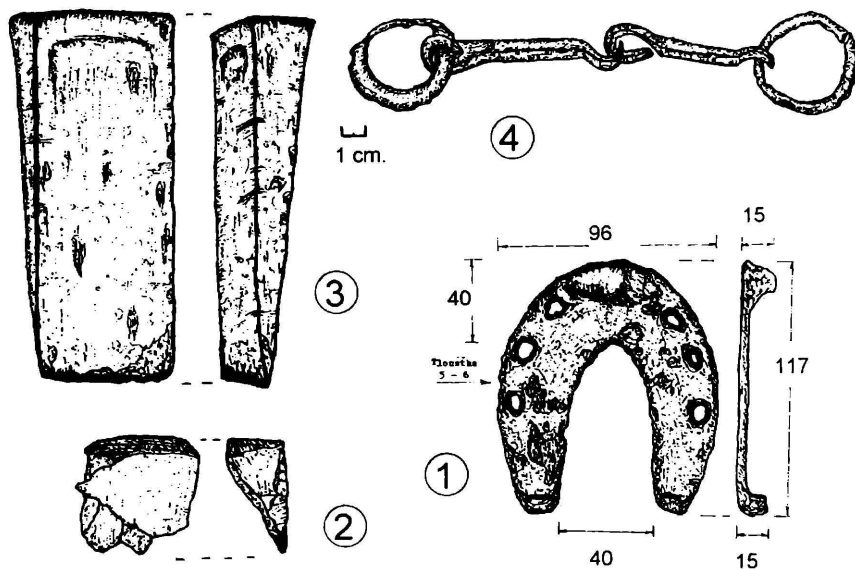
Obr. 6 Plánek okolí Zámeckého vrchu a Kohoutího potoka.

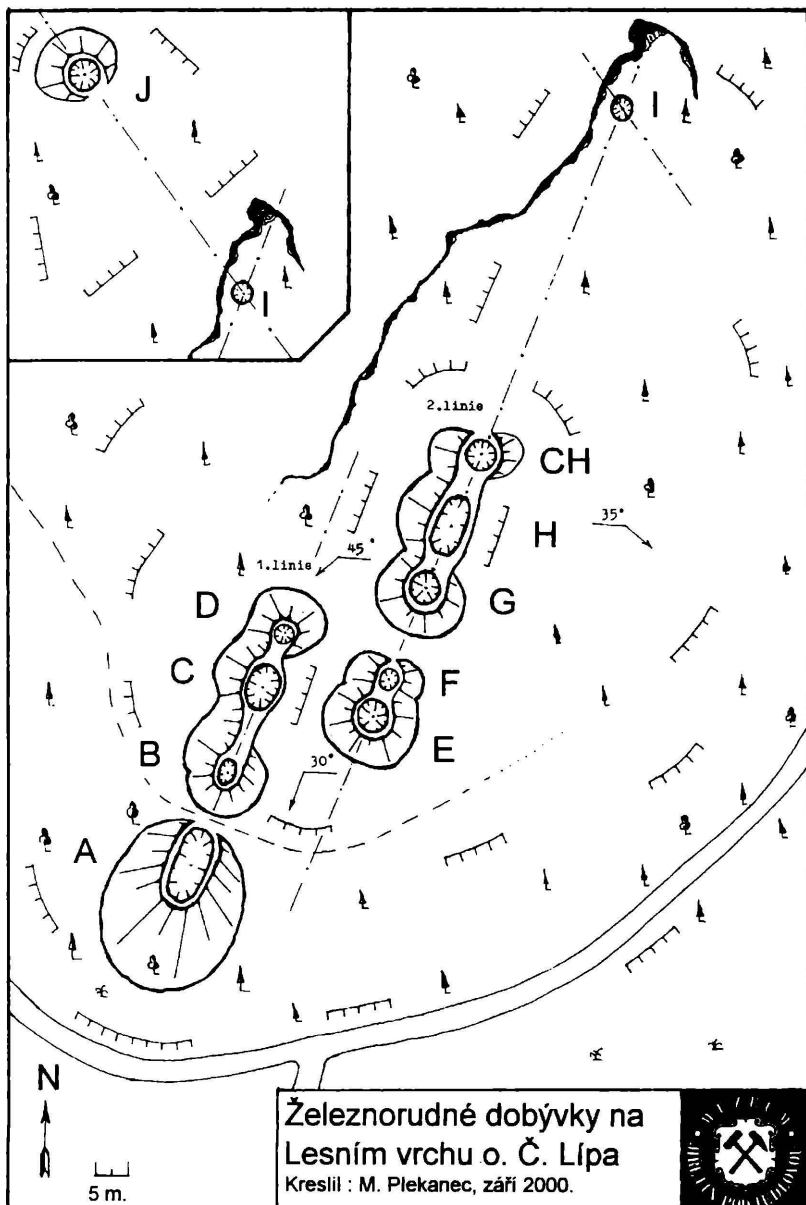
Obr. 7 Plánek pece U Milštejna.

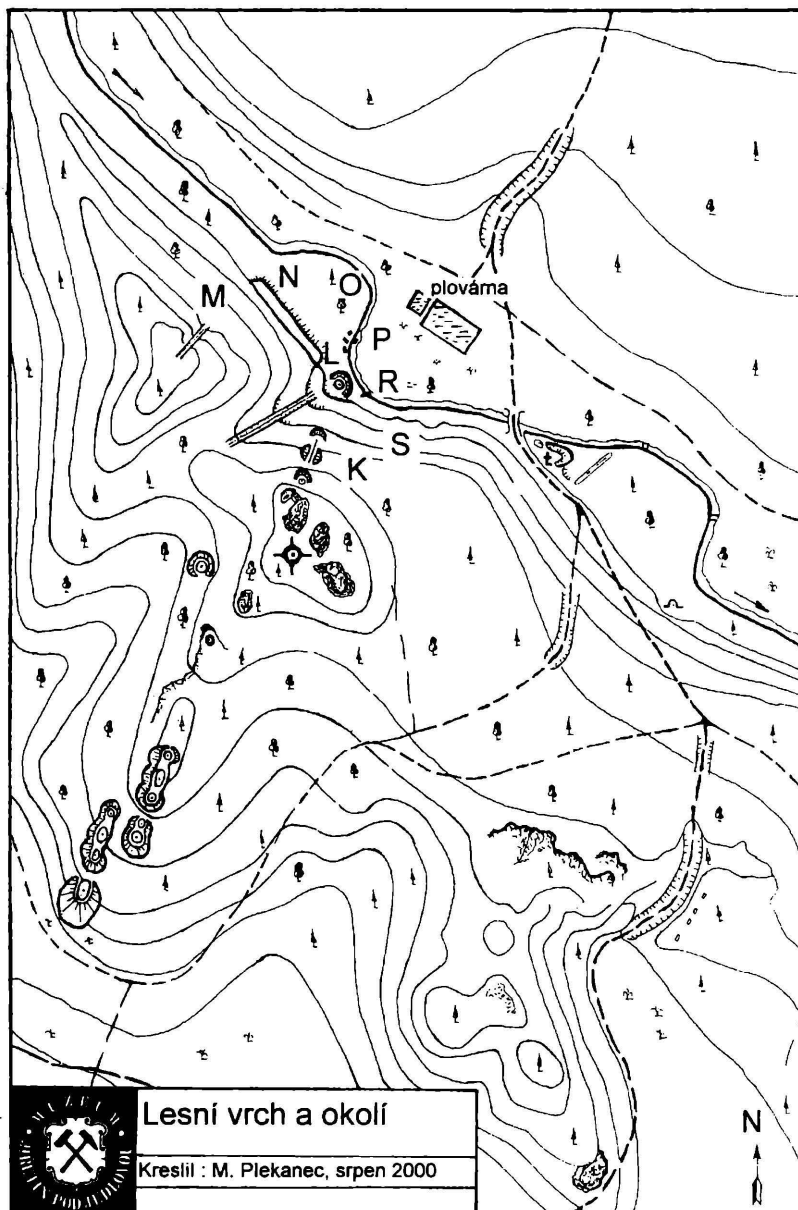
Obr. 8 Předpokládaný tvar pece u Milštejna.

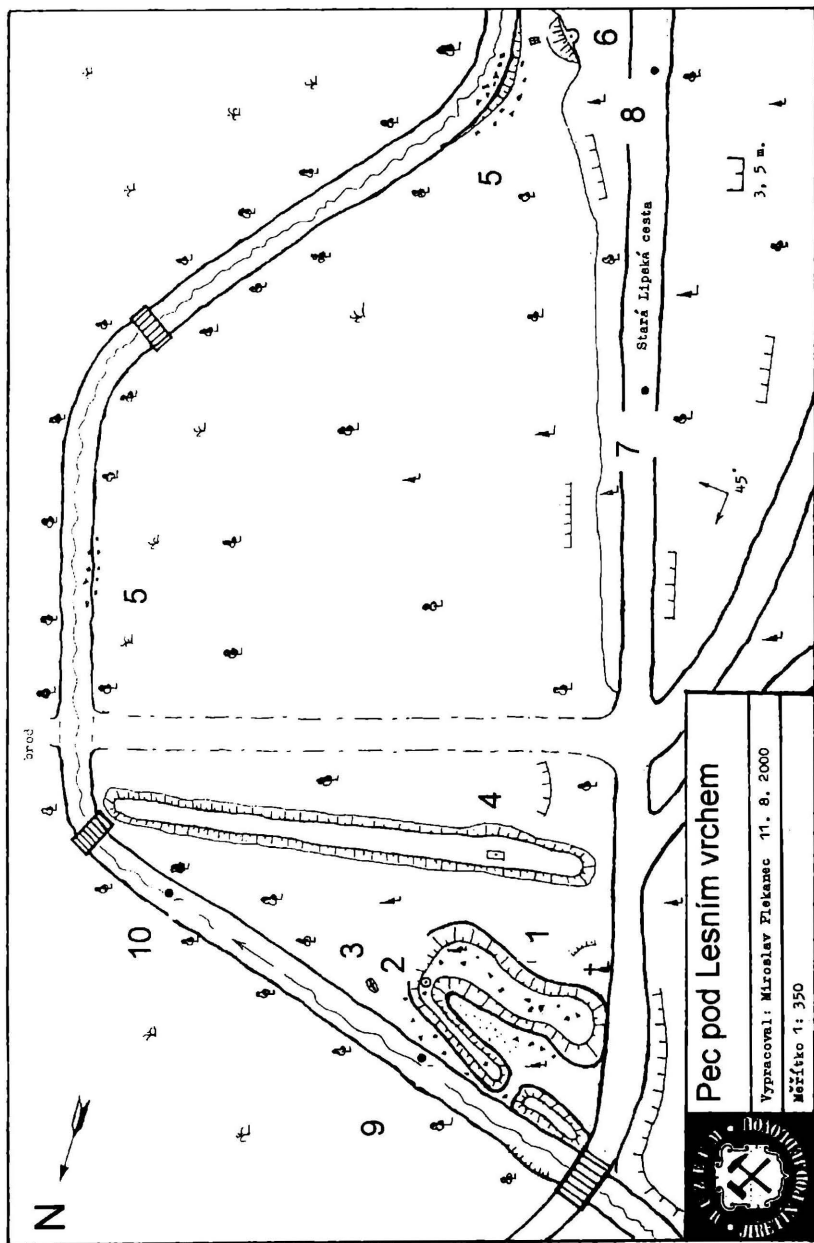
Obr. 9 Kresby nálezů od pece U Milštejna.

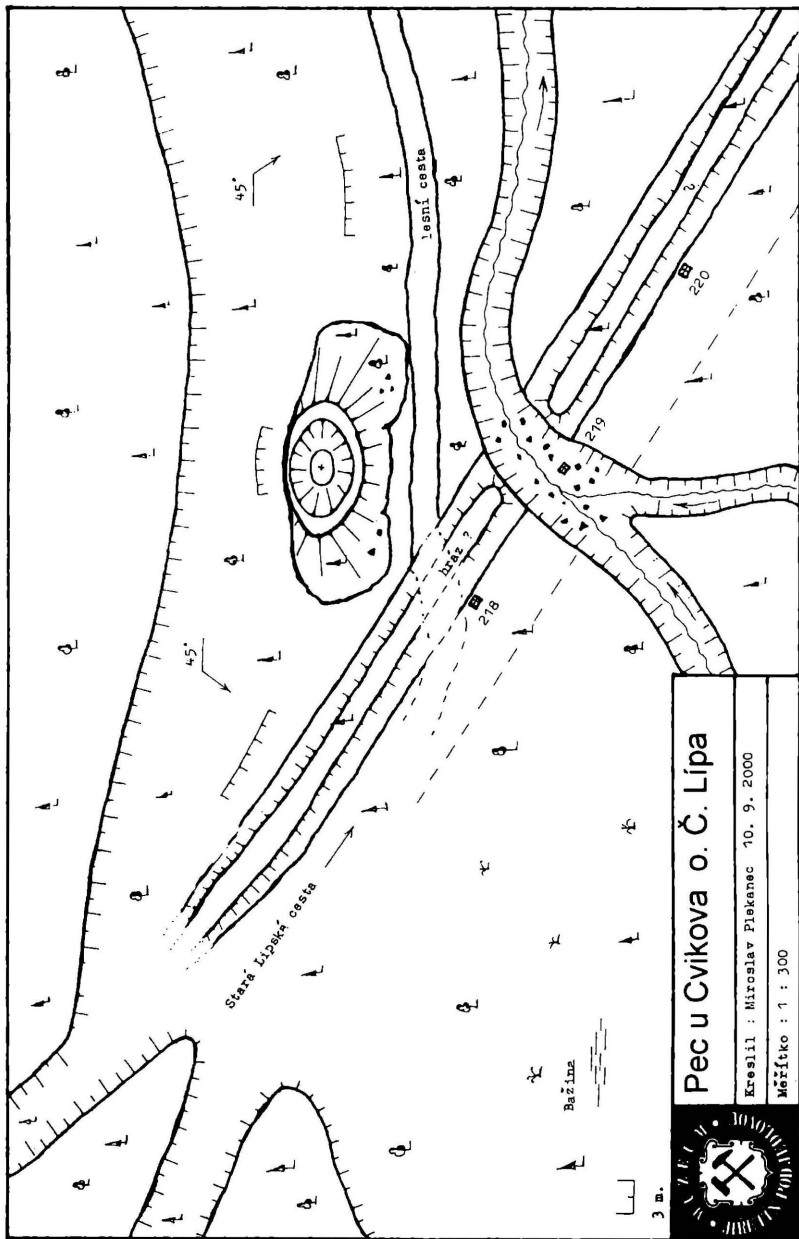
Obr. 10 Plánek dobývek na Lesním vrchu.

Obr. 11 Situační mapa dobývek na Lesním vrchu a okolí.

Obr. 12 Situační plánec pece pod Lesním vrchem.

Obr. 13 Situační plánec pece U Cvikova.

SUMMARY

New information about iron ore mining and smelting in the Lusatian Mts. (North Bohemia)

Miroslav Plekanec – Petr Havránek – Jan Štika

In the introduction a review of the revival of the interest in the exploration of the history of iron ore mining and smelting in the Lusatian Mountains (North Bohemia) and its foothills is given. Also the analogous case of the revival of the interest in the mining district of Jiřetín is mentioned in which several enthusiasts directed their efforts mainly on the presentation of the remainders of the old mines: reopening of an old adit for tourists, the founding and installation of a mining museum and the construction of an instruction path. Also the systematic exploration of the sites of old glass-works advanced and showed that several localities of old glass works are situated near of the remainders of old mines justifying the question about the possible connection of these technical activities

The main content of the paper, however, is the description of several localities of historic iron mines found in 2000. Some of the localities are in the surroundings of the Stožecké sedlo: Konopáč, Jelení kámen, Pětikostelní kámen, Patzeltův pramen, Trojhran and Sperlichstein. The ores from these mines had been treated in the ovens situated below the Tolštejn castle. Some localities on the southern side of this ridge had been already described. In one of them a till now continuing subsidence had been observed. These localities reveal a connection to old roads: Bouřný, Pod Čerstvým pramenem, Zámecký vrch, Kohoutí potok, Milštejn. The formerly reported locality Lesní vrch near Naděje is described in more detail, the minings at Horní and Dolní Světlá, Krompach had been only registered.

A detailed description is presented for the localities in which according to former findings it had been concluded that there existed ovens for the smelting of iron ores: the oven at Milštejn, near Cvikov and on the foot of the Lesní vrch at Naděje.

These objects are situated near of the old minings but, surprisingly, they are also situated along of old merchant roads used already in Medieval ages. From these findings it follows that in the Lusatian Mountains in an unknown period there was a intense mining and smelting of iron ores the aim of which was to secure a sufficient supply of iron.

RESUMÉ

Neue Erkenntnisse über den Abbau und die Verhüttung von Eisenerzen im Lausitzer Gebirge

Miroslav Plekanec – Petr Havránek – Jan Štika

In der Einleitung wird die Belebung der Interessens an der Erforschung der Geschichte des Bergbaues und der Verarbeitung der Eisenerze im Lausitzer Gebirge und ihrem Vorlande beschrieben. Auch der analoge Fall des ähnlichen Interessens im Bergbaurevier von Jiřetín (St. Georgental) wird erwähnt, in dem sich die begeisterten Mitarbeiter vor Allem auf die Präsentation der Bergbaudenkmäler – die Zugänglichmachung eines Stollens, die Eröffnung des Museums und eines Lehrpfades konzentriert haben. Auch die systematische Erkundung der alten Glashütten ist weiter fortgeschritten, einige Lokalitäten befinden sich in einer solchen Nähe der Reste des Bergbaues, dass die Frage berechtigt erscheint, ob diese technischen Aktivitäten nicht zusammenhängen konnten.

Der eigentliche Inhalt dieses Beitrages ist die Beschreibung einiger Lokalitäten des historischen Eisenerzbergbaues, die im Jahre 2000 aufgefunden worden sind. Es handelt sich dabei um einige Stellen in der Umgebung des Schöberpasses: Konopáč (Hanfkuchen), Jelení kámen (Hirschenstein), Pětikostelní kámen (Fünfkirchenstein), Patzeltův pramen (Patzelts Born). Trojhran (Dreiecker) und Sperlichstein. Die Erze sind in Öfen unterhalb der Burg Tolštejn (Tollenstein) verarbeitet worden. Auf der Südseite des Kammes sind bereits früher mehrere Lokalitäten beschrieben worden, von denen eine ein heute noch aktives Einbrechen hat. Diese Lokalitäten weisen eine Bindung an das alte Verkehrsnetz auf: Bouřný (Friedrichsberg), Beim Heidel (Pod Čerstvým pramenem), Zámecký vrch (Schlosshübel), Kohoutí potok (Hahnebach), Milštejn (Mühlstein). Eingehend wurde die bereits früher beschriebene Lokalität Lesní vrch (Waldberg) bei Naděje (Hoffnung) beschrieben, die Abbaue bei Horní und Dolní Světlá (Ober- und Niederlichtenwalde), Kropach (Krombach) wurden lediglich registriert. Die Dokumentation von drei Lokalitäten, an denen sich auf Grund von verschiedenen Funden Öfen zur Verhüttung von Eisenerzen befunden haben: der Ofen beim Milštejn, bei Cvikov (Zwickau) und unterhalb des Lesní vrch bei Naděje, wurde in einem grossen Massstabe durchgeführt. Der Umstand, dass diese Objekte nicht weit von den Abbauen der Erze entfernt sind, überrascht nicht – ein Musterbeispiel ist die Lokalität Lesní vrch, – auffallend ist aber die Tatsache, dass die Öfen an bereits im Mittelalter benutzten Handelsstrassen stehen. Daraus ist ersichtlich, dass im Lausitzer Gebirge in einem bisher nicht näher bekannten Zeitraum ein intensiver Bergbau auf Eisenerze und ihre Verhüttung betrieben wurde, die zum Ziele hatte, eine genügende Menge von Eisen zu sichern.

SÍŇ UMĚNÍ V ČESKÉM MUZEU PRO KRAJ ČESKOLIPSKÝ

Ladislav Smejkal

V sérii statí pro novodobý Bezděz byly zachyceny jisté části úsilí menšinového muzea podat dokumentárně minulost a přítomnost některých stránek místního českého života.^{1/} Snaha muzejního spolku zrcadlila v sobě kulturní zájmy zdejších Čechů. K jejich postupnému objasnění přispívají i rozbory tématické části sbírky, které se tak stávají pramenem k charakteristice úrovně různých složek českého veřejného života.

Soustředění dokladů uměleckohistorických a soudobého umění představovalo dvě obsahově blízké, ale v úrovni dosažených výsledků rozličné aktivity. Uměleckohistorické sbírky, složené z výtvarného umění a uměleckého řemesla, nezískaly v menšinových muzeích českého pohraničí prakticky žádný viditelnější význam. Jejich zdrojem byly obyčejně osobní a rodinné majetky, městské a církevní sbírky a inventáře a současně podpora činnosti ze strany bohatých a velkorysých sběratelů. Ve zdejším kraji byly naznačené osobnosti a instituce zpravidla německy hovořící a tím pádem poskytující podporu muzejnímu sběratelství místních ústavů městské a krajové působnosti. V Liberci bylo díky rozhodné podpoře znalců sběratelů a bohatých mecenášů vytvořeno umělecko průmyslové muzeum. Městská a krajová muzea v pohraničí byla sice formálně národnostně neutrální, ale ve skutečnosti zde byly často prosazovány německo-nacionální sklony a snahy zachycovat dějiny umění jako výsledky tvůrčí schopnosti německé národnosti v Čechách. Menšinovým muzeím proto zůstala jen příležitost sbírat výtvarné práce zdejších Čechů a to nejen pro doložení jejich vlastní umělecké úrovně, nýbrž také jako doklad „krás české vlasti“, takže přednost měla krajinářská tvorba a zachycení historických objektů.

Sbírky umění v českých menšinových muzeích^{2/}

Duchcov

V roce 1922 byl od Adolfa Valdštejna zakoupen za 2,5 miliónu Kč palác (zámek) v Duchcově s parkem a jinými pozemky i se všemi sbírkami tam se nalézajícími. Okresní správní komise zřídila Okresní zámecké muzeum. Jeho sbírky uměleckohistorické byly obrovské a nedozírné hodnoty, avšak v tomto smyslu nešlo o menšinové muzeum, nýbrž o český majetek muzejního rázu v pohraničí.

Žatec

Český muzejní spolek pro kraj Žatecký založil muzeum v roce 1927. Jeho snahou bylo uchovat zbylé umělecké památky, protože skoro vše bylo „prodáno nebo zničeno“, jak napsal inspektor Polánek v prvním čísle muzejního věstníku ve svém programovém příspěvku. Žatecké muzeum uvedlo v roce 1931 ve svém vlastnictví sumu 290 obrazů. Mezi nimi byla kolekce litografií Antonína Machka (1775–1844). Ostatní obrazy nebyly zvlášť popisovány a hodnoceny.

Litoměřice

Litoměřické české muzeum bylo založeno v roce 1927 a cenilo si svých církevních památek, které v některých případech dokonce zakoupilo. Barokní sošky sv. Václava a Bohorodičky byly opatřeny z jistého kostela poblíže Duchcova. Prostřednictvím jednoho řádového kněze z Teplé byly zakoupeny některé odložené památky, mezi nimi obraz Madony z roku 1766. V roce 1930 vykazovalo muzeum na 130 různých obrazů, mnohé reprodukce a práce amatérské.

Most

Český muzejní spolek v Mostě zahájil svou činnost v roce 1931. Položky uměleckohistorické a umělecké zde neměly žádný podstatný význam na rozdíl od bohatých sbírek městského muzea.

Ústí nad Labem

Český muzejní spolek byl založen o rok později a dal v české škole v Krásném Březně dohromady skromné muzeum, které nemělo žádné uměleckohistorické sbírky a nezískalo ani ukázky soudobého výtvarného umění. Opět možno poukázat naproti tomu na bohatství sbírek tohoto zaměření v muzeu městském.

Česká Lípa

Menšinové muzeum založené v roce 1928 mělo předměty uměleckohistorického významu jen v nepatrné míře a získané spíše naho-

dile. Zato snaha založit výtvarnou sbírku soudobého umění byla soustavná a měla ambice na vytvoření „Síně umění“, třebaže tyto tužby nebyly zcela naplněny.

Uměleckohistorické doklady v českolipském českém muzeu

Nahodilá skupina předmětů má svůj zajímavý a výmluvný osud. K nejstarším památkám náleží malba na plátně představující Ježíše Krista a na plechu malovaná P. Maria. Obě díla by měla pocházet z České Lípy podle záznamu přírůstkové knihy. Jejich dárce se jmenoval Vojtěch Zeman a pracoval jako účetní v Praze. Pocházel ze Mšena a o svém rodišti psal do Bezdězu. Z pozdější doby pochází jeho dar pohlednic z cest po severních Čechách a Lužici, z nichž je vidět šíři jeho vlastivědného zájmu.^{3/}

Soška Madony z výklenku usedlosti Senná Brána. Myslivna uprostřed lesa byla v době meziválečné osídlena českým lesníkem, který památku předal Okresnímu osvětovému sboru v České Lípě a ten ji umístil v muzeu. Soška nebyla dosud podrobena uměleckohistorickému průzkumu a lze usuzovat, že by měla pocházet z 18. století.^{4/}

Napodobenina barokního portrétu představujícího vojevůdce Jana Žižku. Původně byla v majetku českolipského rodáka Karla Przhiody, zakladatele archeologických sbírek Slezského muzea v Opavě. Obraz daroval hostinskému na hradě Tolštejn panu Münzbergerovi. Předseda muzejního spolku Josef Maštálko se soukromě o hradní muzeum zajímal a usiloval odtud něco získat. Nakonec to byl právě tento obraz, o který asi přestal mít jeho držitel ve třicátých letech zájem.^{5/}

Muzeum sestavilo drobnou kolekci historických rytin. Obrázky byly zakoupeny nebo darovány. Z dodavatelů podtrhuji českolipského antikváře Karla Cabu. Měl obchod na hlavní třídě města a jak se zdá dokonale ovládal český jazyk. Z jeho obchodu byly získány rytiny zámků Zákupy a Lemberk a hradů Houska, Ronov, Tolštejn, Karlštejn u Chřibské. K některým hradům byly na rytinách zhotoveny průřezy stavbou.^{6/}

Ve sbírce skla, okrouhle čítající asi 400 položek, se vzácně objevilo také historické sklo. Z přebytků své jinak slavné sbírky je poskytl továrník Václav Jílek.^{7/} Porcelán, keramika ani militária neuchovávaly žádné pamětihodné kusy uměleckohistorické.

Síň umění v českolipském českém muzeu

Menšinová výstava jako součást Krajinské výstavy v Mladé Boleslavi v létě roku 1927 neplánovala ve svém souboru výstavních oddě-

lení zvláštní expozici uměleckou, ponecháme-li stranou uměleckořemeslnou práci zastoupenou umělými květinami a ovocem z Dolní Poustevny a vybranými ukázkami skla.^{8/} V místě konání, v moderní budově mladoboleslavské reálky, byla samostatná výstava Sdružení výtvarných umělců severočeských.

Čeští výtvarníci se sdružili na národnostním principu v roce 1923 v Ústí nad Labem. V prvních letech v něm bylo dvanáct umělců, z nichž se do vztahu ke sbírkám Českého muzea v České Lípě dostali Karel Vik a Josef Nastoupil. První členská výstava s asi sedmdesáti obrazy se konala v listopadu 1923 v Ústí nad Labem. V příštím měsíci byla umístěna v Litoměřicích a dále putovala po městech českého vnitrozemí, včetně Prahy. V roce 1926 se spojilo sdružení severočeských a východočeských umělců. Svou činnost toto seskupení v roce 1930 ukončilo.^{9/}

Josef Maštálko, předseda muzejního spolku, se připojil k myšlence zřízení síně umění definitivně v roce 1935, patrně v časech, kdy muzejní spolek usiloval o získání pozůstalosti Jana Dukáta.^{10/} Klasiky ve sbírkách se měli stát: restaurátor a malíř Jan Dukát (1849 - 1926) a malíři Ivan Mrkvička (1856 - 1938) a Hugo Böttinger (1880 - 1935). Jan Dukát byl výtvarník užitého umění a památkový restaurátor. Pocházel z Prahy. V roce 1873 uzavřel smlouvu se správou rámařské továrny dědiců hraběte Kinského ve Sloupu, kde nastoupil jako modelér a vedoucí zlatičské dílny. Po ročním působení se přestěhoval do Vídně a v průběhu sedmdesátých let působil krátkodobě v severních Čechách v Bohosudově a Proboštově u Teplic. Trvale se v pohraničí usídlil teprve v roce 1900 v Markvarticích u Jablonného. Od té doby přijímal restaurátorské zakázky ve zdejším kraji a pracoval zde až do smrti.^{11/}

V roce 1935 se obrátili na Dukátovu vdovu a dceru Marii členové muzejního spolku se žádostí o zapůjčení jeho pozůstalých děl pro připravovanou expozici v pronajatých místnostech v zámku v Zákupech. Informace o Dukátovi získal spolek od dr. Václava Černého, archiváře, pořádatelství písemnosti konfiskovaného habsburského panství, uložené v Zákupech.

Správce muzea Bohumil Kinský zajistil zakoupení některých děl a zápůjčku jiných spolu s písemnostmi pro připravovaný článek do Bezdězu.^{12/} Doklady nevrátil a doufal, že je dcera Marie muzeu ponechá. Zájem o jeho dílo přesvědčil slečnu Dukátovou a významu práce jejího otce, takže se sama rozhodla sepsat otcovu biografii. Usilovala o navrácení písemností, zatímco členové muzejního výboru by je rádi

ponechali ve sbírkách. Prozatímně se podařilo zápůjčku prodloužit. Mezi tím přišlo září 1938 a po mnichovském rozhodnutí odstoupit pohraničí bylo počátkem října za spolupráce armády odstěhováno muzeum ze Zákup do zámku v Bělé pod Bezdězem. Na okamžitou žádost Marie Dukátové o navrácení všech předmětů a dokladů z otcovy pozůstalosti odpověděl urychleně Maštálko, ať jede do Zákup a vybere si, co jí náleží. Zámek byl obsazen československým vojskem evakuujícím zde uložený archiv habsburského panství, přičemž při tomto přesunu bylo odstěhováno i muzeum. Dovnitř se nedostala a nemohla uskutečnit svůj záměr. Dukátovy věci skončily v Bělé pod Bezdězem a Marie Dukátová pohraničí neopustila a zůstala natrvalo v Jablonném v P. Otcovy věci přihlásila do zvláštního dotazníku vydaného nacistickou správou obsazených území, zjišťující údajné škody způsobené Čechy na německém soukromém majetku. Není jistého dokladu o tom, zda byl dotazník opravdu podán a využit, existuje jen jeho rukopisná kopie. Podání mohlo vést k tomu, že by v určitém okamžiku mohly německé orgány proti muzeu zasáhnout. Mohlo se snadno stát, že by byl záminkou k likvidačnímu zásahu. Takováto situace mohla nastat po březnu 1939. Je samozřejmé, že k případnému zákroku v muzejní sbírce mohlo dojít i z různých jiných příčin. Naštěstí se nic nepříhodilo. Jednání o navrácení předmětů z Dukátovy pozůstalosti se táhlo až do roku 1944, kdy byly nákladním autem převezeny do Jablonného. Celek pozůstalosti byl odevzdán okresnímu muzeu a okresnímu archivu v České Lípě po notářském souhlasu jako dědictví po zemřelé Marii Dukátové v roce 1973.^{13/}

Předměty získané v roce 1935 pro muzeum byly přivezeny ve dvou zásilkách a obsahovaly především odlitky děl zhotovené podle předloh a určené jako náhrada za originál. Jan Dukát si vytvořil také odlitek pro svou potřebu a to se stejnou vysokou technickou a uměleckou úrovní. Do muzejní expozice byly umístěny plastiky: Akt s dítětem, Madona, Diana, Snímání Krista a dále poprsí ženy s kloboukem a dívky s kořaty. V soupisu se nacházely také dvě plakety: Kristus s andělem a ležící akt. Pro potřeby muzea byly k dokumentaci určeny ukázky otisků k dekoračním účelům, kresby nádob a ukázky forem ke zhotovování odlitků.

Jan Václav Mrkvička byl uváděn v příručkách také pod jménem Ivan, což souviselo s jeho životem a působením v Bulharsku. Pro českolipské muzeum ho objevil Bohumil Kinský. V roce 1932 napsal článek do Bezdězu, v němž zaznamenal také hlavní část darů poskytnutých umělcem do muzejní sbírky. J. V. Mrkvička se narodil

v roce 1856 ve Vidimi na tehdejšíms dubským okrese, jemuž Kinský věnoval mimořádnou pozornost ve svých příručkách pro turisty. Jeho otec byl ovčácký mistr a strýc Josef se stal akademickým malířem a byl spoluzákem Josefa Mánesa. J. V. Mrkvička studoval v Praze a v Mnichově. Po krátkém působení v hlavním městě, kde spolupracoval s Mikolášem Alšem na malířské výzdobě Národního divadla, odešel v roce 1881 do Bulharska. K novému životu a pracovnímu zapojení zval do země, osvobozené od tureckého jha, tamní ministr školství Čech Konstantin Jireček (1854 - 1918), autor dějin bulharského národa. Mrkvička nejdříve nastoupil jako učitel kreslení v Plovdivu. V devadesátých letech 19. století založil kreslířskou školu v Sofii a díky tomu, že vystavoval a pěstoval společenské styky, dostalo se mu přízně carského dvora. V roce 1900 reprezentoval svými obrazy bulharský svéráz na světové výstavě v Paříži. Uchvacoval tím, že dovedně zachycoval národopisný obraz Bulharska a v historické malbě líčil Bulhary jako národ junáků. Založil Krasoumnou jednotu pro Bulharsko a stal se zdejším oficiálním malířem, portrétistou carské rodiny.^{14/}

Za světové války ztratil jediného syna. V roce svých sedmdesátin se vrátil do Prahy ověnčen slávou přátelských vztahů s carskou rodinou a jako propagátor česko-bulharské vzájemnosti. Přední české osobnosti ho vyhledávaly jako zdatného portrétistu. Žeň tohoto posledního období života představil na souborné výstavě v roce 1936 v Praze. Konala se pod zášitou prezidenta republiky Eduarda Beneše. Mezi jím portrétovanými představiteli politického života byli např. pražský primátor Karel Baxa nebo kancléř Přemysl Šámal.^{15/}

V roce 1931 se odebral do Bulharska a vydal zde umělecké album svých nejdůležitějších monumentálních děl. Právě dar hmotně velice drahého souboru tisků jeho obrazů se stal prakticky základem Síně umění. Každý obrázek zvlášť byl zasklen a podlepen kartonem. Mrkvička byl také básníkem, který až při svých pětasedmdesátinách vydal sbírku sonetů Krůpěje z neznáma. Muzeu věnoval svazek tohoto soukromého tisku a také rukopis básní.^{16/} Obdrželo též jeho vlastní podobiznu a portrét jeho choti. 24. května 1936 se účastnil slavnostního otevření Českého muzea na zámku v Zákupcích. Jeho majestátní postava kmeta s mohutným bílým vousem kráčela v čele průvodu od nádraží na zámek v doprovodu předsedy Ústřední matice školské Jana Kaprase a inspektora Josefa Maštálka.^{17/}

Český kreslíř a karikaturista Hugo Böttinger měl k Českolipsku zvláštní vztah. Na základě jediného dochovaného korespondenčního

listku ve sbírce muzea víme, že podporoval věcnými dary děti z české školy v Sosnové u České Lípy. Staral se o zásilky kalhot, košil nebo bot, které nechal posílat panu učiteli Oldřichu Gottwaldovi zpravidla před vánoci.^{18/} Náležel k dosti početné skupině mecenášů českých škol, kteří si z různých důvodů vybrali jedno konkrétní místo a starali se o podporu buď sami nebo organizovali kolem sebe přátelský kruh. Při výstavě Česká škola na Českolipsku v roce 1992 v okresním muzeu byl sestaven tabulkový přehled tehdy známých specializovaných dárců, který je zajímavým badatelským materiálem. V budoucnu může přinést další dosud neznámé poznatky o vztazích mezi vnitrozemím a českým pohraničím.^{19/}

Böttinger vystupoval často pod pseudonymem Dr. Desiderius a věnoval se portrétní a politické karikatuře pro časopisy. Známy byl zvláště ze Světozoru a Lidových novin. Svou tvorbu portrétní souborně publikoval v roce 1930.

Umělec zemřel náhle v roce 1935 a muzejní spolek se obrátil na vdovu, paní Růženu Böttingerovou, zda může věnovat něco z pozůstalosti pro muzeum. Darovala manželovu vlastní podobiznu, portrét Aloise Jiráska a alegorické dílo nazvané Vítězům.^{20/}

Boettingera předřazují před ostatní současníky a řadím ho spíše k tehdejšími klasikům, protože byl, podobně jako Mrkvíčka „oficiálním portrétistou“ a jeho život se nečekaně záhy ukončil. Další tři umělci náleží generačně ke stejné skupině tehdejších padesátníků, ale šlo o výtvarníky severočeské, přičemž jejich význam nebyl jen regionální.

Josef Nastoupil (1888 - 1959) byl rodákem libereckým a zde také po válečném přerušení pobytu dožil. Umělecky se projevoval již na měšťance. Rozvíjel se v kreslárnách Umělecké školy v Liberci jako žák profesorů Schafera a Gerhardta. V roce 1908 se dostal na uměleckou akademii v Bruselu a po dvou letech přešel na akademii do Paříže. V městě umělců žil ve společnosti básníka a kreslíře – bohéma – Františka Gellnera (1881 - 1914). Na konci první světové války se vrátil do Liberce a pracoval pro zahraniční firmy obchodující s uměním z Vídně a z Berlína. V meziválečné době navštívil také Holandsko a Anglii. Umělecky těžil především z rodného kraje. Zapojil se do severočeského uměleckého života a pracoval také v řadách české menšiny v Liberci. Josef Maštálko ho znal jako zasloužilého pracovníka sokolského a Bohumil Kinský zase o něm věděl, že je významným činitelem Klubu československých turistů.^{21/} Mezinárodní ohlas získal Nastoupil svou účastí na mezinárodních výstavách ex libris.

V tomto směru získal i ocenění a vystavoval např. až v Los Angeles v USA. Zajímal se o černý a barevný lept a v tomto směru dosáhl významných úspěchů při rozvíjení grafických technik. V roce 1927 nevystavoval pouze v Mladé Boleslavi na menšinové výstavě, nýbrž též v Liberci. Zde byl při tehdejším Českém osvětovém sboru zřízen umělecký odbor a jeho předsedou se stal Jaro Beran. Velkou samostatnou výstavu měli liberečtí umělci v Národním domě v roce 1929. Jako člen libereckého Sokola spolupracoval na vybudování loutkového divadla, pro něž dělal dekorace, podobně jako pro ochotnický soubor České besedy.^{22/}

Josef Nastoupil poslal v roce 1936 do českolipského českého muzea kolekci svých grafik:^{23/}

Z Ještědu k Bezdězu – kresba uhlem

Z Vápenice k Hvozdu – kresba uhlem

Světlá pod Ještědem – dřevoryt

Horka – dřevoryt

Ještěd – lept

Uhelný dům – náčrt

Lemberk – lept

Bezděz – rytina

Život a tvorba Jaro Berana (1892 - 1962) jsou v řadě ohledů souběžné s působením Josefa Nastoupila. Rovněž i on se v Liberci narodil a po válce zde dožil. V mládí byl výkonným turistou, sportovcem a lyžařem. Pokoušel se také létat na větroni na Keilově vrchu u Liberce. U svého otce v Horním Růžodolu se vyučil rezbářem a studoval na umělecké škole v Liberci. soukromě se vzdělával v Lipsku a v Drážďanech. Od roku 1923 žil trvale v Liberci jako samostatný výtvarník a učitel na učňovských školách. Náměty pro svou výtvarnou práci čerpal rovněž ve svém rodném kraji. Ve větším měřítku se věnoval uměleckému ex libris. Společně s Nastoupilem vystavoval v Los Angeles v roce 1928, kde získal čestné uznání. Do roku 1938 vytvořil řadu dřevorytů se znázorněním starých libereckých zákoutí.^{24/}

Jaro Beran zaslal do Síně umění českého muzea v České Lípě kolekci svých ex libris a novoročenek, které byly bohužel nepříliš dokonalým nalepením na papír částečně znehodnoceny. K tomu připojil dopis s fotografií a věnováním, kde rovněž uvedl, v jakých soupisech se nachází přehled jeho grafické tvorby. Dále daroval lept Zimní krajina, lept Ještěd a stejnou technikou vytvořený portrét T. G. Masaryka k počtě jeho osmdesátých narozenin.^{25/}

Pro spolupráci s českým muzeem byl získán přední severočeský malíř-krajinář Karel Vik (1883 - 1964). Rodák z Hořic, prožil podstatnou část svého zralého věku v Turnově a na cestách po vlasti, kde soustřeďoval látku k cyklům, mezi nimiž vynikají barevné dřevoryty plné poetického kouzla a uplatněné v tisku reprezentačních knih. Ve třicátých letech dosáhl velkého ohlasu jako tvůrce poštovních známek.^{26/}

Muzeum dostalo umělcův dar v březnu 1935, který se skládal z černobílých dřevorytů: Bezděz, Trosky od východu, Staročeský statek u Turnova (Dlaskův) a Borovice na skále. Bezděz byl vytištěn na titulní straně stejnojmenného časopisu vydaného k otevření muzea v roce 1936. Umělec s tím původně nepočítal, ale nakonec dal k tisku svůj dodatečný souhlas.^{27/}

Zcela na okraj se dostala snaha dotvářet podobu Síně umění formou uměleckých soutěží, případně sdružováním umělců. Do muzea se dostaly výsledky pouze jedné iniciativy a to soutěže vypsané Okresní péčí o mládež v Dolní Poustevně někdy kolem roku 1933. Různí umělci, více či méně známí, zaslali návrhy na pohlednice zaměřené k výzvám na záchranu hladovějící a mravně ohrožené mládeže. Do muzejní sbírky se dostaly návrhy nalepené později na arch papíru. Pocházely od Antonína Ságnera, Jana Barucha, Petra Dillingera a dále od jistého Fialy a Naumana.^{28/}

Výtvarná kolekce byla ještě obsažena v lužickosrbském koutku muzea, kam byly zapůjčeny obrazy Ludvíka Kuby a věnovány otisky dřevorytů malíře Merčina Nowaka tištěné vydavatelem Glosem v Semilech.^{29/}

Síň umění byla rozebrána v roce 1938 při evakuaci expozice na zámku v Zákupích a převezena do Bělé pod Bezdězem. Přibližná rekonstrukce byla provedena na muzejní výstavě v roce 1996.^{30/}

V době od vzniku městského muzea v České Lípě byla síň umění prvním soustavným pokusem o vybudování stálé galerie. Jejím nedostatkem byl příliš malý rozsah zastoupených umělců. V roce 1900 byla při vzniku muzea města České Lípy na radnici deklarována jako jedna z programových snah kolekce výtvarného umění od domácích autorů. Do první světové války však realizována nebyla. Výtvarné exponáty se skládaly z různých grafických listů i barvotisků a některých hodnotnějších prací, nicméně získaných spíše nahodile a netvořících žádnou soustavnější dokumentaci výtvarné tvorby. V průběhu dvacátých let muzeum zcela stagnovalo a poté, kdy v roce 1933 bylo obnoveno na nových základech v Červeném

domě, byl zde vytvořen prostor pro příležitostné výtvarné výstavy. První z nich se uskutečnila v roce 1934 a byla věnována retrospektivnímu zachycení díla českolipského akademického malíře Eduarda Steffena (1839 - 1893). Z období dvacátých let byla zjištěna snaha skupiny umělců, spjatých s místní reálkou, vystavovat v letním období ve škole svá díla. Z této činnosti nevznikla žádná ucelená výtvarná sbírka, která by byla předváděna veřejnosti. V tomto kontextu je možné spatřovat v iniciativě Českého muzea pro kraj českolipský oprávněnou snahu vytvořit základní stálou sbírku umělecké tvorby autorů ze severních Čech.^{31/}

POZNÁMKY

- 1/ Sykáčková, O.: Český muzejní spolek v České Lípě a jeho sbírky. *Bezděz*, 1, 1990, s. 39 – 62; Ranšová, E.: Na okraj výstavy „Josef Maštálka a České muzeum v České Lípě“ (Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě, říjen – listopad 1996). *Bezděz*, 6, 1997, s. 140 – 142; Smejkal, L.: Jak vznikl a vycházel *Bezděz*. *Bezděz*, 7, 1998, s. 79 – 111; Smejkal, L.: Lužické oddělení Českého muzea v České Lípě. *Bezděz*, 8, 1999, s. 151 – 156; Smejkal, L.: Legionářské oddělení Českého muzea v České Lípě. *Bezděz*, 8, 1999, s. 157 – 164.
- 2/ Faktografie této kapitoly se opírá o výzkum zachycený v dosud nevydaném textu, Smejkal, Ladislav: Česká menšinová muzea v severních Čechách. Rukopis diplomní práce na Katedře muzeologie Filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, 1992
- 3/ Vojtěch Zeman cestoval počátkem 20. století po Horní Lužici a dochované pohlednice historických míst (hrad Ojvín) se do sbírek nynějšího okresního muzea dostaly asi prostřednictvím Josefa Maštálka. O Mšeně psal vlastně nepřímo a to tak, že vydal rukopis Paměti Josefy Špottové, rozené Červenkové ze Mšena a opatřil ho bohatstvím poznámek, *Bezděz*, 7, 1936, s. 40 - 44, 139 - 145
- 4/ Soška byla konzervována a umístěna na výstavě věnované bývalému vojenskému výcvikovému pásmu Ralsko v okresním muzeu v České Lípě roku 1995.
- 5/ Obraz byl na rubu opatřen pamětním zápisem Przihodovým. Maštálkův zájem dokládá korespondence uložená ve sbírce Českého muzea pro kraj Českolipský, ND 150/93. Český muzejní spolek žádal 31.1.1935 Ředitelství a správu státních lesů v Liberci o předání vykopávek z hradu Tolštejna. Liberecké ředitelství sdělilo 20.2.1935, že vykopávky jsou v soukromém muzeu pana Münzbergera, hostinského na Tolštejně. Maštálko psal v březnu 1935 správci české školy v Rybništi, aby pátral po těchto vykopávkách. Domnívám se, že právě tento v korespondenci přímo nejmenovaný učitel navázal s hostinským určité spojení a jeho prostřednictvím nabídl muzeu kuriózní Žižkův portrét.
- 6/ Karel Caba spolupracoval po roce 1945 s muzejním spolkem v České Lípě při identifikaci konfiskátů a odložených předmětů. K práci byl přikázán místním národním výborem v České Lípě, jak dosvědčuje zápis ze schůze muzejního spolku z 2.5.1946, uložený v Okresním vlastivědném muzeu v České Lípě. Nákupy rytin z Cabova obchodu byly doplněny ještě nákupem z Neubertova knihkupectví a antikvariátu v Praze. Jednalo se o vyobrazení Nového Boru a hradu Jestřebí.
- 7/ Ze sbírky Václava Jílka pocházel např. talíř s vyobrazením T.G.Masaryka, sg.UH-3570, rytý pohár s obrazem Stuttgartu, sg. UH-4077 nebo láhev s rytinou arcivévody Albrechta, sg.UH-3986.
- 8/ Českému muzeu... ND-150/3/1, dopis Františka Janouška, ředitele české státní školy v Dolní Poustevně Josefu Maštálkovi z 12.4.1928 (nákup umělých květin). Rýznier, Josef: Menšinové muzeum pro kraj Českolipský v Boru u České Lípy, *Bezděz*, 2, 1931, s.126 (sklářství)
- 9/ Doskočil, Oldřich: Krajina Litoměřicka a Českého středohoří v proměnách malířských slohů 19. a 20. století (do roku 1945). In: Malíři Litoměřicka, svazek 5, Litoměřice 2000, s. 101 - 102
- 10/ Formulace uvedené v programových a informačních statích svědčí o postupném vývoji představy o výtvarném oddělení muzea. Kamper, Zdeněk: Úkoly regionálního muzejnictví a některé zásady v něm uplatňované. Záznam z přednášky na

valně hromadě muzejního spolku 10.5.1931, Bezděz, 2, 1931, s.190, píše jen obecně o konzervování uměleckých děl a programově jim ve vlastivědném muzeu neurčil stálé místo. Rýzner, Josef, stať cit. v pozn.8 z roku 1931 zařazuje výtvarné umění (obrazy) do oddílu „Turistika“, viz s.127. Mašťálko, Josef: Úprava sbírek Českého muzea pro kraj Českolipský, Bezděz, 4, 1933 s.138 - 140 umění zcela pomijí. Bohumil Kinský v informačním sdělení o stavu muzea z roku 1935 uvádí podle souhrnu pořízeného v říjnu jmenovaného roku výslovně vybudování „sině umění“, ve Bezděz 1935, s. 63. V dubnu 1936 vznikla řada dopisů adresovaných různým umělcům, z nichž je patrné, že za myšlenku Sině umění se postavil jednoznačně předseda muzejního spolku Josef Mašťálko. Doklady ze sbírky České muzeum... ND 150 jsou citovány na příslušných místech.

- 11/ Vojtíšková, M.: Pozůstalost Jana Dukáta. Edice inventářů okresního archivu, sv.2, České Lípa 1976.
- 12/ Kinský, B.: Jan Dukát, český umělec. Bezděz, 7, 1936, s. 80 - 86.
- 13/ Státní okresní archiv Česká Lípa, Pozůstalost Jana Dukáta, dokumenty č.1966 - 2006.
- 14/ Kinský, B.: Prof. J.V.Mrkvička, akademický malíř. Bezděz, 3, 1932, s. 15 - 19.
- 15/ Katalog výstavy s životopisným přehledem a soupisem děl zahrnoval portréty pořízené po umělcově návratu do Prahy.
- 16/ Album sestavené z volných listů bylo v českém muzeu vsazeno jednotlivě do skla a podstatná část vystavena v siní umění. Rukopis básnické sbírky by bylo lépe označit za opis básní do bločku formátu A5. Nebyl blíže označen a podle použitého prostředku a úpravy je patrné, že rukopis byl pořízen „naráz“. Přesto se četné verše nebo jednotlivá slova liší od konečné podoby básnickova díla. Literárně vědný rozbor nebyl dosud proveden.
- 17/ Státní okresní archiv Česká Lípa, Obecná škola (česká) Zákupy, kronika, zápisy z roku 1936.
- 18/ České muzeum... ND 150/13/4, korespondenční listek z 19.12.1933.
- 19/ Nejúplnější dokumentace dárců české školy pochází ze Zahrádek, kde byl tištěn školní časopis. Obsahuje také jména umělců různého zaměření. Uloženo ve Státním okresním archivu Česká Lípa.
- 20/ České muzeum...ND 150/9/11, dopis Růženy Böttingerové z 20.5.1936. Dar přišel až k otevření muzea.
- 21/ Státní okresní archiv Liberec, inventář pozůstalosti Josefa Nastoupila, sestavil Vladimír Ruda v roce 1960.
- 22/ Kubát, B.: Malíř a grafik Josef Nastoupil. Zprávy České Besedy v Liberci, Liberec 1973.
- 23/ České muzeum...ND 150/3/149, nedatovaná žádost o darování ukázek z díla, asi podzim 1935. Tamtéž ND 150/13/9, dopis ze 4.11.1935, v němž slibuje zaslání daru, načež 24.11.1935 poslal k textu uvádějícímu zaslání ukázky ještě fotografii s podpisem. V muzeu bylo obojí podlepeno a vystaveno.
- 24/ Státní okresní archiv Liberec, Inventář pozůstalosti Jaro Berana, sestavila Vladimíra Malá v roce 1969.
- 25/ České muzeum...ND 150/3/95, žádost o darování děl, fotografie a autogramů se stručným životopisem. Jaro Beran přesně vyhověl a zaslal žádané spolu s bibliografickými poznámkami o tisku svých výtvarných děl. Spolu s fotografií podlepeno a bylo vystaveno v muzeu.
- 26/ Jilemnický, A.: Karel Vik. Ústí n. Labem 1977.
- 27/ České muzeum...ND 150/3/214, dopis Moravského kola spisovatelů Karlu

Vikovi postoupený muzejnímu spolku. Obrázek nebyl určen k tisku v Bezdězu, nýbrž k uložení v muzeu. Tištěn měl být pouze v knize A.V. Veselého Letní zrcadlení. Autor žijící v letech 1888 - 1945 psal kulturně historické statě a literární fejetony. Moravské kolo spisovatelů nabídlo přece jen obrázek k pravidelnému otiskování v Bezdězu, nicméně spolek ho použil jen jednou na obálce třetího čísla v roce 1936. Ke svému daru dřevorytů Vik připsal, že nemá být kvitován, neboť žádostí potom dochází mnoho. Viz České muzeum... ND 150/13/6, dopis z 27.3.1935.

- 28/ České muzeum...ND 150/3/108, poděkování adresované Okresní péči o mládež v Dolní Poustevně za dar pohlednic z 21.3.1935.
- 29/ Smejkal, L.: Lužické oddělení Českého muzea v České Lípě. Bezděz, 8, 1999, s.151 - 156.
- 30/ Muzejní spolek oslovil neúspěšně ještě další umělce: Františka Pavelku (1894 - 1948), bývalého profesora Českého státního reálního reformovaného gymnázia v České Lípě, grafika a ilustrátora, který přislíbil dodání nějakého díla v budoucnosti, ale nakonec nedal nic. Viz České muzeum... ND 150/3/248, dopis muzejního spolku z 18.4.1936. Odpověď tamtéž ND 150/3/271 z 5.5.1936. Muzeum oslovilo také rytce a medailéra Jaroslava Horejce (1886 - 1983), tamtéž ND 150/3/149. Bez odpovědi. Podobně se neozval sklářský výtvarník Zdeněk Jůna, působící v České Lípě v letech 1921 - 1923.
- 31/ Dokladový materiál k pokusům o utváření výtvarných sbírek v Městském muzeu v České Lípě a v okruhu jeho působnosti shrnuji v dosud nedokončeném rukopisu Dějin okresního muzea v České Lípě 1900 - 2000.

RESUMÉ

Die Kunsthalle im Tschechischen Museum für den Bezirk Česká Lípa

Ladislav Smejkal

Die Serie der die wichtigen Abteilungen des Tschechischen Museums für den Bezirk Česká Lípa beschreibenden Artikel in den vergangenen Bezděz-Jahrgängen wird mit einem Beitrag über die Kunstsammlung fortgesetzt. Von den sechs Minderheitenmuseen stellte das Museum in Duchcov ein Beispiel einer vom Staat gekauften adeligen kunstgeschichtlichen Sammlung dar. Gegenstände aus der Kunstgeschichte waren noch in Litoměřice und Zatec vertreten. Eine systematisch aufgebaute Sammlung der gegenwärtigen bildenden Kunst gab es nur im Museum für Česká Lípa im Schloß Zákupy, wo sich um ihre Entstehung der tschechische Museumsverein bemühte. Ein Vorbild für seine Bemühungen bildete die Präsentation des Verbandes nordböhmischer Künstler während der Landschaftsausstellung in Mladá Boleslav im Jahre 1927. Der Verein gewann eine nur sehr begrenzte Anzahl von kunstgeschichtlichen Gegenständen und forderte nordböhmisches Künstler auf, der geplanten Kunsthalle etwas zu schenken. Es gelang, für die Sammlungen Proben aus dem Werk des in Jablonné lebenden Restaurators Jan Dukát (1849-1926) zu gewinnen. Vorwiegend Reproduktionen seiner Arbeiten sandte der aus Horní Vidim bei Dubá stammende Maler Jan Václav Mrkvička (1856-1938). Er gewann Ruhm und Ehre in Bulgarien, wo er einige Jahrzehnte lebte und sich zum offiziellen Porträtist der Zarenfamilie emporarbeitete. Die Bemühungen des Museums wollte auch der wichtige tschechische Porträtmaler und Karikaturist Hugo Böttinger (1880-1934) unterstützen. Nach seinem vorzeitigen Tod widmete seine Witwe ausgewählte Werke der Museumsexposition. Von den nordböhmisches, die Heimat darstellenden Graphikern gaben ihre Werke dem Museum Karel Vik (1881-1964) aus Turnov, Josef Nastoupil (1888-1959) und Jaro Beran (1892-1962), beide aus Liberec. Die Sammlung der im tschechischen Minderheitenmuseum ausgestellten Kunstwerke war ein bescheidener Versuch, eine Galerie zu gründen, und zugleich die erste systematische Bemühung, gegenwärtige Werke der Künstler aus der Region zu sammeln.

INTERNAČNÍ A SBĚRNÉ STŘEDISKO V ČESKÉ LÍPĚ

Jana Blažková

Již v průběhu války se exilová politická reprezentace i představitelé domácího odboje důkladně zaobírali plány na poválečné řešení národnostní otázky v obnoveném Československu. S konkretizací a upřesňováním koncepce vysídlení většiny obyvatel německé a maďarské národnosti uzrávala i představa o trestním stíhání válečných zločinců, provinilých Němců a Maďarů a kolaborantů. Dekret o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech podepsal Eduard Beneš již v únoru 1945.^{1/}

Okres Česká Lípa měl na konci války asi 110 000 osob německé národnosti, z toho asi 30 000 uprchlíků z válečného pásma, kteří v prvních mírových dnech dobrovolně odešli.^{2/} S odsunem německých starousedlíků se začalo na začátku června. První transport s vojenským doprovodem odešel směrem na Varnsdorf 5. června. Transfery organizoval 28. pěší pluk první divize pod velením pplk. Františka Vovsa. Role místních národních výborů (dále MNV) nebo místních správních komisí v jejich organizaci není prozatím důkladně prozkoumána, ale s určitostí lze říci, že se spíše omezovala na výběr osob a zabezpečení majetku. Okresní národní výbor (dále ONV) v České Lípě se do organizace transportů zapojil později, pravděpodobně až počátkem srpna. Ze strachu před nepochopením nezbytnosti odsunu a před liknavostí postojů vítězných mocností k řešení národnostních problémů ve střední Evropě se zprvu preferovala rychlost a kvantita odsunů, a to i za cenu např. národohospodářských ztrát. Není vyloučeno, že právě v této době byly odsunuty osoby, na které by se o pár týdnů později vztahovaly retribuční dekrety. Němci odcházeli buď přímo z místa svého posledního bydliště nebo ze shromaždiště v nejbližším okolí, jmenné seznamy odsunovaných zpočátku pořizovány nebyly. Odsunovaní odcházeli pěšky a výhradně do sovětského okupačního pásma. Vláda v polovině června vytýčila základní pravidla pro provádění odsunu a internaci

nacistických zločinců. Zatímní směrnice byly určeny vojenským správám, respektive vojenským oddílům provádějícím zajištění nacistických zločinců a odsun německého obyvatelstva, a mimo jiné obsahovaly pokyn postupovat v naprosté shodě s ONV a orgány SNB (např. při zajišťování uvolněných bytů). Vláda požadovala okamžité zadržení provinilých Němců, zejména pak příslušníků gestapa, SS, SA a funkcionářů NSDAP a předválečné SdP, účelné zajištění a ochranu majetku odsunutých a internovaných Němců před rozkrádáním a ničením, zařazení všech praceschopných Němců do pracovního procesu a respektování národohospodářských potřeb při zařazování německých odborníků do transferu. Branná moc byla vyzvána k ochraně důležitých průmyslových objektů.^{3/}

Vzápětí po ukončení války došlo k masovému zatýkání a zajišťování tzv. státně nespolehlivých osob, jak vládní nařízení z 5. května 1945 označilo Němce, Maďary a osoby podezřelé ze zrady a kolaborace. Ministerstvo vnitra koncem května sice zakázalo národním výborům, resp. správním komisím, popravovat viníky a podezřelé ze zločinů spáchaných v době okupace, jinak ale centrální orgány v počáteční fázi jednotné pokyny a směrnice nevydaly, a tak se iniciativy chopily národní výbory a správní komise ve spolupráci s armádou a vznikajícími bezpečnostními útvary. Výzvy k odsunu Němců a zavedení pracovní povinnosti pro Němce, perzekuce válečných provinilců, přechodné umístění uprchlíků a zavlčených osob, nutnost zajištění pobytu válečných zajatců a provádění národní očisty daly vzniknout speciálním zařízením – táborům. Jejich zřízení proklamoval již Košický vládní program a svolání KSČ z dubna 1945. Místní národní výbory, vojenské posádky a četnické stanice samy vybraly objekty, do kterých zajištěné a bezprizorní osoby umístily. V prvních poválečných týdnech se osoby soustředěné do táborů nijak netřídily. Ženy, muži, děti, starci, vinní, nevinní, Češi, Němci... Vedle aktivních stoupenců nacionálního socialismu se v táborech ocitli provinilci proti různým zákazům a nařízením a dokonce i lidé, jejichž jediným „proviněním“ byla německá národnost. Svoji daň si vybírala vcelku pochopitelná touha po odplatě, ale i touha po majetku, po dobrém bydlení.

Zařízení určené k soustředění Němců a k izolaci osob podezřelých či obviněných z válečných zločinů vzniklo v České Lipě počátkem června 1945 v prostorách barákového tábora vybudovaného pro potřeby německé armády. Tábor se nacházel na severozápadním okraji okresního města, v bezprostřední blízkosti dnešního sídliště Slovanka. Jeho správy se po skončení války ujala místní vojenská posádka, vojenská

správa budov po celou dobu existence internačního a sběrného tábora uvnitř sídlila. Datum převzetí tábora okresním národním výborem se nepodařilo z dochovaných pramenů zjistit. Osoby zatčené před jeho vznikem byly buď vězněny u posádkového velitelství Rudé armády v České Lípě, nebo dopraveny k internaci do Mladé Boleslavi.^{4/} Prvním velitelem tábora byl pravděpodobně člen tzv. Revoluční gardy^{5/} a není vyloučeno, že tato organizace vznik internačního tábora iniciovala. Ještě v červnu 1945 vedení tábora převzal vrchní strážmistr SNB v. v. Josef Šulc, po něm praporčík SNB Ladislav Hruška, kterého vystřídal nadporučík SNB Josef Volf. 18. října 1945 se velitelem stal štábní strážmistr Karel Wepper. Jeho příchodem se poměry v táboře začaly konsolidovat. Velitelem internačního střediska zůstal až do jeho úplného zrušení v prvním čtvrtletí 1947.

Počáteční nejasnosti ve funkci a účelu českolipského táborového zařízení se odrazily v používání různých názvů: koncentrační tábor, internační tábor, sběrný tábor, internační a sběrný tábor. Velitelství tábora nejvíce používalo označení internační tábor, u veřejnosti a ONV se zpočátku často vyskytoval název koncentrační tábor. Výnos ministerstva vnitra ze 17. prosince 1945 nařídil používat místo slova „tábor“ výhradně termín „středisko“. Tábor v České Lípě vznikl a v určité podobě přetrval jako tábor smíšený – tedy internační a sběrný zároveň.

Asi měsíc po zahájení transferů byly hlášeny časté nelegální přechody odsunutých Němců zpět přes hranice. ONV nařídil, že s výjimkou cesty do zaměstnání se nikdo nesmí vzdálit z obce, ve které je hlášen. Četnictvo, policie a místní vojenské posádky společně prováděly ve městech a obcích okresu náhlé prohlídky a každého, kdo neměl patřičné doklady, předaly do internačního tábora v České Lípě. To byla druhá vlna vcelku nahodilého příslunu. V červnu 1945 byla při českolipském ONV ustavena komise pro vnitřní bezpečnost, která sestavila seznamy nacistů, Němců, kteří se v době zvýšeného ohrožení provinili proti republice, a Čechů – kolaborantů a zřejmě i vydávala pokyny k jejich zajištění. Vytypování a zajištění těchto osob na základě znalosti místních poměrů a jejich předání do internačního tábora provádělo již české četnictvo.^{6/} Do internace byli předáváni i Němci, kteří se po odsunu vrátili bez povolení zpět. K 22. srpnu bylo v táboře soustředěno 827 Němců, 22 Čechů a 66 osob jiné národnosti. Hlíдалo je 31 příslušníků SNB, vyzbrojených 4 kulomety, 5 automaty, 20 puškami a 2 pistolemi.^{7/}

V průběhu letních měsíců začaly centrální orgány na vzniklou

situaci reagovat vydáváním směrnic, oběžníků a nařízení. Směrnice ministerstva práce a sociálních věcí, vydané 20. července, nařizovaly propustit z táborů všechny děti mladší 10 let a 9. srpna ministerstvo vnitra nařídilo, aby z internačních táborů byly okamžitě propuštěny všechny děti do 14 let bez ohledu na národnost a mladiství od 14 do 18 let, pokud nejsou německé či maďarské národnosti. Před propuštěním těch nezletilých, kteří neměli v táboře rodiče, bylo velitelství povinno uvědomit rodiče nebo pěstouny, aby si je vyzvedli. Děti internovaných rodičů mohly být podle individuálního posouzení ponechány na žádost rodičů s nimi. Pokud si internovaní rodiče nechtěli děti v táboře ponechat a neurčili nikoho, komu by se mohly předat, anebo když nebyly známy osoby, které by se o opuštěné děti postaraly, přecházely do péče úřadoven okresní péče o mládež. Nucené evakuace rodin s dětmi ze smíšených manželství byly pozastaveny. Mladiství měli být v táborech umístěni odděleně od dospělých a podrobeni zvláštní převýchově. V dalším oběžníku ministerstvo požadovalo přísně oddělit internované české národnosti, aby nemuseli od Němců snášet šikanu. Výjimka se připouštěla u udavačů gestapa. ONV v září upozornil, že do tábora v České Lípě bylo dodáno více rodin, jejichž základem jsou smíšená manželství požívající určité ochrany, a nabádal MNV, aby na základě znalosti místních poměrů takovýmito přehmatům zabránily.^{8/}

19. června 1945 podepsal prezident republiky dekret č. 16 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a mimořádných lidových soudech, podle kterého se měly trestat zločiny spáchané v době zvýšeného ohrožení republiky (tzv. velký retribuční dekret).^{9/} Mimořádné lidové soudy (dále MLS) byly zřizovány v sídlech krajských soudů. Vykonávaly svoji pravomoc v pětičlenných senátech složených z předsedy, jímž musel být soudce z povolání, a ze čtyř soudců z lidu, které jmenovala vláda na základě návrhů vypracovaných ONV. Celé řízení proti obžalovanému bylo ústní a veřejné. Nesmělo trvat déle než tři dny, jinak byl případ předán řádnému soudu. Rozsudek byl vyhlášen ve veřejném zasedání soudu. Proti rozsudku MLS nebylo opravných prostředků a žádost o milost neměla odkladný účinek. Trest smrti se vykonával zpravidla do dvou hodin. Protože dekret neuváděl všechny detaily, bylo nutné posečkat na prováděcí předpisy. Tím se ovšem prodlužovala vazba osob preventivně zajištěných před vydáním dekretu. Česká Lípa byla sídlem krajského soudu, a proto tu byl zřízen i mimořádný lidový soud. Do obvodu jeho působnosti náležely soudní

okresy Cvikov, Česká Lípa, Česká Kamenice, Dubá, Mimoň, Nový Bor, Rumburk a Varnsdorf. MLS v České Lípě zahájil svoji činnost až 21. listopadu 1945. Veřejně přístupná přelíčení se konala dva-krát týdně.^{10/}

Předběžné řízení bylo plně v kompetenci orgánů podřízených ministerstvu vnitra. Přímo v internačním táboře v baráku číslo 6 zahájila v červnu činnost vyšetřovací komise jmenovaná ONV, jejímž úkolem bylo evidovat internované osoby a zahájit jejich vyšetřování. Zasedali v ní příslušníci SNB, pravděpodobně z řad strážního oddílu tábora, a zástupci ONV. Předsedou vyšetřovací komise měl být soudce nebo alespoň osoba práva znalá. Komise úzce spolupracovala s oddělením státní bezpečnosti Úřadu národní bezpečnosti v České Lípě. Jednání komise byla zásadně neveřejná, na veřejných zasedáních se vyhlášovala pouze usnesení. Prozatímní instrukce pro práci vyšetřovacích komisí vydala těsně před podpisem retribučního dekretu Komise pro vnitřní národní bezpečnost. Z Němců měli být internováni příslušníci gestapa, Sicherheitsdienstu a policejních útvarů, činovníci a velitelé NSDAP a organizací „podobné povahy“, členové SS, FS a jiných, konkrétně nejmenovaných uskupení, příslušníci německé branné moci a Němci, kteří se dopustili činů poškozujících zájmy republiky a jejích spojenců. U Čechů, Slováků a příslušníků jiných národností bylo rozčlenění ještě méně určité. Vyšetřovací komise měla zjistit, do které skupiny internovaný patří, a rozhodnout ve třech variantách: do vazby soudu se měly dodat osoby obviněné ze spáchání trestného činu stíhaného MLS, Národním soudem nebo obecnými soudy, do vazby jiné instituce se měly předat osoby, které spáchaly čin nestíhaný soudy, a internace (konfinace) byla nařízena u Němců, Maďarů a dalších osob, o kterých vyšetřovací komise získala přesvědčení, že by pro svou jinou národnost či činnost mohly ohrozit vnitřní národní bezpečnost. Po vydání retribučního dekretu došlo k některým úpravám. Vyšetřovací komise musela nově zadržené vyslechnout do čtyřiaadvaceti hodin a poté rozhodnout, zda budou propuštěni, nebo ponecháni v zajišťovací vazbě. Po ukončení vyšetřování komise buď předala spisy bezpečnostním orgánům s návrhem na trestní stíhání, nebo podala návrh na umístění do kárného pracovního tábora a nebo navrhla zastavení trestního stíhání, což v českolipské praxi v případě Němců znamenalo přeřazení do sběrného střediska. Komise měla projednávat všechna udání, přednostně však měla řešit případy již zajištěných osob.^{11/}

Tábor v České Lípě je v archivních dokumentech někdy označován jako odsunový. Toto označení souvisí s jeho druhou, neméně důležitou funkcí. Po sestavení soupisů německého obyvatelstva v červenci 1945 byly osoby odsouhlasené k odsunu předávány místními národními výbory nebo místními správními komisemi do sběrných táborů. Krátké soustředění Němců před vlastním odsunem do tábora mělo za následek lepší připravenost k transferu. Část soustředěných byla přidělena na práci, většina byla povozy, nákladními auty nebo vlakovými soupravami v předem určených termínech za asistence vojska transportována do sovětské okupační zóny. Transport čítal kolem 1000 lidí a musel být vybaven jmenným seznamem odsunovaných, potravinami na několik dní a potvrzením o bezinfekčnosti. Seznamy zařazených do jednotlivých transportů pořizovala armáda.^{12/} Vedle českolipského internačního a sběrného tábora byly pro urychlení odsunu zřízeny další sběrné tábory v Zákupcích, v Novém Boru a v Mimoni.^{13/} Podrobnější informace o těchto zařízeních se mi na základě dosavadního studia pramenů nepodařilo zjistit. Jisté je, že pokud vůbec plnily svou roli, fungovaly jen krátce. Začátkem září označil oblastní evakuační důstojník za sběrný tábor pro okresy Česká Lípa a Dubá pouze tzv. velký tábor v České Lípě. Do tábora byly armádou a četnictvem předávány osoby určené k evakuaci také tehdy, když zemědělskou usedlost nebo byt bylo potřeba uvolnit proto, že se našli zájemci z řad českých osídlenců. Dočasné komplikace při realizaci vysídlovacích plánů někdy způsobily, že se vlastní transfer musel odložit, a tak již shromáždění Němci museli v táboře na čas zůstat. Když skončilo plošné očišťování předem určených oblastí regionu od Němců, byl tábor ve větší míře využíván ke koncentraci určitých skupin německého obyvatelstva před odsunem, například ve výrobě postradatelných průmyslových dělníků. Armáda zajišťující odsuny po technické stránce totiž požadovala plné využití kapacity vlakových souprav. Po odvelení 28. pěšího pluku spolupracovala místní velitelství SNB s ONV a velitelstvím 36. pluku v Mimoni. Na základě nařízení vyšších vojenských orgánů zformuloval evakuační důstojník pplk. Josef Sekáč pokyny, jimiž se měla velitelství stanic SNB v okresech Česká Lípa, Jablonné v Podještědí, Dubá a Mnichovo Hradiště řídit při přípravě Němců k evakuaci za hranice nebo do vnitrozemí.^{14/} Úřad národní bezpečnosti zachytil určitý posun v organizaci odsunů ve svém hlášení pro ONV následovně: *„Zpočátku bylo možné bez valných potíží stanovit číslo potřebné pro odsun, nyní jest třeba ohlížeti se na seznamy nepostradatelných,*

antifašistů, specialistů sklářských a smíšených manželství. Mnozí Němci již požádali o státní občanství.^{15/} Nejméně do dubna 1946 pobývali v tábore společně s civilisty zajatci, ti však nesměli být zařazeni do odsunu ani v případě, že byla odsunována jejich rodina. Podle vydaných potravinových lístků, což byla nejpřesnější evidence, bylo počátkem září 1945 na okrese Česká Lípa přihlášeno 38 000 osob německé národnosti. V říjnu byly odsuny zastaveny.

Pro Němce až do jejich odsunu byla zavedena pracovní povinnost. Rámcové směrnice upravující postup při pracovním nasazení příslušníků táborů vydalo ministerstvo vnitřní 28. července 1945.^{16/} Vlastnímu pracovnímu přidělení mělo předcházet uzavření smlouvy mezi zaměstnavatelem a velitelem tábora. Pokud šlo o krátkodobé zaměstnání, mohly se podmínky dohodnout ústně. Velitel měl vést pracovní výkazy a dávat je k potvrzení zaměstnavatelům. Zaměstnavatelé se zavazovali platit za přidělené osoby mzdy podle příslušných vyhlášek a směrnice obsahovaly i pokyny o placení práce přesčas, o svátcích a nedělích. Velitel tábora musel provést měsíční vyúčtování mezd a předložit je ONV. Ten po přezkoušení údajů vyzval zaměstnavatele k platbě. Ačkoliv směrnice hovoří o mzdě, nejedná se o peníze vyplácené Němcům, ale o příjmy tábora, které napomáhaly pokrýt jeho provozní náklady. Podle usnesení vlády ze 3. srpna 1945 měli být Němci urychleně zařazeni do pracovního procesu. Garantem jeho realizace bylo ministerstvo práce a sociální péče. K soustředění Němců za účelem pracovního nasazení mohlo použít již existující internační a sběrné tábory, ovšem správa těchto zařízení zůstávala nadále v kompetenci dosavadních orgánů, to je v případě České Lípy ONV. Přidělování Němců na práce dále upravil dekret prezidenta republiky č. 71 Sb. o pracovní povinnosti osob, které ztratily čs. státní občanství, vydaný 19. září 1945. Pracovní povinnost se vztahovala na muže od 14 do 60 let a na ženy od 15 do 50 let. Na Němce – držitele některého z osvědčení, podle kterých se měli až do konečného rozhodnutí považovat za čs. občany, se pracovní povinnost nevztahovala. Pracovní povinnosti byly zproštěny i další skupiny Němců: prověřeni antifašisté, těhotné, matky s malými dětmi, přestárlí a nemocní. Směrnice se ze začátku uplatňovaly v praxi nedůsledně a v otázce výše mezd bylo mnoho nejasností. Zvláštní mzdové směrnice vydány nebyly, centrální úřady odkazovaly na příslušné mzdové vyhlášky. Velitel tábora schválení mzdového ceníku několikrát na ONV urgoval. Za práci v zemědělství navrhoval požadovat 10 Kčs na osobu a den. V hlášení z 18. října

1945 velitel uvedl, že v táborové evidenci se nachází 4 229 osob, z toho 901 dětí do 15 let, 1651 mužů a 1677 žen. Z celkového počtu bylo 2 477 osob určeno k odsunu. Z pracovního nasazení příslušníků tábora vzešly příjmy ve výši 525 600 Kčs.^{17/}

Práceschopné osoby soustředěné v tábore se podílely na jeho chodu (práce v kuchyni, úklid a údržba táborových zařízení, jednoduché administrativní práce, zdravotní služba) nebo byly zaměstnány v postupně vznikajících dílnách a skladech anebo byly přidělovány na práci mimo tábor. Pracovaly v zemědělství, průmyslových podnicích i živnostech. Kupříkladu v České Lípě se desítky internovaných podílely na obnově bombardováním poničených dílen ČSD, na odstraňování barikád, zahlazování zákopů a leteckých úkrytů, na úpravě poškozených silnic a cest apod. Německé ženy prováděly úklid veřejných budov. Někdy si národní správci vyžádali z tábora Němce, kteří u firmy do té doby pracovali nebo ji vlastnili, k dokončení či zhotovení zakázky. V zemědělství byl o levnou pracovní sílu zájem zejména v době sezónních prací. Ti, kdo pracovali v okresním městě, se na noc vraceli zpět do tábora. Ostatní se do tábora nevraceli, ubytování, stravu a střežení obstarával zaměstnavatel. Podle okolností pak byli dočasně vyjmuti ze stavu v tábore stravovaných, nebo trvale vyřazeni z kmenové evidence. Zaměstnavatelé, obzvlášť z řad zemědělců, úřední pokyny často nerespektovali. Za ubytované Němce s odvoláním na poskytnuté přístřeší a stravu platili jen málo, nebo odmítali platit vůbec. Jako příklad uvádím: počátkem listopadu se Českomoravské závody na impregnování dřeva, provozní správa Srní, obrátily na velitelství tábora s žádostí o znovupřídělení pracovních sil. V září jim bylo přiděleno 20 mužů, z toho dva onemocněli a se zbývajících 18 byly nuceny převzít ke stravě a ubytování 32 rodinných příslušníků, kteří pro práci v impregnačním závodě nebyli způsobilí (ženy, děti, starci). Závod požadoval, aby rodinní příslušníci byli vyměněni za muže. Zřejmě jim nebylo vyhověno.^{18/} Pracovní přidělení celých rodin včetně dětí totiž nebylo výjimkou, ale pravidlem. Armáda používala internované Němce při odklizení zátaras, sběru a nakládání munice a jiného vojenského materiálu. Úřad národní bezpečnosti v České Lípě požadoval, aby příslušníci sběrného tábora byli přednostně posíláni na nakládku a vykládku vagónů, kterých byl v té době velký nedostatek. Němky byly ojediněle žádány na výpomoc do domácností.

Němci byli jednotlivě i hromadně přidělováni, převážně na zemědělské práce, také do jiných okresů, zvláště vnitrozemských. Země-

dělci z vnitrozemských okresů požadovali německé pracovní síly jako náhradu za deputátní rodiny, které odešly osídlit pohraničí. Žádosti o přiděl vyřizoval zprvu bezpečnostní referát ONV v České Lípě sám, později ve spolupráci s Okresním úřadem ochrany práce v České Lípě a příslušném okrese. Výběr osob určených na práce do vnitrozemí byl prováděn přímo v internačním a sběrném táboře v České Lípě. Odsun se pak prováděl z místa pracovního nasazení. Počet nasazených z České Lípy do uhelných dolů nebyl vysoký a týkal se především válečných zajatců.^{19/} Hromadné přesuny internovaných na práci do vnitrozemí se uskutečnily v podzimních měsících, kdy odsuny do Německa byly pozastaveny a velitelství tábora spolu s ONV se snažilo tábor z důvodu reorganizace a před nastávající zimou co nejvíce vyprázdnit.^{20/} Například 10. října odjel transport do Ledče nad Sázavou. O den dříve odjelo 350 Němců do Roudnice nad Labem. Protože v transportu bylo mnoho malých dětí a práce neschopných osob, vrátila jej roudnická pobočka úřadu ochrany práce zpět do České Lípy. Značný počet Němců byl odeslán do zemědělských usedlostí na Tábořsko.^{21/} Prováděcí směrnice k dekretu č. 71/1945 Sb., které jasně a podrobně upravily podmínky pracovního nasazení táborových Němců, byly vydány až počátkem listopadu. Všechny osoby soustředěné v táborech a podléhající pracovní povinnosti měly být řádně zaevidovány. Přednost při pracovním přidělování měly veřejně prospěšné práce. Denní režim u zaměstnavatelů, kteří zároveň ubytovávali táborové příslušníky, byl totožný s režimem táborovým. Zaměstnavatel měl platit mzdu podle sazeb obvyklých v daném oboru a místě, včetně příplatků za práci přesčas, noční a o svátcích. Pokud zaměstnavatel poskytoval přiděleným osobám stravu, ubytování aj., měly se příslušné částky odečíst z celkové hrubé mzdy. Mzda podléhala dvacetiprocentní srážce, která se odváděla přes ONV do státní pokladny. Zbytek mzdy příslušel v případě lidí nasazených z tábora jeho správě. Správa tábora z těchto obnosů hradila vlastní náklady a z eventuelních přebytků (zisku) měla intervenovaným připsat na jejich účet za každý odpracovaný den 2 Kčs. Osoby přidělené z pracovních táborů měly nárok na 10 Kčs.^{22/}

Pracovního nasazení mimo tábor využili někteří internovaní k útěku. Útěk se zpravidla zdařil na menších pracovištích a jen jedincům. V září a říjnu 1945 počet útěků stoupl. V noci z 28. na 29. září uprchlo z tábora pět osob. Předseda ONV vydal pokyn národnímu bezpečnostnímu úřadu, aby situaci v táboře přešetřil.

Úřad dospěl k závěru, že počet lidí, kteří zajišťují chod a střežení tábora, je nedostatečný, neboť personál zajišťoval odsuny, výslechy internovaných, přidělování Němců na práci, hospodaření a správu tábora a střežení jeho příslušníků. Další nedostatek byl shledán v tom, že do strážní služby byli určitým způsobem zapojeni i internovaní Němci. Přidělování osob, které měly být prokazatelně souzeny mimořádným lidovým soudem, na práci mimo tábor velitelství odůvodnilo potřebou vydělat na vlastní režii. ONV na útoky reagoval zákazem poskytování pracovních sil z řad internovaných. Výjimku mohl udělit pouze bezpečnostní referent po zvážení všech záruk garantovaných budoucím zaměstnavatelem. Zároveň se zakazoval přístup do tábora všem, kteří se nemohli prokázat písemným povolením vydaným rovněž bezpečnostním referentem. Vstup nepovolaným osobám do tábora zakázal předseda ONV na základě výnosu ministerstva vnitra již 18. října. Těžší delikventi byli předáni do věznice krajského soudu, tábor byl oplocen do výše 3,3 m ostnatým drátem, internované ženy byly odděleny od mužů a internovaní od připravených k odsunu. Strážní oddíl byl zesílen cca o 30 mužů.^{23/} Výjimky v přidělování internovaných na práci mimo tábor byly po vydání zákazu udělovány především ozbrojeným složkám, neboť ty skýtaly jistou záruku střežení.^{24/} U ostatních žadatelů bezpečnostní referent souhlasil s pracovním nasazením z řad osob určených k odsunu.^{25/}

„Táborové“ Němce – levnou pracovní sílu – využívala také Rudá armáda. Nedbalým střežením jim nepřímou napomáhala k útěkům nebo k porušování různých nařízení. Její příslušníci se dopouštěli i trestných činů. Velitel internačního tábora 9. listopadu 1945 na ONV v České Lípě napsal: *„Oznamuji, že se stalo již vícekrát, co příslušníci Rudé armády přijeli motorovými vozidly do internačního tábora v České Lípě a tam se dožadovali německých příslušníků na práci. Tyto ženy byly bez námitek příslušníkům Rudé armády dány, ježto se předpokládalo, že jsou skutečně vyžadovány na práce. Po jejich návratu však bylo zjištěno, že dotyční příslušníci vůbec ženy na práci nepožadovali, nýbrž tyto jenom pod touto záminkou na správu tábora vylákali a potom na různých místech jak bylo zjištěno i na silnici mezi Dobranovem a Žizníkovem (byly) znásilněny. Při posledním případě byl příslušník Rudé armády v silně podnapilém stavu a v tomto stavu se obracel na nádvoří internačního tábora s nákladním automobilem. Při tom ovšem mohl levou bočnicí strhnouti stříšku na hydrantovou skříní. Aby se tak nestalo křikl přítomný praporečik*

SNB na řidiče, aby zastavil. Tento však tomuto pokynu v podroušeném stavu špatně porozuměl a když vystoupil s automobilu vyhledal ihned praporčíka a s proklínáním na něj vytrhl pistolí s kterou před tímto mával a hrozil, že ho zastřelí. Jest děkovati jen přítomnosti jiného ovšem strážlivého příslušníka Rudé armády, který domluvou tohoto uklidnil, že od dalších hrozeb a mávání pistolí před praporčíkem SNB upustil. Po odjezdu, při kterém mu byly přiděleny tři německé evakuované ženy, jednu z těchto tří žen na silničním příkopě poblíž Dobranova znásilnil a zbývající dvě ženy zahnal za nákladní auto, kde musely čekat až pohlavní styk s třetí ženou ukončí. Potom ženy opět naložil a odvezl až k městskému nádraží v České Lípě, kde je prostě vyložil a ujel, takže ženy došly do internačního tábora až pozdě v noci. Následujícího dne se tentýž příslušník Rudé armády dostavil do tábora a dožadoval se opět přidělení pracovních sil. Byl ovšem odmítnut, ježto nemohl prokázati na jakou práci a kde je použije. Od té doby bylo vícekrát od příslušníků Rudé armády žádáno přidělení ženských pracovních sil německé národnosti. Odmítl jsem ovšem vždy, když jsem viděl, že tito jsou podnapilí a nemohou prokázati nutnost přidělení pracovních sil. Tu ovšem se stává, že právě v podnapilém stavu příslušníci Rudé armády začnou sprostě nadávat, což ovšem nikdy nikomu na vážnosti nepřidá.^{26/} Případy, že si Rudá armáda vzala pracovní síly z řad internovaných a nevrátila je do tábora, ale odvezla neznámo kam, se opakovaly.

Strážní službu v táboře první dva měsíce vykonávalo vojsko. Strážní oddíl SNB o síle asi 30 mužů byl ustaven 5. srpna 1945. V září 1945 měl oddíl přes čtyřicet strážců, v říjnu se počet zvýšil na padesát. Od listopadu početní stav strážního oddílu kolísal mezi 70 – 80 muži. Příslušníci SNB byli podle rozkazu pražského Zemského velitelství SNB z 25. 10. 1945 ke strážnímu oddílu dočasně odveleni oblastním velitelem SNB v České Lípě. Přicházeli nejen z okresu Česká Lípa a z okresů sousedních (Dubá, Šluknov, Rumburk), ale i z míst značně vzdálených. V prosinci 1945 byli do strážního oddílu zařazeni příslušníci SNB z kmenových stanic okresů Česká Lípa, Hradec Králové, Chrudim, Nový Bydžov a Rumburk. 10. února 1946 seznam strážných vykazoval 70 mužů z okresů Chrudim, Dubá, Pardubice, Varnsdorf, Šluknov, Vysoké Mýto, Hradec Králové, Česká Lípa, Litomyšl, Rumburk a Nový Bydžov. Strážní z Chrudimska a celkově z vnitrozemských okresů východních Čech tvořili většinu.^{27/} Zřejmě se jednalo o jakousi výpomoc pohraničí. S narůstající převahou českých osídlenců převládali příslušníci SNB odvelení

z Českolipska a okolí. Služba u strážního oddílu trvala dvě zásobovací období, což byly přibližně dva měsíce. Přitom po jednom zásobovacím období se polovina mužstva měnila. Strážní byli ubytováni přímo v táboře. Jejich ubikace byly tak, jako baráky internovaných, špatně vytápěné a naprosto postrádaly i nejnnutnější zařízení. Nedostatek teplého osázení, kvalitní obuvi a ostatní výstroje měl vliv na poměrně velkou nemocnost. Nemocní byli na dobu nezbytnou k uzdravení posíláni domů. Počátkem února 1946 podali příslušníci SNB z Chrudimska na špatné ubytování stížnost. Uváděli v ní, že 25 strážných bylo ubytováno v jedné místnosti, ostatní po 4 až 8 mužích v dřevěných barácích. Na ubikacích chyběly skříně, šatstvo bylo rozvěšeno na hřebíkách zatlučených do zdi. Ačkoliv internovaní měli vši a některé místnosti byly zahmyzeny štěnicemi, strážní neměli k dispozici konve a umývadla, myli se v jakýchsi mísách. Na každé lůžko připadly pouze jedny lůžkoviny, takže při střídání mužstva si oddíl musel lůžkoviny zapůjčit, aby ty své mohl dát vyprat. Několikrát jednání velitelství tábora s ONV o ubytování strážního oddílu mimo tábor byla bezvýsledná. Na celkovém počtu strážných se významnou částí (prameny uvádějí přes polovinu) podíleli tzv. čekatelé, kteří ještě nevykonali předepsanou zkoušku a nebyli tedy řádnými příslušníky SNB. Právě na jejich chování a přístup k plnění služebních povinností se opakovaně objevují stížnosti. Čekatelé se v noci opijeli, prováděli výtržnosti, bez povolení odcházeli z ubikací strážního oddílu, stříleli pro zábavu ze služebních zbraní, ničili původní zařízení tábora. Několikrát byli přistiženi, jak ve stráži spí. Jen v průběhu dubna pět čekatelů odešlo s různým odůvodněním do civilu.^{26/}

Celostátně platné směrnice týkající se provozu a střežení táborů po čtyři měsíce neexistovaly, takže zřizovatelé a velitelé táborů vydávali pokyny vlastní. Teprve 17. září ministerstvo vnitra vydalo vzorový domácí řád. O jeho obsahu se zmiňují podrobněji proto, že poskytuje představu, jak asi táborový život vypadal. Přichozí do internačního tábora se měl podrobit tělesné očištění, lékařské prohlídce a ostříhání. Jeho oděv se měl dezinfikovat. Peníze, cennosti a všechny ostatní věci až na hodinky, hřeben, kapesník a kartáček na zuby musel odevzdat do úschovy. Styk strážných s internovanými nebo jejich příbuznými neměl přesáhnout nezbytné služební minimum. O nemocné měl pečovat táborový lékař, který měl rovněž vykonávat pravidelné prohlídky, rozhodovat o pracovní neschopnosti, pobytu na ošetřovně, umístění na infekčním oddělení nebo v nemocnici. Domácí řád ukládal denní mytí

a čištění oděvů, koupel v teplé vodě nejméně dvakrát do měsíce, dbát na čistotu ubikací, kuchyní, umýváren a záchodů. Internovaným se zakazovaly vzájemné návštěvy na ubikacích, násilnosti, srocování, protivní se dozorčím orgánům, požívání alkoholu, kouření, držení zápalak a zapalovačů, výměna a prodej vlastních věcí aj. O náplni volného času rozhodoval velitel. Kontakt s lidmi zvenčí povoloval velitel nebo jeho zástupce. Poštovní zásilky podléhaly cenzuře, jednou za měsíc mohl internovaný dostat balík a napsat korespondenční listek (jen česky!). Pracovní skupiny vyslané na práci do vzdálenosti delší než 6 km se měly ubytovat a stravovat v místě. Internovaní, kteří pracovali za mzdu, obstarávali v táboře řemeslné práce nebo pomáhali v kuchyni apod., měli nárok na peněžní odměnu ve výši 2 Kčs za den. Odměnu nedostávali, připisovala se na jejich účet, ale mohla být zčásti použita na nákup některých drobností. Denní rozvrh byl stanoven následovně: budíček (v letním období v 5 hod., v zimním v 6 hod., v neděli a ve svátek o hodinu později), osobní hygiena, rozcvička, snídaně, dopolední a odpolední práce s jednohodinovou polední přestávkou, večeře, úprava náradí, oděvů a úklid ubikací, hygiena a večerka (v zimním období ve 21 hod., v letním o hodinu později). Délka pracovní doby neměla překročit 10 hodin denně. Řád dále obsahoval ustanovení o používání trestů – uložení důtky, odnětí výhod nebo teplé stravy, „tvrdé lože“, příkázání zvláštních prací, prodloužení pracovní doby, uvěznění – a zákaz trestů tělesných. Upravoval také postup při úmrtí internovaného. Vyrozumět se měl úřad, kde zemřelý bydlel nebo kde se zdržovala jeho rodina. Pokud příbuzní neučinili včas jiné opatření, měl být pohřben na nejbližším hřbitově.^{29/}

Počátkem října vydal krajský velitel SNB Prozatímní úpravu služby strážního oddílu u internačního tábora v České Lipě. Pravidla pro činnost strážního oddílu v internačním táboře v České Lipě byla vydána 22. listopadu 1945 a zformuloval je velitel tábora. Uvádějí, že táborová stráž je z části stráží vězeňskou, z části stráží policejné ochrannou. Skládala se z velitele stráže, zástupce velitele, závodčího a 26 strážných, vyzbrojena byla 3 kulometry, 16 samopaly a 20 puškami. Stráž nesměla bez souhlasu velitele tábora povolit internovaným odchod z tábora, rozmluvu s návštěvou, přijímání jakýchkoliv předmětů zvenku. Musela internovaným zabránit ve shlukování, v dorozumívání se s jinými osobami přes plot. Vážné kázeňské přestupky internovaných byly na rozkaz velitele stíhány vězením uvnitř tábora. Bez povolení velitele tábora nebo jeho zástupce nesměla žádná civilní osoba do areálu vstupovat či z něj

odcházet.^{30/} Na výkonu pořádkové služby se spolupodíleli také někteří internovaní, tzv. četaři, jako velitelé baráků. Byli povinni zkontrolovat po večeri stav osazenstva baráku a tento stav nahlásit svému představenému, kterým byl rovněž internovaný Němec, a ten podával hlášení službu konajícímu zástupci velitele tábora. Ve 21 hodin následoval pravidelný nástup všech internovaných na prostranství před ubikacemi a prověření početního stavu.^{31/}

Dva měsíce po vydání domácího řádu pro internační tábory, 17. listopadu 1945, byl publikován vzorový domácí řád pro pracovní a sběrné tábory v hospodářské správě ONV. I když se v těchto táborech počítalo s poněkud volnějším režimem, většina ustanovení byla shodná. Pracovní doba byla určena na 8 až 10 hodin denně, o nedělích a svátcích se měl zpravidla dodržovat pracovní klid. Děti ve stáří 12 až 14 let se měly v táborech zaměstnat lehčími pracemi, mladší děti hrou apod. Připouštělo se také vyučování dětí v základních předmětech pod dohledem pověřeného příslušníka tábora.^{32/}

Správu tábora po stránce finanční, zásobovací, zdravotní a hygienické měl provádět zřizovatel, tedy ONV. Hospodaření tohoto speciálního zařízení nemělo od počátku jasně stanovená pravidla, ale i po vydání závazných pokynů centrálními úřady panovaly určité nejasnosti. Záznamy o hospodaření a provozu tábora byly značně neúplné a začal je zřejmě vést až K. Wepper. Tábor zpočátku hospodářil ve vlastní režii, nejdůležitějším zdrojem příjmů byly zajištěné hotovosti a mzdy od zaměstnavatelů přidělených pracovních sil. Dozorčí personál dostával mzdu od svého služebního úřadu. Skutečnost, že zřizovatel nepřevzal odpovědnost za hospodářskou správu tábora, jistě souvisela s nevyjasněnými kompetencemi. V říjnu byly výdaje vyúčtovány a předloženy Zemskému národnímu výboru (ZNV) v Praze; zisky vykázány nebyly. V listopadu byla vzájemná kompenzace příjmů a výdajů oběžníkem ministerstva vnitra zakázána. Náklady na věcné výdaje spojené s provozem tábora měly být hrazeny výlučně ze státního rozpočtu. Nařízení ministerstva byla vedena snahou zprůhlednit hospodaření táborů. Na schůzi rady ONV konané 27. listopadu bylo referováno, že peníze za práci táborových příslušníků odvádějí zaměstnavatelé ONV a ten potom vyplácí mzdu tábora. Rada se usnesla požádat ZNV o vyjádření, kdo má nést náklady na udržování osob, které byly z tábora přesunuty na práci do obcí. Závazné směrnice pro hospodaření středisek vydalo ministerstvo vnitra až 28. 2. 1946. Především nařídilo, aby veškerou hospodářskou péči nad středisky převzaly ONV. Uzavírat větší objednávka a samostatně účto-

vat odvedené mzdy a srážky z nich příslušelo výhradně ONV. Přitom velitel sběrného střediska dva měsíce po vydání směrníc uváděl, že vyúčtování mezd za práci příslušníků střediska provádí, protože účtárna ONV nemá dostatek pracovních sil. Nedostatky v hospodaření spočívaly především v nedbale vedené evidenci a nedostatečné kontrole. Úřad práce v České Lípě nepředkládal ONV hlášení o zaměstnavatelích Němců a ONV kartotéku zaměstnavatelů Němců nevedl. Odvody dvacetiprocentních srážek nebyly nijak kontrolovány a revize ve firmách zaměstnávajících Němce se neprováděly. Státní pokladna byla zřejmě ochuzena o dosti vysoké příjmy. Peněžní odměny za práci příslušníkům českolipského tábora vypláceny nebyly. Při likvidaci střediska, v únoru 1947, převzala účtárna ONV knihu pohledávek za práci internovaných. Přestože vedení této knihy vykazovalo řadu nedostatků (nebyly prováděny roční uzávěrky, platby nesouhlasily s pokladní knihou apod.), dlužná částka zaměstnavatelů byla astronomická; činila úhrnem 791 953 Kčs.^{33/}

Na základě doporučení vyšetřovací komise rozhodl bezpečnostní referát ONV v podzimních měsících roku 1945 o postupném propuštění desítek zadržovaných osob. Jednalo se o těhotné, přestárlé, matky s dětmi, nemocné, prokazatelné antifašisty, partnery ze smíšených manželství. Někdy, například u nemocných, šlo pouze o propuštění dočasné. Pokud osoby přestárlé, invalidní, dlouhodobě nemocné a jinak práce neschopné nebyly vyšetřovány z činů stíhaných podle retribučního dekretu, mohly být propuštěny k příbuzným, když o to požádali. Obec nebo město, do něhož byla dotyčná osoba propouštěna, muselo vyjádřit souhlasné stanovisko. V několika případech byla doložena žádost firmy či souhlas posledního zaměstnavatele. Za účelem sloučení rodin před odsunem byly propuštěny také internovaní, u nichž vyšetřovací komise neshledala důvody k zahájení soudního řízení, přednostně pak ti, jejichž rodinní příslušníci žili mimo okres Česká Lípa. Potvrzení příslušného MNV z místa bydliště, že proti návratu nic nenamítá, bezpečnostní referát po zastavení odsunů požadoval i v případě osob soustředěných do tábora za účelem evakuace. Spíše výjimečně se národní výbory návratu bránily s poukazem na nedostatek bytů a provedenou konfiskaci veškerého majetku. Na dotaz, zda mohou být funkcionáři NSDAP a SdP uvolněni pro potřeby sklářského průmyslu, ministerstvo vnitra v říjnu odpovědělo, že zajištění bývalých funkcionářů těchto stran musí být provedeno bez výjimky, ovšem řadoví příslušníci mohou být po řádném prošetření jejich činnosti

za okupace z internace uvolnění. Jejich propuštění bylo v kompetenci ONV, závislé na místních poměrech.^{34/}

V teplých letních měsících roku 1945, kdy probíhalo rozsáhlé zajišťování státně nespolehlivých, se velké množství lidí ocitlo v táborech bez jakéhokoliv vybavení, často jen s tím, co měli v momentě zatčení na sobě. Už v srpnu tábor prostřednictvím ONV naléhavě žádal místní národní výbory o poskytnutí starého šatstva, obuvi, slamníků a příkrývek. Od podzimu vydal velitel několik desítek povolení k opuštění tábora za účelem obstarání zimního ošacení u příbuzných nebo v místě původního bydliště. Nedostatečné vybavení Němců soustředěných v táborech nebo přikázaných na práci bylo jevem natolik rozšířeným, že na něj ministerstvo vnitra zareagovalo oběžníkem. Uložilo ONV, aby jejich řádné vybavení zajistily ze zadržovaného německého majetku nebo ze shromážděných textilií a obuvi z domácností již odsunutých Němců. Němci v táborech a nasazení do pracovního procesu museli být příkrývkami, šatstvem a obuví vybaveni tak, aby mohli být ihned odsunuti. Okresy, které nemohly potřeby Němců pokrýt z konfiskátů, měly požádat o výpomoc Zemský národní výbor, respektive Fond národní obnovy. Bezpečnostní komise ONV v České Lípě rozhodla, že nedostatečně vybaveným internovaným musejí zajistit teplé ošacení především jejich příbuzní a nebudou-li toho schopni, bude postupováno podle oběžníku. ZNV v Praze byl v prosinci požádán, aby dodal teplé prádlo a příkrývky pro 500 osob, v lednu 1946 ONV požadoval teplé ošacení a příkrývky pro 1 000 osob. V té době již žádosti vyřizoval Fond národní obnovy, kterému připadla správa konfiskátů. Fond počátkem března vrátil žádost zpět k upřesnění. Tábor se tedy v průběhu zimy pomoci fondu nedočkal.^{35/} Velitelství tábora rozeslalo desítky, snad stovky, žádostí o dovybavení šatstvem, prádlem, obuví, příkrývkami a ostatními předepsanými předměty městům a obcím, z nichž internovaní Němci pocházeli. V první poválečné zimě se průmyslové podniky, živnosti a domácnosti potýkaly s naprostým nedostatkem uhlí. Otop chyběl i v táborech, někdy se nedalo vařit. V přeplněných ubikacích chyběly slamníky, příkrývky, lůžkoviny a dokonce lůžka.^{36/} Tomáš Staněk ve své knize o táborech v českých zemích uvádí: „*Internační tábor v České Lípě byl přeplněn a zahmyzen, do baráků přšelo, část osob nocovala na holé zemi bez slamníků.*“ *Dále dodává, že neutěšené podmínky v táborech byly ještě zhoršeny uplatňováním tělesných trestů.*^{37/}

Špatné hygienické podmínky, dlouhodobé vyčerpání, chladné podzimní a zimní dny zapříčinily zhoršení zdravotního stavu příslušníků

tábora. Svědčí o tom i množství úctů, které velitel tábora obdržel za léčení od nemocnice v České Lípě. V listopadu žádal ONV o přidělení 60 kovových lůžek pro zřízení infekčního oddělení ošetrovny, neboť veřejná nemocnice nemohla zaručit střežení, a počátkem prosince naléhavě žádal MNV v České Lípě o přiděl desinfekčních prostředků a přístrojů a odborníků k jejich obsluze. Počet infekčních onemocnění se katastrofálně zvýšil.^{38/} Úřední lékař informoval ONV, že příslušníci tábora jsou v mnoha případech zavšiveni a časté je i onemocnění svrabem, a upozorňoval na nebezpečí tyfové nákazy.^{39/} Přitom sprchy pro naprostý nedostatek topiva nefungovaly. K odvšivení nemělo velitelství tábora takřka žádné prostředky. Enormní zavšivení a možnost rozšíření epidemie tyfu ohrožovaly nejen příslušníky tábora a strážní oddíl, který byl přímo v táboře ubytován, ale při pracovním nasazení příslušníků tábora i širokou veřejnost. V době zahájení hromadných odsunů v březnu 1946 problém nebyl ještě zcela vyřešen. V zimních měsících stoupl počet úmrtí.

Masivní soustředění nejrůznějších osob do smíšených táborů a nedostatečný početní stav strážních oddílů či chabé morální kvality táborových strážných přinášely potíže. Ministerstvo vnitřní proto 29. října 1945 vydalo Základní směrnice pro reorganizaci internačních táborů. Všem ONV nařídilo vyhradit v obvodu jejich působnosti jediný vhodný tábor, který ponese označení okresní internační tábor, a do něj soustředit všechny osoby podezřelé a vyšetřované z činů souzených podle velkého retribučního dekretu. Velitelem tábora musel být zkušený člen SNB a vnitřní chod tábora se měl řídit „Domácím řádem pro internační tábory“. Češi měli být ubytováni odděleně od Němců, muži od žen. Od 1. ledna 1946 mělo dojít ke vzniku krajských internačních táborů, a sice sloučením všech okresních internačních táborů v obvodu působnosti toho kterého krajského soudu. S přípravami na vznik krajských internačních táborů se mělo započít co nejdříve, protože všichni internovaní měli být okolo 1. ledna 1946 do nich převezeni a okresní internační střediska měla zaniknout. Vydržování krajských internačních táborů měla převzít zvláštní oddělení ZNV pro internační tábory. Vedení a střežení těchto táborů bylo vyhrazeno členům SNB. Směrnice přikazovaly ZNV, aby pro krajské tábory zajistily náležité vybavení. Zbylé objekty mohly ONV využít jako pracovní nebo sběrné tábory. Sběrné tábory měly prozatím posloužit k ubytování již vystěhovaných a praceschopných Němců.^{40/} Pobyť dětí v internačních táborech zakázal již červencový výnos ministerstva vnitřní, avšak praxe byla jiná. Minis-

terstvo vnitra proto v půli října vydalo nařízení, které zakazovalo držet v pracovních a internačních táborech děti do 14 let a požadovalo jejich bezodkladné předání příbuzným, sociálním a charitativním organizacím a útulkům. Německé děti se mohly nuceně umístit k majetným Němcům. Internované matky s dětmi, u nichž se zjistilo, že nebudou souzeny MLS, měly být ihned propuštěny.^{41/}

V České Lípě měl tedy za dva měsíce vzniknout krajský internační tábor. V internačním a sběrném středisku v té době pobývalo celkem 2 563 osob, z toho 2 556 Němců. Takřka polovinu evidovaných (1 185) tvořily ženy, dětí mladších 15 let bylo 897.^{42/} Přípravy na reorganizaci a výnos o umístění dětí mimo tábor realizovalo velitelství ve spolupráci s národními výbory. Aby si vytvořil dostatečnou kapacitu pro internované, přestal tábor přijímat osoby určené k odsunu. Celkově se prosadila snaha nepřijímat Němce z pracovního nasazení a ponechat je až do doby odsunu v místě stávajícího pobytu. Vracet Němce do tábora chtěli především správci a majitelé zemědělských usedlostí a statků. Navrátilci a Němci, které se nepodařilo ubytovat v místě jejich pracovního nasazení, byli v průběhu prosince a ledna odesíláni zpět do místa posledního bydliště. Několik přestárých bylo umístěno ve starobinci, větší počet osob odešel k příbuzným, někdy i mimo okres. Z tábora se propouštěly také osoby, které správa věznice českolipského krajského soudu uvolnila k odsunu. K zimnímu ubytování bylo propuštěno přes 2 000 osob.^{43/} Bezpečnostní referent ONV rozeslal všem MNV oběžník, kterým je žádal o pomoc při umístění dětí z tábora. Předpokládalo se, že obce zajistí ubytování především „svých“ vykázaných rodin s dětmi. MNV si měly děti do 14 let a osoby, které byly jejich bezprostředními vychovateli, ve stanoveném termínu převzít a vypravit pro ně do tábora povoz pro přepravu osobního vybavení. Některé národní výbory sdělily, že nemají možnost děti umístit (Cetenov, Žandov, Provodín aj.), jiné kladly různé podmínky. Ukázalo se, že pokyn o předání německých dětí do majetných německých rodin byl založen na iluzorních představách. Na Českolipsku nebyly ani volné byty. Rada ONV odsouhlasila, aby ženy s dětmi byly dočasně umístěny v jakýchkoliv volných bytech v jednotlivých obcích okresu bez ohledu na jejich původní bydliště. Propuštěné děti nedoprovázely jen matky. Z kusých zpráv je zřejmé, že mezi propuštěnými byli i otcové a prarodiče. Ve zprávě přednesené na plenárním zasedání ONV 18. prosince 1945 se uvádí, že z tábora bylo přemístěno přes 800 dětí.^{44/} Přes veškerou snahu určitý počet dětí v táboře zůstal. Od ledna 1946 začalo v táborech pátrání po dětech a ostatních rodinných příslušnících za účelem sloučení rodin před

chystanými odsuny. Počátkem července bylo jedenáct německých dětí z Českolipska odvezeno do dětského sběrného tábora v Polepech na Litoměřicku.^{45/}

Kolem vánoc opět stoupl počet úteků. Ministerstvo vnitra nabádalo k dodržování bezpečnostních opatření včetně zákazu používat významné politické vězně na práce mimo tábor. Zákaz nebyl striktně dodržován. V únoru 1946 například uprchl z pracovního nasazení Němec internovaný pro vraždu. O vánočních svátcích nařídilo ministerstvo vnitra zachování pracovního klidu a tam, kde to místní poměry dovolily, doporučilo přilepšení stravy a vydání alespoň některých částí oděvu potřebným. Internovaným duchovním nebo místní duchovní správě mohlo velitelství tábora povolit vykonání bohoslužby, ovšem bez kázání. V roce 1946 se bohoslužby konaly přímo v areálu střediska. Sloužil je děkan Josef Stefen z Farního úřadu ze Stráže pod Ralskem a mešní roucha s nejnужnějšími obřadními předměty zapůjčil Farní úřad u Všech svatých při kláštere augustinianů v České Lípě.^{46/}

Ještě před koncem roku 1945 bylo zřízení krajských internačních středisek odloženo, ale vyvstal další důležitý úkol – připravit provádění tzv. soustavného odsunu Němců. Jeho součástí byl výběr a vybavení sběrného střediska, které by mělo dostatečnou kapacitu, vhodné umístění a odpovídající technické zázemí. V okrese Česká Lípa se zřízení okresního internačního tábora a sběrného střediska uskutečnilo reorganizací stávajícího internačního a sběrného tábora. Sběrný tábor byl na konci roku 1945 administrativně zrušen a v lednových hlášeních se uvádí, že všechny osoby, které byly v táboře připraveny k odsunu, byly poslány na práci nebo předány do měst a obcí. O měsíc později je však hlášeno, že v právě zřízeném sběrném středisku se nachází 150 Němců, kteří přišli do tábora za účelem odsunu už v roce 1945. Lze předpokládat, že zejména staré a nemocné lidi se mimo tábor umístit nepodařilo. Také řada obcí odmítala Němce přijmout zpět. Ustavení samostatného sběrného střediska proběhlo počátkem února 1946. Jeho velitelem byl jmenován štábní strážmistr SNB Josef Pícha. Sběrnému středisku byly v areálu tábora vyčleněny určité prostory a předán majetek. Strážní oddíl a některá zařízení (např. ošetřovna, kuchyň) zůstala společná pro obě střediska. Vzápětí provedla Oblastní osidlovací úřadovna v Liberci kontrolu, jak je českolipské středisko připraveno na odbavování transferů, a nařídila zvětšit ubytovací prostory pro odsunované na 1 200 míst, což byla kapacita jednoho odsunového vlaku.

Internační středisko muselo předat sběrnému ještě dva baráky.^{47/} Později, při vlastním provádění odsunů se ukázalo, že ani 1 200 míst sběrnému táboru nestačí, neboť počet osob soustředěných před transferem do tábora býval poněkud vyšší. Naštěstí se velitelé obou středisek dokázali dohodnout, a tak se ubytovací kapacita zařízení měnila podle momentálních potřeb. Vedle 13 dřevěných obytných budov ke sběrnému středisku náležely 2 barákové koupelny, 3 nekruté umývárny, 3 zděné záchody a 2 dřevěná skladiště a garáž.^{48/}

Transformace okresního internačního střediska v krajské proběhla postupně a svoz internovaných z jiných středisek do České Lípy začal nejpozději v únoru, po zřízení samostatného sběrného střediska. Veškeré úkoly spojené se správou internačního střediska, v němž na jaře 1946 pobývalo kolem 1 000 osob, plnil velitel, jeho zástupce, jeden strážmistr SNB a účetní. Služba trvala 11 i více hodin denně a zahrnovala administrativní práce, zajištění zásobování potravinami, topivem, léky apod., příjem internovaných a jejich následné předání do vazby MLS, kontrolu jejich práce a další.

Tábor měl celkem 55 budov. Kolem tábora bylo dvojité oplocení s ostnatým drátem. Hlavní brána byla opatřena závorou. Uvnitř byl tábor rozdělen na sektory vzájemně oddělené oplocením. Vnitřní oplocení bylo zbudováno také kolem dílen. Naprostá většina zařízení byla zapůjčena vojenskou správou, část patřila pod správu Fondu národní obnovy, neboť se jednalo o konfiskáty.^{49/} Ze státního rozpočtu byly zakoupeny jen dva kotle, 626 dřevěných postelí, dřeváky, papírové slavníky a několik nejnutnějších předmětů denní potřeby. Přimo v areálu bylo zařízeno několik dílen: krejčovská, obuvnická, truhlářská, zámečnická, elektrotechnická a instalátorská. Sloužily jednak pro potřeby tábora, jednak poskytovaly možnost zaměstnat osoby podezřelé z těžkých deliktů pod kontrolou táborového strážního oddílu. Do táborové kuchyně a zčásti i závodní kuchyně strážního oddílu byly dodávány produkty „polního a zahradního hospodářství“. Nejpozději od září 1945 byla v provozu lékařská ordinace, zubotechnická ordinace, chorobinec, nouzová nemocnice (ošetřovna) se zvláštním oddělením pro muže a pro ženy a od listopadu nebo prosince izolační oddělení pro nemocné nakažitlivými chorobami. Vyšetření a ošetření v táboře obstarávali němečtí lékaři a zdravotní sestry z řad příslušníků tábora. Dozor nad zdravotními a hygienickými poměry vykonával úřední lékař ONV MUDr. Rudolf Cozl.^{50/} V archivních pramenech z roku 1946 se chorobinec již neuvádí.

Hlavní úkoly spojené s prováděním tzv. soustavného odsunu Němců obsahovaly směrnice vydané ministerstvem vnitra v poslední den roku 1945 a upřesňované v následujících dvou měsících požadavky americké vojenské správy v Německu. Pro odsun Němců do sovětské zóny vydalo ministerstvo vnitra zvláštní pokyny. Jedním z důležitých požadavků bylo sloučení rodin před odsunem. Za rodinu byl pokládán svazek pokrevně příbuzných osob, které jsou závislé na živiteli a bydlí s ním ve společné domácnosti. Za nerozdělenou se považovala rodina, jejíž některý člen, včetně živitele, si odpykával trest delší jednoho roku. Sloučení rodin zajišťovalo sběrné středisko. Povolávalo zpět pracovní nasazené do jiných okresů, pokud nebyli na práci přesunuti s rodinou, a naopak propouštělo svoje příslušníky do jiných sběrných středisek. Žádalo o uvolnění rodinných příslušníků z internačního střediska nebo vyzvalo příslušný MNV, aby rodinu internovaného, který byl se souhlasem veřejného žalobce MLS do odsunu uvolněn, do sběrného střediska dopravil. V internačních táborech a věznicích pobývalo na jaře 1946 stále značné množství lidí a vše nasvědčovalo tomu, že se nepodaří je řádně vyšetřit a potrestat tak, aby ještě stihli zařazení do odsunu. Ministerstvo vnitra a ministerstvo spravedlnosti proto vydalo směrnice, kterými se u řadových členů a nižších funkcionářů NSDAP a jejich složek upouštělo od trestního řízení. Do transportů byli postupně zařazováni také Němci propuštění z věznice krajského soudu – po uplynutí trestu nebo rozhodnutím MLS – a váleční zajatci ze zajateckých táborů, pokud proti nim nebylo vedeno trestní řízení.^{51/} Rodiny válečných zajatců však byly většinou už odsunuty bez živitele. Od října bylo možné odtransportovat také příslušníky SS, které MLS osvobodil nebo u nichž veřejný žalobce upustil od trestního stíhání. Velitelství obou středisek rozeslala desítky žádostí místním národním výborům, aby ze skladů konfiskátů vybavily k odsunu ty osoby, které pocházely z jejich obce. Pokud s sebou internovaní při zatčení vůbec nějaké vybavení měli, v době propuštění do odsunu zpravidla neodpovídalo předpisům. Několik obcí odpovědělo, že konfiskáty již byly odevzdány do skladů Fondu národní obnovy nebo odprodány osidlencům. Sehnat předepsané vybavení pro odsunované bylo čím dál, tím víc obtížnější. Po zahájení odsunů příslušníci sběrného střediska v době soustředění Němců před transferem nepracovali. V červenci, kdy organizovaný odsun vrcholil, bezpečnostní referent ONV zakázal posílat Němce na práce mimo sběrné středisko a příslušníkům střediska zakázal veškeré návštěvy a předávání balíků.^{52/}

Termíny jednotlivých transportů vypravených ze sběrného střediska

v České Lípě určovala Oblastní osidlovací úřadovna v Liberci. Osoby vybrané do transportu se musely se svými zavazadly dostavit v předem ohlášeném termínu na shromaždiště, ze kterého byly soustředěny do sběrného střediska. Přisun trval dva až tři dny. Ihned po příchodu do tábora následovala kontrola osobních dokladů, důkladná lékařská prohlídka, osobní prohlídka a kontrola zavazadel. O výsledku lékařských prohlídek, prováděných německými táborovými lékaři, byl ihned informován MUDr. Cozl a Epidemická ústředna pro odsun v Praze. Osobních prohlídek se účastnili 2–3 zástupci ONV a MNV v České Lípě a 6 členů finanční stráže a důchodkové kontroly. Při prohlídce zavazadel se kontroloval stav povinného vybavení prádlem a šatstvem, obuví, potravinami, říšskými markami, příkrývkou a ostatními předměty požadovanými okupačními orgány v Německu. Zabavovány byly čs. peníze včetně mincí, šperky, vkladní knížky, kupní smlouvy, výpisy z pozemkových knih, projektová a výrobní dokumentace, listiny, knihy aj. U předmětů osobní potřeby, jejichž vývoz nebyl výslovně zakázán, bylo nařízeno postupovat benevolentně. Němci si například mohli odvézt nástroje a nářadí potřebné pro výkon povolání. Celní odbavení probíhalo ve středisku. K zajištění pořádku při přisunu Němců, jejich prohlídkách, odchodu na nádraží a nakládání vagónů si velitel střediska pokaždé u okresního velitelství SNB vyžádal zvláštní asistenci včetně 6 příslušníků jízdní čety. Následovalo odvšivení zaprášením DDT, které museli podstoupit všichni zařazení do transportu. Někdy se odvšivení opakovalo. Součástí hygienických opatření byla i koupel a vyřazení osob s přenosnými a duševními chorobami. V kanceláři sběrného střediska se intenzivně zpracovávala požadovaná dokumentace. Zvládnout administrativu spojenou s odsunem pomáhalo několik internovaných.^{53/}

Za čtyři až pět dní od příchodu do tábora byla překontrolovaná zavazadla dopravena na městské nádraží a naložena do vagónů. Nakládka trvala celý den. Vlaková souprava obvykle přepravující 1 200 zdravých osob měla celkem 40 vagónů. Po ukončení nakládky byli Němci ve středisku seřazeni a za účasti uniformované a civilní policie odvedeni na nádraží, kde transport převzala vojenská správa. K vlakové soupravě byl připojen vagón s předepsanou dávkou a skladbou potravin. Tak například transport číslo 17, v němž odjíždělo 220 dětí do 14 let, 367 mužů, 633 žen a 20 nemocných, byl potravinami vybaven takto: 2 440 kg chleba, 195,20 kg cukru, 73020 kg tuku, 262,60 kg poživatin, 48,80 kg kávy, 1 627 kg brambor, 146,42 kg mouky, 24,40 kg soli, 48 kg sušené zeleniny, 1,40 kg koření, 1 litr octa, 9,90 kg mléčných konzerv a 0,30 kg volného mléka. Množství

potravín se měnilo v závislosti na složení transportu, skladba zůstávala stejná. Zdravotní službu na cestě vykonával zpravidla odsunovaný německý lékař a dvě až tři ošetřovatelky. Nemocní nebyli započítáváni do celkového počtu odsunovaných, ale byli vykazováni zvlášť. Byli umístěni po deseti v tzv. sanitních vozech vybavených slavníky a doprovázela je zvláštní zdravotní služba. Až na hraniční přechod v odsunovém vlaku cestoval také velitel sběrného střediska Josef Picha nebo jeho zástupce strážmistr SNB František Vágner, aby se zúčastnil předání jako zástupce ONV. První transporty směřovaly výhradně do americké zóny, souhlas se zahájením odsunu do sovětského pásma vydaly sovětské orgány až počátkem června. Z okresu Česká Lípa bylo v roce 1946 přes sběrné středisko vypraveno celkem 18 transportů. Transporty do americké zóny s výjimkou šestého byly odbaveny na hraničním přechodu Cheb – Wiesau, v pořadí šestý transport odcházel přes přechod Domažlice – Furth in Walde. První dva transporty do sovětské zóny směřovaly přes přechod Plesná – Brambach, všechny ostatní přes Hřensko - Schandau.^{54/} Základní přehled o počtu a složení odsunutých podává tabulka. U transportů číslo 7 až 16 byly vykazovány děti do 12 let, u ostatních transportů děti do 14 let.

číslo	datum	zóna	děti	muži	ženy	z toho nemocní	celkem
1	24.3.1946	am.	376	270	554	0	1 200
2	11.4.1946	am.	369	257	574	0	1 200
3	24.4.1946	am.	275	342	583	0	1 200
4	7.5.1946	am.	254	325	621	0	1 200
5	16.5.1946	am.	297	305	598	0	1 200
6	29.5.1946	am.	304	310	586	0	1 200
7	11.6.1946	sov.	283	358	559	0	1 200
8	18.6.1946	sov.	262	301	647	10	1 210
9	24.6.1946	sov.	247	354	609	10	1 210
10	2.7.1946	sov.	248	357	605	10	1 210
11	8.7.1946	sov.	220	324	666	10	1 210
12	12.7.1946	sov.	203	355	652	10	1 210
13	18.7.1946	sov.	246	355	609	10	1 210
14	23.7.1946	sov.	224	350	636	10	1 210
15	30.7.1946	sov.	224	363	633	20	1 220
16	6.8.1946	sov.	195	383	642	20	1 220
17	11.8.1946	sov.	220	367	633	20	1 220
18	9.10.1946	am.	149	440	401	0	990
			4596	6116	10808	130	21 520

Nepřilíš vysoké procento odsunovaných využilo možnosti požádat o vývoz náradí a nástrojů důležitých pro výkon profese. Naprostá vět-

šina žádostí se týkala vývozu šicího stroje.^{55/} Žádosti podávaly převážně ženy a často uváděly různé sociální důvody. Několik žádostí se týkalo vývozu zámečnického, obuvnického truhlářského, kovářského a tesařského náradí, ojediněle bylo zažádáno o vývoz lékařských nástrojů a knih. Z ostatního movitého majetku bylo žádáno o povolení vývozu jízdních kol a některých kusů nábytku. K žádostem se vždy vyjadřoval MNV a celní úřad, někdy též národní správa firmy, u níž žadatel pracoval, a řemeslnické společenstvo. Takřka ve všech případech bylo vyhověno.^{56/}

Z hlediska zdravotního bylo největším problémem zavšivení. U Němců zařazených do druhého transportu bylo zavšivení zjištěno u více než jedné třetiny osob a 65 lidí bylo postiženo svrabem. MUDr. Cozl vydal nařízení pro všechny MNV, aby v rodinách určených k odsunu bylo provedeno odvšivení a aby s léčením svrabu bylo započato již v domácnostech, které k léčbě skýtaly lepší podmínky, než sběrné středisko. Tento úkol národní výbory nedokázaly splnit, zavšivení a jinak nemocní přicházeli do tábora dál. Zavšivením trpělo přibližně deset procent osob zařazených do transportů.

U osob určených k odsunu se nejčastěji vyskytovala tato onemocnění: slabost srdce, angína, vředy, zánět průdušek. Z nakažlivých nemocí byl zaznamenán ojedinělý výskyt TBC a záškrtu. Mnohem horší byl zdravotní stav internovaných. V pravidelných měsíčních hlášeních velitel internačního střediska z infekčních onemocnění uváděl TBC a růži, z ostatních onemocnění flegmonu, furunkulosu, vředy a uhláky,^{57/} katary žaludku a střev, choroby srdce, oční choroby, nervová onemocnění, záněty průdušek, revmatismus. Výjimečné nebyly ani různé úrazy. V květnu bylo celé středisko odvšiveno, případy zavšivení a svrabu byly hlášeny do června 1946.^{58/}

Do července mohli být práce schopní internovaní zaměstnávání pouze ve středisku. V hlášení z 24. 8. 1946 se uvádí, že většina příslušníků KIS byla na rozkaz bezpečnostního referenta ONV přidělena za přísných bezpečnostních opatření na stavební a zemědělské práce mimo tábor. Nedostatek pracovních sil vedl k pracovnímu využití nejen internovaných, ale i vyšetřovanců a trestanců. Osoby, u nichž se za účelem odsunu upustilo od trestního stíhání nebo výkonu trestu, musely setrvat ve středisku nebo pracovním táboře – tedy pod trvalým dohledem. Vojenská posádka v České Lipě dostala rozkaz uvolnit veškeré vojskem obsazené školy tak, aby vyučování v nich mohlo začít nejpozději 1. října 1946. Protože počet internovaných v průběhu roku 1946 neustále klesal, bylo krajské

internační středisko v září 1946 přestěhováno do menšího vojenského (za okupace pracovního) tábora, který se nacházel mezi silnicí a železniční tratí na Děčín, tedy v místě dnešního panelového sídliště pod Holým vrchem, a uvolněná část areálu začala sloužit vojenským účelům. Ubytovací kapacita menšího tábora činila 500 míst, nebyla však plně využita. Byla v něm zřízena truhlářská a zámečnická dílna, opravná aut a zubní ambulance.^{59/} Tábor měl celkem 18 obytných baráků, kuchyň se skladištěm, koupelnu s příslušenstvím, 3 záchody, stáj pro koně (v roce 1946 mělo KIS tři), sklad na uhlí a nádrž na vodu. Nejnutnější inventář opět zapůjčila vojenská správa.^{60/} Se snižováním početního stavu internovaných souvisel postupný pokles počtu příslušníků strážního oddílu. Část strážných hlídala internované nasazené na práci mimo tábor.

Mezi sedmnáctým a osmnáctým odsunem nastala dvouměsíční přestávka. Ve sběrném středisku zbylo po sedmnáctém odsunu 126 Němců a v polovině září, ačkoliv další transport nebyl ohlášen, tu bylo soustředěno již 216 mužů, 236 žen a 81 dětí do 14 let. Práceschopné osoby velitelství střediska denně rozesílalo na práci. Po posledním, osmnáctém transportu byli příslušníci sběrného střediska přidělováni převážně na zemědělské práce spojené s ubytováním do celého okresu Česká Lípa. Po zastavení odsunů a před nastávající zimou bylo zapotřebí středisko co nejvíce vyprázdnit. Přestěhovalo se do menšího tábora, kde v té době již sídlilo krajské internační středisko, a zbylá část tábora byla 19. listopadu 1946 předána hospodářské správě posádkového velitelství v České Lípě.^{61/}

Oběžníkem ministerstva vnitra č. B 300/21 094 ref. B z 20. 11. 1946 byla nařízena likvidace obou středisek.^{62/} Přes 30 internovaných bylo předáno do věznice Krajského soudu v České Lípě, 280 Němců z obou středisek bylo převezeno nákladními auty do oblastního sběrného střediska v Lešanech v okrese Benešov, 25 Němců bylo umístěno do oblastního sběrného střediska ve Stráži nad Nisou u Liberce a zbytek byl okresním úřadem ochrany práce přidělen na různé, převážně zemědělské práce v okrese Česká Lípa. Každá osoba musela být řádně vybavena nejméně 70 kg zavazadlem s dobrou obuví, šatstvem a prádlem. U osob soustředěných ve sběrném středisku se podle možností připouštěl i návrat do původního bydliště. Do měsíce od nařízení se obě střediska vyprázdnila, jejich činnost byla ukončena. V prvním čtvrtletí 1947 se uskutečnila jejich likvidace. Podle evidenční knihy internačního střediska, pořízené se zpětnou platností na základě kartotéčních listků, prošlo internačním střediskem celkem 2 695 osob.

Problematické je, že pramen neuvádí od kdy.⁶³ / Ve sběrném středisku v České Lípě pobýlo, i když většinou jen velice krátce, nejméně 30 000 lidí. K podpisu likvidačního protokolu se dostavil zemský velitel internačních středisek plk. SNB František Řezáč 10. února 1947. Tímto dnem byly všechny objekty menšího tábora vráceny vojenské správě, která je obratem předala Fondu národní obnovy. V závěru likvidačního protokolu je uvedeno: „Zástupci ZNVu v Praze konstatují, že internační a sběrné středisko v České Lípě bylo po stránce správní a hospodářské skutečně velmi dobře vedeným střediskem a vyslovují tímto jejich velitelům, především veliteli internačního střediska št. str. SNB Karlu Wepprovi uznání za jejich snahu, jakož i jejich zástupcům... Konstatuje se dále, že po zlikvidovaném středisku v Lázních Kynžvartě a Mladé Boleslavi jest sběrné a internační středisko v České Lípě dalším z nejlépe vedených a spravovaných středisek v zemi České.“⁶⁴ /

Tábor v České Lípě vznikl a po celou dobu své existence fungoval jako tábor smíšený – internační a sběrný. Svoji kapacitou patřil spíše k větším. Internační středisko se od února 1946 přetransformovalo v krajské. S výjimkou několika prvních týdnů organizaci, řízení a strážní službu v táboře obstarávali výhradně příslušníci SNB. Celé zařízení zřejmě nevykazovalo výrazné ekonomické ztráty. Zatímco v roce 1945 panovaly v řadě otázek spojených se správou tábora nejasnosti, v roce 1946 se postupně ustavil a vžil pevný systém, řád, který velice kladně ohodnotil zemský velitel internačních a jiných středisek plk. Řezáč v likvidačním protokolu. Dochované prameny o činnosti obou středisek jsou úřední povahy, odhalení skutečnosti není úplné. Nevíme, co se do služebních hlášení, úřednických zpráv a statistik nevešlo, neznáme pohled „z druhého břehu“. Internační a sběrné středisko v České Lípě se stalo tak, jako jiná střediska tohoto druhu, nástrojem pro realizaci vysídlovacích plánů a zároveň i nástrojem mimosoudní perzekuce. Excesy a represe, k nimž zcela určitě v táboře docházelo, jsou sice pochopitelné, ale těžko omluvitelné. Věcná, objektivní analýza zkoumané problematiky vede k dokonalejšímu objasnění celkového postavení Němců na poválečném Českolipsku, je příspěvkem k mnohem širšímu tématu – odsunu. Vyhnání sudetských Němců je pak jedním z klíčových momentů česko-německých vztahů.⁶⁵ /

POZNÁMKY

- 1/ Dekret ze dne 1.2.1945 č. 6 Ústředního věstníku československého.
- 2/ Tato čísla se nejvíce uvádějí v různých hlášeníh okresehího národního výboru, ale odhad celkového počtu Němců je zřejmě poněkud nadsazený.
- 3/ Státní okresní archiv (SOkA) Česká Lípa, Okresní národní výbor (ONV) Česká Lípa, inv. č. 331 – Normativní výnosy.
- 4/ SOkA Česká Lípa, Internační středisko Česká Lípa, inv. č. 18 – Korespondence.
- 5/ V likvidačním protokolu střediska se uvádí „jakýsi partyzán neznámého jména“. Archiv ministerstva vnitřní České republiky (AMV ČR) Praha – pobočka Kanice u Brna, E-6: Správa internačních, sběrných a pracovních středisek, inv. č. 87 – Likvidace táborů.
- 6/ Síť četnických stanic byla na Českolipsku obnovena na přelomu června a července.
- 7/ Staněk, T.: Tábory v českých zemích 1945-1948, Šenou u Ostravy 1996, s. 56.
- 8/ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 331 – Normativní výnosy.
- 9/ V českých zemích tento dekret nahradil dekret ze dne 1. 2. 1945 č. 6 Ústředního věstníku československého o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. Viz též poznámka č. 1. Dekret prezidenta republiky č. 16 Sb. stanovil počátek doby zvýšeného ohrožení republiky datem 21.5.1938 a vládní nařízení č. 217 ze dne 22. listopadu 1946 stanovilo ukončení tohoto období dnem 1.12.1946.
- 10/ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 1 – Zápisy z plenárních zasedání.
- 11/ Staněk, T.: Tábory v českých zemích, s. 20 an.
- 12/ Vojenský historický archiv Praha, Stýční důstojníci MNO 1945-1950, Stýčný důstojník MNO u OOÚ Liberec, inv. č. 380 – Spisy tajné 1945.
- 13/ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 338 – Internační tábory.
- 14/ Výtah z pokynů evakuačního důstojníka p. pl. 36. ppl. děl. Josefa Sekáče pro velitelství stanic SNB u ONV Česká Lípa, Jablonné v Podještědí, Dubá, Mnichovo Hradiště k evakuaci osob za hranice a do vnitrozemí na práci:
K přesídlování se osoby vybírají v následujícím pořadí: vedoucí německých organizací s výjimkou těch, co budou souzeny, bývalí státní a veřejní zaměstnanci a osoby svobodného povolání, živnostníci, zemědělci a dělníci, pokud jich není nezbytně třeba. V zemědělství musí zůstat nutný počet osob k zajištění sklizně a obdělávání polí. Je nutno ponechat všechny horníky a různé speciálisty těch výrobních odvětví, na nichž má zájem státní správa. S řediteli podniku, konstruktéry a jinými odborníky, kteří znají výrobní tajemství podniku, bude postupováno podle zvláštních směrnic. Tyto osoby a příslušný listinný materiál je potřeba zajistit zvlášť pečlivě. Transporty nesmějí přicházet k přijímacím orgánům RA ve zbědovaném stavu. Podmínky pro převzetí transportů orgány RA: dobrý oděv a obuv, na přijímací stanicí zásobu potravin na 5-7 dní, asi 100 RM, jmenné seznamy evakuovaných s vyznačením pracovní schopnosti, potvrzení o provedené lékařské prohlídce s konstatováním, že v transportu nejsou osoby infekčně nemocné, ohlášení transportu 48 hodin předem. Na jednu přesídlenou osobu se počítá se zavazadlem o váze 60 kg. V zavazadle má být jídelní miska, příbor, dva ručníky, mýdlo, čistící potřeby a dvě soupravy prádla. Je třeba dbát, aby evakuovaní měli hlavně soupravy teplého prádla a zejména dobrý kabát. Nikdo nesmí vyvážet zlato, šperky (mimo snubních prstenů), ceniny, valuty a čs. peníze. Stravování během transportu bude provádě-

- děno v nádražních stravovnách. SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 331 – Normativní výnosy.
- 15/ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 375 – Měsíční zprávy o politické situaci. Všem osobám německé národnosti bylo ústavním dekretem prezidenta republiky č. 33 Sb. ze dne 2.8. 1945 kolektivně odňato československé státní občanství a jeho znovoudělení bylo vymezeno určitými podmínkami. Osoba, která o znovoudělení požádala, neměla být až do konečného rozhodnutí zařazena do odsunu.
 - 16/ Staněk, T.: Tábory v českých zemích, s. 62 an.
 - 17/ Tamtéž.
 - 18/ SOkA Česká Lípa, Internační středisko Česká Lípa, inv. č. 18 – Korespondence.
 - 19/ Tamtéž. 7.11.1945 bylo na práci do dolů odesláno 18 mužů narozených v rozmezí let 1896 – 1930.
 - 20/ Okresní velitelství SNB v hlášení pro ONV ze září 1945 uvedlo, že na práci do vnitrozemí bylo přes sběrný tábor přesunuto asi 3000 osob. SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 375 – Měsíční zprávy o politické situaci.
 - 21/ SOkA Česká Lípa, Internační středisko Česká Lípa, inv. č. 18 – Korespondence.
 - 22/ Staněk, T.: Tábory v českých zemích, s. 112-113.
 - 23/ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 1 – Plenární zasedání.
 - 24/ Například v listopadu bylo 20 internovaných poskytnuto železniční ochranné strážní v České Lípě na práce při budování nového cvičiště pro výcvik služebních psů.
 - 25/ SOkA Česká Lípa, Internační středisko Česká Lípa, inv. č. 18 – Korespondence.
 - 26/ Tamtéž.
 - 27/ SOkA Česká Lípa, Internační středisko Česká Lípa, inv. č. 6 – Korespondence strážního oddílu SNB.
 - 28/ Tamtéž, inv. č. 6 a inv. č. 18.
 - 29/ Staněk, T.: Tábory v českých zemích, s. 95 – 96.
 - 30/ SOkA Česká Lípa, Internační středisko Česká Lípa, inv. č. 6 – Korespondence strážního oddílu SNB.
 - 31/ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 338 – Internační tábory.
 - 32/ Staněk, T.: Tábory v českých zemích, s. 112.
 - 33/ Z celkové částky 791 953 Kčs dlužily MNV 226 651.60 Kčs, Rudá armáda 158 178 Kčs, velitelství SNB 119 021,40 Kčs a více než dvě stě „rozličných dlužníků“ 288 102.70 Kčs. AMV Praha – pobočka Kanice u Brna, fond E-7: ZNV – Zemské velitelství internačních a jiných středisek v Čechách, inv. č. 15 – Korespondence mezi ONV Česká Lípa a ZNV Praha ve věci táborů.
 - 34/ SOkA Česká Lípa, Internační středisko Česká Lípa, inv. č. 18 – Korespondence.
 - 35/ ONV specifikoval požadavek takto: příkryvky pro 1 000 osob, spodní prádlo pro 250 mužů, šaty pro 100 žen a obuv pro 150 dětí. SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 331 – Normativní výnosy.
 - 36/ SOkA Česká Lípa, Internační středisko Česká Lípa, inv. č. 18 – Korespondence.
 - 37/ Staněk, T.: Tábory v Českých zemích, s.121 a 124.
 - 38/ SOkA Česká Lípa, Internační středisko Česká Lípa, inv. č. 18 – Korespondence.
 - 39/ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv.č. 338 – Internační tábory.
 - 40/ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 331 – Normativní výnosy.
 - 41/ Tamtéž.
 - 42/ T. Staněk porovnáním dostupných údajů z ostatních táborů ve stejném časovém období dospěl k závěru, že českolipský tábor měl třetí největší počet žen a v počtu dětí byl dokonce na druhém místě. Staněk T.: Tábory v českých zemích, s.107-108.

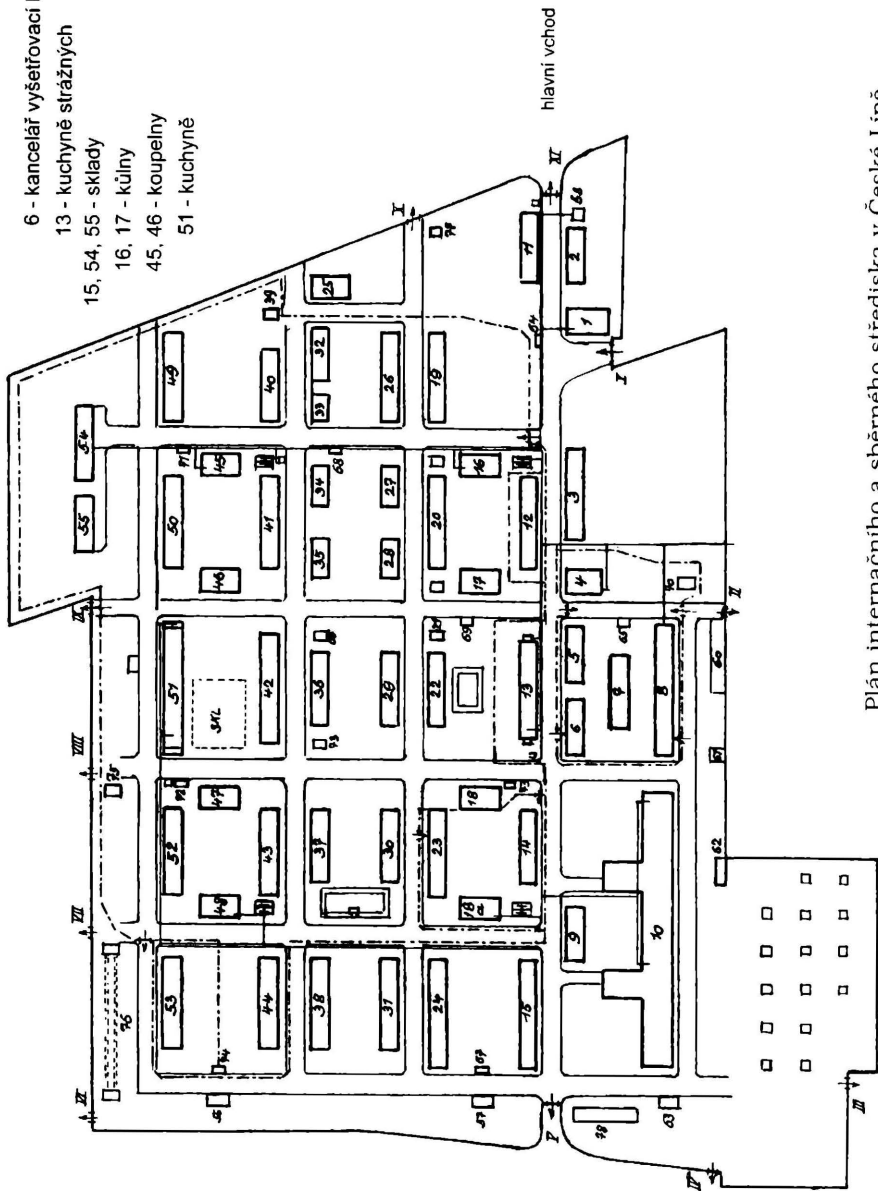
- 43/ SOkA Česká Lípa, Internační středisko Česká Lípa, inv. č. 3 – Korespondence.
- 44/ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 1 - Plenární zasedání.
- 45/ AMV ČR Praha – pobočka Kanice u Brna, E-7: ZNV – Zemské velitelství internačních středisek v Čechách, inv.č. 15 – Korespondence mezi ONV Česká Lípa a ZNV Praha ve věci táborů.
- 46/ SOkA Česká Lípa, Internační středisko, inv. č. 18 – Korespondence.
- 47/ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 338 – Internační tábory.
- 48/ SOkA Česká Lípa, Internační středisko, inv. č. 24 – Situační plán střediska.
- 49/ MNV Zákupy a MNV Mimoň a žandovská továrna Achilles zapůjčily přes 400 lůžek, pravděpodobně ze zrušených válečných pracovních táborů. AMV ČR Praha – pobočka Kanice u Brna, E-7: ZNV – Zemský velitel internačních středisek v Čechách, inv. č. 15 – Korespondence mezi ONV Česká Lípa a ZNV Praha ve věci táborů.
- 50/ Tamtéž.
- 51/ Zákon č. 166/1946 Sb. z 18. 7. 1946 totiž stanovil, že veřejný žalobce může v případech, kdy zájem státu na odsunu převáží nad zájmem na potrestání, upustit od trestního stíhání obviněného. Rozhodnutí o propuštění do odsunu již odsouzených osob bylo v kompetenci ministerstva spravedlnosti.
- 52/ SOkA Česká Lípa, Internační středisko, inv. č. 18 – Korespondence.
- 53/ Tamtéž.
- 54/ Tamtéž, inv. č. 28 – Transporty – jmenné seznamy.
- 55/ Odhaduji, že počet žádostí se pohyboval kolem 200. Přesný počet nelze zjistit, neboť korespondence sběrného střediska je neúplná. Velké množství žádostí o vývoz šicího stroje přišlo z Mimoně a okolí. SOkA Česká Lípa, Internační středisko Česká Lípa, inv. č. 18 – Korespondence.
- 56/ Tamtéž.
- 57/ Uhlák je akutní nakažlivé onemocnění skotu přenosné na člověka. Plicní a střevní forma onemocnění je smrtelná. Kožní forma je méně nebezpečná a byla nazývána též oheň. Původcem nemoci je *Bacillus anthracis*. Viz Lutonský B., Černý J.: Latinsko-německo-český slovník nemocí, úrazů a příčin smrti a výrazů s nimi souvisejících (nejen) pro genealogy, Praha 1995.
- 58/ V červenci 1946 bylo na 595 internovaných hlášeno 7 onemocnění TBC, 1 chřipka, 12 angín, 86 furunkul a vředů, 1 flegmona, 19 katarů žaludku a střev, 18 nervových chorob, 36 chorob srdce, 39 chorob revmatických, 14 žaludečních vředů, 1 vřed dvanácterníku, 1 zápal plic, 5 zápalů pohrudnice, 30 katarů průdušek, 2 případy zastaralého omrznutí, 41 odřenin při práci a 123 lehkých onemocnění v ošetřování. AMV Praha – pobočka Kanice u Brna, E – 6: Správa internačních, sběrných a pracovních středisek, inv. č. 11 – Měsíční zprávy předkládané na MV jednotlivými tábory.
- 59/ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 368 – Trestní spisy provinění proti národní cti.
- 60/ Tento pramen uvádí celkovou kapacitu tábora 600 míst. AMV ČR Praha – pobočka Kanice u Brna, E –7: ZNV - Zemské velitelství internačních středisek v Čechách, inv. č. 15 – Korespondence mezi ONV Česká Lípa a ZNV Praha ve věci táborů.
- 61/ V době stěhování bylo ve sběrném středisku 255 mužů, 67 žen a 33 dětí do 14 let. AMV ČR Praha – pobočka Kanice u Brna, E – 6: Správa internačních, sběrných a pracovních středisek, inv. č. 11 – Měsíční zprávy předkládané na MV jednotlivými tábory.
- 62/ SOkA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 339 – Osoby podléhající odsunu.

- 63/ Dochovala se žádost praporčíka SNB a člena vyšetřovací komise ONV Vojtěcha Roubíka o odměnu za přesčasovou práci, v níž uvádí, že členem komise byl v době od 26.10.1945 do 4.11.1946 a internačním střediskem v té době prošlo 2 694 osob. Skoro všechny byly vyslechnuty a téměř proti všem bylo zavedeno trestní řízení. Výsledky prováděl údajně sám a v němčině, bez tlumočnicka a zapisovatele, i v noci. Dále uvádí, že vyslýchány byly i osoby určené k odsunu, pokud bylo podezření ze „zašantročení státního majetku“. Viz SOKA Česká Lípa, ONV Česká Lípa, inv. č. 338 – Internační tábory.
- 64/ AMV ČR Praha – pobočka Kanice u Brna, E-6: MV- Správa internačních, sběrných a pracovních středisek, inv. č. 87 – Likvidace táborů.
- 65/ Tento termín najdeme v Česko – německé deklaraci o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji z 21.1. 1997 : „Německá strana si je rovněž vědoma, že nacionálněsocialistická politika násilí vůči českému lidu přispěla k vytvoření půdy pro poválečný útěk, vyhánění a nucené vysídlení.“ Dejmek, J. – Kuklík, J.: - Němeček, J.: Kauza: tzv. Benešovy dekrety. Historické kořeny a souvislosti, Praha 1999.

LITERATURA

- Dejmek, J. – Kuklík, J. – Němeček, J.: Kauza: tzv. Benešovy dekrety. Historické kořeny a souvislosti, Praha 1999.
- Poloncarz, M.: Internační tábor pro německé obyvatelstvo. Malá pevnost Terezín 1945 – 1948, Ústí nad Labem 1997.
- Radvanovský, Z.: Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945 – 1948, Ústí nad Labem 1997.
- Staněk, T.: Odsun Němců z Československa 1945 – 1947, Praha 1991.
- Staněk, T.: Tábory v českých zemích 1945 – 1948, Šenov u Ostravy 1996.

- 6 - kancelář vyšetřovací komise
- 13 - kuchyně strážných
- 15, 54, 55 - sklady
- 16, 17 - kůlny
- 45, 46 - koupelny
- 51 - kuchyně

Plán internálního a sběrného střediska v České Lipě

RESUMÉ

Das Internierungs- und Sammellager in Česká Lípa

Jana Blažková

Der Artikel behandelt eine spezielle Einrichtung des Kreisnationalausschusses in Česká Lípa – das Internierungs- und Sammellager, das Anfang Juni 1945 zum Zweck der Internierung staatlich unzuverlässiger Bevölkerung und der Konzentrierung der Deutschen vor der Aussiedlung entstand. Das Lager wurde am Rande der Kreisstadt in einem ehemaligen militärischen Barackenlager errichtet, das zu Kriegzeiten der Wehrmacht diente. Die Finanzierung sicherte der Träger. Die Verwaltung und Aufsicht übten die Angehörigen des Korps der Nationalen Sicherheit aus. In den ersten Friedenswochen wurden dem Lager einige Hundert Menschen ohne nähere Unterscheidung übergeben. Die internierten Personen, die für ihre Tätigkeit während der Okkupation bestraft werden sollten, wurden von der Untersuchungskommission registriert und verhört und das Ergebnis der Untersuchung wurde dem öffentlichen staatlichen Ankläger übergeben. Über die Bestrafung von nazistischen Verbrechern und Kollaborateuren entschied das beim Bezirksgericht in Česká Lípa errichtete außerordentliche Volksgericht. Andere Deutsche waren entweder zur Abschiebung, oder zur Arbeit eingeteilt. Die Abschiebungen der Deutschen im Jahre 1945 registrierten die Militärorgane. Genaue Angaben über die Anzahl der Abgeschobenen sind leider nicht vorhanden. Alle Transporte hatten als Ziel die sowjetische Besatzungszone. Seit Juli 1945 gingen alle abgeschobenen Personen durch das Sammellager. Im Lager wurden der Gesundheitszustand, das Gepäck sowie die geforderte Ausstattung kontrolliert.

Für Deutsche wurde bis zu ihrer Aussiedlung die Arbeitspflicht eingeführt. Deutsche aus dem Internierungs- und Sammellager arbeiteten in Werkstätten, die direkt auf dem Lagergelände aufgebaut wurden, oder waren zur Arbeit bei verschiedenen Arbeitgebern eingeteilt. Hunderte von Deutschen samt ihrer Familien wurden zu vorwiegend landwirtschaftlichen Arbeiten im Landesinneren eingeteilt. Die Bewohner des Lagers bekamen keinen Lohn, das Geld, das sie bei den Arbeitgebern verdienten, deckte die Betriebskosten des Lagers. Die Arbeitgeber weigerten sich oft, für die Arbeit der Deutschen überhaupt etwas zu zahlen, oder sie zahlten nicht die vorgeschriebenen Beträge. Die Schulden überschritten ungefähr eine Million Kronen. Den Arbeitseinsatz außerhalb des Lagers nutzten einige Internierte zur Flucht. Der Kreisnationalausschuss und später das Innenministerium, in dessen Ressort die Verwaltung der Internierungs-, Sammel- und Arbeitslager gehörte, reagierten darauf mit einer strengeren Lagerordnung und mit dem Verbot, internierte Personen außerhalb des Lagers einzusetzen. Im Oktober hörten die Transporte in die sowjetische Zone in Deutschland auf. Die Leitung des Lagers versuchte die Anzahl der Bewohner ein Minimum zu senken. Die zur Abschiebung bestimmten Personen wurden in ihre Herkunftsorte entlassen und man suchte nach einer Unterbringung für Mütter mit Kindern bis zum 14. Lebensjahr, weil ihr Aufenthalt im Internierungslager vom Innenministerium verboten wurde. Das Lager war für den Winter nicht genügend ausgestattet. Es mangelte an Heizmaterial, warmen Schuhen und Kleidung, Decken. Der Gesundheitszustand der Bewohner des Lagers sowie der Mitglieder der Wach-

gruppe verschlimmerte sich. Das größte Problem stellte die Verlausung dar, die es im Lager erst im Mai 1946 vollständig aufzuheben gelang.

Anfang des Jahres 1946 erfolgte eine Reorganisation. Das Internierungslager begann als Bezirkseinrichtung zu funktionieren und sein Wirkungsgebiet deckte sich mit dem des Bezirksgerichts zu Česká Lipa. Das Sammellager verselbständigte sich, was die Verwaltung und Organisation angeht, und bereitete sich auf die sog. systematische Aussiedlung der deutschen Bevölkerung vor. In dem Sammellager mußten wenigstens 1 200 Betten vorbereitet sowie ausreichende technische Ausstattung aufgebaut werden, so dass die Transporte fließend abgefertigt werden konnten. Die Gesamtkapazität des Lagers betrug 2 400 - 2 500 Plätze. Neben der Küche, den Werkstätten, den Sanitär- und technischen Anlagen waren eine Arzt- und Zahnarztpraxis sowie eine Sanitätsstelle mit einer Infektionsabteilung in Betrieb. Eine der wichtigen Anforderungen der alliierten Okkupationsverwaltungen in Deutschland war die Familienzusammenführung vor der Aussiedlung. Ihre Umsetzung leistete das Sammellager. In die Transporte wurden allmählich auch Bewohner des Internierungslagers und aus dem Gefängnis des Bezirksgerichts entlassene Deutsche eingegliedert. Im Sommer 1946, als die Aussiedlung der Deutschen ihren Höhepunkt erreichte, überwog das Interesse des Staates an der Aussiedlung der Mitläufer der nazistischen Organisationen und der Kriegsgefangenen über das Interesse an ihrer Bestrafung. Der erste Transport der organisierten Aussiedlung fuhr aus Česká Lipa in die amerikanische Zone am 24.3.1946, der letzte am 9.10.1946. Insgesamt wurden 18 Transporte zusammengestellt, in denen 21 520 Personen deutscher Nationalität abgeschoben wurden: 6 116 Männer, 10 808 Frauen und 4 596 Kinder. In der Gesamtanzahl wurden 130 Kranke und Überalterte registriert, für deren Transport Sanitätswaggons genutzt wurden. Transporte in die sowjetische Zone begannen zwar erst im Juli, aber zahlenmäßig überwogen sie - es gab 11 solche Transporte. Die Übersicht über die Zusammensetzung der einzelnen Transporte gibt die Tabelle im Text, wo die erste Spalte die Transportnummer, die zweite das Datum der Abfahrt, die dritte die Zone (am.=amerikanisch, sov.=sowjetisch), die vierte die Anzahl der Kinder, die Fünfte die Anzahl der Männer, die sechste die Anzahl der Frauen, die siebte die Anzahl der Kranken und die achte Spalte die Gesamtanzahl der Personen im Transport bezeichnet.

Im September 1946 wurde das Bezirksinternierungslager in ein kleineres Barackenlager in Česká Lipa umgesiedelt und im November wurde auch das Sammellager integriert, weil das frühere Lager für Militärzwecke geräumt werden mußte. Die Auflösung beider Lager wurde mit dem Rundbrief des Innenministeriums vom 20.11.1946 angeordnet. Ein Teil der Internierten wurde in das Gefängnis des Bezirksgerichts in Česká Lipa übergeben, 280 Bewohner beider Lager wurden in das regionale Sammellager in Lešany transportiert, 25 Deutsche wurden im regionalen Sammellager in Stráž nad Nisou untergebracht und der Rest zur Arbeit in der Landwirtschaft eingeteilt. Bis zum Ende des Jahres 1946 wurden beide Lager leer, die eigentliche Auflösung verlief in den ersten zwei Monaten des folgenden Jahres. Das Internierungs- und Sammellager in Česká Lipa wurde so, wie andere Einrichtungen dieser Art, zu einem Werkzeug der außergerichtlichen Verfolgung und zu einer wichtigen Einrichtung bei der Umsetzung der Aussiedlungspläne in der Nachkriegszeit. Der Artikel leistet einen Beitrag zur Klärung eines viel breiter angelegten Themas der Aussiedlung der Sudetendeutschen aus der Region um Česká Lipa in der Nachkriegszeit.

DOMINIKÁNSKÝ KLÁŠTER V JABLONNÉM V PODJEŠTĚDÍ V LETECH 1945–1950

Jaroslav Slabý

Historie dominikánského kláštera započala zásluhou paní Zdislavy a jejího manžela Havla z Lemberka již v polovině 13. století. Život v klášteře určovaly nejen řádové stanovy, ale i politika státu.^{1/} Do osudů kláštera tak například zasáhly husitské války, třicetiletá válka i následná rekatolizace. Vláda císaře Josefa II. znamenala konec řádového života v Jablonném v Podještědí. Císařský dekret z 24. srpna 1786 rozhodl o zrušení dominikánského kláštera.^{2/} Klášterní chrám se stal farním a budova kláštera byla rozdělena na dvě části. Jedna připadla potřebám fary a druhá se stala majetkem města. Farnost byla nadále obsazována diecézním klérem. Tento stav trval až do května 1945, kdy se situace začala měnit.

Jablonská farnost byla spravována německými duchovními, povětšinou zařazenými do odsunu. Litoměřický biskup Antonín Alois Weber však neměl dostatek českého diecézního kléru, aby obsadil opuštěné farnosti v pohraničí. Z toho důvodu nabídl jako člen třetího dominikánského řádu dominikánům převzetí jejich bývalého kláštera v Jablonném v Podještědí. Dominikáni byli nadšeni. Největší zájem projevil Páter (dále jen P.) Ambrož Svatoš, člen pražského kláštera sv. Jiljí. Ještě v květnu se vypravil do Jablonného, aby zjistil situaci. Nebyl v Jablonném poprvé. Již před válkou se 15. května 1938 účastnil velké poutě k hrobu paní Zdislavy. Při této pouti pronesl v kázání i toto: „*Známe jen tři velká poutní místa, kde Bůh činí velké divy uzdravení: Svatá země, Lurdy a Jablonné! Pán Ježíš, Panna Marie a paní Zdislava.*“^{3/} Toto kázání dokládá, jak si dominikáni cenili místa, kde je pohřbena sv. Zdislava. V Jablonném P. Ambrož potkal představeného kongregace Bratří těšitelů Božského Srdce z Gethseman (dále jen těšitelé) P. Josefa Jana M. Litomiského, který rovněž projevil zájem o zdejší klášter.^{4/} Těšitelé zde chtěli zřídit svůj noviciát. P. Ambrož Svatoš se vrátil do pražského kláštera, kde

o situaci v Jablonném informoval otce provinciála Tomáše Dittla i převora kláštera Reginalda Dacíka. Požádal je, zda by dominikáni, už kvůli bl. Zdislavě, mohli převzít zpět jablonský klášter. Provinciál odpověděl: „Musíme mít k tomu povolení od magistra řádu P. Martina Giletta z Říma. A ten to najisto nedovolí, poněvadž s klásterem je spojena farní služba.“⁵/ Přislíbil však, že žádost do Říma pošle. P. Ambrož Svatoš naděje neztrácel.

12. srpna 1945 se v Jablonném konala první česká národní pouť.⁶/ Pro první české přistěhovalce zavedl P. Ambrož Svatoš od 26. srpna 1945 pravidelné nedělní bohoslužby, na které sám z Prahy dojížděl.⁷/

30. srpna 1945 došlo k odsunu místních duchovních – děkana P. Heřmana Sitteho a katechety P. Rudolfa Tietzeho.⁸/ Vystala aktuální otázka, kdo převezme zdejší duchovní službu. Krátký čas po odsunu spravovali jablonskou farnost dva bratři těšitelé. Magistr řádu přece jen dominikánům souhlas k převzetí kláštera a farnosti v Jablonném v Podještědí udělil.⁹/ Dominikáni získali svůj klášter zpět, ale nikoliv již jako samostatný, nýbrž jako filiální dům pražského kláštera sv. Jiljí. K faktickému převzetí došlo dříve než k potvrzení de iure, neboť místní děkan byl také odsunut, aniž by rezignoval ze svého úřadu.¹⁰/ Klášter po tři měsíce prozatím spravoval P. Ambrož Svatoš.¹¹/ Jako promotor úcty blahoslavené Zdislavy se ihned pustil do práce zaměřené především na posílení jejího kultu. Publikoval brožurku o bl. Zdislavě, zavedl elektrické osvětlení do katakomb pod chrámem, nechal renovovat 24 obrazů na mědi z krypty bl. Zdislavy a řadu dalších obrazů. Návštěvníky a poutníky pak seznamoval s její osobností. P. Ambrož rovněž pořádal exercicie pro pražské terciárky a pro učitelky náboženství. Během několika málo měsíců odvedl mnoho práce a připravil půdu pro působení dalších členů řádu v Jablonném.¹²/ Prvním nástupcem P. Ambrože Svatoše se 10. září 1945 stal člen plzeňského konventu P. Zdislav Varaďa. S jeho příchodem začala v Jablonném pravidelná duchovní správa. Svátek sv. Václava se první čeští obyvatelé města rozhodli oslavit ve svém novém domově zpívanou mší svatou. 14. října přijela z Prahy výprava terciářů pod vedením P. Ambrože Svatoše a P. Jiljího Dubského. Při této pouti byla sloužena mše svatá za padlé vojáky. P. Ambrož Svatoš využil návštěvy Jablonného k jednání s místní správní komisí (dále jen MSK) o převzetí druhé části kláštera, která byla i nadále ve vlastnictví města. Po skončení války se uvolnila¹³/ a MSK ji řádu přislíbila, avšak její předání oddalovala.

Do Jablonného přijel také právní zástupce pražského konventu dominikánů P. Vít Beneš, OP. Výsledkem jednání byl pouze příslib, že budova nebude přidělena nikomu jinému.

26. října 1945 byl do Jablonného přidělen druhý duchovní správce P. Jiljí Dubský, OP., člen pražského konventu. P. Zdislav Varaďa byl 30. října úředně potvrzen jako vikář domu a administrátor fary.^{14/} Až do příchodu P. Jiljího pomáhaly P. Zdislavovi v domácnosti pražské terciářky a jeho bratr. *„Každý začátek je těžký, ale v Jablonném byl perný. Dva mladí kněží, jeden s několikaletou praxí velkoměstskou, druhý na své první štaci uprostřed lidí, kteří se navzájem neznají, ze všech koutů republiky. Lidé zcela oddaných zájmům hmotným, kteří snad ve své velké většině jakživi do kostela nevstročili. Těmto lidem mají dělat duchovní pastýře. Jak do toho? Kde začít? Není tu kostelník, není tu, kdo by vedl domácnost. Ale na úvahy není čas. Třeba zasadit pluh a zabrat širokou brázdou.“*^{15/}

V první řadě bylo potřeba koupit si mapu a prozkoumat, kam až sahá farnost. Dále si otcové rozdělili působnost na školách. P. Jiljí spravoval školy na venkově a sloužil nedělní mše v Jablonném. P. Zdislav učil ve městě, sloužil nedělní mše ve filiálních kostelech a k tomu vedl farní kancelář. P. Jiljí byl sice nezkušený, ale zato pečlivější, a tak vedení farní kanceláře po čase převzal. Došlo také k úpravě bohoslužeb. V neděli byly slouženy v kostele dvě mše – jedna v sedm a druhá v devět hodin. Jelikož na první mši chodilo málo lidí, většinou jen Němci, kteří chodili jinak do nemocniční kaple, rozhodli se otcové, že první nedělní mše bude sloužena v nemocnici, a to německy. Druhá mše byla sloužena v kostele a pouze česky. *„Tak mají radost Češi i Němci, kteří jsou mnohem zbožnější a nábožensky uvědomělejší než Češi.“*^{16/} Zbývalo vyřešit jazykovou otázku v okolních farnostech. Ale i zde si otcové poradili. Do proměňování se zpívalo česky a po proměňování zase německy. *„Zpěv Čechů a Němců se vůbec nedá sronat. Kletba nejednotnosti církevního zpěvu ve unitrozemí se tu mstí. Čeští věřící jsou z různých diecézí, kde je všude jiný zpěvník a tak nedovedou správně zazpívat ani jednu i tu nejznámější písničku.“*^{17/} Otcové proto některé písně sami cyklostylovali. Jelikož mezi přistěhovalci nebyl velký zájem o náboženství, chtěli otcové začít s dětmi. V neděli 18. listopadu zahájili pořádání pravidelných dětských besídek. Konaly se vždy v neděli po mši za velké účasti dětí. Odpoledne po požehnání se cvičily vánoční koledy. O několik týdnů později si P. Jiljí zřídil loutkové divadlo, při kterém mu pomáhali učitelé ze školy.^{18/} Na besídky vzpomínal takto: „Na tyto děti jsem půso-

bil pomocí loutek, tj. obstaral jsem si děj pro loutkové hry, které jsem přepracoval v tom smyslu, že jsem se zaměřil na jejich výchovnou stránku a vždy v závěru jsem pomocí loutky Kašpárka přímo poukázal na různé špatné kousky dětí, které jsem během týdne v městečku zjistil. Dospělí lidé moje úmysly brzo vystihli, a proto ke konci bylo i jimi toto divadélko navštěvováno.“^{19/} Klášter byl také navštěvován junáky, kteří se zde scházeli pod vedením pana Žižkovského. Těchto schůzek se účastnil i P. Jiljí.

Dominikáni si tak postupně zvykali na pohraniční poměry. Volné chvíle věnovali úpravě bydlení. Vedení domácnosti převzala slečna Anna Dubská, sestra P. Jiljího. Dalším pomocníkem se stal bratr Vojtěch Vališ, kostelník.

S převzetím zbývající části kláštera nastaly potíže. Členové MSK, kteří budovu přislíbili, byli zatčeni a zavřeni pro krádeže a podvody. Noví členové se nechtěli ke slibu hlásit. Proti přidělení se postavili předseda MSK Pomikálek, učitel Zachař a tajemník Beránek, kteří usilovali o to, aby v bývalé spořitelně byla umístěna městská knihovna a muzeum. Klášter při jednáních zastupoval P. Jiljí. Zastánce mu byl učitel Civiš – úředník na poště a zástupce lidové strany. Spor o klášter trval, a proto byla svolána další schůze MSK, na které P. Jiljí pronesl: „*Uvědomte si laskavě, pánové, že zde v Jablonném nic nemáte a že sláva vašeho města roste i padá s kultem bl. Zdislavy, který je v našich rukou. Budete-li nám činit potíže, půjdem jinam (kdyby to tak slyšel P. Ambrož), kde nám nabízejí mnohem lepší kláštery a uvítají nás s radostí. Budeme-li hlásit svým představeným, jaké jsou nám tu činně potíže, odvolají nás a budete muset dlouho čekat na kněze, jako čekají jinde. Jestliže nám dáte co jste slíbili, zřídíme zde exerciční dům (kdyby věděli, co to je), budeme pořádát pouti, Jablonné se stane známým a slavným městem.*“^{20/} Výsledek byl nakonec potěšující. „*Pan předseda sám běhá po městě a schání místo pro knihovnu a muzeum (oboje nestojí skoro ani za řeč, knih mají pár, muzeum je z velké části uloženo na naší půdě a nevědí o tom) a když je místo nalezeno, pan učitel přestěhuje své věci, odveze nám i větší část zařízení, krásné stoly, šteláře a pod., což patřilo nám, ale nebouríme se. Hlavně že budova je nám přidělena, vlastně vyměněna za část farních pozemků v ceně asi 40–60 tisíc Kčs.*“^{21/} 20. listopadu 1945 byla mezi městem Jablonné v Podještědí a konventem dominikánů uzavřena směnná smlouva.^{22/} Tato smlouva však nebyla zapsaná do pozemkové knihy,^{23/} a tak část budovy patřící dříve městu zůstala i nadále majetkem města.

V roce 1946 zůstalo obsazení kláštera beze změn. P. Zdislav Varaďa, představený filiálního kláštera, působil také jako administrátor děkanství a farnosti v Dubnici. Na škole obecné a národní v Jablonném vyučoval náboženství.^{24/} P. Jiljí Dubský byl biskupskou konzistoří ustanoven 15. února 1946 II. kaplanem.^{25/} Zároveň byl i ekonomem kláštera. Náboženství vyučoval na národních školách v Heřmanicích, Kněžicích, Petrovicích, Velkém Valtinově a ve Lvové. V Jablonném také vedl duchovního Junáka.^{26/} P. Rozárium Petr zde působil jako misionář a exercitátor. Otcům v jejich činnosti pomáhal br. Teofil Novosad.^{27/} Otcové sloužili bohoslužby také v kapli sester sv. Kříže v nemocnici v Jablonném v Podještědí, kde zároveň posluhovali svátostmi pacientům. Do jejich působnosti spadl i široký okruh sousedních farností a škol, kde vyučovali náboženství a vedli duchovní život. Byly to Cvikov, Dubnice, Heřmanice, Jitřava, Janovice, Lvová, Petrovice, Postřelná, Rynoltice, Velký Valtinov, Zdislava, Kněžice a Žibřidice.^{28/} Bohoslužby byly v těchto farnostech slouženy podle rozpisu. První a třetí neděle v měsíci probíhaly bohoslužby v Jablonném, Rynolticích, Žibřidicích, Cvikově, Zdislavě a Petrovicích. Druhou a čtvrtou neděle se bohoslužby konaly v Jablonném, Jitřavě, Křížanech, Cvikově, Dubnici a Heřmanicích. V Jablonném byly slouženy dvě mše svaté, v ostatních farnostech pak po jedné.

Kláster s poutním chrámem sv. Vavřince se stal centrem kultu paní Zdislavy a jedním z duchovních center severních Čech.^{29/} Kraj paní Zdislavy přitahoval poutníky. Do Jablonného přijížděli jednotlivci i hromadné výpravy z různých krajů Čech, Moravy a Slovenska. Nejvíce jich přijíždělo koncem května, kdy se konaly tradiční zdislavské slavnosti. V roce 1946 se pouti poprvé účastnil Svaz katolických žen a dívek. Do Jablonného s nimi přijel i Msgre. A. Stríž, kanovník vyšehradský. Sloužil mši a také poprvé veřejně přečetl Modlitbu k bl. Zdislavě.^{30/} Pro dominikánské terciáře byly v Jablonném připraveny tradiční exercicie. O prázdninách klášter hostil tábor studentek a profesorek náboženství. Zúčastnil se jej i pražský arcibiskup Msgre. Josef Beran, velký ctitel bl. Zdislavy a dominikánský terciář. Na svůj pobyt v Jablonném vzpomínal v dopise adresovaném všem dominikánským terciářům: „*Jsme jistě hrdí na to, že členka třetího řádu bl. Zdislava, jejíž drahé ostatky odpočívají v dominikánském kostele v Jablonném v Podještědí, je patronkou pohraničí. Rád vzpomínám na těch několik dní, které jsem v blízkosti jejího hrobu prožil letos o prázdninách, kdy klášter bratří hostil pod svou*

střechou katolické studentky. A třebaže kraj ten překrásný, jeden z nejpůvabnějších koutků Čech, tak volně dýchal radostí ze svého osvobození, přec bolestně zapůsobil na duši pohled na opuštěná stavení a zanedbaná pole, tím bolestněji, že to byl obraz smutného úhoru duchovního života v celém pohraničí.^{31/} Celý dopis vyzýval věřící k šíření kultu bl. Zdislavy. Potřebu šíření úcty k bl. Zdislavě zdůraznila také provinční kapitula. *„Povzbuzujeme všechny naše bratry, aby kult bl. Zdislavy, zakladatelky našeho jablonského konventu a spolupracovnice v dominikánském apoštolátě, obzvlášť v těchto dobách co nejvíce podporovali provinčního promotora (jedná se o P. Ambrože Svatoše) v oslavě našich svatých.*^{32/} Kapitula se konala od 23. do 27. října 1946 v pražském klášteře sv. Jiljí. Rozhodla poskytnout pomoc pastorační činnosti v pohraničí a to především v Jablonném, kde dominikáni převzali po válce zpět svůj klášter. Členové kapituly chtěli Jablonné navštívit, ale pro technické problémy se tak nestalo. Z kapituly byly poslány žádosti na všechny biskupské úřady v Čechách a na Moravě, aby jméno bl. Zdislavy bylo všude vloženo do litanií k českým patronům a zdislavské písně zařazeny do církevních zpěvníků. O bl. Zdislavě byl vydán pastýřský list.^{33/}

P. Rozarius Petr odešel v roce 1947 do Prahy a na jeho místo přišel z Plzně P. Efrém Chocholoušek. V Plzni působil mj. jako kaplan a katecheta. V Jablonném byl P. Efrém ustanoven do funkce III. kaplana a katechety. Náboženství vyučoval na školách v Heřmanicích, Kněžicích, Lvové, Petrovicích a Velkém Valtinově. Byl také z odpovědníkem sester sv. Kříže, které působily ve zdejší nemocnici.^{34/} Administrátorem děkanství, představeným kláštera, správcem církevního majetku a I. kaplanem nadále zůstal P. Zdislav, který zároveň spravoval farnosti ve Cvikově, Rynolticích a Jitřavě.^{35/} P. Jiljí Dubský zastával funkci II. kaplana a ekonoma kláštera. Vedl kroniku kláštera a výuku náboženství v Jablonném, Janovicích, Jitřavě a Rynolticích. Byl mimořádným z odpovědníkem Sester sv. Kříže a vedoucím duchovního Junáka – Skauta v Jablonném. Společně s otci působil v klášteře bratr Teofil Novosad.^{36/}

Poutní kostel i katakomby s hrobem bl. Zdislavy se těšily velké pozornosti návštěvníků a poutníků: *„Není jednoho člověka, který sem zavítá z unírozemí, aby nenavštívil kostel a katakomby.*^{37/} Otcové byli velmi potěšeni zájmem cizích návštěvníků. Totéž se však nemohlo říci o místních obyvatelích. *„Opravdu pod svícnem bývá tma, velká tma. Jak často si tu může člověk povzdechnout slovy bás-*

nika: *Jim kdyby kázat přišli všichni svatí, zda polepší se Češi paličatí? Polepší se? Polepší! Ale chvíli to potrvá.*"³⁸ / Situace se v Jablonném od roku 1945 příliš nezměnila, zájem lidí z nejbližšího okolí o kostel a duchovní život nebyl a dodnes není příliš velký. Od jara žil klášter přípravami na pouť k bl. Zdislavě. Bratr Teofil, kostelník a pan Dubský (otec P. Jiljího) upravovali katakomby pro příliv poutníků. Svátek bl. Zdislavy byl toho roku přeložen z 30. května na 2. června. Jablonné navštívily stovky poutníků, kteří se po průvodu městem zúčastnili mše svaté. Odpoledne se poutníci v průvodu vydali kolem Zdislaviny studánky na zámek Lemberk, kde bylo uděleno svátostné požehnání a kde ochotníci s velkým úspěchem sehráli hru N. Svobodové o bl. Zdislavě *Plamen milosrdenství*.³⁹ / Poutníci přijížděli do Jablonného i mimo den hlavní pouti. Tak například pod vedením sester dominikánek přijeli školáci z Vlašoviček u Opavy, aby se poklonili památce bl. Zdislavy a prosili za zubožené Slezsko. V červenci 1947 se opět konal prázdninový tábor studentek vyšších ročníků učitelských ústavů a profesorek náboženství. Duchovními vedoucími byli P. Jan Novobilský a převor pražského kláštera sv. Jiljí P. Jiří M. Veselý, který zde měl také exercicie. Kromě otců přednášeli studentkám i hosté. O Holandsku a tamním současném životě přednášel JUDr. Frans Rokling, člen nejvyššího soudu v Amsterdamu, a o základních problémech mládež z pohledu lékařského MUDr. František Stoudek. Tábor byl duchovně i hmotně podporován zdejším farním úřadem. Účastnice na něj vzpomínaly: *„Odjízděly jsme naplněny touhou, abychom dovedly všem, s kterými se setkáme ukázat cestu pravé radosti, která prýští z života podle vůle Boží.*"⁴⁰ / Kostel s katakombami si přijel prohlédnout komunistický ministr informací Václav Kopecký s manželkou.⁴¹ /

V září 1947 se vedení litoměřické diecéze ujal z pověření papeže Pia XII. salesián ThDr. Štěpán Trochta. Vystřídal 16. litoměřického biskupa ThDr. Antonína Aloise Webera, který se v listopadu 1946 vzdal na doporučení Vatikánu svého úřadu.⁴² / Biskup Weber organizoval za války protinacistický odboj, a proto nebyl zařazen do odsunu. Jak již bylo výše uvedeno, měl biskup Weber podíl na návratu dominikánů do Jablonného. V jeho stopách pokračoval i Štěpán Trochta. Šířil kult bl. Zdislavy a při tradičních zdislavských poutích navštěvoval její hrob v Jablonném.⁴³ /

Rok 1948 přinesl velké společenské změny. V únoru došlo k nastolení monopolu komunistické moci. Určitou nezávislost si po únoru udržely pouze církve. Především církev katolická činila

komunistům problémy. Byla nejpočetnější, nadnárodní a s vedoucími orgány mimo náš stát. Proto Informační byro Komunistické strany prohlásilo církev a Vatikán za úhlavního nepřítel a za možnou základnu reakce řízené Vatikánem.^{44/} Započala jednání mezi státem a církví. Do čela delegace biskupského sboru byl jmenován litoměřický biskup Štěpán Trochta. Během jednání se neustále snažil o přijatelnou dohodu, a tak jej vláda považovala za pokrokového kněze. V roce 1948 došlo také ke změnám v dominikánské provincii. Novým provinciálem se po smrti Tomáše Dittla stal P. Ambrož Svatoš. I přes veškeré povinnosti spojené s funkcí provinciála nezapomněl na bl. Zdislavu. V dominikánské edici Krystal se sídlem v Olomouci vydal knihu *Blahoslavená Zdislava*. Předmluvu k ní napsal Štěpán Trochta. Tato kniha se stala jakousi výzvou dominikánů, aby se zapojili do spolupráce s biskupem Trochtou a podpořili jej v jeho snaze o Zdislavinu kanonizaci. P. Ambrož Svatoš spolupracoval i s Oldřichem Blažičkem na studii *Dominikánský kostel sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí*, která vyšla téhož roku v Olomouci.

P. Jiljí Dubský počátkem roku 1948 odešel do pražského kláštera sv. Jiljí.^{45/} Nahradil jej P. Michal Chaloupka, který se stal správcem církevního majetku a kronikářem.^{46/} Po P. Jiljím převzal také vedení duchovního Junáka a výuku náboženství na školách v Jablonném.^{47/} P. Efrém Chocholoušek vedl duchovní správu v Rynolticích a Jitřavě a vyučoval náboženství na venkovských školách.^{48/} Správcem vikariátního úřadu Jablonné v Podještědí byl litoměřickým biskupem jmenován P. Zdislav Varaďa, který rovněž zastával funkci administrátora.

Otcové se pustili do opravy chrámu sv. Vavřince. Přáli si, aby do zdislavské pouti bylo hotové alespoň průčelí.^{49/} V čase jejího konání byl chrám sice ještě obestavěn lešením, ale náměstí před ním bylo upraveno a vyzdobeno. Pouť byla tohoto roku stanovena na neděli 6. června. Již v sobotu uvítali otcové výpravu 120 poutníků z Prahy od sv. Jiljí. Vedl ji farář od sv. Jiljí a bývalý jablonský kaplan P. Jiljí Dubský. Mezi účastníky nechyběl ani nově zvolený provinciál P. Ambrož Svatoš. V podvečer pronesl kázání o bl. Zdislavě a po něm se konala u mariánsko-zdislavského oltáře pobožnost.^{50/} Nazítří nadešel hlavní den pouti. Již od rána byl chrám obklopen velkým množstvím poutníků. Od šesti hodin byly slouženy mše střídavě u hrobu bl. Zdislavy a u hlavního oltáře. U zpovědnic se tvořily zástupy věřících. Začaly přijíždět výpravy. Přijeli poutníci z Turnova pod vedením kvadriána františkánů. V čele průvodu kráčeli mladíci

s prapory a za nimi dívky s palmovými ratolestmi. Za Turnováky následoval mohutný průvod litoměřických poutníků vedený superiorem dominikánů P. Prokopem Švachem. Mezi těmito poutníky byla i matka litoměřického biskupa Trochty. Následovaly průvody poutníků z Jablonce a Cvikova. Rovněž farnosti v Dubnici a Žibřidicích vyslaly průvod vedený administrátorem Böhmem. Každému průvodu vycházel naproti kněz s ministranty. Po hlavní mši svaté, kterou sloužil provinciál P. Ambrož Svatoš, se věřící shromáždili k uvítání litoměřického biskupa Štěpána Trochty. Na náměstí před kostelem vytvořily školní děti, družičky, dívky v krojích, junáci i duchovenstvo špalír. V 10 hodin přijel tolik očekávaný biskup Trochta. Přivítal ho provinciál řádu P. Ambrož Svatoš, místopředseda ONV a školní inspektor Oldřich Míča, MUDr. Kauders a pan Šubrt, zástupce Svazu osvobozených politických vězňů. Po přivítání zahájila dlouhá řada ministrantů průvod do chrámu. Po krátké modlitbě u lebky bl. Zdislavy vystoupil litoměřický biskup na kazatelnu a pronesl kázání. Pan biskup poté sloužil u hlavního oltáře tichou mší svatou. Mše skončila a biskup Trochta se v doprovodu ministrantů a duchovenstva odebral k mariánsko-zdislavskému oltáři, kde se opět pomodlil k bl. Zdislavě. Špalírem poutníků přešel biskup z chrámu do kláštera. Odpoledne se před chrámem na náměstí seřadil průvod, který měl vyjadřovat úctu lidu k bl. Zdislavě. V čele průvodu kráčely družičky a dívky v krojích, které nesly sochu bl. Zdislavy. Celý průvod vedl otec superior P. Prokop Švach. Cestou na Lemberk byly zpívány zdislavské písně. Po příchodu na Lemberk pronesl P. Cyril Šíma ze Znojma na nádvoří kázání. Požehnání u oltáře na nádvoří měl P. Švach a následovala pobožnost. Slavnostní den zakončila mše sloužená v kapli Soslání Ducha Svatého.^{51/} O prázdninách se v Jablonném opět konal třítydenní tábor pro učitelky a profesorky náboženství. Tábor vedl nově zvolený provinciál řádu P. Ambrož Svatoš, který zde vykonával i exercicie.

Koncem června byl vytvářen seznam řeholních domů v litoměřické diecézi. Biskup Trochta proto poslal všem provinciálům řádů a kongregací a představeným samostatných řeholních domů dotazník k získání potřebných informací. Dotazník dostal i provinciál dominikánů P. Ambrož Svatoš a krátce po obdržení na něj odpověděl. Z této odpovědi se dovídáme, že stále probíhala jednání s městem, zahájená již v roce 1945, ohledně městské části kláštera. Část patřící děkanskému úřadu měla asi 12 místností a část patřící městu rovněž asi 12 místností.^{52/}

Aby mohl provinciál P. Ambrož Svatoš dostávat státní kongruový příspěvek, musel vykonávat kněžskou funkci. Od 1. srpna 1948 tedy odvolal II. kaplana v Jablonném a na uprázdněné místo byl poté jmenován.^{53/} Dosavadní II. kaplan P. Efrém Chocholoušek byl ustanoven II. kaplanem při arciděkanském úřadu v Ústí nad Labem. P. Zdislav Varaďa zůstal nadále administrátorem děkanství v Jablonném, ale zároveň byl ustanoven knihovníkem a katechetou v Praze.^{54/} V Jablonném byl též uváděn P. Bernardin Skácel, zakladatel a ředitel institutu *Zdislava*^{55/} v Litoměřicích a profesor filozofie na tamním biskupském semináři.^{56/} Koncem roku bylo pět sester z tohoto institutu umístěno do Jablonného. Působily zde pod vedením své představené Blanky Holubové, vypomáhaly při vedení farní agendy a pečovaly o kostel a klášter.^{57/}

Litoměřický biskup Štěpán Trochta navštívil koncem roku 1948 Řím. Při soukromé audienci předal papeži Piu XII. brožuru jablonského kostela a album fotografií starých zdislavských votivních obrazů z katakomb chrámu. Návštěva Říma v Trochtovi posílila touhu po dosažení svatořečení bl. Zdislavy. Sestavil komisi pro zkoumání historických dokumentů o životě bl. Zdislavy, jejímž úkolem bylo doložit zázraky bl. Zdislavy.

Štěpán Trochta byl na počátku roku 1949 ještě stále mluvčím biskupského sboru při jednáních s vládou. Jednání však byla na jaře 1949 přerušena,^{58/} což umožnilo prosazení zostřených kroků v církevní politice státu. Došlo také k zastavení církevního tisku.^{59/} Církev se dostala pod přísný státní dozor. U krajských a okresních národních výborů byly zavedeny funkce církevních tajemníků, kteří pravidelně informovali ústředí o církevním životě.

19. dubna 1949 se P. Zdislav Varaďa vzdal na rozkaz svých řadových představených úřadu zástupce správce vikariátního úřadu v Jablonném v Podještědí.^{60/} Na žádost provinciála P. Ambrože Svatoše byl poté odvolán z administratury v Jablonném a přeložen do Prahy. Zůstal však kaplanem a představeným kláštera.^{61/} Novým administrátorem se stal P. Alfons Hutař, který před příchodem do Jablonného působil jako administrátor v Homoli u Proboštova a který nadále zůstal křesťickým kaplanem.^{62/} Do Jablonného byl z Litoměřic přeložen br. Štěpán Urban.^{63/} V Jablonném tedy působili tři kněží (P. Zdislav Varaďa, P. Alfons Hutař a P. Václav Chaloupka), jeden řeholní bratr, učitelky náboženství (Ludmila Mlčochová, Ludmila Holubová a Marie Petružjová) a jedna studentka náboženství Anna Nová.^{64/}

Církev se dostala do těžké situace. Věřící hledali v církvi oporu a obraceli se na zemské patrony a světce. Dokládá to i modlitba k bl. Zdislavě, kterou 30. května 1949 vhodil někdo neznámý do poštovní schránky pražského kláštera sv. Jiljí.^{65/} P. Ambrož Svatoš na ni vzpomíná: „*Nikdy nevyšla tiskem. Je to vzácná prorocká báseň a vzácný dokument důvěry v paní Zdislavu v dobách přetěžkých a přesmutných.*“^{66/} P. Ambrož Svatoš poslal tuto modlitbu do Jablonného P. Hutařovi.^{67/} Ve stejnou dobu, kdy neznámý autor či autorka sepisovala modlitbu k bl. Zdislavě, vznikala Katolická akce (dále jen KA) – hnutí tzv. pokrokových katolíků, ochotných spolupracovat s KSČ a jejím režimem. Proti KA vystoupili biskupové svým pastýřským listem „*Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky*“ z 15. června 1949. Aby bylo zabráněno čtení tohoto pastýřského listu, navštěvovali funkcionáři KSČ jednotlivé kněze a upozorňovali je na možné následky, pokud list přečtou. Stejně tomu bylo i v Jablonném. P. Alfons Hutař však prohlásil, že pastýřský list číst bude.^{68/} 19. června pak P. Hutař „*zkušený muž s patřičnou výmluvností a nebojácností jasně vysvětlil věřícím z kazatelny jablonského kostela a řeholním sestrám sv. Kříže v jejich kapli a přítomným pacientům, oč se jedná, ať nic nepodepisují a nedají se ničím a nikým zastrašit, nedbají ani na výhrůžky ani na ďábelské sliby a lichotky.*“^{69/} Dozor nad klášterem se poté ještě více zpřísnil. Zprávy církevních tajemníků hovoří za vše. „*Klášter je střediskem všech reakčních živlů z okolí. Veškeré osazenstvo je reakčního protistátního smýšlení, ve kterém vyniká vedoucí kláštera Varaďa Josef a administrátor fary Hutař Václav.*“^{70/} P. Zdislav Varaďa má k lidově demokratickému zřízení postoj záporný, je reakčního smýšlení, velmi oblíben u církevních nadřízených. Povahy je uzavřené, nepřístupné. Ke KA se nevyjádřil.^{71/} P. Alfons Hutař projevil ústní souhlas pro dohodu církve se státem, k lidově demokratickému zřízení má postoj záporný, vystupuje otevřeně proti, oběžníky arcibiskupa Berana četl velmi důrazně a se štvavým komentářem.“^{72/} P. Alfons Hutař se také vyslovil proti připravovanému platovému zákonu. Z toho důvodu mu bylo nařízením KNV v Liberci 20. září 1949 zastaveno vyplácení kongruí.^{73/} Později byl P. Alfons Hutař udán, „*že brojí a pomlouvá proti režimu a tím že škodí socialismu, a tak mu musí být odebrán státní souhlas k jakékoliv kněžské činnosti.*“^{74/} Na základě tohoto udání byl koncem roku zatčen StB a uvězněn v Praze na Pankráci. Jak probíhalo vyšetřování zachytil P. Ambrož Svatoš, který se osobně přelíčení s P. Hutařem účastnil.^{75/} P. Hutař nebyl

v době zatčení plně zdrav, již několik let si stěžoval na žaludeční potíže a léčil se. „Ovšem v kriminále nemohl spoléhat na nějaké odborné léčení. Přesto se pevně držel. Odolával teroru i lichotkám.“ V pátek 20. ledna 1950 telefonoval svému převorovi do kláštera sv. Jiljí P. Vítu Benešovi a sdělil mu, že může být propuštěn, podepíše-li spolupráci s režimem, ale hned dodal: „*Já nechci nic podepisovat, poněvadž jsem nic trestuhodného neučinil.*“ P. Vít Beneš mu odpověděl, že se zachoval správně a přislíbil mu svou účast na soudním přelíčení. To se konalo v sobotu 21. ledna 1950 na Pankráci. Na přelíčení přišel nejen P. Vít Beneš, ale také provinciál P. Ambrož Svatoš. Kromě dvou policistů seděli oba otcové v soudní místnosti sami. Po příchodu soudního tribunálu začalo přelíčení. Dva dozorcí přivedli P. Hutaře. Předseda soudu začal hned v úvodu „*vychvalovat socialistické zákonodárství k blahu a spokojenosti veškerého uvědomělého lidu.*“ Když si JUDr. Vít Beneš začal dělat písemné poznámky, předseda soudu ostře prohlásil: „*Zakazují si tady dělat jakékoliv záznamy!*“ Následovalo delší „*nicpovídání.*“ Předseda soudu poté položil obžalovanému tuto otázku: „*Pane obžalovaný, papež nedávno poslal dopis španělskému diktátorovi Frankovi, kterého nenávidí pracující lid, a oslovil ho: „Můj milovaný synu“, co na to říkáte?*“ P. Hutař odpověděl: „*Pane předsedo, kdyby i vám poslal svatý Otec dopis, osloví vás rovněž: „Můj milovaný synu.*“ Následoval druhá otázka: „*Pane obžalovaný, vy se vymlouváte, že jste musel číst pastýřský pobuřující list biskupů, poněvadž jste při svěcení slíbil poslušnost biskupovi. Kdyby vám biskup Trochta poručil, abyste někoho zabil, vy ho z poslušnosti zabijete?*“ P. Hutař opět odpověděl: „*Pane předsedo, pan biskup má zdravý rozum, proto takový nesmyslný rozkaz mně nikdy nedá!*“ Následovala delší tajná porada, po které pan předseda vynesl „*spravedlivý*“ rozsudek: „*Obžalovaný Václav Hutař se odsuzuje na osm let žaláře.*“ Po návratu do kláštera řekl P. Svatoš P. Benešovi: „*Byla to pěkná fraška. Napíšu všem bratřím dopis, aby byli rozumní v řeči a jednání a nebáli se zatčení a soudu podle příkladu statečného P. Alfonse Hutaře.*“^{76/} P. Ambrož Svatoš poté dopis skutečně napsal a několikrát jej četl věřícím.

V tuto dobu vrcholily přípravy na likvidaci řeholí. Mezi návrhy na likvidaci byl i návrh Státního ústavu pro věci církevní (dále jen SÚC) z března 1950, který počítal s tím, že celý řád dominikánů bude soustředěn do jednoho velkého řádového kláštera, a to do kláštera v Jablonném v Podještědí.^{77/} Jak vypadala situace v jablonském klášteře v roce 1950 se dá na základě dochovaných pramenů velmi

těžko zjistit. Představeným kláštera zůstal i nadále P. Zdislav Varaďa. Velmi často však jezdil do Prahy a v Jablonném se zdržoval jen málokdy. O duchovní správu se staral P. Michal Chaloupka.^{78/} Kromě nich byl v klášteře uváděn jeden řeholní bratr, tři učitelky náboženství a jedna studentka náboženství.^{79/} 14. března 1950 přišel do Jablonného P. Alois Mikulčik,^{80/} 20. března pak do Znojma odešel br. Štěpán Urban.^{81/}

Podle připravovaného plánu měl být zábor kláštera v Jablonném v Podještědí proveden následovně: k internaci do Želivi byl určen představený kláštera P. Zdislav Varaďa, do centralizačního kláštera (dále jen CK) měli být odvezeni P. Alois Mikulčik, P. Václav Chaloupka a P. Alois Petr. Ženy Ludmila Mlčochová, Marie Petrůjová, Ludmila Vavříčková, Ludmila Klingová a Anežka Krátká si měly připravit své osobní věci a řídit se dalšími pokyny.^{82/}

12. dubna 1950 rozeslal generální tajemník Komunistické strany Československa Rudolf Slánský směrnice k provedení akce K – likvidace klášterů, čímž tuto akci zahájil. Dominikánský řád nebyl určen pro první etapu této akce. K záboru došlo až při druhé vlně. Klášter byl přepaden v noci 4. května 1950.^{83/} Ve 23 hodin byly dveře do kláštera vypáčeny.^{84/} Oldřich Pikart se členy státní bezpečnosti převzali od P. Zdislava Varadi klíče od kostela, garáže a farností v Jitřavě a Rynolticích, osobní automobil, motokolo a drobné mince.^{85/} Po sepsání předávacího protokolu byl 5. května v 1 hodinu ráno odvezen P. Zdislav Varaďa do centralizačního kláštera Broumov.^{86/} Společně s ním byli odvezeni P. Michal Chaloupka a P. Antonín Petr. P. Alois Mikulčik byl v době záboru na misijní cestě, takže jej zábor nezastihl.^{87/} Po odvozu řeholníků zůstaly prozatím v klášteře kuchařka Ludmila Vavříčková a učitelky náboženství Marie Petrůjová a Ludmila Mlčochová.^{88/}

Ráno 5. května nastoupila soupisová komise ve složení Josef Albrecht, úředník finančního referátu Krajského národního výboru, Miloslav Plachta, úředník Jednotného národního výboru v Liberci (dále jen JNV) a členové MNV Jablonné v Podještědí Karel Černý a František Hlaváček.^{89/} Soupisová komise vyhotovila seznam majetku kláštera,^{90/} který se skládal z těchto položek:

- zajištěná hotovost 7 210,50 Kčs ve staré měně (dále jen st. m.).
- 54 vkladních knížek na vázanou měnu s celkovým vkladem 565 181,42 Kčs st. m.
- 7 vkladních knížek na volnou měnu s celkovým vkladem 99 735,50 Kčs st. m.

- 5 běžných účtů na vázanou měnu s celkovým zůstatkem 99 460,- Kčs st. m.
- cizí cenné papíry v nominální hodnotě 3 800 RM.

Při soupisu nebyl oceněn movitý majetek kláštera. Nemovitý majetek rád nevlastnil.^{91/}

Inventář kláštera částečně odkoupil MNV Jablonné v Podještědí za 14 380,- Kčs. Částka byla společně se zajištěnou hotovostí předána Náboženské matici.^{92/} Odborná kulturní komise ve složení Lumír Hanák, ze SÚC, Dr. Zoroslava Drobná a Dr. František Horák zajistila 24. května 1950 čtyři kalichy a tři monstrance. Tyto předměty byly 19. června 1950 předány Karlem Černým Náboženskému fondu v Praze.^{93/} Zásoby a inventář kláštera byl bezplatně převedeny do centralizačních klášterů Hejnice a Osek, farnímu úřadu v Novém Městě pod Smrkem, středisku v České Kamenici, Charitě a děkan-skému úřadu v Jablonném v Podještědí.^{94/}

O uvolněnou budovu se začal zajímat MNV v Jablonném v Podješ-tědí, který zde chtěl umístit internát podniku Severočeské pily. Zájem však projevil i školský referát JNV v Liberci.^{95/} Z toho důvodu byly vypracovány celkem tři situační zprávy o klášteře v Jablonném. Popi-sují nejen stav objektu po stavební stránce, ale také vnitřní zařízení a návrhy na využití budovy.^{96/} K těmto situačním zprávám byl vyhoto-ven i plán kláštera.^{97/} Jelikož byla budova za josefínských reforem roz-dělena na dvě části a dominikánům se nepodařilo získat městskou část do svého vlastnictví, byla budova nadále chápána jako majetek dvou vlastníků. Dr. Wajs z Náboženského fondu v Praze zjistil, že budova čp. 33 je majetkem města Jablonného v Podještědí a budova čp. 32 náleží římskokatolickému úřadu.^{98/} Stejný závěr vyplývá i ze zprávy zmocněnce SÚC Karla Černého z 5. srpna 1950.^{99/} 8. srpna 1950 přidělil referát pro všeobecné vnitřní záležitosti KNV Liberec budovu kláštera referátu práce a sociální péče pro dorost s polootevře-nou péčí.^{100/} 10. října byl sepsán protokol o předání kláštera.^{101/} Od 1. listopadu 1950 byla výnosem JNV Liberec – IV. referát pro školství, osvětu a tělesnou výchovu ze dne 23. října 1950, zn. 304 - 21 - 10 - 50 zřízena v klášteře družina mládeže národní školy s jedním oddělením pro 21 žáků pracujících matek.^{102/}

Akcí „K“, která proběhla ve dvou etapách, bylo celkem postiženo 28 mužských řeholí, 219 řeholních domů a 2 376 řeholníků. Do uvol-něných farností byl dosazen komunistickému režimu přijatelný die-cézní klérus, který pod státním dohledem a v omezené míře vykonával duchovní činnost nadále. Již 5. května 1950 přijel do Jablonného

P. Bonfil Bošek, který se měl stát novým administrátorem. Od 1. července 1950 byl na jeho místo ustanoven P. Josef Hendrich, který v Jablonném působil až do 31. května 1958, kdy jej vystřídal P. Karel Kahoun. V důsledku celospolečenských politických změn se takřka po dvaceti letech dominikáni do kláštera v Jablonném mohli vrátit. Administrátorem se od 1. července 1969 stal P. Jindřich Gajzler a kaplanem P. František Švercl. P. Jindřichovi byl však 4. srpna 1974 souhlas k výkonu kněžské činnosti odebrán. Ve své funkci setrval až do října 1974, po něm se administrátorem stal P. František Švercl. Jako administrátor působil pouze do konce roku, kdy mu byl také odebrán státní souhlas. Administrátorem se stal opět diecézní kněz P. Zdeněk Fleiberk. Otcové dominikáni v Jablonném zůstali. Pracovali ve státním podniku Zbrojovka Brno, odštěpný závod NISA, pobočka Jablonné v Podještědí a kromě „vnuceného“ zaměstnání pokračovali na opravách kláštera. Po listopadových událostech roku 1989 opustili Zbrojovku NISA a vrátili se zpět do kláštera, aby navázali na svou činnost v sedmdesátých letech.

Mimořádnou událost zažilo Jablonné v Podještědí 16. dubna 1993, kdy se v Praze konalo celoevropské setkání provinciálů dominikánského řádu a účastníci navštívili zdejší klášter. Další významnou událostí byla kanonizace bl. Zdislavy 21. května 1995 a o rok později byl chrámu sv. Vavřince udělen titul baziliky minor sv. Vavřince a sv. Zdislavy. Církevní život se tedy po pádu komunistického režimu podařilo v Jablonném v Podještědí zásluhou dominikánů opět obnovit.

POZNÁMKY

- 1/ Pro základní přehled církevních dějin odkazují na: Kadlec, J.: Přehled českých církevních dějin I. a II., Praha 1991 (zde i odkazy na další literaturu); Kadlec, J.: Dějiny katolické církve I. II. III., Olomouc 1993.
- 2/ Bílek, T. J.: Statky a jmění kolleji jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha 1893.
- 3/ Svatoš, A.: Radostný příchod dominikánů do Jablonného v Podještědí k hrobu bl. Zdislavy 1945. Bolestný odvoz dominikánů z Jablonného v Podještědí od hrobu bl. Zdislavy 1950. Nепublikováno.
- 4/ SOA Litoměřice, pobočka Most, (dále jen SOA Most) fond KNV Liberec 1949 - 1960, Inv. č. 303 Kláštery, karton č. 444.
- 5/ Svatoš, A.: Radostný příchod dominikánů do Jablonného v Podještědí.
- 6/ SOA Most, fond KNV Liberec 1949 - 1960, Inv. č. 303 Kláštery, karton č. 444.
- 7/ Tamtéž.
- 8/ Tamtéž.
- 9/ Svatoš, A.: Radostný příchod dominikánů do Jablonného v Podještědí.
- 10/ Němec, D.: Vývoj české dominikánské provincie v letech 1905 - 1948. Historicko-právní studie, Wroclav 1996. Uloženo v APB v klášteře sv. Jiljí v Praze.
- 11/ Svatoš, A.: Radostný příchod dominikánů do Jablonného v Podještědí .
- 12/ Tamtéž.
- 13/ Za války byl v městské části kláštera umístěn sekretariát NSDAP a Hitlerjugend. Rovněž zde byla i spořitelna, která se v polovině srpna odstěhovala.
- 14/ Svatoš, A.: Radostný příchod dominikánů do Jablonného v Podještědí .
- 15/ SOA Most, fond KNV Liberec 1949 - 1960, Inv. č. 303 Kláštery, karton č. 444
- 16/ Tamtéž
- 17/ Tamtéž.
- 18/ AMV Praha, fond Kolmačka a spol. protistátní organizace „JOC“ 302 - 417 - 14, s. 88
- 19/ Tamtéž
- 20/ SOA Most, fond KNV Liberec 1949 - 1960, Inv. č. 303 Kláštery, karton č. 444.
- 21/ Tamtéž.
- 22/ APB Praha, A 7/11 Nájemní smlouvy 1925 - 1947.
- 23/ Městská část kláštera byla předána do užívání řádu až roku 1990.
- 24/ Catalogus conventuum et fratrum Sacri Ordinis Praedicatorum Provinciae Bohemiae 1946, Praha 1946.
- 25/ APB Praha, A 3/1 Korespondence biskupů s konzistory 1905 - 1948.
- 26/ Catalogus conventuum et fratrum Sacri Ordinis Praedicatorum Provinciae Bohemiae 1946, Praha 1946.
- 27/ Tamtéž.
- 28/ Svatoš, A.: Radostný příchod dominikánů do Jablonného v Podještědí.
- 29/ Tamtéž.
- 30/ Růže dominikánská. Věstník přátel dominikánského řádu, roč. 56., č. 1, Olomouc 1947, s. 125 - 127.
- 31/ Růže dominikánská, roč. 56, 1947, č. 1, s. 6.
- 32/ Svatoš, A.: Radostný příchod dominikánů do Jablonného v Podještědí.
- 33/ Růže dominikánská, roč. 56, 1947, č. 1, s. 1.
- 34/ Catalogus conventuum et fratrum Sacri Ordinis Praedicatorum Provinciae Bohemiae 1947, Praha 1947.

- 35/ Tamtéž.
- 36/ Tamtéž.
- 37/ Růže dominikánská, roč. 56, 1947, č. 4, s. 50.
- 38/ Tamtéž.
- 39/ Růže dominikánská, roč. 56, 1947, č. 6, s. 97.
- 40/ Růže dominikánská, roč. 56, 1947, č. 8, s. 127.
- 41/ Růže dominikánská, roč. 56, 1947, č. 6, s. 97.
- 42/ Vatikán formálně přijal rezignaci biskupa Webera až v únoru 1947. Až do jmenování nového biskupa byl biskupský stolec neobsazen. Diecézi v této době spravoval apoštolský administrátor. Vatikán do této funkce jmenoval pražského arcibiskupa Msgra. Josefa Berana.
- 43/ Svatoš, A.: Radostný příchod dominikánů do Jablonného v Podještědí.
- 44/ Kaplan, K.: Stát a církev v Československu 1948 – 1953, Praha, Brno 1993, s. 23.
- 45/ Catalogus conventuum et fratrum Sacri Ordinis Praedicatorum Provinciae Bohemiae 1948, Praha 1948.
- 46/ Tamtéž.
- 47/ Růže dominikánská, roč. 57, č. 5, Olomouc 1948, s. 68.
- 48/ Tamtéž.
- 49/ Tamtéž.
- 50/ Růže dominikánská, roč. 57, 1948, č. 8, s. 116.
- 51/ Růže dominikánská, roč. 57, 1948, č. 8, s. 116 – 7.
- 52/ APB Praha A 3/1 - Korespondence biskupů s konzistory 1905 – 1948.
- 53/ Tamtéž.
- 54/ Catalogus conventuum et fratrum Sacri Ordinis Praedicatorum Provinciae Bohemiae 1948, Praha 1948.
- 55/ Jedná se o diecézní ústav pro vzdělávání učitelek náboženství a farních sester.
- 56/ Catalogus conventuum et fratrum Sacri Ordinis Praedicatorum Provinciae Bohemiae 1948, Praha 1948.
- 57/ Růže dominikánská, roč. 57, 1948, č. 10, s. 147.
- 58/ Důvodem bylo odhalení odposlouchávacího zařízení při konferenci v Dolním Smokovci 22. - 23. března 1949.
- 59/ Přestal být vydáván Catalogus conventuum et fratrum Sacri Ordinis Praedicatorum Provinciae Bohemiae, který podával informace o stavu jednotlivých řádových domů. Zakázán byl i Věstník přátel dominikánského řádu Růže dominikánská. Tento věstník podával informace o běžném životě v dominikánské provincii nejen u nás, ale i v zahraničí.
- 60/ APB Praha, A 3 / 1 Korespondence biskupů s konzistory 1905 - 1948
- 61/ Tamtéž.
- 62/ Tamtéž.
- 63/ Svatoš, A.: Radostný příchod dominikánů do Jablonného v Podještědí.
- 64/ SOA Most, fond KNV Liberec 1949 - 1960, inv. č. 301 Osobní věci duchovních 1949 - 1952, karton 440.
- 65/ Svatoš, A.: Radostný příchod dominikánů do Jablonného v Podještědí.
- 66/ Tamtéž.
- 67/ Tamtéž.
- 68/ SOA Most, fond KNV Liberec 1949 - 1960, inv. č. 301 Osobní věci duchovních 1949 - 1952, karton 440
- 69/ Svatoš, A.: Radostný příchod dominikánů do Jablonného v Podještědí.
- 70/ SOA Most, fond KNV Liberec 1949 - 1960, inv. č. 301 Osobní věci duchovních 1949 - 1952, karton 440

- 71/ Tamtéž
72/ Tamtéž.
73/ Tamtéž.
74/ Svatoš, A.: Radosný příchod dominikánů do Jablonného v Podještědí.
75/ Tamtéž
76/ Tamtéž.
77/ Kaplan, K.: Stát a církev v Československu 1949 - 1953, Praha, Brno 1993, s. 380 - 389.
78/ SÚA Praha, fond SÚC 1949 - 1956, inv. č. 109 Záležitosti jednotlivých klášterů, karton 84.
79/ Tamtéž.
80/ SOA Most, fond KNV Liberec 1949 - 1960, inv. č. 303 Kláštery, karton 444.
81/ Tamtéž.
82/ SÚA Praha, fond SÚC 1949 - 1956, Inv. č. 109 Záležitosti jednotlivých klášterů, karton 84.
83/ SOA Most, fond KNV Liberec 1949 - 1960, inv. č. 303 Kláštery, karton 444.
84/ Tamtéž.
85/ SÚA Praha, fond Náboženská matice II. Dominikáni Jablonné v Podještědí, karton 38.
86/ SOA Most, fond KNV Liberec 1949 - 1960, inv. č. 303 Kláštery, karton 444.
87/ Opis dokumentu poskytl provinciál řádu dominikánů P. Damián Němec. Originál je uložen v Archivum generale Ordinis Praedicatorum Rím, Catalogus Provinciae Bohemiae 1950, sig. XIII 82775 - Rés historicae.
88/ SOA Most, fond KNV Liberec 1949 - 1960, inv. č. 303 Kláštery, karton 444.
89/ SÚA Praha, fond Náboženská matice II. Dominikáni Jablonné v Podještědí, karton 38.
90/ Celý soupis majetku kláštera je součástí likvidačního výměru. Tento likvidační výměr je uložen ve SÚA Praha ve fondu Náboženská matice II. Dominikáni Jablonné v Podještědí, karton 38.
91/ SÚA Praha, fond Náboženská matice II. Dominikáni Jablonné v Podještědí, karton 38.
92/ Tamtéž.
93/ Tamtéž.
94/ Tamtéž.
95/ SOA Most, fond KNV Liberec 1949 - 1960, inv. č. 303 Kláštery, karton 444.
96/ SÚA Praha, fond Náboženská matice II. Dominikáni Jablonné v Podještědí, karton 38
97/ Tamtéž.
98/ Tamtéž.
99/ Tamtéž.
100/ SOA Most, fond KNV Liberec 1949 - 1960, inv. č. 303 Kláštery, karton 444.
101/ Tamtéž.
102/ SOKA Česká Lipa, fond ZDŠ Jablonné v Podj., inv. č. 669, Kronika obecné školy v Jablonném v Podještědí 1945/53. Zde se nachází i Kronika střední školy v Jablonném v Podještědí. Obě kroniky obsahují některé další informace o školní družině umístěné v bývalém klášteře (změna vedoucích, počet žáků a pod.) a jsou zde i zprávy o umístění pěti tříd v budově kláštera ve školním roce 1967/68.

RESUMÉ

Das Dominikanerkloster in Jablonné v Podještědí in den Jahren 1945–1950

Jaroslav Slabý

Die Anfänge des Dominikanerklosters in Jablonné v Podještědí gehen bis in die Mitte des 13. Jahrhunderts zurück. Der anfangs von der Frau Zdislava geförderte Dominikanerorden entwickelte hier lange Zeit seine Tätigkeit. Das Ende des Ordensleben brachte das Dekret des Kaisers Josef II. vom 24. August 1786. Das Kloster wurde in ein Pfarramt verwandelt, das vom Klerus der Diözese bestellt wurde.

Im Mai 1945 bot der Leitmeritzer Bischof Antonin Alois Weber die Pfarrei in Jablonné wegen Mangel an tschechischem Klerus in der Diözese dem Dominikanerorden an. Der Ordensmagister war mit der Übernahme des ehemaligen Dominikanerklosters und der damit verbundenen Pfarrei in Jablonné einverstanden und die Patres begannen ihre geistliche Tätigkeit vielversprechend zu entwickeln. Als erster Administrator wurde am 30. Oktober 1945 P. Zdislav Varada ernannt. Sein Helfer wurde P. Jilji Dubský, der als Kaplan bestellt wurde. Die Hälfte des Klosters war seit den josephinischen Reformen im Besitz der Stadt. Die Dominikaner bemühten sich um ihre Übernahme. Ihre Bemühungen wurden mit einem Vertrag zwischen der Stadt Jablonné und dem Dominikanerkonvent am 20. November 1945 gekrönt. Der Vertrag wurde jedoch nicht in die Grundbücher eingetragen, und damit blieb die städtische Hälfte des Klosters offiziell im Besitz der Stadt. Das Kloster mit der Hl. Laurentz - Kirche wurde bald zum Zentrum des Kults' der Frau Zdislava und zu einem der geistlichen Zentren Nordböhmens. Nicht nur die alljährlichen Wallfahrten zum Grab der seligen Zdislava, sondern auch Ordensexerzizien sowie Sommerkurse für Religionsstudentinnen und -lehrerinnen waren von großer Bedeutung. Die Besetzung des Klosters wechselte häufig.

Im Februar 1948 ergriffen die Kommunisten in der Tschechoslowakei die Macht. Die Wende in der politischen Situation störte jedoch den Klosterbetrieb anfangs nicht besonders. Zwischen der Kirche und dem Staat wurden ein ganzes Jahr lang Verhandlungen geführt. An der Spitze der Bischofsdelegation stand der Leitmeritzer Bischof Štěpán Trochta, der während der Verhandlungen immer eine akzeptable Vereinbarung anstrebte. Aus diesem Grund wurden in der Leitmeritzer Diözese keine antiklerikalischen Maßnahmen eingeführt. Die ersten Eingriffe der Macht kann man in Jablonné im Jahre 1949 beobachten, als der Pater Alfons Hutař festgenommen und verurteilt wurde. Am Anfang des Jahres 1950 griff die kommunistische Macht nach gründlichen Vorbereitungen direkt in die Struktur der Katholischen Kirche ein – und zwar in der Aktion „K“ (Klöster). In der Nacht vom 4. Mai 1950 wurde das Kloster in Jablonné von der Staats- und der Sicherheitspolizei überfallen und die anwesenden Dominikaner in das Zentralisierungskloster in Broumov geschickt. Nach einer fünfjährigen Tätigkeit wurde das Kloster den Dominikanern wieder weggenommen. Aus dem Kloster wurde ähnlich wie nach den josephinischen Reformen ein Pfarrhaus. Die städtische Hälfte des Klosters wurde am 8. August 1950 dem Bezirksnationalausschuß in Liberec zugeteilt, der hier ab dem 1. November einen Kinderhort der

Nationalschule errichtete. Mit der Entspannung der politischen Verhältnisse kamen die Dominikaner in den Jahren 1969-1974 nach Jablonné zurück. Die dritte Rückkehr der Dominikaner ins Kloster erfolgte nach dem Ende des kommunistischen Regimes im November 1989.

RADIOAKTIVNÍ ZNEČISTĚNÍ ÚDOLÍ PLOUČNICE U RYBNÍČKŮ SEVERNĚ MIMONĚ

Petr Kühn

Úvod

Koncem šedesátých let minulého století byly v pískovcích spodní části hornin České křídové pánve (cenomanu) v povodí řeky Ploučnice u Stráže pod Ralskem a Hamru na Jezeře objeveny zvýšené koncentrace uranu. Okamžitě nastal velký politický tlak na urychlené prozkoumání a otevření tohoto zdroje uranu. Při těchto pracích se často, avšak v souladu s tehdy platnými nedokonalými předpisy, postupovalo bez dostatečného zajištění proti únikům radioaktivních prvků. Proto se do řeky a jejích usazenin mohly dostat radioaktivní prvky i některé těžké kovy, které zde uran doprovázejí. Hlavními potenciálními zdroji znečištění řeky byly vrtné výplachy a důlní vody, které byly zpočátku čistěny jen nedokonalými, postupně zlepšovanými technologickými postupy. Je však nutné ocenit, že se ve vedení jak průzkumných, tak i těžebních závodů začaly poměrně brzo uplatňovat tendence k postupnému zavádění a zdokonalování opatření k ochraně životního prostředí, takže jeho poškození v oblasti Hamr - Stráž nikde nedosáhlo kritických rozměrů.

Tyto snahy měly velký význam, protože údolí Ploučnice je ke znečištění zvláště náchylné. Údolí Ploučnice, které je asi 103 km (od trvalého pramene u Janova Dolu) nebo 108 km (od pramene přechodného přítoku na svahu Ještědu) dlouhé, má totiž tři odlišné úseky:

1. relativně krátká, strmá (sklon až 3,38 %) část horské bystriny od pramene asi do Hamru n. Jez. Tento úsek (Kříbek et al., 1987) není ovlivněn radioaktivní kontaminací a představuje přirozené pozadí. Vysušené říční sedimenty z této části obsahují 1 - 2 pg.g⁻¹ ²²⁶Ra a 1 - 2 mg.g⁻¹ U.

2. střední část s pouze velmi malým sklonem (od východu na západ) 0,28 až 0,06 % od Hamru n. Jez. po Starý Šachov. Zde řeka

v širokém údolí s malým spádem bohatě meandruje. Pod horním koncem tohoto úseku údolí probíhal průzkum a těžba uranu;

3. další strmější část (asi 16 km ze Starého Šachova do Děčína) s průměrným sklonem 0,64%. Zde řeka opět jako bystrina protéká okrajem Českého středohoří, a tvoří úzce zaříznuté údolí mezi tělesy vulkanických hornin terciárního stáří.

Malý sklon v druhé části údolí způsobuje, že řeka má velmi nízké průtočné rychlosti a proto i nízkou unášecí schopnost. Také šířka údolí zde je relativně velká (mezi 100 a 950 m). Celková plocha údolní nivy (z vyhodnocení plochy území zatopeného povodní r. 1981) je 940 ha (Hanslík et al., 1990). Ve střední části údolí byly vybudovány dvě větší vodní nádrže: staré „Hamerské jezero“ v Hamru na Jezeře, pravděpodobně v druhé polovině 14. století, a Horecká nádrž ve Stráži pod Ralskem, dokončená v roce 1914. Ta byla zamýšlena jako součást projektovaného systému na zachycování a zadržování povodňových vod. Do obou nádrží je voda přiváděna kanálem, odvětveném z Ploučnice v Chrastné, tj. nad územím, ve kterém probíhal průzkum a těžba uranu. Mezi Stráží a Novinami pod Ralskem je další hráz (zde byla řeka zavedena do uměle vybudovaného tunelu ve skále, tzv. průrvy Ploučnice), založená pravděpodobně v 15. století jako zdroj energie pro železný hamr v Novinách p. R. Existují však určité náznaky, že se tuto nádrž nikdy nepodařilo naplnit, protože v údolí Ploučnice zde vystupují propustné pískovce bez jílového pokrytí (Rybář 1973). Další protipovodňová nádrž v údolí Ploučnice měla vzniknout u Veselí, k její výstavbě však již nedošlo.

Umístění hornin se zvýšenými koncentracemi uranu na horním konci údolního úseku s nepatrným sklonem je ke znečištění velmi příznivé, protože malá rychlost vodního proudu zde podporuje usazování suspendovaných pevných částic, nesoucích znečištění.

První pokus o analýzu znečištění, ovšemže se značně omezeným rozsahem, byl proveden pracovníky Univerzity Karlovy (Kříbek et al., 1979); identifikoval poměrně silné znečištění sedimentů Ploučnice pod (nyní již odstraněnou) haldou dolu Hamr I. V této práci byl vysloven předpoklad, že se většina znečišťujících látek usadila v řece pod ústím tzv. obtokového kanálu, kterým jsou vyčištěné důlní vody vyváděny do Ploučnice až pod Stráží p. R. Autoři zprávy také důrazně varovali před tím, že regulace části údolí Ploučnice po proudu od Stráže pod Ralskem níže, plánovaná proto, aby prý zabránila přesunům znečištěných usazenin, významnou měrou roz-

víří radioaktivní sedimenty usazené v regulovaném úseku. Tím způsobí posunutí radioaktivních sedimentů po proudu do dosud znečištěním nepostižených oblastí, kde v širokém údolí s charakterem blízkém přirozenému stavu řeka v meandrech značně zpomalí proud a suspendované částice se budou usazovat.

Podle Beneše et al. (1978) se množství radioaktivních znečišťujících prvků od vtoku obtokového kanálu do Ploučnice po proudu níže zmenšovalo. Pozdější průzkum, provedený již po dokončení regulace, však koncentraci radioaktivních a toxických těžkých kovů u ústí obtokového kanálu nezjistil (Anděl et al., 1991) a tím doložil, že varování, vyslovené v práci Kříbek et al. (1979), bylo oprávněné.

V následujících letech bylo Výzkumným ústavem vodohospodářským analyzováno rozdělení biologických specií v říční vodě (Hanslík E. 1991). Tato studie podrobně dokumentovala radikální pokles četnosti a druhové diverzity živočišných a rostlinných populací v řece a připsala jej na vrub vlivu uvolňovaných radioaktivních vod, aniž by se však slovem zmínila o tom, jaké změny životních podmínek byly v toku způsobeny regulací. Ta přeměnila přirozeně založenou a lidskou činností jen málo ovlivněnou řeku s meandry a mrtvými rameny na napřimené, technicky upravené studené koryto s významně zrychleným průtokem vody.

S odůvodněním, že obyvatelstvo okolního území musí být ochráněno před expozicí ze zvýšené radiace, vypracovalo Povodí Ohře bez jakéhokoliv předběžného průzkumu charakteru a rozsahu radioaktivního znečištění program rozsáhlých regulačních prací. Tyto práce byly zahájeny v roce 1972 u Stráže pod Ralskem a postupovaly po proudu pod Mimoň, kde byly roku 1986 ukončeny. V létě 1981 byly přerušeny velkou (stoletou) povodní. Výsledkem celé této akce bylo, že k dnešnímu dni řeka Ploučnice územím mezi Stráží p. Ralskem a ústím Ploužnického potoka, asi 2,5 km po proudu jižně od Mimoně protéká jako typický regulovaný kanál, její dřívější meandry a staré meliorační kanály byly zčásti zrušeny, zčásti jsou jen překryty vegetací, zčásti byly změněny na mrtvá ramena, údolní niva je zarostlá nevábnou vegetací s vysokým zastoupením kopřiv a jen z malé části je schopná zemědělského využívání. Původní vyústění obtokového kanálu také padlo v oběť regulaci, takže spor o jeho znečištění se dnes již nedá vyřešit. V bývalém vojenském území, přibližně od ústí Ploužnického potoka až po most u Brenského mlýna, a pak dále k Žizníkovu a České Lípě byl tok řeky ponechán bez zásahu. Tento úsek proto představuje jedno z mála poměrně zachovaných údolí s přirozeně meandrující řekou

v České republice a proto je dnes součástí navrhovaného chráněného území „Dokeské pískovce a mokřady“.

Postup regulace od Stráže pod Ralskem ve směru po proudu dolů způsobil závažný zásah do usazenin toku Ploučnice. Technickými pracemi v řece byly jemné znečištěné usazeniny rozvířeny, vodní proud je odnášel a pak, zcela v souladu s varováním v práci Kříbek et al. (1979), je následně ukládal níže po proudu v technicky dosud neovlivněném úseku řeky, kde se v meandrující řece rychlost proudění výrazně snížila. Výsledkem opakovaného přemisťování znečištěných usazenin při postupné regulaci toku po proudu je tzv. „Centrální deponie radioaktivních substancí“, jak ji nazvali Hanslík et al. (1990). Sahá přibližně od začátku neregulovaného úseku řeky pod ústím Ploužnického potoka až za most na nové silnici z Mimoně do Doks.

Ke zjištění skutečného stavu kontaminace bylo možno přistoupit teprve po rozpadu komunistického systému bývalého Československa v roce 1989 (tedy až dlouho po dokončení regulace), kdy tehdejší UD Hamr (Fuchs 1990) a nezávisle na něm vodohospodářské orgány (Povodí Ohře společně s pražským Výzkumným ústavem vodohospodářským TGM – Hanslík et al., 1990) podnikly pokusy o souhrnné vyhodnocení stupně a rozšíření radioaktivního znečištění.

Vodohospodářský ústav TGM ve spolupráci s Povodím Ohře a Československým uranovým průmyslem vyvinuli v této práci značné úsilí ke stanovení skutečného rozsahu kontaminace půdního povrchu. Protože však dosud chyběla jakákoliv předběžná data o rozmístění znečištění, zvolili autoři přístup, který „... se zakládá na předpokladu, že distribuce radioaktivních kontaminantů je řízena pravidelně se objevujícími záplavami, které rozptylují suspendované kontaminované částice více nebo méně stejnoměrně po celé ploše zátopového území. Autoři proto podle zřetelných orientačních bodů (kostely, vysoké stromy, silnice, komíny, elektrická vedení apod.) v okolní krajině vybrali 109 příčných profilů přes zátopové území, ve kterých měřili dávkové příkony gama.“^{1/} Výběr měřených profilů proto nebyl založen na hydrologických, geomorfologických nebo geologických faktorech, ale byl čistě náhodný.

Dávkové příkony gama měřili pomocí scintilačních přenosných radiometrů gama ve standardní výši jednoho metru nad povrchem. Ze všech naměřených hodnoty dávkových příkonů odečetli korekci na pozadí ve výši 110 nGy.h⁻¹. V citované studii sice tuto hodnotu radiačního pozadí oblasti neodůvodnili, statistické zpracování roz-

sáhlych měření, provedených později s. p. DIAMO, však dalo hodnotu jen málo vyšší (Kühn 1994).

Rozsah studie nejlépe charakterizuje několik následujících číselných údajů:

celkový počet měřených bodů	3 275
počet bodů s dávkovými příkony gama vyššími než pozadí	2 992
z toho počet bodů s D	
mezi 0,01 - 0,20 mGy.h ⁻¹	1 493 bodů
mezi 0,21 - 0,60 mGy.h ⁻¹	979 bodů
mezi 0,60 - 2,50 mGy.h ⁻¹	498 bodů
mezi 2,51 - 11,31mGy.h ⁻¹	22 bodů
celková délka měřené části údolí	43 000 m
počet měřených profilů	109
celková délka měřených profilů	17 901,5 m
průměrný počet bodů v jednom profilu	25 b.
průměrná vzdálenost mezi body měření	7,25 m
průměrná vzdálenost mezi měřenými profily	452,5 m
docílená hustota měření pásma, vyjádřená počtem bodů D s pozitivní hodnotou pro hodnocení profilů na jednotku kontaminované plochy	4,4215 ha
„plošná reprezentativnost“ jednoho bodu měření	0,2262 ha
celková plocha zátopového území (podle zátopy z r. 1981)	940 ha

K vyhodnocení svislého rozdělení kontaminantů provedli autoři 20 sond do hloubky 30 až 150 cm pod povrchem a z nich v 11 sondách odebrali vzorky zemin k analýze. Vybrané vzorky byly vyžiháním zbaveny organického podílu (humus, rašelina) a v popelu byla stanovena specifická aktivita gama. Ztráta hmotnosti vzorků při žihání, odpovídající přibližně jejich obsahu organické hmoty (ta může dosahovat 30%, u rašelinných vzorků i podstatně více), ani slovní popis vzorků nejsou ve zprávě uvedeny a nebyly ani písemně zaznamenávány.

K vyhodnocení rozsahu radioaktivního znečištění navrhli autoři zprávy tzv. „plošnou reprezentativnost měření“, definovanou jako převrácená hodnota „hustoty měření“ (celková plocha s naměřenými zvýšenými hodnotami radiace dělená počtem bodů s „pozitivní“ dávkou gama), podle které jeden bod měření reprezentuje radiaci na ploše 0,2262 hektarů. Pomocí této „reprezentativnosti měření“ byl plošný rozsah znečištění vypočten na 676 ha (z celkové plochy zátopového území 940 ha). Na základě tohoto vyhodnocení byla navržena klasifikace plochy zátopového území Ploučnice do 4 úrovní, tj.

$< 200 \text{ mGy}\cdot\text{h}^{-1}$, $200\text{-}600 \text{ mGy}\cdot\text{h}^{-1}$, $600\text{-}2500 \text{ mGy}\cdot\text{h}^{-1}$, $> 2500 \text{ mGy}\cdot\text{h}^{-1}$ (Hanslík et al., 1990). Výsledky studie byly interpretovány jako potvrzení výchozího předpokladu o výskytu více méně plošně souvislého, různě silného radioaktivního znečištění řečištních a povodňových usazenin v 43 km dlouhé části údolí Ploučnice mezi Hamrem na Jezeře a Malým Šachovem. Výsledky zprávy shrnuje Tab. 1. Celý tento rozsáhlý soubor měření však v důsledku nevhodně zvolené metodiky, založené na apriorním předpokladu o plošném rozptylu znečištěnin, byl vyhodnocen pouze jako potvrzení uvedeného výchozího stanoviska.

Přibližně ve stejné době bylo po romantické akci namáhavého vyčistění toku Ploučnice od napadaných stromů apod. provedeno zjišťování rozptylu radioaktivního znečištění výpravou pracovníků s.p. DIAMO na kanoích, a to měřením dávkových příkonů na příbřežním valu Ploučnice; na některých místech byla provedena doplňující měření v ploše údolní nivy (Fuchs 1990).

Tyto průzkumy však nemohly dát celkový a souhrnný obraz o rozmístění radioaktivního znečištění. Proto byl v usnesení vlády ČR č.366/92 s.p. DIAMO pověřen mj. stanovením skutečného plošného a prostorového rozšíření znečištění, aby bylo možno posoudit, jaké případné zásahy budou potřebné k ochraně obyvatelstva.^{2/} K tomu byl nejprve po etapách proveden systematický letecký gamaspektrometrický průzkum (Dědáček, Zabadal, 1991, Bárta et al., 1992, Jurza 1993), aby bylo zjištěno faktické rozmístění koncentrací radioaktivních prvků v údolní nivě Ploučnice a v okolním terénu, nezátížené apriorními předpoklady. Současně bylo provedeno vyhodnocení výsledků dřívějších terénních průzkumů (Hanslík et al., 1990, Fuchs 1990) s úkolem vyloučit ovlivnění jejich výsledků apriorními předpoklady a byly zahájeny vlastní práce na detailním ověřování rozmístění koncentrací radioaktivních prvků. Jako hlavní úkoly byly stanoveny:

- 1) detailní plošné proměření dávkových příkonů gama v terénu k určení reálného rozšíření radioaktivní kontaminace v postižené ploše údolní nivy;
- 2) stanovení hloubkového dosahu znečištění v postižených místech;
- 3) stanovení kritérií k možnému dalšímu využívání nebo sanaci těchto ploch;
- 4) vyhodnocení získaných údajů k určení naléhavosti provedení technických sanačních opatření a vypracování podkladů k sanaci.

Protože se jednalo o úkol systematického průzkumu poměrně rozsáhlých velkých ploch, byla přednostně věnována pozornost plochám v okolí měst a vesnic.

V průběhu tohoto podrobného průzkumu s. p. DIAMO byla v místech s letecky zjištěnou zvýšenou radioaktivitou prováděna detailní terénní měření dávkových příkonů gama v pravidelných sítích se vzdáleností měřených bodů (v závislosti na naměřených hodnotách dávkových příkonů) mezi 2 - 20 m. Tento průzkum nepotvrdil původní představy o souvislém plošném znečištění, ale naopak ukázal výrazně nerovnoměrné rozdělení radioaktivních prvků v zátopovém území Ploučnice. Z výsledků těchto měření vyplynulo, že rozmístění radioaktivně znečištěných ploch je jevem značně komplikovanějším než bylo předpokládáno a že podléhá celé řadě faktorů, z nichž se jako nejvýznamnější ukázaly faktory hydrologické, faktor časový – před a po zahájení činnosti čištění odpadních vod, faktor různých antropogenních vlivů apod.

Zjištěné plochy se souvislou kontaminací, ve kterých byly naměřeny hodnoty dávkových příkonů gama vyšší než povolená hodnota $200 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$, mají rozsah maximálně několika desítek až tisíců m^2 (Kühn 1991, 1994 a, 1995 a) a jsou nepravidelně rozmístěny v podstatně větších plochách s nižší a pozadovou aktivitou. Některé dílčí výsledky jsou shrnuty v publikovaných sděleních (Kühn 1994 b, 1995 c, 1995 d, 1997) a některé jejich části byly ve formě zpráv dány k dispozici obecním úřadům přilehlých obcí.

Všeobecná charakteristika území

Ve zprávě pražského Vodohospodářského ústavu (Hanslík et al. 1990) bylo jako nejvíce znečištěné území (tj. více znečištěné než tzv. centrální deponie radioaktivních substancí) označena plocha v údolní nivě Ploučnice severně od veřejného koupaliště v Mimoní. Toto území je snadno přístupné ze souvislé zástavby na okraji města a bylo proto s. p. DIAMO zvoleno jako výchozí bod plošného průzkumu celé údolní nivy.

Letecká gamaspektrometrie v tomto území vykázala dvě maxima, jejichž středy však byly posunuty poněkud na západ mimo údolí; orientační pochůzky v těchto místech však (mimo zemědělsky obdělávaná pole) žádnou zvýšenou radioaktivitu nezjistily, posun maxim tedy asi byl způsoben menší přesností tehdy použité radarové lokace a bohatě draslíkem a fosforem hnojenými poli v sousedství.

Na severním konci území je údolí zúžené. Zde byl před regulací

Ploučnice jez, od kterého vedly dva náhony. Západní, dnes zcela suchý náhon vedl vodu pod skalami západního kraje údolí k dřívější městské elektrárně a lázním v Mimoně, druhý ve východní, levobřežní části údolí odvádí vodu do soustavy rybníčků místního rybářského sdružení. Při regulaci Ploučnice byl jez zrušen, začátek západního náhonu zasypán, východní náhon napojen na řeku trubkou, napřímen a upraven do formy kanálu. Dříve ještě nad rybníčky ústil do staré části náhonu od severu meliorační kanál, který odváděl vodu z bažiny, ležící severně odtud při levém břehu Ploučnice. Kanál je dnes zasypáný a bažina, oddělená od řeky náspem silničky ze Srního Potoka, je z velké části zatopená. V bažině a v jejím okolí jsou šterkové plošiny vrtů uranového průzkumu.

Kanál je dlouhý asi 275 m a vede vodu z Ploučnice do prvního malého rybníčku s trojúhelníkovým půdorysem, sloužícím jako usazovací nádrž k zachycování suspendovaného materiálu z řeky. Před vtokem do rybníčku je část přebytečné vody odváděna přímo zpět do Ploučnice a další část je vedena obtokovým kanálem kolem rybníčků až k jejich společné výpusti. Soustava rybníčků mimo tuto usazovací nádržku (I) sestává ze čtyř rybníčků (II - V) (Obr. 1). Odtok z celé kaskády je na jejím jižním konci veden společným, zčásti vybetonovaným odtokem do Ploučnice, do kterého také ústí zmíněný obtokový kanál. Při výstavbě posledního rybníčku (V) bylo pokračování původního náhonu na jih od rybníčků zcela přerušeno, takže dnes je tato jeho část po celé délce suchá. Obtokový kanál spolu s tímto suchým pokračováním asi představuje starý náhon, který byl v dřívě (podle ústní tradice asi do poloviny sedmdesátých let) využíván jako přívod vody do koupaliště. Severní, dosud funkční část kanálu je silně zarostlá vegetací a zanesená bahnem, zatímco jižní část je zřejmě bez vody již delší dobu a vegetací se proto příliš neliší od okolního lesa. Rybníčky jsou snadno přístupné jak ve směru od Mimoně, tak od Srního Potoka, a to i pro osobní motorová vozidla.

Rozsah radioaktivního znečištění podle měření

s. p. DIAMO

Detailním plošným průzkumem zjištěné radioaktivně znečištěné plochy se zde nacházejí v levobřežní části údolí v území mezi napřímeným umělým tokem Ploučnice a strmým stupněm výšky mezi 2 a 6 m, tvořeným hranou šterkové terasy; na jihu v místech s písčivými skalami je i vyšší. Stupeň vymezuje východní okraj záto-

pového území. Vyšší území východně od terasového stupně je obděláváno, vlastní měřené území kolem výše uvedených rybníčků není zemědělsky ani lesnický využíváno.

Ve studii Hanslíka et al. (1990) je toto území na základě sedmi profilů (PF - 64 až PF - 69) zařazeno do nejvyšší úrovně znečištění. Profil PF - 64 byl veden v jižní části území a zastihl dávkové příkony gama jen do asi $300 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ (východní konec profilu nad pokračováním silně znečištěného náhonu žádnou zvýšenou radioaktivitu nezaregistroval), zatímco v profilu PF - 65, ležícím jižně hrází rybníčků IV a V, byl nad osou suchého náhonu naměřen dávkový příkon $1400 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$; na obou stranách vedle něho po jedné hodnotě dávkového příkonu asi 600 a $450 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ (hodnoty odečtené z grafu, protože číselné údaje citovaná zpráva neuvádí). Proto byl podél části osy náhonu změřen profil PF-65a s dávkovými příkony od 400 do $2900 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$. Další profil, PF - 66, ležící asi 200 m severněji, zastihl na asi 30 m osm hodnot dávkového příkonu nad pozadím, z toho jeden bod s $3100 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$. Stejná hodnota byla naměřena také v jednom bodě 28 m dlouhého úseku profilu PF - 68 se zvýšenými hodnotami dávkového příkonu mezi přívodním kanálem a Ploučnicí, zatímco v profilech PF - 67 a PF - 69 byly naměřeny nejvyšší hodnoty poněkud nižší, $1300 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ a $800 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$.

Pro účely detailního radiometrického průzkumu byla s přihlédnutím k charakteru terénu a jeho přístupnosti plocha údolní nivy Ploučnice od odvětvení kanálu po koupaliště rozdělena do následujících částí (viz obr. 1):

Severní, protáhlá plocha délky 150 m a šířky 10 až 35 m mezi levým břehem Ploučnice na západě a kanálem na východě. Je přístupná od severu přes úzkou šíji nad začátkem kanálu a po břehu staršího odvětvení náhonu z řečiště, nebo od jihu přes betonový objekt napájecího zařízení rybníčku I. Plocha je zarostlá vysokým hustým porostem kopřiv se svizelí, náletovými křovinami a dřevinami. Byla zde zjištěna dvě radiační maxima, zvýšenou radioaktivitu vykazoval také přívodní kanál a materiál, použitý k zasypaní starého (melioračního?) kanálu, ústícího do náhonu od severu.

Rybníček I. má přibližně trojúhelníkový půdorys a vyznačuje se na hrázích, vtokových a vypustních objektech nápadně zvýšenými dávkovými příkony s až $1900 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$. Asi v roce 1990 nebo 1991 byl prý vyčištěn od bahna a je proto velice pravděpodobné, že usazením radioaktivních materiálů z říční vody znečištěné bahno bylo přitom vyhrnuto z rybníčku a použito ke zvýšení jeho hrází. Nasvědčují

tomu i profily sond, vrtaných v západní hrázi a nad východním břehem, v nichž byla zjištěna horní vrstva nezvrstvené zeminy se zvýšenou radioaktivitou do hloubky asi 40 - 75 cm, pod kterou je vyvinut málo výrazný půdní horizont (povrch hráze před čistěním?). V hloubce asi 150 cm byl zjištěn další, zřetelný humusový horizont, asi původní půda z doby před výstavbou rybníčků. Nedá se proto vyloučit, že část usazenin z rybníčku byla použita k zasypání melioračního kanálu. Přístup k rybníčku je málo znatelnou pěšinkou, vedoucí od silničky na šterkové terase k betonovému průtokovému objektu s plechovým krytem v hrázi mezi rybníčky I. a II. Druhá, špatně patrná a silně zarostlá pěšinka vede po východním břehu rybníčku I. k tomuto vtokovému objektu.

Rybníčky II. až V. byly zřejmě vybudovány postupně v protáhlém území, vymezeném šterkovou terasou a současným obtokovým kanálem, vedeným přibližně paralelně s regulovaným tokem Ploučnice. Svými východními břehy se rybníčky přimykají k terasovému stupni, západní hráze rybníčků jsou rovnoběžné s pokračováním přírodního kanálu. Celé území je pro hustou vysokou vegetaci velmi špatně schůdné, pouze široká, strmá cesta klesá z terasy na hráz mezi rybníčky II. a III. Po západních hrázích obou rybníčků je v husté vysoké vegetaci (vedle všude přítomných kopřiv je velmi hojná, v červenci až srpnu zářivě žlutě kvetoucí rudbekie a růžová balzamína) nezřetelný náznak pěšiny. Přístup je také od vtoku z rybníčku I., od hráze mezi rybníčky II. a III. a od výpustního objektu na jižním konci soustavy rybníčků. U jižního konce rybníčku III. byla zjištěna malá plocha se zvýšenými dávkovými příkony nejasného původu, zastížená i v profilu PF-66 (Hanslík et al., 1990).

Území jižně od rybníčků IV. a V. mezi Ploučnicí a terasovým stupněm je na jihu ohraničené cestou a pokračováním suchého náhonu. Poměrně suchá je také celá plocha porostlá řídkým lesem a loukou, a je tedy lépe schůdná než ostatní části území. Podle břehu Ploučnice vede pěšinka do Mimoně k cestě z koupaliště na Letnou. Zde se proto dá počítat s častějším pobytem osob, nejen členů rybářského sdružení. Mimo několik málo metrů široký pás podél bývalého náhonu zde byly naměřeny dávkové příkony nejvýše rovné úrovni pozadí (80 - 110 nGy.h⁻¹).

Jižní částí území od rybníčku mezi bývalým přívodem koupaliště (náhonem) a Ploučnicí prochází dnes již zarostlá vyvýšená šterková cesta k bývalým vrtům uranového průzkumu. Délka území je asi 450 m, šířka na severu asi 200 m, na jihu asi 120 m. Plocha je pře-

vážně silně zamokřená s bažinami a vodními plochami a je průchozí pouze po stezce podél Ploučnice a po zvýšené hrázi náhonu. Opuštěný náhon za cestou k vrtům pokračuje k východnímu okraji údolí, tvořeném v jižní části svahem s pískovcovými skalami; jeho zaústění do koupaliště je zasypané. Dno náhonu má po celé délce výrazně zvýšenou radioaktivitu, která se zvýšenými dávkovými příkony projevuje také na hrázi a v několik metrů širokém pásu, doprovázejícím kanál. Blíže jižního konce má náhon (kanál) v západní hrázi snížené místo, v okolním lužním lese byla u ní zjištěna rozlivová plocha se zvýšenými dávkovými příkony (maximum $3100 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$), vzniklá pravděpodobně vytékáním radioaktivně znečištěné vody z náhonu.

Podrobné proměření výše uvedených ploch v údolní nivě ukázalo, že rozmístění radioaktivní kontaminace je silně proměnlivé. Plošně poměrně rozsáhlé skvrny s významně zvýšenou radioaktivitou byly zjištěny v místech, ve kterých Hanslík et al. (1990) žádnou zvýšenou radioaktivitu nezjistili (např. rybníček I. a plocha rozlivu u koupaliště); naopak profil PF-66 zachytil nejmenší zde zjištěné maximum s plochou několika set m^2 .

Protože se zde v blízkosti městské zástavby a veřejného koupaliště vyskytla místa, ve kterých naměřené dávkové příkony vysoce překračují povolenou úroveň, zahájil s.p. DIAMO v tomto terénu detailní radiometrický průzkum měření dávkových příkonů v pravidelných sítích. Bylo přitom zjištěno 7 různě velkých ploch s vysokými maximy radioaktivního znečištění, projevujících se zvýšenými dávkovými příkony na povrchu. Tyto plochy s radioaktivním znečištěním jsou (v pořadí od severu k jihu) stručně charakterizovány v následujícím přehledu:

1. Nejsevernější plocha mezi Ploučnicí a přírodním kanálem má velmi nepravidelný obrys. Jsou v ní dvě výrazná maxima dávkového příkonu, obě s $1800 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$. Dávkové příkony nad $200 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ zde jsou v ploše s hustým kopřivovým porostem a převážně březovým hájkem, která není zemědělsky ani lesnický využívána.
2. Druhá plocha v jižním pokračování části území přibližně ve středu mezi přírodním kanálem rybníčků a Ploučnicí má opět dvě blízká maxima s dávkovými příkony $1150 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ a $1000 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$. Dávkové příkony nad $200 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ se zde rovněž nacházejí v zemědělsky ani lesnický nevyužívané ploše s vegetací stejného charakteru jako v ploše 1.
3. Přírodní kanál rybníčků včetně starého, zasypaného melioračního kanálu těsně pod hranou šterkové terasy. V zasypaném kanálu byla

v místě vzdáleném 37,5 m na sever od vtokového objektu rybníčku I. naměřena maximální hodnota dávkového příkonu $1350 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$. Zvýšené hodnoty dávkových příkonů nad $200 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ zde rovněž jsou v obdobné ploše jako 1. a 2. V pokračování kanálu kolem jižnějších rybníčků jsou po celé délce mírně zvýšené dávkové příkony, které na několika místech dosahují $600 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$.

4. Plocha rybníčku I. Rybníček slouží jako usazovací nádrž k zachycování pevných částic, přinášených vodou z řeky. Nad západní hrází bylo naměřeno maximum $1920 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$, nad jižní hrází k rybníčku II. maximum $1150 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$, nad těsnícím násypem pod terasovým stupněm $1990 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$. Souvisle kontaminovaná plocha kolem tohoto rybníčku s měřenými dávkovými příkony nad $200 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ má zhruba trojúhelníkovitý tvar a velikost přibližně 750 m^2 .
5. Malá plocha s maximem dávkového příkonu $1520 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ na jižním konci úzké plochy mezi hrází největšího rybníčku III. a obtokovým kanálem, u jeho hráze s rybníčkem V. Zde byly naměřeny dávkové příkony gama nad $600 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ v ploše 100 m^2 .
6. Pokračování bývalého kanálu (náhonu?) od rybníčků na jih ke koupališti. Po celé délce byly nad jeho dnem naměřeny hodnoty dávkového příkonu gama mezi $580 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ a $1500 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$, ve vzdálenosti do 5 m od osy kanálu klesají dávkové příkony pod $200 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ (viz výše diskusi k „plošné reprezentativnosti měření“).
7. Plocha rozlivu u veřejného koupaliště v Mimoní s celkovou měřenou plochou asi 4000 m^2 . Rozliv je omezen bažinatými plochami s vodní hladinou a nepřístupnými mokřinami, maximum dávkového příkonu gama v severní části plochy dosáhlo $3100 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$.

Souhrnné výsledky terénních měření dávkových příkonů v popísaných plochách jsou shrnuty ve zprávách s. p. DIAMO (Kühn 1991, 1994, 1995); plošné porovnání terénních měření s.p. DIAMO s výsledky zprávy Hanslík et al. (1990) je uvedeno v Tab. 2.

Hloubkový dosah radioaktivní kontaminace

V práci Hanslík et al. (1990) byl také proveden pokus o stanovení hloubkového dosahu radioaktivního znečištění. K tomu byly použity sondy, kterými byly ovzorkovány půdní vrstvy usazenin do hloubky 35 až 90 cm pod povrchem. Z celkových 20 sond bylo k vyhodnocení použito jedenáct. Aktivita vzorků byla měřena na zpopelněných vzorcích, zpráva však u žádného vzorku neudává ani popis, ani ztrátu žíháním nebo obsah organického uhlíku. Nejzávažnější znečištění vykazala sonda S-10, umístěná však u vlečkového mostu

u Hradčan, tedy mimo území rybníčků. V textu citované zprávy je hloubkový průběh její měrné aktivity uveden graficky. Hodnota měrné aktivity gama vyžíhaných vzorků sondy S-10 byla v hloubce 0 cm rovna 12,20 Bq.g⁻¹, v 5 cm dosáhla maxima 15,17 Bq.g⁻¹ a v hloubce 10 cm pak 15,00 Bq.g⁻¹ (poloha rašeliny?); pak hodnoty rychle klesaly a v hloubce 35 cm, ve které se dá očekávat již písek bez organických příměsí, klesla měrná aktivita gama na 0,20 Bq.g⁻¹.

Při posuzování hodnot měřených v sondách studie Hanslík et al. (1990) je však nutné vzít v úvahu, že povrchové vrstvy půd v údolní nivě mívají poměrně vysoké obsahy organické substance (humusu), který se při žihání odstraní (spálí). Na vyžíhaných vzorcích naměřené hodnoty jsou proto vždy zvýšené a bez uvedení ztráty žiháním nebo obsahu C_{org} nemohou charakterizovat vzorek v přírodním stavu. U některých dalších sond výše citované zprávy, jejichž vzorky však měly jen nižší měrnou aktivitu, dosahovala zvýšená aktivita až do asi 60 cm.

S. p. DIAMO provedl od r. 1994 ve znečištěných územích řadu sondovacích vrtů, z nichž některé byly umístěny v okolí rybníčků. Ve vrtech hloubených ve dně bývalého náhonu nesáhá spodní hranice intervalu se zvýšenými obsahy ²²⁶Ra hlouběji než asi 40 cm. Odlišný výsledek dal vrt 006 na východním břehu rybníčku I. v hlinité navážce, izolující rybníček od propustného svahu šterkové terasy (Tab. 3). Vrtem byl pod poměrně silnou polohou nestrukturované zeminy zastížen slabě vyvinutý půdní profil, patrně dřívější povrch hráze; pravděpodobně tedy bylo radioaktivně znečištěné bahno, vytěžené při čišťení rybníčku, použito ke zvýšení hrází. Ve vrtu změřená zvýšená aktivita sahala až do hloubky 150 cm (Kühn 1994).

Hodnocení formy vazby těžkých kovů v sedimentech údolní nivy

a) Znečišťující prvky v údolní nivě v okolí rybníčků

V přístupné oblasti údolní nivy Ploučnice mezi rybníčky a koupalištěm bylo přibližně v příčném profilu údolní nivou provedeno 9 vrtů přenosnou vrtnou sondou do hloubky 2 m; z nich 5 bylo přímo v korytě starého kanálu, 3 v ploše mimo náhon a jeden v rozlivu u koupaliště. Podle makroskopického určení horniny (barva, zrnitost, soudržnost) byly profily rozděleny na vzorky (u každého vrtu 9-13 vzorků).

Ze vzorků byla oddělena frakce pod 0.067 mm, v níž byly stanoveny koncentrace Fe, Mn, Cd, Co, Cr, Cu, Ni, Pb, Zn a U. Uran byl stanovován fluorescenční spektrometrií po předchozí separaci uranu na iontoměničích, ostatní prvky plamenovou atomovou absorpční spektrometrií. Forma vazby uranu a vybraných těžkých kovů byla stanovena sekvenční extrakcí podle modifikovaného Tessierova schématu (Tessier et. al. 1979, Belzile et al. 1989) umožňujícího rozlišit kovy: 1) vázané ve výměnných pozicích na povrchu suspendovaných částic, 2) v karbonátech a fosfátech, 3) v oxidech a hydroxidech manganu, 4) v oxidhydroxidech železa, 5) v organické hmotě a sulfidech a 6) v nerozpustném minerálním zbytku.

b) Znečišťující prvky v údolní nivě v okolí rybníků

Z výsledků této studie (Kühn J. et al., 1995) zde jako příklad uvedeme vyhodnocení výsledků analýz vzorků sedimentů ze tří vrtů, představujících tři základní typy půd studované plochy. Vrt M 10 reprezentuje typický svislý profil ve dně opuštěného náhonu se silně znečištěnou povrchovou vrstvou silně obohacenou uranem a doprovodnými těžkými kovy (zejména Cd, Co, Ni, Zn), vrt M 25 svislý profil půdou v ploše rozlivu při jižním konci náhonu u koupaliště. Naproti tomu vrt M20 byl vybrán jako představitel půdy v radioaktivně neznečištěné ploše u koupaliště rovněž s výrazným nabohacením uranu a doprovodných těžkých kovů ve svrchní poloze mocnosti asi 25 - 30 cm. K porovnání představuje vrt M 20, umístěný v blízkosti vrtu M10, svislý profil usazeninami údolní nivy mimo náhon a rozliv, které nebyly postiženy znečištěním z uranových činností.

Vzorky horních vrstev půdy vrtu ze dna starého náhonu a z rozlivu u koupaliště jsou proti vzorkům z vrtu M 20, umístěného mimo plochy ovlivněné znečištěním, výrazně v povrchových částech obohaceny uranem a těžkými kovy. Nejvyšší koncentrace uranu a prvků jej doprovázejících (zejména Cd, Co, Ni, Zn) se nacházejí v povrchové vrstvě sedimentů do hloubky asi 25 - 30 cm. Maximálních koncentrací dosahují všechny sledované kovy v půdě rozlivu, kde jejich zvýšené koncentrace zasahují do hloubky 35 až 45 cm. Obsahy znečišťujících prvků ve vrtu M20 jsou ve srovnání s vrty M10 a M25 nízké, z čehož se dá soudit, že některé pravidelně zaplavované plochy údolní nivy znečištěním postiženy nejsou. Mechanismus plošného znečištění zátopovými vodami, jak jej předpokládá práce Hanslík et al. (1990), zřejmě neplatí ani v pravidelně zaplavovaných částech údolní nivy.

Porovnání koncentrací sledovaných kovů ve vzorcích z vrtnu M 20 s mezními hodnotami normativů Metodického pokynu (1992) (viz Tab. 4) ukazuje, že s výjimkou Pb jsou maximální obsahy kontaminantů hluboko pod hodnotou normativu B. U Pb jsou maximální koncentrace v uranovou činností neovlivněné sondě M 20 nižší než ve vrtech z kontaminovaných sedimentů. Pravděpodobně jsou koncentrace Pb odlišného původu a jsou v materiálech, suspendovaných v říční vodě, významnou mírou ředěny produkty, unikajícími z uranových aktivit. Koncentrace uranu v sondě M 20 jsou hluboko pod hodnotami normativu A a ukazují jednoznačně na normální pozadové obsahy uranu v neznečistěných sedimentech údolní nivy Ploučnice, přesto že jsou zřetelně vyšší než místní pozadové obsahy i než světový průměr (~2,5 ppm, Rösler, Lange 1975). Tyto výsledky dobře korelují s nálezy zvýšených obsahů uranu v sedimentech pramene Ploučnice (Kühn, 1991).

Koncentrace uranu zřetelně ukazují na vliv kontaminace z uranových aktivit; v opuštěném náhonu (sonda M 10) i v ploše rozlivu (sonda M 25) jsou jeho obsahy podstatně vyšší než mezní hodnoty normativu C a vyžadují tak provedení průzkumu k posouzení potřeby sanace těchto ploch a posouzení rizika pro životní prostředí. Zajímavé jsou rovněž zvýšené obsahy Mn a Fe v sedimentech náhonu a rozlivu, což svědčí o vysokých obsazích těchto obou prvků v kontaminujících produktech průzkumu a těžby uranu.

Koncentrace prvků, které jsou známé jako průvodci uranového znečištění, t.j. Cd, Co, Ni a Zn (viz Tab. 4), jsou ve vrtnu M 10 (v náhonu) a ve vrtnu M 25 (v rozlivu) v souladu se zvýšenými koncentracemi uranu v těchto místech silně zvýšené, a to s maximem ve stejných hloubkách jako uran.

V korelačních vztazích mezi sledovanými prvky ve vrtech M10 a M25 (Tab 4),5), které byly odvrtny v plochách ovlivněných vodou z náhonu (kanálu), jsou především nápadné velmi těsné vztahy mezi uranem a standardní skupinou doprovodných prvků a mezi těmito prvky navzájem (U a Cd, Co, Ni a Zn, hodnoty $r \approx 0,80$ až $0,97$). (Korelační koeficienty vyjadřují stupeň shody mezi vyššími nebo nižšími obsahy dvou prvků; čím více se blíží hodnotě 1, tím podobněji se oba prvky chovají). Tyto těsné vztahy mezi koncentracemi prvků se dají nejspíše vysvětlit tím, že tyto prvky pocházejí z jediného zdroje, v našem případě z uranových průzkumných a těžebních aktivit v oblasti Stráže a Hamru. Poněkud zvláštní je, že se v těchto vrtech projevuje třeba jen slabý korelační vztah mezi manganem,

kobaltem a mědí, který se v jiných souborech analýz ze studované oblasti, mimo místa s potenciálním ovlivněním uranem, příliš neuplatňuje. Zvláštností je rovněž těsná korelace mezi obsahem Cd a ztrátou žiháním, zastupující v těchto analýzách obsah organické substance, a poněkud méně těsný vztah mezi organickou substancí a Zn a Ni.

V Tab. 56 je u vrtu M20, odvrtném v znečištění neovlivněné ploše, již na první pohled patrné, že korelačních vztahů je podstatně více než v Tab 4.5. Matice korelačních koeficientů prvků vrtu M 20 ukazuje na rozdíl od vrtů M10 a M25 poměrně kompaktní pole s převládající vysokou těsností korelačních vztahů mezi prvky velmi rozdílného geochemického charakteru. Tyto mnohočetné vztahy nejspíše odrážejí pozadové poměry v geochemickém prostředí, které není příliš narušené cizími, zejména průmyslovými vlivy. O nízkém stupni ovlivnění lidskou činností spojenou s výskytem uranu také svědčí to, že z korelací mezi uranem a prvky, které jej podle výsledků z vrtů M10 a M25 zde většinou doprovázejí, se v tomto souboru zachovaly pouze korelace U/Cd ($r \approx 0,80$) a U/Zn ($r \approx 0,64$), V našem území tak významné korelace U/Co a U/Ni se zde prakticky neuplatňují ($r \approx 0,30$, příp. $r \approx -0,05$). Namísto toho vystupuje poměrně silný korelační vztah mezi U a Pb ($r \approx 0,57$) (olovo je konečný produkt radioaktivního rozpadu uranu).

c) Znečišťující prvky v bahnech rybníčků

K určení intenzity a charakteru znečištění byly také ovzorkovány bahenní sedimenty v rybníčcích. Protože však nebylo k dispozici zařízení na odběr vzorků z člunů, byla bahna odebrána na 10 místech, rozmístěných podle celého průběhu činného náhonu a u břehu chovaných rybníčků I. a II. Takto získané vzorky dosahovaly do hloubky 50 cm a byly k analýzám rozděleny vždy do tří hloubkových intervalů (0-10, 10-25 a 25-50 cm, celkem 30 vzorků sedimentů). Vzorky byly rozděleny do tří skupin:

1. bahna z přívodní části náhonu před rybníčkem I.;
2. bahna z rybníčků I. a II.;
3. bahna z odtokové části činného náhonu.

Výsledky analýz byly posuzovány jednak ve vztahu k průměrným obsahům prvků v zemské kůře, tzv. klarkům (Rösler, Lange 1975), jednak ve vztahu k hodnotám normativů B a C (Metodický pokyn 1992): při překročení hodnoty normativu B se vyžaduje provedení průzkumu s cílem zjištění zdroje a rozsahu znečištění a s ním spoje-

ného rizika pro obyvatelstvo a životní prostředí, při překročení normativu C má být zahájen sanační průzkum.

1. Analýzy vzorků bahen z přírodní části náhonu

Analýzy vzorků (Tab. 6,7) ukazují, že obsahy těžkých kovů jsou většinou vyšší než průměrné obsahy v zemské kůře (tzv. klarky – viz Rösler, Lange 1975) a také vyšší než průměrné obsahy v cenomanských pískovcích, ve kterých se zdejší zvýšené obsahy uranu vyskytují. Prvky Cd, Co, Cr, Cu, Pb a Zn překračují klarkové hodnoty pískovců ve všech analýzách, obsahy Cu však nepřekračují klark litosféry. U niklu nacházíme hodnoty vyšší než klark litosféry ve vzorcích E2 a E4. Obsahy uranu jsou ve všech analýzách vyšší než klarky.

Nejvyšší koncentrace znečišťujících prvků se nacházejí v povrchové vrstvě sedimentů do hloubky asi 25 cm. Maximální koncentrace kovů jsou v půdě rozlivu u koupaliště a tam také zvýšené obsahy zasahují do poněkud větší hloubky. Podle sekvenční extrakce jsou znečišťující prvky vázány především v oxidhydroxidoch železa, ostatní prvky především na nerozpustné zbytkové minerály (Fe, Mn, Cr) nebo na organickou hmotu a sirníky (Cu, Pb).

Ze srovnání analytických výsledků s mezními hodnotami normativů (Metodický pokyn 1992) plyne, že průměrné obsahy Cd zůstávají pod hodnotou C, v některých vzorcích však překračují normativ B. Obsahy Co, Cr a v některých případech i Ni překračují normativ B. U Cr byly zjištěny některé obsahy vyšší než B. U Pb jsou všechny hodnoty pod mezí B, zatímco u Zn jsou sice průměrné hodnoty pod mezí B, jednotlivé hodnoty však tuto mez překračují.

Uran představuje nejvýznamnější kontaminující prvek, což se projevuje i v tom, že všechny analýzy významně překračují mezní hodnotu B, u některých vzorků jsou dokonce vyšší než mez C. V těchto vzorcích byly zjištěny i zvýšené obsahy Pb.

2. Analýzy vzorků bahen z rybníčků I. a II.

Analýzy vzorků bahna z vlastního dna rybníčků I. a II. (Tab. 7,8) měly sloužit k posouzení, v jaké míře se znečišťující látky přes rybníček I. dostaly do usazenin dna druhého rybníčku. Vzorky byly odebrány a zpracovány stejným způsobem jako v přírodní části náhonu. Obsahy zájmových prvků jsou opět ve všech vzorcích vyšší než průměrné obsahy v zemské kůře (klarky), a většinou jsou i vyšší než průměr cenomanských pískovců a vyšší než klarky pískovců. Pouze u Pb a Ni klesají průměrné hodnoty v nejhlubších vzorcích

pod hodnoty klarků v sedimentárních břidlicích a jílech podle Vinogradova (cit. podle Rösler, Lange 1975).

V této skupině výsledky analýz z rozdílných hloubkových horizontů poměrně silně kolísají (viz Kühn 1995 b). Ve srovnání s normativy jsou průměrné obsahy Cd v 2. vrstvě (12 - 24 cm) vyšší než hodnota normativu B, zatímco u niklu jsou průměrné obsahy jen v nejhlubších vrstvách bahen pod touto mezní hodnotou. Zinek překračuje hodnotu B v průměrech obou vrchních horizontů.

Stejně jako u předcházejících vzorků jsou průměrné obsahy uranu vyšší než mezní hodnota C. Všechny jeho analyticky stanovené obsahy jsou vyšší než mezní hodnoty normativu B (30 ppm), a většina z nich i vyšší než hodnota C (s výjimkou vzorků E3/1 a E6/3). Vzorky s obsahy uranu vyššími než normativ C překračují tuto normovou koncentraci podstatným způsobem (místo 50 ppm dosahují jeho obsahy až 237,7 ppm, tj. skoro stonásobek klarkové koncentrace v pískovcích a sedimentárních břidlicích).

Uran tedy opět představuje nejvýznamnější znečišťující prvek. Velmi závažné je zjištění, že znečištění nebylo zachyceno v rybníčku I., ale že podstatně zvýšené obsahy uranu jsou i v bahnu rybníčku II. (viz vzorky E6), a to v úrovni, která si nikterak nezadá s úrovní kontaminace v rybníčku I. (vzorky E3, E5).

3. Analýzy vzorků bahen z odtokové části aktivního náhonu

Z aktivní odtokové části rybníční soustavy byly vzorky odebrány a zpracovány stejným způsobem jako vzorky obou předcházejících skupin. Hodnoty Tab. 89 zde vykazují oproti rybníčkům samotným a přítokové části náhonu poněkud nižší úroveň znečištění. Průměrné obsahy sledovaných toxických těžkých kovů jsou sice stále vyšší než klarkové obsahy jak v litosféře, tak i v pískovcích a sedimentárních břidlicích, avšak mezní hodnoty normativů Metodického pokynu (1992) překračují z průměrných hodnot již jen obsahy chromu a obsahy niklu v svrchních horizontech vzorků (ve třech ze čtyř vzorků jsou obsahy niklu ve spodním horizontu nižší než uvedený normativ, přesto však vyšší než klark litosféry).

U uranu je situace i zde obdobná jako v předcházejících částech soustavy rybníčků: analytické hodnoty převyšují klarky dvacetinásobně až osmdesátinásobně a jsou až čtyřnásobně vyšší než mezní hodnota normativu C. Ze vzorků z nejhlubších horizontů představuje vzorek E7/3 zřejmě přirozené, pozdějšími přínosy neovlivněné pozadí obsahů uranu, zatímco u relativně nízkých hodnot analýz

E9/3 a E10/3 můžeme určitě ovlivnění průzkumnými a těžebními aktivitami předpokládat.

d) Závěr z analýz bahen systému náhonu a rybníčků

Srovnání výsledků stanovení obsahů kovů včetně uranu s mezními hodnotami normativů Metodického pokynu (1992) a hodnotami průměrných obsahů těchto kovů v litosféře, v pískovcích obecně a pískovcích cenomanu strážského ložiska zvlášť (viz Kühn, 1995 b) můžeme shrnout takto.

V sedimentech aktivního náhonu jsou celkově vysoké obsahy uranu a doprovodných toxických těžkých kovů koncentrovány hlavně v povrchových vrstvách (0-10 cm, 10-25 cm), v některých vzorcích, zejména ve výpusti z rybníčku I. a z obtokového kanálu na úrovni hráze mezi rybníčky II. a III., leží však maximální koncentrace některých kovů v hlubších vrstvách. Nejvyšší obsahy jsou většinou v horizontu pod 12 cm, což pravděpodobně je důsledkem toho, že se po určité době nekontrolovaného vypouštění kontaminantů při průzkumu a budování těžebních aktivit na ložisku v důsledku postupného zdokonalení používaných technologií podstatně snížily zátěže vypouštěné do životního prostředí. To se pak projevilo mj. usazováním méně znečištěných materiálů nebo zředováním již usazených sedimentů. Výjimku představují sondy E 4 a E 8, v nichž jsou naopak nejvyšší koncentrace u většiny kovů v nejhlubších vzorkovaných vrstvách.

Ze srovnání maximálních zjištěných koncentrací s normativy B a C znečištění zemin podle Metodického pokynu (1992) je patrné (viz Kühn 1995 b), že skoro ve všech analyzovaných vzorcích překračují nejvyšší zjištěné obsahy uranu hodnotu normativu skupiny C, tj. jejich obsahy podmiňují zahájení průzkumu nutného k určení, není-li z důvodů rizika migrace znečištění do okolí a možnosti poškození dalších složek životního prostředí nutné lokalitu sanovat, tj. znečištěné zeminy odtěžit a zneškodnit, případně bezpečně uložit. Výjimku tvoří vzorek E 1 ze začátku kanálu napájecího rybníčky, u kterého se zřejmě projevuje postupné zlepšování čistoty materiálu suspendovaného ve vodě Ploučnice. Maximální koncentrace uranu byly přitom zjištěny právě ve vzorcích vlastních sedimentů rybníčků I. a II.

Z ostatních sledovaných prvků mají typické doprovodné prvky uranu, tj. Cd, Ni a Zn, maximální obsahy větší než povoluje mezní hodnota normativu B, tj. na základě jejich obsahů má být zahájen

průzkum ke zjištění rozsahu znečištění a velikosti s ním spojeného rizika pro obyvatelstvo a životní prostředí. Určitou výjimku tu tvoří Co, jehož obsahy překračují mezní hodnotu normativu B pouze ve vzorcích bahen z rybníčku I.

Odlíšné je chování chrómu, který má ze všech analyzovaných bahen nejvyšší obsahy ve vzorku na vtoku vody z řeky do napáječe, dále ve vzorcích E 9 z konce obtokového kanálu a ve vzorcích E 10 z obtokového kanálu spojeného s výpustí rybníčků. V těchto místech mají uran a doprovodné prvky relativně nejnižší koncentrace. Zřejmě se zde projevuje výrazné zeslabení vlivu činnosti uranového průmyslu v čase a v důsledku toho zesílení vlivu místního pozadí, ve kterém hlavními zdroji chrómu jsou chemicky velmi odolné a specificky těžké minerály (chromit, chrompikotit aj.), uvolňované zvětráváním z čedičových a polzenitových neovulkanických hornin. Ty se pro svou velkou hustotou hromadí v hlubších částech říčních sedimentů a jen velmi pomalu postupují po proudu dále. V žádném z dalších analyzovaných vzorků nedosáhly obsahy celkového chrómu mezní hodnotu normativu B.

Na závěr této kapitoly zde uvedeme v Tab. 10 souhrnnou matici korelačních koeficientů souboru všech stanovení sledovaných prvků v aktivním náhonu a rybníčcích. Geochemické vyhodnocení tohoto analytického souboru ukazuje, že z korelačních vztahů mezi prvky ve všech vzorcích vyplývá značně úzká vazba mezi uranem a kobaltem ($r \approx 0,78$), méně již s ostatními tradičními průvodci zdejšího uranu v sedimentech (Cd, $r \approx 0,57$; Ni, $r \approx 0,60$ a Zn, $r \approx 0,68$). Vysoké vzájemné korelace mezi prvky této skupiny navzájem (Cd, Co, Ni a Zn) jsou podmíněny jejich společným vystupováním v doprovodu uranu. Mírné snížení korelačních koeficientů mezi uranem a těmito prvky ukazuje na určité zeslabení vlivu uranu. Zajímavé jsou přitom velmi nízké koeficienty korelace mezi těmito prvky a celkovým chromem, což podporuje předpoklad, že chrom má odlišný původ a nesouvisí s těžebními aktivitami uranového průmyslu (viz výše). Prvky Pb a Cu se svými korelačními koeficienty vymykají z této celkové situace, což se projevuje v relativně významnější vzájemné korelaci mezi oběma prvky ($r \approx 0,63$). Vzhledem k vysoké korelaci Cu s Cd a Co lze však předpokládat určitou spojitost mezi Cu a skupinou prvků, doprovázejících uran; není však vyloučeno, že tyto korelační vztahy vyplývají z výskytů polymetalických hydrotermálních žilných výplní v horninách ještědského krystalinika v podloží uranového zrudnění.

Zvláštní jsou korelační vztahy mezi zájmovými prvky a některými prvky, vyskytujícími se ve vzorcích ve vyšších koncentracích. U železa by se na základě snadné vazby stopových prvků na oxid-hydroxidy, využívané mj. i k jejich odstranění při konečné neutralizaci vyčištěných důlních vod, a na základě významného podílu vazby stopových prvků na frakci oxidhydroxidů železa, zjištěný při sekvenčních analýzách (viz výše), dala čekat významnější korelace s prvky, doprovázejícími uran. Významnější, i když nepříliš těsná korelace ($r \approx 0,63$) se tu však vyskytuje jen mezi železem a mědí. Překvapivý je však naprostý nedostatek korelace mezi uranem a ztrátou žiháním; ta totiž bývá velmi často vyzvedávána jako významný faktor vazby uranu (např. Fuchs 1990), vyhodnocení originálních analýz Fuchsovy práce však tento předpoklad nepotvrzuje (Kühn 1991). Korelační vztahy mezi ztrátou žiháním, zastupující zde obsah organické substance, se ukazují pouze u prvků Cu, Ni a Pb, i když ani zde tyto vztahy nejsou příliš těsné (korelace mezi ztrátou žiháním a obsahy Cu, $r \approx 0,56$, Ni, $r \approx 0,56$ a Pb, $r \approx 0,61$).

Z tohoto přehledu vyplývá, že nejvyšší koncentrace sledovaných kovů včetně uranu se nacházejí v povrchové vrstvě kontaminovaných sedimentů (převážně do hloubky okolo 25 cm). Na rozdíl od ostatních kovů se však vysoké koncentrace uranu v jižní části území vyskytují pouze v náplavu starého kanálu a rozlivu u koupaliště; v okolní ploše zjištěny nebyly. V sedimentech údolní nivy v ploše rozlivu dosahují všechny sledované kovy své maximální koncentrace ve studovaném území, a také tam zasahují do větší hloubky. Bylo také zjištěno (Kühn 1994), že ve většině vrtů jsou patrně poněkud zvýšené koncentrace některých kovů ve vrstvě šedého písku, vystupující pod nepropustnou vrstvou prachového sedimentu v hloubce přibližně 1 m. Ze statistických výpočtů vyplývá výrazná vzájemná korelace mezi prvky Co, Ni, Cd, Zn a U (korelační koeficienty v rozsahu od 0,82 do 0,94). Podle sekvenční extrakce (Kühn J. et al., 1995) jsou tyto prvky vázány především v oxidhydroxidech železa. Ostatní prvky jsou vázány hlavně v reziduálních minerálech (Fe, Mn, Cr) nebo na organickou hmotu a sulfidy (Cu, Pb).

Pozornosti také zasluhuje, že v rámci průzkumu říčních sedimentů, prováděného ČGÚ (Veselý 1992, Veselý, Görtlerová 1994), byl ve vzorku sedimentu Ploučnice s lokalizací „od České Lípy“ nalezen zvýšený obsah uranu ve výši 27,1 mg.kg⁻¹.

Výsledky gamaspektrometrických analýz vzorků bahen z aktivního náhonu a rybníčků

K podrobnějšímu vyhodnocení hloubkového dosahu radioaktivního znečištění a ke stanovení rizika, spočívajícího v přítomnosti radioaktivně znečištěných sedimentů v aktivním průtočném systému rybníčků u Ploučnice pro obyvatelstvo a životní prostředí byla odebrána série bahen (vzorky řady B) do maximální možné hloubky až na pevné dno. Důraz byl kladen na odběr vzorků bahen podél břehů rybníčků, aby mohl být charakterizován rozsah, v jakém bylo dno znečištěno. Místa odběru jsou popsána v Tab. 11.

Vzorky byly v uzavřené trubce z umělé hmoty převezeny do laboratoře a zde rozděleny bez ohledu na případné hranice horizontů podle hloubek 0-12; 12-24; 24-36; 36-48 a > 48 cm. Tyto vzorky byly zadány ke gamaspektrometrické analýze na U, Th, Ra a koeficient radioaktivní rovnováhy do laboratoře Ústavu nerostných surovin Kutná Hora (ing. Kuncíř). Výsledky jsou podle charakteru odběrového místa uvedeny v Tab. 12, 13, 14. Obsahy uranu a specifické aktivity radia větší než mezní hodnoty normativů řady C podle Metodického pokynu k zabezpečení zákona 92/1991 Sb. (Metodický pokyn 1992) ($50 \text{ mg} \cdot \text{kg}^{-1} \text{ U}$, $1000 \text{ Bq} \cdot \text{kg}^{-1} \text{ }^{226}\text{Ra}$) jsou v tabulkách vyznačeny zesílenými rámy a tučným písmem.

Z těchto tabulek je patrné, že s výjimkou několika málo vzorků je maximum kontaminace zachyceno v obtokovém kanálu, a to především v místech, kde se pod vlivem některých překážek snižuje rychlost proudění vody. Tak například těsně před odbočením obtokového kanálu od napájecího koryta do rybníčku I., před betonovým průtokovým objektem, vybudovaným na odtokovém kanálu ve výši hráze mezi rybníčky II. a III., a před spojeným odtokovým objektem. U tohoto objektu byla v nejhlubším vzorku (vzorek B 12/4) zjištěna druhá nejvyšší hodnota specifické aktivity ($10\,936,9 \text{ Bq} \cdot \text{kg}^{-1}$). Vůbec nejvyšší naměřená hodnota byla zjištěna ve vzorku B 4/1, odebraném v podobné poloze před rozdělením přírodního kanálu na obtokovou a průtokovou větev; v nejvyšší vrstvě těsně pod povrchem zde byla naměřena specifická aktivita $12\,853 \text{ Bq} \cdot \text{kg}^{-1}$.

Z dosud získaných poznatků o rozmístění radioaktivní kontaminace byla podobně anomální hodnota specifické aktivity zjištěna také ve vzorku B 11/2, v jehož druhé vrstvě mezi 12-24 cm bylo naměřeno $9\,771,9 \text{ Bq} \cdot \text{kg}^{-1}$; zajímavé přitom je, že proti toku předcházející vzorky B 7 až B 10 mají specifické aktivity podstatně nižší.

Přítom jsou vzorky B 11 a B 12, ačkoliv pocházejí z míst se značně odlišným charakterem, od sebe vzdáleny jen několik málo metrů. Musíme tedy mít za pravděpodobné, že radioaktivně znečištěná bahna ze dna rybníčků byla použita při výstavbě nebo opravě hrází; k posouzení této možnosti však bohužel chybí potřebné údaje o časovém průběhu prací na rybníčcích.

Pozoruhodné a pro posouzení charakteru znečištění půd v údolí Ploučnice významné výsledky dala korelační analýza výsledků gamaspektrometrických stanovení u vzorků řady B (Tab. 15). Již na první pohled je v ní nápadná vysoká těsnost korelace mezi koncentracemi radia a specifickou aktivitou ($r \approx 1,00$); ta však vyplývá ze skutečnosti, že hlavním nositelem radioaktivity v znečištěných sedimentech je radium v rovnováze se svými dceřinými produkty. Vysoce pozoruhodná je však podobně těsná korelace ($r \approx 0,93$) mezi uranem a specifickou aktivitou (tedy mezi uranem a jeho dceřinými produkty rozpadu, radiem a ostatními radionuklidy uranové řady) a stejně těsná korelace mezi radiem a uranem ($r \approx 0,93$). Korelace dalšího radioaktivního prvku, thoria, které na rozdíl od uranu není v cenomanských pískovcích ložiska obohaceno, s ostatními radionuklidy a specifickou aktivitou vzorků jsou ve srovnání s tím velmi nízké.

Uran má však velmi dlouhý poločas rozpadu (řádově 10^9 let). K tomu, aby se u uranu, odděleného chemicky od jeho dceřiných produktů rozpadu, ustavila radioaktivní rovnováha, je potřebná doba přibližně 10^6 (milion) let. Při takovém dlouhém poločase rozpadu uranu nemohlo z něho během 30 - 35 let vzniknout rovnovážné množství radia a dalších dceřiných produktů, které jsou hlavním zdrojem záření gama. Pokud se tedy v našich vzorcích uran nachází v radioaktivní rovnováze s radiem a jeho dceřinými produkty, musí se jednat o uran, který neprošel žádným chemickým procesem, při kterém by byl oddělen od radia, tedy o uran takový, jaký se nachází v přírodním prostředí, např. v uranové rudě. Při jakémkoliv čistění odpadních a důlních vod obsahujících uran a radium se totiž uran odstraňuje z roztoku sorpcí na umělé pryskyřici a radium se strhává přidávkem chloridu barnatého v síranovém prostředí na vznikající baryt. Elektronovou mikroanalýzou vzorku znečištěné půdy ze dna opuštěné jižní části náhonu sice byly zjištěny drobné krystalky barytu, představované pravděpodobně barytem obsahujícím radium (tzv. radiobaryt), ty však zřejmě představují jen nevýznamný podíl radioaktivního znečištění.

Ze zjištěné těsné korelace uranu s celkovou aktivitou gama a radiem (a jeho dceřinými rozpadovými produkty) tedy vyplývá závěr, který se podstatně liší od předpokladů, ze kterých vycházela většina prací o znečištění, spojeném s uranovými aktivitami. Původ látek znečišťujících usazeniny údolí nivy Ploučnice tedy nemůžeme hledat ve vypouštění nedokonale vyčištěných odpadních a důlních vod, ale v přínosu suspenzí uranonosných pevných látek nebo roztoků, které obsahovaly uran a jeho dceřinné produkty v přírodním stavu, neovlivněném žádnou technologií zahrnující chemické procesy oddělení uranu od radia.

Ze zjištění radioaktivní rovnováhy vyplývá ještě další důsledek. Pokud by totiž znečištění vzniklo úniky roztoků, obsahujících radium ve formě radiobarytu, nemohl by se v takto znečištěných usazeninách objevit uran, protože radium sice vzniká radioaktivním rozpadem uranu, ale z radia již uran vzniknout nemůže.

Toto zjištění vrhá zásadně nové světlo na původ radioaktivní kontaminace v údolní nivě Ploučnice a zpochybňuje dosud všeobecně přijímané vysvětlení, na kterém se starší studie (např. Anděl et al., 1990, Beneš 1991, Kolektiv ČSÚP, 1991) zakládaly, že totiž původ znečištění sedimentů údolní nivy byl v úniku radiobarytu (sráženého síranu barnatého obsahujícího radium) z nedokonale vyčištěných důlních vod.

Radioaktivní znečištění bahen muselo být podmíněné přínosem materiálu, ve kterém nebyla chemickým zásahem porušena radioaktivní rovnováha mezi uranem a radiem, který tedy neprošel procesem čištění důlních vod. Zdroj radioaktivního znečištění údolní nivy tedy musíme hledat v odpadních produktech z doby před zprovozněním první čistící stanice, v nichž zůstalo zachováno chemicky neovlivněné složení výchozí rudy, tedy v produktech, vypouštěných bez jakéhokoliv čištění odpadních vod, např. ve vrtných výpláších, vypouštěných neodpovědně do volného toku, z hloubení šachet, ve výplavech z hald nebo v přetocích vrtů, které dosáhly rudní polohy a vynášely rudní částice na povrch apod. Tak se např. také dá vysvětlit radioaktivní znečištění ve svahu Ploučnice za pekárnou Bageta na Husově ulici v Mimoní.

Některé výsledky výpočtů rizika pro lokalitu Mimoň-rybníčky

Závěrem bych si dovolil uvést příklad výpočtu radiačního rizika, které by vzniklo pro osoby, které by se zdržovaly v radioaktivně znečištěném prostředí. Z výpočtů, prováděných v rámci průzkumu radiačního znečištění údolní nivy Ploučnice, prováděného s. p. DIAMO, zde bude uveden výpočet radiačního rizika, vznikajícího jednak při pokračování současného využívání plochy rybníčku I. rybářským sdružením, jednak při provádění sanace vyklížením veškeré radioaktivně kontaminované zeminy. Výchozí parametry byly založeny jen na hrubém odhadu potřebných dat, ne na statisticky vyhodnocených parametrech získaných sociologickým výzkumem. Výpočty byly provedeny v listopadu 1995 ve školícím středisku NRPB (Národní úřad pro ochranu před zářením) v Harwellu (nedaleko Oxfordu, Velká Británie) programem CONTAM, pracujícím na podkladu „Quattro pro“ pod Windows za níže uvedených podmínek pro jednotlivé dílčí plochy.

A. Výchozí parametry rybníčku I.:

Plocha rybníčku	291	m ²
(včetně plochy bahna pod vodní hladinou)		
odpovídající kruhový průměr	10,0	m
maximální naměřený dávkový příkon	1990	nGy.h ⁻¹
odpovídající měrná aktivita na povrchu	8,93	Bq.g ⁻¹

B. Radiační expozice kritické skupiny - rybáři

Z výše uvedeného popisu lokality se dá předpokládat, že pohyb obyvatelstva je pouze minimální, kritická skupina: členové rybářského sdružení.

Rybníček I. slouží jako sedimentační nádrž, nejsou v něm chovány ryby. Obsluha se tedy omezuje na občasnou regulaci průtoku vody pomocí jednoduchého stavítka ve vtoku do rybníčku I. a výtoku do rybníčku II.

Dobu strávenou u rybníčku k provedení regulace průtoku vody můžeme odhadnout na asi 20 hod (příp. 100 hod) za rok pro jednoho rybáře. Obsluhující rybář je přitom vystaven expozici

- vdechováním radonu – z malého objemu kontaminované zeminy uvolňované množství radonu je na volném prostranství a při krátké době expozice nevýznamné

- vdechováním prachu – pro hustou vegetaci vysoce nepravděpodobné
- znečištění kůže zeminou (nepravděpodobné, možná hlavně při uklouznutí).

Bouda a chata rybářského sdružení, kde je možné předpokládat, že se lidé zdržují častěji a delší dobu, jsou umístěny mimo oblasti se zvýšenou radiací (na terase nad hrází mezi rybníčkem II. a III., a u břehu rybníčku IV. pod štěrkovou terasou, kde všude byly naměřeny dávkové příkony odpovídající radiačnímu pozadí). Příchod rybáře k rybníčku I. předpokládáme po silničce, vedoucí nad hranou štěrkové terasy, kde již byly naměřeny jen pozadové hodnoty dávkových příkonů.

Na těchto podmínkách je založen následující výpočet radiačního rizika:

Kritická skupina obyvatelstva: rybář, obsluhující stavědla propustí k regulaci průtoku vody všemi rybníčky. Doba pobytu této osoby v ploše omezené hrázemi rybníčku je odhadnuta na 20 (100) hodin ročně. Kritická skupina: 1 dospělá osoba, nezahrnuje žádné dítě ani kojence; úroveň prašnosti střední.

Výsledné expozice:

A1. Riziko při pobytu 20 hodin ročně:

Druh expozice	jednotka	expozice
externí expozice	$\mu\text{Sv.rok}^{-1}$	34,23
inhalace	$\mu\text{Sv.rok}^{-1}$	2,14
ingesce	$\mu\text{Sv.rok}^{-1}$	0,18
Součet	$\mu\text{Sv.rok}^{-1}$	36,55
	Výsledné riziko	$2,2 \cdot 10^{-6}$

A2. Riziko při pobytu 100 hodin ročně:

Druh expozice	jednotka	expozice
externí expozice	$\mu\text{Sv.rok}^{-1}$	171,15
inhalace	$\mu\text{Sv.rok}^{-1}$	10,70
ingesce	$\mu\text{Sv.rok}^{-1}$	0,90
Součet	$\mu\text{Sv.rok}^{-1}$	182,75
	Výsledné riziko	$1,1 \cdot 10^{-5}$

B. Riziko při sanaci rybníčku.

Zde uvedený příklad výpočtu rizika pro sanaci rybníčku I., tj. odstranění radioaktivně znečištěné zeminy včetně bahna, usazeného na dně rybníčku, její odvoz a zneškodnění v odkališti s. p.

DIAMO slouží jen jako hrubý odhad a musel by být upraven podle skutečných parametrů, založených na případném projektu sanace. Měla-li by být provedena také sanace rybníčku II. a ostatních znečištěním zasažených ploch, musely by být dosazeny odpovídajícím způsobem změněné parametry.

Osoby pracující na sanaci rybníčku I. by byly vystaveny expozici:

- vdechováním radonu – z malého objemu kontaminované zeminy uvolňované množství radonu je i při jejím těžení na volném prostranství a při krátké době expozice poměrně nízké
- vdechováním prachu – předpokládá se, že všichni pracovníci budou používat předepsané ochranné pomůcky
- znečištěním kůže zeminou (nepravděpodobné, protože se nepředpokládá ruční těžba zeminy)
- vystavení radiační expozici.

Kritická skupina obyvatelstva: 4 pracovníci zaměstnaní při sanaci (rekonstrukci) rybníčku (jeden bagrista, 3 řidiči, všichni dospělé osoby, žádné dítě, žádný kojeneček):

bagrista	1	
řidiči nákladních vozů	3	
hloubka kontaminované zeminy k odstranění	1,5	m
množství přemístěné zeminy (odhad)	435	m ³
dopravní vzdálenosti rybníček – odkaliště (odhad)	8	km
počet nákladních vozů	2	
pracovní cyklus jízd vozů	7 /	směna
výkon za směnu (odhad)	95	m ³
trvání prací celkem	5	směn
doba expozice bagristy	1	směna
doba expozice řidiče	15	hod
stínící efekt kabiny	0,5	
vysoká úroveň prašnosti pro bagristu	4	hod
vysoká úroveň prašnosti pro řidiče	1/3	prac.doby

Riziko z expozice při sanaci:

Druh expozice	jednotka	expozice
externí expozice	μSv.rok ⁻¹	34,24
inhalace	μSv.rok ⁻¹	570,61
ingescce	μSv.rok ⁻¹	0,36
Součet	μSv.rok ⁻¹	605,21
	Výsledné riziko	3,6.10 ⁻⁵

Vyhodnocení rizikové analýzy

Vyhodnocení (zde je uvedena jen předběžná ukázka výpočtu) rizikové analýzy je možné srovnáním v předcházejících tabulkách vypočtených hodnot rizika úmrtí v důsledku rakoviny, vyvolaného radioaktivním zářením, s hodnotami přijatelného rizika úmrtí z jiných příčin. Tabulky sice uvádějí kvantitativní, avšak jen statistická data, která mohou sloužit jen jako podklad ke srovnávání různých rizik a ke stanovení určité priority srovnatelných rizik. Riziková analýza ovšem představuje pouze jeden (avšak nutný) podklad pro rozhodování o nutnosti provedení sanace nebo jiných zásahů, které by mělo tvořit součást kompletní procedury principu ALARA;^{3/} dalšími podklady, nutnými pro rozhodovací proces, jsou např. také ekonomické rozborů (analýza náklady-prospěch [cost-benefit] apod.), faktory vyplývající z hodnocení vlivu na životní prostředí, zájmy ochrany přírody, sociální a kulturní vztahy apod.

Na tomto základě a s uvážením výše uvedených zdrojů nepřesností doporučuje U.S. EPA a ekvivalentní organizace celé řady jiných států jako žádoucí cílovou úroveň pro sanaci míst, kontaminovaných radionuklidy, hodnotu pravděpodobnosti vzniku smrtelného onemocnění rakovinou pro obyvatelstvo ve výši 10^{-4} až 10^{-7} (NRC, 1986, SAIC, 1993). Britský NRPB požaduje např. u zneškodňování odpadů záruku, že jednotliví členové obyvatelstva nebudou vystaveni nepřijatelným rizikům; proto omezuje radiologické riziko úmrtí na rakovinu (při zachování principu ALARA) na jeden případ z 100 000 za rok, tj. $1 \cdot 10^{-5}$ (NRPB 1992).

K podobným závěrům přichází i Fritzsche (1994), i když upozorňuje na to, že v řadě případů si veřejnost vynutila naprosto nepřiměřené a nákladné zásahy na odstranění rizik, která zdaleka nedosahovala takovéto úrovně (jako příklad uvádí „zneškodnění“ údajně radioaktivní vody z havárie elektrárny Three Mile Island v USA, které si vyžádalo náklady ve výši $25 \cdot 10^9$ US dolarů na jeden eliminovaný případ rakoviny ve statistice úmrtí).

U výše uvedených hrubě odhadnutých scénářů leží očekávané hodnoty rizika v uvedených společensky přijatelných mezích. Srovnání rizika současného způsobu využívání rybníčku I. a rizika, spojeného s jeho sanací ukazuje (za předpokladů odpovědného plánování a důsledného dodržování ochranných opatření) málo zvýšené riziko obsluhy sanačních prací v mezích, které je možné považovat za přijatelné (srovnej také Smetana, Hemer 1995).

Závěry a doporučení

Detailní terénní měření v zátopovém území v okolí rybníčku severně Mimoně (viz Kühn 1991, 1994b, 1995b, c, d, 1997 a výroční zprávy s.p. DIAMO, - Kühn 1994a, 1995a), doplněná dalšími, do těchto zpráv již nezahrnutými a proto zde poprvé publikovanými výsledky, nepotvrdila mechanismus, že *„...distribuce radioaktivních kontaminantů je řízena pravidelně se objevujícími záplavami, které rozptylují suspendované kontaminované částice více nebo méně stejnoměrně po celé ploše zátopového území.“*, na kterém byla založena práce Hanslík et al. (1990). Interpretace výsledků v této práci i odhady plošného rozsahu znečištění postiženého území v údolní nivě, založené na tomto předpokladu, jsou vysoce nadhodnocené a nemohou být použity jako reálný podklad pro rozhodnutí o sanaci území.

V praxi s. p. DIAMO se jako nejúčinnější způsob zjištění a detailní identifikace „horkých skvrn“ radioaktivního znečištění ukázal postup, vycházející z vyhodnocení radiálních map letecké gamaspektrometrie, následovaný terénními měřeními po vhodně volených trasách přes území přístupná pro pěší průzkum. Identifikovaná místa se zvýšenou úrovní záření gama byla pak detailně proměřována v čtvercových sítích se vzdálenostmi měřených bodů 20, 10, 5, výjimečně 2,5 metrů. Takto přesně lokalizované plochy „horkých skvrn“ jsou pak detailně vymezeny podle bodů s dávkovými příkony vyššími než přípustná hodnota místního pozadí (asi $120 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$) + přípustný dávkový příkon podle Vyhlášky 184/92 Sb. ve výši $114,2 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$, tj. hodnotou dávkového příkonu $225 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$. Území zatopená více než několika centimetry vody musí být měřena po vysušení, protože voda účinně zeslabuje radiaci.

Takto zjištěná maxima znečištění mají jen velmi omezené rozměry, většinou přibližně několik set až tisíců čtverečných metrů a jsou rozptýlená velmi nepravidelným způsobem v převládajících plochách s dávkovými příkony nižšími nebo rovnými hodnotě místního pozadí. Většinou se vyskytují na břehových valech a v sedimentech zvýšených průtoků, usazených podél vnitřních břehů meandrů; jen některé jsou nepravidelně rozptýlené po zátopovém území.

Výsledky dřívějších výzkumných programů představují jen velmi hrubý odhad rozsahu radioaktivního znečištění; terénním měřením podle výše uvedené metodiky stanovený rozsah znečištěných míst představuje jen několik (odhadem do 15%) procent plochy, vyká-

zané na základě dřívějších průzkumů, jejichž vyhodnocení bylo ovlivněno apriorními a neověřenými představami o původu znečištění. Protože se tyto průzkumy orientovaly výhradně na (rychlé a také laciné) radiometrické měření koncentrace radia, došlo také zákonitě k podcenění možného výskytu dalších znečišťujících složek, nebezpečných těžkých kovů, které uran v rudě doprovázejí (Mo, Cd, Se, Hg, V apod), ale i uranu samotného, který není ani tak nebezpečný svojí radioaktivitou (spíše radioaktivitou svých dceřiných produktů jako radonu apod.), ale má také nezanedbatelné jedovaté působení na organismy. V Metodickém pokynu (1992) uvedené hodnoty normativů B a C pro uran také berou ohled především na jeho jedovatost.

Rozmístění radioaktivních kontaminantů v zátopovém území představuje velmi komplexní jev a je určováno řadou faktorů, jejichž charakter a relativní účinky dosud jsou známy jen velmi málo. Dřívější výzkumy (přehled viz např. Beneš 1991) se totiž pod vlivem názoru o výhradním znečištění údolní nivy Ploučnice unikajícími nedokonale vyčištěnými důlními vodami soustředily pouze na otázku rozmístění radia.

Radioaktivní znečištění je skoro výhradně omezeno na nejsvrchnější půdní horizonty (od povrchu do hloubky 30 až 50 cm). Nejčastěji je nacházíme koncentrované v plochách bažinného a mokřadního charakteru, které nejsou zemědělsky ani lesnicky využívány; jediným způsobem využití je rybářství a myslivost (srnčí, černá zvěř, bažanti, kachny).

Gamaspektrometrické analýzy vzorků, odebraných v rámci těchto měření v rybníčcích, přívodním kanálu (náhonu) a jejich okolí daly další významné zjištění: vysoké hodnoty koeficientu radioaktivní rovnováhy ve znečištěných zeminách. Z toho přímo plyne závěr, že znečištění bylo způsobeno přínosem látek obsahujících uran a radium (a jejich dceřinné produkty) ve stavu přírodní rovnováhy, ve složení, ve kterém se nacházejí v nedotčené rudě. Žádným chemickým nebo jiným procesem v nich nedošlo k oddělení radia od uranu nebo k podstatné změně jejich poměru. Hlavním zdrojem znečištění sedimentů v zátopovém území řeky tedy nemohou být přetoky nedokonale vyčištěných důlních vod (viz např. Beneš 1991), ze kterých je uran odstraňován sorpcí na syntetické pryskyřice, ale nejspíše nepřípustné manipulace s výplachy průzkumných a technologických vrtů, přetoky vod z řádně nelikvidovaných vrtů, výplavy ze skládek rudy apod. Těto možnosti nasvědčuje také (bohužel jen

ústní, písemně nedokumentované) sdělení o tom, že využívání náhonu ke koupališti bylo nejspíše ukončeno na začátku sedmdesátých let minulého století. Dno tohoto náhonu patří k nejvíce postiženým plochám údolí a je stejně jako bahna v rybníčcích a kanálu způsobeno uranem v radioaktivní rovnováze s jeho dceřinými produkty. Rybníčky a náhon tedy musely být znečištěny přibližně ve stejnou dobu, začátkem sedmdesátých let, ve fázi průzkumu uranových pískovců. V okolí rybníčků jsou dodnes patrné plošiny několika vrtů uranového průzkumu.

Úniky nedokonale vyčištěných důlních vod hrály při vzniku znečištění půd údolní nivy Ploučnice jen podřadnou roli.

Při diskusi obsahů uranu a těžkých kovů v odebraných vzorcích bylo již uvedeno, že podle metodického pokynu ministerstva pro správu národního majetku a jeho privatizaci České republiky a ministerstva životního prostředí České republiky (Metodický pokyn 1992) je v případě, že obsah některého těžkého kovu překročí hodnotu normativu B, požadováno provedení průzkumu s cílem zjištění zdroje a rozsahu znečištění a s ním spojeného rizika pro obyvatelstvo a životní prostředí; překročil-li obsah některého těžkého kovu normativ C, má být zahájen sanační průzkum. V přehledu koncentrací těžkých kovů a uranu v analyzovaných vzorcích bahen a zemin z okolí sádkových rybníčků severně Mimoně se v několika případech ukázalo, že obsahy prvků v těchto vzorcích překračují hodnoty jednoho nebo obou normativů. Zejména významné překročení jsme konstatovali v případě uranu, který se tím nejen stal ve studované ploše nejvýznamnějším znečišťovatelem, ale také rozhodujícím faktorem, na základě jehož hodnot je nutné zahájit sanační průzkum.

Při průzkumech s. p. DIAMO byl analyzován jen omezený počet vzorků, který nemůže poskytnout informaci o koncentracích uranu ve všech podezřelých plochách a analýzy by proto musely být doplněny novými vzorky, odebranými v neovzorkovaných částech rybníčků a jejich okolí (zejména v rybníčku II., případně i III. a kanálu ve všech jeho částech včetně rozlivu u koupaliště). Přitom by měla být věnována i pozornost některým toxickým kovům jako Mo, Se, Hg, V (viz výše). Na základě takto získaných dat by se pak rozhodlo o rozsahu potřebné sanace.

Vlastní provedení sanace, tj. odstranění znečištěné zeminy, její odvezení a zneškodnění např. založením do odkaliště s. p. DIAMO, by pak bylo otázkou vhodného projektu. Protože však podle

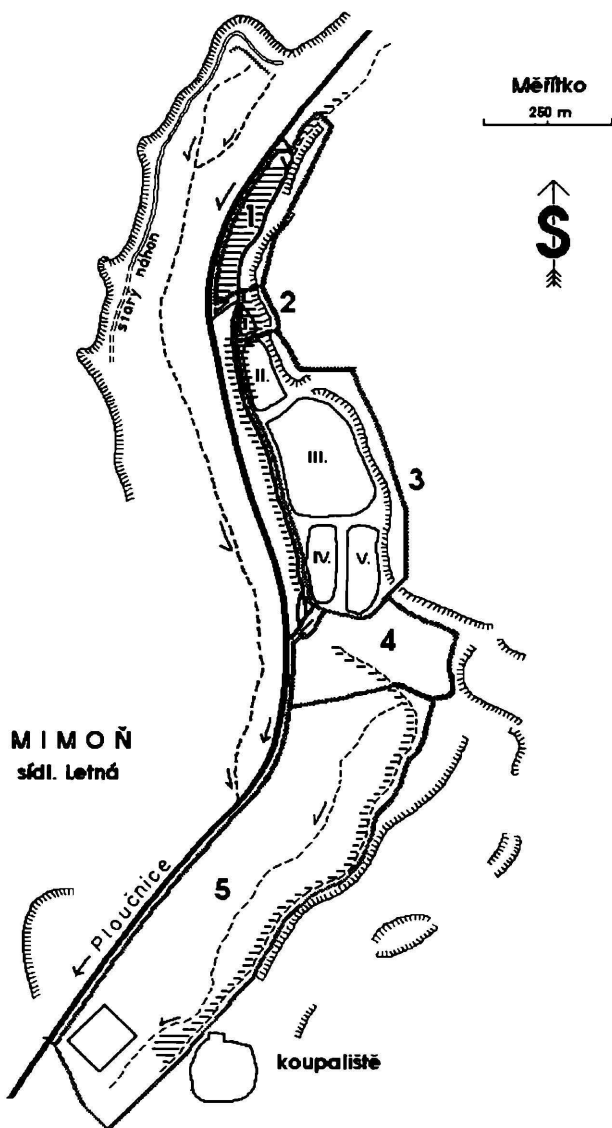
posudku Okresního vlastivědného muzea v České Lípě (Nosková et al., 1995), území kolem rybníčků: „... patří k přírodně nejvýznamnějším územím okresu Česká Lípa ...“ bude se při sanaci muset brát ohled i na požadavky ochrany životního prostředí. Rozhodně nebude možné (jak se skutečně stalo) navrhnout k odstranění několika set krychových metrů znečištěných zemin postavení silnice až k rybníčku I. pro přísun těžké mechanizace a provést (zřejmě pod vlivem výše vyvrácené představy o celoplošném rozšíření znečištění) sanaci tak, že se s odůvodněním, že okolní plochy jsou „...v současném stavu prakticky bezcenné a nadto znamenají trvalé nebezpečí transportu kontaminovaného materiálu za povodňových průtoků až do Labe...“ na místě do hloubky vybagrovaného rybníčku I. zřídí na štěrkovém loži z betonových panelů průmyslovou odkalovací jímku. Při takto navrhované sanaci by však ve smyslu principu ALARA, který je na celém světě považován za základní požadavek při jakémkoliv zacházení se zdroji radiace, sotva bylo možné, aby vynaložené náklady byly přiměřené dosaženému užítku. Také je nutno mít na zřeteli, že „k sanačním opatřením v údolní nivě Ploučnice je třeba přistupovat velice opatrně, protože tok řeky představuje ekologickou kostru celého území a údolní niva Ploučnice je významným územím, tvořícím dominující prvek krajinného rázu celého okresu Česká Lípa. Řeka i území kolem ní již byly porušeny necitlivě provedenou regulací v úseku toku mezi Stráží až po ústí Ploužnického potoka, úniky kejdy a následnou úpravou kejdových lagun velkovýkrmny v Mimoní. Jakékoliv další rozsáhlé práce podél toku by znamenaly další negativní dopady na životní prostředí a vynaložené náklady by nebyly v žádném rozumně dosažitelném poměru k dosaženému zlepšení stavu životního prostředí“ (Nosková et al., 1995).

- 1/ V této koncepci spočívá jedna z hlavních příčin vysokého nadhodnocení výsledků měření studie Hanslík et al., 1990 (viz Tab. 2). Při standardním uspořádání, tj. s měřicím přístrojem ve výši 1 m nad rovinným povrchem terénu a za předpokladu poklesu intenzity záření se čtvercem vzdálenosti od zdroje odpovídá naměřená hodnota dávkového příkonu záření z asi 80% záření, dopadajícímu na měřicí přístroj z kruhové plochy o poloměru přibližně 4-5 metrů. Z větší vzdálenosti může měření ovlivnit jen velmi silný zdroj záření. Byla by tedy hodnota „plošné reprezentativnosti záření“ 0,2262 ha (Hanslík et al., 1990), odpovídající kruhu o poloměru asi 26 m, fyzikálně neopodstatněná a platila by pouze v případě homogenního radiačního znečištění, jehož hodnota se místo od místa příliš nemění. Proto také dávkový příkon 1400 nGy.h⁻¹, naměřený nad osou suchého znečištěného náhonu o šířce necelého metru stačí k tomu, aby na jeho obou stranách byl nad neznečištěnou půdou naměřen dávkový příkon asi 600 a 450 nGy.h⁻¹.
- 2/ V České republice platí pro ochranu před zářením obyvatelstva Vyhláška 184/92 Sb., kde je v souladu s požadavky Mezinárodní komise pro ochranu před zářením (ICRP) požadováno, aby roční souhrn dávek ionizujícího záření na osobu nepřekročil 1 mSv nad radiačním pozadím. V přepočtu na hodnoty dávkových příkonů záření gama, které jsou měřeny v terénu, to znamená, že dávkový příkon záření gama ve výši 1 m nad povrchem země v přepočtu na jednu hodinu smí (při počtu 8760 hodin v roce) maximálně dosahovat 1 [mSv] : 8760 [hod] = 114,2 [nGy.h⁻¹] (při měření záření gama je 1 mSv (sievert) roven 1 Gy (gray)). Úroveň radiačního pozadí v oblasti těžby uranu v severních Čechách je asi 110-120 nGy.h⁻¹; pokud tedy na některém místě naměříme hodnotu dávkového příkonu vyšší než 110 + 114 nGy.h⁻¹, tj. přibližně 235 nGy.h⁻¹, pak by osoba, která by se na takovém místě zdržovala celých 8760 hodin v roce, byla ozářena právě nejvyšší přípustnou dávkou ionizujícího záření. V územích, kde je naměřen vyšší dávkový příkon, je tato nejvyšší přípustná roční dávka záření dosažena za přiměřeně kratší dobu. Nad škvárovou plochou hřišť se dá běžně naměřit dávkový příkon 160 - 190 nGy.h⁻¹, nad polem pohnojeném draselným nebo fosforečným hnojivem nebo na výchozu žnělce nebo trachytu i přes 220 nGy.h⁻¹.
- 3/ ALARA (=as low as reasonably achievable), ve Velké Británii ALARP (=as low as reasonably practicable) – mezinárodně uznávaný základní princip radiační ochrany – radiační ochrana musí být řízena a prováděna takovým způsobem, aby riziko ohrožení života, zdraví osob a životního prostředí bylo tak nízké, jak lze rozumně dosáhnout při uvážení hospodářských a společenských hledisek (Vyhláška 184/92 Sb.)

LITERATURA

- Anděl, P., Příbáň, V., Kysela, V., Roth, Z., Máška, P., Pavlů, J., Kühn, P., Hrabal, J., Hubáček, B., 1991: Vliv uranového průmyslu na životní prostředí v oblasti Stráž pod Ralskem. - MS, MEGA s.p., Stráž pod Ralskem
- Bárta, J., Puffr, M., Jurza, P., Dostál, D., 1992: Stráž pod Ralskem. Geofyzikální měření. Etapa 1992. - MS, GMS a.s. Praha.
- Belzile, N., Lecomte, P., Tessier, A., 1989: Testing readsorption of trace elements during partial chemical extractions of bottom sediments. - Environ. Sci. Technol 23, 1015-1020
- Beneš, P., 1991: Formy výskytu a migrace přirozených radionuklidů v povodí Ploučnice. MS, Praha
- Beneš, P., Sedláček J., Šebesta F., Havlík B., 1978: Studium stavu a chování radia v povrchových a odpadních vodách. - Sborník IX. konference „Radionuklidy a ionizující záření ve vodním hospodářství“. Str. 99-110. Liberec.
- Dědáček, K., Zabadal, S., 1991: Letecký výzkum radiační situace v okolí Stráže p. Ralskem. - MS, Geofyzika s.p., Brno.
- Documents of the NRPB, 1992, vol. 3, No. 3
- Fritzsche, A. F., 1994: Strahlenrisiken im Vergleich mit anderen Risiken. - Atomwirtschaft-Atomtechnik 39, 434-440. Cit. podle zkrác. překladu: Rizika záření v porovnání s jinými druhy rizik. - Jader. Bezpečnost 1994, 2, č. 11, 6-12
- Fuchs, Z., 1990: Zpráva o výsledcích průzkumu stavu a úrovně kontaminace Ploučnice a přilehlého území radionuklidy. - MS, UD Hamr, Stráž pod Ralskem.
- Hanslík, E., Mansfeld, A., Filip, J., Neznal, M., Deml, F., Neubauer, L., Němec, M., Moucha, V., 1990: Kontaminace litorálního pásma Ploučnice radioaktivními látkami. - MS, VÚV TGM Praha.
- Hanslík E., 1991: Vývoj kontaminace sedimentů a vodní biocenózy Ploučnice pod vlivem činnosti ČSÚP. - MS, VÚV TGM Praha.
- Jurza, P., 1993: Ploučnice 1993. Letecká geofyzika. - MS, GMS a.s., Praha.
- Kolektiv ČSÚP, 1991: Přehled ekologických dopadů těžby uranových rud v severočeské křídě. - MS, s.p. DIAMO, Stráž pod Ralskem
- Kříbek, B., Borovec, Z., Tolar, V., Podlaha, J., Podlahová, J., Juška, L., Adam, J., Blažková, J., 1979: Sorpce radionuklidů na přírodní sorbenty. - MS, UK Praha.
- Kühn, J., Mihaljevič, M., Šebek, O., 1995: Kontaminace nivních sedimentů horního toku Ploučnice. - MS Ústav geochemie, mineralogie a nerostných zdrojů přír. fak. UK, Praha
- Kühn, P., 1991: Kontaminace sedimentů údolní nivy řeky Ploučnice. - MS, MEGA s.p., Stráž pod Ralskem.
- Kühn, P., 1994 a: Řešení problematiky kontaminace litorálního pásma Ploučnice. - MS, DIAMO, o.z. Ekologie, Stráž pod Ralskem
- Kühn, P., 1994 b: Historic and current environmental problems resulting from uranium mining activities in the Czech Republic. - Proceedings of the first workshop on uranium mine rehabilitation. PHARE programme. Pécs, Hungary, september 1994.
- Kühn, P., 1995 a: Řešení problematiky kontaminace litorálního pásma Ploučnice. - MS, DIAMO, s.p., Stráž pod Ralskem.
- Kühn, P., 1995 b: Geochemické zhodnocení kontaminace horninového prostředí s ohledem na dlouhodobou antropogenní činnost. - MS, DIAMO, Stráž pod Ralskem

- Kühn, P., 1995 c: Measurements of the distribution of radioactive contamination in sediments of the Ploučnice valley (North Bohemia) - the base for its rehabilitation. - International Symposium on Environmental Impact of Radioactive Releases, Vienna, 8-12 May 1995. Extended Synopses. IAEA-SM-339, p.273-274, Vienna 1995.
- Kühn, P., 1995 d: Vyhledávání a vyhodnocování radioaktivní kontaminace v okolí uranových ložisek Hamr-Stráž. Sborník abstraktů. Sekce 5 - Životní prostředí a průmysl. Mezinár. věd. konf. poř. k 50. výročí přemístění VŠB-TU do Ostravy, Str. 7
- Kühn, P., 1997: Radiační znečištění údolní nivy Ploučnice v bývalém VVP Ralsko. - Bezděz 5, 165-187. Česká Lípa
- Metodický pokyn 1992: Metodický pokyn ministerstva pro správu národního majetku a jeho privatizaci České republiky a ministerstva životního prostředí České republiky ze dne 16. května.1992 k zabezpečení zákona 92/1992 Sb.
- Nosková, I., Honců, M., Vitáček, Z., 1995: Přírodovědný výzkum nivy řeky Ploučnice na lokalitách Mimoň. OVM Česká Lípa 1995
- NRC (National Research Council), 1986: Scientific basis for Risk Assessment and Management of Uranium Mill Tailings. - National Academy Press, Washington, DC
- NRPB (National Radiation Protection Board), 1992: Documents of the NRPB, Vol. 3, No. 3, 1992).
- Rösler, H. J., Lange, H., 1975: Geochemische Tabellen. 2. vydání. - Deutscher Verlag für Grundstoffindustrie, Lipsko
- Rybář, J., 1973: Předběžné inženýrsko-geologické posouzení pro nádrž Noviny pod Ralskem. - MS, DIAMO, s.p., Stráž pod Ralskem.
- SAIC (Science Applications International Corporation), 1993: Hazard Evaluation Report, submitted to the Czech Ministry of Industry and Trade. MS Golden, Col., USA
- Smetana, J., Hemer, M., 1995: Diskuse k limitům sanace pozůstatků po těžbě uranových rud. - Hornická Příbram ve vědě a technice. Příbram
- Tessier, A., Campbell, P.G.C., Bisson, M., 1979: Sequential extraction procedure for the separation of particulate trace metals. - Anal. Chem. 51, 844-850
- Veselý, J., 1992: Kontaminace českých řek stopovými prvky. MS., Zpráva ČGÚ, Praha
- Veselý, J., Gürtlerová, P., 1994: První regionální průzkum aktivních říčních sedimentů České Republiky (data). MS. Nepublikovaná zpráva, ČGÚ Praha
- Vyhláška 184/97 Sb. (1997): Vyhláška č. 184/97 Sb. Státního úřadu pro jadernou bezpečnost o požavavcích na zajištění radiační ochrany

Schematická mapa oblasti rybníčků severně Mimoně s rozdělením měřených ploch (velká čísla a šedé rámečky) a plochami se zvýšenou radioaktivitou, vyznačenými vodorovným šrafováním (znečištění náhonu je značeno šrafováním vedle jeho západního břehu).

Dávkový příkon gama		Znečištěná	²²⁶ Ra	²²⁶ Ra
Rozsah	Průměr	plocha	Koncentrace	Celkem
nGy.h ⁻¹		m ²	Bq.g ⁻¹	GBq
< 200	100	3 377 000	0.21	59.5
200 - 600	400	2 215 000	1.21	393.3
600 - 2500	1 550	1 126 000	5.06	893.6
> 2500		50 000	22.95	182.8
Celkem		6 768 000		1 529.2
Z toho nad pozadím		3 391 000		1 469,7

Tab. 1 - Shrnutí radioaktivně znečištěných ploch podle Hanslík et al. (1990)

Úroveň radioaktivního znečištění (nGy.h ⁻¹)			
<200	200 < D < 600	>600	>200
(A) : Odhad podle příčných profilů (podle Hanslík et al., 1990)			
	65 598,0 m ²	180 960,0 m ²	246 558,0 m ²
(B) : stanoveno podle měření v terénu (Kühn 1994)			
13 362,0 m ²	7 129,5 m ²	2 430,5 m ²	9 559,9 m ²
Srovnání 100B/A			
	10,87 %	1,35 %	3,88 %

Tab. 2 - Porovnání rozsahu radioaktivní kontaminace údolní nivy Ploučnice v lokalitě Mimoň - koupaliště (Hanslík et al., 1990 a Kühn 1994)

Číslo vrtu	Hloubka cm	Obsah ²²⁶ Ra ppm UR	Poznámka
005/93	35	11	starý meliorační kanál sev. rybníčku I.
006/93	23	787	východní břeh rybníčku I.
	31	947	
	76	206	
	100	546	
	150	14	
012/93	40	31	u přerušení náhonu jižně rybníčků

Tab. 3 - Maximální obsahy ²²⁶Ra ve vzorcích z vrtných sond, provedených s. p. DIAMO v oblasti lokalitě Mimoň- koupaliště

Prvek	Normativy			Obsahy ve vzorcích							
	A	B	C	M 10	vz.	M 20	vz.	M 25	vz.		
	mg.kg ⁻¹			mg.kg ⁻¹	č.	mg.kg ⁻¹	č.	mg.kg ⁻¹	č.		
Cd	0,4	5	20	4,91	1	1,74	2	4,95	4		
Co	25	50	300	94,80		10,11	1	189,81	2		
Cr	130	250	800	235,75	10	144,96	11	158,08	13		
Cu	70	100	500	49,75	10	75,02	1	47,23	12		
Ni	60	100	500	203,94	1	88,47	11	240,23	2		
Pb	70	150	600	108,21	4	157,80	1	102,22	4		
Zn	150	500	3000	554,83	1	302,59	1	644,94	2		
U	10	30	50	243,45	1	5,83	2	308,35	2		
Mn	-	-	-	972,5	10	540,2	1	943,8	1		
				mg.g ⁻¹		mg.g ⁻¹		mg.g ⁻¹			
Fe	-	-	-	114,03	10	64,26	11	77,51	13		
				%		%		%			
ztr.žih.	-	-	-	32,24	4	59,22	5	36,43	4		

Tab. 4 - Porovnání maximálních obsahů uranu a vybraných těžkých kovů ve vzorcích vrtů M10, M20 a M25 z údolní nivy Ploučnice severně Mimoně s mezními hodnotami normativů (Metodický pokyn 1992).

Vrty M 10 + M25 Parametr	Korelační koeficienty										
	Ztr. žih.	Fe	Mn	Cd	Co	Cr	Cu	Ni	Pb	Zn	U
Ztr. žih.	1,00										
Fe	0,05	1,00									
Mn	0,14	0,57	1,00								
Cd	0,70	0,29	0,40	1,00							
Co	0,46	0,18	0,59	0,80	1,00						
Cr	-0,33	0,77	0,47	-0,06	0,01	1,00					
Cu	0,19	0,46	0,52	0,40	0,45	0,61	1,00				
Ni	0,59	0,25	0,40	0,89	0,87	0,04	0,59	1,00			
Pb	0,26	0,25	-0,29	0,08	-0,35	0,08	0,02	0,03	1,00		
Zn	0,53	0,22	0,43	0,90	0,91	0,00	0,50	0,97	-0,04	1,00	
U	0,28	0,072	0,42	0,79	0,90	-0,06	0,37	0,86	-0,26	0,90	1,00

Tab. 5 - Korelační koeficienty analýz vybraných těžkých kovů a uranu ve vrtech M10 a M25 profilu v lokalitě Mimoň, umístěných v kontaminovaných plochách

Vrt M 20 Parametr	Korelační koeficienty										
	Ztr. žih.	Fe	Mn	Cd	Co	Cr	Cu	Ni	Pb	Zn	U
Ztr. žih.	1,00										
Fe	-0,41	1,00									
Mn	-0,22	0,90	1,00								
Cd	-0,13	0,52	0,62	1,00							
Co	-0,26	0,91	0,95	0,67	1,00						
Cr	-0,55	0,96	0,78	0,47	0,84	1,00					
Cu	0,060	0,69	0,91	0,74	0,84	0,53	1,00				
Ni	-0,52	0,91	0,67	0,32	0,75	0,97	0,37	1,00			
Pb	0,20	0,38	0,62	0,83	0,62	0,23	0,83	0,11	1,00		
Zn	-0,04	0,65	0,82	0,89	0,81	0,52	0,92	0,38	0,92	1,00	
U	-0,20	0,16	0,33	0,80	0,31	0,13	0,53	-0,06	0,57	0,64	1,00

Tab. 6 - Korelační koeficienty analýz vybraných těžkých kovů a uranu ve vrtu M20 profilu v lokalitě Mimoň mimo znečištěnou plochu

Číslo vzorku	Ztráta žiháním (%)	Koncentrace										
		Fe	Mn	Cd	Co	Cr	Cu	Ni	Pb	Zn	U	
		mg.g ⁻¹	mg.kg ⁻¹									
E 1/1	10,98	37,25	567,6	2,00	15,85	267,04	26,64	54,26	63,69	175,52	28,40	
E 1/2	8,75	33,83	495,0	2,34	18,97	331,03	29,86	65,85	70,58	207,00	25,28	
E 1/3	9,48	34,11	527,3	2,12	10,26	351,47	28,62	48,13	64,72	204,67	6,20	
E 2/1	9,28	34,49	412,4	7,01	51,92	119,61	38,68	188,09	65,10	577,82	169,84	
E 2/2	8,57	38,51	445,1	6,53	40,46	165,73	34,84	161,03	61,14	602,62	203,11	
E 2/3	6,91	38,79	1137,3	1,49	14,38	207,65	18,16	49,14	57,36	125,97	12,67	
E 4/1	13,16	43,13	507,3	4,50	29,28	168,52	42,17	110,44	63,34	409,83	46,13	
E 4/2	15,00	46,55	457,7	7,50	39,47	58,17	58,60	145,59	60,16	595,30	69,97	
E 4/3	14,28	54,14	577,4	6,59	44,74	63,99	58,40	149,71	79,11	642,37	84,59	

Tab. 7 - Koncentrace zájmových prvků v bahnech přivodní části náhonu (Kühn et al., 1995)

Číslo vzorku	Ztráta žiháním (%)	Koncentrace										
		Fe	Mn	Cd	Co	Cr	Cu	Ni	Pb	Zn	U	
		mg.g ⁻¹	mg.kg ⁻¹									
E 3/1	15,42	45,76	1112,2	6,25	34,13	204,03	46,68	154,70	67,60	544,83	38,93	
E 3/2	10,62	43,95	422,5	6,50	50,51	176,42	40,95	209,33	63,12	604,94	226,29	
E 3/3	8,39	35,86	299,9	5,22	32,57	246,20	27,66	125,71	80,85	419,88	179,73	
E 5/1	12,70	42,78	522,6	5,40	52,95	67,67	44,08	207,55	69,64	705,14	237,70	
E 5/2	9,41	41,62	272,4	4,95	38,93	105,60	34,99	144,96	68,61	554,89	198,72	
E 5/3	9,72	40,40	247,5	2,34	27,96	59,88	32,40	96,49	67,87	397,46	109,23	
E 6/1	10,83	45,64	307,4	3,19	44,83	97,94	39,24	179,21	73,12	524,89	206,52	
E 6/2	13,29	37,09	467,4	4,46	39,43	149,14	36,56	115,95	71,37	437,36	234,52	
E 6/3	5,82	55,35	799,6	1,60	15,65	249,75	21,14	48,47	58,83	123,94	33,47	

Tab. 8 - Koncentrace zájmových prvků v bahnech z rybníků I. a II. (Kühn et al., 1995)

Číslo vzorku	Ztráta žiháním (%)	Koncentrace										
		Fe	Mn	Cd	Co	Cr	Cu	Ni	Pb	Zn	U	
		mg.g ⁻¹	mg.kg ⁻¹									
E 71	13,15	41,45	515,1	4,00	28,50	130,09	42,60	166,02	59,13	447,04	127,51	
E 72	9,45	41,58	375,0	5,85	39,57	197,42	31,08	103,00	55,13	601,79	205,19	
E 73	8,48	35,73	955,0	1,28	7,36	174,41	22,84	33,00	60,38	114,47	6,42	
E 81	13,87	43,83	717,6	4,04	27,56	233,08	37,92	149,27	65,13	477,55	62,39	
E 82	11,95	41,19	631,2	3,60	28,49	82,68	37,66	131,56	74,90	480,17	53,86	
E 83	9,43	33,86	287,6	6,00	34,90	243,36	31,75	186,81	54,14	755,23	78,74	
E 91	16,57	36,71	228,9	2,63	26,33	291,26	37,89	197,68	73,35	634,80	163,01	
E 92	16,05	36,59	212,6	2,03	12,33	453,22	29,07	105,06	76,41	387,66	89,48	
E 93	11,18	35,91	202,4	2,01	8,08	527,04	20,25	62,23	61,10	152,45	16,46	
E 101	16,92	34,64	395,2	3,04	24,99	233,63	25,29	185,10	72,65	382,70	47,01	
E 102	14,78	35,15	345,0	3,42	27,38	405,05	24,96	190,98	64,37	362,46	51,62	
E 103	5,21	20,17	132,5	1,01	3,21	204,99	7,77	18,75	25,62	44,99	28,56	

Tab. 9 - Koncentrace zájmových prvků v bahnech z odtokové části náhonu (Kühn et al., 1995)

Parametr	Ztr. žih.	Korelační koeficienty										
		Fe	Mn	Cd	Co	Cr	Cu	Ni	Pb	Zn	U	
Ztr. žih.	1,00											
Fe	0,22	1,00										
Mn	-0,07	0,40	1,00									
Cd	0,23	0,36	-0,09	1,00								
Co	0,24	0,44	-0,11	0,87	1,00							
Cr	0,07	-0,39	-0,18	-0,48	-0,62	1,00						
Cu	0,56	0,63	0,09	0,74	0,73	-0,55	1,00					
Ni	0,66	0,25	-0,23	0,68	0,80	-0,30	0,61	1,00				
Pb	0,61	0,47	0,08	0,15	0,35	-0,06	0,53	0,42	1,00			
Zn	0,44	0,35	-0,22	0,84	0,87	-0,46	0,75	0,86	0,38	1,00		
U	0,05	0,16	-0,38	0,57	0,78	-0,42	0,37	0,60	0,21	0,68	1,00	

Tab. 10 - Korelační koeficienty souboru analýz z lokality Mimoň-rybníčky - sondy v aktivním náhonu (Kühn et al., 1995)

Číslo vzorku	Popis místa odběru
1A	u ústí trubky, odvádějící vodu z Ploučnice do náhonu
1B	3 m po proudu náhonu od ústí trubky
2	7 m severně stromu (keře), stojícího na břehu náhonu
3	těsně nad oddělením vtoku do rybníčku od náhonu
4	uprostřed rybníčku I., asi v 1/3 délky od severu
5	při jižní hrázi rybníčku I., asi 3 m západně od vtokového objektu
6	v rohu rybníčku II., asi 3,5 m od břehu
7	u západního břehu rybníčku II., 31 kroků jižně od hráze k rybníčku I.
8	u západního břehu rybníčku II., 29 kroků jižně bodu 7
9	v aktivním náhonu na západ od místa 8
10	u západního břehu rybníčku II., 30 kroků na jih od bodu 8
11	u západního břehu rybníčku II., asi 3 m na sever od hráze k rybníčku III.
12	v aktivním náhonu 2 m na sever od betonové přepouštěcí jímky, přibližně na západ od místa 11
13	východní břeh rybníčku II., asi ve výši místa 11
14	východní břeh rybníčku II., 40 kroků na sever od místa 13
15	východní břeh rybníčku II., 35 kroků na sever od místa 14
16	východní břeh rybníčku II., u břízy 17 kroků na sever od místa 15
17	východní břeh rybníčku II., 25 kroků na sever od místa 16, 6 m jižně vtokového objektu
18	aktivní náhon, 65 kroků na jih od betonové přepouštěcí jímky bodu 12
19	aktivní náhon, 60 kroků na jih od místa 18, asi v místě hráze mezi rybníčky III. a V.
20	aktivní náhon, 75 kroků na jih od místa 19
21	aktivní náhon, 80 kroků na jih od místa 20, nad začátkem objektu betonové výpusti rybníčku V.
22	levý břeh výpustního kanálu rybníčku V., těsně nad jeho vyústěním do Ploučnice

Tab. 11 - Charakteristika míst odběru bahen (řada B) z aktivní části náhonu a rybníků k gamaspektrometrické analýze znečištěných sedimentů

Vzorek	Obsahy				Měrná aktivita SA			
	U	Th	Ra	K	K ⁴⁰	Ra ²²⁶	Th ²³²	ekv.
	ppm	ppm	ppm UR	%	Bq.kg ⁻¹			
B 4/1	439,0	23,2	1038,9	1,9	589,1	12685,5	93,6	12853,1
B 4/2	180,3	14,2	361,1	1,4	409,1	4409,0	57,4	4615,9
B 4/3	7,3	7,6	6,7	0,7	222,2	81,7	30,5	138,9
B 4/4	3,5	8,1	4,1	0,8	236,9	50,3	32,8	111,7
B 4/5	3,9	8,4	4,8	0,9	259,9	58,5	33,8	123,1
B 5/1	105,5	23,7	309,0	1,8	532,7	3773,5	95,4	3938,6
B 5/2	282,2	28,6	538,5	2,3	691,3	6575,6	115,2	6779,1
B 5/3	155,9	15,9	311,3	2,0	595,1	3801,3	64,1	3932,5

Tab. 12 - Gamaspektrometrické analýzy vzorků bahen, odebraných z rybníčku I.

Vzorek	Obsahy				Měrná aktivita SA			
	U	Th	Ra	K	K ⁴⁰	Ra ²²⁶	Th ²³²	ekv.
	ppm	ppm	ppm UR	%	Bq.kg ⁻¹			
B 1A/1	69,7	12,1	110,4	1,0	296,2	1347,7	48,7	1434,1
B 1A/2	63,5	7,5	94,7	0,7	218,3	1156,8	30,1	1213,3
B 1B/1	71,2	12,2	94,6	1,3	384,9	1155,3	49,3	1250,0
B 1B/2	49,6	6,4	56,9	0,4	118,6	695,0	25,8	737,4
B 1B/3	14,1	7,7	22,9	0,6	186,5	279,5	31,0	334,3
B 2/1	74,7	11,8	150,6	1,2	355,2	1839,0	47,6	1929,1
B 2/2	137,5	12,5	254,4	1,2	347,8	3106,3	50,5	3201,6
B 2/3	82,6	7,6	207,9	0,8	229,5	2538,8	30,7	2597,0
B 2/4	24,6	11,1	77,9	1,4	433,0	950,8	44,6	1043,8
B 3/1	-	-	-	-	-	-	-	-
B 3/2	95,2	13,2	207,0	1,3	403,3	2527,5	53,4	2629,0
B 3/3	158,0	20,7	408,0	2,0	593,4	4981,8	83,5	5137,3
B 3/4	13,6	8,0	27,0	0,9	262,4	329,7	32,2	392,5
B 9/1	52,7	6,4	93,5	0,5	141,7	1142,0	25,9	1186,5
B 9/2	78,6	5,3	125,8	0,5	157,3	1536,6	21,5	1677,1
B 12/1	111,7	12,9	216,3	1,5	467,4	2641,1	52,0	2746,3
B 12/2	242,9	12,4	351,0	1,4	414,0	4286,1	50,0	4384,1
B 12/3	159,2	9,0	234,4	0,8	242,8	2861,7	36,4	2928,1
B 12/4	280,5	13,8	887,0	1,4	429,7	10830,2	55,8	10936,9
B 18/1	22,7	5,1	60,0	0,5	141,9	732,3	20,5	770,1
B 18/2	22,8	4,7	67,0	0,4	128,5	817,7	18,9	852,4
B 18/3	5,0	5,4	9,1	0,3	96,7	111,6	21,7	147,1
B 19/1	158,2	15,0	420,6	1,5	443,9	5135,7	60,4	5249,4
B 19/2	220,4	15,3	495,5	1,1	326,9	6049,8	61,5	6154,8
B 19/3	160,5	5,3	275,3	0,8	256,1	3361,1	21,3	3409,7
B 19/4	12,8	8,0	27,2	1,1	334,8	332,1	32,2	401,2
B 20/1	38,5	4,8	141,1	0,6	177,6	1722,4	19,5	1762,0
B 20/2	21,0	4,5	49,2	0,4	116,5	600,3	18,3	633,3
B 20/3	4,7	3,7	13,4	0,4	115,6	163,2	14,8	191,7
B 20/4	6,6	5,5	4,9	0,3	96,9	59,8	22,4	96,1
B 21/1	117,2	117,2	291,7	1,3	398,5	3562,1	58,9	3670,0
B 21/2	376,8	376,8	1003,8	1,4	430,6	12256,8	66,7	12377,2
B 21/3	112,9	112,9	297,4	1,1	333,3	3631,2	42,9	3713,4
B 21/4	14,1	14,1	47,6	0,9	260,8	581,2	38,9	652,3
B 22/1	77,2	5,5	146,4	0,7	222,2	1788,0	22,0	1834,7
B 22/2	43,1	5,3	72,1	0,6	195,8	880,1	21,4	923,7
B 22/3	8,4	9,0	9,2	0,8	251,3	112,0	36,1	178,8

Tab. 13 - Gamaspektrometrické analýzy vzorků bahen, odebraných ze dna aktivního náhonu

Vzorek	Obsahy				Měrná (specifická) aktivita SA (Bq.kg ⁻¹)			
	U ppm	Th ppm	Ra ppm UR	K %	K40	Ra226	Th232	ekv.
B 6/1	36,6	11,3	77,7	1,0	297,9	948,7	45,4	1031,1
B 6/2	4,0	8,5	5,0	1,1	342,6	61,1	34,5	133,6
B 6/3	2,9	9,3	3,5	0,7	227,0	42,6	37,6	109,1
B 6/4	4,8	10,7	4,4	0,5	139,6	54,0	43,0	119,7
B 7/1	92,1	3,8	38,7	0,4	135,1	472,5	15,5	503,5
B 7/2	94,2	5,7	46,2	0,6	193,2	563,9	22,9	609,2
B 7/3	6,5	6,4	4,0	0,6	166,5	48,5	25,7	94,9
B 7/4	7,2	8,2	6,1	1,2	365,5	74,4	33,1	147,2
B 8/1	107,4	8,0	196,8	0,5	148,1	2402,8	32,4	2456,0
B 8/2	10,8	5,9	21,4	0,8	229,2	261,7	23,7	311,0
B 10/1	46,5	4,5	50,1	0,6	196,3	611,5	18,0	650,9
B 10/2	54,1	6,5	18,3	0,8	239,8	223,9	26,2	277,2
B 10/3	12,8	7,5	6,7	0,9	283,0	82,4	30,1	144,3
B 10/4	21,8	14,1	8,4	1,5	466,6	102,2	57,0	213,6
B 11/1	97,0	4,9	47,4	0,5	152,0	578,5	19,6	616,0
B 11/2	602,6	19,7	788,1	1,9	573,1	9623,2	79,6	9771,9
B 11/3	393,7	18,9	588,8	1,5	445,6	7189,4	76,4	7323,3
B 13/1	65,0	4,3	37,0	0,5	139,9	451,4	17,3	485,1
B 13/2	26,7	4,5	9,6	0,3	77,4	116,8	18,3	146,4
B 13/3	23,3	3,7	3,9	0,2	75,5	47,8	14,7	72,7
B 14/1	12,2	4,4	3,0	0,1	45,0	37,0	17,6	62,9
B 14/2	4,4	5,6	7,5	0,7	217,4	91,0	22,5	137,8
B 14/3	2,4	6,2	3,9	0,4	106,4	48,0	25,1	88,5
B 14/4	3,5	4,4	2,8	0,4	113,2	34,0	17,7	65,9
B 15/1	74,8	4,9	48,0	0,6	171,1	585,6	19,7	624,9
B 15/2	6,7	6,1	7,7	0,8	247,0	93,6	24,6	145,6
B 15/3	3,2	6,4	5,9	0,7	205,0	72,5	25,9	122,5
B 15/4	3,6	5,0	2,9	0,3	82,7	35,2	20,2	67,6
B 16/1	196,2	11,0	517,8	0,9	278,1	6322,0	44,4	6401,4
B 16/2	164,7	13,0	416,4	1,1	328,8	5083,7	52,3	5177,3
B 16/3	105,8	9,0	151,9	0,9	277,3	1854,3	36,5	1923,7
B 16/4	12,2	7,0	16,3	0,5	164,4	198,6	28,3	248,0
B 17/1	43,0	5,7	97,8	1,0	296,1	1193,9	23,1	1248,3
B 17/2	6,4	3,4	14,0	0,3	95,0	171,5	13,7	196,7
B 17/3	1,1	4,9	3,1	0,3	86,0	38,3	19,8	70,4

Tab. 14 : Gamaspektrometrické analýzy vzorků bahen, odebraných z rybníčku II.

Parametr/ jednotka	U ppm	Th ppm	Ra ppm	K %	spec.akt. Bq/kg
U ppm	1				
Th ppm	0,37	1			
Ra ppm	0,93	0,49	1		
K %	0,65	0,25	0,68	1	
SA Bq/kg	0,93	0,49	1,00	0,68	1

Tab. 15 - Matice korelačních koeficientů výsledků gamaspektrometrické analýzy vzorků bahen z tab. 12 - 14.

SUMMARY

Radioactive contamination in the Ploučnice river valley at the ponds north of Mimoň (North Bohemia)

Petr Kühn

The paper summarises the origin and exploration of the radioactive contamination of the flood-plain of the Ploučnice river in the northern surroundings of the town Mimoň (North Bohemia, 80 km east of Ústí nad Labem, 80 km north of Prague).

The Ploučnice river is an eastern tributary of the Labe (Elbe in German) river flowing approximately from East to West through the north-western part of the Cretaceous ("Lusatian") facies of the Czech Cretaceous basin. The valley displays three distinct sections: (1) a short, relatively steep part near the source (with a gradient of up to 3.38 per cent), (2) a central part with only very low gradients between (from E to W) 0.28 to 0.06 per cent, and (3) another steeper part with a mean gradient of 0.64 per cent. The area of the floodplain is reported to be about 940 ha.

In the late sixties of the 20th century had been discovered elevated contents of uranium minerals in Cenomanian Sandstone between Hamr na Jezeře and Stráž pod Ralskem. The activities connected with the extraction of uranium are restricted to the upper boundary of the second part of the valley characterised by very low flow rates in the river and a very low stream capacity. This situation, unfortunately, favoured the contamination of the environment of the flood-plain by waste escaping from the mining activities. The result was a widespread radioactive contamination of the flood-plain and river sediments.

It was supposed that the source of the contamination was escaping mine water from the imperfect water treatment plant (Křibek et al., 1979, Hanslík et al, 1990) and the scientific efforts (see, e.g. Beneš 1991) aimed to the exploration and control of the contamination were based on this assumption.

To prevent the inhabitants from being exposed to elevated radiation doses in 1972 the Water Management Company (state enterprise Povodí Ohře) without any preliminary exploration started a remediation programme based on extensive river straightening. The programme was running till 1986, in summer 1981 it was discontinued by a high flood (approx. 100-year flood). The straightening began at Stráž pod Ralskem and continued in steps downstream till about 2.5 km south of Mimoň.

Only a few years later the same Water Management Company in co-operation with the State Water Research Institute and the Czechoslovak Uranium Industry spent great efforts to determine the real extent of the contaminated land surface.

The philosophy of the programme was founded on the assumption that the distribution of radioactively contaminated particulate matter is controlled by regular floods and is, therefore, more or less evenly distributed over the whole floodplain area. In 109 cross-sections selected at random in the valley were measured gamma dose rates and the vertical distribution of contaminants was determined in samples from 11 about 30 to 150 cm deep drilled sections. The samples taken in the sections were ignited and their specific gamma activity was measured. The results are laid down in the final report (Hanslík et al., 1990). The study is characterised by the following data:

overall number of measured points	3 275
number of points with positive values of gamma doses	2 992
number of points with D	1 493
between 0.01 - 0.20 mGy.h ⁻¹	979
between 0.21 - 0.60 mGy.h ⁻¹	498
between 0.61 - 2.50 mGy.h ⁻¹	22
between 2.51 - 11.31 mGy.h ⁻¹	
overall length of the measured part of the valley	43 000 m
overall length of the measured sections	17 901.5 m
average length of one section	181.3 m
average length of the sections in the contaminated part	162.7 m
average distance between measured sections	452.5 m
average number of points in one section	25
average distance between points of measurement	7.25 m
overall area of the floodplain (measured according to the area flooded in 1981)	940 ha
"areal representativity" of 1 measured point	0.2262 ha

The "areal representativity" of one measuring point was defined as the reciprocal value of the "density of measurements" (number of points with positive gamma doses in one unit of contaminated area = 4.4215), equalling $1/4.4215 = 0.2262$ ha. With means of this value the contaminated area was calculated to be 676.8 ha. This area was classified into four levels, i.e. < 200 nGy.h⁻¹, 200 - 600 nGy.h⁻¹, 600 - 2500 nGy.h⁻¹, > 2500 nGy.h⁻¹ (Tab. 2). Several high values of specific radioactivity (from 11.45 Bq.g⁻¹ to 15.17 Bq.g⁻¹) as reported by Hanslik et al. (1990) are heavily biased because the samples were measured after ignition and the loss of ignition or the content of carbonaceous matter is not given.

Airborne gamma-surveying for the identification of radioactivity maxima in the Hamr - Stráž area had not been utilised sooner than in 1989 (Dědáček, K., Zabadal, S., 1991). This first partial survey was extended in the following years to cover the remaining areas of the flood-plain (Bárta et al., 1992; Jurza 1993). DIAMO s. p. started then a detailed field radiometric survey in which the detected radiation maxima were localised by pedestrian survey trips measuring gamma dose rates in the field. The radiation "hot spots" were then defined by measurements in regular grid patterns distributed over the area in question. Results of these measurements are contained in internal reports at DIAMO s. p. (Kühn 1994a, 1995a) and, partially, had been also published (Kühn 1994b, 1995b, 1995c, 1995d, 1997)

The soils in the spots of maximum gamma radiation doses were sampled by shallow (up to 5 m depth) drillings with a percussion drilling device (Nordmeyer, Germany). If necessary mud samples from ponds, channels and the river were taken by a Beeker mud sampler (Eijkelkamp, The Netherlands). The core samples were divided according to depth and petrographic character, and after drying analysed petrographically (grain size), chemically and by gamma radiometry. In the following text a brief account of the results is given.

These detailed gamma dose measurements in the field revealed that "hot spots" with gamma doses higher than the background are dispersed in wide areas displaying gamma doses approximately equal to or lower than the regional background. They have very limited dimensions, ranging generally only in hundreds or thousands of square meters. The radioactive contaminants are contained almost exclusively in the uppermost soil layers (to the depth of approximately 30 - 50 cm) and are mostly restricted to levee and overflow sediments along the inner banks of river meanders or, particularly, to old channels; in some parts of the valley small "hot spots", but

with a not very high radioactivity, are irregularly distributed over the alluvium of the floodplain. From the distribution pattern of the radioactive contaminants over the surface of the floodplain it is seen that the contamination is a very complex phenomenon and cannot be explained by the action of river floods only. The actual distribution is affected by several factors the character and the relative effects of which till now are known only very poorly.

These findings showed also that the results of the large-scale exploration programme (Hanslik et al. 1990) cannot be more than as a very rough approximation because it is based on an underestimation of the complexity of the final distribution of contaminants and on the false assumption that the distribution of radioactively contaminated particulate matter is controlled solely by regular floods and, therefore, is more or less evenly distributed over the whole floodplain. Surveys made in the years 1991 to 1995 revealed that the surfaces really contaminated to levels above the gamma dose limit of 234 nGy.h^{-1} (120 nGy.h^{-1} background + 114 nGy.h^{-1} legal gamma-radiation dose limit) are only approx. 10 - 15 per cent of the area as estimated by Hanslik et al. (1990).

This paper reports a summary of these analyses in the area in the surroundings of the fish-ponds north of Mimoň. The contaminated area may be divided into of several parts as follows (Fig. 1):

(1) An elongated area between the river and the slope of the gravel-bed on the eastern boundary of the valley. Here two radiation maxima with 1800 nGy.h^{-1} had been detected. An old abandoned channel, moreover, showed a radiation level of up to 1350 nGy.h^{-1} which, probably, is caused by radioactive sludge from an uranium exploration well or from sludge from pond No. I used as filling.

(2). The small pond No. I., which serves as a sedimentation basin. On its dams radiation doses between 1150 nGy.h^{-1} and 1990 nGy.h^{-1} had been measured. It is said that in 1990 or 1991 this pond had been cleaned from sludge. The removed sludge probably was used to raise the dams and to fill the old channel. A well made in the eastern dam showed at 75 cm below the surface an imperfectly developed soil profile, probably indicating the former dam surface.

(3) The ponds No. II to V. They have their water from pond No. I. The surplus water from the influx channel is led through a separate channel along of the western dams into the common discharge from the ponds and from here back into the river. The western dams of the ponds are also the eastern banks of this channel, the eastern sides of the ponds No. II, III, and V, are built by the slope of the gravel terrace defining the eastern limit of the flood-plain. At the southern end of pond No. III, a small radiation "hot spot" with few tens of square meters of indistinct origin had been detected which, apparently, was detected by the end of the profile PF-66 of Hanslik et al. (1990).

(4) In the area south of the ponds there is an old abandoned channel which is reported as having fed the local swimming-pool in the seventh decade of the last century. Over its whole length radiation doses between 580 nGy.h^{-1} and 1500 nGy.h^{-1} had been measured which within several meters on both sides of the channel dropped to values lower than 200 nGy.h^{-1} . Near the swimming-pool it has its western dam is damaged and in the floodplain wood there is the greatest found contaminated area of about 4000 m^2 with a maximum radiation dose of 3100 nGy.h^{-1} .

In the contaminated area south of the ponds 9 shallow wells (depth 2-4 m) were made. The cores were divided into samples according to the petrographic composition and the separated grain-size fractions below 0.067 mm of the samples were analysed for Fe, Mn, Cd, Co, Cr, Cu, Ni, Pb, Zn and U. Also the speciation of these metals was determined by sequential extraction (Tessier et. al. 1979, Belzile et al. 1989).

Enhanced metal concentrations were found in the uppermost soil layers to approx. 25 cm only.

A comparison of the results with the limits of Metodický pokyn (1992) controlling the need of remediation of contaminated land shows that almost in all samples from the contaminated area (Kühn 1995 b) the metal contents are higher than normative B (Tab. 4) so that an exploration may be initiated to determine the need of remediation and the hazard for the population in the surrounding country. The uranium contents of most of the samples, however, were higher than limit C, the condition demanding the start of an exploration to determine the extent of contaminated soil which is to be removed.

A statistical analysis showed mutual correlations between Co, Ni, Cd, Zn, and U (correlation coefficients between 0,82 and 0,94). Surprising was the lack of correlation between uranium and organic matter which frequently is declared to be an important factor determining the location of uranium (e. g. Fuchs 1990). A statistical recalculation of our data and the original data of Fuchs (1990) gave correlation coefficients only between -0.20 and 0.28 (Kühn 1991).

A number of samples had been also analysed by gamma spectrometry (Tab. 12, 13, 14) and revealed uranium contents and radium activities greater than limit C (50 mg.kg⁻¹ U, 1000 Bq.kg⁻¹ ²²⁶Ra) according to Metodický pokyn (1992). One very important result of these gamma spectrometric analyses are the very high correlation coefficients between U and Ra ($r = 0,93$) indicating that the radioactive contamination did not result from escapes of imperfectly cleaned mine water (as supposed by Anděl et al., 1990, Beneš 1991, Kolektiv ČSÚP, 1991 etc.) but from the irresponsible conduct of working staff allowing escapes of chemically not treated heavy suspensions with high U from exploration and technological wells in the course of drilling or of suspensions of uranium ore escaping from imperfectly packed or unpacked wells, from dumps etc. So the formerly generally accepted explanation that the contamination of the Ploučnice flood-plain originated in escapes of poorly cleaned waste water from the water treatment plant of the uranium mine is not valid.

In the concluding paragraph calculations of the radiation risk in the studied area are given, e.g. the radiation risk of fishermen and of persons involved in the reclamation work.

RESUMÉ

Radioaktive Verunreinigung in der Aue des Ploučnice-Flusses in der Umgebung der Fischteiche nördlich von Mimoň (Nordböhmen)

Petr Kühn

Der Artikel enthält eine zusammenfassende Übersicht über den Ursprung und die Erkundung der radioaktiven Verunreinigung der Aue des Ploučnice-Flusses an den Teichen der nördlichen Umgebung von Mimoň (Nordböhmen, 80 km östlich von Ústí nad Labem, 80 km nördlich von Prag).

Der Ploučnice (Polzen)-Fluss ist ein östlicher Zufluss der Elbe, der ungefähr von Ost nach West durch das Gebiet der „Lausitzer Facies“ des nordböhmisches Kreidebeckens fliesst. Sein Tal kann in drei Abschnitte unterteilt werden: (1) ein kurzer, ziemlich steil abfallender Teil an der Quelle (Gefälle bis 3,38 %), (2) ein mittlerer Teil mit sehr geringem Gefälle (von E nach W) 0,28 bis 0,06 % und (3) ein steilerer Teil mit etwa 0,64 % Gefälle. Die Gesamtfläche der Aue wird zu 940 ha angegeben.

In der zweiten Hälfte der sechziger Jahre des 20. Jahrhunderts wurden erhöhte Urankonzentrationen in cenomanen Sandsteinen zwischen Hamr na Jezeře (Hammer am See) und Stráž pod Ralskem (Wartenberg) festgestellt. Die mit der Erkundung und dem Abbau des Urans verbundenen Tätigkeiten sind an der oberen Grenze des zweiten Teils des Tales konzentriert, das sich durch ein sehr niedriges Gefälle und dadurch eine sehr kleine Geschwindigkeit und Transportfähigkeit des Wassers auszeichnet. Diese Lage ist unglücklicherweise sehr günstig für die Entstehung einer Umweltverunreinigung durch aus den bergbaulichen Tätigkeiten entweichende Abfälle. Die Folge davon war eine Verschmutzung der Aue durch radioaktive Abfälle. Es ist früher vorausgesetzt worden, dass die Verunreinigung durch entweichende Abwässer aus der unfertigen Reinigungsanlage verursacht war (Křibek et al., 1979, Hanslík et al. 1990) und die wissenschaftlichen Anstrengungen (siehe z. B. Beneš 1991) zur Erkundung und Regelung der Verunreinigung gründeten sich auf dieser Behauptung.

Um die Einwohner der Gegend vor einer Bestrahlung mit hohen Strahlungsdosen zu schützen, begann im Jahre 1972 die staatliche wasserwirtschaftliche Organisation „Povodi Ohře“ ohne jede vorläufige Erkundung ein gross angelegtes Programm der Begradigung des Flusses. Dieses Programm lief bis ins Jahr 1986 und wurde im Jahre 1981 durch eine (hundertjährige) Überschwemmung unterbrochen. Die Begradigung begann bei Stráž p. Ralskem und wurde etappenweise flussabwärts bis etwa 2,5 km südlich von Mimoň (Niemes) fortgesetzt.

Erst einige Jahre später widmete die gleiche Organisation in Zusammenarbeit mit dem staatlichen Wasserwirtschaftlichen Forschungsinstitut und der Tschechoslowakischen Uranindustrie eine grosse Aufmerksamkeit der Erkundung des wirklichen Ausmasses der Verunreinigung der Taloberfläche.

Dieses Programm stützte sich auf die Annahme, dass die Verteilung der radioaktiv verunreinigten Schwebstoffe ausschliesslich von Überschwemmungen bestimmt wird und deswegen mehr oder weniger gleichmässig über das ganze Überschwemmungs-

gebiet verteilt ist. Man mass deshalb in 109 zufällig über die Talfläche verteilten Querprofilen die radioaktive Gamma-Dosis D und bestimmte die Tiefenverteilung der Verunreinigung an Hand von 11 von 30 bis 150 cm tiefen Sonden. Die aus ihnen entnommenen Proben wurden geglüht (der Glühverlust wurde nicht bestimmt) und an der so gewonnenen Asche die spezifische Gamma-Aktivität bestimmt. Die Ergebnisse sind im abschliessenden Bericht (Hanslik et al., 1990) zusammengefasst.

Die Studie kann durch folgende Daten charakterisiert werden:

Gesamtanzahl der Messpunkte	3 275
Zahl der Messpunkte mit positiven der Gamma-Dosis-Werten	2 992
Zahl der Punkte mit D	
zwischen 0.01 - 0.20 mGy.h ⁻¹	1 493
zwischen 0.21 - 0.60 mGy.h ⁻¹	979
zwischen 0.61 - 2.50 mGy.h ⁻¹	498
zwischen 2.51 -11.31 mGy.h ⁻¹	22
Gemessene Gesamtlänge des Tales	43 000 m
Gesamtlänge der gemessenen Profile	17 901.5 m
Durchschnittliche Länge einer Profiles	181.3 m
Durchschnittliche Profillänge im verunreinigten Teile	162.7 m
Durchschnittliche Entfernung der Profile	452.5 m
Durchschnittliche Anzahl der Messpunkte im Profil	25
Durchschnittliche Entfernung zweier Messpunkte	7.25 m
Gesamtfläche des Überschwemmungsgebietes (bestimmt aus der im Jahre 1981 überschwemmte Fläche)	940 ha
„Flächenrepräsentation“ eines Messpunktes	0.2262 ha

Die sog. „Flächenrepräsentation“ eines Messpunktes wurde definiert als der reziproke Wert der „Messdichte“ (Anzahl der Punkte mit positiven Gamma-Dosen in der Flächeneinheit der verunreinigten Gebiete = 4.4215) gleich $1/4.4215 = 0.2262$ ha. Mit Hilfe dieses Wertes wurde die verunreinigte Fläche auf 676.8 ha berechnet. Diese Fläche wurde in vier Stufen eingeteilt: < 200 nGy.h⁻¹, 200 - 600 nGy.h⁻¹, 600 - 2500 nGy.h⁻¹, und > 2500 nGy.h⁻¹ (Tab. 2). Einige hohe, von Hanslik et al. (1990) gemessene Werte der spezifischen Radioaktivität (von 11,45 Bq.g⁻¹ bis 15,17 Bq.g⁻¹) sind stark verzerrt, da die Proben im geglühten Zustande gemessen wurden und keine Angaben über den Glühverlust oder den Gehalt an organischen Stoffen angeführt wurden.

Die aeroradiometrische Gammakartierung zum Bestimmen der Verteilung der Radioaktivität in der Flussaue wurde zum ersten Male im Jahre 1989 (Dědáček, K., Zabadal, S., 1991) eingesetzt. Diese erste Erkundung wurde in den folgenden Jahren so ausgeweitet, dass sie alle restlichen Teile des Überschwemmungsgebietes erfasste (Bárta et al., 1992; Jurza 1993). Der Staatliche Betrieb DIAMO begann dann eine detaillierte Bestimmung der Verteilung der Gammaaktivität, bei der die aeroradiometrisch bestimmten Strahlungsmaxima durch von Fussgänger durchgeführten Gamma-Dosismessungen genau lokalisiert wurden. Die auf diese Weise identifizierten "hot-spots" wurden dann mit regelmässigen Messnetzen überspannt, an deren Netzpunkten die Gamma-Dosen gemessen wurden. Die Ergebnisse dieser Messungen sind in den Jahresberichten des s.p. DIAMO (Kühn 1994a, 1995a) dokumentiert und wurden zum Teil auch veröffentlicht (Kühn 1994b, 1995b, 1995c, 1995d, 1997)

An Stellen mit Radioaktivität-Höchstwerten wurden durch bis zu 5 m tiefe Bohrungen mit einem Schlagbohrgerät (Nordmeyer) beprobt und ausserdem wurden auch Schlammproben aus den Teichen, Kanälen und dem Fluss mit Hilfe einer Beeker - Schlammsonde (Eijkelkamp) entnommen. Die Proben wurden nach Tiefe und petrographischem Charakter zerteilt und nach Trocknung petrographisch (Korngrösse), chemisch und gammaspektrometrisch analysiert. Der folgende Text bringt eine kurz-

gefasse Zusammenfassung der dabei erzielten Ergebnisse.

Durch diese Feldmessungen wurde festgestellt, dass die „hot spots“ mit Gamma-Dosen höher als der Hintergrund in einer weiten Umgebung gebettet sind, in der die Strahlungsdosis gleich oder niedriger ist als der lokale Hintergrund von etwa $120 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$. Ihre Abmessungen sind sehr begrenzt und bewegen sich allgemein zwischen einigen hundert oder tausend Quadratmetern. Die radioaktive Verunreinigung kommt fast ausschliesslich in den höchsten Bodenhorizonten (bis zu 30 - 50 cm tief) vor und ist meistens auf die Uferwälle und die Wasser-Ausflussstellen der inneren Ufer der Mäander oder aber an alte Entwässerungskanäle beschränkt; an manchen Stellen des Tales sind sehr kleine „hot spots“ mit mittleren Dosiswerten unregelmässig im Tale verteilt gefunden worden, deren Ursprung nicht geklärt werden konnte. Aus der Verteilung der radioaktiven Verunreinigung ist ersichtlich, dass sie ein sehr kompliziertes Phänomen darstellt und keinesfalls nur als das Ergebnis von Überschwemmungen erklärt werden kann. Die aktuelle Verteilung ist von mehreren Faktoren beeinflusst, deren Charakter und relative Bedeutung bisher sehr wenig bekannt sind.

Durch diese Ergebnisse wurde auch nachgewiesen, dass die Ergebnisse des grossangelegten Messprogrammes (Hanslik et al. 1990) nicht mehr als nur eine grobe Annäherung darstellen, da sie auf einer Unterschätzung des komplexen Charakters der Verteilung der Verunreinigung und auf der falschen Voraussetzung gegründet sind, dass die Verteilung der radioaktiv verunreinigten Schwebstoffe ausschliesslich von Überschwemmungen bestimmt wird und deshalb mehr oder weniger gleichmässig über das ganze Überschwemmungsgebiet verteilt ist. Die in den Jahren 1991 bis 1995 von DIAMO durchgeführten Messungen haben nachgewiesen, dass Flächen mit einer über dem Grenzwert der Gammadosis von $234 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ ($120 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ Hintergrund + $114 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ gesetzlich festgesetzte Strahlungssdosis) liegenden radioaktiven Verunreinigung nur etwa 10 - 15 % der bei Hanslik et al. angegebenen Flächen einnehmen. Im Text und den beiliegenden Tabellen wird eine zusammenfassende Übersicht der im Gebiete um die Fischteiche nördlich von Mimoň gemessenen Gamma-Dosen gegeben. Das ganze Gebiet zerfällt in einige ziemlich deutlich getrennte Gebiete (Fig. 1):

(1) eine längliche Fläche zwischen dem Flusse und der Stufe der Schotterterrasse am Ostrand des Tales. Hier wurden zwei Strahlungs-Maxima mit D bis zu $1800 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ festgestellt. Ausserdem wurden hohe Dosiswerte von bis zu $1350 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ auch über einem trockenen, vom Norden kommenden Entwässerungskanal gemessen, der seine Radioaktivität von dem Ausfluss einer Erkundungsbohrung oder von zu seiner Füllung verwendetem Schlamm aus dem Teiche No. I. haben kann.

(2) ein kleiner Teich No. I., der eher als Absetzbecken dient. Über ihm wurden Dosen zwischen $1150 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ und $1990 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ gemessen. Er soll um 1990 oder 1991 vom Schlamm gereinigt worden sein. Möglicherweise hat man diesen stark radioaktiven Schlamm dann zur Erhöhung seiner Dämme und zur Auffüllung des Meliorationskanals verwendet. In einer im Ostdamm abgeteufte Bohrung wurde in der Tiefe von 75 cm ein unvollkommen entwickeltes Bodenprofil erbohrt, vielleicht die ursprüngliche Oberfläche des Dammes.

(3) Die Teiche No. II. bis V. Sie erhalten ihr Wasser aus dem Teich No. I. Das überflüssige Wasser aus dem Zufluss wird durch einen besonderen Kanal entlang der Westdämme der Teiche, die gleichzeitig den Ostdamm des Kanals bilden, bis in den gemeinsamen Abfluss und von dort in den Fluss zurückgeleitet. Die östliche Begrenzung der Teiche No. II., III. und V. werden vom Steilhang der Schotterterrasse gebildet, der hier den Ostrand des Tales bildet. Am Südenende des Teiches No. III. wurde eine einige zehn Quadratmeter messende radioaktiv verunreinigte Fläche gefunden,

die wahrscheinlich vom Ende des Profiles PF-66 (Hanslik et al. 1990) getroffen wurde. (4) Im Gebiete südlich der Teiche ist ein alter verlassener Kanall, der angeblich früher bis nach 1970 das Wasser in das öffentliche Schwimmbad führte. Über seiner ganzen Länge wurden Radiationsdosen von $580 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ bis $1500 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ gemessen, die innerhalb von wenigen Metern nach beiden Seiten des Kanals auf Werte unter $200 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ absanken. In der Nähe des Badeteiches ist der westliche Damm des Kanals zerstört und im anliegenden Auwald wurde die grösste verunreinigte Fläche mit etwa 4000 m^2 Ausdehnung und einer maximalen gemessenen Strahlungsdosis von $3100 \text{ nGy}\cdot\text{h}^{-1}$ festgestellt.

Im verunreinigten Gebiete südlich der Teiche wurden 9 Bohrungen (Teufe 2 - 4 m) abgebohrt. Die gewonnenen Bohrkerne wurden nach ihrer petrographischen Zusammensetzung in Einzelproben zerteilt und ihre abgetrennte Korngrössenfraktion unter $0,067 \text{ mm}$ wurde auf Fe, Mn, Cd, Co, Cr, Cu, Ni, Pb, Zn a U analysiert. Ausserdem wurde die Bindungsart dieser Elemente durch Sequenzextraktion (Tessier et. al. 1979, Belzile et al. 1989) bestimmt.

Hohe Metallkonzentrationen wurden nur in den höchsten Bodenhorizonten bis etwa 25 cm Tiefe gefunden. Ein Vergleich der Analyseergebnisse mit den Grenzwerten B und C (Metodický pokyn 1992), der die Notwendigkeit von Sanierungsarbeiten bestimmt, wies nach, dass in fast allen Proben aus der verunreinigten Fläche (Kühn 1995 b) die Metallkonzentrationen höher sind als der Grenzwert B (Tab. 4). Daraus folgt, dass eine Erkundung zur Bestimmung der Notwendigkeit der Sanierung und zur Bestimmung der Gefährdung der Bevölkerung der umliegenden Landschaft einzuleiten ist. Die Urangelhalte der meisten Proben waren allerdings höher als der Grenzwert C, wodurch die Bedingung für die Durchführung einer unverzüglichen Erkundung zur Bestimmung des Ausmasses der Sanierung des Gebietes gegeben ist. Eine statistische Analyse wies Korrelationen zwischen Co, Ni, Cd, Zn und U mit Korrelationskoeffizienten zwischen 0,82 und 0,94 nach. Überraschend war das Fehlen einer Korrelation zwischen dem Gehalt von Uran und von organischer Substanz, die oft als wichtiger, die Bindung von Uran in Sedimenten bestimmender Faktor angeführt wird (siehe z. B. Fuchs 1990). Eine statistische Berechnung der Korrelation aus unseren und den Originalwerten von Fuchs (1990) ergab aber nur sehr niedrige Korrelationskoeffizienten zwischen -0,20 und 0,28 (Kühn 1991).

Eine grössere Anzahl von Proben wurde auch gammastrahlungsmetrisch analysiert (Tab. 12, 13, 14). Es wurden in ihnen die Grenzwerte C des Metodický pokyn (1992) von $50 \text{ mg}\cdot\text{kg}^{-1}$ U, $1000 \text{ Bq}\cdot\text{kg}^{-1}$ ^{226}Ra übertreffende Urangelhalte und spezifische Radioaktivitäten festgestellt. Eines der wichtigsten Ergebnisse dieser Bestimmungen sind aber die hohen Korrelationen zwischen U und Ra ($r = 0,93$), die darauf hinweisen, dass die radioaktive Verunreinigung nicht von ausgelassenen, ungenügend gereinigten Grubenwässern (wie es von Anděl et al., 1990, Beneš 1991, Kolektiv ČSÚP, 1991 usw. angenommen wurde) her stammt, aber durch das unverantwortliche Verhalten von Bedienungsmannschaften, die das Ausfliessen der nicht gereinigten uranhaltigen Dickspülung aus Erkundungs- und technologischen Bohrungen oder von schlecht oder nicht gepackten Bohrungen, Halden usw. verursacht sind. Die früher allgemein vertretene Ansicht, dass die Verunreinigung des Ploučnice-Tales durch ausfliessende schlecht gereinigte Abwässer aus der Abwasserreinigungsanlage verursacht ist, trifft also nicht zu.

Im abschliessenden Kapitel werden einige Beispiele der Berechnung des Strahlungsrisikos am Beispiel der Bedienung der Fischteiche und der Sanierungsmannschaft angeführt.

INVENTARIZAČNÍ PRŮZKUM PŘÍRODNÍ PAMÁTKY KYTLICE

Marta Plánská

Úvod

V roce 2000 byl autorkou v přírodní památce Kytlice proveden botanický inventarizační průzkum. První inventarizační průzkum tohoto chráněného území byl zpracován M. Abtovou (Abtová 1986).

Charakteristika sledovaného území

1.1. Datum vyhlášení, kategorie chráněného území (CHÚ), geografické vymezení studovaného území, nadmořská výška, rozloha

Chráněné naleziště Kytlice bylo vyhlášeno výnosem MK ČSR č.j. 7832/75 dne 29. dubna 1975 o celkové výměře 1,0873 ha. Bylo zřízeno k ochraně význačného výskytu šafránu původně považovaného za *Crocus heuffelianus*. Chráněné území bylo v roce 1992 v souladu se zákonem č. 114/1992 Sb. zařazeno do kategorie přírodní památka (PP). V celorepublikovém seznamu MCHÚ má PP Kytlice číslo 614. Přírodní památka Kytlice se dle výnosu nalézá v okrese Děčín v k.ú. Kytlice na p.p.č. 855, 859/1, 860 a 895/1. V roce 1999 bylo CHÚ nově zaměřeno. Celková výměra CHÚ je nyní 9909 m². Rozkládá se na parcelách 853, 855, 892/1, 892/2, 895/1. Na základní mapě ČR v měřítku 1: 10 000 nalezneme přírodní památku Kytlice na listu 02 – 24 – 14. Nadmořská výška území je 520 m n.m.

1.2. Geomorfologické poměry

Silnice z Polevska do Kytlice prochází sedlem mezi Medvědí hůrkou a Malým Bukem. Silnice rozděluje chráněné území na dvě části. Údolní zářez se svažuje převážně k severu.

Území CHKO Lužické hory zasahuje do tří geomorfologických subprovincií České vysočiny. Podle geomorfologického členění ČR (Demek et al. 1987) je Krkonošsko-jesenická subprovincie ve vztahu

k území, kde se PP Kytlice nachází, členěna následovně:

IV KRKONOŠSKO-JESENICKÁ SOUSTAVA (subprovincie)

IVA - Krkonošská podsoustava (oblast)

IVA-2 Lužické hory (celek)

IVA-2B Kytlická hornatina (podcelek)

1.3. Geologické poměry, pedologická charakteristika

Horninové podloží tvoří jemnozrnější pískovce coniaqu až santonu, patrně na kontaktu s fonolitickými výchozy okolních elevací. Nevýrazně jsou vyvinuty svahoviny. Hnědé půdy kyselé a v okolí částečně podzolové, slabě až středně šterkovité, s příznivými vláhovými poměry.

1.4. Hydrologické poměry, meteorologická charakteristika

Parcelou č. 895/1 protéká místní vodoteč, která vtéká do jiné místní vodoteče. Tato větší vodoteč teče podél silnice a tvoří hranici chráněného území napravo od silnice ve směru Polevsko - Kytlice. Podle Quitta (Quitt 1971) se lokalita nachází v jednotce MT 2, která má o něco vlhčí léto, kratší přechodné období a častější srážky. Zkoumaná oblast je srážkově bohatá, roční úhrny srážek (v mm) včetně sněhových a průměrné roční teploty jsou uvedeny v tabulkách. Údaje poskytl Český hydrometeorologický ústav pobočka Ústí nad Labem - Kočkov. Naměřené údaje se týkají nejbližších srážkoměrných stanic v Kytlici a v Jablonném v Podještědí.

Tabulka č. 1: Roční průměrné úhrny srážek (mm)

Stanice \ rok	1990	1991	1992	1993	Průměr 10 let
Kytlice	838	748	894	1077	906.2

Tabulka č. 2: Údaje o průměrné roční teplotě (°C)

Stanice \ rok	1990	1991	1992	1993	Průměr
Jablonné v P.	8.4	7.2	8.5	5.9	7.5

Tabulka č. 3: Sněhové údaje - stanice Kytlice

Údaj \ rok	1990	1991	1992	1993	Průměr
Počet dní > 1 cm	48	52	75	104	70
Max. celk. sn. [cm]	25	26	21	43	29

Údaj „Počet dní > 1 cm“ vyjadřuje počet dní se sněhovou pokrývkou větší než 1 cm. „Max. celk. sn. [cm]“ vyjadřuje max. výšku celkové sněhové pokrývky. Směr převládajících větrů je západní až severozápadní.

1.5. Důvod zřízení PP Kytlice, vybavenost území

PP Kytlice byla zřízena k ochraně významného výskytu šafránu

Heuffelova (*Crocus heuffelianus*). Podle poslední studie, která je k dispozici (Čvančara 1983), se na lokalitě vyskytuje s největší pravděpodobností druh z okruhu šafránu jarního *Crocus vernus* Hill. s. str. Taxonomická příslušnost není dosud vyřešena. Nelze ani vyloučit skutečnost, že se jedná o zahradnický kultivar, což by dosvědčovala nápadná variabilita v barvě květů šafránu. Chráněné území je označeno dvěma tabulemi se státním znakem a informační tabulí. Po obvodu jsou umístěny dřevěné kolíky s červenými koncovými pruhy.

1.6. Botanická a zoologická charakteristika

Podle regionálně fytogeografického členění České republiky, viz Skalický in Hejný et Slavík (1988) patří PP Kytlice do fytogeografické oblasti mezofytikum, fytogeografického obvodu Českomoravské mezofytikum, fytogeografického okresu 50 Lužické hory. Podle rekonstrukční mapy potenciální vegetace, Mikyška et al. (1969), studované území náleží do svazu květnaté bučiny (Fagion). Zoogeograficky patří území do zóny listnatých lesů – zóna nemorum Mařan (Kunský 1974).

1.7. Zónování, ÚSES, biogeografické členění

Přírodní památka Kytlice je umístěna v 1. zóně, která zahrnuje nejcennější části přírody Lužických hor. Obec Kytlice leží ve 3. zóně. CHÚ je rovněž součástí ÚSES, (územního systému ekologické stability). V roce 1994 bylo vymezeno lokální biocentrum s názvem „Šafránové louky“. Po revizi v roce 1998 bylo vytvořeno nové lokální biocentrum „Polevské sedlo“, které splynulo s dřívějším biocentrem. Z biocentra vychází lokální biokoridor, který vede nivou potoka a nad ním vedou dva nadregionální biokoridory – osy. Dle mapy biogeografických regionů České republiky se území nalézá v regionu 1.66 Lužickohorském (Culek ed. et al. 1995).

Metodika

Na lokalitě byl ve vegetační sezoně 2000 proveden floristický průzkum. Ke zpracování inventarizačního průzkumu byla použita „Metodika inventarizačního průzkumu chráněných území“, (Maršáková 1987). V práci je uveden abecedně seřazený seznam autorkou nalezených druhů, doplněný o nálezy M. Abtové (1986). Druhy nalezené v roce 2000 jsou očíslovány před latinským názvem rostliny. Ohrožené druhy obsažené ve vyhlášce ČNR č. 395/92 Sb. jsou doplněny o druhy uváděné v Holubově Červeném seznamu (Holub 1995) a zapsány zvlášť. Názvy rostlin jsou uvedeny podle Chrtka (1998).

Management, plán péče

Management přírodní památky Kytlice vychází z doporučení Plánu péče o PP Kytlice, jenž byl vypracován RNDr. Plánskou v roce 1993 a obnoven roku 1998. Od roku 1992 je lokalita jednou ročně pravidelně sečena koncem měsíce června. Seno je odklíženo. V roce 1992 byl zaměstnanci Správy CHKO Lužické hory proveden výřez náletu a jeho spálení. Dále bylo provedeno rozrušení drnů bránami a jejich následné odstranění na levé straně přírodní památky na parcele č. 855. Nyní je pravidelným sečením eliminován růst náletu. Vlácení drnů bude nutné dle doporučení plánu péče provádět na levé straně od silnice ve směru Polevsko – Kytlice nejméně jednou za pět let (koňmi a branami).

Seznam taxonů nalezených v PP Kytlice a porovnání s literárními údaji

Následující přehled je řazen dle schématu: (a) název taxonu, (b) zkratka jména nálezce, (c) rok nálezu. Zkratky jmen nálezců jsou řazeny abecedně.

Inventarizační průzkum PP Kytlice byl prováděn RNDr. M. Plánskou od dubna roku 2000. Očíslovány jsou před latinským názvem taxony, nalezené ve vegetační sezóně roku 2000.

Nomenklatura dle Chrtka (1998).

1. *Acer platanoides* L. – javor mléc, P, 27. 4. 00
2. *Acer pseudoplatanus* L. – javor klen juv., P, 27. 4. 00
3. *Acetosa pratensis* MILL. – kyseláč luční, A, 1986, P, 11. 5. 00
4. *Acetosella multifida* (L.) Á. LOVE – šťovík menší, P, 27. 4. 00
5. *Achillea millefolium* L. – řebříček obecný, P, 27. 4. 00
6. *Achillea ptarmica* L. – řebříček bertrám, A, 1986, P, 27. 4. 00
7. *Aegopodium podagraria* L. – bršlice koží noha, A, 1986, P, 27. 4. 00
8. *Aesculus hippocastanum* L. – jírovec maďal, A, 1986, P, 27. 4. 00
9. *Agrostis capillaris* L. - psineček rozkladitý, A, 1986, P, 27. 6. 00
10. *Alchemilla* sp. – kontryhel (bez určení druhu), A, 1986, P, 27. 4. 00
11. *Alnus glutinosa* (L.) GAERTN. – olše lepkavá, A, 1986, P, 27. 4. 00
12. *Alnus incana* (L.) MOENCH – olše šedá, P, 27. 4. 00
13. *Alopecurus pratensis* L. – psárka luční, A, 1986, P, 6. 6. 00

14. *Anemonoides nemorosa* (L.) HOLUB – sasanka hajní, A, 1986, P, 27. 4. 00
Anemonoides ranunculoides (L.) HOLUB – sasanka pryskyřníkovitá, A, 1986
15. *Angelica sylvestris* L. – děhel lesní, P, 11. 5. 00
16. *Anthoxanthum odoratum* L. – tomka vonná, A, 1986, P, 11. 5. 00
17. *Anthriscus sylvestris* (L.) HOFFM. – kerblík lesní, A, 1986, P, 27. 4. 00
18. *Aquilegia vulgaris* L. – orlíček obecný, P, 27. 4. 00
19. *Armoracia rusticana* GAERTN., B. MEY. et SCHERB. – křen selský, P, 2000
20. *Arrhenatherum elatius* (L.) P.BEAUV. ex J. PRESL et C: PRESL – ovsík vyvýšený, A, 1986, P, 6. 6. 00
21. *Athyrium filix-femina* (L.) ROTH – papratka samičí, A, 1986, P, 11. 5. 00
Atriplex patula L. – lebeda rozkladitá, A, 1986
22. *Avenella flexuosa* (L.) PARLAT. – metlička křivolaká, P, 27. 4. 00
23. *Bellis perennis* L. – sedmikráska obecná, P, 27. 4. 00
24. *Betula pendula* ROTH – bříza bradavičnatá, A, 1986, P, 27. 4. 00
25. *Bistorta major* GRAY – hadí kořen větší, A, 1986, P, 27. 4. 00
Briza media L. – třeslice prostřední, A, 1986
26. *Calamagrostis epigejos* (L.) ROTH – trtina křovištní, A, 1986, P, 6. 6. 00
27. *Calamagrostis villosa* (CHAIX ex VILL.) J.F.GMEL. – trtina chloupkatá, P, 6. 6. 00
28. *Caltha palustris* L. - blatouch bahenní, A, 1986, P, 27. 4. 00
29. *Campanula patula* L. – zvonek rozkladitý, A, 1986, P, 6. 6. 00
30. *Campanula rotundifolia* L. – zvonek okrouhlostý, A, 1986, P, 6. 6. 00
31. *Cardamine amara* L. – řeřišnice hořká, P, 27. 4. 00
32. *Cardamine pratensis* L. – řeřišnice luční, A, 1986, P, 27. 4. 00
33. *Carex brizoides* L. – ostřice třeslicovitá, A, 1986, P, 27. 4. 00
34. *Carex canescens* auct. non L. – ostřice šedavá, P, 27. 6. 00
Carex contigua HOPPE – ostřice klasnatá, A, 1986
35. *Carex echinata* MURRAY – ostřice ježatá, P, 6. 6. 00
36. *Carex nigra* (L.) REICHARD – ostřice obecná, P, 11. 5. 00

37. *Carex ovalis* (GOOD.) DOST. – ostrice zaječí, A, 1986, P, 6. 6. 00
38. *Carex pallescens* L. – ostrice bledavá, A, 1986, P, 6. 6. 00
39. *Carex panicea* L. – ostrice prosová, P, 11. 5. 00
40. *Carex rostrata* STOKES - ostrice zobánkatá, A, 1986, P, 6. 6. 00
41. *Cerastium holosteoides* FR. – rožec obecný, P, 6. 6. 00
42. *Cirsium arvense* (L.) SCOP. – pcháč rolní, P, 6. 6. 00
43. *Cirsium oleraceum* (L.) SCOP. – pcháč zelinný, A, 1986, P, 11. 5. 00
44. *Cirsium palustre* (L.) SCOP. – pcháč bahenní, A, 1986, P, 27. 4. 00
45. *Crepis paludosa* (L.) MOENCH – škarda bahenní, A, 1986, P, 11. 5. 00
46. *Crocus heuffelianus* HERB. – šafrán Heffelův, A, 1986, P, 27. 4. 00
47. *Dactylis glomerata* L. – srha laločnatá, A, 1986, P, 27. 4. 00
Dactylorhiza longebracteata (F. W. SCHMIDT) HOLUB – prstnatec listenatý, A, 1986
48. *Deschampsia caespitosa* (L.) P. BEAUV. – metlice trsnatá, A, 1986, P, 2000
49. *Digitalis purpurea* L. – náprstník červený, A, 1986, P, 27. 4. 00
50. *Dryopteris filix-mas* (L.) SCHOTT – kapraď samec, A, 1986, P, 27. 6. 00
51. *Elytrigia repens* (L.) DESV. – pýr plazivý, A, 1986, P, 27. 6. 00
52. *Epilobium ciliatum* RAFIN. - vrbovka žláznatá, A, 1986, P, 27. 6. 00
53. *Epilobium collinum* C.C. GMELIN – vrbovka chlumní, A, 1986, P, 2000
54. *Equisetum arvense* L. – přeslička rolní, A, 1986, P, 11. 5. 00
55. *Equisetum fluviatile* L. – přeslička poříční, A, 1986, P, 11. 5. 00
56. *Equisetum palustre* L. – přeslička bahenní, P, 6. 6. 00
57. *Equisetum sylvaticum* L. - přeslička lesní, A, 1986, P, 27. 4. 00
58. *Eriophorum angustifolium* HONCK. - suchopýr úzkolistý, P, 11. 5. 00
59. *Fagus sylvatica* L. – buk lesní, P, 27. 4. 00

60. *Festuca pratensis* HUDS. – kostřava luční, P. 6. 6. 00
61. *Festuca rubra* L. – kostřava červená, A, 1986, P, 11. 5. 00
62. *Ficaria bulbifera* (MARSDEN JONES) HOLUB – orsej jarní, A, 1986, P, 27. 4. 00
63. *Filipendula ulmaria* (L.) MAXIM – tužebník jilmový, P, 27. 4. 00
64. *Fragaria vesca* L. – jahodník obecný, P, 27. 6. 00
65. *Frangula alnus* MILL. – krušina olšová, P, 27. 6. 00
66. *Fraxinus excelsior* L. – jasan ztepilý, P, 27. 4. 00
Gagea lutea (L.) KER GAWL. – křivatec žlutý, A, 1986
67. *Galeopsis tetrahit* L. – konopice polní, A, 1986, P, 27. 6. 00
68. *Galium mollugo* L. – svízel povázka, P, 11. 5. 00
69. *Galium palustre* L. – svízel bahenní, P, 6. 6. 00
70. *Galium saxatile* L. – svízel horský, P, 11. 5. 00
71. *Galium uliginosum* L. - svízel močálový, A, 1986, P, 6. 6. 00
Geum rivale L. – kuklík potoční, A, 1986
72. *Geranium robertianum* L. – kakost smrdutý, P, 6. 6. 00
73. *Glechoma hederacea* L. – popenec obecný, P, 6. 6. 00
74. *Glyceria declinata* BRĚB. – zblochan zoubkatý, P, 27. 6. 00
75. *Glyceria fluitans* (L.) R.BROWN - zblochan vzplývavý, A, 1986, P, 6. 6. 00
76. *Heracleum sphondylium* L. – bolševník obecný, A, 1986, P, 27. 4. 00
77. *Hesperis matronalis* L. – večernice vonná, P, 6. 6. 00
78. *Hieracium murorum* L. – jestřábník zední, P, 11. 5. 00
79. *Holcus lanatus* L. – medyněk vlnatý, A, 1986, P, 27. 4. 00
80. *Holcus mollis* L. – medyněk měkký, P, 6. 6. 00
81. *Hypericum maculatum* CRANTZ – třezalka skvrnitá, P, 6. 6. 00
82. *Chaerophyllum hirsutum* L. - krabilice chlupatá, A, 1986, P, 27. 4. 00
83. *Chamerion angustifolium* (L.) HOLUB – vrbka úzkolistá, P, 27. 4. 00
84. *Chelidonium majus* L. – vlašovičník větší, A, 1986, P, 27. 6. 00
85. *Chrysosplenium alternifolium* L. – vlašovičník větší, A, 1986, P, 27. 6. 00
86. *Impatiens noli-tangere* L. - netýkavka nedůtklivá, P, 6. 6. 00
Impatiens parviflora DC. – netýkavka malokvětá, A, 1986

- Jacea pratensis* LAM. – chrpina luční, A, 1986
87. *Juncus acutiflorus* EHRH. ex G.F.HOFFM. – sítina ostrokvětá, P, 2000
88. *Juncus conglomeratus* L. - sítina klubkatá, P, 27. 6. 00
89. *Juncus effusus* L. – sítina rozkladitá, P, 27. 4. 00
90. *Juncus filiformis* L. – sítina nitkovitá, A, 1986, P. 6. 6. 00
Knautia arvensis (L.) COULTER – chrastavec rolní, A, 1986
91. *Lamium album* L. – hluchavka bílá, A, 1986, P, 27. 6. 00
92. *Lamium purpureum* L. – hluchavka nachová, P, 27. 4. 00
93. *Lapsana communis* L. - kapustka obecná, P, 27. 6. 00
94. *Larix decidua* MILL. – modřín opadavý, P, 27. 4. 00
95. *Lathyrus pratensis* L. – hrachor luční, P, 6. 6. 00
96. *Leontodon hispidus* L. – pampeliška srstnatá, A, 1986, P, 6. 6. 00
Leonurus cardiaca L. – srdečník obecný, A, 1986
97. *Leucanthemum vulgare* LAM. – kopretina bílá, A, 1986, P, 6. 6. 00
Leucojum vernum L. – bledule jarní, A, 1986
98. *Linaria vulgaris* MILL. – lnice květel, P, 27. 6. 00
99. *Lolium perenne* L. – jilek vytrvalý, A, 1986, P, 27. 6. 00
100. *Lotus corniculatus* L. – štírovník růžkatý, P, 27. 6. 00
101. *Lotus uliginosus* SCHKUHR – štírovník bažinný, P, 6. 6. 00
102. *Luzula campestris* (L.) DC. – bika ladní, A, 1986, P, 27. 4. 00
103. *Luzula multiflora* (EHRH.) LEJ. – bika mnohokvětá, P, 11. 5. 00
104. *Luzula pilosa* (L.) WILLD – bika chlupatá, P, 27. 4. 00
105. *Lychnis flos-cuculi* L. – kohoutek luční, A, 1986, P, 11. 5. 00
106. *Lysimachia nemorum* L. – vrbina hajní, P, 6. 6. 00
107. *Lysimachia nummularia* L. – vrbina penízková, A, 1986, P, 27. 4. 00
108. *Lysimachia punctata* L. – vrbina tečkovaná, P, 27. 6. 00
109. *Maianthemum bifolium* (L.) F. W. SCHMIDT - pstroček dvoulistý, P, 2000
Mentha arvensis L. – máta rolní, A, 1986,
Moehringia trinervia (L.) CLAERV. – mateřka trojžilná, A, 1986
110. *Molinia caerulea* (L.) MOENCH - bezkoleneček modrý, P, 6. 6. 00
Myosotis sp. – pomněnka, A, 1986
111. *Myosotis palustris* (L.) TORNARDER – pomněnka bahenní, P, 6. 6. 00

112. *Narcissus pseudonarcissus* L. – kult. narcis žlutý, P, 27. 4. 00
113. *Nardus stricta* L. – smilka tuhá, A, 1986, P, 11. 5. 00
114. *Oxalis acetosella* L. – šťavel kyselý, P, 27. 4. 00
115. *Petasites albus* (L.) GAERTN. – devětsil bílý, P, 27. 4. 00
116. *Phalaroides arundinacea* (L.) RAUSCHERT – chrastice rákosovitá, P, 2000
117. *Phleum pratense* L. – bojínek luční, A, 1986, P, 11. 5. 00
118. *Picea abies* (L.) KARST. - smrk obecný, P, 27. 4. 00
119. *Pilosella aurantiaca* (L.) F. W. SCHULTZ et SCH. BIP. – chlupáček oranžový, P, 6. 6. 00
120. *Plantago lanceolata* L. – jitrocel kopinatý, A, 1986, P, 11. 5. 00
121. *Plantago major* L. – jitrocel velký, P, 11. 5. 00
Poa angustifolia L. – lipnice úzkolistá, A, 1986
122. *Poa annua* L. – lipnice roční, P, 27. 4. 00
123. *Poa trivialis* L. – lipnice obecná, P, 6. 6. 00
124. *Populus tremula* L. – topol osika, P, 11. 5. 00
125. *Potentilla erecta* (L.) RÄUSCHEL - mochna nátržník, A, 1986, P, 11. 5. 00
126. *Primula elatior* (L.) HILL. – prvosenka vyšší, A, 1986, P, 27. 4. 00
127. *Prunella grandiflora* (L.) SCHOLLER – černohlávek velkokvětý, A, 1986, P, 27. 6. 00
128. *Prunella vulgaris* L. - černohlávek obecný, P, 27. 6. 00
129. *Prunus domestica* L. – švestka domácí, P, 27. 4. 00
130. *Pulmonaria officinalis* L. – plicník lékařský, P, 27. 4. 00
131. *Pteridium aquilinum* (L.) KUHN – hasivka orličí, P, 27. 4. 00
132. *Ranunculus acris* L. – pryskyřník prudký, A, 1986, P, 27. 4. 00
133. *Ranunculus repens* L. – pryskyřník plazivý, A, 1986, P, 27. 4. 00
134. *Reynoutria japonica* HOUTT. – křídlatka japonská, P, 27. 4. 00
135. *Rubus idaeus* L. - maliník obecný, P, 27. 4. 00
136. *Rubus* sp. – ostružiník, A, 1986, P, 27. 6. 00
137. *Rumex obtusifolius* L. – šťovík tupolistý, A, 1986, P, 27. 4. 00
138. *Salix alba* L. – vrba bílá, P, 6. 6. 00
139. *Salix aurita* L. – vrba ušatá, P, 27. 4. 00
140. *Salix caprea* L. – vrba jíva, P, 6. 6. 00
141. *Sambucus racemosa* – bez červený, P, 6. 6. 00
142. *Sanguisorba officinalis* L. – krvavec toten, toten lékařský, A, 1986, P 1999
143. *Scirpus sylvaticus* L. – skřípina lesní, A, 1986, P, 27. 4. 00

144. *Scorzonerooides autumnalis* (L.) MOENCH – pampeliška podzimní, podzimka obecná, A, 1986, P 6. 6. 00
145. *Senecio ovatus* (GAERTN., B. MAY. et SCHERB.) WILLD. – starček vejčitý, starček Fuchsův, A, 1986, P, 27. 4. 00
146. *Sonchus arvensis* L. – mléč rolní, P, 27. 4. 00
147. *Sorbus aucuparia* L. – jeřáb ptačí, P, 27. 4. 00
148. *Stachys sylvatica* L.- čistec lesní, P, 6. 6. 00
149. *Stellaria graminea* L. – ptačinec trávovitý, A, 1986, P, 6. 6. 00
150. *Stellaria media* (L.) VILL. – ptačinec prostřední, P, 27. 4. 00
151. *Stellaria uliginosa* MURRAY – ptačinec mokřadní, P, 6. 6. 00
152. *Symphoricarpos albus* (L.) BLAKE – pámelník bílý, P, 27. 4. 00
153. *Syringa vulgaris* L. – šeřík obecný, P, 6. 6. 00
154. *Taraxacum* sp.- pampeliška, A, 1986, P, 27. 4. 00
155. *Telekia speciosa* (SCHREB.) BAUMG. – kolotočník ozdobný, P, 27. 4. 00
156. *Thlaspi coerulescens* J. PRESL ET C. PRESL – penízek modravý, P, 27. 4. 00
157. *Trifolium medium* GRUFB. – jetel prostřední, P, 27. 6. 00
158. *Trifolium pratense* L. – jetel luční, A, 1986, P, 11. 5. 00
159. *Trifolium repens* L. – jetel plazivý, A, 1986, P, 27. 4. 00
160. *Trisetum flavescens* (L.) P. BEAUV. – trojštět žlutavý, P, 6. 6. 00
161. *Tussilago farfara* L. – podběl lékařský, P, 27. 4. 00
162. *Urtica dioica* L. – kopřiva dvoudomá, P, 27. 4. 00
163. *Vaccinium myrtillus* L – borůvka černá, P, 27. 4. 00
Valeriana dioica L. – kozlík dvoudomý, A, 1986
164. *Valeriana excelsa* subsp. *sambucifolia* (MIKAN FIL.) HOLUB – kozlík výběžkatý bezolistý, P, 27. 4. 00
Valeriana officinalis L.- kozlík lékařský, A, 1986
165. *Veronica beccabunga* L. – rozrazil potoční, P, 6. 6. 00
166. *Veronica chamaedrys* L. – rozrazil rezevitek, P, 27. 4. 00
167. *Veronica officinalis* L. – rozrazil lékařský, P, 11. 5. 00
168. *Veronica persica* POIR. – rozrazil perský, P, 27. 4. 00
169. *Vicia cracca* L. – vikev ptačí, P, 27. 4. 00
170. *Vicia sepium* L. – vikev plotní, A, 1986, P, 6. 6. 00
171. *Viola palustris* L. – violka bahenní, A, 1986, P, 27. 4. 00
172. *Viola reichenbachiana* BOREAU – violka lesní, P, 27. 4. 00

Ohrožené druhy naší flóry (C3) obsažené v Červeném seznamu ohrožené květeny ČR, návrh druhé verze HOLUB (1995), nalezené na studované lokalitě:

chlupáček oranžový (*Pilosella aurantiaca*), orlíček obecný (*Aquilegia vulgaris*) a sitina ostrokvětá (*Juncus acutiflorus*).

V roce 2000 bylo v PP Kytlice nalezeno 172 druhů vyšších rostlin. V porovnání s nálezy v roce 1986 některé taxony nebyly nalezeny. Jsou to následující druhy: *Anemonoides ranunculoides*, *Atriplex patula*, *Briza media*, *Carex contigua*, *Dactylorhiza longebracteata*, *Gagea lutea*, *Geum rivale*, *Impatiens parviflora*, *Jacea pratensis*, *Knautia arvensis*, *Leonurus cardiaca*, *Leucojum vernum*, *Mentha arvensis*, *Moehringia trinervia*, *Poa angustifolia*, *Valeriana dioica*, *Valeriana officinalis*. Jedná se ve dvou případech o plevele – *Atriplex patula*, *Impatiens parviflora*, které mohly být eliminovány např. pravidelným kosením nebo vypletím. V některých případech se jedná buď o ohrožené druhy naší flóry, uvedené v příloze č. II vyhlášky MŽP ČR č. 395/92 Sb. např. *Leucojum vernum*, *Dactylorhiza longebracteata* nebo v červeném seznamu ohrožené květeny ČR (návrh druhé verze, Holub 1995), např. *Valeriana dioica*. *Dactylorhiza longebracteata* byl nalezen v roce 1986 pouze jeden exemplář. V případě Abtovou udávaného (Abtová 1986) druhu *Valeriana officinalis* se s největší pravděpodobností jedná o druh *Valeriana excelsa* subsp. *sambucifolia*.

Naopak řada druhů, které byly v PP Kytlice r. 2000 nalezeny, nejsou v roce 1986 Abtovou vůbec uváděny. Druhy nalezené v roce 2000 jsou očíslovány. Nově nalezené byly tyto druhy: *Acer platanoi-des*, *Acer pseudoplatanus*, *Acetosella multifida*, *Achillea millefolium*, *Alnus incana*, *Angelica sylvestris*, *Aquilegia vulgaris*, *Avenella flexuosa*, *Bellis perennis*, *Calamagrostis villosa*, *Cardamine amara*, *Carex canescens*, *Carex echinata*, *Carex nigra*, *Carex panicea*, *Cerastium holosteoides*, *Cirsium arvense*, *Equisetum palustre*, *Eriophorum angustifolium*, *Fagus sylvatica*, *Festuca pratensis*, *Filipendula ulmaria*, *Fragaria vesca*, *Frangula alnus*, *Fraxinus excelsior*, *Galium mollugo*, *Galium palustre*, *Galium saxatile*, *Geranium robertianum*, *Glechoma hederacea*, *Glyceria declinata*, *Hesperis matronalis*, *Hieracium murorum*, *Holcus mollis*, *Hypericum maculatum*, *Chamerion angustifolium*, *Impatiens noli-tangere*, *Juncus acutiflorus*, *Juncus conglomeratus*, *Juncus effusus*, *Lamium album*, *Lamium purpureum*, *Lapsana communis*, *Larix decidua*, *Lathyrus pratensis*, *Linaria vulgaris*, *Lotus corniculatus*, *Lotus uliginosus*, *Luzula multiflora*, *Luzula pilosa*, *Lysimachia nemorum*, *Lysimachia punctata*, *Maianthemum bifolium*, *Molinia caerulea*, *Myosotis palustris*, *Narcissus pseudonarcissus*, *Oxalis acetosella*, *Petasites albus*, *Phalaroides arundinacea*, *Picea abies*, *Pilosella aurantiaca*, *Plantago major*, *Poa annua*, *Poa trivialis*, *Populus tremula*, *Prunella vul-*

garis, *Prunus domestica*, *Pulmonaria officinalis*, *Pteridium aquilinum*, *Reynoutria japonica*, *Rubus idaeus*, *Salix alba*, *Salix aurita*, *Salix caprea*, *Sambucus racemosa*, *Sonchus arvensis*, *Sorbus aucuparia*, *Stachys sylvatica*, *Stellaria media*, *Stellaria uliginosa*, *Symphoricarpos albus*, *Syringa vulgaris*, *Telekia speciosa*, *Thlaspi coerulescens*, *Trifolium medium*, *Trisetum flavescens*, *Tussilago farfara*, *Urtica dioica*, *Vaccinium myrtillus*, *Valeriana excelsa* subsp. *sambucifolia*, *Veronica beccabunga*, *Veronica chamaedrys*, *Veronica officinalis*, *Veronica persica*, *Vicia cracca*, *Vicia sepium*, *Viola reichenbachiana*. V roce 2000 bylo nalezeno o 98 druhů vyšších rostlin více než v roce 1986. Jedná se např. o dřeviny, které sem pronikají z okolních lesních porostů. Z toho je vidět důležitost každoročního kosení lokality, která by jinak zarůstala náletovými dřevinami a postupně by se měnila v les. Vzrostla druhová diverzita lučních porostů v CHÚ, což opět dokládá důležitost pravidelného sečení jednou ročně. Byly zaznamenány i druhy, uvedené v Červeném seznamu ČR – chlupáček oranžový, orlíček obecný a sítina ostrokvětá. Poblíž vodoteče se šíří invazní druhy křídlatka japonská, kolotočník ozdobný a pámelník bílý. Některé druhy zplaňují, např. narcis žlutý a šerik obecný. Objevují se i nové druhy, které můžeme zařadit mezi plevele, např. hluchavka nachová a rozrazil perský. Vzrostl i počet druhů, které vyhledávají stanoviště s vyšší hladinou spodní vody. Poblíž lesních lemů, které pronikají do okolí PP Kytlice, rostou druhy submezotrofních stanovišť bylinného patra lesa jako např. metlička křivolaká a třtina chloupkatá. K nim přistupují např. borůvka černá, kapraď samec a hasivka orličí.

Druhy zastoupené v chráněném území víceméně indikují svaz *Violion caninae*. Dále by se mohlo jednat o přechody kostřavových a smilkových luk as. *Trifolio-Festucetum rubrae* a *Hyperico-Polygale-tum*. Objevují se zde druhy svazu *Calthion*. Pravděpodobně je zde i fragment společenstva *Junco filiformis-Polygonetum bistortae* a u potoka as. *Chaerophyllo-Petasitetum albi*. Fytcenologické snímky bude třeba v dalším výzkumu doplnit, protože z časových důvodů nebyly v roce 2000 prováděny.

Dlouholetý průměrný počet jedinců *Crocus* agg. na pravé straně MCHÚ ve směru Polevsko – Kytlice je 1200 kusů. Na levé straně se počet pohybuje od 50 do 120 exemplářů a každoročně se o něco zvyšuje.

LITERATURA

- Abtová M. (1986): Botanický inventarizační průzkum CHN Kytlice. – ms., invent. zpráva, depon. AOPK ČR Praha, AOPK středisko Ústí n. L., Správa CHKO Lužické hory Jablonné v Podj., 14 p.
- Culek M. (editor) a kol. (1996): Biogeografické členění České republiky. Enigma, Praha, 1996.
- Čvančara A. (1983): Výsledky taxonomického studia severočeských populací z okruhu *Crocus vernus* agg. – ms., depon. AOPK ČR Praha, AOPK středisko Ústí n. L., Správa CHKO Lužické hory Jablonné v Podj.
- Demek J. (editor) a kol. (1987): Hory a nížiny. – Academia, Praha, 1988.
- Dostál J. (1989): Nová květena ČSSR. 1. - 2. díl, Academia, Praha.
- Holub J. [ed.] (1995): Červený seznam ohrožené květeny ČR, návrh 2. verze. – Ms., pracovní materiál konference ČBS, Praha.
- Honců M. – Kuncová J. (1969): Nové naleziště šafránu Heuffelova v severočeském kraji. Ochrana přírody, 24, příl. č. 1, p. 3, 1969, Praha.
- Maršáková M. et al. (1987): Metodika inventarizačního průzkumu chráněných území, Praha.
- Quitt E.(1971): Klimatické oblasti Československa – *Studia geographica*, Brno, GÚ ČSAV, 16 : 7 - 20.

SUMARY

The inventory of the vegetation of the Nature reserve Kytlice

Marta Plánská

In 2000 in the Nature Reserve Kytlice 172 species of higher plants had been detected. On the contrary, several taxones, e. g. the species *Leucojum vernum* and *Dactylorhiza longobracteata* endangered in the Czech Republic or the species *Valeriana dioica* contained in the Red list of the Czech Republic (draft of the second edition Holub 1995), found in 1986 were not registered. As compared with 1986 in 2000 had been found 98 additional species of higher plants. The species diversity of the meadow vegetation grew higher. Also *Hieracium aurantiacum*, *Aquilegia vulgaris*) and *Juncus acutiflorus* contained in the Red list of the Czech Republic, had been registered. The number of individuals of *Crocus* Agg. averaged in the course of several years in the part of the nature reserve at the right side of the road from Polevsko to Kytlice amounted to about 1200 plants. On the left side of the same road between 50 and 120 were found was and is increasing from year to year by several individuals.

RESUMÉ

Erkundung zur Bestandsaufnahme des Naturdenkmales Kytlice

Marta Plánská

Im Jahre 2000 wurden im Naturdenkmale Kytlice 172 Arten höherer Pflanzen gefunden. Im Vergleich mit den Funden des Jahres 1986 sind einige Taxone, z. B. die in unserer Flora gefährdeten Arten *Leucojum vernum* und *Dactylorhiza longobracteata* oder die in der Roten Liste der gefährdeten Flora der ČR (Entwurf der zweiten Fassung, Holub 1995) angeführte *Valeriana dioica* nicht gefunden worden. Im Jahre 2000 wurde eine um 98 höhere Zahl von Arten höherer Pflanzen als im Jahre 1986 gefunden. Es stieg die Artenvielfalt der Wiesenvegetation. Es konnten jetzt auch die in der Roten Liste der ČR angeführten Arten - *Hieracium aurantiacum*, *Aquilegia vulgaris* und *Juncus acutiflorus* - registriert werden. Die über mehrere Jahre gemittelte Individuenzahl von *Crocus* Agg. auf der rechts von der Strasse Polevsko - Kytlice (Blottendorf - Kittlitz) liegenden Seite des Schutzgebietes beträgt 1200 Individuen, auf der linken Seite der Strasse bewegt sich ihre Zahl zwischen 50 und 120 Individuen und steigt jedes Jahr um einige Individuen an.

MATERIÁL

XXII. STRÁŽNÍ PRAPOR A VÁLEČNÉ DENÍKY JEHO JEDNOTEK (23. 9. – 11. 11. 1938)

František Cvrk

V průběhu let 1936 – 1938 byl budován systém opevnění, který měl zajistit ochranu hranic proti nepřátelskému vpádu. Byl vytvářen jednak systémem objektů těžkého opevnění – pevnosti, dělostřelecké sruby ap., jednak několika liniemi lehkého opevnění, kterou tvořily lehké betonové pevnůstky, tzv. řopíky vz. 36 a 37. Souběžně byly jako první obranný sled vytvářeny speciální vojenské jednotky - hraničářské pluky, určené k obsluze a hájení objektů těžkého opevnění. Z části jejich příslušníků byly pak sestavovány strážní prapory (SP), jejichž hlavním úkolem, jak již vysvítá z názvu, bylo střežení postupně dobudovávaných objektů lehkého opevnění (l.o.). Na přelomu let 1937-1938 prošel tento systém v zájmu vyšší bojové pohotovosti řadou změn, neboť nově utvářené strážní prapory byly již zřizovány jako taktické jednotky, jejichž úkolem nebylo pouze střežení obranného pásma, ale v případě potřeby i jeho obrana. Tomu odpovídalo i jejich složení, dislokace, výcvik a výzbroj, které zaručovaly nejen ostrahu, ale především možnost okamžitého obsazení a hájení objektů alespoň pohotovostními osádkami. Změny se plně prosadily na jaře 1938, kdy většina strážních praporů zaujala svá nová stanoviště. Přes svou relativní samostatnost byly strážní prapory po operační i zásobovací linii přiřčeny k plukům, pod něž oblast jejich nasazení spadala. Nově se řešil i způsob doplňování těchto jednotek na plné bojové stavy. Státně spolehliví záložníci z bezprostřední blízkosti opevněného prostoru byli povoláváni zvláštními žlutými povolávacími lístky do vystrojovacích středisek (každý prapor měl své), kde se pro ně skladovala nejen výstroj, ale i munice, granáty, lehké a těžké kulometry ap. Odtud pak byli přidělováni k jednotlivým rotám.^{1/}

Dislokace strážních praporů se však vymykala tehdejší praxi rozmisťování armádních jednotek, neboť byly umisťovány do bezpro-

střední blízkosti obranné linie, tudíž mimo stálá kasárna. Z toho vyplývalo, že pro ně byly zřizovány provizorní kasárna či ubytovny v místech, do nichž nebyla žádná pravidelná jednotka dislokována – hostince, uvolněné sklady, průmyslové objekty ap., a to převážně v menších městech či dokonce vesnicích.

K takto koncipovaným jednotkám náležel i Strážní prapor XXII, který byl zřízen MNO k 28. 2.1938 jako součást p. pl. 42 (Terezín) s velitelským stanovištěm v Kamenickém Šenově.^{2/} Prapor měl vlastní velitelství a tvořily ho 4 roty, přičemž jejich dislokace byla následná:

velitelství praporu a 4. rota (strážní a kulometná): Kamenický Šenov, okres Děčín

1. rota:	Česká Kamenice
2. rota:	Falknov - Kytlice
3. rota:	Röhrsdorf (Svor), 1 četa Nová Huť

Důstojníci přišli k praporu od různých útvarů, ale mužstvo, alespoň v době zřízení praporu, tvořili výlučně příslušníci horského pluku 1 z Oravy (Dolní Kubín), což se také odrazilo v jeho národnostním složení: 6 Čechů, 290 Slováků, 142 Němců a 2 Rusíni. Naproti tomu důstojníci byli téměř výlučně Češi.^{3/} Po dislokaci praporu do Kamenického Šenova a jeho okolí byl jeho početní stav k 15. březnu 1938 následující: 20 důstojníků, 4 rotmistři a 440 poddůstojníků a vojinů (vesměs presenční služba). Tento stav v podstatě odpovídal tabulkovým stavům MNO pro strážní prapory v období míru (pohotovostní stav), které stanovovaly následující počty: prapor – 21 důstojníků, 6 rotmistřů, 18 dělesloužících, 133 poddůstojníků a 296 vojinů presenční služby – celkem 429 mužů; pro roty pak 5 důstojníků, 1 rotmistra, 5 dělesloužících, 38 poddůstojníků a 80 vojinů základní služby – celkem 118 mužů. V průběhu roku v souvislosti se zhoršováním vnitřní i mezinárodní situace byl početní stav praporu postupně zvyšován a v době vyhlášení mobilizace v září 1938 byly početní stavy jednotlivých rot většinou vyšší než celého praporu v březnu.^{4/}

Velitelem Strážního praporu XXII byl jmenován major pěchoty Jan Žižka od pěšího pluku (p.pl) 40, veliteli rot: 1. – štábní kapitán pěchoty Bohumír Hesoun, 2. – škt. pěch. František Řezníček, 3. – škt. pěch. Arnošt Kotrlík, 4. – por. pěch. Vladimír Holý. Veliteli čet byli převážně podporučíci presenční služby, profesionálních důstojníků (poručíků) bylo jen pět.

Velitelství praporu se nacházelo ve vyklizených prostorách skladů Jílkovy sklárny v Kamenickém Šenově, kde byla ubytována i 4. rota

(strážní a kulometná); velitelství jednotlivých rot a ubytovny mužstva byly dislokovány do center úseků, které jim byly svěřeny: 1. rota – Česká Kamenice – pravděpodobně v městském pivovaře; 2. rota – Falknov – Kytlice – v hostincích čp. 31 (Olga Vetterová) a čp. 14 (hostinec „U bílého beránka“); 3. rota – Svor – hostince čp. 9 (kancelář, sklady, kuchyň, stáj), čp. 8 (1. četa a část 3. čety) a čp. 184 (4. četa, část 3. čety, vězení), 2. četa byla dislokována do centra obrany úseku – na Novou Huť, kde byla ubytována v hájovně. Všechny uvedené prostory byly pronajmuté a armáda za ubytování platila dojednanou náhradu na základě uzavřených smluv podle ubytovacího zákona č. 248/1920 Sb.^{5/}

Jednotlivé roty zaujaly svá stanoviště 1. 3. 1938, tedy v období, kdy většina objektů lehkého opevnění nejenže ještě nebyla dokončena, ale jejich přesný počet a umístění se teprve upřesňovaly (v zimě 1937/1938 byla výstavba objektů přerušena a stavební práce byly opětovně zahájeny až 15. března 1938, řešila se výstavba objektů 2. pásma obrany). Hlavním úkolem nově utvořeného strážního praporu se tak stalo střežení této budované linie tj. stavěných i dokončených objektů, stavebního materiálu, ale i ochrana celého pásma před špionáží a diverzí. Objekty v této době sice ještě nebyly vybaveny bojovými prostředky (kulometry), ale nebylo kolem nich ani vybudováno ochranné pásmo: kulometná postavení, drátěné či pevné překážky, spojovací okopy ap. Výstavbu většiny těchto zařízení, hlavně však drátěných překážek a čištění palebních průseků prováděli v průběhu jara a léta 1938 příslušníci jednotlivých strážních rot sami, a tato činnost se pro ně stala vedle střežení objektů další důležitou součástí jejich působení v obranném pásmu.^{6/}

XXII. strážní prapor navíc hájil velice exponovaný úsek obranného pásma: uzávěru Šluknovského výběžku, kudy procházelo několik důležitých komunikací do Německa čili jednu z velice důležitých linií ochrany státních hranic. Ostraha této linie v délce cca 20 km byla rozdělena mezi tři rot praporu, jejichž úseky byly přesně vymezeny, a to včetně výčtu pevnůstek, které chránily, popřípadě bránily: 1. rota: Jetřichovice – Dolní Chříbská s centrem obrany na křižovatce u Studeného; 2. rota: Dolní Chříbská – Falknov s těžitem obrany na Křížovém Buku; 3. rota: Falknov – Milštejn s centrem obrany na Nové Huti (Šebru). Na západním okraji byl prapor posílen 11/42 rotou, ubytovanou v Janské, která střežila úsek Dolský Mlýn – Všemily. Šířka jednotlivých úseku byla 5 - 7 km.^{7/}

Počátky působení praporu provázela řada nedostatků, z nichž některé přetrvaly až do konce jeho zdejšího působení: chyběly psací stroje nejen u rot, ale i na velitelství praporu, velkým problémem byla doprava: prapor neměl přiděleno ani jedno motorové vozidlo, takže všechny přesuny se děly pěšky (včetně nástupů do pevnůstek a dopravy vybavení pro ně), velitelé rot měli přiděleného jízdního koně, přičemž ale chyběla jízdní kola pro velitele čet a spojky; teprve v průběhu doby bylo veliteli praporu přiděleno malé osobní auto, lékař dojížděl k rotám vlakem ap. Další nedostatky byly ještě vážnější: prapor neměl vlastní střelnici pro ostré střelby, chyběly protiplynové masky, vázl přísun munice, vojáci německé národnosti nebyli prověřeni, i když konali strážní službu u objektů l.o., některým pevnůstkám chyběly dveře či ventilátory atd.^{8/}

První zatěžkávací zkouškou se pro strážní prapor staly události v průběhu května 1938, kdy rostoucí počet nepřátelských akcí ze strany sudetoněmeckých organizací, stupňující se požadavky SdP, ale i akce hitlerovského Německa (manévry poblíž hranic) přinutily československou vládu k ráznému opatření: vyhlášení částečné mobilizace s následným obsazením pohraničního pásma. V rámci této akce došlo k doplnění početního stavu strážních praporů a k aktivaci jednotek Stráže obrany státu (SOS). Pro posílení ochrany hranic byly zřízeny na exponovaných místech pozorovatelný a na některých železničních stanicích letecké hlásky. Tato opatření byla provedena i u XXII/42 praporu: a) 21. 5. 1938 byla zřízena stálá pozorovatelná na vrcholu Studeného, umístěná na železném rozhledně a pro ubytování stálé hlídky (1 + 3) sloužila k ní přiléhající chata s restaurací; službu zajišťovala 1/XXII rota, b) byla zřízena letecká hláska na nádraží ve Svoru o síle 1+ 3 mužů.^{9/}

K podstatnějším změnám však došlo až počátkem září. Již počátkem září byla učiněna nezbytná opatření pro doplnění jednotek záložníky. Vystrojovací středisko bylo umístěno do provizorních kasáren v Kamenickém Šenově, kde pro záložníky bylo připraveno potřebné vystrojení a vyzbrojení z depozitních zásob p. pl. 42. Po vystrojení byli odtud záložníci odesíláni k jednotlivým rotám. K 15. září se v kamenickošenovském vystrojovacím středisku presentovalo, bylo vystrojeno a k jednotlivým rotám přiděleno celkem 745 mužů: 1/XXII – 124 mužů, 2/XXII – 200, 3/XXII – 180 a k 11/42 rotě (doplňovala stav strážního praporu) – 130, zbyvajících zůstali v K. Šenově u velitelství praporu.^{10/} S jejich příchodem se částečně změnil i denní režim jednotek v pásmu l.o. Bylo stanoveno, že strážní službu v objektech

budou sloužit pouze poplachové (pohotovostní) osádky. Zbytek mužstva byl soustředěn v táborech zřízených na vhodných místech v rámci úseků jednotlivých čet tak, aby z nich byl snadný a rychlý přístup ke všem objektům. Zde probíhal výcvik a výuka, a to zejména právě zmíněných záložníků; vedle toho se pokračovalo v opevňovacích pracích a úpravách terénu. A jako perlička nových předpisů: *„...nesmí být způsobeny žádné škody. Pokud jsou nutny ohně, používat jen nepotřebného klesť.“*^{11/}

Jak vyplývá z válečných deníků praporu a jednotlivých rot bylo posílení záložníky velice výrazné a v době vyhlášení mobilisace 23. 9. 1938 dosáhl početní stav praporu téměř válečných hodnot: prapor – 33 důstojníků, 6 rotmistrů, 1677 mužstva (nejvyšší stav pak 2197 mužů), u rot 6 důst., 1 rtm. a kolem 470 mužstva, tudíž oproti „mírovému“ stavu zvýšení 4 - 5 násobné.^{12/} V rámci mobilisace bylo vyhlášeno i heslo „Orlík – „O“, které značilo plnou pohotovost všech jednotek a okamžité obsazení objektů lehkého opevnění válečnou osádkou, t.j. 7 muži, zaujetí dalších obranných pozic (kulometná hnízda), pohotovost pro všechny zálohy, posílení stráží atd. Obrannou linii SP XXII navíc posílily jednotky SOS, které po událostech z 22. a 23. září byly staženy z celého Šluknovského výběžku a byly přiděleny k jednotlivým rotám jako předsunuté polní stráže. Jinak byl celý výběžek bez československých vojenských i policejních jednotek. Před obrannou linií byly umístěny pouze tzv. roznětové hlídky, které chránily podminované objekty v předpolí, zejména mosty na přístupových komunikacích (např. Dolní Poustevna). Jejich postavení bylo obzvláště obtížné, protože byly často předsunuty až o několik kilometrů a vystaveny soustavným útokům henleinovců.^{13/}

Centry obrany jednotlivých rot se v úseku SP XXII staly důležité křižovatky a sedla, jimiž probíhaly důležité komunikace: 1. rota: křižovatka u Studeného, kde se stavěly i objekty druhého pásma obrany; 2. rota: sedlo Křížový Buk, přes nějž vedla důležitá silnice z Č.Kamenice do Varnsdorfu – těžký silniční zátaras; 3. rota – Stožecké sedlo (Schöber), kudy vedla hlavní komunikace od hranic na Českou Lípou - těžký silniční zátaras, pevné překážky, protitankové dělo ap. Zbývající úseky vedly lesem a velice členitým terénem, což obranu sice velice stěžovalo – malá viditelnost, nutnost budovat průseky, nepřehlednost ap., ale na druhé straně znemožňovalo použití těžkých zbraní a mechanizovaných jednotek. Všechny tyto skutečnosti činily službu u SP XXII velice náročnou jak po fyzické, tak

i psychické stránce. Jak ostatně vyplývá z některých údajů z deníků, tak zejména ze vzpomínek škpt. Kotrlíka (rukopis, nepublikován), byla služba u praporu natolik vyčerpávající, že vojáci vítali příchod záložníků jako vysvobození, i když bylo jasné, že jejich příchod značí přiblížení se válečného střetu.^{14/} To byla také situace, jíž válečné deníky jednotek SP XXII začínají, a proto další líčení bude ponecháno jim.

O výstavbě obranných opevnění, ale i o událostech kolem mobilizace v září 1938, Mnichovské dohodě a jejích důsledcích – odstoupení pohraničního území včetně opevnění, ústupu vojenských jednotek a předání objektů německé armádě atd. bylo napsáno již mnoho knih, pojednání či publikována řada vzpomínek, ale jen velice málo z nich přináší bezprostřední vyličení života jednotek československé armády, kterých se uvedené události dotkly zcela bezprostředně, tedy jednotek, které tvořily prvou linii obrany a chránily hraniční pásmo. O to cennější jsou bezprostřední svědectví, která nám přináší níže publikované válečné deníky složek SP XXII, které jsou součástí písemností praporu, které obsahují mnoho dokumentů dokládajících existenci zmíněného praporu od jeho počátku v únoru až k jeho zániku v listopadu 1938. Tyto písemnosti jsou pak součástí fondu MNO 1938, Hlavní štáb, který je uložen ve Vojenském historickém archivu v Praze.

Zmíněné deníky byly psány velitelstvím a jednotlivými rotami v období od 23. 9. 1938 do 11. 11. 1938 a zachycují tudíž zlomové období v existenci praporu: mobilizaci, přípravu k obraně, zradu a následnou evakuaci objektů, etapy ústupu až po zaujetí stálých pozic na nově vytyčené státní hranici 10. 10. 1938. Zbývající část deníků obsahují již jen líčení příprav likvidace praporu. Až na 2. rotu jsou dochovány deníky všech složek praporu: a) velitelství praporu – přináší sice souhrnné hlášení za celý prapor, ale v dosti zhuštěné podobě; b) 1. roty – poměrně značně obsáhlý s celou řadou velice cenných údajů: početní stavy roty, přehledy výzbroje, denní činnosti, přepis řady rozkazů, které rota dostávala atd.; c) 3. roty – je sice stručnější (chybí např. číselné údaje), ale vzhledem k tomu, že zachycuje události na nejexponovanějším úseku, jsou údaje v něm obsažené obzvláště cenné; d) 4. roty – je velice stručný a jen rámcově dokresluje celkovou situaci. Vedle těchto oficiálních dokumentů existuje i dokument neoficiální: rukopis vzpomínek pplk. Kotrlíka (bývalý velitel 3. roty) z roku 1976, které svým obsahem významně doplňují údaje deníků: život a práce v úseku opevnění, život v „posádkovém“

městě Svoru, některé konkrétní události v denících zmíněných jen okrajově či vůbec ne atd.

Vzhledem k rozsahu příspěvku nejsou deníky publikovány v plném rozsahu: vypuštěny či zkráceny jsou téměř všechny záznamy z období mezi 12. 10. až 11. 11. 1938, kdy prapor po zaujetí postavení na nových hranicích republiky přešel k běžné rutinní vojenské službě – stráže, výcvik ap. Jsou pouze zachyceny poslední dny praporu a jeho rot před jejich rozpuštěním počátkem listopadu 1938.

1

Strážní prapor XXII
(od 1/X 38 IV/42 prapor)

Sešit 1
Rok 1938

Válečný deník

Tento válečný deník vedl od 23. září 1938 do listopadu poručík pěchoty Otakar Synek

(vo. 42. p.p. BOŽENA, XXII. s.p. BERNARD, 1/33 bat. TOMÁŠ)

Kam. Šenov (Steinschönau)

23. září 1938

Početní stav: 33 důstojníků, 6 rotmistrů, 1677 mužů, 26 těžkých kulometů, 297 lehkých kulometů. Posilové prostředky: minometná četa (2 minometry 8 cm), kanonová četa (4 pěch. kanony 3,7 cm), 1/3 děl. baterie (1 dělo 8 cm); v Chřibské zákopnická četa s pohotovostním oddílem (1 četa pěší na autech a 3 tanky), u 3/XXII roty obrněný vlak. Veliteli SP je podřízena také 11/42 rota.

Podrobný výkaz počtu jednotlivých rot v příloze č. 1. (není dochována)

Mobilizace vyhlášená čsl. rozhlasem ve 22.30 hod. zastihuje Strážní prapor XXII v obsazení hlavního postavení za „O“¹⁵/ na čáře podle připojené speciální mapy Varnsdorf (přil. č. 2 – není dochována).

Telegrafické oznámení mobilizace úřední došlo na velitelství SP XXII do Kamenického Šenova po půlnoci následujícího dne.

Kamenický Šenov

24. září 1938

V 00.15 hodin došel telegram s rozkazem o vyhlášení mobilisace. SP XXII není třeba mobilisovat, neboť již na základě § 22 dosáhl potřebného počtu osob. Z jeho počtu odcházejí čtyři 12/42 roty ke

III/42 praporu,^{16/} pro který štkp. Štverák odváží z velitelství v Kamenickém Šenově v 04.00 hod. bednu s mobilisačními spisy. V předchozích několika dnech vyvinuta byla zvýšená činnost za účelem dohotovení hlavního postavení. Prováděny urychleně práce k vybudování drátěných překážek (po většině trojstěnných) po celém úseku tam, kde nebyly dosud hotovy překážky permanentní. Před-sunuté jednotky se stahují na nebo za čáru lehkého opevnění. Tak I/47 praporu (vel. mjr. pěch. Kloc), který předcházejícího dne byl přesunut za účelem potlačení nepokojů do prostoru Chřibská - Krásná Lípa - Varnsdorf, opouští předpolí (výběžek šluknovský) a vrací se do zázemí v 05.00 hod. skrze Křížový Buk.^{17/} Před čarou l.o. zůstává pouze zákopnická četa p.pl. 42., velitel por. Šípek, s pohotovostním oddílem ve Chřibské, odkud se v pořádku vrátila asistenční rota, utvořená z jednotek SP (od 1., 2., 3. a 4. roty po 1 četě) pod velením škpt. Rýpara od VSD v České Kamenici (četa npor. Gregušky od 4./XXII. roty přijela do Kamenického Šenova v 03.00 hod. na civ. nákladním autě).

Jednotky SOS shromažďující se na jednotlivých SV rot (jednak v Nové Huti, u Kříž. Buku, České Kamenici, některé i v Kamenickém Šenově), odkud jsou však dirigovány k jednotlivým rotám.

V 10.00 hod. dopoledne prochází Kamenickým Šenovem III/42 prapor z Rumburku a pochoduje dále do České Lípy. Během dopoledne hlásily se na velitelství SP rámce I., II., a III. praporu civ. pracovníků. Z jednotek SOS, doplněných vojiny SP, vytvořen před pásmem l.o. pozorovací sled. Hlášeno v 15.00 hod. velitelství pluku, celková situace zakreslena na oleátě (není přiložena).

V 16.00 hod. projela Kam. Šenovem skupina 4 tanků a asi 1 pěší rota na nákladních autech z České Lípy - směr Křížový Buk a šluknovský výběžek.

Povšechná nálada mužstva dobrá, zvláště výprav do předpolí za účelem zjednání pořádku a k ochraně státního majetku mužstvo se rádo zúčastňuje.

Kamenický Šenov
25. září 1938

Početní stav: 32 důstojníků, 6 rotmistrů, 1941 mužů, 321 lehkých kulometů, 14 těžkých kulometů. Posilové prostředky tytéž jako dne předchozího.

Předány velitelství pluku zprávy o akcích a postupech skupiny vyslané do prostoru před pásmo hlavního opevnění (města: Chřib-

ská, Krásná Lípa a Varnsdorf). V 6.00 hod. došel od velitelství Dominik rozkaz o evakuaci šluknovského výběžku.^{18/} Jinak zvláštních událostí během dne nebylo.

Pracuje se intenzivně na úpravě předpolí a stavbě drátěných překážek. Práci zahájily také pracovní prapory z civilních pracovníků (v úseku praporu 3).^{19/}

Kamenický Šenov
26. září 1938

Početní stav nezměněn, posilové prostředky tytéž jako dne 24. září. V Kamenickém Šenově situace nezměněna, klid a pořádek v každém směru zachován. V noci vysílány městem hlídky (denně).

Kamenický Šenov
27. září 1938

Početní stav: 33 důstojníků, 6 rotmistrů, 2114 mužů, 46 koní, 20 těžkých kulometů, 319 lehkých kulometů.^{20/}

Posilové prostředky: minometná četa, kanonová četa, 1 četa 1/3 dělostřelecké baterie, v Chřibské zákopnická četa s pohotovostním oddílem (1 četa pěší na autech a 3 tanky), u 3. roty obrněný vlak. V 9.00 hodin žádá vel. 3/XXII roty o vyslání pohotovostního oddílu do Varnsdorfu.^{21/} Jeho požadavek hlášen vel. pluku. Ve 12.00 hod. předloženo hlášení nejnutnějších potřeb pro úsek velitelství Božena. (Viz příl. 4. – není přiložena)

V 17.00 hodin hlásí velitel Tomáše (děl. baterie) příchod doplňku mužstva současně s označením jednotky 1/33 děl. baterie. Vel. Boženy hlásí postup prací na objektech I. o. (Viz přílohu 5. – není přiložena)

Kam. Šenov
28. září 1938

Početní stav: 35 důstojníků, 6 rotmistrů, 2093 mužů, 46 koní, 18 těžkých kulometů a 315 lehkých kulometů. Posilové prostředky stejné jako 27. IX.

V 07.00 hod. nařízena podřízeným jednotkám krajní pohotovost a ostrážitost v celém úseku. U všech rot se intenzivně pracovalo na dokončení drátěných překážek tam, kde nebyly ještě permanentní hotovy. Velitel divize prohlížel stav překážek u 11. roty.^{22/}

V 17.00 hodin informuje proviantní důstojník pluku velitele Bernard o zaopatřování benzínu pro civilní vozidla, jež v době mobili-

zace používá vojenská správa. Absolutní šetření s pohonnými hmotami. Každá spotřeba benzínu musí být úředně odůvodněna a účty předloženy HS. Rovněž i za používání civ. aut musí voj. správa majitelům platiti.

Kam. Šenov
29. září 1938

Početní stav: 38 důstojníků, 6 rotmistrů, 2199 mužů, 134 koní, 20 těžkých kulometů a 320 lehkých kulometů. Posilové protředky tytéž jako 28. září.

Velitelé pracovních praporů uvědoměni o vyzvednutí potřebné zálohy na hosp. správě pluku. Velitelům rot a velitelům čet znovu důrazně připomenuto censurování odesílané pošty mužstvem. Upozornění též na to, že odesílání pošty jiným způsobem není přípustné a přísně zakázané. Přestupky trestejte! Předložen velitelství pluku situační náčrt obsahující hranice rot, SV rot, hovorny, umístění pěších a kulometných čet a všech bojových prostředků, jednotek SOS.

Kam. Šenov
30. září 1938

Početní stav: 38 důstojníků, 6 rotmistrů, 2114 mužů, 141 koní, 20 těžkých kulometů a 320 lehkých kulometů. Posilové protředky jako předešlého dne.

Asi ve 03.00 hod. byla napadena stráž v Dolním Gruntě čítající 40 mužů oddílem Ordnérů v síle asi 50 mužů, kteří na naši jednotku stříleli z pušek a automatických kulometných pistolí. Na naší straně dva zranění - dopraveni do České Lípy.^{23/}

Odpoledne byla rozhlasem rozšířena zpráva o postoupení části území republiky Německu, která působila na všechny drtivě.

Havarovalo přidělené osobní auto vel. praporu na silnici mezi Johnsbachem^{24/} a Českou Kamenicí.

V 18.15 hodin došel rozkaz vel. divize. (Viz příloha č. 6. - není připojen)

Kam. Šenov
1. říjen 1938

Početní stav: 38 důstojníků, 6 rotmistrů, 2197 mužů, 141 koní, 20 těž. kulometů a 320 leh. kulometů. Posilové protředky tytéž jako předešlého dne.

Rozšíření proslav arm. gen. Krejčího - zachování autority od důstojníků, rotmistrů a poddůstojníků, přesto však srdečný a přátelský poměr k mužstvu.

Dnešním dnem byla zavedena polní pošta a zrušeno odesílání pošty prostřednictvím poštovních úřadů. Pro pěší pluk 42 stanovena polní pošta 3. Počínaje dnem 1. října je přejmenován strážní prapor XXII na IV/42 prapor a 1., 2., 3. a 4. rota na 13., 14., 15. a 16/42 rotu.

V 09.00 hodin nařízeno velitelstvím Božena vydati zabavené radioaparáty. Předáno k provedení místní poště. Vel. III/42 praporu předáno v České Lípě 16 000 Kč a ZH plán pluku.

Docházejí rozkazy, jež jsou pravým opakem předchozích. Vláda republiky rozhodla se zabránit válce a plnit loyálně převzaté závazky - rozkaz hlavního velitele. Velitelstvím pluku nařízeno přerušit veškeré práce na obranných postaveních - pracovní tábory zůstávají na svých místech.^{25/}

Kam. Šenov
2. října 1938

Početni stav: 38 důstojníků, 6 rotmistrů, 2197 mužů, 141 koní, 20 těžkých kulometů a 320 lehkých kulometů. Posilové prostředky: minometná a kulometná četa, 1/33 děl. baterie, v Chříbské 1 četa pěší na autech a 3 tanky, u 3. roty obrněný vlak.

Zahájeny přípravy k evakuaci 1. o. Rozkaz vel. praporu pro přípravu k evakuaci čj. 777/31 Taj. 38 - viz příl. č. 7. (není přiložena)^{26/}

Kanonová a minometná četa odeslány do České Lípy. Započato s demontáží ježků, během dne naloženo na přisunuté vagony střelivo a veškeré zařízení objektů. Všechny práce jsou prováděny s největším urychlením, poněvadž doba vymezená k provedení vlastní evakuace byla velmi krátká. Od 13., 14., a 15. roty byli ponecháni v jednotlivých úsecích poddůstojníci s úkolem, aby se zástupci německé armády sepsali přesně inventáře zanechaných ježků a ostnatého drátu. Byli ustanoveni styční důstojníci pro funkci zprostředkovatelskou, kterou v úseku IV. praporu vykonávali mjr. pěch. Votruba, škpt. Rýpar a Cabálek a mjr. žen. Šrom. Posledně jmenovaný zastával však tuto funkci pouze do 5. října 1938, kdy byl odvolán k vel. divise.

Stožáry pro vlajky k uvítání říšského vojska. Plakáty s hákovými kříži.

Pro přesun vydán velitelem praporu rozkaz podřízeným jednot-

kám. Viz přílohu č. 8. (není přiložen)

Horní Libchava

3. října 1938

Početní stav: 27 důstojníků, 6 rotmistrů, 1609 mužů, 5 těžkých kulometů a 220 lehkých kulometů. Posilové prostředky odsunuly se během včerejšího dne a počínaje dnešním dnem nejsou již ve výkazech počtů vedeny.^{27/}

V časných hodinách ranních opouštějí podřízené setniny hlavní obranné postavení a během dopoledne se přemisťují za prozatímně stanovenou demarkační čáru. Velitelství praporu opustilo v 10.30 hodin Kamenický Šenov.^{28/}

V tomto městě, které mělo převážnou většinu německého obyvatelstva, byli jsme ubytováni plných sedm měsíců. Po celou dobu našeho pobytu chovalo se k nám místní obyvatelstvo zcela korektně, městský úřad vycházel nám při všech jednáních ochotně vstříc a ani v těch nejkritičtějších dobách nedošlo k žádným závažným incidentům. Rovněž i rozloučení starosty města, sekretáře a 1 člena zastupitelstva po převzetí budovy kasáren bylo srdečné.

V 11.15 hodin dosaženo nového SV - zámek Horní Libchava.^{29/} Kancelář umístěna v budově správy velkostatku. Zaujetí hlášeno v 11.20 hodin velitelství pluku v České Lípě. Jednotlivá SV podřízených rot: 11/42 rota - Žandov, 13/42 rota - Volfartice, 14/42 rota - Skalice, 15/42 rota - Pihel a 1/33 děl. baterie - Č. Lípa.

Z příslušníků SOS, finanční stráže a četníků vytvořeny na komunikacích celní úřady.^{30/}

Ubytování gázistů a mužstva velmi dobré, morálka dobrá.

Horní Libchava

4. října 1938

Početní stav: 31 důstojníků, 6 rotmistrů, 1731 mužů, 5 těžkých a 180 lehkých kulometů.

Vel. Boženy stanoven postup při opouštění vyklizovaného pásma. Toto opouštějí poslední těsně před příchodem německého vojska orgány policie a četnictva. Byly zřízeny pasové prohlídky. Jeví se povšechně snaha provést čl. peníze a nakoupiti za ně na našem území zboží. Včera v 19.00 hod. obsazen byl Kamenický Šenov 10. pěším plukem z Drážďan.

Šéflékařem pluku nařizeno odsouvati vážně nemocné do Mladé Boleslavě.

Horní Libchava (Ober Liebig)

5. října 1938

Početní stav: 31 důst., 6 rtm., 1508 mužstva, 5 těžkých a 168 lehkých kulometů.

Doplněn rozkaz z předešlého dne: raněné a nemocné odesílejte vlastními dopravními prostředky na SV pluku do České Lípy. V 17.30 hodin hlášen počet vozů a polních kuchyní.

Na zadní straně výkazu počtu hlášení zběhové od 13. roty - 3 muži, od 11. roty - 8 mužů, od 15. r. - 4 muži, od děl. baterie - 12 mužů.

Na všechny příslušníky IV/42 praporu bolestně zapůsobil proslov vysílaný rozhlasem, v němž se druhý prezident republiky Dr. Eduard Beneš vzdal svého úřadu.

Horní Libchava

6. říjen 1938

Početní stav: 31 důst., 6 rtm., 1491 mužů, 5 těžkých a 168 lehkých kulometů.

Hlášena vel. pluku (Božena) zpráva velitele 11. roty: Na silnici Benešov - Žandov v prostoru osady Brlohy se provádí ve větší míře pašování - 3/42 rota nechť zařídí vše potřebné - jedná se o úsek sousedního praporu. Jiných událostí toho dne nebylo.

Horní Libchava

7. říjen 1938

Početní stav: 30 důst., 6 rtm., 1501 mužů, 5 těžkých kulometů a 158 lehkých.

Přivedl šrtm. zbroj. Jan Chmelík z České Lípy z vel. pluku 19 vozů, 38 koní s 19 vozky, doplněk praporečnického trénu na mob. počet. Jinak žádných závažnějších událostí nebylo.

Horní Libchava

8. říjen 1938

Početní stav: 30 důst., 6 rtm., 1463 mužů, 153 lehkých a 5 těžkých kulometů.

Přiděleny 4 nákladní vojenská auta pro převezení toreb mužstva při nastávajících delších pochodech. V 15.30 hodin vydán detailní rozkaz k přesunu do nového nástupového postavení. Toto jest také prozatímní. Ve 14.00 hod. přestala děl. baterie 1/33 na krátký čas podléhat veliteli IV. praporu.

Chlum

9. říjen 1938

Početní stav: 26 důst., 6 rtm., 1271 mužů, 153 lehkých a 5 těžkých kulometů.

V časných ranních hodinách prochází H. Libchavou 14/42 rota. V 06.00 hodin odpochovala 16. rota a v 07.30 přemístilo se vel. praporu. V 11.00 hodin dosaženo nového SV Chlum - hlášeno ihned vel. Božena do Dubé. Ve 12.00 hodin vydán 13. - 16. rotě rozkaz pro přesun a zaujetí postavení dne 10. X. 1938.^{31/}

11/42 rotě vydán zvláštní rozkaz pro přesun, neboť zítřejším dnem počínaje odchází tato setnina ze stavu IV/42 praporu a vrací se ke III/42 praporu.

Stránka^{32/}

10. říjen 1938

V 06.00 hodin opuštěn Chlum. V 06.30 hod. prochází IV/41 prapor Dubou a pochoduje dále do Mšena. Hlášeno vel. pluku. Na severním okraji Dubé shromáždil se celý IV/42 prapor. Fysický stav mužstva dobrý, jednotky ukázněné - morálka dobrá. Poměr mezi gážisty a mužstvem přátelský.

V 08.40 - Dosaženo nového SV - Stránky u Mšena - hlášeno ihned vel. Božena a do Řepína. Do stavu praporu přichází opět 1/33 děl. baterie, která jest umístěna ve Velkém Újezdě. V 18.00 hodin navázáno telefonické spojení se všemi podřízenými jednotkami. Přidělená auta pro převoz toreb odeslána do Mladé Boleslavi. Ve 24.00 hodiny nařízeno vel. pluku zrušení krycích jmen (týká se všech útvarů do pluku včetně) - vyšší velitelství používají krycích jmen dále.

Stránka

11. říjen 1938

Početní stav: 22 důst., 5 rtm., 1140 mužů, 5 těžkých a 95 lehkých kulometů.

Šéflékaři pluku odeslána zpráva 14/42 roty o úmrtí voj. v záloze Mikuláše Šušmana, doplněna zprávou přiděleného lékaře.^{33/}

Podřízeným setninám nařízeno propustiti osoby příslušné do území zabraného německým vojskem.

V 18.30 hodin nařizuje vel. p.pl. 42 odeslání 19 vozů do Dolního Slivna (ne jak původně nařízeno do Rožďalovic). Provedeno 12. X. v 09.30 hodin. Odsun nadpočetné munice provedte do odbočky sbor. zbroj. (OSZ2) Pečky na dráze.

.....

Stránka

31.10.1938

Početní stav: 20 důst., 5 rtm., 400 mužů, 5 těž. a 36 leh. kulo-
metů.^{34/}

Tohoto dne byl odeslán poslední výkaz počtu.

V 08.45 hod. vydán vl. spis čj. 777/127 Taj. 38 - likvidace IV/42.
praporu - nařízení.

Během dopoledne (do 11.00 hodiny) přemísťovaly se podř. setniny
ze svých ubytovacích míst (13. r. ze Skramouše, 14. r. z Vrátna,
15. r. ze Mšena a 16. r. ze Stránky) na nádraží do Mšena, kde bylo
provedeno vagonování a připraven transport do Nymburka, odjel ve
12.00 hodin - velitel špkt. pěch. Arnošt Kotrlík.

Ve 12.00 hodin vrátil se velitel praporu ze Mšena (obdržel od vel.
pluku dispens pro likvidační práce).

.....

Nymburk

6. listopad 1938

V 08.00 hodin shromáždění všech velitelů rot v praporní kance-
láři. Velitelem praporu vydány jednak instrukce k provedení likvi-
dace písemné agendy (rozlišení na písemnosti rotní a posádkové),
jednak direktivy k předávání veškerého materiálu, hlavně evakuova-
ného. Potíže s vyhledáváním posléze jmenovaného jsou stále stejné,
ve velkém množství odsunutého materiálu jest nesnadné nalézt
materiál patřící strážnímu praporu XXII.

Velitelé rot hlásí, že jsou nuceni odeslati osobní záznamy mužstva
přemístěného ke kmenovým útvarům (hor. p. pl. 1, p. pl. 47, 42, 21)
bez zdravotních záznamů - budou odeslány dodatečně.

Válečný deník 1/XXII. roty

Vedl: 23/9. 1938 - 22/10. 38 npor. Schiller Jaromír^{35/}
 22/10. 1938 - 28/10. 38 por. pěch. Civiš Mir.
 29/10. 1938 - 2/11. 38 npor. Schiller Jaromír

Má 72 stran, z toho popsáno 53 stran.

Česká Kamenice 23. 9. 1938

V 22.30 dozvěděla se rota z rozhlasu, že jest nařízena mobilizace. Ihned nařídil jsem poplach a vyhlásil jsem všemu přítomnému mužstvu i gázistům, že jest nařízena mobilizace. Dále jsem uvědomil ihned: velitele 1.- 4. čety v l.o., velitele 11/XXII roty v Jonsbachu^{36/} a velitele děl. baterie v Kunraticích.

Stav roty, stravování 23/9. jako 24/9. 1938.

Česká Kamenice 24. 9. 1938

V 02.00 hod. fonogram: Praha č.89 Mobilizace nařízena, 1. mob. den je dvacátý pátý září. MNO čj. 4602, mob. hláš. sl. 1938. Převzal: npor. Schiller

V 02.05 zaslal jsem potvrzení telegramu nařizujícího mobilizaci přímo MNO Praha.

Stav roty dne 24. 9. 1938: 6 důstojníků, 1 rotmistr, 426 mužů, 2 jezd. koně, 5 soumarů. Zbraně: 227 pušek, 1 těž. kul., 72 leh. kul., 2 kanony PÚV (proti útočné vobbě, tj. protitankové), 2 minomety, 31 pistolí, 6 pistolí raket.

Z tohoto počtu bylo:

U vlastní 1/XXII roty:

6 důstojníků, 1 rtm., 324 mužů, 1 kůň jezd., 72 leh. kul., 188 pušek, 3 pistole, 4 světl.

škpt. Hesoun Bohumil

ppor. Fait

npor. Schiller Jaromír

kpt. Krpata - přidělen rotě - později

vel. prac. praporu

por. Slezák Frant.

ppor. Staroba Josef

od 4/XXII roty: 6 mužů, 2 soumaři, 1 těž. kul., 2 pistole^{37/}

od DZ roty: 2 důst., 78 mužů, 27 pušek, 21 pistolí, 2 kanony PÚV, 2 minomety, 3 soumaři, 2 světel. pist.^{38/}

od spoj. čety: 7 mužů, 6 pušek

VSD (vojenský stavební dozor): 11 mužů, 1 jezd. kůň, 6 pušek, 5 pistolí (pozn. VSD - byl ve stavu naší roty a sice jen mužstvo)

Rota byla rozdělena na dvě části:

Velitel roty s pomoc. družstvem a VSD v kasárnách v Čes. Kamenici

1. - 4. čety s kan. četou, min. četou, kul. družstvem v l.o. v úseku: Všemily (mimo) - Kaltenbach (vto).^{39/}

2) Stravování roty:

Rota vařila: 1) ve stálé kuchyni v České Kamenici (pro pom. družstvo, VSD a pro 3. a 4. četou)

2) v převozně kuchyni v Limpachu^{40/} - odtud odebírala stravu 1. a 2. četa, min., kan. četa a kul. družstvo.

Strava ze stálé posádky byla dovážena karami kul. roty. Strava byla v obou kuchyních dobrá, nebylo stížností na stravování.

3) Činnost jednotky:

Účetní a výkonný rtm. připravují všechen nepotřebný materiál a spisy k náhr. prap. p. pl. 42 do Bělé pod Bezdězem. (Rozkaz SP čj. 809 - I/taj. 38, 323/38).

Čety v l.o. budují drátěné překážky v místech, kde dosud nejsou zřízeny překážky stálé.

4) Nálada jednotky:

Velmi dobrá. Nemocní: 2.

Dnešního dne přišlo 33 příslušníků SOS, kteří ustoupili z výběžku Šluknovského. Ubytoval jsem je v kasárnách. Byli zčásti úplně odzbrojeni. Převzal jsem en bloc pro naprostý nedotatek času materiál překážkový od špkt. Calábka na nádraží.

Česká Kamenice 25/9. 1938

Stav roty: 6 důst., 1 rtm., 471 mužů, 1 jezd. kůň, 5 soumarů.

Zbraně: 265 pušek

1 těž. kul.

72 leh. kul.

39 pistolí

3 minomety

2 kanony PÚV

6 pist. raket.

1 pol. kuchyně

Pozn. Odešel: špkt. Hesoun Bohumil k 11. p. pl.
por. Staroba k 11/42 rotě

Z toho: kůň jezd. mjr. Votruby poslán k pluku

Rota: 4 důst., 1 rtm., 324 mužů, 1 kůň jezd.

188 pušek

0 těž. kul.

72 leh. kul.

3 pistolí

4 raket. pistole

Od 4. roty: 6 mužů, 2 soumaři, 2 pistole, 1 těž. kul.

od DZ roty: 2 důst., 78 mužů, 3 soumaři, 27 pušek, 21 pist.,

3 minomety, 2 kan. PÚV, 2 rak. pist.

Od spoj. čtyry: 7 mužů, 7 pušek

VSD: 33 mužů, 10 pušek, 13 pistolí

SOS: 33 mužů, 33 pušek

2. Stravování: Totéž jako 24/9. 38 - strava byla dovážena ve varničkách. Strava byla chutná, lépe vařila kuchyň v Limpachu. Ve varničkách donášena byla strava k pol. strážím z SOS.

3. Činnost roty: SOS hlídky postavil jsem před hlav. obranné postavení jako polní strážce do prostorů: Č. 1 - Dolní Chříbská

Č. 2 - Rynartice

Č. 3 - Jetřichovice

Čety v l.o. budují zákopy zásobovací, dále zákopy pro střelce mezi kryty - pro ochranu střílen a hlavně překážky. U úseku 2. čtyry jsou z větší části překážky stálé a protitankové^{41/}, v úseku 1., 3., 4. čtyry není stálých překážek vůbec.

25/9 došel rozkaz od vel. XXII. stráž. praporu odeslati 5 mužů do kurzu kul. vz. 37 do Kam. Šenova - odesláni ihned večer.

V 9.30 přijel na nádraží vagon žel. kolíků pro překážky.

Vyhlášen v posádce i v úseku l.o. armádní rozkaz.

Rozděleny do l.o. krabičky s náplastí a balíčky pro první pomoc - následovně: 1. č. - 54, 2. č. - 29, 3. č. - 62, 4. č. - 54. Tento zdravotní materiál rozdělen podle počtu krytů. Rota měla celkem 30 krytů:

1. č. - por. Slezák Frant.	-	8 krytů
2. č. - čet. Fotr Jaroslav	-	4 kryty
3. č. - ppor. pr. sl. Anderle Karel	-	9 krytů - 6 obj. bez dveří
4. č. - ppor. Fait Jos.	-	9 krytů - 1 obj. bez dveří

Velitelé čet poučení, jak zařídít větrání v krytu není-li zamontován ventilátor improviz. prostředky.

4) Nálada jednotky: byla velmi dobrá, jak v kasárnách, tak v l. o. Nemocní: 2.

Po vyhláš. naší mobilisace hlásil říšskoněmecký rozhlas, aby občané něm. nár. nenastoupili u svých útvarů. Tito se skrývali (z malé části ovšem) v blízkých lesích - kde došlo k několika přestřelkám mezi našimi hlídkami.

Česká Kamenice 26/9. 1938

Stav roty: 6 důst., 1 rtm., 470 mužů, 1 jezd. kuň, 5 soumarů

Pušek: 267

Pistolí: 42

TK: 1

leh. kul.: 72

min.: 2

kan. PŮV: 2

rak. pist: 6

1 polní kuchyně

Rota: 4 důst., 1 rtm., 318 mužů, 1 jezd. kuň, 0 soumar

pušek 188

pistole 3

l. kul. 72

pist. rak. 4

Od 4. roty: 6 mužů, 2 soumaři, 2 pistole, 1 TK

Od DZ roty: jako dne 25/9. 1938 - od spoj. čtyři rovněž.

VSD: 28 mužů, 12 pušek, 16 pistolí, SOS jako 25/9. 1938.

2) Stravování jednotky: jako 25/9. 1938.

3) Činnost jednotky:

Od 8 h. - 12.30 vykonal jsem prohlídku úseku a nařídil jsem vyznačiti čaru, kudy povedou spojovací zákopy, místa, kde se mají vykopat střelecké zákopy.

Z pom. družstva stavěna stráž kasární 1+3, stráž u překáž. materiálu na nádraží 1+3, zesílena čet. stanice 4 muži, hláska na Kaltenberku 1+ 3,^{42/} do Jetřichovic posláno k zesílení ohrožené čet. stanice 6 mužů. Telefonické spojení jsem měl z kasáren přes Kunratice, kde byla ústředna a SV (stanoviště velitele) děl. baterie, do krytů (s vel. 1. a 4. čtyři). Za noci vysílány pravidelné hlídky, ježto kabel byl v lese několikrát přerušen.

Téhož dne přišel rozkaz od MNO odebrat veškeré radioaparáty.^{43/}
Dal jsem k dispozici pošt. úřadu, kde byly aparáty uskladňovány,
6 mužů.

Dal jsem dopravit 60 bal. ostnatého drátu ke 4. a 1. četě.

4) Náhlada jednotky: velmi dobrá, nemocných: 5.

Čes. Kamenice 27/9. 1938

Cel. stav roty:	6 důst.	1 TK
	455 mužů	72 leh. kul.
	1 rtm.	2 kan. PÚV
	1 jezd. kůň	2 minomety
	5 soumarů	6 rak. pist.
	226 pušek	1 polní kuchyně
	42 pistolí	

Vlastní rota: 4 důst., 1 rtm., 319 mužů, 193 pušek, 1 kůň jezd.,
3 pistole, 72 leh. kul., 4 raket. pist.

Posil. prostředky:

od 4. roty, RDZ, spoj. četa jako 25/9. 1938.

VSD: 28 mužů, 12 pušek, 16 pistolí; SOS: 17 mužů*, 17 pušek
(* předání 2. rotě)

Stravování roty: jako předešle, strava chutná. Nebylo stížností do
jakosti stravy.

Činnost jednotky

Na rozkaz velitele praporu vydal jsem rozkaz o zaměstnání velitelům čet a sice:

- a) alespoň hodinu denně cvičit zaměřování
- b) cvičit s periskopem
- c) dále nařídit kulomety pro střelbu v noci (t.j. fixování kulometů)
- d) průzkum zásobovacích cest od krytů k výdejnám stravy a munice.

Tento rozkaz jsem vydal ústně velitelům čet při dovážení překáž. materiálu.

Rota pokračovala v opevňovacích pracích.

Pom. družstvo: jako 26/9. 38.

Sám pomáhal jsem dvěma ing. plniti rozkaz MNO soc. péče - přestěhovali jsme továrničku p. Holzbergera z Čes. Kamenice do Prahy (výroba všech druhů jehel - chirurgických jehel) majitel vypátrán a dobrovolně svolil k přestěhování do Prahy.^{44/}

4. Nálada jednotky: velmi dobrá. Nemocní: 2.

Čes. Kamenice, 28. 9. 1938

1. Cel. stav roty:	6 důst.	257 pušek	2 min.
	1 rtm.	42 pistolí	6 rak. pist.
	456 mužů	1 TK	1 pol. kuchyně
	1 jezd. kůň	72 leh. kul.	
	5 soumarů	2 kanony PÚV	

Vlastní 1/XXII rota jako 25/9. 38, rovněž i posil. prostředky:

4. roty, DZ roty, spoj. četa jako 25/9. 38

VSD: 29 mužů, pušky 13, 16 pistolí

SOS: 17 mužů, 17 pušek.

2. Stravování jednotky: jako předešle, strava chutná, nebylo stížností. Potíže byly s opatřením masa.

3. Činnost jednotky:

Čety v l. o. výcvik jako 28./9. 38: práce překážkové, opevňovací jako 27/9. 38. Do dnešního dne přivezl jsem četám 140 svitků ostnatého drátu, Dnešního dne došel následující materiál pro l.o., který byl rozdělen:

mýdlo 1/2 kg do každého objektu	
1 konev	"
1 plechovka	"
10 svíček	"
2 balíčky čisté vaty	" (na ochranu sluchu)
1250 smotků parafinových (á 40 do obj.) ^{45/}	

Dále došlo: 1) Desatera pro vel. čet a vel. objektů, která byla rozdělena.

2) Rozkaz vel. prap. (777/21-I- Taj. 1938) zakazující všechny návštěvy voj. osob v opevněném pásmu. Všem velitelům čet jsem dal tento rozkaz na vědomí.

3) Závady zjištěné na úseku jednoho praporu (čj. 777/16- I -Taj. 1938). Využil jsem pro poučení velitelů čet.

4) Rozkaz p. pl. 42 o provádění OPL při přesunech (27.487/Taj. 1937, vl. čj. 340 Taj. 38). Dal jsem jednotkám na vědomí.

4. Nálada jednotky: velmi dobrá. Nemocní: 2.

Kunratice, 29/9. 1938

1. Cel. stav roty:

6 důst.	257 pušek
1 rtm.	42 pistolí

456 mužů	1 TK	
1 kůň jezd.	72 leh. kul.	
5 soumarů	2 minomety	
1 pol. kuchyně	2 kanony PÚV	2 raket. pist.
Vlastní 1. rota:	4 důst.	72 kul. lehkých
	1 rtm.	4 raket. pistole
	319 mužů	193 pušek
	1 jezd. kůň	3 pistole

Posil. protř.:

Od 4. roty: 6 mužů	Od spoj. čtyř: 7 mužů
2 soumaři	8 pušek
2 pistole	VSD a SOS nezměněn stav z 28/9.
1 TK	
Od roty DZ: 2 důst.	27 pušek
78 mužů	21 pistole
3 soumaři	2 minomety
	2 kanony PÚV
	a 2 rak. pist.

2. Činnost jednotky:

Přemístil jsem svoje SV z kasáren Čes. Kamenice do Kunratic. V kasárnách zůstal pouze účetní rtm., 2 obuvníci, 1 krejčí, kas. stráž a kuchaři. Dobudovávají se urychleně dvoustěnné překážky, v místech ohrožených nájezdem tanků protitankové překážky (záta-rasy).

Došel rozkaz od Dominika přes Bernard: čj. 777/25 Taj. čj. 344 Taj. 1938: Nařizující, aby při vypuknutí vál. konfliktu byla zachována pal. kázeň. Bez pozorování nespouštět zbytečně pal. přehrad, a neopakovat je zbytečně - pro obtíž. zásob. střelivem.

Z praporu přišel rozkaz čj. 777/24 Taj. 1938 nařizující: V případě vál. konfliktu v žádném případě nesmí býti ztraceno hlavní postavení. Posádky l. o. se brání a vytrvají i kdyby byly izolovány.

O obou těchto rozkazech jsem uvědomil vel. čet.

3. Stravování roty: jako předešle - strava chutná.

4. Nálada jednotky: velmi dobrá - nemocní: 0.

Kunratice 30. 9. 1938

1. Cel. stav roty: 6 důst.	258 pušek	
1 rtm.	42 pistolí	
456 mužů	1 TK	
1 kuň jezd.	72 leh. kul.	
5 soumarů	2 minomety	
1 pol. kuchyně	2 kanony PÚV	6 raket. pist.

Vlastní rota: 4 důst.	72 kul. lehkých
1 rtm.	4 raket. pistole
318 mužů	193 pušek
1 jezd. kuň	3 pistole

Posil. protř.:

Od 4. roty: 6 mužů	Od spoj. čty: 7 mužů
2 soumaři	8 pušek
2 pistole	
1 TK	

Od DZ roty: 2 důst.	27 pušek
78 mužů	21 pistolí
3 soumaři	2 minomety
	2 kanony PÚV a 2 rak. pist.

SOS: 17 mužů	VSD: 29 mužů
17 pušek	13 pušek
	16 pist.

2. Stravování roty: Jako předešle, strava dobrá, nebylo stížností.

3. Činnost jednotky:

Čety dokončují kul. hnízda mezi jednotl. kryty, spoj. zákopy a dráž. překážky za pomoci prac. praporu.

V 17.25 fonogram od Bernarda: V případě, že by Němci překročili zítra státní hranici a napadnou naše hlav. postavení, jest nařízeno toto: Hájiti a udržeti hlavní obranné postavení za každou cenu až do dalšího rozkazu. Jednotky před hlavním obranným post. budou postupně ztaženy za hl. obr. post. podle postupných rozkazů, jež dostanete. Musíte učiniti všechna opatření, aby útok na hlav. obr. postavení mohl být spolehlivě odražen, kde bude třeba přisunete místní zálohy, destrukce před hlav. obr. post. neprovádějte, objekty však nedesadjustujte.

Uvědomte o tomto jednotky SOS vašeho úseku. Ohledně jednotek SOS bude vydán ještě rozkaz. Jednotky SOS po ústupu postavte za hlavní obr. post., které budou držeti společně s vojskem.

Upozorňuji, že jeden německý důstojník žádal o odstranění překážek na hranicích. V takovém případě nutno každého zatknouti, ale nevstupovati na něm. území. Na dnešním právním stavu se nic nemění, pokud nedojdou další rozkazy. Za hlav. obr. post. udržet klid a pořádek za každou cenu. Zachovejte klid a rozvahu.

Velitel Božena, předal ppor. Dvořák
převzal npor. Schiller

O tomto rozkazu uvědomil jsem ihned telefonicky vel. čet a vel. SOS hlídek.

Dále došel rozkaz (fonogram) z Bernard:

Stáhnutí jednotek předsunutých na hlav. obr. postavení nařídí Dvořák, ale bude-li tlak říšskoněmeckého vojska, nežli toto nařízení bude podáno, tak to nařídí velitel dotyč. vyšší jednotky sám a nebo dokonce vel. pluku. Jde o to, abychom z jedné strany neporušili to, s čím zásadně souhlasila naše vláda, na druhé straně, abychom neměli zbytečných ztrát na naší straně. K vaší osobní informaci: Předání území má být provedeno po etapách a zatím přesné označení dat ještě není známo. Jest pouze známo zásadní rozhodnutí nejvyš. velitelství, udržeti hlav. obr. post. v našich rukou. Nařídte potřebné, aby všichni velitelé a všechny jednotky vykonávali jediné rozkaz svých představených. Bernard Předal: čet. Šťastný převzal sv. Páleník

Téhož dne pozorov. na Kaltenberku hlásí: Směr Rumburk 8 ran z děla, směr Vys. Lípa letadlo sporné značky - Dvě dávky z leh. kul. směr Krásná Lípa (16.50), 8 děl. ran z prostoru Doubicé - Krásná Lípa. V 16.55 5 ran z děl směr Rumburg. Směr Vlčí Hora: několik ran z děl ze směru Vlčí Hora 19.00.

Byla to palba od Němců, kteří měli manévry.

Osádky krytů jsem upozornil na použití zdrav. materiálu.

Dnešního dne byly odeslány lůžkoviny, do Bělé 2 nákl. auta. Přebyt. oděv a stany – Kufry vlakem do Bělé a 158 balíků poštou!

4. Nálada jednotky: dobrá, stav nemocných: 10.

Čes. Kamenice 1. 10. 1938

1. Stav roty:	6 důst.	258 pušek
	1 rtm.	42 pistolí

	461 mužů	1 TK	
	1 kůň jezd.	72 leh. kul.	
	5 soumarů	2 minomety	
	1 pol. kuchyně	2 kanony PÚV	6 raket. pist.
Vlastní rota:	4 důst.	72 kul. lehkých	
	1 rtm.	4 raket. pistole	
	323 mužů	193 pušek	
	1 jezd. kůň	3 pistole	
Od 4. roty:	6 mužů	Od spoj. čty:	8 mužů
	2 soumaři		8 pušek
	2 pistole		
	1 TK		
DZ rota:	2 důst.		27 pušek
	78 mužů		21 pistolí
	3 soumaři		2 minomety
			2 kanony
			PÚV a 2 rak.
			pist.
SOS:	17 mužů		
	17 pušek		
VSD:	29 mužů, 13 puš., 16 pist.		

2. Činnost jednotky:

Čety dokončily úplně veškeré práce překážkové a dokončují i dobudování zákopů.

Došel fonogram od Bernard: 1/10. 38 - v 9.50 hod. Přerušete ihned veškeré práce na obran. postaveních a na přípravách ničení. Vyrozumte ihned příslušné stav. dozory a prac. prapory. Prac. prapory zůstávají na úseku až do dalšího rozkazu.

Podpis: Bernard

Předal: voj. Kokoška, převzal: čet. Kašták

Uvědomil jsem ihned čety a stav. dozor.

V 19.55 přišel fonogram Bernard č. 49 z 1/10. 38:

Udělte dovolenou voj. osobám pres. služby a přísl. civil. a náhr. zál., gáž. i mužstvu čes. mateř. řeči, kteří mají majetek v území, které bylo rozhodnutím vlády odstoupeno, požádají-li o to, podle míst. poměrů a to na dobu, kterou nezbytně potřebují k urovnání svých osobních věcí; na dovolenou půjdou ve voj. stejnokroji,

nemají-li po ruce civil. oděv. Zpravte o tomto nařízení ihned všechny voj. jednotky v posádce a okolí.

Voj. Kokoška

Vel. Bernard
převzal: čet. Kašták

Vyrozuměl jsem vel. čet, aby výše uvedené mužstvo odeslali do kasáren.

1.10. 38 v 21.10 přišel fonogram z Bernard:

Armádní gen. L. Krejčí nařizuje: V zájmu dalších jednání je nutné a loyální splnití převzaté závazky. Žádejte od podřízených rozumnou poslušnost, aby se nedali ztrhnout ke střelbě. Mohla by tím být vyprovokována válka, které jsme se rozhodli zabránit.

O tomto nařízení uvědomte jednotky SOS.

Bernard čet. Šťastný čet. Kašták

Vlastní čety i SOS stráže uvědoměny.

1/10. 38 v 21.15 fonogram:

Odeberte z objektů a shromážděte na vhodném místě různé drobnosti, které do objektů byly dodány: vata, baličky pro první pomoc, klíčky, mýdlo, nádoby na petrolej a pod.

Připravte tyto věci k odeslání.

Vel. Bernard: čet. Šťastný - čet. Kašták

Fonogram předán velitelům čet k provedení.

3. Stravování jednotky: Jako předešle, nebylo stížností do jakosti - došlo poněkud opožděně.

4. Nálada jednotky: vzrušená. Nemocní: 6.

Dnešním dnem přejmen. byla rota z 1/XXII na 13/42 u IV. praporu.^{46/}

Čes. Kamenice, 2.10. 38

1. Stav úplné roty

6 důst.	257 pušek	
1 rtm.	42 pistolí	
460 mužů	1 TK	
1 kůň jezd.	72 leh. kul.	
5 soumarů	2 minomety	
1 pol. kuchyně	2 kanony PÚV	6 raket. pist.

Vlastní 13. rota:	4 důst.	72 kul. lehkých
	1 rtm.	4 raket. pistole
	323 mužů	193 pušek
	1 jezd. kůň	3 pistole

4. r. zůstává, DZ rota rovněž, spoj. četa 7 mužů, 7 pušek. VSD a SOS zůst. nezměněny.

2. Činnost jednotky:

2. 10. 38 přišel fonogram z Bernard čj. 777/31 taj. 38 nařizující: Proveďte ihned přípravy k evakuaci. Provedení evakuace bude nařiz. zvláštním rozkazem Začít ihned s demontáží venilátorů a periskopů.^{47/} Odsun bude proveden auty z l.o. na nádraží Čes. Kamenice (auta přidělí vel. praporu).^{48/}

Pro kuchyni zajistíte příprěže. Gážisté si zabalí vlastní věci.

Tento přípr. rozkaz dal jsem na vědomí uč. rtm. a všem velitelům čet. Přípravy započaty ihned, příprěž zajištěna.

V 9.10 h. přišel fonogram z Bernard:

Začněte ihned s prováděním evakuace objektů l.o. Pracovních praporů použijte pro práce spojené s evakuací. Zrekrvírujte koně pro kuchyni. Posádky zůstávají v objektech až do dalšího rozkazu. Odešlete ihned min. a kan. četnu do České Lípy.

Bernard - ppor. Dvořák, svob. Volavka.

Rozkaz se začal provádět ihned - min. i kan. četa odeslány.

Materiál z l.o. naložen do 5 vagonů. Nakládalo se až do večera. Večer odvážely se žel. dveře, protitankové překážky. V 20.30 přišel fonogram: urychlete nakládání materiálu.

2/10. 1938 obdržel jsem v 23.00 rozkaz pro přesun dne 3.X.1938 a zaujetí nového obranného postavení.

Obsah rozkazu:

Opuštění čáry l.o. bude zahájeno v 06.30 hod. dne 3. X. 1938. Rota shromáždí se za čarou l.o. na shromaždišti určeném velitelem roty.

Osa přesunu: Kunratice - Henne - Mistrovice - Volfartice.

Nové hl. obr. post. Vel. Buková - ž. st. Volfartice - Sonnenberg.^{49/}

Obsaditi do 13.30 h. PS (polní stráž) vystavět z SOS.^{50/}

Po přečtení rozkazu vel. prap. vydal jsem četám písemné rozkazy v 24.00 h.:

1. Opustte čáru l.o. v 6.30 h. 3. 10. 38

2. Ustupte na hromaždiště roty = kasárny, kde bude vydána snídaně a sice v 8.15 na shrom.
 3. Osa ústupu 1., 2., 3. četa Kunratice - Čes. Kamenice, 4. četa Pekelský Důl - Čes. Kamenice
 4. Rota odpochoduje z urč. shromaždiště v 9.00 v pořadí 1., 2., 3., 4. četa směr: Henne⁵¹/ - Mistrovice - Volfartice. 1. četa předs. hlídka - vzdál. 400, mezi četami 200.
- Vemte klíče od krytů s sebou. Prohledat kryty.

npor. Schiller

Večer téhož dne pomáhalo pom. dr. a 18 mužů něm. národ. (kteří byli posláni z l.o. nazpět již několik dní předtím, polovina z Johnsbachu a byli bez výstroje) nakládati materiál VSD = překážky protitankové a drát do vagonů.

3. Stravování jednotky: jako předešle. Nemocní: 6.

4. Nálada: mužstvo bylo zneklidněno, když se dozvědělo o usnesení 4 velmocí.

Volfartice, 3.10. 1938

1. Stav celkový:

5 důst.	228 pušek
1 rtm.	9 pistolí
339 mužů	1 TK
1 kůň jezd.	31 leh. kul.
2 taž. koně	1 pol. kuchyně
	6 raket. pist.

Vlastní rota:

5 důst. (přišel por. Diviš od 14. roty)	31 kul. lehkých
1 rtm.	4 raket. pistole
296 mužů	195 pušek
1 jezd. kůň	7 pistolí
2 taž. koně	

4. rota: 6 mužů, 2 pist. Spoj. četa: 7 mužů, 7 pušek

SOS: 30 mužů, 26 pušek, 1 leh. kul.

Rotě 2.10. 38 byla dodána stráž 1+ 3 na nádraží do vagonů s odsunovaným materiálem.

2. Činnost jednotky: Rota po vydání snídaně odpochovala v 9.00 h. po určené ose.

Do Volfartic dorazila v 11.30.⁵²/

Cestou přišel rozkaz z vel. prap.: Zanechatí 1 podd. znajícího německy, který předá zbylý překáž. materiál něm. důstojníkovi a dá to potvrditi. Určil jsem čet. Fotra Jar.

Po vydání oběda ve vesnici rozmístnil jsem čtyř takto:

1. četa: úsek kruhovka (kruhová cihelna) - vých. okraj lesa Sommerlehne až po kruhovku

2. četa: kruhovka až po Volfartice (vto)

3. četa: vých. okraj Volfartic - záp. okraj lesa.

4. četa: Einsiedles B. až po záp. okraj Sonneberg.^{53/}

Přední okraj hl. postavení: kóta 424, kruh., 300 - 400 m sev. ž. st. Volfartice, 509 - sev. okraj Sonneberg

Polní strážce umístil jsem:

č. 1: prostor silnice na N. Ves - sev. okraj Volfartic

č. 2: u kruhovky

č. 3: prostor nádraží

Moje SV - pošta Volfartice

SV vel. praporu: Hor. Libchava

Soused na záp.: 11. rota

na vých.: 14. rota

Večer dostal jsem rozkaz z Bernard: zařídit celní, pasové a valutové prohlídky.

Č. 1: zůstala

Č. 2: se přemístila na okraj Volfartic - silnice na V. Buk. Zbytek na nádraží (1/2), odkud se provádělo střídání.

Mezi námi a novou hranicí udržoval spojení styč. důst. kpt. Čermák.

Po zaujetí postavení polovina jednotky měla hotovost, druhá odpočívala.

Němci dosáhli demarkační čáry: Benešov - Habartice - Oldřichov - Bor (pro ně), Kunratice (pro nás).^{54/}

3. Večeře dopravena do postavení k 1. a 4. četě varničkami. 2. a 3. četa došla přímo ke kuchyni.

Při shromáždění jednotky a kontrole stavu bylo zjištěno, že v noci při příležitosti nakládání materiálu na nádraží v České Kamenici sběhlo 8 vojinů něm. národnosti.

Nálada mužstva: po pochodu unaveno - pochod vykonali všichni.

Volfartice, 4.10. 1938

1. Stav 13. roty:

5 důst.	198 pušek	
1 rtm.	15 pistolí	
339 mužů	6 raket. pist.	
1 kůň jezd.	31 leh. kul.	
2 taž. koně	3 soumaři	
Z toho:	11 mužů	
	2 taž. koně	
	3 soumaři	
	8 pistolí	vše od 4. roty

Dnem 3. října ve 24.00 h. přestala podléhat SOS voj. velení.
Rozkaz ohledně celních, pasových nařízení zůstal v platnosti.

2. Činnost jednotky: Po stažení a osamostatnění SOS postavil jsem polní stráž z počtu čet - a sice:

1. - cihelna
2. - sev. okraj Volfartic
3. - 600 m sev. nádraží
4. - 500 m sev. kóty 509

Nařízeno: přecházeti obranné postavení zakázáno.

Všechny osoby odkazovat na celnici u silnice. Rota v postavení vybudovala dva okopy pro lež. střelce.

4. Stravování: Jako 3.10. 38. Strava 1. a 4. čete přivezena kulometnými karami ve varničkách. Strava chutná. Počet nemocných: 4.

Došel rozkaz: Odeslati všechny příslušníky čs. br. moci k náhr. prap. do Bělé p. B. (pak do Nymburku), kteří mají trvalé bydliště na území, jež bylo odstoupeno Německu, požádají-li o to.

Polní pošta zřízena dnem 1/10. 1938.- Mužstvo bylo poučeno o způsobu psaní při provozu polní pošty.

5. Náladu jednotky: Po odpočinku dobrá. Nemocní: 4.

Volfartice, 5.10.1938

1. Stav 13. roty:

5 důst.	215 pušek	
1 rtm.	8 pistolí	
331 mužů	4 raket. pist	
1 kůň jezd.	31 leh. kul.	

2 taž. koně

2. Stravování: Jako 4. 10. 38. Strava chutná - nebylo stížností.

3. Činnost jednotky: Čety střídají pravidelně polní stráž, v hl. obr. postavení zůstává: kaž. družstvo 1 kulomet a 1 pozorovatel a hotovost u kulometu. Ostatní jsou vzadu za obr. postavením.

Rotu uvědomil jsem o vystupování čs. vojska a zákazu stýkání se s armádou německou.

Vyhotoveno a odesláno 83 kusů „Potvrzení“ pro zálož., kteří t. č. konají voj. službu.

4. Náladu jednotky: dobrá. Nemocní: 4.

Pozn. Od 2. 10. 1938 byla nouze o cigarety, které nebyly nikde k dostání. Ve Volfarticích byly sice, ale jen v menším počtu.

Volfartice, 6. 10. 1938

1. Stav 13. roty:

5 důst.	225 pušek
1 rtm.	8 pistolí
300 mužů	4 raket. pist.
1 kůň jezd.	31 leh. kul.
2 taž. koně	
3 soumaři	

2. Stravování roty: Vařilo se v polní kuchyni, strava dopravována jako předešle. Strava chutná.

3. Činnost jednotky: Rota rozmístěna jako předešle, zajištění jako předešle, hotovostní služba tatáž. Došel spis od Bernard - 777/48 taj. 38 nařizující: Udržeti bezpečnost a pořádek v námi obsazeném území za každou cenu. Jednati rázně. O obsahu spisu uvědomil jsem a poučil rotu.

Čety byly znovu organizovány, pom. družstvo doplněno. Toto stávele: stráž u kanceláře a stráž u střeliva.

4. Náladu jednotky: dobrá. Nemocní: 4.

Volfartice, 7/10. 1938

1. Stav 13./42. roty:

5 důst.	233 pušek
1 rtm.	8 pistolí
288 mužů	4 raket. pist
1 kůň jezd.	31 leh. kul.
2 taž. koně	
3 soumaři	

2. Stravování roty: Jako 6. 10. 38, strava chutná.

3. Činnost jednotky: Zajištění jako 6/10., hotovostní služba rovněž. Nařídil jsem postupné vyčištění všech zbraní roty.

Prap. rozkazem č. 78 ze 7. 10. 38 přiděleny byly 13. rotě 2 vozy kuchyňské, 1 vůz pro nemocné a 6 párů koní.

4. Nálada jednotky: velmi dobrá, nemocní: 4.

Jako styční důst. byli: na sil. Sonneberg - por. Slezák
sil. na Mistrovice - por. Civiš.

Volfartice, 8.10. 1938

1. Stav 13./42. roty:

5 důst.	236 pušek
1 rtm.	8 pistolí
288 mužů	4 raket. pist
1 kůň jezd.	31 leh. kul.
6 taž. koní	
3 soumaři	

2. Stravování roty: jako 7./10. 38. Strava chutná.

3. Činnost jednotky: Zajištění obranného postavení polními strážemi a ochran. služby. Obr. postavení jako 7/10. 38.

Dne 8.10.1938 došel rozkaz k přesunu dne 9.10.1938 a zaujetí nového postavení.^{55/}

Přední okraj nového obranného postavení dán čarou: Skalka - Vlhošť - Chvistec - okraj Jestřebí.

Rozhraní mezi 11. a 13. r. trig. 324 - Žiž. kopec - vrchol 355 (pro 13.r.) mezi 13. a 14. r. Karasy (pro 13.) - Újezd - Maršovice (pro 14.)

Rota zahájí pochod v 05.00 h. - směr: Volfartice - Česká Lípa - Zahrádky - Pavlovice.

Po dosažení nového postavení obsadit všechny komunikace pol. strážemi s kulomety - zbytek roty odpočinek - pohotov. však předem obsadí vykáz. stanoviště.

Obsazení post. do 12.00 h. Styční důst. zůst. spolu s celníky do 12 hod.

SV - 13. r. u kostela
prap. - Chlum

Kuch. trén poslat napřed až do Pavlovic, kde bude vydán oběd.

Vyslali 1 důst. s kuch. trémem jako ubytovatele. Přiděleno 1 nákl. auto na ulož. toreb mužstva.

Po obdržení tohoto rozkazu jsem vydal 8/10. 38 upr. rozkaz pro pochod:

Čety shromáždí se ve Volfarticích 9.10. v 3.30 h. u kuchyně, kde bude vydána snídaně do 4.30 h. Po vydání rozkazu pro pochod vyrazí rota v 5.00 hod. v pořadí 4., 1., 2., 3. Při nástupu čet čelo u kostela Volfartice. Směr: Č. Lípa, Zahrádky, Pavlovice.

Kuch. trén odjezd v 04.30 h. do Pavlovic, s ním ppor. Anderle jako ubytovatel.

Ubytuje: 2 čety na záp. okraji Pavlovic, 2 čety na vých. okraji Pavlovic.

Nákl. auto naloží torby: kulometníkům a nejstarším záložníkům (od 36-40 roků). Po dovezení vrátí se nazpět pro zbytek toreb! Účetní zajistí příprěž pro kuchyni.

4. Nálada jednotky: dobrá. Nemocní: 4.

Pavlovice, 9.10.1938

1. Stav 13/42. roty:

5 důst.	233 pušek
1 rtm.	8 pist.
282 mužů	31 kul. leh.
1 jezd. kůň	4 pist. raket.
6 tažných	

2. Činnost jednotky:

Rota vypochoďovala v 05.00 h. z Volfartic a dorazila do Pavlovic v 11.15 h. Postavil jsem ihned 4 polní strážce a to:

Č. 1: na silnici na Holany u křížku, staví 1. četa	
Č. 2: na rozcestí Šváby - Zahrádky	4. četa
Č. 3: na kopci Chvístec	3. četa
Č. 4: na kótě 350	2. četa

Rota se ihned na to ubytovala a po odložení zbraní vydána byla strava. Strava byla dobrá.

Asi v 15 hodin obdržel jsem rozkaz pro přesun a zaujetí postavení dne 10./10. 1938 t.j. pro přesun za definitivní demarkační čáru a zaujetí konečného postavení.^{56/}

Obranné post. zaujme rota na čáře:

kota 376 sev. Mšena - již. okraj Skramouš.

Rozhraní mezi 15. a 13. r. kota 352 - křížek 360^{57/} - kota 318
(pro 15.r.)

13. a 14. r. Nosálov - kostel Lobeč (pro 14. r.)

Skramouš - Tajná (pro 13. r.)

Přesné vymezení před. okr. hl. post. provede vel. prap. s vel. rotou 10/10. ráno!

Roty odpochoďují samostatně k sev. okraji Dubá, odchod 13. roty v 4.30 h.

Přiděleno 1 nákl. auto pro převoz toreb.

Vydání oběda připravit na sev. okraj Mšena. SOS jednotky vyčkávají do 12 h. a pak se přesunou.

Vydal jsem asi v 18 h. rozkaz pro přesun na sev. okraj Dubá.

Čety nastoupí v 3.15 h. pro snídání. Po vydání snídaně odchod ve 4.30 v pořadí čet: 1., 2., 3., 4. četa na sev. okraj Dubá.

Nákl. auto odjíždí s kuchyní v 4.00 h. (kuchyně) na sev. okraj Mšena, kde auto složí torby střelců s kul. a starších zál. a vrátí se nazpět! Kuchyně připraví stravu na 10.30 h.

Skramouš, 10. 10. 1938

1. Stav 13/42. roty:

5 důst. 233 pušek

1 rtm. 8 pist.

278 mužů 31 kul. leh.

1 jezd. kůň 4 pist. raket.

6 tažných

2. Činnost roty dne 10. 10. 38:

Rota vypochoďovala v 4.15 po vydání snídaně a dorazila do Dubé v 06.00 h. Tam jsem předal velení roty por. Civišovi Mir. a sám jsem odjel na poradu s vel. praporem. Po průzkumu hlav. post. odešel jsem na okraj Mšena, kde již byla kuchyně a po příchodu čet vydal jsem rozkaz:

1. a 2. četa a pom. družstvo odpochoďují do Skramouše, ubytují se na sev. okraji,

4. a 3. četa a spojky za mnou! 4. a 3. četu jsem ihned umístil v terénu. Když jsem jel na prapor do Stranky, potkal jsem 1. a 2. četu s podpůr. družstvem na cestě do Skramouše.

Vel. praporu pozměnil první rozkaz novým rozkazem:

Přední okraj hl. postavení u 13. roty měněn v tom smyslu, že probíhá od křížku 360 přes sev. okraj Skramouše a k žel. stan. Vrátno.

Do úseku zasaďte celou rotu (rozmístění proveďte až zítra), avšak v postavení ponechte pouze stráže s kulomety a sice:

1. při rozcestí silnic sev. vých. křížku 360
2. na silnici sev. záp. Skramouš
3. na silnici vých. Skramouš

Polní stráže postavte ihned - všechno ostatní stáhněte do ubytování.

mjr. Žižka

Tento rozkaz jsem provedl brzy na to, když jsem vyslal do vesnice ubytovatele. Večer jsem měl ubytovánu rotu následovně: 1. a 4. četu v sev. vých. části vesnice, 2. a 3. č. v části západní. Večere byla vydána u kuchyně ve Skramouši.

3. Nálada: Mužstvo bylo po namáhavém pochodu unaveno. Nemocní: 5.

Skramouš 11/10. 1938

Stav:	5 důst.	233 pušek
	1 rtm.	8 pist.
	278 mužů	31 leh. kul.
	1 jezd. kůň	4 raket. pist.
	6 koní taž.	

2. Činnost roty: Zaměstnání dne 11. 10. 38: 1. 8.00 - 11.00 Čištění výzbroje, výstroj prohlédnout,

2. Vel. čet během této doby jmenný seznam výzbroje u své čety a tento odevzdají ve 14.00 h. (kul., pušky, bodáky, pistole, masky, přilby, lopatky)

3. 14.00 - 16.00 Průzkum hlav. postavení s vel. čet a vel. družstev.

Zást. vel. čet zavedou čety do prostorů, kde budou při event. útoku nepřítel rozmístěny čety.

16.30 - 17.00 Apelová cvičení na nást. roty (u kuchyně). Vyhlášení denního rozkazu.

npor. Schiller

Hlavní postavení jsem rozdělil následovně:

1. č.: záp.hranice úseku rot až 2 vlna
pal. úsek: levý okraj Příbohy - pravý okraj Libovice
2. č.: 3 vlna až k stačinku pal. úsek: vlevo - levý okraj Libovice,
vpravo - levý okraj Nosálov
3. č.: vpravo od 2. č. až po viadukt
pal. úsek: vlevo Filipov - vpravo kruhovka!
4. č.: obsadí sev. okraj vesnice Skramouš
pal. úsek: vlevo Filipov - vpravo pol. cesta na kruh.

Došlé rozkazy 11.10.38

1) Z p. pl. 42 - rozkaz k obsazení hl. postavení - stravování dovážením stravy - navečer stáhnout kromě pol. stráží!

2) Přečten výnos MNO o nesprávné zprávě rozhlasu o propuštění 2 ročníků do zálohy

3) V 17. hod. přečten rotní rozkaz, v němž jsem stanovil:

1. Dozor u roty (důst.) na 12.10.1938.

2) Doz. des. a doz. voj.

3) Stráž u střeliva

4) Stráž u kanceláře

5) Zaměstnání na 12.10.1938

6) Chod služby: Budiček v 6 hod.

zaměst. 7.30 - 11.00

11.00 - rotní raport

11.30 - 13.45 pol. přest.

14.00 - 16.30 odpol. zaměst.

16.30 - 16.50 apel a pož. cv.

16.50 - 17.00 vyhláš. den. rozkazu

21.00 - večerka

Zákaz opouštět ubytovací místo, určení požární hotovosti.

Polní pošta - zásady - přečten spis čj. 777/53 taj. 38 a vysvětlen mužstvu!

Potrestání: voj. František Bart - věz. po službě - 30 dní. Trestní čin 9.10.1938: zachoval se nevojensky vůči poddůstoj. a uposlechl rozkazu až po několikerém napomenutí. Nástup trestu do míst. posádky.

Kontrola SOS hlídek - určil jsem do 15/10. 38 důstojníky roty (ústně).

.....

Skramouš, 30.10.1938

Stav roty:

4 důst.*	1 pol. kuchyň
1 rtm.	106 pušek
114 mužů	12 kulometů
1 kůň jez.	8 pistolí
	1 světl.

* odešel: ppor. Fait k náhr. prap. do Nymburka.

2) Zaměstnání roty:

Dopoledne: balení a čištění - příprava k odjezdu

Odpoledne: odpočinek, vycházka z ubytoven.

Došlo: v 11.45 fonogram z IV. prap.: Odjezd transp. IV. praporu ze Mšena 31.10.38 ve 12.20 hod. po vydání oběda.

Dále došel spis 777/126/38: „Přesun prap. do Nymburku.“

Podle něj všechno provedeno (přípravy)

3) Stravování roty: jako předešle - normální.

4) Nálada jednotky: velmi dobrá. Nemocní: 1

.....

Dodatek o likvidaci roty

Ve dnech 2/11.1938 - 5/11.1938 bylo vráceno zbývající mužstvo ke svým pův. útvarům.

Dne 5./11.1938 v 5.00 odjelo 39 mužů přísluš. p.pl. 47.

Zbývající 4 muži se vrátí ze zeměd. dovol. dne 9/11.1938 k p. pl. 42 k náhr. praporu.

Veškerá agenda roty odevzdána a rota likvidována úplně dne 11/11.1938

npor. Schiller

Válečný deník

Tento válečný deník vedl
od 13.X.1938 do 2.11.1938

hodnost: špkt. pěch. jméno: Arnošt Kotrlík

Úvodem

.....

Už i ta okolnost, že rozkaz k zahájení psaní válečného deníku byl vydán 13. X., tedy hodně pozdě, bude mít za následek nemožnost úplnou anebo částečnou, přesně stanovit dobu udání se některé události. Z toho bude vyplývat to, že časová přesnost ustoupí přesnosti věcné. Dále bude třeba se zmínit i o určitých událostech veřejného života, například o vývoji řešení německého problému u nás, protože v první řadě tyto události měly podstatný vliv na morálku a kázeň mužsta.

II.

Život a služba od 28. února, kdy byla 3/XXII rota přemístěna do Röhrsdorfu,^{58/} čistě německého kraje s nepatrnou menšinou českou, naučila každého vojáka chápat a v první řadě pudově tušit nebezpečí německého problému, jakož i vážnost situace.

.....

Co nervosity bylo v osádkách v blížícím se soumraku, kolik nenávisť a nadávek proti barbarským tlupám ordnerským. A když bylo uvážiti, že osádky objektů tvořili tři vojáci i přes několik týdnů neustále a bez vystřídán službu v opevnění s tak velkým nebezpečím spojenou konající, netřeba se divit, že nenávisť vojska vůči německému obyvatelstvu rostla a byla vítána každá příležitost na otevřený konflikt. A tu je třeba uznat s chválou a uznáním kázeň našeho vojska, že nedalo samo nikdy podnět k otevřenému konfliktu, ale vždy chovalo se ukázněně, jsouc si vědomo nedohledných následků konfliktu.

.....

Během září přicházejí noví záložníci, povolání do zbraně, aby zesílili osádky v l.o. Naše rota účastnila se i potlačení vzpoury ve výběžku šluknovském jednou četou pod velením ppor. Otradvocce Václava.^{59/}

III.

3/XXII rota byla v hlavním obranném postavení v l.o. na čáře a v úseku Gr. Eibenberg (Velká Tisová) - žst. Jedlová - Hirschenstein (Jelení skála) - Nová Huť - Friedrichsberg (Bouřný) a měla obsazeny objekty prvního sledu č. 47 - 67, 1 - 9 a objekty druhého sledu č. 260 - 266, 201 - 209, celkem 46 objektů. Čety byly umístěny vedle sebe. S.V. bylo v Nové Huti. Mírovou posádkou roty byl Röhrsdorf, kde po 22. září, to jest po vyhlášení „O“ zůstal účetní setniny rtm. pěch. Miroslav Miřický s kuchaři, telefonisty, nemocnými a hláskou. Velitelem roty byl špkt. pěch. Arnošt Kotrlík, velitelem 1. čety por. pěch. Jaroslav Kryš, 2. čety ppor. pres. sl. Dr. Alex Leblvič, 3. čety ppor. pres. sl. Jaroslav Brázda, 4. čety ppor. pres. sl. Václav Otradovec.

Šírka úseku roty byla 5 km. Terén většinou porostlý hustými lesy, které jednak sice umožňovaly nepozorovaný přístup nepříteli, obmezovaly výhled a vzbuzovaly nejistotu mužstva. Jeden objekt od druhého byl vzdálen 100 až 200 m, což záviselo od terénu a možnosti paleb. Takto hustě porostlý terén vylučoval mimo silnic použití obrněných jednotek. Mezi objekty původně nebylo žádných překážek, čímž bylo umožněno, že složky ordnerských tlup mohly se úplně nepozorovaně přiblížit k objektům a takto ohrozit posádku. Jednotěnná drátěná překážka u některých objektů byla vybudována po 21. květnu a se stavbou překážek bylo započato těsně před vyhlášením „O“. Drátěné překážky byly vybudovány v celé šířce úseku na trojstěnnou těsně před evakuací, t. zn. 2. října. K výstavbě bylo použito 500 svitků ostnatého drátu v celkové váze 21 tun. Nutno zvláště podotknout, že k stavbě překážek bylo výhradně použito mužstvo z objektů, které s největším vypětím sil na všemožné výpravě objektů po celou tuto dobu pracovalo. K tomu však nebylo žádného náčiní, ani jedné rukavice, v celém úseku byly 3 palice na zatlukání kolíků, ani jedné skobky, čímž práce byla jenom ztížena. Dále bylo vybudováno za účelem zatarasení žst. Jedlové 4 rozsocháče, na hlavní silnici mezi objekty 2 a 3 Varnsdorf - Nová Huť těžká překážka proti tankům pozůstávající ze dvou dřevěných stěn a tří řad železných ježků, na každé polní cestě byl zátaras. A všechno bylo zhotoveno mužstvem z osádek. Ve dne bylo mužstvo používáno ke stavbě překážek a jiné úpravě terénu, při čemž byla zanechána v objektech jedině nejnútnejší osádka dvou mužů, v noci mužstvo bez jakéhokoliv odpočinku mělo bojovou pohotovost a konalo v opevnění služby. Člověk mnohokrátě žasl a obdivoval fysickou sílu

a morální zdatnost jich, že i v době největšího politického napětí a únavy vždy ochotně a bezvýhradně každý přičinil se o dokonalou úpravu terénu. Každému byl jasno, že čím lépe bude terén upraven, tím schopnější budou odporu, i když pud sebezáchovy měl na jejich úsilí velký vliv, nikdy nedošlo k malomyslnosti a vždy a na všechny práce hledělo se s vyššího hlediska celku.

Mimo tyto práce pracovalo se s touže intenzitou na prosvětlování lesa, což znamenalo, že větve stromů v palebním vějíři do výšky 1.80 m - 3 m byly osekány, což byla práce vyžadující hodně námahy. Dále byly vykopány okopy v blízkosti objektů pro samostatné osádky, mající za účel postřelovati mrtvé a z objektů nepostřelované prostory, jakož i chrániti střilny objektů. Jinde byly budovány vysoké posedy pro těžké kulometry a pro zbraně, které měly ovládati důležité terénní body. Na Nové Huti byl umístěn pěchotní kanon s výstřelem na těžký zátaras na silnici. Od každého objektu byl vykopán spojovací zákop směrem dozadu účelem kterého bylo umožnit spojení, velení a zásobování posádek. K těmto pracím bylo použito v poslední době pracovních rot.

Toto jsou jenom hlavní a nejmarkantnější výsledky celodenní práce. Avšak i tyto by byly stačily k tomu, aby bylo na nich dost.

A co mohla na situaci změnit mobilisace? Dozvěděvši se o ní, těšili jsme se jenom, že přijdou k nám noví lidé s novou a živou vůlí a že nám znovu dají čerstvé a silné vůle, kterou slabší jedinci počali ztrácet. Po vyhlášení mobilisace pokračovali jsme i nadále v naší práci, neboť jsme věděli, že tentokráte to půjde opravdově do živého. A na to jsme se všichni těšili, neboť viděli jsme již v tom nějakou změnu z našeho dosud tak jednotvárného a nudného života. Dnem 15. IX. přišlo k nám 240 záložníků, z kterých byly osádky doplněny na 7 lidí.⁶⁰ / Rota byla do hloubi učleněna takto:

Jednotky SOS, v síle roty zastihlo vyhlášení mobilizace dne 24. v 11 hod. 15 min. v prostoru jižně vesnice Inozenzidorfu, kamž byly ustoupily během večera a noci 23. IX. 1938 po opuštění Varnsdorfu a Dolního Gruntu.⁶¹ / Dol. Grunt a Varnsdorf byl totiž dne 23. IX. čištěn právě tak jako Chřibská, Rybníště a Krásná Lípa praporem pěch., četou tanků a OA. od ilegálních tlup SdP. Družstva a čtyry 3. roty SOS připojily se k tomuto náporu tím, že kryly jižní křídlo tohoto praporu a očistily Inozenzidorf, Dol. Grunt a Varnsdorf. V důsledku vyhlášení mob. radiem dne 23. IX. pozdě večer, byl nucen prapor opustiti dobytý Varnsdorf a s ním ustoupila též rota SOS až za Inozenzidorf. Velitelem roty byl inspektor finanční stráže

I. tř. F. Marvan za onemocnělého npor. četnictva Jansu.^{62/}

V Dol. Gruntě byly od vyhlášení „O“ podminovány 3 mosty přes potok protékající Hor. a Dol. Gruntem. K zesílení roznětových hlídek byly přiděleny 3/XXII rotou ještě ke každému mostu stráže 1+3. Mimo tyto 3 mosty byly podminovány ještě silniční mostek u koty 461 již. Inozenzidorfu a propust 200 m sz. koty 602 na státní silnici.^{63/} Situaci těchto hlídek na mostech hlavně oněch třech prvních nebyla záviděnihodná. Uprostřed opuštěné vesnice, kde zůstalo pouze několik individuí, na jejichž spolehlivost nebylo radno ničeho vsadit, konaly tyto stráže silné přibližně 1+7 službu ve dne v noci, stavice až 4 strážné. Při tom byly tři stráže u silničních objektů v Dol. Gruntě předsunuty před sled polních stráží, postavených dne 24. IX. z družstev SOS až o 3 km, čímž jejich úplná osamocenost a zodpovědnost nabyla krajnosti. Přes to až do 28. IX. neudálo se za jejich služby nic zvláštního.

IV.

24. IX. 1938

MNO, nařízení mobilisace.

Vyhlášení mobilisace, nedošli k rotě žádní záložníci.

25. IX. Bernard: evakuace státního a soukromého majetku má se dít do Kam. Šenova.

Nařízeno velitelům čet, aby osoby, opouštějící předpolí byly propouštěny po určitých cestách přes pásmo l.o.

Bernard: pokud nejsou v objektech ventilátory, větrání po čas palby musí být upraveno máváním různými předměty.^{64/}

Dáno na vědomí a k provedení velitelům čet.

Morálka mužstva dobrá, služba konána je řádně. Pracuje se na úpravě terénu.

26. IX. Nezměněno.

27. IX. Bernard: Vedení boje l.o., vytvoření a použití záloh k protiútokům. Nutnost palebné kázně a šetření střelivem při palbách bez pozorování.

Sděleno velitelům čet, aby mužstvo důkladně poučili o vedení boje v l.o. a šetření střelivem.

Do každého objektu přiděleno 1/2 kg mýdla, 10 svíček a 40 parafinových smotků.

Pracuje se dále na úpravě terénu. Zásobování pravidelné. Morálka mužstva jest stále dobrá a kázeň na přiměřené výšce. Stráže umístěné při podminovaných objektech byly zesíleny o 3 muže a velitelem určen buď čet. strážmistr, nebo doz. fin. str. z mužstva SOS.

28. IX. V noci byla stráž na nejvýchodnějším můstku přepadena asi 80 útočníky, kteří zahájili z různých domů a zahrad palbu z pušek a pistolí. Situace se pro stráže stala kritickou a proto velitel stráže dal povel k vyhození mostu. Při přepadu nebyl nikdo z vlastní strany zraněn. Stráž se pak stáhla až na křižovatku silnic vých. Jiřetína, čímž ochránila též těl ostatním dvěma strážím, umístěným na hlavní křižovatce uprostřed Dol. Gruntu a u kostela.^{65/}
Ostatní nezměněno.

29.IX. Nezměněno.

30.IX. Asi ve 3 hod. ráno byly stráže na obou mostech v Dol. Gruntě přepadeny povstalci, kteří využili domů a zahrad k bezprostřednímu přiblížení a palbou snažili se stráže rozprášiti. Za těchto přestřelek byl zraněn jeden voják tech. roty a voják Maslák 3/XXII roty. Prvému bylo prostřeleno stehno, druhému pravá paže. Zranění byli odsunuti na Novou Huť a odtud do nemocnice v České Lípě. Ztráty na druhé straně nebylo možné zjistiti. Přes tento silný přepad stráže neustoupily, ačkoliv palba z lesa a žst. Grunt - Jiřetin nepřestala ani v 8 hod. ráno. Proto byl určen jeden desátník a 3 muži s lehkým kulometem a tito byli odvezeni do Dol. Gruntu autem, načež po našem zákroku byl zjednan klid. Na rozkaz vel. Božena byla v poledne vyslána dvě obrněná auta, která projížděla až do večera Dol. a Hor. Gruntem, aby téhož dne zjednala respekt a klid, který nebyl porušen. Pozdě odpoledne vystřídány byly všechny polní stráže a zesíleny na počet 1 + 18 a každé byl přidělen 1 lehký kulomet. Po 20 hod. byly všechny stráže znovu přepadeny jak silnou palbou z pušek a pistolí jak z obytných budov a zahrad, tak dobře řízenou palbou kulometů ze svahu jižně Lichtenberg (Světlík) a Lichtenheim (Světliny 2. díl). Proti této přesile nemohly stráže se ubrániti a proto byl dán veliteli rozkaz k vyhození obou mostů a k ústupu pod hlavní silnicí na Novou Huť. Ústup byl kryt palbou stráže z křižovatky silnic vých. Jiřetína, která sama se nacházela v palbě kulometů řízené až z Lichtenheimu.

Rozkaz k desadjustaci náloží a odvezení střeliva nemohl být proveden, poněvadž přišel pozdě.^{66/}

Jinak nezměněno.

1. X. Nezměněno.

2. X. Bernard: Nařízena příprava k evakuaci a přidělení dopravních prostředků rotě. Rota dostane k odsunu materiálu 6 aut a vlak s 15 vozy.

Rozkaz pro velitele čet: dne 3. X. dopraví 1., 2., a část 3. čtyř všechen materiál na žst. Jedlová, zbytek na státní silnici v Nové Huti. V každém objektu zůstane jeden kulomet a 60 nábojů do pušky. Zbytek je odsunut autem z Nové Huti a vlakem z žst. Jedlová. Osádky objektů smějí použití zbraně jedině v případě sebeobraně.^{67/}

Morálka mužstva: skutečnost, že pásmo l.o. bude evakuováno a že osádky nesmějí použití zbraně, byla demoralisující pro všechno mužstvo, protože se domnívalo, že po odsunutí materiálu a stáhnutí polních stráží SOS by bylo vydáno na pospas a libovůli německého postupujícího vojska. Někteří podléhali strachu a začali šířit paniku mezi ostatním mužstvem. Bylo povinností každého velitele potlačit strach a udržet stůj co stůj mužstvo na místech. Materiál byl odsunut vlakem a pancéřový vlak^{68/} odjel dle rozkazu Boženy do Čes. Lípy.

3. X. Jednotky SOS přestaly podléhat vojenskému velení. Od 24. IX. 1938 na telefonický rozkaz Boženy mělo být hlavní obranné postavení 3/XXII roty zajištěno sledem polních stráží sestavených z družstev SOS. Vydán proto rozkaz pro postavení pěších polních stráží v síle družstev SOS a to: polní stráž č. 1 na vrchu Jedlová kóta 770, č. 2 na silnici u božích muk mezi kotou 665 a 687 jižně Tolstein,^{69/} č. 3 v síle 2 družstev se 2 kulometry jako stráž průchodní na státní silnici sev. koty 461 pod velením zást. vel. roty SOS, č. 4 na vidlici udržovaných vozových cest záp. koty 789 (u Pěnkavčího vrchu), č. 5 u koty 660 Vogelherd (Ptačinec - státní hranice). Tyto polní stráže byly až do dne 3. X. 1938 střídány vždy po 24 hodinách ostatními družstvy roty SOS, které zatím odpočívaly na Nové Huti.

Rota posunula se zajištěným pochodem přes Röhrsdorf, Bor u Č. Lípy do nového obranného postavení, předvojovou hlídku tvořila první četa. Nové obranné postavení táhlo se na čáře kóta 427 Lindberg, Chotovice křižovatka silnic, osada Chotovice, Janov, Slavíček.^{70/}

Sestava roty: čtyři vedle sebe. S.V. roty Pihel. Nové obranné postavení bylo obsazeno do 12 hod. Ihned po obsazení nutno dát družstvu přiměřený odpočinek a ukáznit ho, jakož i dáti mu sebedůvěru. Práce těžká, přímo zápas o duši vojáka.

4. X. Nezměněno.

5. X. Nezměněno.

6. X. Nezměněno.

7. X. Nezměněno.

8. X. Nezměněno.

9. X. Bernard: Rota přesune se zajištěným pochodem do nového obranného postavení na čáře žst. Srní - Provodín - kota 387, křížovka polních cest, Kumerská cesta, kota 257 braná v to. Osa přesunula se zajištěně. Předvojová hlídka 2. četa, kázeň za přesunu dobrá. S.V. roty Provodín, sestava roty: čtyři vedle sebe. Nové obranné postavení bylo zaujato do 12. hodin. Zásobování je dobré.^{71/}

10. X. Bernard: Rota přesune se zajištěně na definitivní obranné postavení stanovené demarkační čarou v úseku.

Rota vyrazí z Provodína ve 3.30 hod. po ose postupu Dubá - Tubos (správně Tubož) - severní okraj Mšena.

Nové obranné postavení bylo zaujato do 12 hod. a hned byly postaveny polní stráže na důležitých komunikacích. S.V. roty Mšeno, sestava roty: čtyři vedle sebe.

Po tomto dlouhém stěhování přechází mužstvo do ubikací, i když skromných, přece postačujících k tomu, aby bylo pokračováno v ukáznování mužstva, což jest po nácviku obsazování hlavního obranného postavení jedinou metou. Tu začíná se rota dávat do pořádku, zjišťovati materiál a pracovati na jeho evidenci.

Kázeň. Až do demobilisace záložníků provádí se řádný výcvik a po několika dnech je celá rota znovu na výši, což bylo uznáno velitelem praporu při rozloučení se záložníky a dostalo se jí pochvaly.

11. X. Nezměněno.

.....

16. X. Přichází první demobilizační etapa, odesláno bylo do Nymburka k náhradnímu praporu 96 záložníků.

.....

24. X. Odeslána druhá etapa záložníků k demobilisování k náhr. praporu do Nymburka.

.....

26. X. Odeslána třetí etapa záložníků k demobilisování.

.....

27. X. Nezměněno. Rota pozůstává z presenčního mužstva a ročníku 1935. Provádí se normální výcvik.

.....

31. X. Rota se přesunula transportem s ostatními rotami praporu ze Mšena do Nymburka, kamž dorazila odpoledne. Přesun proveden za účelem zrušení a likvidace celého IV/42 prap. u náhradního praporu v Nymburku.

.....

2. XI. Příslušníci hor. pěš. pl. 1 odjíždějí v počtu 76 mužů s por. pěch. Krysem zpět do Kubína a příslušníci p. pl. 21 v počtu 22 mužů do Čáslavi. U roty zbývá pouze vel. roty, účetní výkonný rotmistr a 8 mužů.

Válečný deník ukončen.

Nymburk 2. listopad 1938.

Velitel roty špkt. pěch. Arnošt Kotrlík.

Válečný deník

Tento válečný deník vedl
 od 23.9.38 do 3.11.38
 npor. pěch. Juraj Greguška

K. Šenov 23. 9. 38

Stav roty: 1 důst., 1 rtm., 85 mužů, 8 T.K., 12 koní.^{72/}

Mobilizace byla rozhlášená čs. rozhlasem a zastihla rotu zčásti na hl. obranném postavení na čáře l. o. a to 1 kul. družstvo u 11/42 roty, 1 kul. roj u 1/XXII roty a 5 kul. rojů u 2/XXII roty, zčásti v Kam. Šenově u vel. roty a prap. V 3.30 odjel vel. roty a 36 mužů na Křížový Bk k asistenční rotě špkt. Rýpara, odkud po vyčištění Chřibské zůstala četa na místě k zajištění města.^{73/}

K. Šenov 24. 9. 38.

Stav roty: 1 důst., 1 rtm., 86 mužů, 8 T.K., 12 koní.

Mužstvo s vel. roty opouští Chřibskou v 1.30 hod. a navrátilo se ve 3 hod. do Kam. Šenova.

Práce mob. povahy u roty již hotovy, zbraně a mužstvo zůstávají jako předchozí den. K bezpečnosti pošty v Kam. Šenově dodává rota 3 muže, rovněž k zabezp. četnické stanice 6 mužů. Zbytek mužstva v posádce provádí dopoledne bojový výcvik, odpoledne střelbu a pořadový výcvik. Nálada mužstva je dobrá.

K. Šenov 25. 9. 38.

Početní stav roty: 1 důst., 1 rtm., 85 mužů, 8 T.K., 12 koní.

Dopoledne bylo odesláno 30 mužů a záložníků k 11/42 rotě k doplnění počtu. Jinak u roty nic se nezměnilo.

K. Šenov 26. 9. 38.

Početní stav nezměněn. Odpoledne: K rotě došlo po 6 mužích od 11.,1., 2. a 3/XXII roty k výcviku s kul. vz. 37, který dnešní den byl zahájen.^{74/}

Dopoledne: Kul. družstvo od 11/42 roty přemístilo se ze Srbské Kamenice do Kaltenbachu k 1/XXII rotě.^{75/}

Jinak u roty vše bez změny.

27. 9. 38.

Početní stav nezměněn.

Zaměstnání: jako předešlý den. Zvláštní příhoda žádná.

28. 9. 38.

Početní stav nebyl změněn.

Zaměstnání jako předešlý den. 9.30 - K rotě byli předáni do počtu: 5 mužů a 5 koní od spojovací roty pluku. Mužstvo a koně patří spoj. četě SP XXII.

V 7.00 hod. nařízena zostřená pohotovost.

K. Šenov 29. 9. 38.

Početní stav nezměněn.

Výcvik s kul. vz. 37 ukončen ostrou střelbou na již. svahu Šenovského kopce a mužstvo 11., 1., 2. a 3/XXII roty odchází k rotám.

Pal. stavy kul. nezměněny.

Zvláštní příhody se nevyskytly.

30. 9. 38.

Početní stav roty nezměněn.

Mužstvo v posádce cvičí bojový a střelecký výcvik.

Pal. stanoviště a úkoly kul. rojů nezměněny.

Rozhlasová zpráva o odstoupení části území republiky Německu zdrtila mužstvo, odhodlanost a kázeň mužstva však neutrpěly.

K. Šenov 1. 10. 1938.

Početní stav: 1 důst., 1 rtm., 73 mužů, 8 T.K., 12 koní.

4/XXII rota přeměněna na 16/42 rotu. Dnešním dnem zřízena byla polní pošta, nařízeno mužstvu odesílati poštu pouze cestou polní pošty. Pro p. pl. 42 zřízena polní pošta 3.

Mužstvo odesílá kufříky domů. U roty konají se přípravy k evakuaci.

K. Šenov 2. 10. 38.

Početní stav nezměněn.

Celý den prováděna byla evakuace kasáren v Kam. Šenově a připravováno vše k odchodu.

Dopoledne vyslána byla hlídka k odstranění hákových křížů a plakátů ve městě.

Na N. Huti zastřelen byl šefveterinářem 1 kůň pro jankovitost. 13/42 rota evakuovala přidělené 3 T.K. do Ml. Boleslavi.^{76/}

Hor. Libchava 3. 10. 38.

Početní stav: 1 důst., 1 rtm., 73 mužů, 11 koní, 5 T.K.

Ráno odevzdány byly kasárny městskému úřadu v Kam. Šenově, které potvrdilo jejich správné převzetí.

V 10.30 hod. opouští rota K. Š. pěším pochodem.

Kul. roje zůstávají přiděleny pěším rotám, tak jak byla na čáře l.o.

Nové S.V. roty jest ve velkostatku v Hor. Libchavě.^{77/} Nové S.V. dosaženo v 11.30 hod.

Hor. Libchava 4. 10. 38.

Početní stav nezměněn.

Přidělení kul. rojů zůstává. Mužstvo v H. Libchavě zaměstnáno bojovým a střel. výcvikem. Zvláštní příhoda žádná.

Odpoledne odesláni byli 4 řidiči aut na vel. Božena.

Odesláni 4 muži k náhr. prap. k odesláni do okupovaného území.

Hor. Libchava 5. 10. 38.

Početní stav: 1 důst., 1 rtm., 69 mužů, 11 koní, 5 T.K.

Přidělení kulometů nezměněno. Mužstvo v Hor. Libchavě zaměstnáno bojovým a střel. výcvikem. Zvláštní příhody žádné.

Hor. Libchava 6. 10. 38.

Početní stav: 1 důst., 1 rtm., 70 mužů, 11 koní, 5 T.K.

Přidělení kulometů nezměněno. Mužstvo v Hor. Libchavě zaměstnáno bojovým a střel. výcvikem. Zvláštní příhody nebyly.

Hor. Libchava 7. 10. 38.

Početní stav nezměněn. Přidělení kulometů k pěším rotám zůstává.

Zaměstnání jako předešlý den. V 11 hod. dojelo do Hor. Libchavy 19 velkých vozů, 38 koní a 19 vozků. Rota postarala se o ubytování. Povozy byly vel. praporu přiděleny rotám. Pro 16/42 rotu, tj. pro prap. zůstalo 10 povozů s koňmi a vozky.

Hor. Libchava 8. 10. 38.

Početní stav: 1 důst., 1 rtm., 70 mužů, 5 T.K., 31 koní.

Po celý den byly konány přípravy pro další přesun.

Přidělení kulometů zůstává. Večer navrátily se přidělené kulometry od 11. a 14/42 roty.

Chlum 9. 10. 38.

Početní stav nezměněn.

V 5.30 hod. odpochoval trén pod velením šrtm. Chmelíka do Chlumu. V 6.00 hod. odpochovala rota i s prap. spoj. četou na nové SV do Chlumu.

V 10.20 hod. dosaženo Chlumu. Rota ubytována pohromadě. Bojový úkol nedostala.

Stránka 10. 10. 38.

Početní stav nezměněn.

V 6.00 odpochovala rota na nové SV.

Ve Mšeně byl vydán oběd a přiděleny byly 2 kul. 14/42 rotě a 3 kul. 15/42 rotě. Navrátil se k rotě por. pěch. Jos. Staroba⁷⁸/ a převzal velení nad kul. četou u 15/42 roty.

Nové SV roty je Stránka u Mšena. Rota byla ubytována ve dvoře.

Stránka 11. 10. 38.

Početní stav: 2 důst., 1 rtm., 70 mužů, 5 T.K. a 31 koní.

Dopoledne shromážděny byly selské povozy od rot praporu a odeslány v počtu 19 vozů s koňmi a vozky na S.V. Holeček do Dol. Slivna.

Mužstvo ve Stránce zaměstnáno bojovým a střeleckým výcvikem.

.....

Mšeno 31.10.38.

Vagonování na nádraží ve Mšeně a odjezd do Nymburka. Příjezd do Nymburka v 15.40 hod. Ubytování v letní restauraci v Zálabí.

.....

3.11. 38 - 10.11. 38.

Likvidace roty u náhr. prap. p. pl. 42.

Uzavřeno

Nymburk, 10.11.38, npor. Greguška

Scheberská linie

Vzpomínky a poznámky ke službě v pevnostním pásu v roce 1938.

Podplukovník pěch. v. v. Arnošt Kotrlík

Praha 1976

(strojopis)

.....

Bylo proto nezbytné učinit závažná opatření na zabezpečení hranic státu. Tak bylo celé pohraničí obsazeno strážními prapory. Pozice nedaleko Varnsdorfu byly přiděleny XXII. strážnímu praporu, jehož jádro tvořila 11. rota 1. horského praporu z Dolního Kubína o stavu asi 80 lidí, jež tvořily 2/3 Slováků a 1/3 sudetských Němců.⁷⁹ Od 1. 4. 1936 jsem byl v hodnosti štábního kapitána pěch. jejím velitelem.

Moje rota přijela bez výzbroje do Kamenického Šenova 28.2.1938, aby ihned odešla do Röhrsdorfu (Svor). Tam bylo připraveno péčí 42. pěšího pluku z Terezína ubytování ve dvou hostinských sálech, zřízena stálá kuchyně, kancelář, skladiště, strážnice a stáj. Současně jsem se stal velitelem posádky.

Všechnu výzbroj, střelivo, konzervační materiál, výstroj, lůžkoviny atd. včetně kuchařského nádobí a náčiní, až po služební šňůry, dodával pěší pluk 42, protože celý XXII. strážní prapor byl jeho součástí.

.....

Röhrsdorf byla německá vesnice s malou českou menšinou.⁸⁰ Mezi Čechy byla většina sociálních demokratů. Němci patřili skoro 100 % k Henleinově Sudetendeutsche Partei. Češi tam měli v rukou dva hostince a jeden obchod s potravinami. Pět kilometrů severně u státní silnice stála myslivna, hostinec a několik hospodářských budov, Nová Huť. Ještě severněji, asi jeden kilometr, jde silnice průsmykem zvaným Schöber.⁸¹ Podle toho byl můj úsek zván Schöberlinie a mně říkali Němci Schöberkomandant.

Mezi tímto průsmykem a Novou Hutí přetínala kolmo u km 100 první linie lehkého opevnění státní silnici. Na Nové Huti byla zřízena ubytovna pro jednu četou se stálou kuchyní a tam bylo také moje SV v čase pohotovosti. V době příchodu mé roty se teprve začaly bunkry vz. 37 budovat. Stály tam jen čtyři, vpravo a vlevo od silnice, ale hned bylo třeba je střežit.

.....

Asi v polovině dubna přijel na přehlídku opevnění zemský vojenský velitel gen. Vojecechovský. Prohlédl si bunkr číslo 1, stojící těsně vpravo u silnice. Když jsem mu hlásil, že mám v rotě jednu třetinu sudetských Němců, úplně ztuhl a nechtěl ani věřit. Stále opakoval: „Jak je to možné, to není možné ...! To se musí ihned napravit!“ A skutečně netrvalo to ani týden a Němci byli vyměněni za Čechy od pěš. pluku 21.^{82/}

.....

Když byla v noci na 21. 5. 38 vyhlášena ostraha hranic, zaujala rota obranné postavení na linii proponované palebné přehradě a zakopala se. Objekty, ačkoliv jejich počet již hezky vzrostl, nebyly ještě pro posádky řádně vybaveny.

Rota SOS Varnsdorf zmobilisovaná kompletně, zaujala zajišťovací postavení před opevněními podle dispozic velitele praporu podplukovníka Kruliše a S.V. v Liberci. Po odvolání ostrahy se vrátila rota k normálnímu životu a řádu, kdežto rota SOS zůstala na místě v pohotovosti. Jejím velitelem byl npor. čet. Jansa.^{83/}

Hned počátkem září byl stav mé rotě zvyšován záložníky mladších ročníků až do počtu asi 300 mužů.^{84/} Přicházeli nestejně vycvičení a totéž se dělo s výzbrojí pro celý úsek, kde už bylo vybudováno tuším 23 objektů 1. linie. Kompletně však vybaveny nebyly, ale bránit se v nich bylo možné. V druhém sledu bylo 8, nejvýše 10 objektů, nebyly však ještě schopny obrany.^{85/}

Rota měla celkem 46 lehkých kulometů vz. 26, pro každý 5000 nábojů normálního, světelného a průbojného střeliva, množství střeliva pro pušky, ručních granátů, záložních dávek potravin a jiného materiálu. Nejhuře bylo s drátěnými překážkami. Kompletní železné s ježky proti tankům a „španělští jezdci“ byly jen před nejbližšími objekty vpravo a vlevo silnice, všude jinde byly jenom nedokonalé, dřevěné a jednoduché.

Ještě před všeobecnou mobilisací jsem se ubytoval na N. Huti se zbytkem rot. V Röhrsdorfu zůstal jen účetní rotmistr s nezbytným počtem mužstva pro strážní službu v místě, ve Cvikově, kde byl sklad a pro leteckou hlásku na železniční stanici.

V těchto dnech bylo rotě přiděleno jedno družstvo těžkých kulometů vz. 24 a jeden protitankový pěchotní kanón 37 mm se speciální obsluhou, takže byla moje rota již před prvním mobilizačním dnem 23. 9. plně mobilisována. Po 23. 9. byl v Röhrsdorfu utvořen z civilního obyvatelstva pracovní prapor, - vlastně jakási rota - která v okolí budovala polní opevnění. Vešel jí jeden záložní kapitán. Rota

SOS a roznětové hlídky na podminovaných mostech v Dol. Gruntě se stravovaly samostatně.

.....

Když po Hitlerově řeči dosáhla zuřivost a násilnosti nacistů vrcholu, utekli poslední němečtí a čeští komunisté i sociální demokraci přes nás do republiky a naše vrchní velitelství poslalo celý 47. pěší pluk na autech a s tanky, aby vyčistil celý šluknovský výběžek od tohoto odporného hmyzu.^{86/} Tu se však stalo, že takřka 100 % Němců ze strachu před naší mstou uteklo zase do Říše a ve výběžku skoro od hranic až k opevnění vznikla země nikoho.

Útěk byl doslova panický. Mnoho hospodářství, byty, obchody, provozovny, skladiště, zůstaly otevřeny a jen několik Němců tam s bílými páskami na rukávech udržovalo jakýs takýs pořádek. Tato skutečnost přišla velmi vhod družstvům SOS a roznětovým hlídkám na mostech a propustích, které pobíraly relutu a musely se samostatně zásobovat. Teď jim nastal netušený blahobyt a bylo zcela přirozené a pochopitelné, že této situace dokonale využily. Nejen pro sebe, i na celek pamatovaly.

.....

Jak jsem se zmínil, v zemi nikoho zůstalo jen několik německých pořádkových hlídek. Přes celý den byl klid. Avšak v noci země oživila. Ordneři a hlídky Freikorpsu se vracely do opuštěného území V noci byly všechny výhody na jejich straně, kdežto roznětové hlídky o 3 mužích, vystrčené daleko v předpolí, neměly proti útočníkům žádnou šanci. Proto jsem jim poradil, nikoliv nařídil - aby v případě vážného ohrožení životů provedli destrukci objektů a ustoupili do opevnění.

Když však hned druhý den byli zraněni vojín Maslák a Čapek a dva dřevěné mosty v Dolním a Horním Grundě byly zničeny, musel jsem hlídku na železobetonovém mostě na státní silnici zesílit lehkým kulometem, granáty, několika muži a jedním četníkem, jako velitelem.^{87/}

.....

Rozkaz k evakuaci opevnění a odstoupení sudetského území byl pro nás všechny ranou pod pás. Všechna naše sedmiměsíční práce, snažení, budování, výcvik, školení v obraně bunkrů atd., všechno bylo k ničemu. Dne 1. října přijela na Novou Huť tři vojenská nákladní auta a na železniční stanici Röhrsdorf a Jedlová bylo přistaveno po čtyřech nákladních krytých vozech.^{88/} Celý den a celou noc bylo všechno mužstvo, kromě roty SOS, zaměstnáno likvidací

opevnění. Z východního úseku se shromažďoval všechnen materiál na silnici, odkud se nakládal na auta, která odjížděla na železniční stanici Röhrsdorf, vyložila do vagonů a vracela se zpět. Ze západní poloviny se všechno nosilo na stanici Jedlová a nakládalo přímo do vozů.

Práce byla velmi obtížná i ve dne, protože mezi jednotlivými objekty byly jen úzké pěšiny plné kořenů a pařezů. O noci ani nemluví. Elektrické svítlny nebyly, ačkoliv byl celý úsek v lese. Trhaly se i mřížové a pancéřové dveře a všechno kovové, svinoval se ostnatý drát a to bez nářadí, pouze holýma rukama.

To už bylo 2.10. před večerem, když přišla spojka s hlášením, že družstvo strážící silniční most v Dolním Gruntě bylo napadeno palbou a brání se.⁸⁹⁾ / To už bylo příliš. Současně však s tím hlášením přišel rozkaz, že žádné komunikace a objekty nesmějí podlehnout destrukci. V té době byl v Nové Huti náhodou přítomen rtm. Smiřický a proto jsem ho poslal autem s tímto rozkazem do Dolního Gruntu. Na místo však nedojel. Několik set metrů viděl před sebou ustupující družstvo a most, jak právě letí do vzduchu. Nedalo se již nic dělat.

.....

Týž den pozdě večer byly plné vagóny z železniční stanice Jedlová přesunuty do Röhrsdorfu, kde se připojily k dalším, určeným do Nymburka. Vlak strážila stráž 1+ 3 z mé roty. Polní stráže byly staženy a evakuace celého úseku opevnění dokončena. Jen těžký protitankový silniční zátaras nad Novou Hutí se nedal odstranit.

Ráno 3.10. v jednu hodinu jsem shromáždil na silnici obě roty a promluvil k nim to nejzávažnější..... Nástup! Odchod!

V dalších obcích jsme už z dálky spatřili záplavu hakenkrajclerských vlajek a praporů. Tu jsem ponechal rotě volnost, aby je pokud to šlo strhali, ničili se slovy: „Ještě stále jste v Československé republice!“

Odpoledne jsme dorazili do Pihelu, roztroušené obce jihozáp. Sloupu a ihned zaujali obranné postavení. Bylo to jenom provisorium, které se spíše podobalo předním polním strážím. Tam jsme zůstali plně tři dny. Příčinu si už dnes nepamatují. Svě nepřátele jsem skutečně celou dobu ústupu nikde nespatriil, jen jejich letadla nad námi sem tam přelétala.

7.10. pokračoval ústup přes Českou Lípu do Provodína.... Dne 8.10. skončil náš ústup ve Mšeně u Mělníka.⁹⁰⁾ / Moje 3/XXII strážní rota sama, bez SOS, stavěla jen 3 - 4 polní stráže 1 - 2 km severně Mšena a německá armáda ukončila svou pátou etapu obsazení

severních Čech. Zastavila se proti nám na severní hranici okresu Mělník.

.....

Ve Mšeně jsme zůstali až do 1.11., kdy se celý strážní prapor XXII přesunul drahou do Nymburka, kde byl asi během týdne likvidován. Tak jsem se také rozloučil se svou rotou.

(Na tuto část vzpomínek navazuje další samostatné pokračování, které některé body doplňuje či rozšiřuje.)

Tak například život v posádce Röhrsdorf.

Původně jsem se ubytoval u Gottlieba „Gasthaus zur Sonne“.^{91/} To byl jediný větší německý ubytovací hostinec asi se čtyřmi pokoji, kde byli ubytováni velitelé čet. V téže budově byla i rotní kancelář, oděvní a zbrojní skladiště, kuchyně mužstva a stáj.

Byl jsem si dobře vědom, že stojíme na žhavé půdě politických a národnostních třenic, kde 90 % Němců přísluší Henleinově straně SdP a jen asi 5 % patří sociálním demokratům a komunistům a že bude třeba stálého úsilí i jistého druhu diplomacie, abychom s nimi neměli nepřijemnosti, ale nerozhněvali si ani českou menšinu.

Proto hned v prvních dnech jsem vypracoval soubor stále platných rozkazů, jejichž plnění zaručí korrektní a důstojné chování všech příslušníků posádky. Tyto rozkazy byly důstojníkům i mužstvu periodicky čteny. Díky tomuto opatření nedošlo po celou dobu k žádnému incidentu mezi vojskem a různými složkami obyvatelstva.

Obecní úřad nám vycházel vždy ochotně vstříc. Tajemníkem byl sociální demokrat, který nám ochotně půjčoval obecní psací stroj, když už jsme psát nestačili.

.....

Stávalo se někdy, že spojky, které chodily nebo později jezdily 8 km do Kamenického Šenova k velitelství praporu s hlášením a rozkazy, byly cestou lesem napadeny kameny nebo poleny a podobně se vedlo i strážím u bunkrů v noci. Naštěstí nedošlo k vážnějším zraněním, ale ani útočník nebyl nikdy vypátrán. Všechny tyto příhody se musely protokolárně napsat a hlásit.

Ještě než byli Němci vyměněni za Čechy, musel jsem podat trestní oznámení na německého svobodníka Fišeru pro vyzrazení vojenského tajemství a předat ho - do doby převzetí vojenským pro-

kurátorem - do soudní vazby ve Cvikově. Udali ho dva soukmenovci.

Do opevnění (přes 5 km a 150 m stoupání) jsem jezdil zpočátku koňmo,^{92/} později na kole nebo na motocyklu por. Kryse, ale nejraději drahou. Na Nové Huti byla a snad ještě je zastávka jen asi 200 m od samoty.^{93/}

Často jsem prováděl jak v posádce, tak v linii opevnění noční kontroly a jednou týdně bylo pro důstojníky cvičení v šifrování a dešifrování zpráv. Na ostrou střelbu jezdila rota pod velením por. Kryse drahou přes Krásnou Lípu na školní střelnici u Zeidleru a každé dva týdny bylo smluvně zajištěno koupání mužstva v obecních lázních v Boru u České Lípy.^{94/}

.....

V centru obce existovaly dva obchody všemožným zbožím, zejména potravinářským. Jeden český, druhý německý. Kupovali jsme v obou a totéž jsem doporučoval i mužstvu. Bylo to v zájmu dobrých vztahů k oběma národnostem.

Nutné společenské styky jsme ovšem udržovali jen s českými představiteli menšiny. Byl to hlavně přednosta stanice Maivald, traťmistr Vosecký a řídící učitel. Jistý čas jsem se stravoval i v německé hospodě, ale většinou v české Švecově restauraci.

Když byla 21. 5. vyhlášena ostraha hranic a já odešel v noci s rotou na Novou Huť, ujela manželka s Vládou do Prahy, ale později přijela znovu a zdržela se tam až do mobilisace.

Asi v červnu byla na místní železniční stanici zřízena letecká hláska 1 + 3. Velitelem byl svobodník Žabka, který absolvoval odborný výcvik. Byl to tichý, milý člověk, jednou ráno však zmizel. Dezerci jsem nemohl uvěřit. Druhý den však hlásily školní děti por. Otradovcovi, cvičícímu s rotou blízko obce, že našly v lese u nádraží spícího vojáka. Dovedli důstojníka na místo a ten zjistil, že šlo o sebevraždu.^{95/}

.....

Asi v polovině září - nevím již přesně - přišel rozkaz zřídit v obci jakýsi kurs pro dospělé muže české národnosti a nevojáky, kde by si osvojili základní vojenské pojmy a bojový výcvik jednotlivce, se zvláštním zřetelem na ovládnutí zbraní. Myslím, že se přihlásilo asi 20 mužů. Řízením tohoto kursu jsem pověřil por. Kryse. Já, jako velitel jsem na všechno nestačil. Vydával jsem jenom směrnice a pokyny, jako vodička. Výcvik se konal podle našich možností, a to každé pozdní odpoledne, kromě neděle a jako instruktoři fungovali volní velitelé čet a starší poddůstojníci. Nebyla to špatná myšlenka,

ale měla se zrodit hned na jaře. Za dva nebo tři týdny, celkem nejvýše 40 hodin výcviku, toho cvičenci mnoho nepochytili. Dnem vyhlášení mobilisace přestal kurs existovat.

Nadporučík čet. Jansa byl velitelem četnického oddělení ve Varnsdorfu. Byl jsem u něj dvakrát. Jednou před 25.5. a pak kdysi v červenci, abych s ním, jako velitelem roty SOS, navázal osobní styk a domluvil spolupráci.

Zanechal na mně vždycky dojem korrektního a slušného člověka a důstojníka. Nikdy bych ho nepodezíral ze zrady. Ale když jsem prvního dne přelíčení vedeného proti mně v České Lípě vstupoval do soudní síně chodbou, stál tam mezi špalírem obecnosta už jako nadporučík německého četnictva a dokonce mne - jako obžalovaného - vojensky pozdravil.^{96/} Ze slušnosti jsem pokynul hlavou. Inu člověk se mnohdy v lidech skutečně nevyzná.

Druhý den v Pihelu přišli ke mně tři mladší záložníci z mé roty a žádali o okamžité propuštění ze svazku čs. armády, protože je hlas jejich krve volá do Říše. Rád jsem jim vyhověl a po odevzdání výzbroje, v pouhém holém stejnokroji bez opasku, jsem je propustil. Ostatně jsem plnil jen vyšší rozkaz, který právě přišel.^{97/}

Musím se také trochu obsírněji zmínit o stavu mého úseku opevnění.

Kromě prostoru u státní silnice nebyla jeho aktivní i pasivní obrana dokonale vybudována. V objektech vz. 37 byly u střilen instalovány dřevěné stolky, na nichž stály lehké kulomety vz. 26. To bylo ovšem jenom nedostatečné a provizorní. Tam patřily už tehdy těžké kulomety nového vzoru s lafetací, s náměrným a odměrným zařízením, což umožňuje zafixování zbraně pro noční střelbu.^{98/}

V bunkru byla sice zásoba svíček, to je ale nedostatečné osvětlení. Chyběly větší elektrické svítily a u střilen menší reflektory pro osvětlení pásma palby. V noci byly objekty i s periskopem slepé a ve dne poloslepé /v lese/ a skoro hluché.

Překážky, jako velmi důležitá pasivní obrana, byly z 90 % provizorní, pouze jednoduché, s dřevěnými kůly, místo se zabetonovanými železnými koly, ve třech čtyřech pásech na úrovni podloží a s rozsocháči. Ty měly hlavně zesílit mohutnost a nepřekročitelnost palebné přehrady, která byla v podstatě mělká a úzká.

Vlastní dělostřelectvo ani minomety nemohly, jako jinde v otevřeném terénu, palebnou přehradu svojí palbou zesílit, protože by rozbitly vlastní překážky. Omezenost výhledu je pro hustý porost velická a nepřítel je obráncem spatřen až v bezprostřední blízkosti.

V objektech chyběly speciální doprovodné granáty pro granátové skluzy. Ačkoliv dřevěné rošty na podlaze mírnily chlad betonu, nedalo se v bunkru ani v létě dobře spát a osádky i velitelé raději trávili noci pod stany. Velmi těžko byl snášen nedostatek vody i k primitivní hygieně.

K ohřátí stravy sloužily t. zv. parafinové smotky, které však čadily a zapáchaly. O záložní dávky potravin bylo dobře postaráno, chyběly však kryté nádoby na výměšky.

Objekt bránilo 6 - 7 mužů, t.j. jeden velitel, 2 střelci, dva nabíječi, 1 - 2 muži k obsluze ručního ventilátoru při střelbě a k obraně vchodu. Velitel stál uprostřed a řídil palbu za pomoci otáčivého periskopu. Kromě své mohutné síly, praktické nezničitelnosti, byl bunkr ještě ze středu zesílen hradbou velkých kamenů, pokryt drnem a maskovacími sítěmi.

Celý můj úsek lehkého opevnění probíhal průměrně hustým smíšeným lesem a po svazích odvracených od nepřítele, což je v pokrytém terénu vždy pro obránce výhodnější.

Z této první linie neexistoval ústup! Zákaz ústupu byl pro mužstvo prvním článkem obranných předpisů, které musel každý nazpaměť znát. Právě tak musel každý přesně znát, kdo má povolený vstup do opevněného pásma a kdo do objektu a jak nežádoucí osoby odkázat nebo zadržet.^{99/}

Zapomněl jsem poznamenat, že denní strava pro celý úsek byla nošena ve várnících z kuchyně na Nové Huti, poněvadž lesní cesty byly těžko sjízdné.

Život v objektu nebyl hoden závisti. Velmi malý vnitřní prostor dovozoval osádce jen dost omezený pohyb. Denní světlo tam vnikalo pouze dvěma úzkými střílnami, takže i za slunečního dne byla uvnitř jasnější noc. Svíčky mnoho světla nedávají a pak je, kromě střelecké stoly, nebylo lze nikam postavit.

Stálý pobyt uvnitř by se musel nutně omezit jenom na dobu akutního nebezpečí, nebo přímo boje. Proto, aby obránci byli v dobré duševní a tělesné kondici, střežil bunkr v době klidu pouze jeden strážný, zatímco zbytek byl zaměstnán nebo odpočíval v blízkosti. Pro ten účel měly být vždy pro jednu strážní rotu v lehkém opevnění postaveny vzadu jakési sruby, které by plně vyhovovaly dobrému odpočinku mužstva a důstojníků. V mém úseku se takový standartní dřevěný srub s betonovou podezdívkou začal stavět někdy v polovině září a samozřejmě zůstal nedokončen.

O dobrý zdravotní stav roty pečoval ppor. pres. sl. MUDr. Karel

Bloch /pěš. pl. 42/, který jednou i dvakrát týdně dojížděl do Röhrsdorfu a na Novou Huť.

A ještě jedna vzpomínka na život v dočasné zemi nikoho. Asi 28. nebo 29. 9. odpoledne jsem odjel na motorce do Dolního Gruntu, abych se na místě osobně přesvědčil o službě a životě zesílené roznětové hlídky na hlavním silničním mostě. Hlídka se usadila blízko mostu v opuštěném fotoateliéru a žila si tam docela přepychově. Jídla a pití měli co hrdlo ráčilo, protože vedle zůstal otevřen obchod s potravinami. Spali, jak někde v hotelu. Ale i službu konali bezvadně. Když jsem odjížděl, darovali mně dvě litrové lahve vína a litr jakéhosi likéru. A protože jsem neměl brašny, přivázali mi na nosič zadního kola lahve třemi kravatami nalezenými v šatníku. O dobré pití jsem se podělil s insp. Marvanem, který Vaničkův hotel na Nové Huti, kde bydlel, evakuoval hned 29. 9.

.....(úvahy o možnosti obrany, vzpomínaný proces)

POZNÁMKY

- 1/ Holub Ota: Zrazené pevnosti, Praha 1982, s. 134 - 135.
- 2/ Vojenský historický archiv (VHA), fond Ministerstvo národní obrany (MNO) 1938, Hlavní štáb - SP XXII, kr. 225, č.j. 498/taj. 1938, Terezín, 22. únor 1938 - Zřízení Strážního praporu XXII - pokyny.
- 3/ Tamtéž, hlášení velitele praporu mjr. pěch. Jana Žižky ze 17. 3. 1938 velit. 3. divize.
- 4/ Blíže viz počty příslušníků uváděných v jednotlivých válečných denících.
- 5/ VHA, cit. fond - např. smlouva s obecním úřadem v Kytlicích ze dne 12.2.1938.
- 6/ O činnosti příslušníků praporu viz blíže Válečný deník 3/XXII roty a vzpomínky pplk. Kotrlíka - příloha 5.
- 7/ Přesné vymezení úseků jednotlivých rot a výčet jim přidělených pevnůstek obsahuje příloha č. 7 Instrukcí velitele strážního praporu XXII čj. 510/Taj.1938. VHA, cit. fond.
- 8/ Viz pozn. 3.
- 9/ VHA, cit. fond - Úprava služby na Kaltenbergu velitelem praporu z 2.8.1938. V této souvislosti není bez zajímavosti, že strážní služba se zde konala bez omezení provozu restaurace a rozhledny. Hlídka měla pouze za povinnost zaznamenat počet návštěvníků a sledovat jejich chování. I v tomto případě armáda ubytování hlídky na chatě hradila. Zřízení letecké hlásky na nadraží připomíná ve svých vzpomínkách již uvedený pplk. Kotrlík, velitel 3/XXII roty.
- 10/ VHA, cit. fond - Přehled rozdělení posil pro SP XXII - příl. 3 ze 16.9.1938; bylo pro ně však málo příkrývek a plynových masek.
- 11/ Tamtéž - Úprava služby a zaměstnání v úseku I. o., Kamenický Šenov, 16. září 1938.
- 12/ Viz údaje válečných deníků praporu a 1/XXII roty. Je však až s podivem, jak oproti mužstvu byl málo posílen důstojnický sbor: u praporu z 20 na 33, u rot z 5 na 6.
- 13/ O jejich postavení blíže viz Válečný deník 3/XXII roty; Holub, cit. dílo.
- 14/ Škpt. Kotrlík navíc uvádí, že v důsledku nepřetržitě služby - stráže či stavění překážek - byli příslušníci jeho roty začátkem září psychicky zcela vyčerpaní a na pokraji svých sil - viz Válečný deník 3/XXII roty.
- 15/ „O“ - tzv. heslo Orlik - rozkaz vlády k obsazení a střežení hranic, které mj. znamenalo plnou pohotovost všech strážních jednotek a okamžité obsazení všech objektů I. o. plným bojovým stavem mužstva - 7 mužů, zaujetí palebného postavení, ustavení polních stráží ap.
- 16/ Jedná se o prapor, který byl původně umístěn v Rumburku a byl odtud přemístěn do České Lípy - východní soused SP XXII.
- 17/ Rozsáhlá vojenská akce 23. 9. 1938, v jejímž rámci jednotky 47. pěšího pluku, zálohy 3. divize z Litoměřic a vyčleněné jednotky 42. pěš. pluku, včetně 4 čet SP XXII a obrněného vlaku podnikly výpad za linii I. o. s úkolem zlikvidovat nepokoje a znovu obsadit Šluknovský výběžek. V průběhu dne byly obsazeny Chřibská, Krásná Lípa, Jiřetín p. J. a Varnsdorf. Vyhlášením mobilizace večer 23. září však byl další postup zastaven a jednotky se vrátily zpět do výchozího postavení. Blíže viz např. Holub Ota, cit. dílo, s.226 - 230.
- 18/ Jednalo se o stažení všech zde se nacházejících jednotek armády, finanční stráže a příslušníků SOS za linii I.o. Celý výběžek tak opětovně přešel do rukou henleinovců. Před linií zůstaly jen roznětové hlídky a předsunuté stráže příslušníků SOS.
- 19/ Jednalo se o jednotky složené z obyvatel obcí poblíž obranné linie (nikoliv tedy

zaměstnance stavebních firem stavějících bunkry), které se podílely zejména na budování okopů, přístupových zákopů k jednotlivým pevnůstčkům a úpravě přístupových cest. Blíže viz vzpomínky špkt. Kotrlika.

- 20/ Přestože válečné deníky z jednotlivých rot poukazují na to, že po vyhlášení mobilizace se jejich početní stavy nezvýšily, pak v rámci praporu to vypadalo jinak: mezi 23. 9. - 27. 9. vzrostl početní stav téměř o 500 mužů. Část z nich tvořili k praporu jen dočasně umístění vojáci od jiných útvarů (např. 11/42 rota), podstatnou část však představovali příslušníci jednotek SOS, kteří po svém ústupu z území Šluknovského výběžku byli začleněni právě do SP XXII.
- 21/ K tomuto vyslání však došlo již 25. 9., kdy skupina 22 dobrovolníků z řad SOS a záložníků podnikla z postavení na Nové Hutí výpad do Varnsdorfu, odkud přivezli svého raněného druhá - dozorce fin. stráže Bernarda a vel. roty SOS npor. Jansu. V průběhu akce došlo k několika přestřelkám, ale akce skončila úspěšně a bez zranění. Holub Ota, cit. práce, s. 233 - 234.
- 22/ Jednalo se o 11/42 rotu, jejíž někteří příslušníci byli přičleněni k 1/XXII rotě a střežili objekty mezi Dolským Mlýnem a Všemily. Později se vrátila k domovské jednotce: III/42 praporu (rumburskému).
- 23/ Jednalo se o vojiny Josefa Masláka (průstřel nohy) a Josefa Čapka (průstřel paže). Viz Vál. deník 3/XXII roty k 30. 9. 38.
- 24/ Johnsbach - dnes Janská.
- 25/ Až do vydání tohoto rozkazu se přes krajně napjatou situaci na řadě míst pokračovalo v betonování bunkrů a dělníci stavebních firem, v řadě případů z místních prověřených pracovníků, dostali ještě za práci 1. 10. zapláceno. SOkA Děčín, fond Landrat Děčín, kr. 142.
- 26/ Většina těchto rozkazů je citována ve válečných denících rot, zejména 1/XXII roty - viz, popř. jsou součástí písemností praporu.
- 27/ Jejich výčet byl uveden k 27. září. V důsledku toho došlo též k výraznému poklesu stavu mužstva - o téměř 600 mužů.
- 28/ V oblasti Děčínska a Českolipska probíhala prozatímní demarkační čára II. pásma / V. pásma po linii: Podmokly (Bodenbach) - Děčín (Tetschen) - Benešov (Bensen) /vše pro něm. armádu/ - Habartice (Ebersdorf) /pro něm. arm./ - Oldřichov (Ullrichsthal) /pro něm. arm./ - Okrouhlá (Schaiba) a Haida (Nový Bor) /pro něm. arm./ - Kunratice (Kunnersdorf) /pro nás/ - Něm. Jablonné (Deutsch Gabel) /pro nás/ atd. Celé II. pásmo muselo být opuštěno do 3. října 14.00 hod. VHA, cit. fond, Velitelství Dvořák, 2.října 1938 v 08.00 hod. - Dohoda o pohybech dne 3. října.
- 29/ Tamtéž, Velitelství Holecěk, 2.10.1938 v 10.50 hod. - Postup evakuace hlavního obranného postavení (č.j. 47/ op.1938). Tímto rozkazem bylo určeno SP XXII jeho postavení za demarkační čarou linií Volfartice - nádraží Skalice - Chotovice - Slavičkův trig. 535 se SV v Horní Libchavě s tím, že nové postavení bude zaujato 3. října do 14.00 hod.
- 30/ Celní úřady byly zřizovány podél celé provizorní demarkační čáry, neboť byla chápána jako nová státní hranice.
- 31/ Tamtéž, Božena na Dominik, 8. 10. 1938 (čj. 151 taj. ZH 1938) - Postup do posledního postavení a definitivního obranného hlavního postavení ve dnech 9. a 10. 10. 1938. Byly stanoveny trasy pochodu jednotlivých jednotek, vzájemné čáry styku a určeny nové obranné linie. Byl stanovena i forma kontaktů ustupujících čsl. jednotek s postupujícím říšskoněmeckým vojskem. Velitelství praporu (Bernard) pak tyto směrnice rozepsalo pro jednotlivé roty - viz deníky. Chlum - obec 5 km západně od Doks.

- 32/ Stránka - obec 3 km jihovýchodně od Mšena.
- 33/ Zemřel 9. 10. 1938 na srdeční záchvat při převozu do nemocnice v Mladé Boleslavi.
- 34/ Počet příslušníků praporu se postupně snižoval: přechody k jiným útvarům, propouštěním záložníků do civilu (ve 4 etapách), propouštěním příslušníků z obsazeného pohraničí (Češi i Němci) ap.
- 35/ Velitel roty místo škpt. pěch. Bohumila Hesouna, který byl 24. 9. 38 odvelen k 11. p. pl.
- 36/ Jonsbach - dnes Janská u České Kamenice.
- 37/ Jednalo se o kulometný roj přidělený s těžkým kulometem. Obdobné roje, popřípadě kulometná družstva, byly velitelstvím praporu přiděleny všem rotám na linii I.o.
- 38/ Tyto údaje zahrnovaly především minometnou četú a dělostřeleckou četú vedené mezi posilovými prostředky.
- 39/ Kaltenbach - dnes obec Studený u Jetřichovic.
- 40/ Limpach - dnes osada Lipnice, 3 km severně od České Kamenice
- 41/ Jednalo se o uzávěru silnice v okolí Studeného.
- 42/ Kaltenberk (Kaltenberg) - vrch Studenec, 736 m n.m., 4 km ssv. od České Kamenice
- 43/ Radioaparáty byly uskladněny na poštovních úřadech a vracely se až po Mnichovu od 2. října.
- 44/ Správně řa Ludwig Haselberger, výroba speciálních jehel - k přesunu asi nedošlo, neboť firma byla jako německý majetek v roce 1945 konfiskována.
- 45/ Sloužily k ohřívání jídel na způsob suchého lihu, avšak zapáchaly a čadily.
- 46/ Přejmenován byl i vlastní strážní prapor na IV/42 prapor.
- 47/ VHA, cit. fond, 1.10. 1938 Velitelství Božena - přípravy k evakuaci I. o. - nařizení (č.j. 122/taj. ZH 1938): stanoven postup evakuace materiálu z I. o., a to na základě čsl. - něm. dohody: pouze veškerý mobilní voj. materiál (zbraně, střelivo, telefony, motory ap.). O zanechaném materiálu pořídít předávací protokoly.
- 48/ Pro prapor byly dopravní prostředky dodány takto: vagony: 15/42 rota - 10 vagonů do Svoru a 5 do Jedlové; 14/42 rota - 5 vagonů do Hillova Mlýna; 13/42 rota - 5 vagonů do České Kamenice; auta: 24 nákladních aut o celkové tonáži 56 tun, které byly rozděleny: 11/42 rota - 6 vozů do Janské; 13/42 rota - 6 vozů do Kunratic; 14/42 rota - 3 vozy Kříž. Buk, 3 Kytlice; 15/42 rota - 4 vozy Nová Huť, 2 vozy Svor. VHA, cit. fond, fonogram Božena, 1.10. 1938 (č.j. 777/31 taj. 38).
- 49/ Sonnenberg - dnes Slunečná, obec 6 km sz. od České Lípy.
- 50/ Viz pozn. 29.
- 51/ Henne - dnes Huníkov u České Kamenice.
- 52/ Viz pozn. 29.
- 53/ Sommerlehne - dnes vrch Výsluní (424 m); Einsiedles B. - dnes vrch Poustevna (515 m).
- 54/ Viz pozn. 28.
- 55/ VHA, cit. fond, Bernard 8. 10. 1938, č.j. 777/51 Taj. 1938 - Rozkaz k přesunu dne 9. 10. 1938. Zde vytyčeny směry pochodu, úseky postavení a SV pro všechny roty praporu. Konstatováno, že ústupová čára je novou hranicí státu, proto musí být neprodyšně uzavřena jak voj. částmi, tak jednotkami SOS.
- 56/ VHA, cit. fond, Bernard 9. 10 1938, č.j. 777/52 Taj. 1938 - Rozkaz pro přesun a zaujetí postavení dne 10. 10. 1938. Obdobný obsah jako u předešlého. Postavení nutno zaujmout do 12.00 hodin.

- 57/ V uvedeném rozkaze je označení větrák 360, ale v deníku se zásadně používá označení křížek 360.
- 58/ Röhrsdorf - dnes Svor u Nového Boru.
- 59/ Viz pozn. 17.
- 60/ Viz pozn. 10. V přehledu se uvádí, že záložníků bylo přiděleno 180.
- 61/ Inozenzdorf - dnes Lesné u Jiřetína pod Jedlovou; Dolní Grunt (Nieder Grund) - dnes Dolní Podluží.
- 62/ Viz pozn. 17.
- 63/ Jednalo se rovněž o můstky na hlavní silnici Č. Lípa - Rumburk, ale poblíž hlavní obranné linie u Schöbru.
- 64/ VHA, cit.fond, Hlášení Bernard Dominikovi 27. 9. 1938, v němž mjr. Žižka požaduje dodání 18 ventilátorů pro objekty prvního sledu.
- 65/ Snímky tohoto zničeného mostu a i dalších dvou v Dolním Podluží (viz dále) se objevily v různých nacistických publikacích a novinách, jako doklad barbarství československých vojáků, neboť při detonaci byly poškozeno několik okolních domů. Viz též Steinert Kurt, Unter der Schöberlinie, Warnsdorf 1939, obr. příl.
- 66/ Toto líčení se nekryje s pozdějšími vzpomínkami škpt. Kotrlíka (viz dále), který tuto událost klade až k 2. 10. 1938 a i průběh je jiný. Viz též Steinert Kurt, Unter der Schöberlinie, Warnsdorf 1939, s.88.
- 67/ Viz pozn. 47.
- 68/ Pancéřový vlak zůstal ve stanici Jedlová pravděpodobně od vyčistovací akce z 23. září a po ústupu na obrannou linii. Do bojů již nezasáhl, i když ve vzpomínané publikaci K. Steinerta se uvádí, že 28. 9. se ve Varnsdorfu rozšířila fáma, že Češi pomocí pancéřového vlaku opětovně napadnou Varnsdorf. V Deníku praporu je vykazován jako posilový prostředek právě u 3. roty.
- 69/ Správně Tolenstein - dnes Tolštejn, zřícenina hradu u Jiřetína pod Jedlovou.
- 70/ Lindberg - dnes kopec Stěna, záp. od Chotovic u Nového Boru; Slaviček - vrch 535 m jižně od Sloupu; blíže viz pozn. 29.
- 71/ Blíže viz pozn. 31.
- 72/ Stav této roty se oproti mírovému stavu zvýšil jen nepatrně. Předpokládaný tabulkový stav: 3 důstojníci, 5 dělesloužících, 66 presenční služba. Koně se používali k tažení kár pro přepravu těžkých kulometů.
- 73/ Viz pozn. 17.
- 74/ Tento těžký kulomet se měl stát hlavní zbraní v pevnůstkách a nahradit zde používané lehké kulometry vz. 26.
- 75/ Toto přemístění se však v deníku 1/XXII roty neobjevilo. Je v něm vykazováno stále jen 6 mužů s 1 TK (roj), přičemž kulometné družstvo mělo mít nejméně 13 mužů.
- 76/ Evakuace materiálu z pásma l.o. včetně nadbytečných zbraní a střeliva byla řešena vzpomínaným rozkazem z 1.10. 1938 s tím, že pro SP XXII bylo jako náhradní tělesu, kam bude tento materiál odeslán posádka v Mladé Boleslavi. Viz pozn. 47.
- 77/ Zde bylo i SV praporu.
- 78/ Po vyhlášení mobilisace byl převelen k 11/42 rotě.
- 79/ Viz úvodní stať. Původně tvořili SP XXII výlučně příslušníci hor. p. pl. 1: 11 dělesloužících a 420 mužů pres. sl., pouze někteří důstojníci přišli od českých útvarů. Uváděné údaje se tak týkají výlučně 3/XXII roty.
- 80/ Dle sčítání 1930: domy - 216, obyvatel - 1315, z toho: Češi - 452, Němci - 846. Statistisches Gemeinde Lexikon des Landes Böhmen, Praha 1935, s. 116.
- 81/ Schöber - dnes Stožecké sedlo (602 m n. m.), i když německý název stále přžívá.

- 82/ Výměnění nebyli všichni Němci. Část jich u útvaru zůstala, ale byli v době zostření situace staženi z první linie do kasáren, kde vykonávali pomocnou službu. Po Mnichovu jim byly dokonce odebrány zbraně.
- 83/ Jak se ukázalo po Mnichovu, npor. Jansa podpořil akce Freikorpsů a nakonec se stal příslušníkem říského četnictva.
- 84/ Viz pozn. 10 a 60 - zde uváděny nižší počty.
- 85/ Ve Válečném deníku 3/XXII roty však uvádí jejich přesné počty (celkově 46 objektů), včetně jejich čísel. Nesouhlasí ani počet lehkých kulometů - na jeden objekt byly přiděleny vždy dva.
- 86/ Viz pozn. 17.
- 87/ Bližze viz Válečný deník 3/XXII roty.
- 88/ Jedná se o nepřesný údaj: auta i 15 nákladních vagonů bylo přistaveno až 2. 10. 38.
- 89/ Opětovně nepřesný údaj. Událost se váže ke 30. září.
- 90/ Nepřesné; správné datum dalšího ústupu: 9. a 10. 10. 1938.
- 91/ Č. p. 9.
- 92/ Každý velitel roty měl přiděleného jezdeckého koně, který byl původně také jejich jediným dopravním prostředkem. Pouze velitel praporu měl přidělený osobní automobil, spojky a velitelé čet používali jízdní kola.
- 93/ Jedná se o dnešní Jedlová zastávka (ne želez. stanice Jedlová) na trati Bakov n. Jiz. - Jedlová - Rumburk.
- 94/ Zeidler - dnes obec Brtníky, 7 km západně od Rumburka; Bor u Čeké Lípy - dnes Nový Bor.
- 95/ Jednalo se o sebevraždu z nešťastné lásky, alespoň tak to Kotrlík v další obsírné pasáži líčí.
- 96/ Vzpomínané přelíčení se váže k události, k níž došlo 2. 10. 1938 na stanovišti Nová Huť, kde příslušníci jednotek SOS zastřelili dva německé ordnery, kteří zde provokovali a zesměšňovali české vojáky. Proces se konal 7. 12. 1939 v České Lípě a špkt. Kotrlík zde vystupoval v roli obžalovaného velitele, který dal svolení k popravě. Spolu s ním byli souzeni další tři vojáci (J. Soukup, S. Svoboda /oba SOS/ a Jakubinský /kuchař roty/. Kotrlík byl po odvolání odsouzen ke 3 letům žaláře, vojáci nejprve k smrti, pak na doživotí. Rozsáhlá neotřetěná pasáž vzpomínek špkt. Kotrlíka.
- 97/ Jednalo se o 4. 10. 1938. O uvedeném rozkaze se zmiňuje npor. Schiller, ale v souvislosti s odesláním vojáků z již obsazeného území, aby si doma zařídili majetkoprávní záležitosti.
- 98/ Jsou myšleny těžké kulometry vz. 37, s nimiž se však vojáci seznámili až po mobilisaci při nácviu střelby. Viz pozn. 74.
- 99/ Jednalo se o tzv. Desatero pro velitele objektu v lehkém opevnění, které obdrželi všichni velitelé u všech útvarů v době po květnové mobilisaci. Mělo sloužit jako návod pro výcvik nově přicházejících příslušníků strážních jednotek.

*Snímek 1: Ubytovna 11. roty 42. pěšího pluku v Preidlově továrně v Janské
- léto 1938*

*Snímek 2: Zajatí příslušníci jednotek SOS při průchodu Varnsdorfem
- 22.9.1938*

Snímek 3: Těžký silniční zátaras u Nové Huti (Schöber)

Snímek 4: Československé tanky v ulicích Varnsdorfu – 23.9.1938

Snímek 5: Zbytky silničního mostu v Dolním Podluží po destrukci 30.9.1938

Snímek 6: Odstraňování drátěných zátarasů německou armádou po 3. 10. 1938

BOTANICKÝ PRŮZKUM MOKŘADU NAD HRANIČNÍM RYBNÍKEM

Marta Plánská

V zimním období roku 1996 Lesy ČR prohloubily vodoteč protékající mokřadem, který se nalézá v těsné blízkosti silnice Nová Huť – Kytlice nad Hraničním rybníkem v porostu 4B 2, 4B 0z dle porostní mapy 1: 10 000. Vodoteč byla prohloubena o více jak jeden metr pod úroveň terénu. Les je v platném lesním hospodářském plánu uveden jako les hospodářský. Zmíněné terénní úpravy byly vedeny snahou o odvodnění mokřadu a následné zalesnění. Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem bylo možno předpokládat vysychání mokřadu a změnu vodního režimu na lokalitě a v souvislosti s těmito změnami i změny v druhovém složení rostlin. Dne 12.8.1997 proto autorka provedla botanický průzkum lokality zajímavé z hlediska ochrany přírody, rašeliniště se zachovaným rašelinným jezírkem. Poblíž mokřadu jsou podmačené smrčiny. Při terénním šetření v roce 1997 byly nalezeny druhy rostlin, které jsou vázány na mokřadní biotop, z nichž některé patří mezi druhy v Lužických horách se vyskytující velmi vzácně a některé z nich jsou uvedeny i v Červeném seznamu ohrožených druhů ČR. Dne 25.7.2000 byl proveden následný inventarizační průzkum lokality.

V předkládaném seznamu jsou uvedeny nálezy z let 1997 a 2000:

1. *Acer pseudoplatanus* L. - javor klen, 12.8.97 25.7.00
2. *Aegopodium podagraria* L. - bršlice kozí noha, 25.7.00
3. *Agrostis canina* subsp. *stolonifera* Blytt - psineček obecný výběžkatý, 25.7.00
4. *Agrostis capillaris* L. psineček rozkladitý, 12.8.97, 25.7.00
5. *Achillea millefolium* L. - řebříček obecný, 25.7.00
6. *Achillea ptarmica* L. - řebříček bertram, 25.7.00
7. *Alchemilla* sp. - kontryhel, 25.7.00
8. *Alnus glutinosa* (L.) GAERTN. - olse lepkavá, 12.8.97, 25.7.00
9. *Alnus incana* (L.) MOENCH. olse seda, 12.8.97, 25.7.00

10. *Avenella flexuosa* (L.) DREJER - metlička křivolaká, 12.8.97, 25.7.00
11. *Artemisia vulgaris* L. – pelyněk černobýl, 25.7.00
12. *Athyrium filix - femina* (L.) ROTH - papratka samičí, 25.7.00
13. *Betula pendula* ROTH - bříza bělokorá, 12.8.97 25.7.00
14. *Blechnum spicant* (L.) ROTH - žebrovice různolistá, 12.8.97 25.7.00
15. *Calamagrostis villosa* (CHAIX) J. F.GMEL. - třtina chloupkatá, 12.8.97 25.7.00
16. *Calluna vulgaris* (L.) HULL – vřes obecný, 25.7.00
17. *Campanula patula* L. – zvonek rozkladitý, 25.7.00
18. *Campanula rotundifolia* L. – zvonek okrouhlostý, 25.7.00
19. *Cardamine flexuosa* WITH. – řeřišnice křivolaká, 25.7.00
20. *Carex brizoides* (L.) REICHENB. in MÖSSLER - tuřice třeslicovitá, 12.8.97
21. *Carex cinerea* (POLL.) DOST. - tuřice šedavá, 12.8.97
22. *Carex echinata* (J.A.MUR). FOURR. – ostřice ježatá, 12.8.97 25.7.00
23. *Carex nigra* (L.) REICHARD – ostřice obecná, 25.7.00
24. *Carex ovalis* (GOOD.) DOST. – ostřice zaječí, 12.8.00 25.7.00
25. *Carex pallescens* L. – ostřice bledavá, 12.8.97 25.7.00
26. *Carex rostrata* STOKES in WITH. - ostřice zobánkatá, 12.8.97 25.7.00
27. *Chaerophyllum hirsutum* L. - krabilice chlupatá, 12.8.97 25.7.00
28. *Chamerion angustifolium* (L.) HOLUB – vrbka úzkolistá, 25.7.00
29. *Cirsium palustre* - (L.) SCOP. - pcháč bahenní, 12.8.97 25.7.00
30. *Cirsium arvense* (L.) SCOP. – pcháč rolní, 25.7.00
31. *Dactylis glomerata* L. – srha říznačka, 25.7.00
32. *Deschampsia cespitosa* (L.) BEAUV. - metlice trsnatá, 12.8.97 25.7.00
33. *Digitalis purpurea* L. – náprstník červený, 25.7.00
34. *Dryopteris filix - mas* (L.) SCHOTT – kapraď samec, 25.7.00
35. *Dryopteris dilatata* (HOFFM.) A. GRAY – kapraď širolistá 25.7.00
36. *Epilobium palustre* L. - vrbovka bahenní, 12.8.97 25.7.00

37. *Equisetum sylvaticum* L. - přeslička lesní, 12.8.97
25.7.00
38. *Equisetum palustre* L. - přeslička bahenní, 25.7.00
39. *Eriophorum angustifolium* HONCK. - suchopýr úzkolistý,
12.8.97 25.7.00
40. *Euphrasia stricta* D. WOLFF EX J.F.LEHM - světlík tuhý,
12.8.97 25.7.00
41. *Festuca rubra* L. - kostřava červená, 25.7.00
42. *Galeopsis bifida* BOENN. - konopice dvouklanná, 25.7.00
43. *Galium uliginosum* L. - svízel močálový, 12.8.97 25.7.00
44. *Galium palustre* L. - svízel bahenní, 25.7.00
45. *Galium saxatile* L. - svízel horský, 25.7.00
46. *Glyceria fluitans* (L.) R.BROWN - zblochan vzplývavý,
12.8.97
47. *Hieracium murorum* L. - jestřábník zední, 25.7.00
48. *Holcus mollis* L. - medyněk měkký, 25.7.00
49. *Hypericum maculatum* CRANTZ - třezalka skvrnitá,
25.7.00
50. *Impatiens noli-tangere* L. - netýkavka nedůtklivá, 12.8.97
25.7.00
51. *Juncus acutiflorus* EHRH. ex G.F.HOFFM. - sítina ostrokvětá,
12.8.97 25.7.00
52. *Juncus articulatus* L. - sítina článkovaná, 12.8.97
25.7.00
53. *Juncus bufonius* L. - sítina žabí, 12.8.97
54. *Juncus bulbosus* L. - sítina cibulkatá, 25.7.00
55. *Juncus conglomeratus* L. - sítina klubkatá, 12.8.97
25.7.00
56. *Juncus effusus* L. - sítina rozkladitá, 25.7.00
57. *Juncus tenuis* WILLD. - sítina hubená, 25.7.00
58. *Lapsana communis* L. - kapustka obecná, 25.7.00
59. *Lastrea limbosperma* (ALL.) HEYWOOD - pérnatec horský,
12.8.97
60. *Lotus corniculatus* L. - štírovník růžkatý, 25.7.00
61. *Lotus uliginosus* SCHKUHR - štírovník bažinný, 25.7.00
62. *Luzula campestris* (L.) DC. - bika ladní, 25.7.00
63. *Maianthemum bifolium* (L.) F. W. SCHMIDT - pstroček dvou-
listý, 25.7.00
64. *Molinia caerulea* (L.) MOENCH - bezkolenec modrý,
12.8.97 25.7.00

65. *Myosotis nemorosa* BESSER – pomněnka hajní, 25.7.00
66. *Myosotis palustris* (L.) NATH. – pomněnka bahenní, 25.7.00
67. *Omalotheca sylvatica* (L.) SCHULTZ-BIP. et F.W.SCHULTZ – protězec lesní, 25.7.00
68. *Oxalis acetosella* L. – šťavel kyselý, 25.7.00
69. *Phegopteris connectilis* (MICHX. fil.) WATT. – bukovinec osladičovitý, 25.7.00
70. *Picea abies* (L.) KARST. - smrk obecný, 12.8.97 25.7.00
71. *Pimpinella saxifraga* L. – bedrník obecný, 25.7.00
72. *Plantago major* L. – jitrocel větší, 25.7.00
73. *Plantago lanceolata* L. – jitrocel kopinatý, 25.7.00
74. *Potentilla erecta* (L.) RÄUSCHEL - mochna nátržník, 12.8.97 25.7.00
75. *Prunella vulgaris* L. - černohlávek obecný, 12.8.97 25.7.00
76. *Ranunculus repens* L. – pryskyřník plazivý, 12.8.97 25.7.00
77. *Rubus sp.* – ostružiník, 12.8.97 25.7.00
78. *Rubus idaeus* L. - maliník obecný, 12.8.97 25.7.00
79. *Salix aurita* L. – vrba ušatá, 25.7.00
80. *Scirpus sylvaticus* L. - skřípina lesní, 12.8.97 25.7.00
81. *Scorzoneroides autumnalis* (L.)MOENCH - podzimka obecná, 12.8.97 25.7.00
82. *Senecio ovatus* (GAERTN., MEYER et SCHERB.) WILLD. - starček vejčitý, 12.8.97 25.7.00
83. *Sorbus aucuparia* L. – jeřáb ptačí, 25.7.00
84. *Stachys sylvatica* L. – čistec lesní, 25.7.00
85. *Stellaria graminea* L. – ptačinec trávovitý, 25.7.00
86. *Stellaria nemorum* L. – ptačinec hajní, 25.7.00
87. *Tanacetum vulgare* L. - vratič obecný, 12.8.97 25.7.00
88. *Taraxacum officinale* WEBER in WIGGERS – pampeliška lékařská, 25.7.00
89. *Trifolium repens* L. – jetel plazivý, 25.7.00
90. *Urtica dioica* L. – kopřiva dvoudomá, 25.7.00
91. *Vaccinium myrtillus* L. – borůvka černá, 25.7.00
92. *Veronica chamaedris* L. – rozrazil rezekvítek, 25.7.00
93. *Vicia cracca* L. – vikev ptačí, 25.7.00

94. *Viola palustris* L. - violka bahenní, 12.8.97 25.7.00

95. *Viola arvensis* MURRAY - violka rolní, 25.7.00

Ohrožený druh naší flóry (C3) obsažený v Červeném seznamu ohrožené květeny ČR, návrh druhé verze HOLUB (1995):

Juncus acutiflorus EHRH. ex G.F.HOFFM. - sítina ostrokvěťá.

Druhy v Lužických horách vzácné a činností člověka mizející:

Blechnum spicant (L.) ROTH - žebrovice různolistá

Eriophorum angustifolium HONCK. - suchopýr úzkolistý

Juncus articulatus L. - sítina článkovaná

Lastrea limbosperma (ALL.) HEYWOOD - pérnatec horský nebyl v roce 2000 spatřen.

Závěr

V roce 1999 správa CHKO Lužické hory nechala udělat nákladné opatření s cílem opět zavodnit mokřad. V roce 2000 bylo zjištěno, že je mokřad i nadále vysušený, i když vede do mokřadu potůček, který ho má zavodnit. Na lokalitu se postupně stěhují rostliny z okolních lesních porostů, luční rostliny a ruderaly z okraje silnice, což dokládá změny ve vodním režimu lokality. Byl zaznamenán nástup např. *Urtica dioica* a *Myosotis arvensis*. Ve srovnání s rokem 1997 bylin přibýlo, (v roce 2000 bylo zjištěno 95 druhů oproti 39 druhům v roce 1997).

LITERATURA

Dostál J. (1989): Nová květena ČSSR. 1. - 2. díl, Academia, Praha

Holub J. [ed.] (1995): Červený seznam ohrožené květeny ČR, návrh 2. verze. - Ms., pracovní materiál konference ČBS, Praha.

Marsáková M. et al. (1987): Metodika inventarizačního průzkumu chráněných území, Praha.

Územní průmět významných prvků krajiny, grafická a textová část, Terplan, 1972, Praha.

Vyhláška MŽP ČR č. 395/92 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona ČNR č. 114/92 SB., o ochraně přírody a krajiny.

Zákon ČNR č. 114/92 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

DROBNOSTI

UKRADENÝ TRÍPANSKÝ SLOUP

Petr Kühn

Vydáme-li se od nádraží Jedlová po zelené turistické značce, vedoucí do svahu k Jelení skále, dostaneme se do starobylé úvozové cesty, vedoucí poměrně strmým stoupáním po jihozápadním úbočí Konopáče (Jelení skály) vzhůru (Obr. 1). Když notně zpoceni (a to nejen v létě!) dostoupáme úvozem až na jeho horní konec, zamrazí nás při pomyslení, že touto úvozovou částí cesty se kdysi plahočily vzhůru kupecké povozy naložené zbožím. Jak příhodné muselo být toto místo pro přepadávání obchodníků! Na některou takovou událost asi upomíná Jelení sloup (Fot. 1), stojící na skalce při úvozu. Je to asi 270 cm vysoký pískovcový sloup z 18. století, na jehož hranatém podstavci s určitou fantazií rozlišíme silně omšelý reliéf jelena a muže s mečem. Sloup má kulatý dřík, z nejasného zbytku letopočtu na jeho západní straně vyčteme, že pochází z 18. stol. Na boku podstavce vyznačený letopočet 1700 je pravděpodobně novodobý, protože je proveden stejně jako letopočet 1924 na protějším boku, který zřejmě udává datum opravy.

Podle starších topografických map se širší okolí sloupu označovalo „Beim Jacobi“, v češtině „U Jakuba“. Znamená to pravděpodobně, že dnešní sloup nebo jeho předchůdce měl na svém vrcholu sochu apoštola sv. Jakuba Většího, patrona poutníků, pocestných a formanů. Můžeme se jen domýšlet, že byl nejspíše postaven některým zámožným formanem, který zde vyvázl z ohrožení (viz např. Stein 1997). Asi ne nadarmo se tomuto úseku cesty říkávalo Čertův úvoz („Teufels Graben“). Jsme přece na starobylé obchodní, tzv. Pražské cestě, kdysi velmi hojně používané spojnici mezi Dolní Lužicí a centrem Čech.

Asi 50 kroků od konce Čertova úvozu dojdeme k rozcestí na malé rovince ve svahu Konopáče, nyní častěji označovaného jménem Jelení skála. Přimo u rozcestí tu stojí vysoký hladký hranol z minulého století s ozdobně tesaným nápisem „Section“ a čísly IX a X, vymežujícími lesní revíry starých lesnických map. Doleva vzhůru

kolem pevnůstky z roku 1938 vede pěšina na vrchol Konopáče (Jelení skálu), doprava dolů směřovala nyní již zcela zarostlá, místy již sotva znatelná lesní cesta k nádraží Jedlová. V její blízkosti ještě dnes můžeme najít některé starší hraniční kameny s číslem, písmeny R (Reichstadt = Zákupy) a KA (Kamnitz = Česká Kamenice) a letopočtem 1740. Dnes se na ní stýkají okresy Děčín a Česká Lípa.

Na rozcestí se hranice panství Česká Kamenice a Zákupy stýkala s hranicí panství tolštejnsko-rumburského. Toto dnes již dávno zaniklé trojmezi nedaleko od Jeleního sloupu bylo označeno tzv. Třípanským sloupem, hraničním kamenem neobvyklého tvaru se zaobleným trojhranným průřezem (Fot. 2) a dovnitř prohnutými plochami. Byl vytesán z velmi pevného prokřemenělého pískovce, kvarcitu (tolštejnského, milštejnského ?). Z jeho již dávno zveřejněného podrobného popisu (Stein 1997) si zde dovoluujeme citovat:

„Kusý sloup o výšce lidské postavy, mírně vykloněný bujícími kořeny smrku, přízračně probleskuje na mechovém koberci nepatrné mýtky. Jeho trojboký dřík se zaoblenými hranami má stěny konkávně prohnuté, každá z nich směřuje k jednomu ze tří někdejších panství. Sloup spočívá na nízkém trojlístu monolitního podstavce, umístěného na dalším čtverhranném stupni a opatřeného neporušenou, ostře tesanou kamenickou značkou. Sloup i značka se svým tvarem hlásí do doby renesanční. Na Kreibichově mapě a na mapě okresního hejtmanství z roku 1850 je sloup označen „3 Herren Säule“. Hospodářská mapa uvádí zkomolený název „Bei drei Säulen“. Dochovala se mapa o vyrovnání a omezníkování sporné hranice mezi panstvím Lichtenštejnským a českokamenickým z roku 1745, na které je tento sloup vyobrazen.“ Podle tohoto vyobrazení byly kdysi na vrcholu kamenného sloupu vytesány tři erby majitelů tak, že se obracely do příslušného panství. Sloup byl prý postaven 29. července 1705, kdy zde byla vymezována hranice, na místě, kde dávno předtím tu již stával jiný, dřevěný, tzv. červený sloup. Jiné prameny však uvádějí, že sloup byl postaven po roce 1740 nebo krátce po r. 1745, kdy zde komise prováděla revizi hranic, které bývaly příčinou častých sporů.“ (Stein 1997).

Dnes bohužel již tento popis neplatí. Ve 4. čísle Děčínských vlastivědných zpráv z roku 1999 byla na str. 25 uvedena zpráva, že v říjnu 1999 kdosi neznámý Třípanský sloup ukradl. Vodicí trn podstavu nebyl poškozen a tak musel být sloup vysunut úmyslně a odvezen. Je s podivem, k čemu někdo musel odvézt tento celkem nevzhledný sloup, který ve svém poškozeném stavu měl prakticky

pouze cenu jako historická upomínka na dávno minulé, již v 19. století zrušené hranice. Byl v dalekém okolí znám jako turisticky význačné místo, a je otázka, k jakému účelu se zloději mohl hodit. Hmotnost sloupu byla taková, že k jeho odvození nestačilo osobní auto a vlastní ruce zloděje, ale nutný byl nejspíše traktor s mechanizací, kterou by se sloup mohl na vozidlo naložit. Po zveřejnění zprávy sloup asi někdo vrátil, protože byl nalezen pohozený v cestě nedaleko původního místa, několik metrů od podstavce (Fot. 3).

Navrácením však bohužel jeho osud neskončil, protože nedlouho potom, neznámo přesně kdy, byl ležící sloup včetně podstavce znovu ukraden a na původním místě zůstal již jen nízký stupeň ze železitého pískovce (Fot. 4).

Můžete se jistě ptát, proč se pozastavujeme nad zmizením jednoho poškozeného starobylého kamene, o který byla veřejnost okradena. Stačí přece, abychom se podívali po okolní krajině. Skoro na každém kroku tu nacházíme stopy po necitlivých a násilných zásadách, kterými byla krajina, která kdysi skýtala obživu tisícům a tisícům lidí, ničena tak, že skoro jen chalupářům z Prahy a odjinud můžeme děkovat za to, že po padesáti letech vylidnění zde vůbec ještě nějaké památky zůstaly. Máte možná pravdu, že po takovém systematickém ničení krajiny, kdysi obydlené a udržované dělným lidem, při kterém ze zemského povrchu zmizely celé velké vesnice, již vlastně nehraje žádnou roli, je-li zde o jeden kámen více nebo méně. Myslím však, že je tomu právě naopak: o to více bychom si měli vážit toho mála, co přese všechno zde ještě zůstalo a neměli bychom dopustit, aby ničení pokračovalo. A nejsem s tímto názorem sám – podívejte se jen kolem, kolik drobných památek, ale i kostelů se v posledních letech podařilo zachránit.

Není to však snadné, protože se nejedná o novodobý jev, který by charakterizoval jen současnou dobu. Podíváme-li se do minulosti, vidíme, že ničení památek má již dávno tradici. Rádi se odvoláváme na dějiny starého Říma, který tak obdivujeme, přitom ale již dobře nechceme vidět, s jakou pečlivostí a důkladností právě Římané vyhladili vzpomínky na kulturu národů, které jim překážely v jejich rozpínavosti (např. Etrusky) – dokonce dodnes máme od nich jako samozřejmý fakt vsugerováno, že se Vandalové jaksi z povolání zabývali výhradně ničením, ale málokdo si přitom uvědomí, že zničeno bylo Kartágo a ne Řím. Ani nemusíme jít tak daleko, stačí, vrátíme-li se zpět jen o necelých sto let. Tehdy

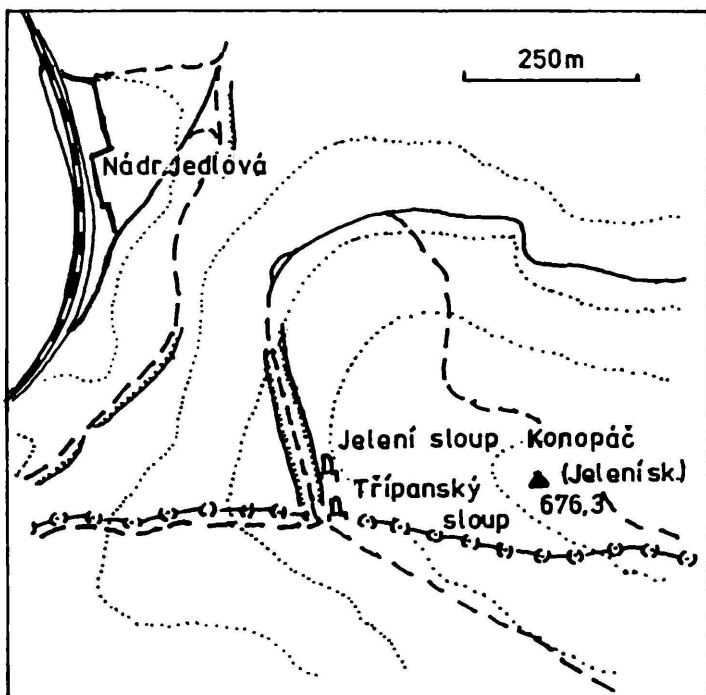
v českolipském časopise „Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs“ popisuje Wünsch (1903):

*„... mezi Mistrovicemi a Karlovkou ... stával ještě před krátkou dobou asi metr vysoký, prastarý hraniční kámen z velmi pevného, hrubozrnného pískovce nebo kvarcitu, na jehož čtyřech stranách byly vytesány nápisy, a sice na jižní straně P GP, na západní K GP, na severní P K, a na východní straně P 1715 K. ... Tisíce lidí od té doby kolem kamene prošlo, a nikomu nepřekážel, až v roce 1903 uhodila jeho hodina. V minulém týdnu našli tento několik metrů těžký kámen vyrvaný ze země a rozbitý na tři kusy. Právem se lidé domnívají, že tento čin nelze připsat bezmyšlenkovité bujnosti, ale pomsty-
chtivé, nezměrné sprostotě dospělých.“*

Abychom však neskončili tak pesimisticky, můžeme nakonec tuto zprávu doplnit jinou, lepší: Přibližně ve stejnou dobu, kdy byl ukraden Třípanský sloup, byl (stejným pachatelem?) vyvrácen i tzv. Lichtenštejnský kámen (Stein 1998) s monogramem J.F.L. (L je poškozené) a letopočty 1858–1908, stojící v ústí Mišeňského dolu do údolí, kterým vede silnice ze Svoru do Rumburka, nebyl však odvezen. Dnes, kdy píše tuto poznámku (říjen 2000), byl Lichtenštejnský kámen dobrými lidmi znovu postaven a vrácen na místo, kde skoro sto let nikomu nevadil (Fot. 5). Můžeme jen doufat, že se nenajde nikdo, kdo by i jej „potřeboval“.

LITERATURA

- Děčínské vlastivědné zprávy (1999): č. 4/99, str. 63.
Kolektiv (1987): Turistický průvodce. Sv. 31: Lužické hory, Ještědský hřbet. - Olympia, Praha.
Stein K. (1997): Zapomenuté pomníčky. 2. část. O Třípanském sloupu. - Jizerské a Lužické hory 2, č. 2, str. 25.
Stein K. (1998): Zapomenuté pomníčky Lužických hor. 13. část. Lichtenštejnský pomníček pod Tolštejnem. - Jizerské a Lužické hory 3, č. 7-8, str. 34.
Wünsch A. (1903): Karlstal. Alter Grenzstein. - MNEC 26, 202.

Obr. 1 - Mapová skica okolí Třípanského sloupu a Jeleního sloupu.

Fot. 1 – Jeleni sloup dne 20.04.1996

Foto autor.

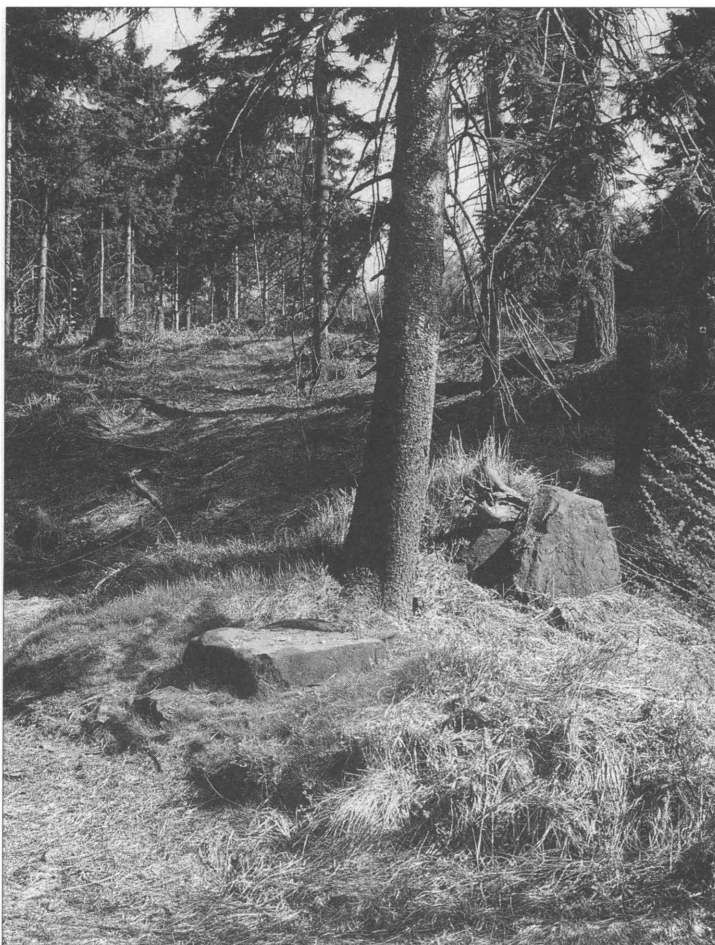
Fot. 2 – Třípanský sloup dne 20.04.1996

Foto autor.

Fot. 3 – Po prvním ukradení vrácený Třípanský sloup, pohozený na cestě.

Foto M. Plekanec.

*Fot. 4 – Dnes zbyl z Třipanského sloupu již jen čtvercový
podstavec. Snímek ze dne 22.04.2000 Foto autor.*

*Fot. 5 - Znovu vztyčený Lichtenštejnský kámen v Míšeňském dole
(21.10.2000)*

Foto autor.

ZÁHADY VLHOŠTĚ

Petr Kühn

Vlhošť je bezesporu jedním z nejnápadnějších vrcholů českolipského okresu. Leží poměrně izolovaně předsunut k jihu před charakteristický kopcovitý terén východní části Českého středohoří a svojí nadmořskou výškou 613,5 m přečnává vysoko nad okolím. Jeho nejbližší soused, zříceninou korunovaný Ronov, i když je historicky podstatně slavnější a proto i známější, je o celých 60 m nižší a v pohledu ze širokého okolí se přes svůj krásně kuželovitý tvar vedle Vlhoště skoro ztrácí. Nejzřetelněji se to projevuje v pohledu ze směru od Binova, severozápadně Kravař, odkud se mohutný masiv Vlhoště vypíná nad kuzelem Ronova, krčícím se skromně na jeho úpatí.

Na severu leží hluboko pod nimi široké údolí Bobřího potoka mezi Kravařemi a Stvolínkami a v pohledu k východu se lesknou rybníky u Holan s nadmořskou výškou kolem 250–280 m; nad nimi se vrchol Vlhoště zvedá o 330–360 m. Na západní straně bezprostředně na jeho úpatí leží údolí, Vlhošťský důl, do kterého Vlhošť shlíží svými pověstnými pískovcovými skalními galeriemi. Jeho straně se zde ze dna údolí, ležícího v nadmořské výšce 350–380 m, zvedají o 230–260 m. Jen od jihu a jihovýchodu se Vlhoště dotýkají tzv. Polomené hory s hlubokými lesy kolem Husy a Kostelce, nad kterými má jeho vrchol relativní výšku „jen“ asi 160 až 180 m.

Zajímavá je i změna jeho vzhledu, kterou můžeme pozorovat z různých světových stran. Od jihozápadu a severovýchodu připomíná svým protáhlým tvarem známý Říp, zato od jihovýchodu nebo severozápadu spíše vypadá jako souměrný kužel.

Přes svou poměrně značnou výšku je mezi turisty jen málo znám. Není divu, již z dálky je zřejmé, že jeho vrchol je hustě zalesněný, což žádného turistu příliš nesevadí k tomu, aby se pokusil vážit namáhavý výstup po strmém svahu, když z vrcholu nemůže čekat žádný výhled. Dříve, dokud na jeho vrcholu stála triangulační věž, to snad ještě stálo za to; ta se však již dávno zřítíla a zbyla z ní jen

změť trámů. Ostatně na vrchol ani nevede (a ani dříve asi nevedla) žádná turistická značka. Prvního března 1998 byly Vlhošť a jeho jižní nižší soused, Malý Vlhošť, vyhlášeny za přírodní rezervaci, a v rezervacích není pohyb turistů mimo značené cesty dovolen.

Dříve však Vlhošť zřejmě nebyl zdaleka tak nepřístupným vrcholem jako dnes. Ukazují na to na severovýchodním svahu těsně pod vrcholem zřetelné stopy po lidské činnosti (nehluboké jámy s malými haldičkami a stopy po přístupové cestě). Na jihozápadní straně v nadmořské výšce asi 550 m v místech, kde se podle geologické mapy nachází již znělec, můžeme dokonce najít poměrně rozsáhlý opuštěný pískovcový lom (Obr. 1, č. 1). Kdo to jen v takové výšce chtěl lámat drolivý pískovec, který se příliš nehodil ani na stavbu domů?

Vlhošť nám však sám klade i další otázky, na které asi již žádný pamětník neodpoví, a ani stará vlastivěda (Grunert 1844) se o nich nezmiňuje. Tak například cesta z Litic přes Vlhošťský důl, hájovnu a osadu Vlhošť do Heřmánek vede sedlem mezi Velkým a Malým Vlhoštěm. Výstup do sedla je strmý, na vzdálenosti přibližně 350 m stoupá z nadmořské výšky asi 380 m do přibližně 410 m n.m. Slavné skalní galerie ze západního úbočí Vlhoště se zde projevují jen poměrně menším skalním stupněm, který cesta překonává několika úvozy, vytesanými nebo vyhloubenými koly povozů do skal (Obr. 1, č. 2). Ze západní strany stoupají do sedla těsně vedle sebe tři takové, do pískovců vyhloubené úvozy se svislými skalními stěnami (Fot. 1).

V severní stěně nejdelšího úvozu, ležícího nejdále k jihu, nacházíme (mimo některé novodobé nápisy) vyryté i monogramy a letopočty staršího původu. Nejnižší je ve zbytcích obdélníkové kartuše nápis, ze kterého zbývá čitelný již jen letopočet

Ao 1737

výše pak můžeme spatřit dva monogramy ve dvou navazujících obdélnících

F. N. B. J.

a další prostý nápis s monogramem a letopočtem bez olemování (Fot. 2):

J. B. Ao. 1808.

Dnes takovým „nápisům“ říkáme „vědecky“ (latinsky) „nomina stultorum“, většinou ovšem česky „jména hloupých“ – ale jakmile se

u nich objeví letopočet z některého minulého století, najednou se nám stávají vzácnými a vítáme je jako cenné památky po našich předchůdcích. Komu tyto monogramy patřily a při jaké příležitosti byly do skály vyryty, se však již nikdy nedovíme; nejspíše asi byly dílem náhodných poutníků, povozníků, místních občanů apod.

U záměrně postavených pomníků to je zpravidla jiné: víme většínou dosti přesně, kým byl postaven, kdy a na čí počest. Zpravidla známe i datum jejich postavení nebo odhalení, přestože se později v krajině často objevili lidé, kterým staré památky byly trnem v oku. Na Vlhošti však se nachází památník – zní to jako pohádka, je to však pro ty, kteří se zajímají o historie kraje, asi krutá pravda: byl postaven někým – nevíme kým, někdy – nevíme kdy, někomu – nevíme komu (Obr. 1, č. 3). Můžete se o tom snadno sami přesvědčit, přesto že výše uvedená starobylá cesta z Litic do Heřmáněk je nyní již jen málo využívána. V místě, ve kterém tato dnes jen polní cesta dosáhne kraje lesa na úbočí Vlhoště, překonává krátké prudší stoupání starobylým skalním úvozem; novější, také špatně zratelná cesta vede něco západněji po bývalém poli. Nad koncem úvozu skoro po vrstevnici odbočuje doleva další cesta. Podívejte se podle ní doleva. Vpravo od ní zde stojí v lese sloupek s tabulí, označující hranici přírodní rezervace; za ním pak je jakási skoro mýtina, tedy vlastně jen řídký les břízek a jiných mladých listnatých stromů, kdysi zřejmě opravdová mýtina. Na jejím kraji stojí, celý řasami a mechem obrostlý, tmavě zelenou barvou v okolí svěží mladé zeleně velmi nápadný kámen (Fot. 3). Blok je vysoký asi 83 cm, široký a hluboký 90 cm a stojí na 40 cm vysokém podstavci s oválným půdorysem s vodorovnými rozměry 130 × 140 cm. Po obou stranách delšího průměru provázejí podstavec dvě menší oválné kamenné „pyramidky“. Všechny tři části podstavce jsou sestaveny z úlomků železitého pískovce, kamenný blok vlastního pomníku však je silný, nepravidelně šestiboký sloup znelce. Horní plochu má skloněnou kupředu a jako stvořenou k tomu, aby na ní byl nápis hlásající něčí slávu.

Nenajdeme na ní však ani stopu po nápisu nebo po desce s nápisem, a plocha ani nevypadá na to, že zde po roce 1945, kdy se muselo ničit vše, co připomínalo německou minulost kraje, byly nějaký nápis nebo kovová deska s nápisem odstraněny. Ani ve starší německé vlastivědné literatuře jsem o tomto kameni nenašel žádnou zmínku. Tedy skutečně: pomník postavený někým – nevím kým, někdy – nevím kdy, někomu – nevím komu. Přitom nejde

o ledajaký kámen. Je to sice znělec, hornina vrcholové části tělesa Vlhoště, na celém Vlhošti však nenacházíme výchoz s podobnou odlučností v tlustých sloupcích (známou např. ze Sedla nebo Pustého zámku), takže kámen, jehož hmotnost můžeme přibližně odhadnout na asi jednu tunu, sem musel být dopraven odjinud. Ignoramus - ignorabimus...

Na takový mohutný vrch jako Vlhošť je však jeden záhadný kámen asi málo. Když na něm nemůžeme hledat nyní moderní kruhy v obilí, slušelo by se alespoň, aby se tu nacházelo něco podobného pověstným kounovským kamenným řadám, anebo něco, co by se dalo prohlásit za znamení mimozemšťanů, třeba k vyznačení místa, ze kterého před konečnou katastrofou Země budou odvázet zasloužilé vrabčáky.

Ale žerty stranou, další záhada na vrcholu Vlhoště skutečně je. O jakou záhadu konkrétně jde?

Vlastní vrchol Vlhoště představuje mírně protáhlý skalnatý hřbítok porostlý řídkým lesem mohutných buků a jiných listnáčů, který je jakoby položen na plošší vrcholovou část kuželovitého tělesa znělcové vyvěřeliny. Jeho protažení směřuje přibližně od severozápadu k jihovýchodu, v tomto směru hřbítok také mírně klesá a přitom se znatelně zužuje. Nejvyšší bod se zbytky zhroucené dřevěné triangulační věže je na nejširším místě u jeho severozápadního konce. Celé okolí je pokryto změtí znělcových balvanů, bloků a desek různých velikostí, které vznikly rozpadem skal, tvořících kdysi vrchol. Na první pohled tu nic zvláštního nevidíme.

Teprve zaměříme-li se detailněji na kameny v sutí, můžeme si všimnout, že poblíže jihovýchodního konce hřbítku, těsně na úpatí mohutného stromu, stojí a leží kameny, které se do tohoto okolí jaksi nehodí: tři pískovcové krátké sloupky, které mají na některých plochách vytesaná čísla starobylého vzhledu. Příčný průřez bloků je přibližně čtvercový s hranou dlouhou 20–30 cm, délka sloupků je asi 60–70 cm, jejich váhu tedy můžeme odhadnout na přibližně 100–150 kg.

Snadno si pak již všimneme ještě dalších bloků v okolí. Kameny u stromu tvoří severovýchodní konec mírně prohnuté řady, probíhající přibližně kolmo na vrcholový hřbítok ve směru ze severovýchodu k jihozápadu. Řada tvoří jakýsi mírně prohnutý oblouk, vzdálený od vrcholu asi 30–50 m na jihovýchod a stáčeající se mírně až do západního směru, jakoby nedaleko od vrcholu byl jakýsi její pomyslný střed.

Umístění kamenné řady je vyznačeno na přiložené mapě (Obr. 1, č. 4). Vzdálenosti mezi kameny jsou asi 1 m, celkem jich tu je asi třicet. Většina z nich ještě stojí, některé jsou různě nakloněné, další byly již dávno poraženy. Čísla na nich vyrytá tvoří řadu od 59 (?) do 84, některá čísla chybějí, některá jsou dvakrát, na několika kamelech žádné číslo nevidíme. Přimo na hřbitku stojí kámen s čísly 66/67. Kameny jsou číslovány tak, že na přivrácených stranách dvou sousedících kamenů je stejné číslo, jak znázorňuje následující řada:

75 \Rightarrow 74 \square 74 \Rightarrow 73 \square 73 \Rightarrow 72 atd.

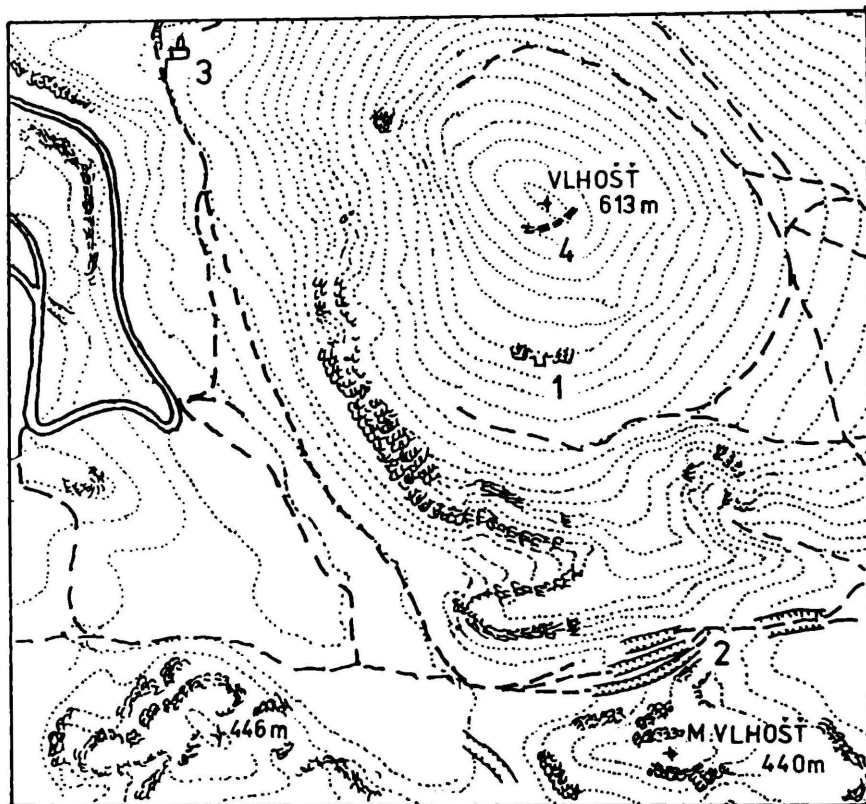
Některé z těchto kamenů ukazuje přiložená fotografie (Fot. 4).

Na druhou stranu hřbitku, k severovýchodu, již žádné pokračování řady není vidět. Pečlivější prohlídka okolí však dokládá, že řada původně na hřbitku nekončila. Většina kamenů zde však zřejmě již zmizela a zbyly již jen asi tři, vesměs vyvrácené a zcela nepravidelně rozházené (Fot. 5). Však také tato strana vrcholového hřbitku vypadá, jakoby tu někdo před dávnými lety odtěžil část horninové sutě a přitom asi přibral i dnes chybějící kameny. Je tu ještě patrná silně zašlá vozová cesta, stoupající z údolí pod vrchol.

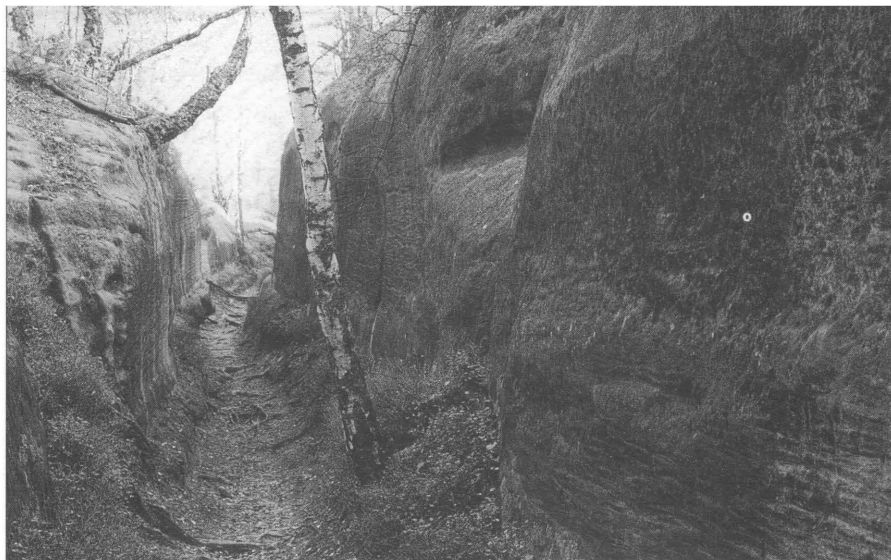
Kameny vypadají jako běžné hraniční kameny, v katastrálních mapách však nenajdeme žádnou hranici pozemku, probíhající přes vrcholový hřbítek. Ani ve starší vlastivědné literatuře jsem o těchto kamelech žádnou zmínku nenašel. Hranice panství zřejmě neoznačovaly, protože na nich byly zpravidla kameny větších rozměrů s letopočtem, kdy byl kámen usazen a stranách s vyrytými písmeny, označujícími panství. Jsou tu tedy vlastně záhady dvě: nevíme, co kameny vyznačovaly, a co to bylo za hranici, jejíž důležitost byla taková, že se vyplatilo nanosit z lomů na úpatí Vlhoště (nebo z lomu na jeho svahu ve výšce asi 550 m n. m.) do výšky kolem 610 m n. m. tak velký počet těžkých kamenů. Pro nás dnes je také sotva pochopitelné, proč byly kameny stavěny v metrových vzdálenostech, když k vyznačení jakékoliv hranice v poměrně přehledném terénu řídkého listnatého lesa by stačily kameny vzdálené 10, 20 nebo i více metrů.

LITERATURA

Grunert J.R. (1884): Heimatkunde des Auschaer Bezirkes. - Ústěk.

Obr. 1 – Schematická mapa s vyznačením popisovaných míst (měřítko 1:10 000). 1 - pískovcový lom v nadmořské výšce 550 m; 2 - úvozy na cestě Litice - Heřmánky; 3 - místo záhadného pomníku; 4 - řada kamených číslovaných mezníků.

Fot. 1 - Úvoz na staré vozové cestě z Litic do Heřmáněk v sedle mezi Velkým a Malým Vlhoštěm.

Foto 1 - 5 autor.

Fot. 2 - Monogram v úvoze jižně Vlhoště

Fot. 3 – Kámen pomníku na podstavci z úlomků železitého pískovce, ze kterého jsou i malé "pyramidky" na obou stranách jeho delšího průměru

Fot. 4 – Kameny s čísly 72-79; druhý a čtvrtý kámen v řadě je povalený

Fot. 5 – Povalený kámen s číslem 59 v severním (porušeném) pokračování řady

KDE BYL U PETROVIC DŮL NA ŽELEZNOU RUDU?

Petr Kühn

Petrovice patří k místům, ze kterých máme jednu z nejstarších konkrétních písemných zmínek o místě s pozůstatky po těžbě železných rud na Českolipsku. Tuto zprávu zaznamenává Tadeáš Peithner z Lichtenfelsu, první přednášející montánních věd na pražské univerzitě, ustanovený ještě císařovnou Marií Terezií v r. 1763. Ve svém „Pokuse...“ (1780) totiž pan Peithner píše: „Mezi zmíněnými pískovci v okolí Jablonného se však nachází i několik rudních a žilných ložisek. Já sám, když jsem roku 1767 prohlížel pohoří, kde kdysi stával starý hrad Falkenberg, jsem zde na haldě u ústí staré štol, kterou jsem se svolením pozemkové vrchnosti dal poněkud vyčistit, vedle jiných železnatých látek našel i jemný ból.“¹/ Podstatně kratší zprávu najdeme v turistickém průvodci Dr. F. Hantschela, ve kterém je o Sokole psáno, že „Na východním svahu je patrná důlní štola, pocházející z 16. a 17. století.“

Kupodivu ještě skromnější jsou údaje v klasickém díle topografické mineralogie Čech (Kratochvíl 1962). Zde jsou jako výskyty železných rud v okolí Petrovic uváděny lokality z velmi širokého okolí, z Janovického lesa, okolí Heřmanic a severního okolí Rynoltic, zpráva o Peithnerově nálezu „bolu“ je však uvedena s odvoláním na Paudlera (1885) a bez bližšího udání místa. Reuss (1797) se při popisu Sokola o žádném železném dole nezmiňuje (asi proto, že na Sokol vystoupil z jižní strany) a v novější literatuře se povědomost o něm vůbec ztrácí. Neuvádí ji Koch (b.l.), a dokonce ani Müller ve svých vysvětlivkách ke geologické mapě listu Jablonné (Müller 1929) a ke geologické mapě okresu Jablonné (Müller 1933) se o žádném průzkumném nebo těžebním důlním díle na Sokole nezmiňuje. Sokol není uveden ani v seznamu lokalit s těžbou železa v turistické mapě 1:75 000 Lužické hory, vydané Geodézií ČS (Havránek 1999).

Podrobnější průzkum v terénu ukázal, že na východním svahu Sokola, směrem k Petrovicím, v současné době není prázdná naděje, že by se zbytky štol nebo šachty zde daly najít, protože

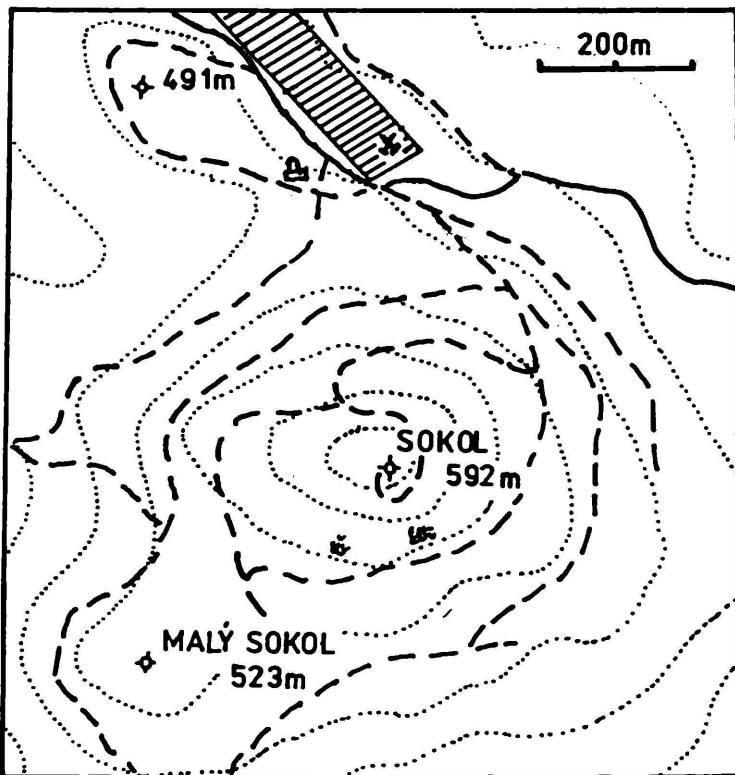
svah mimo les je pokryt velkými lány polí. Pokud zde tedy kdy byly zbytky po nějakém dobývání, byly již dávno při obdělávání polí zarovnané. Podrobná prohlídka svahů Sokola a jeho okolí však na velmi snadno přístupném místě ukázala zcela zřetelné stopy po průzkumných nebo důlních dílech, totiž těsně na sever od turisticky značené cesty, vedoucí z Petrovic úbočím Sokola směrem na „Šestku“. Když tato cesta vstoupí do lesa, stoupá na poměrně krátkém úseku až k rozcestí, na kterém doleva vede značená odbočka na hradní zřícenině. Krátce za odbočkou je vlevo u cesty zachycený pramen. Pohlédneme-li však v těchto místech na pravé straně cesty dále do lesa, vidíme povrch vzdáleně připomínající jakousi starou, dávno zarostlou výsypku. Terén se zde nejprve v poměrně úzkém pruhu o šířce asi deseti až několika desítek metrů jen mírně svažuje, aby pak za poměrně nápadnou hranou začal mnohem prudčeji klesat až k druhé, přibližně rovnoběžné cestě, vedoucí v údolí asi 100 až 150 m severněji od značené cesty. V tomto prostoru, nad zmíněnou hranou i pod ní, je povrch půdy pokryt četnými zapadlými protáhlými jámami a příkopy, uspořádanými zhruba do jedné, v náznacích do dvou přibližně rovnoběžných řad. V okrajích jam místy vystupují nízké, poměrně hladké stěny železitého pískovce, také mezi jámami můžeme zahlédnout jednotlivé větší, izolované balvany hnědého až červenohnědého nebo tmavě žlutého, železitémi sloučeninami impregnovaného pískovce s různě zakřivenými, nepravidelnými, tmavě rezavě hnědě až červeně zbarvenými limonitovými (goethitovými) polohami. Hned na východním začátku pásu s jámami přibližně proti prameni je asi v poloviční výšce strmější částí svahu kruhový obval se středovou prohlubní (Fot. 1), nejspíše asi zbytek nepřiliš hluboké šachty. Na jedné straně je obval porušený, snížený asi do dnešní úrovně středu prohlubně. Asi 250 m dále k západu, kde řada jam přechází z mírně ukloněné části přes zmíněnou hranu na prudší sráz, vystupují haldám podobné útvary, proti kterým jsou někdy do svahu zaříznuté oble zapadlé zářezy jakoby po starých štolách (Fot. 2). Rozměry pruhu s jámami jsou přibližně 500 × 75 m. V přiložené mapové skice (Obr. 1) je poloha pásu se starými dobývkami vyšrafována, je tam vyznačeno i místo bývalé šachty. Pás dobývek v podstatě doprovází turisticky značenou cestu na její severní straně až k místu, kde se cesta dvěma zatáčkami blíží k rozcestí značených cest před „Šestkou“.

POZNÁMKY

- 1/ Bol - podle Strunzeho (1970) se tímto jménem označují jemné zemité směsi halloysitu (jilového minerálu) s limonitem, podle Svobody (1960) jde o v podstatě technologické označení jílovitých hlinek různého složení i původu.

LITERATURA

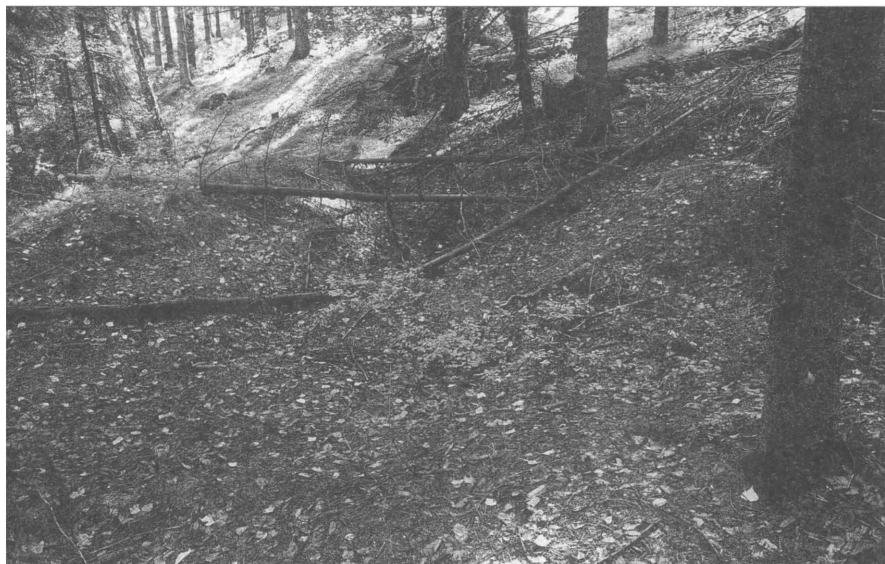
- A. P. (Paudler, A.), 1885: Bolarerde. Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 8: 229.
- Hantschel, F., 1907: Nordböhmischer Touristen-Führer für die Gegend zwischen der Landesgrenze im Norden, der Sprachgrenze im Süden, dem Komotauer Erzgebirge im Westen und dem Riesengebirge im Osten. 2. vydání. Vyd. Nordböhmisches Excursions-Club v nakl. Joh. Künstner, Česká Lípa.
- Havránek, P., 1998: Stará důlní díla, in: Chráněná krajinná oblast Lužické hory 1:75 000. 2. vydání - Geodezie ČS, a.s. Česká Lípa.
- Koch, D., bez letopočtu: Heimatkunde des Schulbezirkes Deutsch-Gabel. Nakl. Freier Lehrer-Verein im Schulbezirke Deutsch-Gabel, Jablonné v P.
- Kratochvil, J., 1962: Topografická mineralogie Čech. Sv. 5. Nakl. ČSAV Praha.
- Müller, B., 1929: Die geologische Sektion Deutsch-Gabel des Kartenblattes Rumburg-Warnsdorf. Sborník GÚ ČSR 8: 189 - 227 (1928/29).
- Müller, B., 1933: Erläuterungen zur geologischen Karte des Bezirkes Deutsch-Gabel in Böhmen. Firgenwald 6: 8 - 85. Liberec.
- Peithner z Lichtenfelsu, J. T. A., 1780: Versuch über die natürliche und politische Geschichte der böhmischen und mährischen Bergwerke. Videaň.
- Reuss, A. F., 1797: Mineralogische Geographie von Böhmen. Bd. 2. Mineralogische Beschreibung des Bunzlauer Kreises in Böhmen. - Vyd. Walthersche Hofbuchhandlung, Dráždany.
- Strunz, H., 1970: Mineralogische Tabellen. 7. vyd. Akad. Verlagsges. Lipsko.
- Svoboda, J. F., 1960 (ed): Naučný geologický slovník. Nakl. ČSAV, Praha.

Obr. 1 - Mapové schéma umístění pásu dobývek se šachtou na severním svahu Sokola u Petrovic.

Fot. 1 - Jáma uprostřed kruhového obvalu šachty na východním konci pásu s dobývkami

Fot. 2 - Šikmo do svahu směřující prohlubeň - štola nebo dobývka? - nad nalou haldou (vlevo) blíže západního konce pásu s dobývkami

PŘÍRODNÍ PAMÁTKA „KAŇON POTOKA KOLNÉ“

Miroslav Veselý

V rámci výzkumu pseudokrasových jevů na území okresů Děčín, Ústí nad Labem, Česká Lípa a Litoměřice, realizovaného základní organizací České speleologické společnosti 4-03 „Labské pískovce“ v Děčíně ve spolupráci s Okresním muzeem v Děčíně (jmenovitě p. Ladislav Mühlstein) byla navštívena mimo jiné také přírodní památka Kaňon potoka Kolné. Lokalita se nalézá 8 km JZ od České Lípy a 2,5 km na SV od Kravař v kvítkovské části Zahrádecké pahorkatiny mezi úpatím Českého středohoří a holanskou částí Jestřebské kotliny. Vyznačuje se pískovcovým povrchem tektonicky ukloněným k JV, který je tvořen strukturními hřbítky, suky, svědeckými skalami a stupňovitými plošinami, a který je rozčleněn svahovými údolními tvaru V a kaňonky. Morfologicky se jedná o tektonicky podmíněnou stupňovinu (kuesty) a orograficky o pahorkatinu s výškovým rozpětím 130 metrů.^{1/} Východní okraj jednotky přetíná od severu k jihu kaňon Kolenského potoka. Kaňonovité údolí je vyhloubeno převážně ve středozrnných kvádrových křemenných pískovcích, které náleží k teplickému souvrství.^{2/} Jeho nejcenější část s vodopádem, ležící na lesní parcele č. k. 632 asi 150 metrů od posledních domů při jihozápadním okraji obce Kolné, byla vyhlášena v rozsahu 5,42 hektaru za přírodní památku.^{3/}

A. Vodopád

Vznik soutěsky s vodopádem, vytvořené erozní činností říčního toku, byl podmíněn existencí pukliny probíhající skalním masivem ve směru S-J. Puklina široká běžně 0,8 až 1,3 metru je ve své horní části pod druhým skalním stupněm výšky 1,4 metru uskočena z přímého směru asi o 2 metry na západ. V těchto místech je široká až 3,5 metru. Ve svém dolním úseku se lomí šikmo k JV a pod nejspodnějším stupněm, který má výšku 2,8 metru, je zakončena malou tůňkou o průměru asi 2,5 metru, která je sevřena mezi skalními stěnami. Po opuštění skalní úžiny překonává vodní tok ještě

poslední přibližně 1 metr vysoký skalní stupeň a po 18 metrech se napojuje z pravé strany na hlavní kaňon. Vodopád vysoký 15 metrů (horní zaústění potoka je v nadmořské výšce 344 metry, vyústění potůčku leží v nadmořské výšce 329 metrů) spadá celkem osmi stupni, které jsou spíše kaskádami než pravým vodopádem. Vodní proud v žádném místě volně nepřepadá, ale stéká po šikmých skalních stupních. Náhorní plato nad vodopádem má nadmořskou výšku 354 metry a spočívá tak 6 až 10 metrů nad horní přítokovou částí potoka. Průstup skalní úžinou po vodopádu je možný, ale poměrně obtížný, a proto námi nebyl realizován. Sestup po druhém skalním stupni ulehčuje trojice zasekaných schůdků, širokých 25 až 30 cm a hlubokých 5 až 10 cm.

B. Skalní rytiny u vodopádu

Naprosto překvapující je existence skalních rytin v horní části vodopádu. Napravo v čele 5,5 metru vysoké skalní stěny u prvního stupně vodopádu, se 3,4 metru nad patou skály vyskytuje kruhový obrazec průměru 55 cm, rozčleněný třemi soustřednými paprsky. Znamení je modifikací tzv. atomáku, novodobého symbolu míru, který byl rozšířen po celém světě díky hnutí hippies.^{4/} Chybí zde pouze prodloužení svislého paprsku až na protější stranu kružnice. Může být však také středověkým vyjádřením trojjednosti, zpodobněním Trojice Boží - Otce, Syna i Ducha svatého jako jediného Boha ve své podstatě. Může vyjadřovat také trojjednost hmoty nebo trojitost světa, který je hmotný, lidský a božský. Její alchymistický význam zde asi nelze předpokládat (znak vzácné pryskyřice, která je podobná pryskyřici guarakové a která byla v alkoholickém roztokupoužívána jako reagent).^{5/} Uzavření znaku do kružnice, jež byla symbolem Boží dokonalosti, křesťanským symbolem vesmíru a křesťanským symbolem věčnosti,^{6/} může první symbol v jeho významu jen umocňovat. O dva metry dále, v 3,5 metru dlouhé boční stěně téže skály, mezi prvním a druhým stupněm, se ve výšce 2,4 metru nad potokem nalézá 17 cm vysoká rytina tvaru kuželky, která má charakter tzv. vlašského znamení.^{7/} Podobný znak se vyskytuje v řadě jiných na balvanu ležícím pod Valdštejnskou skálou u Hraničního rybníka mezi Jedlovou a Kytlicemi,^{8/} jeho význam mi však není znám. O 60 cm dál je 2,10 metru nad potokem situována rytina latinského kříže vysokého 68 cm a širokého 36 cm. V místě lomu skalní úžiny asi o dva metry dále je na protější stěně ve výšce 4,4 metru umístěn nápadný 38 cm vysoký a 50 cm široký znak, který lze opět považovat

za vlašské znamení. V tomto nebo podobném provedení ho známe z více míst s výskytem skalních rytin, a to jak od Hraničního rybníka, tak ze Stříbrných stěn u Hřenska. Nově jsem jej našel na dalším místě nedaleko Hraničního rybníka. Středověcí lékárníci jím označovali antimon či esenci, stejný význam mu přisuzovali i alchymisté.^{9/} Alchymisté jím navíc označovali květ benzoový (kyselinu benzoovou), rtuť nebo žlutý otrušík.^{10/} Za rohem pod druhým skalním stupněm, 55 cm od koutu úžiny a 1,40 metru nad úrovní potoka, je vyryt nenápadný latinský křížek vysoký 19 a široký 7 cm. Také s touto značkou se setkáváme velice často.

Při spodním vyústění vodopádu se na levé čelní stěně vyskytují ve výšce 1,3 metru vyryté iniciály NM a naproti nim na pravé skalní stěně ve výši 1 metru iniciály FS. Několik desítek metrů pod vodopádem je u skalního převisu vytesána mělká nika pro umístění křížku nebo svatého obrázku, jako to známe z řady dalších míst ve všech pískovcových oblastech.

C. Skalní místnosti nad vodopádem

Tricet dva metry před vodopádem, v pravém břehu 3 metry nad potokem, je vytesán sklípek zhruba oblého tvaru šířky 3,8 metru, výšky 2,8 metru a hloubky 2,75 metru. Přístupný je portálem šířky 1,8 metru a výšky 1,3 metru, který nese v rozích nahoře pravouhlé drážky pro osazení dveřní zárubně. Dno umělé jeskyňky je situováno o 1,4 metru níže než vstup, od něhož vedou dolů 3 tesané schody. Na zadní stěně ve výši očí je novodobá rytina iniciál F (nebo E), H, E, Z, ležatého V a písmene A s orámovaným letopočtem 1937.

O 7 metrů dále na protějším břehu je ve skalní stěně 3 metry od potoka vytesána dvojice sklepů. Jejich vchody situované na 2,5 metru široké plošince ve vzdálenosti 2,9 metrů od sebe v nadmořské výšce 347 metrů jsou orientovány přímo na západ. Menší zadní místnost (viz příl. 4) je přístupná dveřním otvorem šířky 100 a výšky 250 cm se zalomeným ostěním. V jeho rozích jsou u podlahy i nahoře vytesány malé kapsy pro osazení dveřní zárubně. Místnost je široká od 263 do 285 cm a dlouhá 3,60 až 3,67 metru. Hned za vstupem je přes celou šířku místnosti schod široký 30 až 35 cm, kterým sestoupíme na dvouúrovňový ochoz při obvodu stěn, který je široký 25 až 40 cm. Střední část sklípku je zahloubena ještě 75, respektive 45 cm pod něj. Zde činí výška místnosti tři metry. V pravé boční stěně je ve výšce 1,5 metru nad podlahou zasekán výklenek široký 103 cm, vysoký 1,2 metru a hluboký 30 cm. V rozmezí 33 cm jsou po stranách niky

zasekány drážky široké 4 a vysoké 6 cm pro osazení dřevěných polic. Na protější stěně je ve výšce 1,05 metru nad ochozem zasekána druhá nika, která však není dokončena. Místnost je odvětrána stropním komínkem průřezu 17 × 20 cm, který je dnes zasutěn hlinou. Umístěn je v zadní levé části místnosti, a to 45 cm od levé severní stěny a 11 cm od stěny zadní. Rovný strop s fabiony poloměru asi 30 a 60 cm se o 5 až 10 cm plynule svažuje k jižní stěně. Zde v zadní části sklepa pod stropem je proražena dvojice nepravidelných otvorů, z nichž větší má rozměry 20 × 50 cm. Jimi sklípek komunikuje s vedlejší místností.

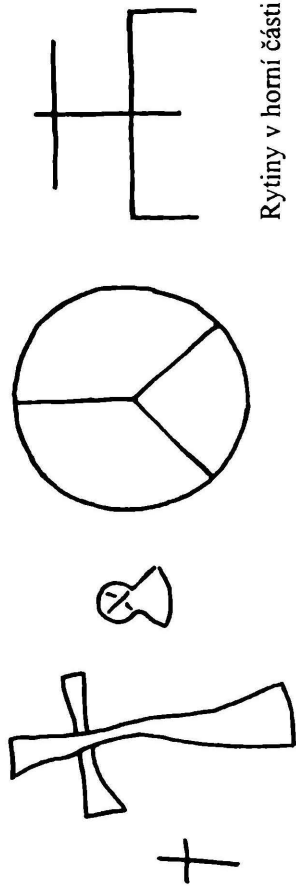
Nepoměrně prostornější, členitější a tím i zajímavější je vedlejší místnost (příl. 2, 3). Dveřním otvorem šířky 100 až 106 cm a výšky 170 cm, který opět nese zapuštěné kapsy pro osazení dveří, vstupíme do 9,8 metru dlouhého, více jak 8 metrů širokého a 5,80 metru vysokého sklepení. Jeho přední část tvoří členité schodiště, pod nímž je prostora dlouhá 2,65 metru a široká asi 1,8 metru. Boční stěna nad schodištěm v horní části stupňovitě ustupuje blíž k vedlejší místnosti. V její dolní části jsou rytiny iniciál FW, JW a FB, zcela dole nad schody vyryté srdce vysoké 50 a široké 40 cm, v němž je iniciála E a další již nečitelné písmeno. Navazuje centrální prostora široká 5,1 metru a dlouhá 4,65 metru. Levá boční stěna je od výšky 1,5 metru až ke stropu rozčleněna výklenky hlubokými 50 cm a širokými 70 a 130 cm. Čelní, proti schodům situovaná stěna, je dvakrát odskočena do místnosti. Uprostřed, ve výšce 1,5 metru nad podlahou, je zasekáno lůžko 30 × 40 cm pro uložení trámu. Na jižní straně je místnost rozšířena o prostoru hlubokou 2,5 metru a širokou okolo 3,5 metru. Ta je ještě od výšky 3 metrů zvětšena o niku širokou 40 až 60 cm a hlubokou asi 80 cm, která vede až do stropu. Pod stropem přechází do vodorovné asi 2 metry dlouhé a 60 cm široké vodorovné lavice, která spočívá přibližně 80 cm pod stropem. Pod lavicí je ve výšce 3,5 metru vysekána trámová kapsa široká 30 cm, hluboká 15 cm a vysoká 20 cm. Další je vysekána ve stejné výšce při jižním okraji čelní stěny a má šířku 25 cm, hloubku 20 cm a výšku 40 cm. Nad lavicí zaústíje větrací komín průřezu asi 70/70 cm, který je proražen v 35 cm silné pískovcové lavici a poté prochází zeminou až na povrch. Vysoký je celkem 2,6 metru a v terénu je patrný trychtýřovitou jámou o průměru 1,5 až 1,8 metru. Odtud je prostora zasy-pávána od místních obyvatel domovním odpadem, který již zaujímá dvě třetiny půdorysu místnosti. Na stěnách pod kominovitým výklenkem je po obou jeho stranách vytesána řada iniciál: vlevo AK a MN,

vpravo AK, H a K a malé srdíčko s iniciálami J a S po svých stranách.

Mezi potokem a cestou vedoucí od vsi Kolné roklí dolů se nalézají dvojice skalních bloků, které jsou vždy z jedné strany oble přitesány a zapuštěny několik decimetrů pod terén. Smysl této úpravy je sporný.

POZNÁMKY

- 1/ Balatka B.-Sládek J., 1984: Typizace reliéfu kvádrových pískovců české křídové pánve. Rozpravy ČSAV, řada MPV. roč. 94, seš. 6. Academia Praha, 80 stran + mapa + fotografické přílohy.
- 2/ Cajz V. a kol., 1996: České středohoří. Geologická a přírodovědná mapa. ČGÚ Praha, 147 stran + mapa + grafické a fotografické přílohy.
- 3/ Ústní sdělení PhDr. Petra Chvátala z 25. září 2000.
- 4/ Mysliveček M., 1992: Panoptikum symbolů, značek a znamení. Horizont, Praha, 277 str.
- 5/ Za překlad děkuji archiváři Janu Němcovi z Děčína.
- 6/ Kniha znaků. Půdorys Praha 1994. Překlad J. Veselého z německého originálu Das Zeichenbuch, Offenbach am Main 1923.
- 7/ Blíže viz Veselý M: „Stříbrné doly“ u Jedlové. Bezděz, 8, 1999, str. 97 - 117.
- 8/ Viz Veselý M.- Plekanec M.: Bučina - stará hornická lokalita. Děčínské vlastivědné zprávy, roč. 8, 1998, č. 3, str. 23 - 24.
- 9/ Pokorný J., 1982: Kniha o Faustovi, nestránkovaný výtah.
- 10/ Lasenic de P, 1936: Alchemie, její teorie a praxe. Universalia Praha, str. 20-111.

Rytiny v horní části vodopádu

1. Skalní rytiny v kaňonu potoka Kolné

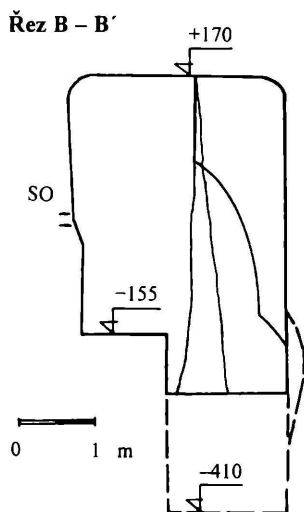
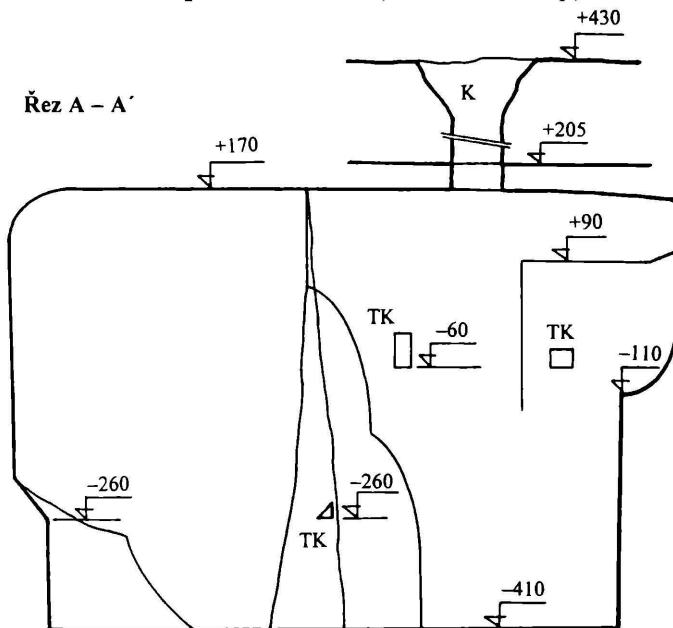
A 1937
 FH EKZ

†
 MN JB
 KLFJH

Rytiny ve skalní místnosti

Rytiny na skalní stěně mezi vchody do sklepů

2. PP Kaňon potoka Kolné (k.ú. Stvolínky)

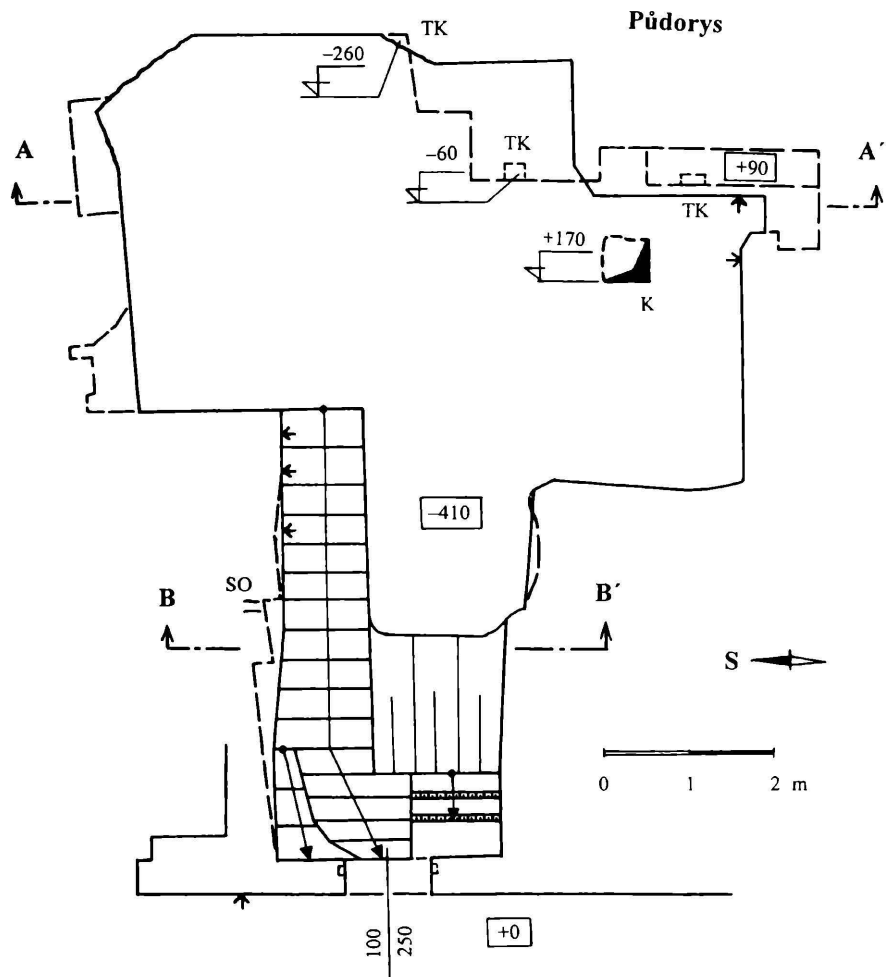
Příčné řezy

Legenda :

- obrysy konstrukcí
- - - konstrukce zakryté a nad úroveň půdorysu
- ≡ konstrukce v pohledu
- ||||| šikmé konstrukce
- ↑ - rovina příčných řezů
- ↕ relativní výšky
- TK - trámové kapsy
- K - odvětrací komíny
- SO - spojovací okno
- výskyt skalních rytin

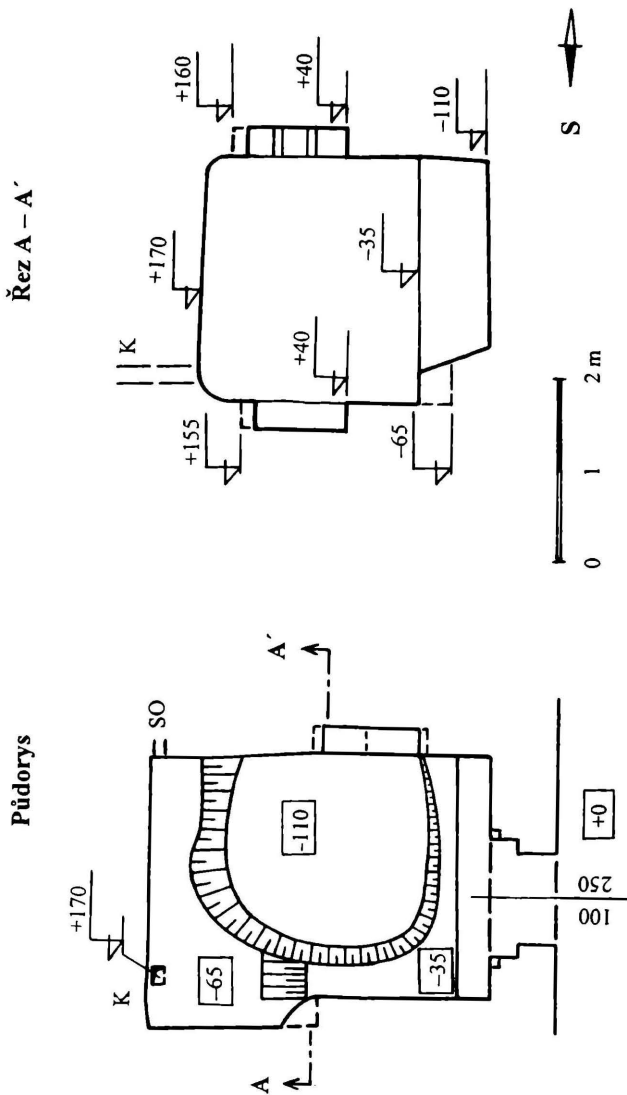
Zaměřili M. Veselý a M. Radoň 23. 9. 2000
Zpracoval M. Veselý 24. září 2000

3. PP Kaňon potoka Kolné (k.ú. Stvolínky)

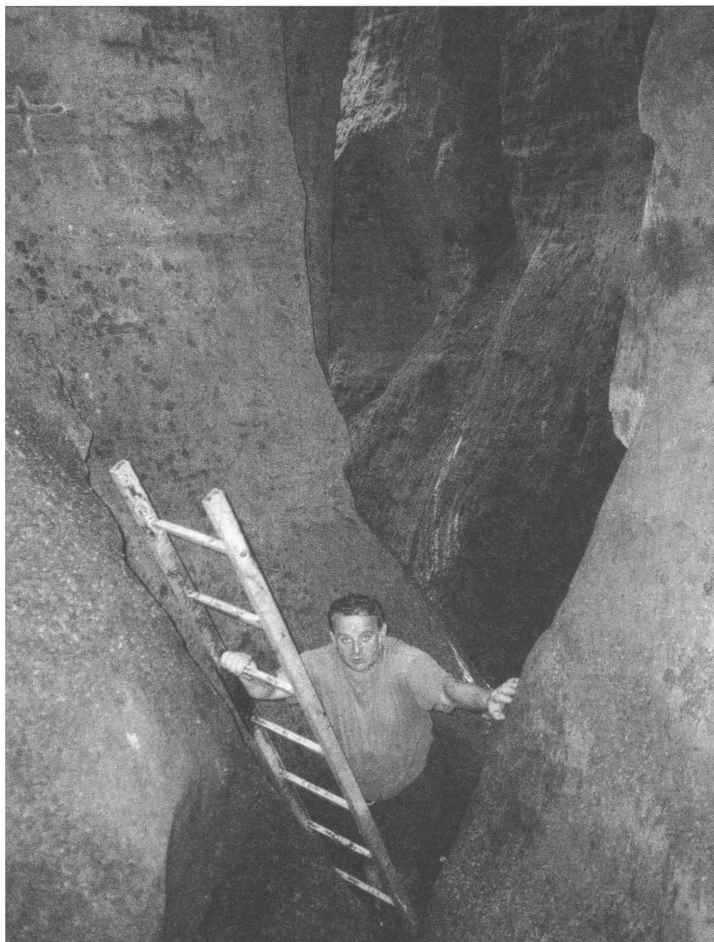

Zaměřili M. Veselý a M. Radoň 23. 9. 2000
 Zpracoval M. Veselý 24. září 2000

4. PP Kaňon potoka Kolné (k.ú. Stvolínky)

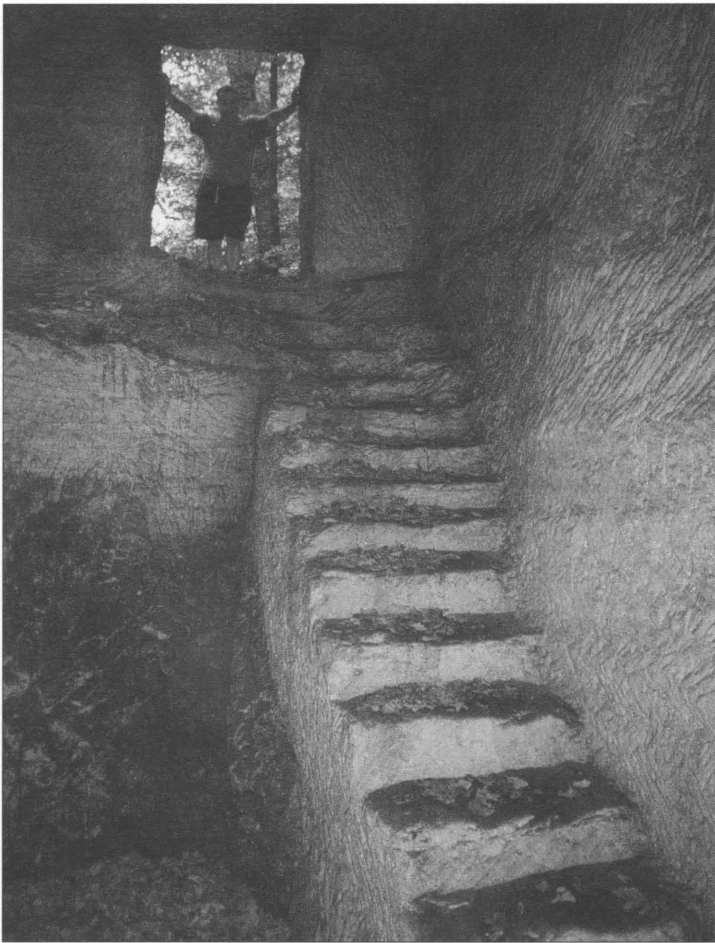
Zaměstří M. Veselý a L. Muhlstein 1.7.2000
 Zpracoval M. Veselý 24. září 2000

5. Soutěska vodopádu Kolné

6. Vstup do velké místnosti

7. Schodiště ve velké místnosti

NEHODA NA DUBICKÉ SILNICI

Petr Gajdošík

V pátek 23. května 1936 přineslo 119. číslo deníku *Deutsche Leipziger Zeitung* na své páté straně zprávu o nehodě autobusu u Dubice u České Lípy. Článek, nazvaný *Versagende Bremsen? – verunglückte Schüler*, popisoval velmi obsírně všechny okolnosti nehody, při níž bylo zraněno i několik osob.^{1/} Události věnoval poměrně dosti místa i Český deník, jehož nedělní číslo přineslo 25. května 1936 článek s poutavým názvem *Saltomortale autocaru s 30 sextány plzeňského Masarykova reálného gymnasia.*^{2/} Co se vlastně tehdy na silnici, která klesá ze svahu od Kvítkova k Dubici, stalo?

22. května 1936 vezl autobus ČSD Plzeň skupinu 28 studentů ze sexty plzeňského Masarykova reálného gymnázia s jejich učitelem Václavem Čepelákem na výlet k Máchovu jezeru. V místech, kde před Dubicí silnice od Litoměřic u cihelny klesá k mostku přes potok, se přibližně v 9.50 hod. autobus setkal s protijedoucím nákladním automobilem litoměřického pivovaru. Jeho řidič zde nejprve přibrzdil a protože vozovka se na tomto místě značně zužovala, tak na své levé straně silnice nakonec zastavil, aby umožnil autobusu volný průjezd. Řidič autobusu Miloslav Chlad se snažil najet těsně k levému okraji vozovky, aby se autobus do úzké mezery vešel, ale krajnice neunesla váhu plně obsazeného vozidla a celá se pod ním utrhla. Autobus se naklonil a poté se celý zřítíl z třímetrového náspu dolů, kde se převrátil a zůstal ležet na střeše. Ke hroživě vypadající nehodě byl z České Lípy přivolán MUDr. Friedrich Wenzel, aby ošetřil řidiče a několik vážněji zraněných studentů. Podle policejního záznamu z vyšetřování nehody se řidič při sjíždění k mostku snažil zabrzdit nožní brzdou. Ta ale znenadání selhala a proto se v nouzi pokusil projet po úzkém pruhu vozovky, který na jeho straně silnice zbýval. Zde narazil na patník, kola autobusu se stočila doleva a řízení se mu vysmeklo z rukou. Během pádu autobusu stačil řidič ještě uzavřít přívod benzínu.^{3/} Vedle několika zraněných utrpěla řada studentů takový nervový šok, že v sobotu 24. května na vyučo-

vání vykazovala absence v sextě b Masarykova reálného gymnázia v Plzni jen 16 studujících.^{4/}

Zbývá tedy objasnit, proč je této dopravní nehodě věnována pozornost na stránkách sborníku Bezděz. V policejním záznamu o nehodě najdeme jména a osobní údaje osob, které byly při nehodě vážněji zraněny. Vedle řidiče Miroslava Chlada to byli také studenti Karel Buriánek, Hanuš Drechsler, Karel Körper, Silva Bindrová a Miroslav Zikmund. Právě u posledního z nich, Miroslava Zikmunda, nám uvedené datum narození (14. února 1919 v Plzni) napovídá, že se jedná o člena budoucí slavné cestovatelské dvojice Hanzelka – Zikmund. Miroslav Zikmund, který v roce 1936 skutečně studoval na plzeňském gymnáziu, na tuto událost dnes vzpomíná:

„Když mně bylo patnáct, dostal jsem od maminky a tatínka krásný dárek k narozeninám. Fotoaparát. Od té doby jsem se vlastně stal dokumentaristou. Dva roky na to jsme jako sextáni plzeňského reálného gymnázia podnikali výlet ke hrobu Karla Hynka Máchy do Litoměřic. A co se stalo? V obci Dubice u České Lípy jsme s autobusem míjeli nákladák, který tam zastavil. Náš řidič zajel trochu víc k silničnímu okraji, ten se pod koly utrl a my se zřítili asi do třímetrové hloubky, kde se autobus převrátil na střechu. Po velkém rachotu nastalo hrobové ticho. Za chvíli jsem uslyšel: Jsi živ? Jsi živa? Jste v pořádku?

Ani nevím, jak mě to napadlo, vyhrábl jsem fotoaparát, vykopl okénko a jako první vylezl ven. A začal jsem fotit. Taková posedlost! Byl to vlastně můj první reportérský čin. Všechno našťěstí dopadlo dobře. Spolužák Vilda Duras měl Rolleicord, takže jsme se vzájemně vyfotografovali, už zafačovaní. Školní výlet tím pochopitelně skončil, zpátky do Plzně jsme jeli vlakem. Dokonce o celé události psali v novinách. Celé gymnázium pak po mně chtělo fotky převrženého autobusu. A tehdy jako opravdový podnikatel, student – sextán, jsem uskutečnil svůj první kšeft. Fotografie jsem nechal vykopírovat a na každé jsem si přirazil dvacetník. To byl můj první studentský honorář...“^{5/} S odstupem času také Miroslav Zikmund bilancuje: „Bylo mi onoho 22. května 1936 skutečně 17. Od té chvíle uteklo neuvěřitelných 64 let, ať počítám jak počítám, vychází mi 81. A když odečtu 20 let zakázanosti 1969-1989, kdy se mne i Jiřího Hanzelku totalitní režim snažil vygumovat z povědomí veřejnosti, stihl jsem toho vlastně dost... O všech těch dobrodružstvích, která na mne čekají, jsem pochopitelně nemohl ani snít, když jsem se onoho

májového dne 1936 vlakem vracel se svými spolužáky a třídním profesorem Václavem Čepelákem z neslavně zakončeného výletu.“^{6/}

Jak je vidět, pro Miroslava Zikmunda má nehoda u Dubice určitý význam. Vzpomínku na ni neváhal zařadit do úvodního dílu, Českou televizí nedávno odvysílaného třináctidílného dokumentárního seriálu (rež. Václav Filip) o životě a cestách legendární dvojice Hanzelka – Zikmund a nějaké místo jí bude věnováno i v připravované knize Svět očima Hanzelky a Zikmunda – co bylo i nebylo v TV seriálu.^{7/} Nás nyní může jen těšit, že o této události, jejíž dramatičnost dokládají i fotografie z místa nehody,^{8/} můžeme shodně konstatovat s Českým deníkem z roku 1936: „...jest děkovati skutečně jen mimořádné šťastné náhodě, že celé toto neštěstí nemělo tragických následků“.

srpen 2000

POZNÁMKY

- 1/ Deutsche Leipaer Zeitung 1936, č. 119, 23. 5., s. 5.
- 2/ Český deník, 25. 5. 1936, s. 3.
- 3/ Státní okresní archiv Česká Lípa, fond Velitelství četnického oddělení, Staniční kniha 1936, záznam č. 6.
- 4/ Český deník, 25. 5. 1936, s. 3.
- 5/ Citováno podle dopisu Ing. Miroslava Zikmunda autorovi ze dne 16. 8. 2000. Citovaná pasáž by měla být, podle slov M. Zikmunda, součástí připravované knihy (viz pozn. č. 7).
- 6/ Tamtéž.
- 7/ Knihu autorů V. Filipa a L. Štědré chystá k vydání v roce 2001 nakladatelství Primus.
- 8/ Za laskavé zapůjčení fotografií děkuji Ing. Miroslavu Zikmundovi.

č. 1 – Převrácený autobus bezprostředně po nehodě. Foto: M. Zikmund

č. 2 – Student Miroslav Zikmund po ošetření zranění. Foto: V. Duras.

JESKYNĚ OKNO V LUŽICKÝCH HORÁCH

Petr Havránek

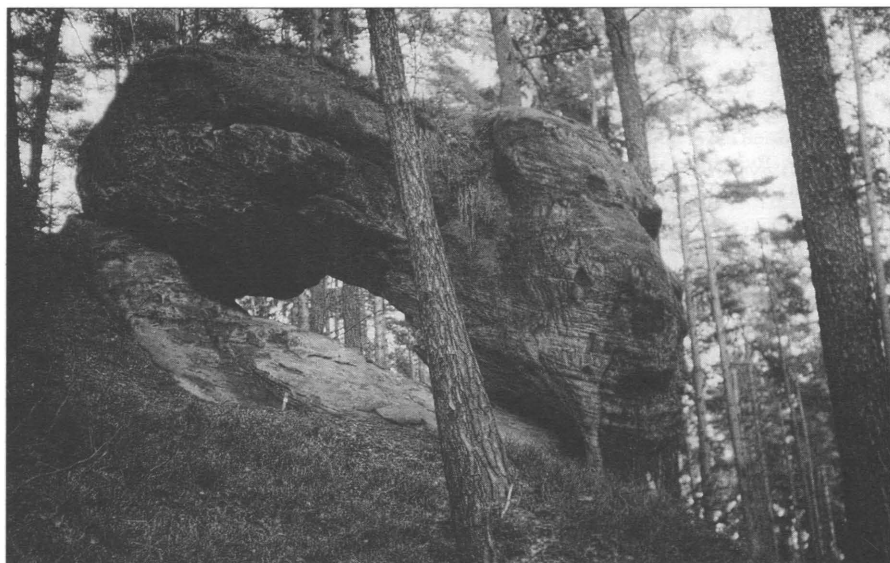
Severně od Cvikova při jižním okraji Jedlovského hřbetu Lužických hor^{1/} asi 400 m jz. od Trávnického vrchu leží na okraji skalní plošiny jeskyně Okno. Pískovcová plošina je omezena základními směry tektoniky této oblasti, t.j. SV - JZ a SZ - JV, horizontálně je členěna dle sedimentárních struktur. Zvětráváním a odnosem byly okraje plošiny rozčleněny na krátké tektonicky podmíněné hřbety, které se místy rozpadají na jednotlivé skalní útvary. Úzký hřbet byl v jednom případě vypreparován jako skalní žebro rozměru řádově prvních metrů a v něm ještě vznikla perforace - okno. Tvar okna je určen méně odolnými polohami šikmého zvrstvení v bloku pískovce, který je omezen dvěma svislými souběžnými plochami krušnohorského směru. Tento tektonický prvek, který podmínil vznik skalního žebra, pokračuje k SV okrajem plošiny a vytváří tektonický rámeček puklinové jeskyně. Hornina, ve které se nalézá, je jemno až střednozrnný pískovec světle žluté až okrové barvy březenského souvrství (coniak), které buduje podstatnou část z. Lužických hor. Geologický profil okolí jeskyně nejlépe vystihuje vrt J - 188 733, ležící 1 400 m jihovýchodně.^{2/} Podle tohoto vrtu lze odhadnout mocnost pískovců coniackého stáří na téměř 200 m, jizerského souvrství na 370 m, bělohorského na 40 m a 70 m pak korycanských vrstev. V podloží křídly leží chloritické a/nebo sericitické fylity jako součást staršího paleozoika ještědského krystalinika. Z terciérních vulkanitů, které zde pronikají pískovci lužické faciální oblasti české křídové pánve, jsou nejbližší sodalitický tefrit na kótě 436 m a pak žilné fonolitové těleso Trávnického vrchu. Z kvartérních sedimentů jsou zajímavé zbytky pleistocenních šterkových teras, s charakteristickými valouny červených křemenců a křídových slepenců.^{3/}

Jeskyně Okno vznikla ve skalním srubu tvořícím hranu pískovcové plošiny nad údolím s občasným tokem. Jde o puklinovou jeskyni založenou na dvou souběžných puklinách směru SV - JZ. Pukliny jsou dost strmé - okolo 70 - 80° a jejich podélné spojování

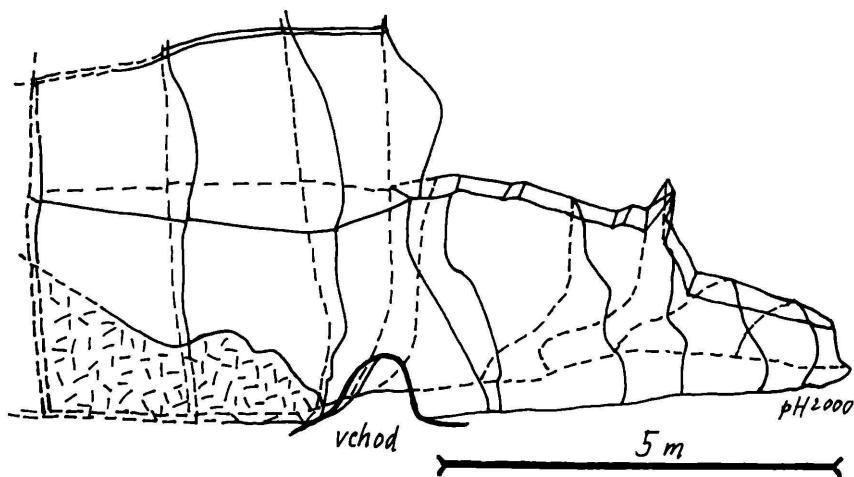
a protínání dalo jeskyni prostorový rámeček. Ten lze v příčném profilu nejlépe přirovnat k tvaru písmen Y až X, jako druhý významný morfologický prvek se projevuje vrstva hrubšího pískovce při dnu, která je směrem do nitra skály rozpadavá. Pukliny procházející až na vrch skály (asi 5 m) umožnily přítok srážkové vody, která způsobila (zejména za mrazu) rozpad pískovce podél puklin. Oddrožený materiál zanášel nejprve rozšířené pukliny a později byl splachem vynášen ven perforací vzniklou v tenké venkovní stěně. Rozpad polohy hrubšího pískovce pak způsobil rozšíření původně klínového tvaru jeskyně, na bázi této polohy je i písčité dno. Průlezná délka jeskyně činí asi 10 m, výška dosahuje téměř 5 m, šíře v průchodné části je asi 1, 5 m. Průlinová i puklinová voda v zimním období zamrzá na plochém dně, částečně i na zdech jeskyně. Uvnitř blízko vchodu roste světlkující mech dřípovičník zpeřený.^{4/}

POZNÁMKY

- 1/ Demek, J. a kol. 1987: Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Academia, Praha.
- 2/ Valečka, J. red. 1998: Geologická mapa ČR. List 02 - 24 Nový Bor. ČGÚ, Praha.
- 3/ Havránek, P. 1983: Geologický profil vyhledávacího vrtu Uranového průzkumu, z. V. Rynoltice, J - 188 733. MS, KSSPPOP Ústí nad Labem.
- 4/ Za laskavé určení mechu děkuji Dr. Němcové, OVM Mělník.

1. Pískovcový blok se skalním oknem

2. Prostorové zobrazení jeskyně Okno

OJEDINĚLÝ ZÁLET DROZDA STĚHOVAVÉHO

Karel Filip

Dne 17. září 1976 byl nedaleko Cvikova na okrese Česká Lípa uloven adultní samec drozda stěhovavého (*Turdus migratorius* L.). Ptáka jsem prohléhl, proměřil, vypreparoval a jeho dermoplastický preparát je uložen v mé sbírce.

Jde o příslušníka nominátní subspecie obývající Aljašku, Kanadu a severovýchod USA. Tento druh byl již mnohokrát zastížen v západní a střední Evropě, na jihu až v Dalmácii. I když v tomto případě nelze vyloučit únik ze zajetí, pro výskyt přirozenou cestou – přímým záletem – hovoří několik aspektů, které bych zde uvedl. Dokonalé vybarvení a ani náznakově neatřelá pera v křídlech a ocase, velmi zachovalé příčné poněkud světlejší vlnkování cihlově oranžové spodiny těla, břidlicově šedý hřbet, nedotčené bílé skvrny na okrajových rýdovacích perech, nepoškozené tmavé zbarvení vrchu hlavy, neporušené podélné pruhování jinak bílého hrdla, zvláštní měsícovitý kroužek kolem očí, dlouhé černé brvy kolem zobáku, neobroušené drápy, živočišný původ stravy v žaludku (drobní slimáci a červi) – toto vše svědčí o přirozeném záletu. Pěstování drozdovitých ptáků v zajetí je totiž poměrně náročnou záležitostí. Mnoho jedinců zdravotně neprospívá, peří nelze udržet v dokonalém stavu a ani vybarvení není podle mého názoru plnohodnotné. Žádné takovéto „rušivé znaky“ se u tohoto exempláře nevyskytují. Zdravotně byl tento drozd v dobré kondici, avšak bez tukových rezerv běžných u našich drozdovitých ptáků v podzimním období. Co se chování týká – byl plachý, pohyboval se na okraji jehličnatého lesa a sletoval s několika příslušníky druhu *Turdus viscivorus* na okraj uvláčeného pole, kde po typickém drozdím způsobu poskakoval. Při vyrušení se ozýval zvláštním skřípavým hlasem.

Výskyt v České republice: Výjimečný zabloudilec, o jehož výskytu existuje jediný doklad v ČR. Mezi lety 1857 – 1874 (nejspíš kolem roku 1860) byl střelen u Hluboké nad Vltavou na okrese České Budějovice (coll. Finger, NHM Wien, Felzeln 1876, Jirsík 1935,

K. Bauer, K. Schifter in lit. 1975). V každém případě tento zajímavý výskyt znamená další zvýšení druhové rozmanitosti ptáků nejen Českolipska.

Rozměry a váha: váha těla: 87 g
délka křídla: 135,7 mm
délka ocasu: 93,5 mm
délka zobáku: 22,1 mm
délka nohy: 30,2 mm
výška zobáku : 6,6 mm

LITERATURA

Hudec, K.: Fauna ČSSR, sv. 23 – Ptáci, díl III/1.

NÁLEZ JABLONĚ LESNÍ (*Malus sylvestris*) V PR KLÍČ

Marta Plánská

V roce 1995 byla autorkou nalezena jabloň lesní (*Malus sylvestris*) na výslunném svahu (expozice J - JV) v PR Klíč. Nejbližší známá stanoviště jabloně lesní jsou udávána z Českého středohoří. Pro přesnou identifikaci druhu je třeba využít izoenzymové analýzy. Pomocí laboratorní analýzy by pak bylo možno eliminovat případ kontaminace původního druhu kulturními odrůdami. Z těchto důvodů byla navázána spolupráce s Výzkumným ústavem lesního hospodářství a myslivosti, Zbraslav - Strnady. Z literatury není zaznamenán ani jeden případ nálezu jabloně lesní na Klíči. Problematikou zachování jabloně lesní a dalších hospodářsky méně významných druhů dřevin na lesních stanovištích se zabývá L. Čížková (1997).

LITERATURA

Čížková L. (1997): Program zachování genofondu listnatých dřevin. - Lesnická práce, 4: 148, 1997.

ZPRÁVY

OKRESNÍ VLASTIVĚDNÉ MUZEUM „A GALERIE“ V ČESKÉ LÍPĚ NA POČÁTKU TŘETÍHO TISÍCILETÍ

Zdeněk Vitáček

Českolipské vlastivědné muzeum a dnes již i galerie vstupuje do třetího tisíciletí s velkými plány a nadějemi.

Necítím se být kompetentním hodnotitelem období vzniku okresního muzea ani let následujících, kdy muzejnictví v České Lípě ovlivňoval tehdejší ředitel muzea Mgr. Břetislav Vojtíšek. Tyto etapy budou moci zhodnotit až muzejníci a historikové s větším časovým odstupem bez osobního a někdy i emocionálního pohledu. Já se pokusím nastinit stav našeho muzea v období posledních deseti let, kdy jsem měl možnost plně ovlivňovat chod věcí muzejních.

Dle zřizovací listiny z roku 1994 je zřizovatelem Okresního vlastivědného muzea v České Lípě (dále OVM) Okresní úřad v České Lípě. Sídlem OVM je Česká Lípa, náměstí Osvobození 297. Muzeum je samostatnou příspěvkovou organizací vykonávající veřejně prospěšnou činnost, s vlastními účty, může svým jménem nabývat práv a povinností a zavazovat se. Svou činnost vykonává v územním rozsahu administrativního obvodu okresu Česká Lípa a účastní se rovněž nadregionálních a mezinárodních aktivit.

Na úvod je třeba uvést základní historická fakta a vývojové etapy muzea.

V současné době je hlavním sídlem muzea areál bývalého kláštera řádu sv. Augustina. Tento klášter byl založen v roce 1627 Albrechtem z Valdštejna. Do 80. let 19. století sloužil klášter jako latinská škola a později gymnázium. Po zrušení činnosti řádu v roce 1951 působil v prostorách kláštera až do roku 1962 internát ČSAO. Od roku 1960 byl areál kláštera postupně předáván pro potřeby Okresního archivu a Okresního vlastivědného muzea. Muzeum časem převzalo většinu prostor včetně komplexu ambitu. Roku 1963 započala první rozsáhlá rekonstrukce, která změnila interiér kláštera pro účely výstavní a expoziční. Základní rekonstrukce byla ukončena v roce 1968. Od tohoto roku až do roku 1972 probíhaly další menší úpravy a instalace

přírodovědných a historických expozic. Do roku 1975 byl opraven i ambit a byla zde zpřístupněna expozice současnosti.

V roce 1985 byla dokončena komplexní rekonstrukce bývalé Vísecké rychty z roku 1797, která je nejstarším roubeným stavením v Čechách a bylo zde otevřeno muzeum lidového bydlení a architektury. Okresní muzeum v České Lípě se stalo jeho provozovatelem a tím vznikla specializovaná pobočka v Kravařích u České Lipy.

Nejrozsáhlejší stavební úpravy českolipského kláštera byly zahájeny v roce 1986. Tato rekonstrukce definitivně změnila jeho pojetí a týkala se jak vlastního klášterního objektu, tak i klášterní zahrady a ambitu s kaplemi. Zásadní úpravy se poprvé dotkly i klášterní zahrady, kde byla vybudována Klášterní restaurace a amfiteátr (zahradní divadlo). Hlavní rekonstrukční práce byly dokončeny v roce 1990 pod vedením tehdejšího ředitele muzea Petra Svobody. V tomto roce byl znovuotevřen rekonstruovaný ambit a expozice v hlavní budově. Od roku 1986 vynaložil stát na rekonstrukci objektu kláštera více jak 15 milionů korun.

V roce 1990 proběhla významná proměna celé naší společnosti a muzeum vstoupilo do nového období demokracie a svobody. Začala se rozvíjet řada nových aktivit a činností, s nimiž ovšem vedle úspěchů byly spojeny také četné problémy. Do muzea nastoupila nová generace odborných pracovníků, kteří přinesli i nový pohled na muzejní práci.

V hudebním pavilónku v blízkosti Novozámeckého rybníka v Zahrádkách u České Lipy byla instalována přírodovědná expozice s tematikou sousedící významné rezervace. Bohužel musela být tato expozice po několika letech uzavřena z důvodu nepodařené privatizace objektu.

Sbírky muzea jsou umístěny v několika objektech jak v České Lípě, tak i mimo, což přináší řadu praktických problémů při jejich ochraně a zpracování. V roce 1991 přijetím zákona č.338/1991 Sb. byl řádu sv. Augustina navrácen klášterní areál v České Lípě. Movitý majetek byl předán smlouvami o navrácení movitého majetku, nemovitý majetek a pozemky zůstaly v dočasném užívání Okresního vlastivědného muzea v České Lípě. Započalo tak nejisté období, kdy muzeum nemělo hlavní objekt pro svou činnost ve svém vlastnictví. Nájemní smlouva byla podepsána v lednu 1992 a zaručovala užívání kláštera muzeem do roku 2001. V letech 1992 až 1994 byla rekonstrukce objektu přerušena. Nově byly některé etapy zahájeny v roce 1995 a to především z důvodu bezpečnostních a zajištění prostor a pozemků.

V roce 1992 byla nově otevřena expozice „Zvířata z celého světa“, jejímž základem byla Wedrichova sbírka přírodnin. Tato expozice zahájila nové expoziční členění prostor hlavní budovy. Výstavní a expoziční prostory v přízemí hlavní budovy byly vyčleněny pro prezentaci exotických sbírek muzea. Prostory v prvním patře pak slouží vlastivědné regionální expozici Českolipska. S otevřením nové expozice Karla Hynka Máchy v roce 1993 získalo muzeum novou pobočku v Doksech. Expozice, která je zároveň památkem, je umístěna v bývalém Špitálku, nejstarším, částečně roubeném domě, který odolal i požáru města v roce 1842.

Dne 27.12. 1994 byla vydána nová zřizovací listina Okresního vlastivědného muzea a jeho ředitelem se stal Ing. Zdeněk Vitáček. V této době došlo ke změně struktury pracovišť a jednotlivých odborných oddělení. Během následujících dvou let byla zavedena nová odborná pracoviště a poprvé bylo také zřízeno pracoviště archeologické. To vedlo k velkému rozmachu archeologických aktivit na Českolipsku a k rozhodnutí zřídit v objektu bývalého městského vězení (tzv. Šatlavy) archeologické muzeum. Tím by došlo k rekonstrukci dalšího z objektů muzea a zároveň by byla zřízena jeho další specializovaná pobočka.

V prosinci 1995 byl celý komplex kláštera včetně ambitu, zahrady a přilehlých ploch odkoupen od řádu sv. Augustina státem, tedy Českou republikou, a určen pro využití Okresním vlastivědným muzeem v České Lípě. Tímto rozhodnutím byl učiněn zásadní krok k získání celého objektu do vlastnictví muzea. Vyřešením vlastnictví kláštera mohly být konečně obnoveny další etapy celkové rekonstrukce objektu. Dokončen byl půdní prostor, kde byly zřízeny odborné pracovny a depozitáře. Dokončen byl i velký přednáškový sál v podkroví jižního křídla. Zde bylo možno zahájit bohatou přednáškovou činnost pro odbornou i laickou veřejnost včetně ekologické výchovy pro školy.

Krádež sbírkových předmětů v roce 1995 v jednom z muzejních depozitářů mimo Českou Lípou dala podnět k celkové reorganizaci uložení sbírkového fondu. Započalo tak stěhování sbírek do kvalitně zabezpečených a střežených depozitářů.

Další nově otevřená expozice muzea s názvem „Svět hmyzu a pavoukoců“ byla otevřena v roce 1998. V témže roce byla celkově renovována i expozice „Geologie a mineralogie světa“.

V roce 1999 jsme otevřeli novou expozici „Rybářství a rybníkářství na Českolipsku“ na pobočce v Doksech. Tím bylo pro veřejnost zpří-

stupněně celé přizemí bývalého Špitálku. Tentýž rok byla dokončena i pobočková expozice v prostorách Bredovského zámečku na Lemberku. Expozice je zaměřena na přírodu a osídlení Lužických hor. V přizemí zámečku pak byly zřízeny další výstavní prostory. Velmi významným byl pro naše muzeum rok 2000, v němž jsme oslavili sto let muzea v České Lipě. V rámci oslav byla po mnoha desetiletích zpřístupněna kaple Loreta. Její restaurování bylo zahájeno již v roce 1995 za finanční pomoci České spořitelny a následně pak státu. Nově otevřená Loreta bude sloužit jako duchovní místo muzea a je zařazena do návštěvního okruhu. Druhým významným počinem v roce 2000 bylo dokončení a otevření okresní galerie, nového oddělení muzea, v prostorách bývalého okresního archivu v přizemí kláštera. Občané Českolipska tak získali první galerii pro prezentaci jak uměleckých sbírek muzea, tak současného umění. Naším cílem je, aby galerie představovala významné současné umělce. V roce 2000 jsme rovněž znovu-otevřeli obnovenou expozici „Novodobé dějiny Českolipska“, která doplnila stávající, regionální, stále expozice v prvním patře kláštera.

Okresní vlastivědné muzeum v České Lipě je organizací, která spravuje, odborně zpracovává, ošetřuje a shromažďuje sbírkový fond vzniklý na území okresu Česká Lípa. Tento sbírkový fond vznikl činností jednotlivců, spolků, škol a podnikatelů. Tradice muzejnictví v této oblasti je velmi významná a jejími zakladateli jsou především jednotliví sběratelé a spolky. Ti soustřeďovali sbírky jak regionální, tak nadregionální i exotické. Celkem dnes muzeum pečuje o více jak půl miliónu sbírkových položek. Muzeum soustřeďuje jako jediná organizace vysoce kvalifikované odborné pracovníky v přírodovědných a historických oborech. Představuje tak odbornou organizaci poskytující veškerý servis odborných služeb a informační databanku pro státní správu, samosprávu, občany, podnikatelské subjekty, školy a výuková zařízení, občanská sdružení a další orgány a organizace působící na území Českolipska. Zajišťuje výzkum i praktickou následnou ochranu jak historických památek, tak přírody pro území okresu Česká Lípa.

Muzeum po odborné stránce podporuje a zprostředkovává i další služby, jako je publikační a propagační činnost měst, spolků a jiných organizací a metodicky řídí kronikářství. Mimo svoji hlavní činnost zajišťuje muzeum i zpracování kulturního dědictví na výpočetní technice, komplexní terénní výzkumy, evidenci výskytu fauny a flóry, přírodovědné a historické semináře, mezinárodní výměnnou

a odbornou spoluprací. Široká je aktivita v ochraně přírody včetně ekologické výchovy, různé poradenské služby občanům a organizacím, odborná výuková spolupráce se školami všech stupňů, provozování stanice pro handicapované živočichy, pořádání kulturních a společenských akcí, koncertů, výstav a celá řada dalších služeb a činností. Pro veřejnost je přístupná i muzejní odborná knihovna.

V současné době zažívá muzejnictví mnoho převratných změn. Se změnami ve společnosti došlo i k novému rozčlenění státu a nové struktúře státní správy a samosprávy. Na přelomu druhého a třetího tisíciletí tak dochází k reformě veřejné správy, která se přímo dotkne vlastní existence a činnosti muzeí. V roce 2000 byl přijat nový zákon o ochraně sbírek muzejní povahy a řada dalších právních norem ovlivňujících muzea nebo jejich činnost.

V minulých letech byla okresní (regionální) muzea zřizována přímo příslušnými okresními úřady. Pro naše muzeum byl tento stav velmi vhodný a přinesl výrazný rozvoj muzea ve všech směrech jeho činnosti. Výhodnost vztahu mezi muzeem a jeho zřizovatelem (okresním úřadem) je dána jak působností na stejném území, tak vzájemně dostupnou výměnou informací. Také financování regionální činnosti muzea bylo v rámci rozpočtu okresního úřadu únosné a města a obce se na financování provozu muzea a muzejně-kulturních aktivit nemusela podílet. Veškeré služby tak získávala města a obce za finance okresního úřadu. Odborní pracovníci soustředění v okresním muzeu vykonávají výzkum a dokumentaci na celém území okresu, tedy i tam, kde malé obce na tuto činnost nemají finanční prostředky. Naproti tomu městská nebo obecní muzea mohou z důvodu financování vykonávat svou činnost pouze v rámci příslušného katastru. Také početní obsazení těchto muzeí odbornými pracovníky je na velmi nízké úrovni.

Regionální (zde myšleno okresní) muzea představují historicky vzniklou – v rámci demokratické Evropy i unikátní – a stabilizovanou soustavu regionálně vlastivědných ústavů. Tato struktura je ve své dnešní podobě především na úrovni okresních muzeí výsledkem a završením jednoznačně pozitivních tendencí, které se v českém muzejnictví prosazovaly již od přelomu 19. a 20. století.

Z hlediska reformy veřejné správy je tedy velmi důležité, aby jakékoliv změny, které nastanou, především pak změny zřizovatelů regionálních (okresních) muzeí, ze své podstaty neomezily právě regionální funkce. Znamená to tedy, že novým zřizovatelem musí být takový subjekt, který zajistí nejen zachování, ale především pak

další rozvoj regionálních funkcí dnes ještě okresních muzeí. Velmi důležité je, aby okresní muzea mohla své historické regiony dokumentovat samostatně. Je proto třeba vyvarovat se slučování muzeí v rámci jednoho kraje. Optimálním řešením je dvoustupňová síť muzeí v kraji, složená z městských (obecních) muzeí a regionálních muzeí. Liberecký kraj je přímo modelovým příkladem jak tuto myšlenku realizovat. Stávající čtyři regionální muzea pokrývají čtyři regiony (Liberecko, Českolipsko, Jablonecko a Semilsko) z nichž je nový kraj složen. Věříme, že kraj bude mít k dispozici nejen finanční prostředky, ale i jasnou kulturní politiku k zajištění a rozvoji současné kvalitní a významné činnosti všech muzeí Libereckého kraje.

Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě chce být součástí nové dobře fungující krajské sítě a proto má řadu úkolů do dalšího tisíciletí. Mezi ně patří především péče o sbírkový fond, jeho doplňování, odborné zpracování, evidence, uchování pro budoucí generace a prezentace. Naším cílem je dokončení a provozování moderního a kvalitního komplexu stálých expozic, sloužících k výchově i k zábavě, ale i zajištění a rozvoj odborných pracovišť, sloužících pro výzkum a dokumentaci nejen regionu. V neposlední řadě pak patří do našich úkolů výchova, kulturní osvěta a prezentace regionu včetně vazby na turistiku. V oblasti stavebních rekonstrukcí je pro nás důležité dokončit všechny zahájené nebo připravené akce.

Závěrem děkuji všem zaměstnancům, kteří přispěli nebo přispívají ke kvalitě a významu muzea. Děkuji spolupracovníkům, sponzorům a všem příznivcům muzea. Za posledních deset let muzeum společně se svým zřizovatelem, kterým je Okresní úřad v České Lípě, dokončilo řadu projektů a dosáhlo významných úspěchů přesahujících svým významem zdejší region. Stalo se významnou kulturní, odbornou a vzdělávací institucí sloužící nejen českolipské veřejnosti. Do budoucího období vstupujeme sice s nejistotou, ale s realistickým optimismem a doufáme, že změny, které naše muzeum čekají, mu přinesou další úspěšný rozvoj.

SOUČASNÁ ORGANIZAČNÍ STRUKTURA MUZEA

I. ODDĚLENÍ HISTORICKÉ

pracoviště

- NOVODOBÝCH DĚJIN

- ETNOGRAFICKÉ A PAMÁTKOVÉ DOKUMENTACE

- ARCHEOLOGIE A NEJSTARŠÍCH DĚJIN

odborný pracovník

Mgr.L.SMEJKAL

Mgr.M.NITSCHÉ

Mgr.V.PEŠA,

P.JENČ

II. ODDĚLENÍ PŘÍRODOVĚDNÉ

pracoviště

- ZOOLOGIE OBRATLOVCŮ

- ZOOLOGIE BEZOBRATLÝCH

- BOTANIKA

- MINERALOGIE, GEOLOGIE A PALEONTOLOGIE

odborný pracovník

Ing.Z.VITÁČEK

RNDr.M.HONCŮ

Ing.M.KNAUEROVÁ

RNDr.P.KÜHN, CSc.

III. ODDĚLENÍ KNIHOVNÍHO FONDU

pracoviště

- STARÉ TISKY

- ODBORNÁ KNIHOVNA

- SPRÁVCE PAMÁTNÍKU K. H. MÁCHY

odborný pracovník

J.FRIDRICHOVÁ

I.STANOJKOVIČOVÁ

R.OPOČENSKÝ

IV. ODDĚLENÍ PÉČE O SBÍRKOVÝ FOND

pracoviště

- KONZERVÁTORSKÉ

- PREPARÁTORSKÉ

odborný pracovník

Ak.mal.Mgr.A.VÖRÖS,

E.RESLOVÁ,

P.DUŠEK,

M.ŠTĚPÁNSKÝ,

K.FILIP

V. ODDĚLENÍ GALERIE

Ak.mal.Mgr.A.VÖRÖS

Š.ADÁMKOVÁ

VI. ODDĚLENÍ OBRAZOVÉ DOKUMENTACE

pracoviště

- POČÍTAČOVÉ A ISO MINISTERSTVA KULTURY

- FOTODOKUMENTAČNÍ

odborný pracovník

Ing.R.MEDŘICKÝ

V.ŠTĚPÁNSKÝ

VII. ODDĚLENÍ VÝSTAVNÍ, PROPAGAČNÍ A EKOLOGICKÉ VÝCHOVY

Mgr. P. BAJAK,
J. BUČKOVÁ

VIII. ODDĚLENÍ PERZONÁLNĚ-EKONOMICKÉ

J. DUŠKOVÁ,
D. NOVÁKOVÁ

IX. ODDĚLENÍ PROVOZU

E. LACINOVÁ
V. HLOBEŇOVÁ
V. SLAVÍČKOVÁ

X. ODDĚLENÍ ÚDRŽBY A ZAHRADY

Z. MOSKLA

PŘEHLED STÁLÝCH EXPOZIC MUZEA

A) HLAVNÍ BUDOVA KLÁŠTERA V ČESKÉ LÍPĚ

- Regionální expozice - dějiny Českolipska ... 384 m², 513 exponátů
- Regionální expozice - příroda Českolipska ... 201 m², 775 exponátů
- Zvířata celého Světa - exotické sbírky ... 107 m², 917 exponátů
- Svět hmyzu a pavoukoců - exotické sbírky ... 72 m², 1100 exponátů
- Geologie a mineralogie Světa - exotické sbírky...68m², 415 exponátů
- Ukázky ze sbírek muzea ... 108 m², 172 exponátů
- Kovářská expozice ... 10 m², 50 exponátů

B) POBOČKA V KRAVAŘÍCH U ČESKÉ LÍPY - VÍSECKÁ RYCHTA

- Interiéry venkovského bydlení v Severních Čechách ... 186 m², 183 exponátů
- Venkovské lidové umění, nábytek, řemesla a zemědělství ... 221 m², 197 exponátů
- Severočeská lidová architektura ... 93 m², 98 exponátů

C) POBOČKA V DOKSECH - ŠPITÁLEK

- Literární a životopisná expozice Karla Hynka Máchy

... 70 m²,

203 exponátů

- Rybářství a rybníkářství na Českolipsku ... 63 m², 50 exponátů

D) POBOČKOVÁ EXPOZICE V BREDOVSKÉM ZÁMEČKU NA LEMBERKU

- Lužické hory - příroda a lidé ... 105 m², 130 exponátů

**STAV SBÍRKOVÉHO FONDU 1.1.1999 V POČTU
POLOŽEK**

geologie - 8 800

paleontologie - 356

botanika - 10 002

zoologie - 136 894

archeologie - 45 113

umělecké sb. - 6 698

nábytek - 600

staré tisky - 8 000

knihy - 57 000

numismatika - 8 153

nové dějiny - 34 686

šperky - 370

nářadí - 555

zbraně - 917

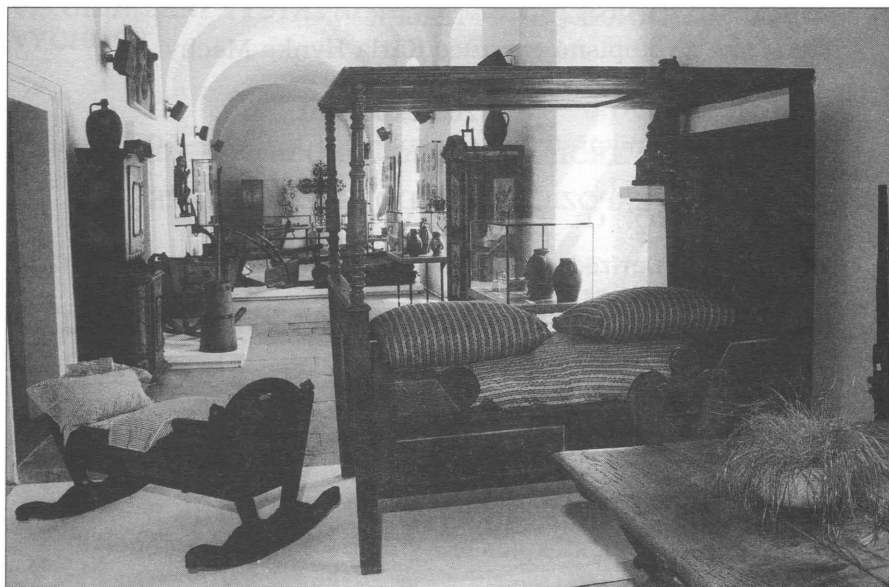
hodiny - 176

stroje - 53

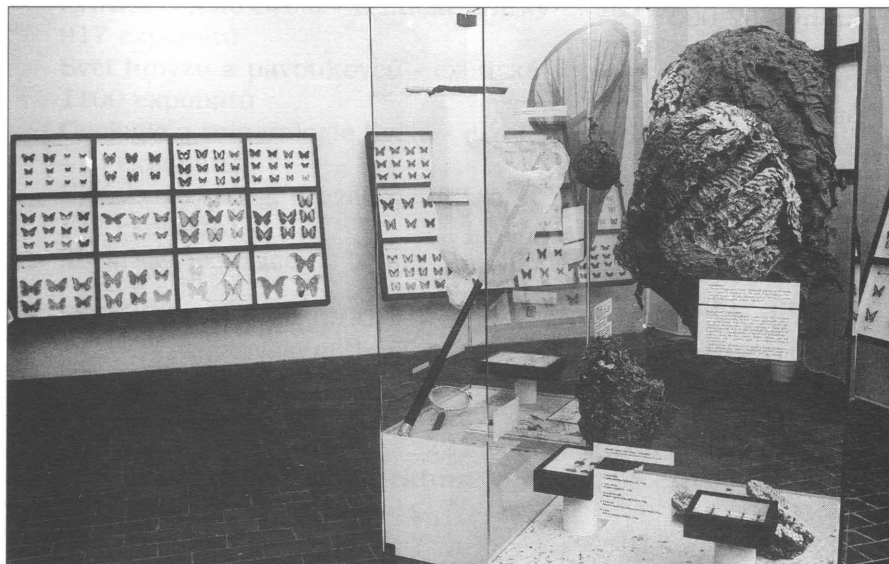
kovy - 1 963

ostatní - 140 999

CELKEM - 461 335

1. Původní regionální expozice – dějiny Českolipska. (Autor všech fotografií Vladimír Štěpánský)

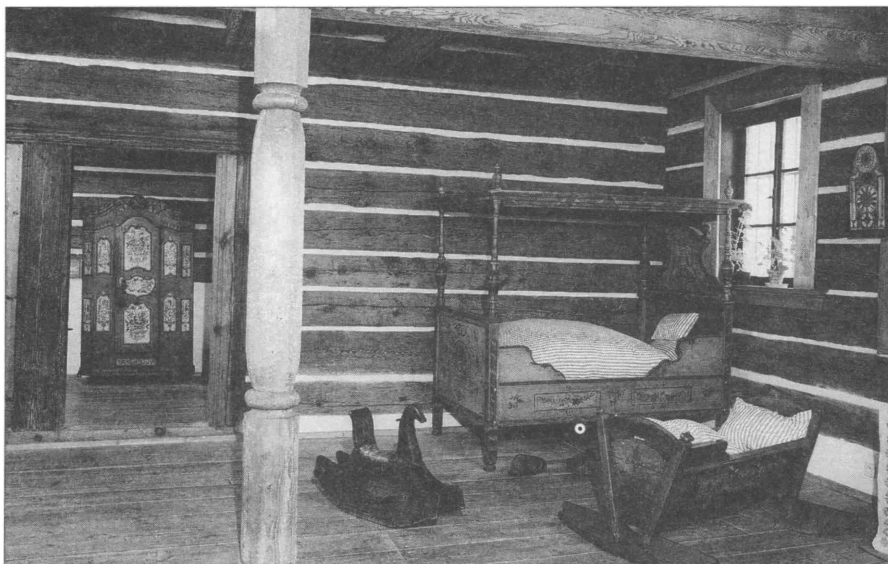
2. Nová expozice „Svět hmyzu a pavoukocvů“

3. Nová expozice Zvířata celého světa.

4. Pobočka - Vísecká rychta v Kravařích u České Lípy.

5. Expozice lidového bydlení.

6. Pobočka - Špitálek v Doksech.

7. Nová expozice Rybářství a rybníkářství.

8. Literární a životopisná expozice K. H. Máchy

9. Nová expozice o Lužických horách na Bredovském zámku.

10. Nově zpřístupněná kaple Loreta.

11. Nově otevřená okresní galerie.

Na vydání tohoto svazku sborníku Bezděz se finančně podíleli:
Město Česká Lípa
Město Nový Bor

Seznam autorů:

PhDr. Jana BLAŽKOVÁ, Státní okresní archiv Česká Lípa
František CVRK, prom. hist., Státní okresní archiv Děčín
Karel FILIP, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
Mgr. Petr GAJDOŠÍK, Státní okresní archiv Česká Lípa
Mgr. Petr HAVRÁNEK, Okresní úřad Česká Lípa
RNDr. Petr KÜHN CSc., Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
Ing. Jaroslav PANÁČEK, Narex Česká Lípa
Michal PANÁČEK, student UJEP Ústí nad Labem
Mgr. Vladimír PEŠA, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
RNDr. Marta PLÁNSKÁ, Střední lesnická škola Šluknov
Miroslav PLEKANEC, Hornické muzeum Jiřetín pod Jedlovou
Bc. Jaroslav SLABÝ, Společnost přátel historie města Jablonného
v Podještědí
Mgr. Ladislav SMEJKAL, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
PhDr. Jiří SVOBODA DrSc., Archeologický ústav AV ČR Brno
Doc. PhDr. Jiří ŠOUŠA CSc., Filosofická fakulta University Karlovy
Praha
Jan ŠTIKA, Hornické muzeum Jiřetín pod Jedlovou
Miroslav VESELÝ, Česká speleologická společnost Děčín
Ing. Zdeněk VITÁČEK, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa

POKYNY PRO ÚPRAVU PŘÍSPĚVKŮ PUBLIKOVANÝCH VE SBORNÍKU BEZDĚŽ

Pro zjednodušení a usnadnění redakční přípravy sborníku Bezděz prosíme autory o dodržování následujících zásad při odevzdávání rukopisu:

Pokyny všeobecné:

1. Články a studie by neměly svým rozsahem, včetně poznámek a seznamu pramenů a literatury, přesáhnout 20 stran normovaného textu (30 řádek na stránku při 60 úhozech na řádku).
2. Práce (včetně příloh) se přijímají v jednom tištěném exempláři a na disketě v textovém editoru Word (verze 6.0 nebo novější), Write apod., případně T602 – kódování Latin 2 (neobsahuje-li text tabulky). Píšte průběžně na celý řádek, jednoduché řádkování, stránky (řádky) na pravé straně nezarovnávejte, nedělte slova na konci řádku. Ucelené odstavce odklepněte klávesou „Enter“. Neupravujte text ani výčty do více sloupců. Rukopis nijak neupravujte, bude upraven jednotně pro celý časopis. Píšte vše obyčejným písmem, slova uvnitř textu nezdůrazňujte.
3. Nemáte-li možnost dodat text na disketě, pište rukopis psacím strojem (ne s perličkovým písmem) na kancelářském papíru formátu A4 s hustotou 30 řádek po 60 úhozech včetně interpunkce a mezer na jedné stránce.
4. Přílohy: Náčrty předkládejte na formátu A 4 kreslené tuší, fotografie formátu 9 × 13 cm, kontrastní, lesklé. Grafické přílohy (pérovky, grafy, mapky aj.) se přijímají pouze černobíle, kontrastní s ohledem na předpokládané zmenšení. Tabulky číslované nevkládějte do textu. Je třeba je dodat na zvláštním listu. Texty k tabulkám, grafům a mapkám musí být dostatečně vysvětlující. Označení tabulek: Tab. 1, 2... (ve všech jazycích). Označení obrázků: Obr. (v češtině), Fig. (v angličtině), Abb. (v němčině).
5. Poznámky se píší na konci textu, nikoli na stránku pod textem dole. Poznámky se číslují průběžně bez ohledu na eventuální kapitoly článku. Jsou to samostatné věty, píší se tedy na začátku velkým písmenem a končí tečkou. V textu psaném na PC se vyznačují za interpunkčním znaménkem číslicemi v horním indexu, za číslem následuje lomítko - /. Vlastní text poznámky číslujte a pište písmem stejné velikosti jako text, za číslem udělejte lomítko - /.
6. Práce se otiskují v češtině, abstrakt (stručný obsah článku v maximálním rozsahu 15 řádků rukopisu.) v angličtině. U článků a studií je nutný na konci práce souhrn (resumé) psaný v němčině a angličtině. Souhrn, včetně názvu článku, v rozsahu asi 1/10 textu vypracujte v češtině, překlady zajistí redakce.
7. Práce schvaluje k přijetí do časopisu redakční rada, ta si může vyžádat recenzní posudek. Za věcný obsah příspěvku a za přesnost a pravdivost údajů odpovídá autor. Redakční rada si vyhrazuje právo k stylistickým, pravopisným a formálním (nikoli obsahovým) zásahům do textu prací. O sporných případech, které tyto „Pokyny“ neobsahují, se autor dohodne přímo s redakcí. Po sazbě dostanou autoři svoji práci k provedení tiskové korektury.

8. Příspěvky se nehonorují. Autoři obdrží zdarma 1 autorský výtisk sborníku a 10 separátů každé původní práce.

Pokyny pro úpravu přírodovědných článků

9. Práce (odevzdaný rukopis) má mít toto základní uspořádání (v uvedeném pořadí): název, jméno a příjmení autora(ů), abstrakt, vlastní text práce, případné poděkování, literatura, cizojazyčný souhrn, texty k přílohám (na samostatném listu), přílohy (obrázky, grafy, tabulky, mapy).

Vlastní text práce se obvykle dělí na úvod, materiál a metodiku, výsledky, diskusi a souhrn, případně závěry. Jednotlivé části mohou být spojeny (např. výsledky s diskusí). V nutných případech je možno členění zjednodušit (faunistické práce), u krátkých sdělení a ostatních článků (recenze, personálie a informační články) nemusí být text práce členěn.

10. Jména taxonů uvádějte při první zmínce v práci celá. Tam, kde by mohlo dojít k záměně a nejasnostem, uvádějte i autora popisu, letopočet a případné závorky. V dalším textu při opakování je možno rodová jména zkracovat nebo autora popisu a letopočet neuvádět.

Taxony se v abstraktu uvádějí nezkráceně.

Kódy lokalit pro síťové mapování pište před vlastní název a popis lokality (5253, k.ú.Mimoň, městský park...). Názvy lokalit vypisujte celé (Stráž pod Ralskem) s uvedením katastru.

Faunistické údaje zapisujte takto: kód, zemi, okres, katastr, název lokality (případně bližší specifikaci), datum nálezů, počet kusů (exemplářů, případně samců a samic), jméno autora nálezů, determinátora, majitele sbírky, autora revize, chovu nebo pozorování. U běžných druhů lze vynechat.

Jednotlivé údaje je možno vyjádřit standardními latinskými zkratkami: c.= centralis - střední, sept.= septentrionalis nebo bor.= borealis - severní, mer.= meridionalis - jižní, or.= orientalis - východní, occ.= occidentalis - západní, ex.o.= ex ovo, množné číslo ex ovis - z vajíčka, z vajíček, ex.l.= ex larva, množné číslo ex larvis - z larvy, z larev, z housenky, z housenek, ex.p.= ex pupa, množ.č. ex pupis - z kukly, z kulek, lgt.nebo leg.= legit - sbíral, det.= determinavit - určil, revid.= revidit - revidoval, educ.= educavit - vychoval, observ.= observavit - pozoroval, coll.= collectio - sbírka.

Zkratky se píší za jméno a spojují se spojkou „et“= a - např.: A. Novák lgt., det. et coll.

Pouze taxony živočichů a rostlin na úrovni rodů, druhů a poddruhů (ne však čeledí a vyšších taxonomických jednotek) pište vždy kurzívou, ne však autory popisů taxonů, letopočty a zkratky ssp., sp., spp., f. a další.

Datum se píše obvyklým způsobem arabskými číslicemi (nevypíše-li autor např. ze stylistických důvodů slovní název měsíce), za tečkou se dělá vždy mezebra (19. 10. 1963, 18. 2. 2000). V anglickém textu je třeba dodržovat tamní jazykový úzus a psát římské číslice malými písmeny (19.x.1963, 18.ii.2000). V angličtině se též píše desetinná tečka místo čárky (63.9 mm).

Názvy kapitol (ÚVOD, MATERIÁL A METODIKA, VÝSLEDKY, LITERATURA apod.) pište velkými písmeny.

11. Citace literatury v textu piště dle vzoru: Pavel (1970), (Pavel 1970), Pavel - Petr (1970), (Pavel - Petr 1970), Pavel et al. (1970) - při více než dvou autorech.

V seznamu literatury na konci článku se uvádějí pouze práce citované v textu.

Autoři se píší v seznamu literatury v abecedním pořadí, práce od jednoho autora v chronologickém sledu, při více pracích téhož autora z jednoho roku používejte označení a,b,c.....za příslušným rokem. Mezi příjmením a zkratkou křestního jména autora se dělá čárka, rovněž zkratka křestního jména a rok vydání práce jsou odděleny čárkou (např.: Hanák, V., 1972:..., Benda, P. - Šutera V., 1996:...). Jméno autora začíná na novém řádku

Citace prací z časopisů: Název práce včetně rodových a druhových jmen se píše standardním písmem, latinské jméno kurzívou. U časopisů se uvádí (standardním písmem): název časopisu, ročník, číslo (je-li v ročníku každé číslo stránkováno samostatně), za dvojtečkou a mezerou následují stránky (od - do) bez označení „p.pp..s.“(např.: Klapalekiana, 17: 75 - 124.; Bezděz , 6: 60 - 79.). Názvy časopisů je možno zkrátit vžitými zkratkami, na příslušném místě abecedního seznamu literatury je však třeba uvést použitou zkratku a její vysvětlení (nezkrácený název časopisu). Příklad citace:

Bárta, Z., 1967a: Nové druhy savců pro oblast Labských kvádrových pískovců. Sborn. Severočes. Muz. - Přír. Vědy, 3: 175 - 183.

Sborn. Severočes. Muz. - Přír. Vědy: Sborník severočeského muzea – Přírodní vědy

Citace knih: Všechny údaje se píší standardním písmem. Uvádí se autor, rok vydání, název, nakladatelství, místo vydání a počet stran. Příklad citace:

Horák, J., 1950: Zvířena středních Čech. Melantrich, Praha, 231 s.

Citace nepublikovaných rukopisů (diplomové práce, závěrečné zprávy z výzkumů apod): Všechny údaje se píší standardním písmem. Uvádí se název práce, zkratka Msc., případně typ práce (dipl. práce, habil. práce apod.), dále jedno z míst (název instituce a město), kde je práce dostupná. Příklad citace:

Plocek, A., 1974: Ryby v řece Ploučnici. Msc., dipl.práce, dep.in katedra zoologie, Přír. fak. UK, Praha, 28 s.

Pokyny pro úpravu článků z oboru historie

Poznámky a citací literatury je možno upravit dvojím způsobem.

a) Je možno použít tradičních číslovaných poznámek, v nichž bude citována příslušná literatura a prameny. Citace uvádějte podle vzoru, včetně dodržení uvedené interpunkce. Konec každého záznamu literatury ukončete klávesou „Enter“.

Žemlička, J.: Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století, Praha 1980, s. 135

Při opakování díla stačí uvést zkrácenou citaci: Žemlička, J.: Vývoj osídlení, s. 90

Při opakování autora i díla : Tamtéž, s. 102 – 103.

Při opakování autora: Týž: Čechy v době knížecí (1034-1198). Praha 1997, s. 125.

Citace článku dvou autorů v časopise:

Panáček, J. – Gabriel, F.: Českolipské kostely Panny Marie a sv. Mikuláše. Bezděz, 7, 1998, s. 42

Citace článku ze sborníku:

Maur, E.: Hrad Vlčtejn a Pabiankové. K počátkům husitství na Plzeňsku. In: Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, Praha 1992, s. 81.

Citace vydaných pramenů:

Codex diplomaticus at epistolaris regni Bohemiae V – 2. Edd. J. Šebánek et S. Dušková, Praha 1981, s. 216, č. 614. (V další citaci již stačí CDB V – 2, s. 217, č. 615)

Při citaci nevydaných pramenů uveďte: název archivu a jeho sídla, název příslušného archivního fondu, inventární číslo a název archiválie, u úředních knih též folio: Státní okresní archiv (SOkA) Česká Lípa, Archiv města (AM) Česká Lípa, inv. č. 2274 – Vyvlastnění pozemků pro stavbu Severní dráhy.

Při použití tohoto způsobu citace se již na konci článku nesestavuje samostatný soupis použitých pramenů a literatury.

b) Odkazy na literaturu a prameny je možno umístit do textu do závorky:

(Žemlička 1980, 135);jak tvrdí J.V. Šimák (1917, 52); (CDB V – 2, s. 148, č. 570); (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv.č. 2523 Hokynářský řád pro Českou Lípu).

Seznam literatury a pramenů se uvede na konci článku. Autoři se píší v abecedním pořadí, práce od jednoho autora v chronologickém sledu, při více pracích téhož autora z jednoho roku se použije označení a,b,c.....za příslušným rokem:

Lahmer, R. 1889a: Zur Geschichte der nordböhmischen Leinen – Industrie, MNEC 12, s. 97 -105.

Lahmer, R. 1889b: Einiges von der nordböhmischen Kattunindustrie, MNEC 12, s. 298 - 304.

Seznam se doplní o soupis použitých zkratk:

MNEC : Mitteilungen des nordböhmischen Excursions – Clubs.

SAP: Sborník archivních prací.

Číslovaných poznámek je možno využít na vysvětlení různých vedlejších okolností a problémů, nebo k odkazům na takový druh pramene, který nelze v krátké a jednoduché formě umístit do závorky v textu.

PŘEHLED DOSUD VYDANÝCH SVAZKŮ BEZDĚŽU

Bezděz 1/1990, 141 stran, zdarma

F. Gabriel - J. Panáček: Vznik a počátky České Lípy; O. Sykáčková: Český muzejní spolek v České Lípě a jeho sbírky; L. Smejkal: Českolipské muzeum 1945 - 1951 - hledání orientace;

M. Honců: Zvířena Lužických hor; M. Benda: Přírodní poměry Kravařské oblasti; M. Honců - Z. Vitáček: Obojživelníci okresu Česká Lípa. Zprávy.

Bezděz 2/1994, 130 stran, rozebráno

J. Panáček - F. Gabriel: K otázce kostela sv. Petra a Pavla v České Lípě; J. Úlovec: O bývalé tvrzi v Tlustecké - Novém Tolzbachu, J. Brožová: Řezáč skla František de Paula Zach 1820 - 1881, Z. Vitáček: Plazi okresu Česká Lípa, Z. Vitáček: Výskyt vydry říční na okrese Česká Lípa, P. Kühn: Krokodýli na Českolipsku?; P. Kühn: Skalní hříby ve Vranovských skalách. Pozorování v přírodě.

Bezděz 3/1995, 189 stran, 25 Kč

M. Sovadina: Tři příspěvky k počátkům města Kravař; J. Panáček - F. Gabriel: Kostel sv. M. Magdaleny v České Lípě; R. Hais: Friedrich Egermann (1777 - 1864) a jeho příspěvky v oblasti sklářské technologie; J. Brožová: Severočestí rafinéri a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století; V. Ryšavý: Dům čp. 152 v Alšové ulici v Novém Boru; M. Honců: Vstavačovitě (Orchidaceae). Materiály: J. Barták - J. Macháček - J. Pacovský - J. Schröfel: Geotechnický a stavební průzkum na lokalitě hradu Lípá (1. část); M. Plánská: pokus s přesazováním prstnaticů.

Bezděz 4/1996: Lužické hory - příroda a dějiny. 289 stran, rozebráno

J. Kuncová: CHKO Lužické hory dvacetiletá (Historie vzniku CHKO); F. Gabriel - J. Panáček: Hrad Milštejn; M. Gelnar: Sklářské hutě v Lužických horách a v jejich podhůří; L. Smejkal: Povaha sociálních rozdílů na Cvikovsku a přístupy k jejich řešení do roku 1920; P. Sajdl - L. Smejkal - M. Sovadina: Staré mlýny (Pověst Lužických hor); P. Havránek: Geologie Lužických hor; P. Chvátal: Geologický inventarizační průzkum přírodní památky Bílé kameny; P. Kühn: Čedičová zeď Jánských kamenů u Kropachu v Lužických horách; O. Fabiánek: Těžba rud v Lužických horách; P. Havránek: Dobývání železných rud v okolí Mařenic; P. Kučírek: Postglaciální vývoj lesních ekosystémů Lužických hor; M. Plánská: Příspěvek k poznání květeny Lužických hor a jejich okolí; M. Plánská: Botanický inventarizační průzkum a biomonitoring NPR Jezevčí vrch v Lužických horách; M. Plánská - M. Honců: Chráněné rostliny Lužických hor; M. Honců: Zoologický průzkum Jedlové v Lužických horách; M. Honců - J. Vondráček: Chráněné druhy živočichů Lužických hor. Zprávy.

Bezděz 5/1997 - Bývalý vojenský výcvikový prostor Ralsko. 577 stran, 90 Kč

J. Blažková: Vznik vojenského újezdu Ralsko, F. Gabriel - J. Panáček: Prameny k dějinám středověkého osídlení vojenského prostoru Ralsko, M. Gelnar: Zaniklé sklárny ve vojenském prostoru Ralsko, J. Adamovič: Vývoj poznání geologické stavby západní části VVP Ralsko, P. Kühn: Pozůstatky staré těžby na jižním úbočí Hamerského Špičáku, P. Kühn: Radioaktivní znečištění údolní nivy Ploučnice v bývalém VVP Ralsko, E. Balátová a kol.: Předběžný přehled rostlinných společenstev bývalého VVP Ralsko s poznámkami k vegetaci, V. Zavadil - M. Honců: Listonoh letní - Triops

cancriformis cancriformis Linné 1758 - a zábronožka letní - Branchipus Schaefferi Fischer 1834 - (Anostraca et Notostraca: Branchiopoda: Crustacea) v bývalém VVP Ralsko: výsledky předběžného výzkumu, A. Kúrka: Arachnofauna VVP Ralsko (Pavouci - Araneida), M. Honců: Průzkum vážek (Odonata) na území bývalého VVP Ralsko, M. Honců: Rovnokřídli (Orthoptera) bývalého VVP Ralsko, M. Honců - P. Vonička: Střevlíkovití (Carabidae) bývalého VVP Ralsko, P. Vonička: Přispěvek k poznání koprofágních vrubounovitých (Coleoptera: Scarabaeidae) bývalého VVP Ralsko, M. Bouma: Entomologický průzkum Lepidopter bývalého VVP Ralsko, J. Vávra a kol.: Motýlí fauna přírodní rezervace „Hradčanské rybníky“ v bývalém vojenském újezdu Ralsko (Lepidoptera), Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko - Vodní obratlovci: Kruhoústí (Cyclostomata), ryby (Pisces, Osteichthyes), Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko - obojživelníci (Amphibia), Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko - plazi (Reptilia), Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko - ptáci (Aves), Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko - savci (Mammalia), J. Kunčová Zájmy ochrany přírody ve vojenském prostoru Ralsko a přilehlých území, K. Brotz: Fonolit na vrchu Ralsko a jeho ověření metodou radiestezie. Zprávy.

Bezděz 6/1997, 153 stran, 50 Kč

M. Sovadina: Ronovci a Žitava ve 13. a v první čtvrtině 14. století, J. Panáček - F. Gabriel: Kostel sv. Kříže na českolipském předměstí, M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku, J. Brožová: Severočestí rafinéri a obchodníci skdem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století (2. část), J. Vondráček - M. Honců: Zvlášť chráněné ptačí druhy v avifauně Lužických hor. Materiály: J. Barták - J. Macháček - J. Pacovský - J. Schröfel: Geotechnický a stavební průzkum na lokalitě hradu Lipá (2. část), T. Andres: Tavení skla dřevem. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 7/1998, 246 stran, 70 Kč

M. Sovadina: Život zasvěcený historii, M. Sovadina: Rozrod žitavských Ronovců ve druhé polovině 13. století, F. Gabriel - J. Panáček: Českolipské kostely Panny Marie a sv. Mikuláše, J. F. Firsov: Český historik Jaroslav Papoušek v Rusku a jeho neznámé dopisy z Butyrek N. F. Melnikové - Kedrové - Řivnáčové, L. Smejkal: Jak vznikl a vycházel Bezděz, J. Vondráček: Inventarizační zoologický průzkum NPP Peklo, M. Honců: Entomologický průzkum kopce Tlustec v Ralské pahorkatině, L. Beran: Vodní měkkyši Ploučnice, P. Mika: Broucí čeledi Latridiidae Českolipska a Lužických hor, M. Plánská: Orchidejové louky v Lužických horách. Materiály: V. Had: Sluneční dvůr v Jestřebí. Přehled vývoje v letech 1912 - 1959, Z. Rydygr: Konec druhé světové války na letišti v Hradčanech. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 8/1999, 349 stran, 90 Kč

J. Svoboda - V. Cílek - L. Jarošová: Mezolit na Českolipsku. Poznámky k současnému stavu výzkumu, J. Panáček: K dějinám špitálu v České Lípě, M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část II: Okres Děčín, M. Veselý: „Stříbrné doly“ u Jedlové, V. Čelko: Podíl spolku Excursions Club na vlastivědném bádání, vytvoření regionálních sbírek a muzeí, L. Smejkal: Lužické oddělení českého muzea v České Lípě, L. Smejkal: Legionářské oddělení českého muzea v České Lípě, J. Blažková: Společenstvo řezníků a uzenářů v České Lípě, P. Kühn: Povaha želez-

ných rud těžených v minulosti na Českolipsku, M. Honců: Zvířena CHKO Kokořínsko a Holanských rybníků, Z. Mrlíková: Etoekologické a sociobiologické vztahy v populaci sysla obecného (*Spermophilus citellus* L.) na lokalitě Mimoň - hřebcín v letech 1996 a 1997, L. Beran: Vodní měkkýši Svitávky, M. Plánská: Přírodní památka „Louka u Brodských“ v Dolní Chřibské, L. Smejkal - O. Sykáčková: Karel Löwe a Heinrich Wedrich - rekonstrukce dvou umělecko historických sbírek Okresního vlastivědného muzea v České Lípě, M. Sovadina: Obecní kroniky na okrese Česká Lípa do roku 1945. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 9/2000, 488 stran, 130 Kč

F. Gabriel - J. Panáček: Dějiny hrncářství v České Lípě, J. Úlovec: Tvrz a zámek v Kuřívodech u Mimoně, P. Gajdošík: Blektové z Útěchovic. Příspěvek ke genealogii rytířského rodu., M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část III: Shrnutí, M. Gelnar - M. Plekanec - J. Štika: Kde ležely Gläsendorfy?, M. Veselý: Důl „Anton Segen Gotes“ ve Světlinách u Dolního Podluží, P. Kühn: Mečový kámen u Kravař, M. Sovadina: Výroba automobilů Gatter v Zákupch, L.Smejkal: Desátý ročník Bezdězu 1947 - 1948, P. Kühn: Rudolf Korb a jeho „Boží zahrada“, P. Brzák - O. Fabiánek - P. Havránek: Jeskyně na Milštejně, Z. Vitáček: Deset let sledování netopýrů a vrápenců na Českolipsku, M. Honců: Entomologický průzkum Luže v Lužických horách v roce 1998 a 1999, M. Benda: Ohrožená květena Kravařska po deseti letech, M. Plánská: Inventarizační průzkum přírodní rezervace (PR) Klíč, V. Vosálová: Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika, M. Plekanec: Míšeňská dolina. Drobnosti. Zprávy.

O B S A H

Jiří Šouša:

Laudatio Bezdězu k dovršení první desítky	3
--	---

ČLÁNKY A STUDIE

Jiří Svoboda:

Paleolit Českolipska a přilehlých území severních Čech	11
---	----

Vladimír Peša:

Archeologie okolí Doks	39
-------------------------------------	----

Jaroslav Panáček – Michal Panáček:

Konrád Pflüger v České Lípě?	87
---	----

Miroslav Veselý:

Hnědouhelné doly u Dolního Podluží	105
---	-----

Petr Havránek – Jan Štika – Miroslav Plakanec:

Nové poznatky o dobývání a zpracování železných rud v Lužických horách	119
---	-----

Ladislav Smejkal:

Sňh umění v Českém muzeu pro kraj Českolipský	149
--	-----

Jana Blažková:

Internační a sběrné středisko v České Lípě	163
---	-----

Jaroslav Slabý:

Dominikánský klášter v Jablonném v Podještědí v letech 1945 – 1950	197
---	-----

Petr Kühn:

Radioaktivní znečištění údolí Ploučnice u rybníčků severně Mimoně	217
--	-----

Marta Plánská:

Inventarizační průzkum přírodní památky Kytlice	267
--	-----

MATERIÁLY

František Cvrk:

XXII. strážní prapor a válečné deníky jeho jednotek (23. 9. – 11. 11. 1938)	285
--	-----

Marta Plánská:

Botanický průzkum mokřadu nad Hraničním rybníkem	351
---	-----

DROBNOSTI

Petr Kühn: Ukradený Třípanský sloup	359
Petr Kühn: Záhady Vlhoště	369
Petr Kühn: Kde byl u Petrovic důl na železnou rudu	379
Miroslav Veselý: Přírodní památka „Kaňon potoka Kolné“	385
Petr Gajdošík: Nehoda na dubické silnici	397
Petr Havránek: Jeskyně Okno v Lužických horách	401
Karel Filip: Ojedinělý zálet drozda stěhovavého (<i>Turdus migratorius</i>)	405
Marta Plánská: Nález jabloně lesní (<i>Malus sylvestris</i>) v PR Klíč	407

ZPRÁVY

Zdeněk Vitáček: Okresní vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě na počátku třetího tisíciletí	411
---	-----

Obálku navrhl: Vladimír Hofmann

Překlad německých resumé: Mgr. Petra Sochová (historická část)
a RNDr. Petr Kühn CSc. (přírodovědná část),
překlad anglických resumé RNDr. Petr Kühn CSc.

Redakční rada: Martin Benda, Jana Blažková, František Gabriel,
Michal Gelnar, Miroslav Honců, Petr Kühn, Jaroslav Panáček,
Ladislav Smejkal, Miloslav Sovadina, Zdeněk Vitáček.

Adresa redakce: Státní okresní archiv Česká Lípa,
Střelnice 3035, PSČ 470 05

Náklad: 500 výtisků

1. vydání

Česká Lípa 2001

Vydal Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká
Lípa, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa

ISBN 80-86319-03-2

ISSN 1211 9172

Tisk Kalous & Skřivan, s.r.o. Na Roudné 23, Plzeň

